تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 13

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

13. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 358

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Abdullah SERT
Mustafa ERİŞ
Dr. Ali NAMLI

Tercüme (13. Cilt):
Dr. Ali NAMLI
Süleyman GÜZEL
Prof. Dr. Ömer ÇELİK
Zekeriya TÜFEKÇİOĞLU
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-339-5

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

سُورَةُ الْحَجِّ

22-HAC SÛRESİ

Yetmiş sekiz âyettir. 19-24. âyetler hâriç Mekke'de nâzil olmuştur.

Bu sûrede, hac farizasının daha önce Hz. İbrahim tarafından başlatıldığından ve Hz. Muhammed (s.a.) tarafından da devam ettirildiğinden bahsedildiği için sûreye «Hac Sûresi» denilmiştir.

KIYÂMET DEPREMİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظ۪يمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّٓا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَد۪يدٌ ﴿٢﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَر۪يدٍۙ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْد۪يهِ اِلٰى عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla

1. Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyâmet vaktinin depremi müthiş bir şeydir!

2. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!

3. İnsanlardan, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardır.

4. Onun *(şeytan)* hakkında şöyle yazılmıştır: Kim onu yoldaş edinirse bilsin ki *(şeytan)* kendisini saptıracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir.

"*Ey insanlar! Rabbinizden korkun!*" yâni işlerinizin mâliki ve sizi terbiye eden Rabbiniz'e itâat ederek O'nun cezâ ve azâbından sakının. "*Çünkü kıyâmet vaktinin depremi müthiş bir şeydir!*" "اَلزَّلْزَلَةُ" kelimesi, harflerinin tekrar edilmesinin de delâlet ettiği üzere, peş peşe gelen şiddetli sarsıntı demektir. Çünkü "zelzele" fiili, "zelle" fiilinin muzâafıdır. "اَلسَّاعَةُ" kıyâmet demektir. *el-Müfredât*'ta belirtildiği üzere kıyâmet gününde hesap çabuk görüleceği için ona bu isim verilmiştir.

Âlimler bu depremin vakti hakkında ihtilaf etmişlerdir. Kimisi bunun, dünyada güneşin batıdan doğmasından az önce meydana geleceğini söylemiştir. Bu görüşe göre emzikli kadınların çocuğunu unutması, gebelerin çocuğunu düşürmesi gerçek anlamında olur. Bazılarına göre ise bu deprem kıyâmet gününde olur. Bu durumda emzikli kadınların çocuğunu unutması ve gebelerin çocuğunu düşürmesi, bir temsil olduğu yorumu yapılır. En âşikâr olanı ise **İbn Abbâs** (r.anhümâ)'nın "زَلْزَلَةُ السَّاعَةِ kıyâmetin kopmasıdır." sözleridir. Bu durumda bu ifâdenin mânâsı şöyle olur: Kıyâmet koptuğunda

meydana gelecek olan deprem büyük bir şeydir. Onu vasfetmek imkânsızdır. Şu halde azabdan kurtulmak için takvâya sarılmak lâzımdır.

يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾

2. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!

"*Onu gördüğünüz gün,*" yâni o zelzeleyi gördüğünüz vakit "*her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur,*"

"اَلذُّهُولُ" kişinin dehşete kapılıp meşgul olduğu işi unutmasıdır. "اَلْمُرْضِعَةُ" bilfiil emziren kadın demektir. "اَلْمُرْضِعُ " ise emzirme fiilini o anda yapmasa da emzikli kadın demektir. "Hâiz (hayız görmek âdeti olan kadın)" ve "Hâiza (bilfiil hayız gören)" kelimeleri de böyledir. Çocuğun (canlı varlıklar için olan) "مَنْ" ile değil de (cansız varlıklar için olan) "مَا" ile ifâde edilmesi, unutmanın ne kadar fazla olduğunu ve annenin çocuğunun ne olduğunun bile hatırına gelmediğini belirtmek içindir. Yani anne, korkusundan ve kendi derdine düştüğü için, göğüslerini ağzına vererek emzirmekte olduğu çocuğunu şaşkınlık içinde unutur. Yâni dünya hayatında böyle bir şey olsa süt emziren kadın, daha emmesini tamamlamamış bile olsa emzirdiği çocuğu unutur.

"*her gebe kadın çocuğunu düşürür.*" Yâni kendisini kaplayan sıkıntının şiddetinden dolayı müddeti tamam olmadığı halde karnındaki cenini atar ve düşürür.

"اَلْحَمْلُ", karında veya ağacın başında olan şey demektir. "اَلْحِمْلُ" ise sırtta olan şey (yük) anlamındadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Burada eşyanın asıllarına işâret edilmektedir. Her şeyin bir maddesi, asıl unsuru vardır. Bu onun melekûtudur ki o yavrusunu/bebeğini mülk âleminden emzirir. Onu unutması, emzirme istîdadının yok olmasıdır. "ذَاتُ حَمْلٍ (gebe)", heyûlâ (ilk madde/ilk cevher) adı verilen şeydir. Çünkü o sûretleri taşır. Buna göre âyetteki ifâdenin işârî mânâsı, heyûlâ mülkleri, şehâdet âlemi ile ilgili taşıdığı sûretleri düşürür/doğurur, demek olur.

"*İnsanları da*" mahşerde bekleyenleri de "*sarhoş*" yâni sanki onlar sarhoşmuş gibi "*bir halde görürsün.*"

"تَرَوْنَهَا *(gördüğünüz)*" ifâdesinde hitap çoğul olarak geldikten sonra burada "تَرَى *(görürsün)*" şeklinde müfred/tekil olarak gelmiştir. Çünkü deprem insanlar için farklı bir şey olduğundan herkes onu görür. Sarhoşluğun tesiriyle kendilerinde hâsıl olan

durum ise böyle değildir. Çünkü bu durumda herkes sadece başkasında meydana gelen durumu görür.

“اَلسُّكْرُ (sarhoşluk)” kişi ile aklı arasında ârız olan bir haldir. Çoğunlukla şarap hakkında kullanılır. Öfkeden ve aşktan meydana geldiği de olur. Bu yüzden şâir şöyle demiştir:

Aşk sarhoşluğu ve şarap sarhoşluğu ile sarhoş…

“Sekerâtü’l-mevt (ölüm sarhoşluğu)” denilmesi de buradandır. **Câfer** (r.a.) der ki: “İzzet ve ceberût yaygısından, kibriyâ otağlarından müşâhede ettikleri şeyler, onları sarhoş etti de nihayet peygamberler bile “nefsim, nefsim” diyerek ilticâ ettiler.”

O gün herkesin yaptıklarından, söylediklerinden sorulur
Korkudan ulu Peygamberlerin vücudu bile titrer
Nebilerin dehşet içinde kaldıkları bir yerde
Sen günahlarına ne bahaneler bulacaksın, söyle bakalım!

“*Oysa onlar*” gerçekten “*sarhoş değillerdir*;” **Kâşifî** der ki: “Sarhoşluk hâlinde görülse bile, korku ve hayretten dolayı aklın zevaline “sarhoşluk” denilmez.” Burada şöyle bir işâret vardır: “İlk bakışta uhrevî sûretler dünyevî sûretler gibi olsa da onların hakikatleri arasında fark vardır. Onun için **İbn Abbâs** (r.anhümâ): “İsim benzerliği dışında cennette olan hiçbir şey dünyada olan hiçbir şeye benzemez.” demiştir.

Bil ki sarhoşluğun türlü şekilleri vardır: Gaflet ve isyan şarabından, dünya ve şehvetlerinin sevgisinden, bol nimetler içinde yaşamaktan, ilmin lezzetinden, şevkten, muhabbetten, vuslattan, ma’rifetten, muhib ve mahbûb (seven ve sevilen) olmaktan ileri gelen sarhoşluk gibi. Nitekim şöyle denilmiştir:

Benim için iki sarhoşluk var, pişman olan içinse bir
Onlar arasında o tek olan şeyi ben kendime has kıldım

“*Fakat Allah’ın azabı çok dehşetlidir!*” Allah’ın azabının korkusu onları sarar, akıllarını başlarından uçurur ve temyiz melekelerini çekip alır.

Azab için ateşler vardır: Cehennem ateşi, (Hak’tan) uzaklık ve ayrılık ateşi, iştiyak ateşi, fenâ finnar ateşi, bakâ binnar ateşi. Nitekim Allah Teâlâ: “***Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır***.” (en-Neml, 27/8) buyurmuştur. Nebî (a.s.)’ın “*Konuş benimle, ey Humeyrâ*”[1] buyurarak Hz. Âişe’den yardım istemesi de bu ateşin kaynamasından ve coşkunluğundandı. En doğrusunu Allah bilir.

Yahyâ b. Muâz Râzî (r.h.): “Allah, bana azâbı halkın arasında taksim etmemi emretseydi, âşıklara bu azabdan bir hisse ayırmazdım.” demiştir.

Hâfız der ki:

Her taraftan günah denizine batmış olsam da
Aşkı tanıyalı, merhamete erişmiş olanlardanım ben

Denilmiştir ki: "Bu iki âyet, Benî Mustalık gazvesinde geceleyin nâzil oldu. Rasûlullah (s.a.) bu âyetleri ashâbına okudu. Onların o geceden daha çok ağladıkları görülmemişti. Sabah olunca binitlerinden eğerlerini indirmediler, konakladıklarında çadır kurmadılar ve yemek de pişirmediler. Hep hüzünlü, ağlamaklı ve düşünceli kaldılar.

Nebî (a.s.): "*O günün hangi gün olduğunu bilir misiniz?*" diye sordu. Ashâb: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." dediler. Efendimiz (a.s.) şöyle buyurdu: "*O öyle bir gündür ki Allah Âdem'e:* "*Ey Âdem!*" *buyurur. Âdem:* "*Buyur, emret, bütün hayırlar senin tasarrufundadır.*" *der. Allah ona:* "*Cehenneme gönderilecekleri çıkar.*" *buyurur. Âdem:* "*Ne kadarını?*" *diye sorar. Allah:* "*Her binden dokuz yüz doksan dokuzunu*" *buyurur.*" Efendimiz (a.s.) devamla şöyle buyurdu: "*İşte bu*" yâni konuşma "*çocukların saçının ağardığı, her gebe kadının çocuğunu düşürdüğü, insanları*" korkudan "*sarhoş gördüğün, oysa onların*" içkiden "*sarhoş olmadıkları, fakat Allah'ın azâbının çok dehşetli olduğu gündür.*"

Bu durum müslümanlara çok ağır geldi, ağladılar ve: "Hangimiz o 'binde bir olan' kişi olabilir?" dediler. Rasûlullah (s.a.): "*Müjde size! Ye'cûc ve Me'cûc'dan bin kişiye karşılık sizden bir kişi olur. Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki sizin cennet ehlinin üçte biri olmanızı umarım.*" buyurdu. Bunun üzerine ashâb tekbir getirdiler ve Allah'a hamdettiler. Sonra Efendimiz (a.s.): "*Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki sizin cennet ehlinin yarısı olmanızı umarım.*" buyurdu. Bunun üzerine ashâb tekbir getirdiler ve Allah'a hamdettiler. Sonra Efendimiz (a.s.): "*Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki sizin cennet ehlinin üçte ikisi olmanızı umarım. Cennet ehli yüz yirmi saftır. Onlardan sekseni benim ümmetimdir. Diğer ümmetler arasında sizin durumunuz ancak devenin yan tarafındaki bir ben ya da eşeğin ön ayağındaki bir damga, beyaz öküzdeki bir siyah kıl ya da siyah öküzdeki beyaz kıl gibidir.*" buyurdu. Efendimiz sonra şöyle söyledi:

"*Ümmetimden yetmiş bin kişi cennete hesapsız olarak girer.*" **Hz. Ömer** (r.a.): "Demek yetmiş bin kişi, öyle mi?" dedi. Efendimiz (a.s.): "*Evet, her bin ile birlikte yetmiş bin kişi daha cennete girer.*" buyurdu. Bunun üzerine **Ukkâşe b. Mihsan** (r.a.) ayağa kalktı ve: "Beni onlardan birisi kılması için Allah'a duâ et." dedi. Nebî (a.s.): "*Sen onlardan birisin.*" buyurdu. Bu sefer ensardan bir adam ayağa kalktı ve "Beni onlardan birisi kılması için Allah'a duâ et." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): "*Bu işte Ukkâşe seni geçti.*" buyurdu.[2]

Hakîkat ehlinden birisi şöyle demiştir: "Bu ümmetin seksen saf olması şöyle îzah edilebilir: Allah Teâlâ onlar hakkında "***İşte, asıl bunlar vâris olacaklardır***." (el-

Mü'minûn, 23/10) buyurmuştur. Cennet onların atası Âdem (a.s.)'ın yurdu olunca, ona yakın olanların bulunması uzak olanları mirastan mahrum kılar. Âdem (a.s.)'ın çocuklarının kendisine en yakın ve mutlak olarak en üstün olanı Muhammed (a.s.) ve ümmetidir. Onun için cennetin üçte ikisi en yakın olan asla âiddir. Üçte biri de uzak olan ferde kalmıştır. Çünkü Muhammed ümmeti diğer ümmetler arasında kemâle en yakın olan ümmettir. Tıpkı erkeğin kadına göre kemâle daha yakın olması gibi. Mirasta "***erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır***." (Bk. en-Nisâ, 4/11, 176) İşte bu sırdan dolayı Âdem (a.s.) cennette "Ebû Muhammed (Muhammed'in babası)" künyesi ile anılır. Şüphesiz Âdem (a.s.) beşeriyetin babası olduğu gibi Hz. Peygamber (a.s.) ruhların babasıdır."

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ﴿٣﴾

3. İnsanlardan, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardır.

"*İnsanlardan, bilgisi*" ilmi, ma'rifeti, delil ve hucceti "*olmaksızın*" olmadığı halde "*Allah hakkında tartışmaya giren*" Allah hakkında hiç hayrı olmayan bâtıl sözler söyleyen "*ve*" tartışmasında, bütün hallerinde "*her inatçı*" sırf fesâd ile uğraşan ve hayırlardan soyunmuş "*şeytana uyan birtakım kimseler vardır.*" Âyette bahsedilen **Nadr b. Hâris**'tir. O, cedelleşmek üzere "Melekler Allah'ın kızlarıdır", "Kur'an öncekilerin masallarıdır" ve "Öldükten sonra tekrar diriltme yoktur" derdi.

"اَلْجِدَالُ" münâkaşa ve vuruşma yoluyla karşı karşıya gelmektir. Aslı "جَدَلْتُ الْحَبْلَ (İpi sağlamca büktüm)" sözünden gelmektedir. Birbiriyle tartışan iki kimseden her biri de diğerini görüşünden büker/uzaklaştırır.

Âyet, delile dayanmadan ve cehâlet ile Allah'ın zâtı ve sıfatları hakkında tartışmaya giren her kâfir hakkında geçerlidir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "İşâret etmektedir ki Allah hakkında tartışmaya giren kimsenin Allah'la ilgili ilmi ve ma'rifeti yoktur. Aksi halde O'nun hakkında tartışmaya girmez ve O'na teslim olurdu. Allah hakkında tartışmaya giren kimse ancak şeytana uyduğu için böyle yapar. Nitekim âyette böyle buyrulmuştur."

"*Her inatçı şeytana uyan*", kendilerinden aşağıda bulunanları inkâra çağıran kâfirlerdir ya da İblis ve askerleridir. Bir şey benzerlerine göre haddi aştığı zaman "مَرَدَ الشَّيْءُ" denir. Asıl anlamı boş ve sıyrılmış olmaktır. Tüysüz oğlana "غُلَامٌ أَمْرَدُ", yapraksız dala ise "أَمْرَدُ غُصْنٌ" denir. Rivâyete göre "*Cennet ehli sakalsızdırlar.*"[3] Bu hadis, zâhirine hamledildiği gibi 'Onlar her türlü çirkinliklerden ve kirlerden uzaktırlar' anlamında olduğu da söylenmiştir.

﴿كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْد۪يهِ اِلٰى عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿٤﴾

4. Onun *(şeytan)* hakkında şöyle yazılmıştır: Kim onu yoldaş edinirse bilsin ki *(şeytan)* kendisini saptıracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir.

"Onun (şeytan) hakkında şöyle yazılmıştır:" Yâni *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de belirtildiği üzere cinlerden ve insanlardan olan her şeytan hakkında bu hüküm verilmiştir.

Kâşifî der ki: "O şeytan hakkında levh-i mahfuzda şöyle yazılmıştır:" "*Kim onu yoldaş edinirse*" onu dost edinir ve ona tâbi olursa "*bilsin ki (şeytan) kendisini saptıracak*" Çünkü şeytanın işi kendisini dost edineni Hakk'ın yolundan saptırmaktır "*ve*" bizzat kötülükleri yapmaya sevk ederek "*alevli ateşin azabına sürükleyecektir.*"

Azâbın, şiddetle yanıp tutuşan ateş demek olan "اَلسَّعِير"e izâfe edilmesi, "شَجَرُ الْأَرَاكِ (misvak ağacı)" ifâdesinde olduğu gibi açıklama içindir. **Hasan Basrî**'den nakledildiğine göre o, cehennemin isimlerinden bir isimdir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Cinlerden olan şeytan kişiyi vesveselerle, hoş göstererek ve şüphe sokarak saptırır. İnsanlardan olan şeytan ise öldükten sonra diriltmeyi inkâr eden; vehim, hayal ve tabîatın zulmeti kirlerine bulaşmış akılların ileri sürdüğü aklî delillerle istidlâlde bulunan hevâ ve bid'at ehlinin, filozof ve zındıkların mezheplerine düşürerek kişiyi yoldan çıkarır. Onların şüphelerini delil sayar ve akîdelerine sarılır. Sonunda onlardan biri olur ve onlardan sayılır. Nitekim Allah Teâlâ: "***İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır.***" (el-Mâide, 5/51) buyurmuştur. İşte bu istidlâl ve şüphelerle onu "*alevli ateşin azabına*" Hak'tan ayrılık ve mahrumiyet azâbına "*sürükleyecektir.*"

Bil ki insanın kemâli hakîkî ilimlerdedir. Bunlar ise dörttür: Birincisi, nefsi ve onunla ilgili şeyleri bilmek/ma'rifet. İkincisi, Allah Teâlâ'yı ve O'nunla ilgili şeyleri tanımak/ma'rifet. Üçüncüsü, dünyayı ve onunla ilgili şeyleri ma'rifet. Dördüncüsü, âhireti ve onunla ilgili şeyleri ma'rifet.

Taklîd ehli istidlâl ehlinden aşağıdadır, onlar îkân (yakîn) ehlinden, onlar da ıyân ehlinden daha aşağıdadır. Şu halde sâlike gereken ıyân mertebesine ulaşmak için gayret etmektir. Bu ise kâmil bir mürşidin seyr ü sülûkten geçirmesi ile olur. Çünkü ondan başkasına tâbi olmak menzile eriştirmez.

Molla Câmî der ki:

Hakîkat Kâbesine doğru gitmek istersen
Yolunu kaybetmiş mukallidin peşinden gitme

Iyan mertebesine ulaşınca kitapları yıkayıp suya vermek gerekir. Çünkü medlûle ulaştıktan sonra delile ihtiyaç duyulmaz.

Mesnevî'de der ki:

Gökyüzü damlarına çıktığında
Merdiven aramak artık hoş olmaz
Berrak ve saf olan bir aynayı
Cilâlayıp parlatmaya çalışmak câhilliktir
Sultanın huzurunda kabul görüp güzelce oturmuşken
Mektup ve elçi aramak çirkindir

Bu makamda halk ile cedel sona erer. Çünkü hakîkî ilimden sonra kavga/tartışma, şeytanın giremeyeceği zât âleminde konakladıktan sonra siyah ve beyaz şeytana tâbi olma yoktur. Orası sinsi vesvesecinin şerrinden emniyette olan bir makamdır. Şu halde akıllı kimseye gereken, nefsi tezkiye ve boş düşünceleri söküp atmak için gece gündüz çalışmaktır. Bu, en büyük cihaddır. Çünkü nefis, sakınılması zor olan bâtınî düşmanlardandır.

Nefis içeriden, şeytan dışarıdan yolumu keser
Hilekâr bu iki yol kesicinin hilesine karşı ne yapayım?

Yüce Allah'tan bizi düşmanların şerrinden korumasını ve kendisinden kaçınılması mümkün olmayan sarîh hakka tâbi olanlardan kılmasını niyaz ederiz. O'ndan dilenecek en büyük şey de budur.

---

[1]. Aclunî, I, 450
[2]. Bk. Buhârî, Enbiyâ 7; Müslim, Îmân 379; Tirmizî, Cennet 13
[3]. Tirmizî, Cennet 8,12; Dârimî, Rikak 104; Müsned, II, 295, 343; V, 323, 240 243

KUDRETİMİZİ GÖSTERMEK İÇİN

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ ف۪ي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ
مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْۜ
وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَٓاءُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ
لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْۚ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ
لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـٔاًۜ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا
عَلَيْهَا الْمَٓاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَه۪يجٍ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ
اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ ﴿٦﴾ وَاَنَّ
السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ ف۪يهَاۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾

5. Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan *(aşılanmış yumurtadan)*, sonra uzuvları *(önce)* belirsiz, *(sonra)* belirlenmiş canlı et parçasından *(uzuvları zamanla oluşan ceninden)* yarattık ki size *(kudretimizi)* gösterelim. Ve dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz; sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için *(sizi büyütürüz)*. İçinizden kimi vefat eder; yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür; ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin. Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün; fakat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitten *(veya çiftten)* iç açıcı bitkiler verir.

6. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir.

7. Kıyâmet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.

"*Ey insanlar!*" Ey yeniden diriltilmeyi inkâr eden Mekke halkı! "*Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz,*"

"اَلْبَعْثُ" yerden/kabirden çıkarmak ve mahşere yürütmek demektir. Şüphe edenlerin çok olmasına rağmen "*şüphede iseniz*" buyrulması, bu makamın şüpheyi kökünden söken bir makam olduğunu belirtmek ve farz-ı muhal kabilinden olarak onu sadece farz etmekten başka bir şeyin uygun olmadığını tasvir etmek içindir.

Eğer siz tekrar yaratmanın mümkün olduğundan, Allah Teâlâ'nın kudretinin ona

yetmesinden ya da onun meydana geleceğinden şüphede iseniz "*şunu bilin ki, biz sizi*" sizden her ferdi icmâlî olarak Âdem (a.s.)'ın yaratılması zımnında "*topraktan,*" yarattık. Bir hadiste "*Allah yeryüzünü boyun eğmiş kıldı. Siz onun omuzlarında (üzerinde) dolaşırsınız. Âdemoğullarını da alçakgönüllü yapmak için topraktan yarattı. Ancak onlar büyüklenerek ve kibirlenerek yüz çevirdiler. Kalbinde hardal danesi ağırlığında kibir olan asla cennete giremez.*"[4] buyrulmuştur.

"*Sonra*" tafsîlî olarak "*nutfeden,*" nutfe, az olsun çok olsun, saf su demektir. Erkeğin suyu, bu kelime ile ifâde edilir. "*Sonra alekadan (aşılanmış yumurtadan),*" menîden meydana gelen pıhtılaşmış bir parça kandan "*sonra uzuvları (önce)*" yâni yaratılışı ve sûreti henüz "*belirsiz, (sonra)*" yaratılışı ve sûreti "*belirlenmiş canlı*" alekadan meydana gelen bir çiğnem, yani bir "*et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık*" yâni yaratılışınızın başlangıcına bakın ki şüpheniz zâil olsun.

Âyette kastedilen "mudğa"nın durumu, ilk olarak üzerinde uzuvların belirmediği bir parça et olduğunu, bundan sonra yavaş yavaş belirdiğini açıklamaktır. Fakat melekesi olmadığı için "غَيْرِ مُخَلَّقَةٍ" geriye bırakılmıştır. *el-İrşâd*'da böyle denilmiştir. **Necmeddîn** (Dâye)'nin *et-Te'vîlât*'taki şu sözleri de onu güçlendirmektedir: "مُخَلَّقَةٍ" kendisine ruh üflenmiş, "غَيْرِ مُخَلَّقَةٍ" ise rûhu olmayan sûret demektir."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Sizden birinizin yaratılışının başlangıcı,*" yaratıldığı madde "*annesinin karnında*" ifâdesi bütünün zikredilip bir bölümünün kastedilmesi kabilinden olup annesinin rahminde, demektir. "*Kırk günde derlenir toplanır.*" korunup yerleştirilir.

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre nutfe rahme düşüp Allah ondan bir insan yaratmayı murad ettiği zaman kadının derisine, her tırnağın ve kılın altına dağılır ve kırk gün kalır. Sonra da kan olarak rahme iner. İşte onun derlenip toplanması budur. "*Sonra ikinci kırk günlük süre içinde pıhtı hâline döner.*

Sonra da bir o kadar zaman içinde bir parça et olur. Daha sonra Allah bir melek gönderir ve melek, ona ruh üfler." Bu, sûret vermenin genellikle ikinci kırk günde olduğuna delâlet eder. Fakat kastedilen ona sûret verilmesinin takdir edilmesidir. Çünkü genellikle bir parça et olmadan önce sûret verme gerçekleşmez. "*Bu melek dört şeyle; anne rahmindeki canlının rızkını, ecelini,*" yâni hayat müddetini "*amelini, kötü*" şakî, yâni cehennem kendisine vâcib olmuş "*biri mi, yoksa iyi*" saîd, yâni cennet kendisine vâcib olmuş "*biri mi olacağını yazmakla emrolunur.*"[5] Hadiste şakî önce zikredilmiştir. Çünkü insanların çoğu öyledir.

"*Ki size (kudretimizi) gösterelim.*" yâni sizi bu benzersiz tarzda yarattık ki böylece size tekrar diriltilip mahşerde toplanma hususunu açıklayalım. Çünkü hayatın kokusunu hiç almamış topraktan beşeri yaratmaya kâdir olan, onu tekrar yaratmaya elbette kâdirdir

İnsanın öldükten sonra dirilmesi senin zihninde aşikâr olmadıysa

Onun ilk yaratılışına bak, bu senin için açık seçiktir
Onun yoktan var edilmesine kâdir olan
Öldükten sonra onu diriltmeye gücünün yettiği zahir olur
Hallâk/Yaratıcı odur ki hazan mevsiminden sonra
Baharı ve bahçeyi yeniden ortaya çıkarır

"*Ve dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz;*" Bu ifâde, onların yaratılışlarının tamamlanmasından sonraki hallerini beyan etmek için sevk edilmiştir. Yâni, bundan sonra biz rahimlerde tutmayı dilediğimizi belirli bir vakte, yâni doğum vaktine kadar rahimlerde tutar, bekletiriz.

Burada işâret vardır ki Allah Teâlâ, rahimlerde olan bazı ceninlerin yaratılışlarının tamamlanmasından sonra orada kalmasını dilemez ve düşer.

"*Sonra sizi*" annelerinizin karınlarında yerleştirdikten sonra belirlenen süre tamamlandığında oradan "*bir bebek*" son derece zayıf olduğunuzdan kendi işlerinizi yerine getiremeyecek bebekler "*olarak dışarı çıkarırız.*"

Âyette "*tıflen*" kelimesinin tekil olarak getirilmesi, o çocuklardan her birini ya da biri ve daha çok sayıyı içine alan cins îtibâriyledir. *el-Müfredât*'ta belirtildiği üzere körpe olduğu sürece çocuğa "اَلطِّفْلُ/*et-tıfl*" denir. **Molla Fenârî,** *Fâtiha Tefsîri*'nde "Tıfıllığın sınırı, çocuk doğup ağladığı zamandan altı yaşını bitirene kadardır." der.

"*Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz).*" Bu ifâde anne karnından çıkarılmanın sebebini bildirmektedir. Kendisine uygun başka bir sebebe atfedilmiştir. Sanki şöyle buyrulmuştur: "Sonra sizi yavaş yavaş büyümeniz, sonra kuvvet, akıl ve iyiyi kötüden ayırma konusunda olgunluğa ulaşmanız için çıkarırız." Bu güçlü çağ, otuz ile kırk yaş arasındadır. *el-Kâmûs*'ta der ki: "O, on sekiz ile otuz yaş arasında olur. "*Eşüdd*" kelimesi, "*Ânük* (kurşun)" kelimesi gibi çoğul/cem' binâsı üzere tekil/müfreddir. Bu iki kelimenin benzeri de yoktur."

"*İçinizden kimi vefat eder;*" yâni rûhu kabzolunur ve güçlü çağına ulaştıktan sonra veya önce ölür. Vefât, ölümden ibârettir.

"*Yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına*" yaşlılık ve bunaklık zamanına "*kadar götürülür;*" Ömür, bedenin hayat ile mamur olma müddetidir.

"*Tâ ki*" çok şey "*bilen bir kimse olduktan sonra bir şey*" hiçbir şey ya da ilimden bir şey "*bilmez hale gelsin.*" Bu ifâde, onun ilminin eksilmesinden ve hâlinin tersine dönmesinden mübâlağadır. Yoksa o çocuk gibi bazı şeyleri bilir. Yâni, tâ ki o bünyesi zayıf, aklı kıt, anlayışı az olan önceki çocukluk zamanlarındaki durumuna dönsün. Yaptığını unutsun, tanıdığını inkâr etsin ve önceden güç yetirdiğinden âciz kalsın. Bu âyetle ilgili bazı hususlar Nahl sûresindeki "***Sizi Allah yarattı; sonra sizi vefat ettirecek…***" (en-Nahl, 16/70) âyetinde geçti.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Pirlerde arama gençlik neşesi

Irmaktan akan su, dönmez bir daha
Biçilmek çağına gelmiş ekinler
Taze otlar gibi salınır mı ya?

Yaşın kırkı geçtiyse eğer
Yüzmeye çalışma, artık su başını aşmıştır
Gönlüm, çayırla çimenle nasıl tazelensin
Toprağımdan çimen bitmek üzeredir
Biz heva ve heves peşinde dolaşırken
Nice kimselerin toprağına basmıştık
Henüz gayb âleminde bulunanlar da
Bir gün gelecekler, bizim toprağımıza basıp geçecekler
Heyhat, gençlik çağı geçti
Oyunla, eğlenceyle hayatımız geçti
Öğretmeni çocuğa ne de güzel söylemiş:
"*Hiçbir iş yapmadık, vakit de geçip gitti.*"

Nesefî, *Keşfü'l-hakâik*'de şöyle der: "Ey dervîş! İlimden önceki cehalet, cehennemdir. İlimden sonraki cehalet ise cennettir. Bunun sebebi, ilimden önceki cehalet, hırs ve tamah sebebidir; ilimden sonraki cehalet ise rıza ve kanaate vasıtadır."

Baklî'nin *Arâis*'inde der ki: "Erzel-i ömür (ömrün en verimsiz çağı)", müşâhededen sonra olan mücâhede günleri ve vuslattan sonra olan fetret günleridir. Tâ ki sahip olduğu şerefli halleri ve yüksek makamları bildikten sonra bir şey bilmez hale gelsin. İşte bu, sırlarını pek çok iddiâlarla ifşâ ettikleri zaman muhakkıklar üzerindeki Hakk'ın gayretidir. Ben bunlardan Allah'a sığınırım. Bizi sâyesinde nefsin fitnesinden ve şerrinden kurtarması için O'ndan lütfunu ve keremini artırmasını niyaz ederim.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyette işâret vardır ki mükevvenâtın çocukları, adem analarının rahimlerinde idiler. Hakk'ın onları orada karar kıldırması ile orada yerleşmişlerdi. Kadîm irâde ve ezelî hikmet ile oradan her çıkanın belirlenmiş bir süresi vardır. Mükevven/yaratılmış olan hiçbir çocuk Allah Teâlâ'nın dilemesi olmadan ve belirlenmiş süre gelmeden adem rahminden dışarı çakamaz.

Bu ise âlemin kadîm olduğunu söyleyen filozofları reddetmektir. Onlar bu konuda şöyle istidlalde bulunurlar: "Âlemi kemâl ile var etme konusunda Allah Teâlâ için ezelde ilâhî sebepler var mıydı, yok muydu? Eğer "Yoktu" dersek O'na noksanlık isbât etmiş oluruz. Noksan olan ise ilâh olmak için uygun değildir. "O'nun hiçbir mâni olmaksızın âlemi varetmek için kemâl üzere ilâhî sebepleri vardı." dersek, yaratanın yaratılana zaman bakımından, hatta mertebe bakımından bir önceliği olmaksızın ezelde âlemin var edilmiş olması lâzım gelir."

Biz onlara cevap olarak şöyle deriz: Âyet Allah'ın ezelde var olduğuna, O'nunla

beraber başka bir şey bulunmadığına, dilediği şeyi dilediği halde yaratmaya kâdir olduğuna delâlet etmektedir. Fakat ezelî irâde, ezelî hikmet ile âlemin varlığından önce ‘vakit’ olmasa da âlem çocuğunun vakti geldiği zaman adem rahminden çıkarılması için belirlenmiş bir süre olmasını gerekli kılmıştır. Ancak bu vaktin mikdârı, sabahı ve akşamı olmayan Allah’ın günleri içindedir. Nitekim Allah Teâlâ “***Onlara Allah’ın günlerini hatırlat.***” (İbrâhim, 14/5) buyurmuştur.

“*Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız…*” ifâdesi işâret etmektedir ki mükevvenâtın çocuklarından her bir çocuk adem rahminden terbiyeye istîdadlı olarak çıkarılır. Onun tedricen ulaşacağı bir kemâli vardır. Mükevvenâttan öylesi vardır ki kemâline ulaşmadan önce yok olur. Yine öylesi vardır ki kemâlinin sınırına ulaşır ve geçer, sonra da kendisinde kemâl vasıflarından hiçbir şey kalmaması için kemâlin zıddına dönüp varır. İşte “*ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin*” sözünün mânâsı budur.

Benim ilim defterimi tamamen meyle/şarapla yıkayınız ki
Feyz-i ezelî olan nemden canım dirilik bulsun

Ey şânı görmek olan kimse “*Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün; fakat biz, üzerine su*” yâni yağmur “*indirdiğimizde o, kıpırdanır,*” bitkilerle harekete geçer “*kabarır*” şişer ve artar “*ve her çeşitten (veya çiftten) iç açıcı*” bakanı sevindiren parlak ve güzel, tazelik, canlılık, iyilik ve güzellik artırıcı “*bitkiler verir.*” “اَلْبَهْجَةُ” renk güzelliği ve kendisinde sevincin zuhur etmesidir. Ölmüş olan yeryüzünü su ile diriltip canlandıran Kâdir-i mutlak Allah, ölünün parçalarını eski hâlinde toplayıp geri döndürmeye muktedirdir.

Tane ve tohum olmaksızın fidan çıkaran Hak Teâlâ
Taneyi de ağaç yapmaya kadirdir
Olmamış olanı kudreti ile var etmiştir
O hâlde önceden var olana yeniden vücut vermesine şaşmamalı

İşte bu husus tekrar diriltme konusunda başka bir delildir.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ ﴿٦﴾

6. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir.

“*Çünkü Allah hakkın ta kendisidir;*” Bu güzel ve eşsiz san’at, yâni insanın türlü

merhalelerde yaratılması, farklı merhalelerden geçirilmesi ve öldükten sonra yeryüzüne yeniden hayat verilmesi Allah Teâlâ'nın hakkın tâ kendisi olmasındandır. "*O, ölüleri diriltir;*" yâni O'nun işi ve âdeti ölüleri diriltmektir. Hâsılı Allah Teâlâ ilk olarak ve tekrar ölülere hayat vermeye kadirdir. Yoksa nutfeye ve ölü bir halde olan yeryüzüne defalarca hayat veremezdi. "*yine O, her şeye hakkıyla kadirdir.*" Kudreti çok fazladır. Aksi halde bu varlıkları meydana getiremezdi.

وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَاۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِى الْقُبُورِ ﴿٧﴾

7. Kıyâmet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.

İyi ve kötü davrananların karşılığının verilmesi için "*Kıyâmet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur.*" Çünkü onun delili açığa çıkmış ve durumu belli olmuştur "*Ve Allah*" geri dönmesi olmayan vaadi gereğince "*kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır*." "el-Ba's" aslî parçalarını bir araya getirerek ve tekrar ruhlarını vererek Allah'ın kabirlerden ölüleri diriltmesidir. Filozoflar, yok olanın geri döndürülmesinin imkânsız olduğunu ileri sürerek bunu inkâr etmiştir. Bizim görüşümüz şöyledir: Allah, insanın ömrünün başından sonuna kadar kalıcı olan aslî parçalarını bir araya getirir ve ruhunu ona geri döndürür. Bunun 'yok olanın geri döndürülmesi' diye isimlendirilip isimlendirilmemesi fark etmez. İnsanın (yeryüzü tarafından) yenilip eritilen parçaları ise yiyerek artan kısımlarıdır ve aslî değildir.

Rivâyete göre gökyüzü menîye benzeyen bir yağmur yağdırır ve âhiretteki yaratılış ondan meydana gelir. Nitekim dünyadaki yaratılış, hayat denizinden babaların sulblerine, oradan da anaların rahimlerine inen nutfeden hâsıl olur. Böylece hayat katresinden bu nutfe rahimde cesed hâline gelir. Biliyoruz ki Allah ilk yaratılışı daha önceden bir misal olmadan yaratmış ve dilediği sûrette terkib etmiştir. Âhiretteki yaratılış da böyledir. Hak Teâlâ onu da hissedilebilir olmakla birlikte daha önceden bir misal olmadan yaratır. Allah tekrar yaratmayı bu dünyadaki yaratmadan geriye kalan "acbü'z-zeneb"den yapar. "Acbü'z-zeneb" dünyadaki yaratılışın aslıdır. Âhiretteki yaratılış da ona dayanır.

Sonra Allah yeryüzünü ve ölüleri sûrî su ile dirilttiği gibi kasvetli/katı kalbleri de mânevî su ile diriltir. Mânevî su ise zikirler ve hidâyetin nurlarıdır. Akıllı kimse, şüphelerin ve gizli olsun açık olsun şirkin karanlıklarından kurtulmak için tâatlerin ve zikirlerin nurlarıyla kalbi nurlandırmaya ve diriltmeye gayret eder. Şüphesiz ruha göre cesed ölüye göre kabir gibidir. Ölü kabrinde dirilerin duâlarından faydalandığı gibi ruh da kuvvelerin ve uzuvların yardımıyla hâsıl olan şeylerle yüce makamına terakkî eder. Allah'tan lütuf ve keremi ile ebedî hayatı niyaz ederiz.

Eğer akıllı isen, manâya yönel
Çünkü manâdır kalıcı olan, suret değil

---

[4]. Bk. Terğîb, IV, 345
[5]. Buhârî, Bed'ü'l-halk 6, Enbiyâ 1, Kader 1; Müslim, Kader 1

ALLAH KULLARINA HAKSIZLIK EDİCİ DEĞİLDİR

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ۙ
﴿٨﴾ ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ۜ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَأَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ
بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ ۚ فَإِنْ
أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ ۚ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ خَسِرَ
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ۜ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدْعُوا مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ۜ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا
لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ ۜ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾

8. İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, bir rehberi ve *(vahye dayanan)* aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın, Allah hakkında tartışır.

9. Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek *(kibir ve azamet içinde)* Allah hakkında tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rezillik vardır; kıyâmet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.

10. İşte bu, önceden yapıp ettiklerin yüzündendir *(denilir)*. Elbette Allah kullarına haksızlık edici değildir.

11. İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden kulluk eder. Şöyle ki: Kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir *(dinden yüz çevirir)*. O, dünyasını da, ahiretini de kaybetmiştir. İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.

12. O, Allah'ı bırakıp, kendisine ne faydası, ne de zararı dokunacak olan şeylere yalvarır. Bu, *(haktan)* büsbütün uzak olan sapıklığın ta kendisidir.

13. O, zararı faydasından daha yakın olan bir varlığa yalvarır. O *(yalvardığı)*, ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir dosttur!

"*İnsanlardan bazısı,*" zarûrî veya bedîhî-fıtrî "*bir bilgisi, bir rehberi*" ma'rifete/bilgiye götüren sahih bir düşünce ve istidlâli; **Kâşifî**'nin belirttiğine göre maksada yol gösteren bir delili "*ve (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitaba*" hakkı ortaya çıkaran bir vahye; **Kâşifî**'nin belirttiğine göre doğruyu yanlıştan ayıran apaçık bir kitaba "*dayanmaksızın, Allah hakkında tartışır.*" Yâni zarûrî bir mukaddimeye, nazarî

veya vahye dayanan bir delile tutunmadan, bilakis bu üç husus olmaksızın sırf taklid ve tartışma için Allah Teâlâ hakkında mücâdele eder. Bu ifâde mücâdele eden kimsenin Allah hakkında bilgisizlik konusunda ileri gittiğine şehâdet etmekte, onun sapıklık ve dalâlete daldığını tescil etmektedir. Âyette bahsedilen kimse Ebû Cehil'dir

ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾

9. Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek *(kibir ve azamet içinde)* Allah hakkında tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rezillik vardır; kıyâmet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.

"*Allah yolundan saptırmak için*" Yâni mü'minleri hidâyetten dalâlete çıkarmak ya da kâfirleri dalâlet üzere sâbit kılmak için… O her ne kadar bunun saptırmak olduğunu îtiraf etmese de maksadı Allah'ın yolundan saptırmaktır. "*Yanını eğip bükerek (kibir ve azamet içinde) Allah hakkında tartışmaya kalkar.*" "Itfü'l-insân" İnsanın başından baldırına veya ayağına kadar olan yan tarafı demektir. **Şeyhzâde** der ki: "اَلْعِطْفُ" insanın bir şeyden yüz çevirirken eğip büktüğü ve meylettirdiği yanı demektir. Yanını eğip bükmek, boynunu bükmek ve avurdunu şişirmek gibi kibirlenmekten kinâyedir.

el-Celâleyn'de bu ifâde hakkında "tekebbür gösterip boynunu bükerek" der. Farsça tefsirde "Eteğini toplamış, kaldırmış, demektir. Bu, tekebbürden kinayedir ki mütekebbir, gerek iyi gerekse kötü olsun, her şeyden eteğini toplayan kimsedir." der. *el-İrşâd*'da ise "yanını bükerek, yüz ve sırt çevirerek, kibirlenerek…" der.

"*Onun için dünyada bir rezillik vardır;*" "اَلْخِزْيُ" alçaklık ve rezillik demektir. Yâni yaptığı sebebiyle onun için dünyada bir rezillik vardır. Bu da Bedir gününde onun öldürülmesi ve hakir kılınmasıdır.

"*Kıyâmet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.*" Âyetteki "اَلْحَرِيقُ (yangın)" kelimesi, yakıcı anlamındadır. Yangın ateşten ibâret olması bakımından bu ifâdenin, sonucun sebebe izâfe edilmesi kabilinden olması da mümkündür. Yine bu ifâdenin aslının "el-azâbü'l-harîk" olup mevsûfun sıfatına izâfesi kabilinden olması da câizdir.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾

10. İşte bu, önceden yapıp ettiklerin yüzündendir *(denilir)*. Elbette Allah kullarına haksızlık edici değildir.

"*İşte bu,*" yâni ona kıyâmet gününde: İşte dünyadaki bu rezil olma ve âhiret azâbı

“*önceden yapıp ettiklerin yüzündendir*.” İnkârın ve işlediğin günahlar sebebiyledir, denilir. Âyette bu fiillerin ellere (يَدَاكَ) isnâdı, kazanmanın/yapıp etmenin genellikle ellerle olduğu içindir. Vaîdi te’kid ve tehdidi kuvvetlendirmek için bu sözün iltifât[6] bâbından olması da mümkündür.

“*Elbette Allah kullarına haksızlık edici değildir.*” Yâni durum şu ki kendileri tarafından bir günah olmadan Allah Teâlâ kullarına azâb edici değildir.

Eğer: “Zulmün aslının olmadığını ifâde etmek için “لَيْسَ ظَالِمٍ لِلْعَبِيدِ” denilmesi daha uygundu. O’nun zulümde aşırı giden ve mübâlağa eden olmadığını söylemek, zulmün temelden olmadığını ifâde etmez.” dersen, ben şöyle cevap veririm: Kasdedilen zulmün aslının olmadığını belirtmektir. Mübâlağa lafzının zikredilmesi, kulların çok olmasından dolayıdır. Onlardan her birine bir zulüm isâbet ettiği için onlara göre zâlim çok zulmeden olmuş olur. Çünkü “el-Abîd” kelimesi bütün kullara delâlet eder. Şu halde bu ifâdenin mânâsı, ‘O, buna ve sayılamayacak kadar başkalarına zulmedici değildir’ olur. Yine kullarından günahkâr olanlara azâb etmek ve iyilik yapanlara da iyilikte bulunmak Allah Teâlâ’nın adâletindendir. Cezayı fazla vermez, ecir ve mükâfâtı da azaltmaz. Fakat kesin olan vaadine binâen eğer azâbı hak etmeyene azâb edecek olursa O’nun az zulmü, onu işlemekten müstağnî ve böyle bir çirkinlikten münezzeh olması sebebiyle elbette çok olur. Nitekim “Âlimin zellesi/sürçmesi, büyük günah sayılır.” denir. Merfû bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: “*Allah Teâlâ buyurur ki:* “*Ben zulmü kendime haram kıldım. Onu kullarıma da haram kıldım. O halde birbirlerine zulümde bulunmasınlar*.”[7] ‘Kimin zulmü ve saldırganlığı artarsa helâki ve fenâsı yakın olur’ derler. İnsanların en şerlisi zâlime yardım eden ve mazlûmu yardımsız bırakandır.

Âyette işâret vardır ki kullar ibâdet ve talebi kendi yerinden başkasına koyarak (Allah’tan başkasına ibâdet edip onları taleb ederek) kendi nefislerine fazlasıyla zulmedicidirler. Nitekim Allah Teâlâ “***Biz onlara zulmetmedik, fakat, onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı.***” (en-Nahl, 16/118) buyurmuştur.

Molla Câmî der ki:

Bizim mihrablarda secde etmekten kasdımız, senin kaşındır
Eğer niyet hâlis olmazsa, amelden elde edilecek nedir?

Bilesin ki münâfık, murâî, hevâ ve bid‘at ehli kimselerle tartışmak yerilmiştir. Fakat Allah’ı tanımak, şüpheleri gidermek, Allah Teâlâ’ya giden yolu açıklamak konusunda Allah’ı bilme ilmi, Nebîsi (a.s.)’ın rehberliği, nûru ile hakkın bâtıldan ayrılıp ortaya çıktığı ışık saçan bir kitabın nassının şâhidliği ile münâkaşa eden kimsenin tartışması övülmüştür.

Bâzıları der ki: Senedi açıkça ortaya çıktıktan sonra sünnette gelen bir şeyi araştırıp incelemek, araştıran kimseyi dinde aşırı derine ve ileri gitmeye sürükler. Çünkü bu, ümmetten kendilerine parlak bir zihin ve tenkid edici bir mizac verilmeyen çokları için dalâletin anahtarıdır. Geçmiş ümmetler ancak uzun uzadıya münâkaşalar ve çok dedi

kodu ile helâk olmuşlardır. Lâzım olan sünnetten sâbit olan şeylere sıkı sıkıya sarılmak, onlarla amel etmek, onlara başkalarını dâvet etmek, onlarla hükmetmek ehl-i bid‘atın sözlerine kulak vermemek, onlara da sözlerini dinlemeye de meyletmemektir. Çünkü bunların hepsi şer‘an yasaklanmış ve haklarında şiddetli tehdid vârid olmuştur. ‘Tabîat çok cezb edicidir, beraberlik müessirdir ve hastalıklar bulaşıcıdır.’ demişlerdir.

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Akıllı ol, aklını başına topla, çünkü
Hileci dünya gelini, bir çok bekârın/sâlikin yolunu kesti
Zamânenin hayırsız evlâtların sözüne mağrur olma
Sâmirî gibi doğru yoldan çıkıp da buzağının sesine doğru gitme

Şu halde bid’at ve hevâ ehlinin sözü, buzağının böğürmesi gibidir. Sâmirî bu böğürme ile yoldan çıktığı ve İsrâiloğulları’ndan pek çok kimseyi yoldan çıkardığı gibi, onun hükmünde olan herkes de böyledir. Sahih ilimler olduğu zannıyla kendi vehimleri ve hayallerine aldanır, vehim sâhiplerini de onlara dâvet eder ve onları yoldan çıkarır. Sahih bir ilmi ve sarih bir keşfi olan kimse ise onun aksinedir. O câhillerin sözlerine iltifat etmez, hârikulâde/alışılmışın dışında olan şeylere meyletmez. Görmez misin ki Mûsâ (a.s.)’ın dininde sâbit olan kimseler böğürtüye kulak asmadılar ve onun kullar için Allah Teâlâ’dan bir imtihan olduğunu bildiler.

Bâtıl üzere olup onun uğrunda tartışan kimseye ve onu dinleyene yazıklar olsun! Allah Teâlâ tartışan bu kimseyi kibirli olmakla yermiştir. Kibir hakkı kabûle mâni olan sıfatlardandır. Yerilen sıfatlar içerisinde ondan fenâsı yoktur. **Aristo**’nun “İnsanlara karşı kim tepeden bakarsa insanlar onun zelil olmasından memnun olurlar.” dediği nakledilir.

Yine o şöyle demiştir: “İsâbetli konuşma insanın kadr u kıymetini artırır. **Tevâzu** muhabbeti çoğaltır. **Hilm**/yumuşak huylu olmak insanın yardımcılarını artırır. **Rıfk** ile gönüller kazanılır. **Vefâ** ile kardeşlik devamlı olur. **Sıdk**/doğruluk ile fazîlet tamam olur.” Allah’tan bizi çirkin ve bayağı sıfatlardan kurtarıp güzel ve hoş melekelerle bezemesini niyaz ederiz.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍۚ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَاَنَّ بِهٖۚ
وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖۚ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَۜ ذٰلِكَ
هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾

11. İnsanlardan kimi Allah’a yalnız bir yönden kulluk eder. Şöyle ki: Kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir

***(dinden yüz çevirir).* O, dünyasını da, âhiretini de kaybetmiştir. İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.**

Rivâyete göre bu âyet Medîne’ye gelen bâzı bedevîler hakkında nâzil olmuştur. Onlardan birisinin bedeni sağlam olduğu, kısrağı tay verdiği, hanımı erkek çocuk doğurduğu, malı ve davarı çoğaldığı zaman “Bu dinime girdiğimden beri başıma ancak hayır geldi.” der ve memnun olurdu. Eğer durum tersine olursa: “Başıma ancak kötülük geldi.” der ve dinden dönerdi. İşte bunlar hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

“*İnsanlardan kimi Allah’a yalnız bir yönden*” yâni dinin ortasından ve kalbinden değil bir kenarından “*kulluk eder.*” Dinde sebâtı yoktur. Tıpkı ordunun kenarına kayan, eğer zafer olacağını hissederse yerinde duran, aksi halde kaçan kimse gibi.

“اَلْحَرْفُ” uç ve kenar demektir. Cisimlerin sıfatlarından olan bir şeyle dînin vasfedilmesi temsîlî istiâre yoluyladır. **Râgıb** der ki: “Alfabenin harfleri, kelimelerin uç ve kenarlarıdır. Kelimelerin bir kısmını bir kısmına bağlar.”

“*Şöyle ki: Kendisine*” sıhhat ve genişlik gibi “*bir iyilik dokunursa*” ulaşırsa “*buna pek memnun olur,*” o iyilik sâyesinde dinde karar kılar. “el-İtmi’nân” tedirginlikten sonra sükûn bulmaktır. **Kâşifî** der ki: “Dinde sükûnete erer ve o iyilik sebebiyle onda sabit kadem olur.” Yâni o kimse bulunduğu hâl üzere bâtınen değil zâhiren sebât eder. Çünkü onda sağlam mü’minlerin itminânı yoktur.

“*Bir de musibete uğrarsa*” yâni kendisine, âilesine veya malına gelen istenmeyen bir şeyle imtihan edilirse “*çehresi değişir.*” İrtidâd eder, dinden yüz çevirir ve küfre döner. **Kâşifî** der ki: “Kendine döner; yani geldiği yöne geri döner. Kasdedilen onun mürted olup, İslâm dininden çıkmasıdır.”

“اَلْفِتْنَةُ” ile kasdedilen tabîatın kerih gördüğü ve nefse ağır gelen şeydir. Aksi halde onun hayrın/iyiliğin mukabili kılınması doğru olmazdı. Çünkü kişiye hayrın/iyiliğin mukabili olduğu halde ona bir şer/kötülük erişse bile o da bir fitne ve imtihandır. Zîrâ tabîatın kendisinden nefret ettiği şey bizzat şer değildir. Bilakis teslimiyet ve kazâya rızâ şartı ile kurbete/Hakk’a yakınlığa ve derecenin yükselmesine sebeptir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: “*Bahru’l-ulûm*’daki: “Sırt çevirir, yüzüstü kapaklanır, daha önceki hâli olan küfre geri döner.” ifâdesi, “عَلٰى”nın “عَنْ” mânâsına olduğuna işâret etmektedir. Nitekim bâzıları “ وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا ***Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah’ın üzerinedir/Allah’tandır.***” (Hûd, 11/6) âyetinde de aynı görüşe varmışlardır. *Bahru’l-ulûm*’da onu yöneldiği cihet olan İslâm’a sırt çevirmek olarak tefsir etmiştir.

“*O, dünyasını da âhiretini de kaybetmiştir.*” Mâsûmiyetinin elden gitmesi ve irtidad ile amelinin boşa çıkması sebebiyle her ikisini de zâyi etmiştir. Âşikâr olan onun dünyasını kaybetmesi, kendisine isâbet eden musîbet sebebiyle âilesini yitirmesidir. Âhiretini kaybetmesi ise din elden gittiği için sevabdan mahrum olması ve cehenneme girenlerle birlikte oraya girmesidir. Nitekim **Kâşifî** der ki: “Muradına erememesinden dolayı dünyada ziyana uğrar. Amellerinin boşa gitmesinden ötürü âhirette de zarar

görecektir.”

“*İşte bu,*” her iki cihanı kaybetmek “*apaçık ziyanın ta kendisidir.*” Apaçık olan ziyan, bütün âlimlerce bilinir. Ondan daha büyük bir ziyan yoktur.

Ne mal, ne amel, ne dünya ve ne de din kalır
Ne sıdk parıltısı ne de nûr-i yakîn kalır
Her iki cihanda da muztarip, hor, zelil ve mahzun olur
Elbette bundan daha beter bir ziyan mevcut değildir

Bâzıları şöyle demiştir: “Dünyada hüsran, tâatları terk etmek ve muhâlif davranışlara sarılmaktır. Âhirette hüsran ise hasımların ve alacaklıların çok olmasıdır.”

يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ
الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾

12. O, Allah’ı bırakıp, kendisine ne faydası, ne de zararı dokunacak olan şeylere yalvarır. Bu, *(haktan)* büsbütün uzak olan sapıklığın ta kendisidir.

“*O, Allah’ı*” O’na ibâdeti “*bırakıp, kendisine ne*” ibâdet ettiğinde “*faydası, ne de*” ibâdet etmediğinde “*zararı dokunacak olan şeylere yalvarır.*” ibâdet eder. Yâni onlar zarar ve fayda vermek şânından olmayan cansız varlıklara taparlar. Bu ifâde, hüsranın ne kadar büyük olduğunu açıklayan bir başlangıç cümlesidir.

“*Bu*” yalvarma, haktan ve hidâyetten “*büsbütün uzak olan sapıklığın ta kendisidir.*” “Uzak sapıklık” çölde yolunu kaybedip iyice kaybolan kimsenin kaybolmasından istiâre olarak kullanılmıştır. Onun sapma mesafesi uzun ve uzak olmuştur. Çünkü yakınlık ve uzaklık, hissi mesafede ârız olan hallerdendir.

يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾

13. O, zararı faydasından daha yakın olan bir varlığa yalvarır. O *(yalvardığı),* ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir dosttur!

“*O, zararı faydasından daha yakın olan bir varlığa yalvarır. O (yalvardığı), ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir dosttur!*” Yâni o kâfir kıyâmet günü mâbûdu yüzünden zarara uğradığını, cehennem ateşine girdiğini görüp zararı faydasından daha yakın olan bir varlıktan yardım konusunda hiçbir emâre göremeyince yalvarıp çığlık atarak şöyle der: “Vallahi o ne kötü bir yardımcı, ne fena bir arkadaş, dost ve yaren imiş!” Sırf zarar ve faydadan tamamen uzak olanın durumu nasıl olur bir düşün.

Âyet bahsedilen kimsenin zikredilen duâsının sonucunu beyan etmek ve onun derin bir

sapıklık içinde olduğunu pekiştirmek için sevk olunmuştur.

Yâni o kimse mâbud olması kendisine zarar veren varlığa ibâdet eder. Çünkü bu durum dünyada katli, âhirette ise azâbı gerektirir. O taptıkları şeyin zararı, onların iddiâsına göre onlara ibâdet sûretiyle beklenilen şefâat ve Allah'a tevessül gibi faydasından daha yakındır

---

[6]. Bir ifadede sözün yönünü birden bire değiştirerek üslûp farklılığı meydana getirme anlamında edebî sanat.

[7]. Müslim, Birr 55; Tirmizî, Kıyâmet 49

ALLAH HER ŞEYİ HAKKIYLA BİLENDİR

إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ۗ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ
لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ
لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يُرِيدُ ﴿١٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ
هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا ۖ اِنَّ اللّٰهَ
يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

14. Muhakkak ki Allah, îmân edip iyi davranışlarda bulunan kimseleri, zemininden ırmaklar akan cennetlere kabul eder. Şüphesiz Allah dilediği şeyi yapar.

15. Her kim, Allah'ın, dünya ve ahirette ona *(Resûlüne)* asla yardım etmeyeceğini zannetmekte ise, *(Allah ona yardım ettiğine göre)* artık o kimse tavana bir ip atsın; *(boğazına geçirsin)*; sonra da *(ayağını yerden)* kessin! Şimdi bu kimse baksın! Acaba, hilesi *(bu yaptığı)*, öfke duyduğu şeyi *(Allah'ın Peygamber'e yardımını)* gerçekten engelleyecek mi?

16. İşte böylece biz o Kur'an'ı açık seçik âyetler halinde indirdik. Gerçek şu ki Allah dilediği kimseyi doğru yola sevkeder.

17. Mü'min olanlar, yahudi olanlar, sâbiîler, hıristiyanlar, mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyâmet gününde *(ayrı ayrı)* hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

"*Muhakkak ki Allah, îmân edip iyi davranışlarda bulunan kimseleri, zemininden ırmaklar akan cennetlere kabul eder.*" Âyet kâfirlerin durumlarının kötülüğünün açıklanmasının ardından Allah Teâlâ'ya ibâdet eden mü'minlerin hâlinin güzelliğinin kemâlini beyan etmektedir. Cennet, sık ağaçları olan, ağaçları altında olanları örten yerdir. "اَلنَّهَرُ (ırmak)" bol suyun aktığı yerdir. 'Akma'nın ırmaklara isnâd edilmesi, 'Oluk aktı' sözü gibi hükmî isnad kabilindendir. Çünkü akmak nehrin değil suyun özelliklerindendir. Cennetlerin zemininden ırmaklar akan yerler olarak vasfedilmesi, insanların mîzaclarının kendilerine meyletmesi için cennetlerin onların tanıdığı yerlerin

en güzeli olduğuna delâlet etmek maksadıyladır. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: "Bağ ve bahçenin safâ ve iç açıcılığı, içinde suyun akmasıyladır."

"*Şüphesiz Allah dilediği şeyi yapar.*" Yâni tevhid ehli sâlih kimseyi mükâfâtlandırmak ve müşriki de cezâlandırmak konusunda her istediğini mutlaka yapar. O'na karşı duracak ve mâni olacak kimse yoktur.

Bu âyetlerde bâzı işâretler vardır:

1- Tabîat ve hevâ üzere, karşılık bekleyerek; kerâmetlere, halkın övmesine ve dünyalık elde etmeye tamah ederek Allah'a ibâdet eden kimse, emellerine nâil olduğu zaman ibâdette sükûn bulur. Fakat emellerine eremezse velîlerin güzel vasıfları ile süslenmeyi terk eder. Onun dünyadaki ziyanı, halkın kabûlünü ve onların yanındaki mevkiini kaybetmesi, onların yanında rezil olması, sünnet ve ibâdet yolundan dalâlet ve bid'at yoluna düşmesidir. Onun âhiretteki ziyânı ise Hakk'ı müşâhededen perdelenmesi ve uzaklık ateşiyle yanmasıdır.

Yine sıdkı ve taleb konusunda sebatı olmayan bâzı tâlibler, temennî ehlinden olur ve Allah'ı şüphe içerisinde taleb eder. Nefsine ve hevâsına uygun düşen bir şey veya gaybdan bir takım fethler ona dokunursa sohbet ve beraberliği talebde devam eder. Mücâhedelerde, riyâzatlarda, şehvetleri terk, nefse muhâlefet, hizmete devam, sohbetin/beraberliğin hakkına riâyet, sohbetin edebleriyle edeblenmek, ihvâna tahammül konularında ona bir belâ, sıkıntı veya darlık dokunursa yüz çevirir. İkrârı inkâr ve îtirâz ile, teslîmiyeti yüz çevirme ve büyüklenme ile, irâdeyi irtidâd ile, beraberliği ayrılık ile değiştirir. Onu terk etmek sûretiyle üzerinde bulunduğu dünyasını kaybeder. Taleb ve sohbetten irtidâd ile ise âhireti kaybeder. İşte bu yüzden meşâyıh: *"Tarîkatın mürteddi, şerîatın mürteddinden daha şerlidir."* demişlerdir. "*İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.*"

Gönül ehli birisinin reddettiği kimse bütün gönül sâhipleri tarafından reddedilmiş olur. Yine gönül ehli birisinin kabul ettiği kimse herkesin makbûlü olur.

Hâfız der ki:

Saadet anahtarı, gönül ehline makbul olmaktan ibarettir
Sakın ola ki kimse bu hususta şek ve şüpheye düşmesin
Eymen Vadisinin çobanı yıllarca
Canla başla Şuayb'a hizmet eder; sonra murâdına ulaşır

Fakir (**Bursevî**) der ki: Müslümanlar iki sınıftır. Bir sınıf, cihâd-ı asğar/küçük cihad ile meşguldür. Bir sınıf ise cihâd-ı ekber (en büyük cihad) ile meşguldür. Birinci sınıfın zayıfları ordunun ucunda ve kenarında, ikinci sınıfın zayıfları ise dînin ucunda ve kenarında dururlar. Eğer iş kendi arzularına göre olursa öne atılırlar, aksi halde geri dönüp kaçarlar. İşte bunda onlar için dünya ve âhiret cihetinden ziyan vardır. Çünkü dünyada onlara kâfirler ve nefs-i emmâre gâlib gelir, âhirette de saîdlerin derecelerini elden kaçırırlar, hiçbir ganîmet elde edemezler. Şu halde meşakkatlere sabretmek

lâzımdır.

Şeyh Sa'dî velîleri şöyle vasfeder:

Ne hoştur Onun gamıyla perişan olmuşların hâli
İster yaralansınlar isterse O yaralarına merhem sürsün
Sürekli elem şarabını içerler
Acılık görseler de sükût ederler
Dostun yâdıyla olan sabır hiç acı gelmez
Sevgilinin eliyle sunduğu acı, şeker kesilir

2- Allah'a ibâdet eden kimse, melekler, insanlar ve cansız varlıklar vâsıtasıyla ya da vâsıtasız olarak her fayda ve zarar kendisinden sâdır olan اَلضَّٓارُّ/*ed-Dârr* (zarar veren) ve اَلنَّافِعُ/*en-Nâfi'* (fayda veren)e ibâdet eder. Allah Teâlâ'dan başkasına ibâdet eden ise fayda ve zarar veremeyen şeye ibâdet eder. Çünkü melek, insan, şeytan ya da felek veya yıldız gibi diğer mahlûkât kendiliğinden bir hayra veya şerre, bir fayda veya zarara muktedir olamaz. Bilakis bütün bunlar emre âmâde sebeplerdir. Onlardan ancak kendilerine musahhar kılınan şeyler sâdır olur. Ezelî kudrete izâfetle onların hepsi kâtibe izâfetle kalem gibidir. Allah Teâlâ'dan başka "*O*" ibâdet ve taleb ettiği, "*ne kötü bir yardımcı,*" yakınlık kurduğu dünya ve şehvetleri "*ne kötü bir dosttur!*"

3- Mü'minlerden cennete girenler, sadece taklîdî îman ve zâhirî amellerle girmez. Bilakis Allah onu inâyet kalemi ile kalbine yazdığı, hakîkî îmân ile oraya girdirir. Allah Teâlâ'nın rızası için yapılan sâlih ve hâlis ameller de onun neticelerindendir.

مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ
اِلَى السَّمَٓاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغٖيظُ ﴿١٥﴾

15. Her kim, Allah'ın, dünya ve ahirette ona *(Resûlüne)* asla yardım etmeyeceğini zannetmekte ise, *(Allah ona yardım ettiğine göre)* artık o kimse tavana bir ip atsın; *(boğazına geçirsin)*; sonra da *(ayağını yerden)* kessin! Şimdi bu kimse baksın! Acaba, hilesi *(bu yaptığı)*, öfke duyduğu şeyi *(Allah'ın Peygamber'e yardımını)* gerçekten engelleyecek mi?

Allah hakkında kötü zanda bulunanlardan "*Her kim, Allah'ın,*" dînini yücelterek ve düşmanlarını kahrederek "*dünyada ve*" derecesini yükselterek, kendisini yalanlayanlardan intikam alarak "*âhirette ona*" yâni Muhammed (s.a.)'e "*asla yardım etmeyeceğini zannetmekte*" vehmetmekte "*ise...*"

Yâni Allah Teâlâ Rasûlü'ne dünyada ve âhirette yardım eder. Düşmanlarından ve O'na hased edenlerden her kim bunun tersini zannetmekte ve öfkesinden böyle olacağını

beklemekte ise

"*artık o kimse tavana bir ip atsın;* (boğazına geçirsin)" yâni evinin tavanına bir ip bağlasın.

"es-Sebeb" kendisiyle hurma ağacına çıkılan şeydir. İnsanın yukarısında olan her şeye "semâ" denildiği için âyette tavan da bu kelime ile ifâde edilmiştir.

"*Sonra da (ayağını yerden) kessin!*" yâni boğulsun. Boğulma "kesmek" olarak isimlendirilmiştir. Çünkü boğulan kimse solunum yollarını kapatarak kendisini keser. **Kâşifî** der ki: "Sonra o ipi keser; yere düşüp ölür."

"*Şimdi bu kimse baksın!*" Burada kastedilen bakması takdirinde ve baktığı düşünüldüğünde demektir. Çünkü boğulduktan sonra bakmasını emretmek mâkul değildir. Yâni kendi kendine düşünsün, baktığını farz etsin "*Acaba, hilesi*" kendisine bu yaptığı, "*öfke duyduğu şeyi*" onu öfkelendiren Allah'ın Peygamber'ine yardımını "*gerçekten engelleyecek mi?*" Hayır, asla! Yâni o öfkesinden geberse de Allah'ın yardımını geri çeviremez. Nitekim **Hâfız** der ki:

Kara taş, can verse bile lâl olmaz
Yaratılışı kötü bir kere, ne yapsın ki?

Onun kendisine yaptığı "*hile*" diye isimlendirilmiştir. Çünkü o bundan başkasına muktedir olamadığı için bunu hile yerine yapmıştır. Ya da "*hile*" denilmesi alaya almak içindir. Çünkü o bu hileyi hased ettiği kimseye değil kendisine yapmıştır. "el-Gayz" öfkenin daha şiddetlisidir. O da insanın kalbindeki kanın kaynamasından dolayı duyduğu hararettir.

Âyette Allah'ın acziyetten uzak, kullarının üzerinde ve dostlarına yardımcı olduğuna işâret vardır.

Enes b. Mâlik (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.)'in vefâtından sonra bir yahudi çıkıp geldi ve mescide girdi. "Muhammed'in vasîsi nerede?" dedi.

İnsanlar Ebû Bekir (r.a.)'a işâret ettiler. Yahudi:

"Sana ancak bir peygamberin ya da bir peygamberin vasîsinin bileceği şeylerden soracağım." dedi. Ebû Bekir (r.a.):

"İstediğini sor." dedi. Yahudi:

"Allah'ın bilmediği, Allah'ın olmayan ve Allah katında bulunmayan şeyleri haber ver." dedi. Ebû Bekir (r.a.):

"Bu zındıkların sözüdür." dedi.

O ve müslümanlar adamın üstüne varmaya niyetlenmişlerdi ki **İbn Abbâs** (r.anhümâ) şöyle dedi:

"Adama insaflı davranmadınız. Cevabınız varsa söyleyin, yoksa onu kendisine cevap

verecek bir kimseye götürün. Ben Rasûlullah (s.a.)'i Ali (r.a.)'a "*Allah'ım, onun kalbini te'yid et ve lisânını sâbit kıl.*"[8] diye duâ ederken işittim."

Ebû Bekir (r.a.) ve beraberindekiler kalkıp Ali (r.a.)'ın yanına vardılar. Olanları ona anlattılar. Ali (r.a.) şöyle dedi:

"Allah'ın bilmediği şey, ey yahudi topluluğu, o sizin "***Uzeyr Allah'ın oğludur.***" (et-Tevbe, 9/30) demenizdir. Allah kendisinin bir oğlu olduğunu bilmez. Allah'ın olmayan şey, O'nun ortağının olmamasıdır. Allah katında bulunmayan şey ise Allah katında zulüm ve acziyet olmamasıdır."

Bunun üzerine yahudi "Ben şâhitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve sen Rasûlullah'ın vasîsisin." dedi. Müslümanlar da bu duruma sevindiler.

Bilesin ki kâfirler Allah'ın nurunu söndürmek istediler, Allah da Habîbi'ne yardım edip O'nu muzaffer kılarak, vaadini yerine getirerek ve birleşen orduları tek başına hezimete uğratarak onları söndürdü. Bazı zamanlarda mihnetin/sıkıntının şiddetlendirilmesi ve zaferin geciktirilmesi, bazı hikmet ve maslahatlar sebebiyledir. Allah Teâlâ'dan Rab olarak râzı olan sâlih kula gereken, düşmanların eziyetine ve hasedine sabretmektir. Çünkü hak yücedir ve hiçbir şey onun üstünde olamaz. Îman ve ihlâs ehli için iş sıkıntıdan rahata dönecek ve onlar rahata erenlerden olacaklardır. Şirk ve nifak ehli için ise iş rahattan sıkıntıya dönecek ve onlar kendilerinden kurtulunan/rahata erilen kimseler olacaklardır. Allah Teâlâ, dilediğini yapar.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدٖى مَنْ يُرٖيدُ ﴿١٦﴾

16. İşte böylece biz o Kur'an'ı açık seçik âyetler halinde indirdik. Gerçek şu ki Allah dilediği kimseyi doğru yola sevkeder.

"*İşte böylece*" yâni bu benzersiz, sonsuz hikmetleri içinde barındıran indirme gibi "*biz o Kur'an'ı*" onun tamamını onun ince mânâlarına delâleti "*açık seçik âyetler halinde indirdik. Gerçek şu ki Allah dilediği kimseyi doğru yola sevkeder.*" Durum şu ki Allah Teâlâ hidâyete erdirmeyi, hidâyette sâbit kılmayı veya hidâyetini artırmayı dilediği kimseyi Kur'an ile baştan hidâyete erdirir, hidâyet üzere sâbit kılar ya da hidâyetini artırır. Bir hadiste "*Allah bu kitapla bazı kavimleri yükseltir, bazılarını da alçaltır.*"[9] buyrulmuştur. Yâni Kur'an ile bazı kavimlerin derecesini yükseltir. Onlar, Kur'an'a inanan ve onun gerekleriyle amel eden toplumlardır. Diğer bazı kavimlerin de Kur'an ile derecesini alçaltır. Onlar Kur'an'dan yüz çeviren, onun tavsiyelerini muhâfaza etmeyen toplumlardır. Sahâbenin (r.anhüm) düşüncesi, bütün hallerde ve amellerde meşguliyeti Kur'an'dı. Bu yüzden onlar on âyet öğrenirler, onların muhtevâsıyla amel etmeden başka âyetlere geçmezlerdi.

el-İhyâ’da der ki: “Nebî (a.s.) vefât ettiğinde yirmi bin sahâbî vardı.[10] Onlardan sadece altı kimse Kur’an’ı ezberlemişti. Onlardan ikisi hakkında da ihtilaf edilmiştir. Ashâbın çoğu bir veya iki sûre ezbere bilirdi. Bakara ve En’âm sûresini ezberleyen onların âlimlerinden sayılırdı.”

Şu halde Kur’an ilmiyle ve onun gerekleriyle amel etmek hidâyetin alâmetlerindendir. Öyleyse maksad hâsıl olana kadar gece gündüz çalışmak lâzımdır. Çünkü âb-ı hayata ulaşmak isteyen kimse hiç usanmadan ve duraklamadan karanlıkları aşar. İlimden ve onu dinlemekten bezmek, tahkik yolundan kesilmenin sebebi, ilâhî inâyet ve tevfikten muhrûmiyetin nişânıdır.

Her zaman Kur’ân’ı dinlemekten ilgini kesiyorsun,
Bâtıl olanlar gibi Hak kelâmından bıkıp usanman nedendir?

Ebû Saîd Hudrî (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Ben fakir muhâcirlerden bir topluluğun arasına oturdum. Onlardan bir kısmı çıplak yerlerini göstermemek için diğerlerinin ardına gizleniyordu. Bir kârî de bize Kur’an okuyordu. Derken Rasûlullah (s.a.) çıkageldi ve üzerimizde dikildi. Rasûlullah (s.a.) başımızda durunca kârî sustu. Rasûlullah (s.a.) de bize selam verdi ve “*Ne yapıyordunuz?*” diye sordu. Biz de: “Allah’ın kitabını dinliyorduk.” dedik. Bunun üzerine O: “*Ümmetimden, kendileriyle birlikte bulunmaya sebat etmem emredilen kimseleri var eden Allah’a hamd olsun*.” buyurdu. Sonra kendisini bizimle eşitlemek üzere ortamıza oturdu. Sonra eliyle işâret ederek: “*Şöyle* (halka yapın)” buyurdu. Cemaat hemen etrafında halka oldu ve hepsi yüzlerini ona döndü. Rasûlullah (a.s.): “*Ey fakir muhâcirler, size müjdeler olsun! Size kıyâmet günündeki tam nûru müjdeliyorum. Siz cennete, insanların zenginlerinden yarım gün önce gireceksiniz. Bu yarım gün, (dünya günleriyle) beş yüz yıl eder*.” buyurdu.[11]

Çünkü zenginler arasâtta durdurulurlar. Onlara mallarını nereden topladıkları ve nereye harcadıkları sorulur. Fakirlerin malları yoktur ki durdurulsunlar ve onlardan hesaba çekilsinler. Rasûlullah (s.a.) “*fakirler*” ile sabreden sâlih fakirleri, “*zenginler*” ile de şükreden ve mallarının haklarını ödeyen zenginleri kasdetmektedir.

Sonra Kur’ân’ın müteşâbih ve kapalı âyetler içermesi âyetlerinin açık seçik olmasına ters düşmez. Çünkü Kur’an’da mânâsı bilinemeyen bir şey yoktur. Fakat âlimler onu bilme dereceleri bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Allah bizi de sizi de ilimde derinleşmiş âlimleri ulaştırdığı hidâyete erdirsin ve her kapalı şey hakkında bilgi sahibi kılarak şereflendirsin.

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ
وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا ۗ اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى

كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

17. Mü'min olanlar, yahudi olanlar, sâbiîler, hristiyanlar, mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyâmet gününde *(ayrı ayrı)* hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

"*Mü'min olanlar,*" îman edilmesi gereken her şeye îman edenler "*yahudi olanlar,*" yahudilik dinine girenler "*sâbiîler,*" yâni bütün dinlerden çıkıp meleklere ve yıldızlara ibâdeti seçenler "*hıristiyanlar, mecûsîler ve müşrik olanlara*" yâni putlara tapanlara "*gelince,*"

Râğıb der ki: *"el-Hevd"* yavaşça dönmek demektir. Tevbe için kullanılır olmuştur. Allah Teâlâ: "إِنَّا هُدْنَآ إِلَيْكَ ***Şüphesiz biz sana döndük***" (el-A'râf, 7/156) yâni sana tevbe ettik, buyurmuştur. Bazıları "el-yehûd" kelimesinin aslında onların "هُدْنَآ إِلَيْكَ" sözünden geldiğini söylemiştir. Bu bir medih ismiydi. Onların şerîatının nesh edilmesinden sonra artık bir medih mânâsı taşımasa da onlarda kaldı. Nitekim "en-Nasârâ" kelimesi aslında "مَنْ اَنْصَارٖى إِلَى اللّٰهِ ***Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kimdir?***" (es-Saff, 61/14) sözünden alınmıştır. Onların şerîatının nesh edilmesinden sonra da onlarda kaldı.

Râğıb der ki: "Sâbiîler, Nuh (a.s.)'ın dini üzere olan bir kavimdi. Bir dinden çıkıp başka bir dine giren herkese 'sâbiî' denildiği de söylenmiştir.

el-Kâmûs'ta der ki: "Mecûs" kulakları küçük adam demektir. Bu adam bir din uydurmuş ve insanları ona dâvet etmiştir. Bu kelime Farsça "Menc gûş" kelimesinden Arapçalaşmıştır. Mecûsîler ateşe tapan kimselerdir ve ehl-i kitabdan değildirler. Bu yüzden kadınları ile evlenilmez ve kestikleri yenilmez. Onlardan sadece cizye alınır.

"*Muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyâmet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir.*" Yâni mü'minler ile küfür milleti üzere ittifak eden beş fırka arasında hak üzere olanı bâtıl üzere olandan ayırıp ortaya çıkararak, hak ettiklerine göre birincileri mükâfâtlandırarak ve ikincileri cezâlandırarak hükmünü verir. Yâni Allah Teâlâ kıyâmet gününde onlardan her sınıfa hak ettiği şekilde ya cennet nimetleriyle ya da cehennem ile, ya vuslat veya ayrılık ile muâmele eder.

Âyetten dinlerin altı olduğu anlaşılmaktadır. Onlardan biri Rahmân'a âittir. O da mü'minlerin dîni olan İslâm'dır. Nitekim Allah Teâlâ: "***Allah nezdinde hak din İslâm'dır***." (Âl-i İmrân, 3/19) buyurmuştur. Bu dinlerden beşi ise şeytana âittir. Onlar İslâm dışındaki dinlerdir. Çünkü bu dinler şeytanın kendilerine dâvet ettiği ve kâfirlerin gözlerinde süslediği dinlerdir.

"*Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*" şâhiddir ve her hâl ve davranıştan haberdardır. **İmam Gazzâlî** (r.h.) şöyle der: "eş-Şehîd" kelimesinin mânâsı, özel bir izâfetle ilimle ilgilidir. Çünkü Allah Teâlâ, gaybı ve şehâdeti bilendir. Gayb bâtın/gizli olandan, şehâdet ise zâhir/açık olandan ibârettir. Zâhir olan müşâhede edilen/görülendir. Mutlak ilim dikkate alındığında Allah mutlak olarak Alîm'dir/her

şeyi bilendir. Gayba ve bâtın olan işlere izâfe edildiğinde O, Habîr'dir/her şeyden haberdar olandır. Zâhir olan işlere izâfe edildiğinde ise O, Şehîd'dir/her şeye şâhiddir. Bununla birlikte kıyâmet günü insanlar hakkında bildikleri ve gördükleri ile şâhidlikte bulunması mânâsı da göz önünde bulundurulur.

Âyette uyarı ve tehdid vardır. Şu halde akıllı kimseye gereken insanların arasının görülüp hüküm verileceği günü hatırlamak ve Hakk'ın rızasını elde etmeyi sağlayacak amelleri yapmaya gayret göstermektir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) şöyle der:

Kıyâmet günü iyiler yücelip
Yerin altından Ülker yıldızına yükselirler
Yaptığın ameller etrafını alacak
Başın utançla önünde kalacak
Ey kardeşim, kötülerin yaptıklarından utan
Sonra iyilerin karşısında mahcup olursun
Nefsini naz ve nimet içinde beslersen
Uzun zaman düşmanını güçlendirmiş olursun
Adamın biri kurt yavrusu besliyordu
Yavru büyüyünce, sahibini parçaladı
Paraya ihtiyacı olanın pazara mal götürdüğü gibi
Cenneti, beraberinde tâat götüren alır
İyilerin peşinden koşmak gerekir
Bu saâdeti dileyen, mutlaka bulmuştur
Ama sen alçak şeytanın peşindesin
Bilmiyorum, iyilere ne zaman yetişeceksin?
Peygamber, şerîat yolunda yürüyen kimseye şefaatçi olacaktır
Yolun doğru olması gerekir, boyun uzun olması değil
Çünkü kâfir de şekil olarak bizim gibidir

Bilesin ki îman ve küfür kalbin vasıflarıdır. Kalbin de yukarıda ve aşağıda olmak üzere iki kapısı vardır.

Yukarıdaki kapı ruha, aşağıdaki ise nefse ulaşır. Nefse muhâlefet ile aşağıdaki kapı kapanınca yukarıdaki kapı açılır. İlâhî ma'rifetler ruhtan kalbe dökülür, kalb ma'rifet nurlarıyla nurlanır ve nefsânî perdelerden kurtulur.

Nefse tâbi olmak sebebiyle yukarıdaki kapı kapandığı zaman aşağıdaki kapı açılır. Kalbde şeytânî vesveseler, her türlü bid'at ve hevâ zâhir olur. Bâtıl din de ancak nefis ve şeytandan hâsıl olur. Kim nefsin hevâsına ve şeytanın vesveselerine uyarsa Hakk'ın yolundan ve apaçık dinden sapar, hevâsını ilâh edinir. Allah Teâlâ onunla hidâyete eren kimse arasında hükmünü verir.

Îman ve küfür bir kalbde bir araya gelmediği gibi onların ehli de bir yurtta bir araya

gelmezler. Onların arasını ayıran perde ma'rifet ehlinin bildiği üzere her ne kadar şimdi mevcut olsa da o, mânevîdir. Kıyâmet günü olduğunda görünür ve hissedilir olacaktır.

---

[8]. Beyhakî, Delâil, V, 397

[9]. Müslim, Müsâfirin 269; İbn Mâce, Mukaddime 16; Dârimî, Fedailü'l-Kur'an 9

[10]. Kaynaklarda sahâbenin sayısı hakkında farklı bilgiler mevcuddur. Veda Haccında 114 bin kişinin bulunduğu rivayet edilir.

[11]. Ebû Dâvûd, İlim 13; Tirmizi, Zühd 37; Müsned, III, 63, 96

GÖKLERDE VE YERDE OLANLAR ALLAH’A SECDE EDİYOR

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ
وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَٓابُّ وَكَث۪يرٌ مِنَ
النَّاسِۜ وَكَث۪يرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُۜ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍۜ
اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ ﴿١٨﴾

18. Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde ediyor; birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi hor ve hakir kılarsa, artık onu değerli kılacak bir kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar.

“*Görmez misin ki,*” ey şânı bilmek olan kimse bilmez misin ki, “göklerde olanlar ve yerde olanlar,” kulların faydası için hareket ederek, doğarak ve batarak “*güneş, ay, yıldızlar,*” kaynak suları akıtarak ve madenler vererek “*dağlar,*” gölgeleri, yüklendikleri meyveleri ve benzeri hususlarla “*ağaçlar,*” hayret verici biçimleriyle “*hayvanlar ve insanların birçoğu*” tâat ve ibâdet secdesiyle “*Allah’a secde ediyor;*”

Şu halde her şey, yarattığı, rızık verdiği, sıhhatli ve hasta kıldığı hal üzere Allâh’a boyun eğer. İyi-günahkar, mü’min ve kâfir bu konuda eşittir.

et-Te’vîlât’ta der ki: “İrfan ehli, kendi irâdeleri ile ibâdet secdesi ederler. Cansız, aklı ve dînî sorumluluğu olmayan varlıklar, ihtiyaç sebebiyle boyun eğme secdesi yaparlar.” **Kâşifî** der ki: “Sözün delâletinden daha fasih olan hâlin delâleti sebebiyle âlemdeki bütün zerreler Allah Teâlâ’dan huzû ve huşû ederler.

Bak ki şuhûd gözüyle göresin
Cihandaki bütün zerrelerin secde hâlinde olduğunu

İnsanlardan “*birçoğunun üzerine de*” inkârı ve tâattan yüz çevirmesi sebebiyle “*azâb hak*” sâbit “*olmuştur.*”

Kâşifî der ki: “Bu âyet, âlimlerin ittifakıyla Kur’ân secdelerinden altıncısıdır. *el-Fütûhât*’ta bu secdeye “müşâhede ve ibret alma secdesi” denilmiştir ki bütün eşya içinde insanlardan başkasının bir kısmı zikredilmemiştir. Öyle ise kulun bu dünyada, ruhlar âlemindekinden daha fazla secde etmeye gayret etmesi gerekir ki birinci “*birçoğu*”ndan, yâni secde ehlinden ve mukarrabîn zümresinden olsun. İkinci “*birçoğu*”ndan, yâni azâb ve cezâya müstahak olanlardan değil.”

Hakk'ın katında secde ve tâatin zevki
Senin için yüz devletten daha hoştur

Fakir (**Bursevî**) der ki: Birinci "*çok*" bizzat çoktur, ikinci "*çok*"a nisbetle ise azdır. Çünkü cemâl ehli celâl ehlinden daha azdır. Cemal ehli binde birdir. **İbn Mes'ud** (r.a.)'ın "Hak üzere olan bir, çoğunluğun (sevâd-ı a'zam) ta kendisidir." dediği nakledilmiştir. Yine bazılarının şöyle dediği nakledilir: "Onlar sayıldıklarında azdır, güçlerini ortaya koyduklarında ise çok."

"*Allah*" tercihini şerden yana kullanacağını bildiğinden ezelde kendisine şakâveti yazarak "*kimi hor ve hakir kılarsa, artık*" sonsuza kadar ona saâdeti ikram ederek "*onu değerli kılacak bir kimse yoktur. Şüphesiz Allah*" ezelden ebede kadar değerli, hor ve hakir kılmak konusunda "*dilediğini yapar.*"

İmam Nîsâbûrî (r.h.), *Keşfü'l-esrâr*'da şöyle der: "Allah, insanların tâatlarından müstağnî olduğunu kendilerine göstermek için kâfirleri mü'minlerden daha çok kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ: "*Mahlûkâtı ben(im nimetlerim)den faydalanmaları için yarattım, benim onlardan faydalanmam için değil.*"[12] buyurmuştur. Onların arasında mü'minlerin değeri ortaya çıksın diye böyle olduğu da söylenmiştir. Çünkü eşya zıdlarıyla tanınır. Bir şey az bulunduğu zaman değerli olur. Görmez misin ki maden değerli olduğu için el-Azîz isminin mazharı olmuştur. Yine bu durumun Allah'ın sevgili kulunun pek çok düşmanı arasında O'nun koruması sayesinde O'nun kudretini görmesi için olduğu da söylenmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) bir kişi olduğu ve yeryüzü halkının tamamı da onun düşmanı olduğu halde O'nu korumuştur. Bu, yardım ve zaferin Allah katından olduğunun, O'nun yardımı ve inâyeti ile azın çoğa gâlib geleceğinin, Allah'ın üstünlüğü ikram ettiği kimsenin yardımsız bırakılarak asla hor ve hakir kılınamayacağının ortaya çıkması içindir.

Eğer "*Allah'ın rahmeti gazabını geçmiş ve ona gâlib olmuştur*.[13] Bu durum rahmet ehlinin gazab ehlinden daha çok olmasını gerektirir. Oysa gazab ehli her binde dokuz yüz doksan dokuzdur. Binde biri ise cennete alınır. Nitekim sahih bir rivâyette böyle geçmektedir.[14] Yine bir rivâyette "*Rahmet ehli, siyah öküzün sırtındaki beyaz kıl gibidir*."[15] buyrulmuştur." denilirse, şöyle cevap veririz: Bu çokluk Âdemoğulları'na nisbetledir. Fakat rahmet ehli, insanlara, meleklere, hûri ve gılmâna nisbetle gazab ehlinden daha çoktur. Hakîkat şu ki bütün yaratılışlardan maksad insân-ı kâmilin zuhûrudur. O, bin gibi olan birdir.

İnsanlar on bölüktür. Onda dokuzu kâfirler, onda biri de mü'minlerdir. Sonra mü'minler de on bölüktür. Dokuzu âsîler, biri ise itâatkârlardır. Sonra itâatkârlar da on bölüktür. Dokuzu zühd ehli, biri ise aşk ehlidir. Sonra aşk ehli de on bölüktür. Dokuzu berzah ve firkat (ayrılık) ehli, biri menzil ve vuslat ehlidir. İşte o kibrit-i ahmerden ve misk-i ezferden daha değerlidir. O, Allah'ın âlemlerden hiçbir kimseye etmediği bir kerâmete/ikrâma nâil olmuştur. Âlem halkı onu hor ve hakir kılmak için bir araya gelseler buna muktedir olamazlar. Çünkü hakîkî izzet ona âiddir. Çünkü o nefsini fenâ

fillâh ile zelil kılmıştır. O, hakîkî secdenin makamıdır. Allah onu aziz kılmış ve yükseltmiştir.

Görmez misin ki Allah “*Kim benim bir velîme/dostuma düşmanlık ederse bana savaş açmış demektir*.”[16] buyurmuştur. Yâni, kim benim velîlerimden birisini öfkelendirir, ona eziyet eder ve onu horlarsa bana savaş ilan etmiş ve karşıma çıkmış demektir. Allah dostlarına yardım eder, O’na savaş açan ise mağlub olur ve aşağılanır. Öyle ki ona yardım edecek ve onu değerli kılacak bir kimse bulunmaz.

Hak ehli hiçbir zaman hakir olmaz
Bâtıl yolda olan kimseler ise cihanda hor ve zelil olur

---

[12]. Irâkî, Muğni, IV, 150
[13]. Bk. Buhârî, Tevhid 55; Bedü’l-Halk 1; Müslim, Tevbe 14-16; İbn Mâce, Zühd 35; Müsned, II, 242, 258, 260, 313, 358
[14]. Bk. Buhârî, Enbiyâ 7; Müslim, Fiten 116
[15]. Tirmizî, Cennet 13; Müsned, I, 386, 438, 445
[16]. Buhârî, Rikak 38; Mecmeu’z-zevâid, II, 248

RABLERİ HAKKINDA
ÇEKİŞEN İKİ GURUP

هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فٖي رَبِّهِمْ فَالَّذٖينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ
مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُ۫سِهِمُ الْحَمٖيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهٖ مَا فٖي
بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدٖيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَٓا اَرَادُٓوا
اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعٖيدُوا فٖيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرٖيقِ ﴿٢٢﴾
اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ
فٖيهَا حَرٖيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُٓوا اِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُٓوا اِلٰى صِرَاطِ
الْحَمٖيدِ ﴿٢٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ الَّذٖي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَٓاءًۨ الْعَاكِفُ فٖيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ
فٖيهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٥﴾

19. Şu iki gurup, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır: İmdi, inkâr edenler için ateşten elbiseler biçilmiştir. Onların başlarının üstünden kaynar su dökülecektir!

20. Bununla, karınlarının içindeki *(organlar)* ve derileri eritilecektir!

21. Bir de onlar için demir kamçılar vardır!

22. Izdıraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve: "Tadın bu yakıcı azabı!" *(denilir).*

23. Muhakkak ki Allah, îmân edip iyi davranışlarda bulunanları, zemininden ırmaklar akan cennetlere kabul eder. Bunlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giyecekleri ise ipektir.

24. Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler, övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir.

25. İnkâr edenler, Allah'ın yolundan ve -yerli, taşralı- bütün insanlara eşit *(kıble veya mâbed)* kıldığımız Mescid-i Harâm'dan *(insanları)* alıkoymaya kalkanlar *(şunu bilmeliler ki)* kim orada *(böyle)* zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız.

"*Şu iki gurup,*" yâni mü'minler ile beş gruba ayrılan kâfirler "*Rableri hakkında*" ya da O'nun dîni veya zâtı ve sıfatları hakkında -ki bütün bunlar O'nunla ilgili hususlardır-

"*çekişen*" cenk ve cedel eden "iki hasımdır:"

Her iki gurup da kendisinin hak, karşı tarafın ise bâtıl üzere olduğuna inanıyordu. Her ne kadar aralarında karşılıklı konuşma ve çekişme olmasa da her iki gurubun sözleri ve fiilleri diğer guruba göre husûmet üzere binâ olunmuştu.

Hak dinin mensupları ile diğer milletlere/dinlere bağlı olanlar sebep ve illet öne sürmeksizin birbirlerine düşman oldular.

Âyetin bundan sonrası "***muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyâmet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir.***" (el-Hac, 22/17) ifâdesinde öz olarak anlatılan hususu açıklamaktadır:

"*İmdi, inkâr edenler için ateşten elbiseler biçilmiştir.*" اَلتَّقْطِيعُ parça parça kılmak demektir. Burada kastedilen onların cüsseleri mikdârınca takdir edilmiş, belirlenmiş demektir. Yâni elbisenin onu giyeni kuşattığı gibi onları korkunç ateşler kuşatır.

"*Onların başlarının üstünden kaynar su*"; yâni sıcaklığı son dereceye ulaşmış sıcak su "*dökülecektir!*" O sudan bir katre dünya dağlarının üzerine damlatılsa onları eritirdi. **Râğıb** der ki: "اَلْحَمِيمُ" harâreti şiddetli olan sudur. Ter, benzetme yoluyla "hamîm" diye isimlendirilmiştir. "اِسْتَحَمَّ الْفَرَسُ" At terledi, demektir. Hamama "el-hammâm" denilmesi ya insanı terlettiği için ya da orada sıcak su bulunduğu içindir. Hummâya bu ismin verilmesi, ya onda aşırı harâret olduğundan ya hummâ olan kimse terlediğinden ya da onun ölümün (el-himâm) emârelerinden olmasındandır.

يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾

20. Bununla, karınlarının içindeki *(organlar)* ve derileri eritilecektir!

"*Bununla,*" yâni bu kaynar suyla aşırı sıcak olması sebebiyle "*karınlarının içindeki*" bağırsaklar ve iç organlar "*ve derileri eritilecektir!*" Bu kaynar su derilerini kızartır ve döker. Yâni kaynar su başlarından dökülünce aşırı sıcaklığından onların dışlarına tesir ettiği gibi içlerine de işler. Derilerini erittiği gibi iç organlarını da eritir. Sonra da tekrar eski hallerine döndürülür.

وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾

21. Bir de onlar için demir kamçılar vardır!

"*Bir de onlar için*" kâfirler için, yâni onlara azâb etmek ve derileri için "*demir kamçılar vardır!*" Zebânîlerin elinde demirden gürzler olur.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Demirden kamçılar vardır ki onlara bunlarla vurulur. Nitekim bir hadiste "*Şâyed o demir sopalardan, kamçılardan bir tanesi yeryüzüne*

konulsa, onu (kaldırmak için) insanlar ve cinler de bir araya gelseler, onu yerinden kaldıramazlardı."[17] buyrulmuştur.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ
الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾

22. Izdıraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve: "Tadın bu yakıcı azabı!" ***(denilir).***

Cehennemin ızdıraplarından kendilerine isâbet eden şiddetli "*ızdıraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde,*" ateşten her çıkacak olduklarında ve çıkmaya yaklaştıklarında cehennemden çıkamadan "*oraya*" onun en üst tarafından en aşağısına "*geri döndürülürler*" Rivâyete göre cehennem alevleri ile onlara vurup onları yükseltir. Cehennemin en yukarısına vardıklarında onlara demir kamçılarla vurulur. Yetmiş yıl cehennemin içine doğru batıp yuvarlanırlar. **Kâşifî** der ki: "Cehennemin kapısından o gürzlerle geri döndürülürler. Yani, cehennemin kenarına ulaşıp çıkmaya yaklaştıklarında, zebânîler gürzü başlarına vurur ve derekelere (azap çektikleri aşağı tabakalara) geri döndürürler."

"*Ve*" onlara: "*Tadın bu yakıcı azabı!*" yakıcı ateşin azâbını, denilir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*İmdi,*" Allah'tan ve O'nun dîninden uzaklaşmak, hevâya ve dünyevî şehvetlere tâbi olmak sûretiyle nefis ehlinden; Allah'tan yüz çevirmek ve peygamberlerin dâvetini reddetmek sûretiyle ruh ehlinden "*inkâr edenler için*" kazâ ve kader terzisinin eliyle onların boyuna göre "*ateşten elbiseler biçilmiştir*." Bu elbiselerin kumaşı, şerîata muhâlif davranışlar ile tab'a uygun davranışlardan dokunmuştur. "*Onların başlarının üstünden kaynar su*" nefsanî şehvetlerin kaynar suyu "*dökülecektir!*" Onunla kalblerinde olan ruhânî güzel ahlâk eritilir ve çıkarılır. "*Bir de onlar için demir kamçılar*" yâni kötü ahlâk, kendilerini kaplayan hırs ve emel "*vardır!*" Onlara: "Şehvetlerin ateşinin sizden yakıp götürdüğü güzel istîdâdların azâbını tadın bakalım." denir."

Eğer: "Cehennem ateşi hayır mıdır, yoksa şer midir?" denilirse, şöyle cevap veririz: "O ne hayırdır, ne de şerdir. Belki o azab ve hikmettir. Denilmiştir ki: "Bir cihetten hayırdır. Nemrud'un ateşi gibi ki onların gözünde şerdir, İbrahim (a.s.)'a ise serin ve selâmettir. Yine Hâkim'in elindeki kırbaç gibi ki azgın kimse için hayırdır, itâat eden kimse için şerdir. Cehennem ateşi Mâlik ve askerleri için hayır ve rahmet, oraya giren kâfirler için ise şerdir. Yine mü'minlerin isyankârları için hayırdır. Çünkü onların nefislerinin cevherlerini mâsıyet pisliklerinden arındırır. Başkaları için ise şerdir. Tıpkı veba gibi ki mü'minler için rahmet, kâfirler için ise azab ve cezâdır.

Varlık (vücûd), âriflere göre sırf hayırdır. Yokluk (adem) ise muhakkıklar nazarında sırf şerdir. Çünkü varlık, Hakîm olan Allah'ın san'atının eseridir. Nitekim âyette

“***Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın.***” (Âl-i İmran, 191) buyrulmuştur. Şerler, kevnî aynlara nisbetledir, Allah’ın fiillerine nisbetle değildir. Allah, mülkünde dilediğini yapma ve istediğine hükmetme hakkına sahiptir. Ateş/cehennem, celâlin mazharıdır. Mazhariyeti cihetinden sırf hayırdır, bazı aynlara taalluku cihetinden sırf şerdir. Allah, ateşi, yaradılmışlar Allah’ın celal ve kibriyâsının kadrini bilsinler, O’ndan heybet ve korku üzere olsunlar, peygamberlerin terbiyesi ile edeblenmeyenleri de Allah onunla edeblendirsin diye yaratmıştır.

Rivâyet olunur ki Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’a şöyle buyurmuştur: “Ben (cenneti) sakındığımdan dolayı cehennemi yaratmadım. Fakat ben dostlarımla düşmanlarımı bir yurtta toplamaktan hoşlanmam.”

Denildi ki: Cehennemin yaratılması, şefkatin ağır basmasındandır. Nitekim bir adam ahâlîye ziyâfet verir ve şöyle der: “Kim benim ziyâfetime gelirse ona ikramda bulunurum. Gelmeyene de bir şey yok.” Ziyâfet veren bir başkası da cömertliğinin son derecede, zirvede olduğu ortaya çıkması için şöyle der: “Kim dâvetime uyarak soframa gelirse, ona ikramda bulunurum. Gelmezse onu döver ve hapsederim.” Elbette bu kimsenin cömertliği öncekinden daha kâmil ve mükemmeldir. Allah Teâlâ: “***Allah kullarını selâm/esenlik yurduna çağırıyor***.” (Yûnus, 10/25) buyurarak halkı kendi dâvetine çağırdı. Akıllı kimseye gereken, Allah’ın kahrından emîn olmak için Allah’ın dâvetine icâbet etmek ve emrine uymaktır.

Şeyh Sa’dî (k.s.) der ki:

Niyaz elini henüz ecel bağlamış değil
Ellerini Hakk’ın dergâhına kaldır
Sen cezaya çarptırılmadan önce af kapısını çal
Dayak altında iken feryâd ve figânın faydası yoktur
Komşularından ve yakınlarından utandığın gibi
Seni yaratan Allah’tan da öylece utan
Günahlarından şu anda kork ki
Kıyâmet günü kimseden korkun olmasın
Ey Sâdî, meyveyi dikenler yermiş
Harmanı da tohum saçanlar dermiş

إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

23. Muhakkak ki Allah, îmân edip iyi davranışlarda bulunanları, zemininden

ırmaklar akan cennetlere kabul eder. Bunlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giyecekleri ise ipektir.

"*Muhakkak ki Allah, îmân edip iyi davranışlarda bulunanları, zemininden ırmaklar akan*" dört nehir akan "*cennetlere kabul eder. Bunlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler*" Yâni onları Allah Teâlâ'nın emriyle melekler cennette süsleyip donatır.

"لُؤْلُؤٍ" kelimesi, bileziklerin altın ve gümüşle süslenmiş olduğu ya da onların her iki cins bilezikten de takındıkları anlamında "مِنْ ذَهَبٍ" kelimesine atfedilerek cer ile de okunmuştur. Onlar bu iki cins bilezikten dönüşümlü olarak veya dünyada kadınların çeşitli süsleri bir arada kullandıkları gibi birlikte takınırlar. Birisi kırmızı altından diğeri de beyaz inciden iki bileziğin takıldığı bilek ne de güzeldir!

"Lü'lü' (inci)" kelimesinin "zeheb (altın)" kelimesine değil, "esâvir (bilezikler)" kelimesine atfedildiği de söylenmiştir. Çünkü bileziğin inciden olması âdetten değildir. Bu görüş yanlıştır. Çünkü bu görüşte mülk alemini melekût alemi ile kıyas vardır. Bu ise şu hadise göre hatâdır: "*Sâlih kullarıma hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin kalbine düşmeyen şeyleri hazırladım.*"[18] **Saîd b. Cübeyr**'in şu sözü de bunu desteklemektedir: "Cennetliklerin her biri üç bilezikle bezenir. Bu bileziklerden birisi altından, birisi gümüşten, birisi de inci ve yakutlardan olur." **Şeyhzâde** der ki: "Açıktır ki bilezik tek başına inciden biri diğerine dizilmek sûretiyle yapılabilir." Bu konuda söylenecek son söz şudur: Bu bilezik önceki zamanda meşhur olmayan bir şey olmasıdır. Yâni böylece dünyada tanımadıkları bir şey ile onları teşvik için olmuş olur.

"*Orada giyecekleri ise ipektir.*" Yani onlar cennette ibrişimden elbiseler giyerler. Halbuki bu tür elbiseler dünyada erkeklerin giymeleri haramdır. Nitekim Ebû Saîd (r.a)'ın rivâyet ettiğine göre Nebî (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Dünyada ipek giyen kimse, âhirette onu giyemeyecektir.*"[19] O kimse cennete girse de cennet ehli ipek elbise giydiği halde o giyemeyecektir. Bu sebeple **Ebû Hanîfe** (r.h.): "Erkeğe dört parmak miktarının dışında ipek giymesi helâl olmaz." demiştir. Çünkü rivâyet olunduğuna göre **Nebî** (a.s.), kenarları ipekle çevrilmiş bir cübbe giymiş, savaş hâli ve diğer zamanlar arasında ayırım yapmamıştır.[20] İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed, zarûrete binâen harbde ipek giymenin helâl olacağını söylemiştir. Biz deriz ki: Zarûret, kumaşın atkısının ibrişimden çözgüsünün ise başkasından olmasıyla ortadan kalkar.[21] Ebû Hanîfe'ye göre yüzleri ipekten yapılan yastıkta ve yatakta yatmak câizdir. Çünkü Nebî (a.s.)'ın üzeri ipekle kaplı bir minder üzerine oturduğu rivâyet edilmiştir. İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed ise bunun mekruh olduğunu, çözgüsü ipekten atkısı başkasından ya da tersi olan kumaştan yapılan elbiseyi giymenin sadece harbde câiz olduğunu söylemişlerdir. Nitekim *Bahrul-ulûm*'da böyle denilmektedir.

İmam Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*'da şöyle der: "Biti def'etmek için ipek elbise giymek câiz olur. Çünkü ipekte biti kabul etmeyen bir özellik vardır. *Envâru'l-*

meşârık'da belirtildiği gibi esah olan bu ruhsatın sefer hâline mahsûs olmamasıdır.

وَهُدُوا اِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِۚ وَهُدُوا اِلٰى صِرَاطِ الْحَم۪يدِ ﴿٢٤﴾

24. Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler, övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir.

"*Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler,*" Mü'minlere pak olan sözle yol gösterilmiştir. Yani, onlara âhirette temiz sözlerle yol gösterirler. Bu şöyle olur: Onlar cenneti gördüklerinde, "***Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamdolsun!***" (el-A'râf, 7/43) derler. Cennete girdiklerinde: "***Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun***." (Fâtır, 35/34) sözü dökülür dillerinden. Menzillerine yerleştiklerinde de, "***Bize verdiği sözde sadık olan ve dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna bizi vâris kılan Allah'a hamdolsun***." (ez-Zümer, 39/74) derler. Müfessirlerin çoğunluğu, onların dünyada iken söyledikleri "Lâilâhe illallâh Muhammedun rasûlullâh" kelime-i tayyibesi sebebiyle (cennete) girdikleri görüşündedir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle der: "Sözün en güzeline yöneltilmek, 'Lâ ilâhe illallah' sözünü söylemekte; onunla amelde ihlâs ve samimiyettir." **Baklî** *Hakâik*'ında şöyle der: "Bu; zikir, iyiliği emretmek, müslümanlara nasîhat ya da mü'minlere duâ ve sâlikleri irşaddır." **Kâşifî** *Keşfü'l-esrâr*'dan naklen şöyle der: Temiz/pâk söz, (benlik) dâvâsından arınmış, kibirden uzak, niyaz ve tazarrûya yakın olan sözdür. **Sehl Tüsterî** (r.h.) şöyle demiştir: "Bu kelâma baktım, Hakk'a niyazdan daha yakın bir yol görmedim; dâvâdan (benlikten) daha çetin bir güçlük de bulmadım."

Bu niyaz yolu, emniyet ve âsâyiş ile mâmûrdur
Hakk'a naz etmeyi bırak, bu yola gir de Allâh'a git
Git, dâvâyı (benliği) terk ederek halkı Hakk'a dâvet et
Kibir ve gururla Hak yolunu arama

Onlar, kendisi ya da âkıbeti "*övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir*." Onların sonunda varacakları yer ise cennettir. Fâsılaları gözetmek için hidâyet/iletilmenin açıklanması, te'hir edilmiştir. **Kâşifî** der ki: "Îmân ehli, Allah'a giden yolu İslâm dini ile buldular." Yâni bu durumda mânâ, 'Fiillerinde övgüye lâyık olan Allah'ın dini' demek olur. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de de şöyle der: "O, Allah'a giden yoldur. Çünkü el-Hamîd, Allah Teâlâ'dır."

Bilesin ki, doğru yola hidâyetin/iletilmenin alâmeti, sâlih amel ile ayağını yola koymaktır. Sâlih amel, samîmî ve sırf Allah için olan ameldir. Sâdece îman, mü'mini cehennemde ebedî kalmaktan alıkoysa ve cennete girmesini sağlasa da; amel, îman

nûrunu artırır ve mü’minin kalbi onunla nurlanır.

Mûsâ (a.s.) bir defasında: “Ya Rabbi! Kullarının en âcizi kimdir?” dedi. Allah Teâlâ: “Amelsiz cennet, duâsız rızık isteyen kimsedir.” buyurdu. “Kullarının en cimrisi kimdir?” dedi. Allah Teâlâ: “Bir ihtiyaç sâhibi kendisinden bir şey isteyip de onu doyurmaya gücü yettiği halde doyurmayan kimsedir.” buyurdu.

Yesrib şehrinde bir adam vardı. Kavminin ileri gelen dostlarını topladı. Kölesine dört dirhem vererek bununla gelenler için bir miktar meyve satın almasını emretti. Köle, çarşıya giderken Mansur b. Ammar’ın mescidine uğradı. Gördü ki Mansur, bir fakir için bir şeyler istiyor ve “Kim bu yoksula dört dirhem verirse, ona dört duâda bulunacağım.” diyordu. Köle de elindeki dirhemleri fakire verdi. Mansûr: “Senin için duâ etmemi istediğin şeyler neler, söyle bakalım.” dedi. Köle: “Benim bir efendim var, ondan kurtulmak istiyorum.” dedi. Mansûr, bunun için duâ etti. Köle: “Diğeri, Allah’ın dirhemlerimi bana geri vermesi.” dedi. Mansûr bunun için de duâ etti. Mansûr: “Başka nedir?” diye sordu. Köle: “Allah’ın efendimin tevbesini kabul etmesi.” dedi. Mansûr bunun için de duâ etti. Sonra “Başka nedir?” diye sordu. Köle: “Allah’ın beni, efendimi, seni ve o topluluğu bağışlaması.” dedi. Mansûr bunun için de duâ etti.

Bundan sonra köle efendisine döndü. Efendisi, “Niçin geciktin?” diye sordu. Köle de olanları anlattı. Efendisi: “Ne duâda bulundu?” dedi. Köle: “Kendimin âzâdlığını istedim.” dedi. Efendisi: “Git, artık sen hürsün.” dedi. Sonra “İkinci olarak ne için duâ etti?” diye sordu. Köle: “Allah’ın dirhemlerimi geri vermesi için.” dedi. Efendisi: “Al sana dört bin dirhem.” dedi. Sonra “Üçüncü olarak ne için duâ etti?” diye sordu. Köle: “Allah’ın senin tevbeni kabul etmesi için.” dedi. Efendisi: “O halde ben de Allah’a tevbe ettim.” dedi. Sonra “Dördüncü olarak ne için duâ etti?” diye sordu. Köle: “Allah’ın beni, seni, Mansûr’u ve bu topluluğu bağışlaması için.” dedi. Efendisi: “İşte bu benim elimde değil.” dedi.

Gece olup istirâhata çekilince rüyâsında gördü ki sanki birisi ona şöyle sesleniyordu: “Sen kendine âid olanı yaptın. Benim bana âid olanı yapmayacağımı mı düşünüyorsun? Seni, köleyi, Mansur’u ve o mecliste hazır olanları bağışladım.”

Bu hikâyede görüldüğü üzere bir çok dersler vardır. Biz de Allah’tan mağfiret ve güzel âkıbet niyaz ederiz.

Sen, Ayaz gibi aşk sultanının kapısına hizmetçi ol
Çünkü âşıkların işinin sonu övgüye değerdir

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذٖى
جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً الْعَاكِفُ فٖيهِ وَالْبَادِ ۚ وَمَنْ يُرِدْ فٖيهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ

نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٢٥﴾

25. İnkâr edenler, Allah'ın yolundan ve -yerli, taşralı- bütün insanlara eşit *(kıble veya mâbed)* kıldığımız Mescid-i Harâm'dan *(insanları)* alıkoymaya kalkanlar *(şunu bilmeliler ki)* kim orada *(böyle)* zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız.

"*İnkâr edenler, Allah'ın yolundan*" yani insanları Allah'a itâattan, O'nun dînine girmekten "*ve -yerli, taşralı-*" ister Mekkeli ister âfâkî (dışarıdan gelmiş) kim olursa olsun "*bütün insanlara eşit*" kıble veya mâbed "*kıldığımız Mescid-i Harâm'dan (insanları) alıkoymaya kalkanlar*" azâba uğratılacaklardır.

Kâşifî der ki: "Meşhur olan görüş, bu alıkoymanın Hudeybiye günü olduğudur. Çünkü Mekkeliler o zaman Hz. Peygamber (a.s.) ve ashâbının Kâbe ve mescidi tavaf etmelerine engel oldular."

Mescid-i Harâm ile kasdedilen Mekke'dir. Ya da mü'minleri Mescid-i Harâm'ı tavaftan men edenler demektir. "*Harâm*" her yönden muhterem/hürmete lâyık demektir. Çünkü orasının avı avlanmaz, dikeni kesilmez ve kan dökülmez. Hurmetine tâzim göstermek ve orada ibâdetleri yerine getirmek konusunda orada ikâmet eden ile oraya uzaktan gelen eşittir. Gece ve gündüz saatlerinden birinde orada ikamet eden Mekkelinin taşradan geleni men etmesi veya bunun aksi mümkün değildir. Mekke'de mukîm olan ile dışarıdan gelen birdir. Yani, yabancı ve şehirli olanın Kâbe'ye karşı tazim merasimini edâ etmeleri ve menâsikini yerine getirmeleri eşittir.

Mescid-i Harâm'ın bu şekilde vasfedilmesi, insanları ondan alıkoyanları ziyâdesiyle kötüleyip ayıplamak içindir.

"اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ" ifâdesinde "يَصُدُّونَ" fiilinin muzâri/geniş zaman olması ile şimdiki ve gelecek zaman değil süreklilik kasdedilmiştir. Böylece sanki "*İnkâr edenler ve işleri Allah'ın yolundan ... alıkoymak olanlar...*" buyrulmuş olmaktadır. Bunun benzeri şu âyettir: "اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ" ***Bunlar, îmân edenler ve gönülleri*** (sürekli olarak) ***Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir.*** (er-Ra'd, 13/28)"

Bâdiyede/çölde oturan kimseye "bâdin" denir. İçinde olan her şeyi ortaya koyan/gösteren her mekâna "el-bâdiye" denir.

Onlar şunu bilmeliler ki "*kim orada*" Harem'de "*(böyle) zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız.*" Yâni orada bulunan kimsenin bütün istediklerinde âdil olması zorunludur.

Râğıb der ki: "اَلْحَدَ فُلَانٌ" "Falan haktan meyletti/saptı." demektir. İlhâd iki kısımdır. Allah'a ortak koşmak, sebepleri ortak koşmak. Birincisi îmânı ortadan kaldırır ve bâtıl kılar. İkincisi îmânı zaafa uğratır, fakat bâtıl hâle getirmez. Bu âyette bahsedilen de bu ikinci türdendir. Çünkü, Mekke'de iyilikler katlandığı gibi kötülükler de katlanır. Yâni madem ki Mekke-i muhtereme iyiliklerin fazla olarak karşılığının verildiği yerdir ve

orada kılınan namaz, başka yerde kılınan nice namazlara denktir; o hâlde orada işlenen günahların da cezâsı başka yerlerde işlenenlere göre kat kattır.

Mescid-i Haram, Mescid-i Rasûl ve Mescid-i Aksâ'nın hurmeti/saygınlığı sebebiyle fakihler şöyle demişlerdir: Bir kimse bu üç mescidden birinde namaz kılmayı nezredecek olsa mutlaka orada kılması gerekir. Diğer mescidler ise bunun aksinedir. Diğer mescidlerden birinde namaz kılmayı nezreden birisi başka bir mescidde de o nezrini yerine getirebilir.

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "Bilesin ki Allah Teâlâ Mekke'de olanlar hariç, gönlümüzde yer etmeyen tüm havâtırı affeder. Çünkü Allah, kitabında orada zulüm ile haktan meyledeni hesaba çekeceğini haber vermiştir. Kendisini korumak için **Abdullah b. Abbas** (r.anhümâ)'nın Tâif'te oturmasının sebebi budur. Çünkü kalbindeki havâtırı uzaklaştırmak insanın gücü dâhilinde değildir.

Âyette bâzı işâretler vardır:

1- Azgın nefislerin, irtidâd eden ruhların hallerinden birisi de kendi inkârları ve haktan yüz çevirmelerinin yanı sıra tâlibleri, meşâyıhı inkâr ve onlara karşı fâsid îtirazlara sevk ederek Allah'ın yolundan alıkoyarlar. Hakk'ı talebden geri çevirmek ve kalb haremi mescidine girmekten alıkoymak için taleb ehlinin yolunu keserler. Çünkü kalb Allah Teâlâ'nın haremidir.

Hâfız der ki:

Aşk yolunda şeytanın vesvesesi çoktur
Aklını başına topla ve meleğin mesajını gönül kulağıyla dinle

*Mesnevî'*de de şöyle der:

Kalp akçe, sarrafın can düşmanıdır
Yoksulun düşmanı, köpekten başka kim olur ki?
Beynini, dostu inkârdan arındır ki
Sevgilinin bahçesinden ona reyhan nasip olsun

2- Uzun sürede kalb makamına varan kimse ile bir anda ulaşan kimse birbirine eşittir. Birinin diğerine üstünlüğü ancak kalb makamlarına önceden ulaşmakladır. *el-Hakâik*'da der ki: Kalbi ile o makamda ömrünün başından sonuna kadar ikamet eden kimse ile mükâşefe ve müşâhede ehlinden bir lâhza orada bulunan kimse birdir. Ona da orada ikamet edenlere keşfolunanlar keşfolunur. Çünkü O, Vehhâb, Kerîm'dir (çok lütufta bulunan, lütuf ve ihsanı bol olandır). Günahlardan tevbe edene, ömrü boyu tâatinde olan itâat ehline verdiğini veriverir.

Hâfız der ki:

Rûhulkuds'ün feyzi yardım ederse

Mesîh'in yaptığını başkaları da yapabilir

3- Kim kalbinde Hak'tan gayriye bir meyil isterse, Allah ona kendi hazretinden elem verici olan uzaklık ve ayrılık azâbını tattırır. Kalb Allah sevgisinin ocağıdır. Oraya O'nun sevgisinden gayrisini koymak zulümdür.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Gönlüm, sevgilinin muhabbet evidir ancak
Bu yüzdendir ki orada kinden eser yoktur

Kemâl Hucendî de şöyle der:

Ya dost ile olmayı seç Kemâl, ya da can ile
(Şunu bil ki) Bir eve iki misafir sığmaz

Kalbi, Allah Teâlâ'nın muhabbetinden, aşkından ve teveccühünden başkası kuşatıp kaplayamaz.

---

[17]. Müsned, III, 29
[18]. Buhârî, Bed'ü'l-halk 8; Müslim, Cennet 2
[19]. Buhârî, Libas 25; Müslim, Libas 11, 21; Tirmizî, Edeb 1; İbn Mâce, Libas 16; Müsned, I, 20, 26; II 166, 209; IV, 5, 156
[20]. Terğîb, III, 380
[21]. Dokumacılıkta enine atılan ipliğe argaç, boyuna atılan ipliğe eriş/arış denir.

İNSANLAR ARASINDA HACCI İLÂN ET

وَاِذْ بَوَّأْنَا لِاِبْرٰهٖيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ اَنْ لَا تُشْرِكْ بٖى شَيْـًٔا وَطَهِّرْ بَيْتِىَ
لِلطَّٓائِفٖينَ وَالْقَٓائِمٖينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ
يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتٖينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمٖيقٍ ﴿٢٧﴾
لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فٖٓى اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا
رَزَقَهُمْ مِنْ بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَٓائِسَ الْفَقٖيرَ ﴿٢٨﴾
ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتٖيقِ ﴿٢٩﴾
ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهٖ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ
الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا
قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكٖينَ بِهٖ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا
خَرَّ مِنَ السَّمَٓاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوٖى بِهِ الرّٖيحُ فٖى مَكَانٍ سَحٖيقٍ
﴿٣١﴾ ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَٓائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾

26. Bir zamanlar İbrahim'e Beytullah'ın yerini hazırlamış ve *(ona şöyle demiştik)*: Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut.

27, 28. İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde, kendilerine ait bir takım yararları yakînen görmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları *(kurban kesmeleri için)* sana *(Kâbe'ye)* gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula, fakire yedirin.

29. Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Ev'i *(Kâbe'yi)* tavaf etsinler.

30. Durum böyle. Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. *(Haram olduğu)* size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde, pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının.

31. Kendisine ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri *(O'nun birliğini tanıyan müminler olun)*. Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da

kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş *(bir nesne)* gibidir.

32. Durum öyledir. Her kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalplerin takvâsındandır.

"*Bir zamanlar İbrahim'e Beytullah'ın yerini hazırlamış...*" Yâni bina kurmak ve ibâdet etmek üzere Beytin/Kâbe'nin yerini İbrahim'e dönüp varacağı bir yer kıldığımız vakti an. *el-Celâleyn*'de şöyle der: "Kâbe'yi binâ etmesi için yerini ona açıkladığımız vakti an."

Rivâyet olunur ki Kâbe beş defa binâ edilmiştir:

1- Âdem (a.s.)'dan önce meleklerin binâsı. Kâbe kırmızı yakuttan yapılmıştı. Sonra Tûfan günlerinde semaya kaldırılmıştı.

2- İbrahim (a.s.)'ın binası. Rivâyete göre Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)'a Beyt'i binâ etmesini emredince, İbrahim (a.s.) onu nereye yapacağını bilemedi. Allah da bir rüzgar göndererek ona Kâbe'nin yerini bildirdi. O rüzgâra "el-Hacûc" denir. Rüzgâr Kâbe'nin çevresini süpürüp temizledi. İbrahim (a.s.) da eski temelleri üzerine onu bina etti.

Kelbî der ki: "Allah, Kâbe büyüklüğünde bir bulut gönderdi. Bulut Kâbe'nin karşısında durdu. Onun içinde bir baş şöyle konuşuyordu: "Ey İbrahim, benim miktarıma göre Kâbe'yi binâ et." İbrahim (a.s.) da ona göre binâ etti.

3- Câhiliye döneminde Kureyş'in binası. Bu binâda Rasûlullah (s.a.) de bulunmuştur. O zaman Efendimiz (s.a.) gençti. Haceru'l-esved'i kaldırıp yerine koymak istedikleri zaman kabîleler münâkaşaya girdiler. Her kabile onu yerine koymayı kendisi üstlenmek istiyordu. Sonra yoldan ilk geçen kimsenin aralarında hükmetmesi konusunda anlaştılar. İlk geçen Hz. Muhammed (s.a.) oldu. Haceru'l-esved'i bir yaygı üzerine koymalarına, sonra bütün kabilelerin temsilcilerinin hep birlikte onu kaldırmalarına hükmetti. Onlar bu şekilde kaldırdılar. O da yerine koydu. Kendisine "el-Emîn" derlerdi. Kâbe'nin inşâsının hicretten on beş yıl önce olduğu söylenmiştir.

4- Abdullah b. Zübeyr (r.a.)'ın binâsı.

5- Haccâc'ın binâsı. Bugün mevcûd olan binâ odur.

Kâbe, eski planında üçgen şeklinde idi. Bunda peygamberlerin (aleyhimü's-selâm) kalblerine işâret vardır. Çünkü bir peygamber için ilâhî, melekî ve nefsî hâtırdan başkası yoktur. Kâbe yeni planında ise dört köşelidir. Bunda da mü'minlerin kalblerine işâret vardır. Çünkü mü'minlerde fazladan bir de şeytânî hâtır vardır.

Muhaddis Kâzerûnî'nin *Menâsik*'inde zikrettiğine göre bu beyt onbeş beytten biridir. Onlardan yedi tanesi semadan arşa kadar olan yerdedir. Yedisi de aşağı arzın sınırına kadardır. Bu beytlerin hepsinin Kâbe'nin haremi gibi haremleri vardır. Bu beytlerden herhangi birisi düşecek olsa mutlaka yerin yedi kat altına kadar birisi diğerinin üzerine düşer (yani üst üste sıralanmışlardır). Bu beyti îmar edenler olduğu gibi diğer beytleri de semâ ve arz ehlinden îmar edenler vardır. Hepsinin efdali ise Kâbe-i

Mükerreme’dir.

Harem’e yüz sür (yönel), çünkü o güzel harîmde
Siyahlara bürünmüş bir güzel (Beytullah) ikamet etmektedir
Harem-i şerîfin avlusu, huld-i berrîn olan cennettir
O böyle bir avluda bağdaş kurup oturmuştur
Onun yüzü, Arap güzellerinin kıblesidir
Acem mahbublarının secde ettiği yer de onun tarafıdır
Kâbe, benim yeni açmış misk kokulu gülümdür
Gönül ve din bahçem onunla tazedir

“*Ve (ona şöyle demiştik): Bana hiçbir şeyi eş tutma;*” âyetin bu kısmı “*...hazırlamış*” ifâdesini tefsir etmektedir Çünkü “*hazırladık (bevve’nâ)*” ifâdesi ‘kul edindik’ mânâsını da içine almaktadır. Çünkü “*hazırlamak (et-tebvie)*” ile ancak ibadet için hazırlamak kasdedilir. Sanki şöyle buyrulmuştur: “İbrahim’i kendimize kul olarak seçmiş ve ona: “Bana hiç bir şeyi ortak koşma.” demiştik.” O zaman bana şirk getirme, bir şeyi bana eş ve benzer de tutma. Çünkü ben şirkten münezzeh ve mukaddesim.

Onu “*tavaf edenler, ayakta ibâdet edenler, rükû ve secdeye varanlar*” yâni namaz kılanlar “*için evimi*” putlardan ve etrafına pislik atılmasından “*temiz tut*.” Allah Teâlâ evi kendisine izâfe etti. Çünkü o Allah’ın âyetlerinin nurları ile aydınlanmaktadır.

Namazın rükünleri olan kıyâm, rükû ve secde ile ifâde edilmesi, onlardan her birinin müstakil olarak Allah’ın evini temiz tutmayı gerektirdiğine delâlet etmesi içindir. Hepsi birleşince durum nasıl olur, bir düşün!

İbn Abbâs (r.anhümâ)’dan rivâyet edildiğine göre “اَلْقَائِمِينَ” ile Beyt’te mukîm olanlar kastedilmiştir. Bu durumda “اَلطَّائِفِينَ”den maksad orada ikamet etmeyip âfakî (taşralı) olarak orayı tavaf edenler olur. **Kâşifî** der ki: “Bu, ilim ehlinin dili iledir. İşâret diliyle ise Hak Teâlâ şöyle buyurur: Ben kibriyânın dârü’l-mülkü olan gönlünü her şeyden temizle ve mâsivânın ona girmesine izin verme. Zira o bizim muhabbet şarabımızın kadehidir. “Kalbler yeryüzünde Allah’ın kaplarıdır. Kapların Allah’a en sevgili olanı en saf ve temiz olanıdır.”

Dâvud (a.s.)’a şöyle vahiy geldi:

“Benim için gönül evini temiz tut, çünkü benim azamet nazarım kalbe iner.” Bunun üzerine Dâvud (a.s.): “Hangi ev seni alır/sen hangi eve sığarsın ki? Senin azamet ve celâline lâyık olan ev hangisidir?” diye sordu. Şöyle buyruldu: “Mü’min kulun gönlüdür.” Dâvud (a.s.): “Orayı ne şekilde temiz tutarım?” diye sordu. “Oraya aşk ateşini at da bizden gayrı ne varsa hepsini yaksın.” cevabı geldi.

Gönülde parlayan ateş ne güzeldir

Hak’tan gayrı önüne ne gelirse yakar kül eder

Sehl (r.h.) der ki: “Beytullah putlardan temizlendiği gibi, kalb de şirkten, şüphe, kin, hile, kasvet ve hasedden temizlenir.
Şeyh Mağribî (k.s.) şöyle der:

Tevhid gülü bitmez bir topraktan ki onda
Şirk dikeni, hased, kibir, riya ve kin ola
Dostun meskenini candan talep ettim, şöyle dedi:
Dostun meskeni varsa eğer, o yer miskinin gönlüdür

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Kalbin bekçisi ol ki orada Ben’den başkası sâkin olmasın. Ve kalbi benden başka her şeyden boşalt. Hakk’ın vâridâtından ve Hakk’ın seçtiği hâllerin mevâridinden orada “*tavaf edenler, ayakta ibâdet edenler,*” Onlar irfan yurtlarında ikâmet eden/devamlı olan şeyler ile delile ihtiyaç bırakmayan ve kişiyi beyânın hakîkatine muttalî kılan hususlardır. “*Rükû ve secdeye varanlar için*” bunlar rağbet-rehbet, recâ-havf, kabz-bast, üns-heybet gibi birbirini izleyen hallerin rükünleridir. İşte onlar için dünya ve âhirette ikrâm beklentisi, nimet talebi ve makam isteği gibi her türlü nasîbini çıkarıp atarak “*evimi temiz tut.*”
Bu mânâda şu şiiri söylemişlerdir:

Kalbi onun evi ve makamı kılmazsam
Sevenler cümlesinden değilim
Tavâfım, sırrın onda gezip dolaşmasıdır
İstilâm etmek istediğimde rüknüm odur.

وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْت۪ينَ مِنْ
كُلِّ فَجٍّ عَم۪يقٍۙ ﴿٢٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ ف۪ٓى
اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَه۪يمَةِ الْاَنْعَامِۚ فَكُلُوا مِنْهَا
وَاَطْعِمُوا الْبَٓائِسَ الْفَق۪يرَۘ ﴿٢٨﴾

27, 28. İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde, kendilerine ait bir takım yararları yakînen görmeleri, Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah’ın ismini anmaları *(kurban kesmeleri için)* sana *(Kâbe’ye)* gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula, fakire yedirin.

"*İnsanlar arasında hacci*" hacca dâveti ve onu emretmeyi "*ilân et ki…*" Yâni, onların içinde nidâ et ey İbrahim! İnsanların ortasında seslen ve onları Allah'ın evini haccetmeye davet et! *el-Kâmûs*'ta belirtildiği üzere "التَّأْذِين", namaza çağırmaktır. *el-Müfredât*'ta geçtiğine göre ise bir şeyi nidâ ile sesli olarak bildiren herkese müezzin denir.

Rivâyet olunur ki İbrahim (a.s.) Kâbe'nin inşâsını bitirince, Allah Teâlâ ona: "İnsanlar arasında haccı ilân et" buyurdu. İbrahim (a.s.): "Ya Rabbi! Sesim ulaşmaz ki." dedi. Allah Teâlâ: İlân etmek senden, ulaştırmak ise bana âid." buyurdu. İbrahim (a.s.) Safâ tepesine çıktı. Bir rivâyete göre Ebû Kubeys dağına, diğer bir rivâyete göre ise makamın üzerine çıktı. Makam yükseldi, nihayet dağlar kadar yüksek oldu. İbrahim (a.s.) iki parmağını kulaklarına soktu, yüzünü sağa sola, doğuya batıya çevirdi ve şöyle seslendi:

"Ey insanlar, Rabbiniz bir ev yaptırdı ve bu Beytü'l-atîk'i haccı size farz kıldı. Rabbinize icâbet edin ve Beyt-i Haram'ını haccedin ki onun sayesinde size karşılık olarak cenneti bahşetsin ve ateşten/cehennemden âzâd etsin."

Yer ve gök arasındakiler bu çağrıyı duydu. Hz. İbrahim'i duyan herkes "Lebbeykallâhümme lebbeyk (Buyur Allah'ım emret, emrine hazırım." demeye başladı.

İlk icabet eden Yemen ehli oldu. İnsanların en çok haccedeni onlardır. Onun için bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Îman Yemen'e mensuptur*."[22] **Üveys el-Karânî**'nin Yemen'den çıkmış olması, orası için şeref olarak yeter. Efendimiz (a.s.) "*Ben Rahmân'ın nefesini Yemen tarafından alıyorum*."[23] hadîsinde ona işâret vardır.

Mücâhid der ki: "Bir kere icâbet eden, bir kere hacceder. İki defa icâbet eden iki defa, daha fazla icâbet eden o miktarda daha fazla hacceder."

Es'iletü'l-hikem'de der ki: "İnsanlar ruhlar âleminde babalarının belinden ve analarının karınlarından Hz. İbrahim'in dâvetine icâbet ettiler."

"Ezzin fî'n-nâsi" genel bir çağrıdır
İnsanlar arasında gaflet uykusunda olan sen
Seçkinlik ve ayrıcalıklı olma dâvâsı gütmektesin
Herkes Ayaz gibi seçkin olamaz
Bu sebepten seçkinlerin gönlü, iki parça oldu:
Lebbeyk hâletinden biri ümid, diğeri korku

el-Hasâisu's-suğrâ'da der ki: "Nebîlere ve rasullere farz kılınan şeyler, bu ümmete de farz kılınmıştır. Bunlar abdest, cünüplükten kurtulmak için gusül, hac ve cihaddır. Nebî hakkında vâcib olan bir şey, o şeyin peygambere mahsus olduğuna dâir sahih bir delil yoksa ümmeti hakkında da vâcibdir.

"*Gerek yaya olarak,*" yâni ayakları ile yürüyerek "*gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın*" yâni uzak yolculuğun zayıf düşürdüğü arık "*develer üzerinde.*" **Râğıb** der ki: "الضَّامِر" aslında zayıflık/arıklık anlamında değil, eti hafif kısrak için kullanılır." "

“اَلْفَجُّ” geniş yol demektir. **Râğıb**: “el-Fecc” İki dağ arasındaki yol demektir.” der. “Amîk” uzak demektir. “اَلْعَمِيقُ” aslında aşağı doğru uzak; yâni derin demektir. Meselâ kuyunun dibi uzak olduğunda “بِئْرٌ عَمِيقٌ” denir.

“*Kendilerine âid bir takım*” dînî ve dünyevî “*yararları yakînen görmeleri…*” Bu faydalar, af, mağfiret ve hac günlerinde yapılan ticârettir. “مَنَافِعَ” kelimesi nekre olarak gelmiştir. Çünkü, bu faydalar ile diğer ibâdetlerde bulunmayan bu ibâdete mahsus faydalar murâd edilmiştir. **Ebû Hanîfe** (r.h.) haccetmeden önce ibadetleri faziletçe denk tutardı. Haccedince bu ibâdette gördüğü türlü hususiyetlerden dolayı hac ibadetini bütün ibadetlerden efdal saydı.

“*Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde*” kurbanların kesildiği günlerde; hediyeler ve kurbanlar hazırlandığı ve boğazlandığı sırada “*Allah’ın ismini anmaları (kurban kesmeleri için).*” Âyetten anlaşılacağı üzere zikirden murad, kurban kesildiği sırada yapılan zikirdir. **Kâşifî** der ki: “Kasdedilen, Allah adına kesilen kurbandır. Kâfirler, putlar adına keserlerdi.”

Allah’ın ismini anmanın Kâbe’ye gelmenin gâyesi kılınması, diğerlerinin değil, onun esas gâye olduğunu bildirmek içindir. “*Anma*” fiili “*rızık olarak verilenler*”le ilişkilendirilmiş, onların kurban edilmesini teşvik etmek üzere onların “*kurbanlık hayvanlar*” olduğu açıklanmış ve Allah’ın ismiyle kurban edilmelerinin zarûretine dikkat çekilmiştir

“اَلْبَهِيمَةُ” denizde ve karada dört ayağı olan canlılara verilen isimdir. Bunlar “اَلْأَنْعَامُ”; yâni, deve, sığır, koyun ve keçi olarak açıklanmıştır. Çünkü bunlardan başkasından kurban olmaz.

Râğıb der ki: “el-Behîme”: Nutku olmayan canlılara denir. Çünkü onların sesinde anlaşılmazlık vardır. Ancak bu isim örfte yırtıcı hayvanlar ve kuşlar dışındaki canlılara has kılınmıştır.

“el-En‘âm”, “neam”ın çoğuludur. Bu kelime, deveye has kılınmıştır. Deveye bu ismin verilmesi Araplar’ın nazarında devenin en büyük nimet olmasındandır. Deve, sığır ve koyunun hepsine birden “el-en‘âm” denir. Fakat bu hayvanların arasında deve olmadığı zaman onlara “el-en‘âm” denilmez.

“*Sana (Kâbe’ye) gelsinler.*” Burada hitap İbrâhim (a.s.)’adır. Çünkü Kâ’be’ye gelen kimse, sanki İbrâhim (a.s.)’a gelmiş gibidir. Çünkü o kimse Hz. İbrahim (a.s.)’ın çağrısına icâbet etmiştir.

İbn Abbâs (r.anhümâ)’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)’in şöyle buyurduğunu duydum: “*Binitli hacceden için binitinin attığı her adım yetmiş hac, yürüyerek hacceden kimseye de attığı her adıma karşılık Harem-i Şerifin hasenâtı/sevabları ile yedi yüz hasene verilir.*” Efendimiz’e: “Haremin hasenâtı nedir?” diye soruldu. O da: “*Bir haseneye yüz bin sevab*” buyurdu.[24]

Mücâhid der ki: İbrahim ve İsmail (a.s.) yürüyerek haccettiler. Harem’e yaklaştıklarında ayakkabılarını çıkarırdılar. Bu, yürüdüğünde rahatsız olmayan kimse

için (efdal) olandır. Aksi halde binitli olmak efdaldir.

Geçmiş milletlerde râhipler çeşitli beldelere ve vâdilere sefer ve seyahat ederek kendilerini tecrîd ederlerdi. Rasûlullah (s.a.)'e bu durum sorulunca: "*Allah onu hac ile değiştirdi*." buyurdu. Allah haccı ve hac yolculuğunu onlar için ruhbanlık ve seyahat kılarak O'nun ümmetine haccı lütfetti.

Bir haberde şöyle buyrulmuştur: "*Allah her sene Şaban ayının ortasında Kâbe'ye nazar eder. İşte o zaman kalbler ona meyleder*."[25] Bu tecellî sırasında ancak İbrahim (a.s.)'ın çağrısına hemen icâbete koşan kalbler meyleder. Bu icâbete meyleden bir kalb, ancak Allah'ın: "***Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet, dediler.***" (el-A'râf, 7/172) sözündeki Hakk'ın dâvetine icâbet eden kalbdir.

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "Âriflerden birisi bana dünyada servet sahibi bir adamdan haber verdi. Bu kimse, haccetmeyi asla içinden bile geçirmemişti. Onun başından bazı işler geçti ve hakkında yapılan bir şikâyet üzerine demir prangalara vurulup öldürülmek üzere Mekke'nin sâhibi olan emîre getirildi. Onu ihbar eden emîrin yanında hazır bulunuyordu. Adamın gelişi arefe gününe denk geldi. Emîr de o zaman Arafat'ta idi. Adam boynunda prangalarla emîrin huzuruna getirildi. Emir ihbarda bulunan adamı da çağırttı. Ona: "Adamımız bu mu?" diye sordu. O da adama baktı ve "Hayır, ey emîr." dedi. Bunun üzerine emir adamdan özür diledi. Bağlarını çözdürdü. Adam gusletti. Arafat'ta hacca niyetlendi ve telbiye getirdi. Zâhiren ve bâtınen afvedilmiş ve bağışlanmış olarak geri döndü." İlâhî inâyetin kuluna ne ettiğine bir bak. İnsanlardan öyleleri vardır ki zincirlerle cennete sevk edilir. İşte bu hâdise de İbrahim (a.s.)'ın çağrısına icabetin esrârındadır.

Fütûhu'l-Harameyn'de der ki:

Ademden (yokluktan) vücûda (varlık âlemine) gelen herkes
Onun yolunda başını yerlere koydu
Kâbe yolunda fayda elde etmeyen
Ne bir nebî olmuştur ne de bir velî
Arap'tan Acem olanlara dek bütün yaratılmışlar,
Harem-i şerîf'in arzusuyla çöller, sahralar kat'etmektedir

"*Artık ondan hem kendiniz yeyin,*" Burada hitâba geçiş (iltifât) vardır. Kurbanlarınızın üzerine Allah'ın adını anın ve onların etinden yiyin, demektir. Buradaki emir mübahlığı ifâde eder. Câhiliyye devri insanları kurbanlarının etlerinden yemezlerdi. Allah bunun câiz olduğunu, dileyenin yiyebilceğini, dileyenin yemeyeceğini bildirdi.

"*Hem de yoksula, fakire yedirin.*" Bu emir vücûb/zorunluluk ifâde eder. "اَلْبَائِسُ" kendisine ihtiyaç/sıkıntı ve darlık isâbet eden, âciz kalan ve sıkıntı çeken kimse demektir. "اَلْفَقِيرُ" muhtaç, eli dar kimse demektir. Şu halde "اَلْبَائِسُ" çok fakir, "اَلْفَقِيرُ" ise

zenginliği olmayan yoksulluğun zayıf düşürdüğü kimsedir. Ya da "الْبَائِسَ" ihtiyaç sahibi olduğu elbisesinde ve yüzünde görünen kimsedir, "الْفَقِيرَ" ise böyle değildir. Çünkü onun elbisesi temiz/düzgün, yüzü de zengin kimsenin yüzü gibidir.

Muhtasaru'l-Kerhî'de der ki: "Bir kimse malının üçte birini bâis, fakir ve miskîne vasiyet ettiğinde vasiyet edilen bu mal üç parçaya bölünür. Bir parçası bâise, yâni ihtiyaç sâhibi, müzmin durumda olan kimseyedir. Bir parçası fakîre, yâni kapı kapı dolaşmayan muhtâca verilir. Bir parçası da miskîne, yâni isteyen ve kapı kapı dolaşan muhtâca verilir. Ebû Yûsuf'a göre vasiyet edilen mal, iki parçaya ayrılır. Fakir ve miskîne bir parçası verilir."

Âlimler, eğer nâfile ise hac kurbanından (hedy) onu kurban eden kimsenin yiyebileceğinde ittifak etmiştir. Nâfile kurban da böyledir. Çünkü rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) Vedâ Haccı'nda yüz dişi deve sevketmiş, ömrünün süresine işâret olmak üzere altmış üç tanesini bizzat kendisi kurban etmiştir. Kalanlarını da Ali (r.a.) kesmiştir. Sonra Rasûlullah (s.a.) her kurbandan bir mikdar alınıp tencereye konulmasını emir buyurdu. Böyle de yapıldı. Etler pişirildi. İkisi de bu etten yediler ve suyunu içtiler. Bunlar tatavvu kurbanı idi.

Temettu, kıran, adaklar ve kefâretler için kesilen kurbanlar; eksikleri tamamlamak üzere kesilen kurbanlar; haccın ifsâdı, kaçırılması ve avlanma cezâsı olarak vacib olan kurbanlar gibi hac kurbanlarını kurban eden kimselerin yemesinin câiz olup olmadığı konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bir grup kurban eden kimsenin bu kurbanlardan bir şey yemesinin câiz olmadığı görüşüne varmıştır. **İmam Şâfiî** bu görüşte olanlardandır. **Hanefî imamlar** ise kıran ve temettu kurbanlarından kesen kimsenin yiyebileceği görüşündedirler. Çünkü bu ikisi cinâyet değil, şükür kurbanıdır. Ancak bunlardan başka vâcib kurbanlardan yiyemez. Aynı şekilde çocukları, âilesi, köleleri ve câriyeleri, kezâ zenginler bu kurbanlardan yiyemez. Çünkü vâcib olan sadaka, fakirlerin hakkıdır.

Âyette zenginlerin gerek yiyeceklerde ve gerekse içeceklerde fakirleri kendilerine ortak etmeleri, onlara ancak kendi yediklerinden yedirmeleri ve hoşlanmayacakları şeyleri Allah için vermemeleri gerektiğine işâret vardır.

İbn Atâ der ki: "البائس", kendisiyle beraber oturmaktan ve yemekten hoşlanmadığın kimsedir. "الفقير" ise istemediği halde senin yiyeceğine muhtaç olduğunu bildiğin kimsedir."

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

29. Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Ev'i *(Kâbe'yi)* tavaf etsinler.

"*Sonra kirlerini gidersinler*" yâni ihramdan çıkarken başı tıraş etmek, bıyığı

kısaltmak, tırnakları kesmek, koltuk altı kıllarını yolmak ve tıraş etmek sûretiyle kirlerini izâle etsinler.

“اَلتَّفَثُ” kir, pis demektir. Saçın başın dağılması, tırnakların uzaması ve benzeri tiksinilen şeylere de denir.

Rağıb der ki: “اَلتَّفَثُ” in aslı, tırnak kiri ve diğer bedenden temizlenmesi gereken pisliklerdir. “اَلْقَضَاءُ”, bir işi gerek söz ve gerekse fiil olarak yerine getirmek, hükme ve karara bağlamaktır. Bunlardan her ikisi de ilâhî ve beşerî olmak üzere iki türlüdür. Bu âyette geçen de beşerî olan kabilindendir. Nitekim şu âyette de durum aynıdır:

“ثُمَّ اقْضُوا اِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ(Nuh:) ***Bundan sonra (vereceğiniz) hükmü, bana uygulayın ve bana mühlet de vermeyin***.” (Yûnus, 10/71)

Şâirin şu sözü de aynı şekildedir:

قَضَيْتُ اَمُرًا ثُمَّ غَادَرْتُ بَعْدَهَا

Birçok işleri yerine getirdim, ardından onları terk ettim.

“اَلْقَضَاءُ”nın söz ve fiil olarak birlikte olması da muhtemeldir. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

“*Adaklarını yerine getirsinler.*” Adak (nezr), vâcib olmayan bir şeyi kendisine vacib hâle getirmektir. Buradaki “adaklar” ile hacıların hac günlerinde adadıkları hayırlı ameller kasdedilmiştir. Çünkü bir kimse hac ve umre yaptığında, hac kurbanı ve diğer bazı amelleri kendisine vâcib kılar. Eğer o kimse bunları kendisine vâcib kılmasaydı hac bunları îcab ettirmeyecekti. Bir kimsenin mutlak olarak yaptığı adakları varsa onları Mekke ehline tasadduk etmesi efdaldir.

“*Ve o Eski Ev’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler.*” Bu tavaf, kendisiyle hac yasaklarının ortadan kalktığı haccın rüknü olan tavaftır (ziyâret tavâfı). “*Kirlerini gidersinler*” ifâdesi de onu göstermektedir. Kâbe’ye

“اَلْبَيْتُ الْعَتِيقُ Eski Ev” denilmiştir. Çünkü, yeryüzünde insanlar için ilk kurulan ev/mâbed odur (bk. Âl-i İmrân, 3/96). Ya da o, zâlim ve zorbaların tasallutundan âzâde kılınmış demektir. Nice zorbalar onu yıkmak için harekete geçmiş, fakat Allah onu korumuştur. **Haccâc Sekafî**’nin ise esas maksadı Kâbe’ye tasallut etmek değil, İbn Zübeyr (r.a.)’ı oradan çıkarmaktı. Ebrehe, Kâbe’ye saldırmak ve yıkmak için yola çıktı da başına neler geldi neler.

Bil ki hac ile ilgili tavaflar üç tanedir:

1- Kudûm tavafı. Bu, Mekke’ye ayak basan kimsenin Kâbe’nin etrafını yedi kez dolaşarak yaptığı tavaftır. İlk üç şavtta Hacer-i esvedden başlayıp yine ona varana kadar remel[26] yapar. Sonraki dört şavtı normal yürüyerek edâ eder. Bu tavaf sünnettir. Terkinden dolayı bir cezâ yoktur.

2- İfâza tavafı. Kurban günü şeytan taşladıktan ve tıraş olduktan sonra yapılan tavaftır. Ziyaret tavafı da denir. Bu tavaf haccın rükünlerindendir. Bu tavaf yapılmadan ihram yasakları kalkmaz.

3- Vedâ tavafı. Mekke’den sefer mesafesi kadar bir yere ayrılıp gitmek isteyen

kimsenin Kâbe’nin etrafını yedi kere dolaşıp tavaf etmeden oradan ayrılmasına ruhsat yoktur. Bu tavafi terk eden kimseye cezâ kurbanı gerekir. Ancak hayızlı olan kadın bundan müstesnâdır. Onun vedâ tavafını terk etmesi câizdir. Remel, kudûm tavafına mahsustur. İfâza ve vedâ tavaflarında remel yoktur.

Ey bu mahalleye (Mekke’ye) ayak basan,
Harem’e yüzünü döndüren kimse
Bu mahallede ölçülü at adımını.
Eğer ayağın parçalanmışsa yüzün üzerine sürünerek git
Huzur ile dönerek, tavaf ederek sen
Pervâne olmuşsun, Beytülharâm ise mumun nûru
Pervânenin âdetini bilmiyor musun yoksa?
Önce döner, dolaşır sonra da kendini yakar

Şeyh-i Ekber (k.s.) *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’de der ki: Allah, semâda Arş’ı zâtına nisbet etti, onu Rahmân’ın istivâ mahalli kıldı ve “***Rahmân Arş’a istiva etmiştir***.” (Tâhâ, 20/5) Allah, melikin sarayının etrafında dolaşan ve emirlerini yerine getirmek için oradan ayrılmayan bekçiler gibi melekleri arşın etrafında dolaşır kıldı (ez-Zümer, 39/75). Aynı şekilde Allah yeryüzünde Beytini böyle kıldı ve bu üslûb üzere onu kendisini tavaf edenlerin önüne koydu. Kâbe, Arş’ta bulunmayan açık bir iş ve ilâhî bir sır sebebiyle Arş’tan üstün olmuştur. Her şavtta rıdvân (rıza) bey‘atı etmen için Beytullah yeryüzünde Allah’ın yemîni/sağ elidir. Haceru’l-esved, şüphesiz Allah’ın kullarıyla bey‘at ettiği yemîni/sağ elidir. Fakat bu Yüce Allah’ın bildiği bir şekilde olur. Bundan dolayı takdîse yapılan nisbetler (bazı şeyleri mukaddes saymak) sahihtir. Buradan varlıkta noksanlardan münezzeh ve yüce olan Allah’tan başka bir şey yoktur.

Bütün gönüllerde kendisine bir yol bulunan Kâbe,
Yemînullâhtan bir uzuvdur

Büyüklerden birisi der ki: Allah Beyt’ini yeryüzüne Âdem (a.s.) ve zürriyyetinden önce vaz’etmiş/kurmuş, ibtilâ ve imtihan olmak üzere beyt ile beytin Rabbinden perdelenmeleri için tavaf edenleri etrafında dolaştırmıştır. Yâni kimse O’na ulaşmaya bir yol olduğunu düşünmesin diye zâtına olan gayretinden vâsıtalar ile onları kendi cemâlini görmekten perdelemiştir.

Hikâye edilir ki Allah dostlarından ârif bir zat hacca niyetlendi. Bir oğlu vardı Babasına nereye gideceğini sordu. “Beytullah’a/Allah’ın evine dedi. Çocuk Beyt’i gören Beyt’in sahibini de görür zannetti. Babasına: “Babacığım, niçin beni beraberinde götürmüyorsun?” dedi. Babası: “Sen henüz bu iş için uygun değilsin.” dedi. Çocuk ağladı, sızladı. Bunun üzerine babası onu beraberinde götürdü.

Mîkata varınca ihrama girdiler, telbiye getirdiler ve Harem'e dahil oldular. Beyt görülünce, çocuk kendinden geçti ve cansız yere düştü. Babası şaşırıp kaldı. "Çocuğum, ciğerparem neredesin!" diye ağladı. Beytin bir köşesinden şöyle bir ses duyuldu:

"Sen Beyt'i istedin, onu gördün. O Beyt'in sahibini istedi, O da Beytin sahibini gördü." Çocuk onların aralarından kaldırıldı. Hâtiften bir ses: "O ne kabirde, ne yerde, ne de cennettedir. Fakat o, ***"Güçlü, Yüce Allah'ın huzûrunda hak meclisindedir."*** (bk. el-Kamer/55)

Mesnevî'de der ki:

Bu kervanı hacca dek çek, götür
A beyim, "Sabır, rahatlığın anahtarıdır."
Hac, Kâbe evini ziyaret etmektir
Ev sahibini haccetmek, yiğitçe olur

Kim cihetten geçer de vech-i ahadîye yönelirse, Hak onun kıblesi olur. Kendisi de herkesin kıblesi olur. Tıpkı Âdem (a.s.)'ın meleklerin kıblesi olması gibi. Çünkü o üzerindeki Allah'ın cemal ve celâl kisvesinden dolayı Hak ile melekleri arasında Hakk'ın vesilesi idi. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): "*Allah, Âdem'i kendi sûreti üzere yarattı*."[27] buyurmuştur. Yâni sıfatlarının güzelliğini ve müşâhedesinin nûrunu onun üzerine koymuştur.

Âriflerden birisi der ki: "Beyt-i Muharram, zât-ı ahadiyyet güneşi libasının sırrı olduğu için Hak Sübhânehû ona yönelmeyi tek olarak zikretti ve: "***Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır***." (Âl-i İmran, 3/97) buyurdu.

Âyette "*beyt*" lâfzı geldi. Çünkü bu lâfiz "*mebît* (gecelenen yer)" ile aynı köktendir. Mebît ancak gecede olur. Gece ise kullar için tecellî mahallidir. Çünkü gecelerde kendisine lâyık olduğu şekilde Hakk'ın nüzûlü vardır. Gece gaybın mazharıdır. Tecellînin mahalli ve güneşin elbisesidir.

Aynı şekilde Beyt-i Harâm, ilâhî gayb hazretinin mazharı, vahdânî tecellînin sırrı ve Rahmânî rahmet menbaının sırrıdır. Çünkü Hak, yer ehline rahmet sıfatı ile tecellî edince, rahmet ilk olarak Kâbe'nin üzerine iner, sonra oradan taksim olunur. Şu halde Beyt, Hakk'ın vahdâniyyetinin sırrıdır. Hac, hazret-i ahadiyyete benzediğinden dolayı Hak Teâlâ, vücûbu diğer ibâdetlerin tekerrürü gibi tekerrür etmeyen bir hac farz kıldı.

Kâbe'nin diğer beytlere olan üstünlüğü Hak Sübhanehû'nun mahlûkatına olan üstünlüğü gibidir. Üstünlüklerin tamamı Allah'a âiddir. Bütün evlerin nur ve fazîletleri Kâbe'nin nûrundan alınmıştır. Nitekim yeryüzünün Beyt'ten uzatıldığına dâir işâret vârid olmuştur. Beyt (Kâbe) kevnî-şehâdî hakîkatlerin hakîkatidir. Bu yüzden Mekke

“Ümmü’l-kurâ” diye isimlendirilmiştir. Allah onun şerefini ve kudsiyetini artırsın.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*İnsanlar arasında haccı ilân et*”; yâni nefis ve sıfatları, beden ve organları gibi unutanlar arasında, kalbin sıfatları ile vasıflanmaları ve makamlarına girmeleri için onu ziyâret etmelerini seslen, ilân et “*ki, gerek yaya olarak,*” bunlar nefis ve sıfatlarıdır.

“*Gerekse nice uzak yoldan gelen*” Buradaki “*feccin amîk/uzak yol*”, dünyanın en aşağısıdır. Çünkü, beden dünyadandır. Âzâlarla birlikte çoğunlukla dünya menfaatlerini elde etmede kullanılır. Onun kalbin maslahatları için kullanılması, uzak yoldan gelmesi/getirilmesidir.

“*Yorgun argın develer üzerinde,*” bunlar beden ve âzâlardır. Yâni bunlar şer‘î-bedenî amellerle kalbe yönelirler. Onlar binitli gibidirler. Çünkü bedenî ameller, gönüldeki niyetlerden ve âzâların hareketlerinden oluşur. Nefsin amelleri ise tekildir. Çünkü onlar sadece kalbin niyyetleridir.

“*Kendilerine âid bir takım yararları yakînen görmeleri,*” yâni gelip hazır olmaları ve kalbde saklı bulunan faydalardan istifâde etmeleri için demektir. Nefis ve sıfatlarına gelince, onların menfaatleri ahlâkın değişmesiyle olur. Beden ve âzâlara gelince onların yararları da tâatlerinin kabûl edilmesi ve onların izlerinin sîmâlarında zâhir olmasıdır. Kalb, nefis ve bedenin ise behîmî-hayvânî sıfatları kalbî-rûhânî-rabbânî sıfatlarla değiştirerek: “*Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine*” onlara şükür olmak üzere “*belli günlerde Allah’ın ismini anmaları (kurban kesmeleri için) sana (Kâbe’ye) gelsinler.*”

“*Artık ondan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula, fakire yedirin.*” Âyet şuna işâret etmektedir: Bu lütuf ve makamlardan faydalanın, onların faydaları ile muhtaç olan tâlibi; hizmet, hidâyet ve irşâd ile Allah’a yöneleni yedirin. “*Sonra*” tâlibler “*kirlerini gidersinler;*” Bu, irâde ve sadâkatle talebin şartlarından onlara vâcib olan şeylerdendir. “*Adaklarını*” Allah’a teveccüh/yönelme, taleb ve irâdede sadâkat hususunda O’na verdikleri ahidleri “*yerine getirsinler ve o Eski Ev’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler.*” Kalb ve sırlarını Allah’ın etrafında dolaştırsınlar. Mâsivânın etrafında dolaştırmasınlar. Allah “*el-Atîk*” ile “*el-Kadîm*”i murâd etmiştir ki o Allah’ın sıfatlarındandır.

ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ
الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا
قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾

30. Durum böyle. Her kim, Allah’ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu,

Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. ***(Haram olduğu)*** **size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde, pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının.**

"*Durum böyle*." 26-29. âyetlerde zikredilen iş ve durum böyledir. Bu âyet ise emredilen ve yasaklanan hükümlere şâmildir. "ذٰلِكَ" ve benzeri kelimeler, iki sözü birbirinden ayırmak ya da bir sözün iki ciheti arasını ayırmak için kullanılır.

"*Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır.*" Yani Allah'ın emir ve yasaklarına saygı göstermek onun için âhirette sevab cihetinden daha hayırlıdır.

"حُرُمَاتٌ" kelimesi, "حُرْمَةٌ" kelimesinin çoğuludur. "حُرْمَةٌ" ihlâli helâl olmayan şeylerdir. "حُرُمَاتِ اللّٰهِ" kendilerine riâyet ve gerekleriyle amel etmenin vâcib/zorunlu olduğunu bilerek Allah'ın hükümleri, farzları, sünnetleri, Kâbe-i Harâm, Mescid-i Harâm, Beled-i Harâm, Şehr-i Harâm gibi ihlâli helal olmayan diğer şeylerdir.

Şeyhzâde der ki: "*Rabbinin katında*" ifâdesi, biriken sevâba delâlet eder. Çünkü hâsıl olan hayırlar hakkında: "*Rabbinin katında*" ifâdesi kullanılır.

Âyette işâret vardır ki Allah'ın emir ve yasaklarına saygı göstermekte, Allah'ın kendisine haram kıldıklarını terk hususunda Allah'ı tâzim vardır. Yine Allah'ın yapılmasını emrettiği şeyleri terk etmeyi büyük görme anlamını taşır.

Denilir ki: "Kul tâatla cennete, hürmet ile Allah'a ulaşır." Onun için âyette: "*Bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır.*" buyrulmuştur. Yâni, kul için Allah'a yaklaşma konusunda hürmeti tâzim/büyük görme, tâat ile yaklaşmaktan daha hayırlıdır.

Denilir ki: "Hizmeti terk etmek cezâyı gerektirir. Hürmeti terk ise firkati/ayrılığı gerektirir."

Yine denilir ki: "Allah'ın emirlerine her muhâlefetin afvedilmesi mümkündür. Bu konuda ümidvar olmanın yolu açıktır. Hürmeti terkte ise Allah'ın bağışlamaması tehlikesi vardır. Bu ise onun uğursuzluğunun kişiyi dîninin ve tevhîdinin bozulmasına kadar götürmesiyle olur.

"***Leş, kan, domuz eti, … size haram kılındı.***" (el-Mâide, 5/3) âyetinde buyrulduğu üzere haram olduğu "*size okunanların dışında kalan hayvanlar size*" sizin menfaatleriniz için "*helâl kılındı.*"

"el-En'âm" mutlak olarak sekiz çifttir. Koyun, keçi, deve ve sığırın erkek ve dişisinden ibârettir. At, katır ve eşekler "el-en'âm"ın dışındadır.

Bu cümle parantez cümlesidir. Önceki âyetteki yeme ve içme emrini pekiştirmek, ihrâmın kişiyi avlanmaktan mahrum ettiği gibi, yemek ve içmekten de alıkoyacağı şeklindeki muhtemel bir vehmi ortadan kaldırmak için getirilmiştir. Yâni Allah size kitabında istisnâ ettikleri dışında bütün hayvanların etini yemenizi helâl kıldı. Şu halde

Allah'ın koyduğu sınırları koruyun. Putlara tapanların bahîra, sâibe (bk. el-Mâide, 5/103) ve benzeri hayvanları haram saymaları gibi Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram kılmaktan; vurulup öldürülen, leş ve benzeri hayvanları yemek gibi haram kıldığı şeyleri de helal kılmaktan sakının.

"*O halde, pislikten, putlardan sakının*" yani pislik demek olan putlardan, pisliklerden sakınıldığı gibi onlara ibâdet etmekten sakının. "er-Rics (pislik)" dört türlü olur: Tabîat bakımından, akıl cihetinden, şerîat cihetinden ve bütün cihetlerden pis olan şeylerdir. Leş tab'an, aklen ve şer'an iğrenilen şeyler türündendir. Şerîat cihetinden pis olana örnek içki, kumar ve putlardır.

"وَثَنٌ", "اَلْاَوْثَانُ" kelimesinin çoğuludur. *el-Müfredât*'ta belirtildiği üzere ibâdet edilen taş demektir. Bâzıları demiştir ki: "el-Vesen" ile "es-Sanem" arasındaki fark şudur: "es-Sanem" ağaç, altın veya gümüşten insan sûretinde oluşturulan puttur. "el-Vesen" ise böyle değildir.

el-İrşâd da der ki: "*O halde, pislikten, putlardan sakının…*" sözü, "*Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse…*" sözünün ifâde ettiği Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet ile onları ihlâl etmekten sakınmanın vâcib olması hususuna göre tertib olunmuştur. Koyun, sığır ve deve gibi hayvanların helâl olduğunun açıklanması, sakınılması gereken şeylerle değil, ihsân edilen şeylerle ilgili olduğu için ardından haramlardan sakınılması zorunlu olan şeyler getirildi. Sonra da haramların en büyüğünden sakınılması emredildi. Sanki şöyle buyrulmuş oldu: "Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu kendisi için daha hayırlıdır. Hayvanlar haram kılınanlardan değildir. Size haram olduğu okunanların dışındaki hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Size haram olduğu okunanlardan sakınmak gerekir. Sakınılması gereken büyük günahlardan sakının."

"*Yalan sözden sakının.*" Bu ifâde genel bir ifâdeden sonra gelen özel bir ifâdedir. Çünkü putlara tapmak yalanın başıdır. Müşrik putun kendisine ibâdeti hak ettiğini iddiâ eder. Sanki şöyle buyruluyor: "Yalanın başı olan putlara tapmaktan sakının ve yalan sözün hepsinden sakının. Bunların hiç birine yaklaşmayın." Sanki âyette ilâhî emir ve yasaklara dikkat ve riâyete teşvikin peşinden kâfirlerin haram saydığı bahîre, sâibe, vasîle gibi hayvanları haram saymaları ve bu hükmü Allah'ın verdiği iftirâsında bulunmaları reddedilmiştir. Yalan söz söylemekten mutlak olarak sakının, demektir.

Burada yalan şâhidlikte bulunmanın kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) üç defa: "*Yalan şahidlik, Allah'a ortak koşmaya denk tutulmuştur*." buyurmuş, sonra da bu âyeti okumuştur.[28] **Hazreti Ömer** (r.a.), yalan şahidlik edene kırk değnek vurur, yüzünü kömürle karartır ve bu hâliyle onu çarşılarda dolaştırırdı.

Yalan anlamındaki "اَلزُّورُ" kelimesi, sapmak anlamındaki "اَلزَّوْرُ"den alınmıştır. Çünkü yalan, olandan sapmış ve çevrilip döndürülmüştür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Yalan söz*" dilden çıkan kalbin desteklemediği her sözdür. Kim sıdk ile taleb konusunda kalbiyle Allah'a söz verir, sonra da bunu

yerine getirmezse işte o söz "*yalan söz*" cümlesindendir.

Sıdk yolunu, gönlü saf sudan öğren
Özgürlüğü de doğrulukla çemen servisinden iste
Vefa gösterelim, halkın kınamasını hoş görelim, hoş olalım
Çünkü yolumuzda incinmek nankörlüktür

حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖۜ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ
السَّمَٓاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوٖى بِهِ الرّٖيحُ فٖى مَكَانٍ سَحٖيقٍ ﴿٣١﴾

31. Kendisine ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri *(O'nun birliğini tanıyan müminler olun)*. Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş *(bir nesne)* gibidir.

"*Kendisine*" hiçbir şeyi "*ortak koşmaksızın*" -ki putlar öncelikle bu şeylere dâhildir- "*Allah'ın hanifleri*" O'nun birliğini tanıyan mü'minler olun. Yani her bâtıl dinden vazgeçip dîni O'na has kılarak hak dine meylederek/yönelerek pislikten, putlardan sakının.

"اَلْحَنَفُ" dalâletten istikamete yönelmektir. "اَلْحَنِيفُ" istikamete yönelen kimse demektir.

"*Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir.*"

Râğıb der ki: "خَرَّ" fiilinin mânâsı, sesi işitilecek şekilde düştü demektir. Bu ses su, rüzgâr ve bunlardan başka yüksekten düşen bir şeyin çıkardığı sestir.

"اَلْخَطْفُ" hızlıca kapmak/çalmak demektir. Muzâri siygasıyla gelmesi, dinleyenlere müşrikin cür'et ettiği bu korkunç durumu tasvir etmek içindir. **Kâşifî** der ki: "Kim Allah Teâlâ'ya şirk koşarsa, o kimse, gökten yeryüzüne düşüp helâk olmuş kişiye benzer. Leş yiyen kuşlar gelip yerden onu kaparlar, organlarını parça parça ederler."

"اَلسُّحْقُ" uzaklık demektir. İshâk ismi bu kökten değildir. Çünkü o mânâsı çok gülen demek olan İbrânîce bir kelimedir. **Kâşifî** der ki: "Yahut rüzgâr onu yüksek bir yerden alıp uzak bir yere fırlatır. Kimse onun feryâdına erişmez, elinden tutmaz. Bu kelimeler, teşbîhât-ı mürekkebedendir. Yani, kim îmân burcundan küfür çukuruna düşerse, nefsinin hevâsı onu perişan eder. Veyâhud şeytan vesvesesinin rüzgârı onu dalâlet vadisine düşürür, yok eder. Sözün özü şudur: Müşriklerin akıbeti helâktir." Kurtuluş îmanda olduğu gibi helâk de şirktedir.

Sahîhayn (*Buhârî* ve *Müslim*)'de **Muaz b. Cebel** (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) kendisine: "*Allah'ın hakkı nedir bilir misin?*" buyurdu. Muâz (r.a) der ki: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.):

“*Allah’ın, kulları üzerindeki hakkı, onların sadece Allah’a kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O’na ortak tutmamalarıdır. Ey Muâz, bunları yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir bilir misin?*” buyurdu. Ben de: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.” dedim. Bunun üzerine “*Onlara azâb etmemesidir.*” buyurdu.[29]

Şu halde kulun haniflik milleti/dîni üzere olması için ibâdeti Allah’a tahsis etmesi ve şirk şâibesinden kurtulması gerekir. Bu millet ise Âdem (a.s.)’dan bugüne kadar birdir. O da tevhid ve yakîne bağlılıktır.

Rasûlullah (s.a.)’e: “Hangi amel daha fazîletlidir?” diye soruldu. “*Allah ve Rasûlü’ne îman.*” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye soruldu. “*Allah yolunda cihad.*” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye soruldu. “*Allah katında makbul olan hacdır.*” buyurdu.[30]

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Sizin için en çok korktuğum şey, küçük şirktir.*” Ashab (r.anhüm): “Küçük şirk nedir, yâ Rasûlallah?” diye sordular. Rasûlullah (s.a.): “*Riyâdır.*” buyurdu.[31]

Mürâî, herkesi mâbûd edinir
Bu yüzden mürâîye müşrik denilir

Hâfız der ki:

Sanki kıyâmet gününe inanmazlar da
Allah’ın işinde bu hîlelerde, bu düzenlerde bulunurlar

Şirk, kötülüklerin en çirkinidir. Tevhid de iyiliklerin en güzelidir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Bir kötülük yaptığında, onun yanında hemen bir iyilik işle. Çünkü iyiliğin karşılığı on katı verilir.*” Efendimiz’in muhâtabı: “Yâ Rasûlallah, Lâ ilâhe illallah sözü hasenâttan (iyiliklerden) midir?” diye sordu. O da: “*Hem de hasenelerin (iyiliklerin) en güzelidir.*” buyurdu.[32]

ذٰلِكَ ۗ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَٓائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾

32. Durum öyledir. Her kim Allah’ın hükümlerine saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalblerin takvâsındandır.

“*Durum öyledir.*” Zikredilen Allah’ın emir ve yasaklarına saygı göstermenin daha hayırlı olması, Allah’a ortak koşmaktan ve yalan söylemekten uzak durmanın lüzumlu bir iş olduğu hususunda durum böyledir. Ya da bu hususlara uyun, demektir.

“*Her kim Allah’ın hükümlerine saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalblerin takvâsındandır.*” Şüphesiz onlara hürmet, kalblerin takvâsından neş’et eder. Takvânın özel olarak kalblere tahsisi, onların takvânın merkezi olması sebebiyledir. Takvâ orada sebat bulur ve yerleşirse, onun tesiri diğer âzâlarda da görünür.

“شَعَائِرَ اللّٰهِ” hac kurbanlarıdır (hedy). Çünkü onlar haccın alâmet ve nişâneleridir. Nitekim “***Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah’ın (dininin) işaretlerinden (kurban) kıldık.***” (el-Hacc, 22/36) âyeti bunu haber vermektedir. O halde bu tefsir, sonraki âyetlere de en uygun olandır.

“اَلشَّعَائِرُ”, alâmet/nişan anlamındaki “شَعِيرَةٌ”nin çoğuludur. “Bedene’ye (Mekke’de kurban edilecek deveye) “شعيرة” denmiştir. Çünkü, devenin hörgücünün sağ ve sol yanlarından kan akıncaya kadar dürtülür. Böylece onun hedy kurbanı olduğu bilinir ve ona dokunulmaz. Bu da haccın alâmetlerindendir. Hatta en açık ve en meşhur alâmetlerindendir. Ona saygı göstermek, onları kurban etmenin Allah’a yaklaşmanın en büyük sebeplerinden olduğuna inanmak ve onların güzel, semiz ve pahalı olanlarını seçmektir.

Rivâyet olunur ki Rasûlullah (s.a.) hacda yüz deve kurban etti. Bunlar içinde Ebû Cehl’in burnunda altından halkası olan devesi de vardı. Hz. Ömer de üç yüz dînâra kendisinden taleb edilen en değerli devesini hedy kurbanı etmiştir.

Herkes kendi yüce himmetine göre
Malından fayda kazanır

Cüneyd (k.s.) der ki: “Tevekkül, işleri Allah’a havâle (tefvîz) ve teslîmiyet de Allah’ın hükümlerine hürmettendir. Çünkü bunlar Allah’ın evliyâsının sırlarında olan Hakk’ın nişanlarındandır. Kişi onlara hürmet eder ve hürmetinde tazîmli davranırsa, Allah onun zâhirini türlü edeblerle süsler.

---

[22]. Münâvî, III, 186; Deylemî, hadis no: 382
[23]. Aclunî, I, 304
[24]. Terğîb, II, 289
[25]. Bk. Terğîb, II, 292
[26]. Remel; tavafta kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkerek çalımlı ve çabuk yürümektir. Kadınlar remel yapmazlar.
[27]. Buhârî, İsti’zân 1; Müslim, Cennet, 28
[28]. Tirmizî, Şehâdât (2300); Ebû Dâvûd, Akdıye (3599); İbn Mâce, Ahkâm (2372)
[29]. Buhârî, Cihad 46; Libas 101; Müslim, Îmân 48
[30]. Buhârî, Îmân 18, Hac 4, Tevhîd 47; Müslim, Îmân 135
[31]. Müsned, V, 428, 429
[32]. Münavî, I, 406

KURBANLARIN NE ETLERİ NE KANLARI ALLAH'A ULAŞIR

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾
وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ
الْاَنْعَامِ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُٓ اَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾
اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَٓا اَصَابَهُمْ
وَالْمُقِيمِي الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا
لَكُمْ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا
صَوَٓافَّ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ
كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا
وَلَا دِمَٓاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ
لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ
عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

33. Onlarda *(kurbanlık hayvanlarda veya hac fiillerinde)* sizin için belli bir süreye kadar birtakım yararlar vardır. Sonra bunların varacakları *(biteceği)* yer, Eski Ev'e *(Kâbe'ye)* kadardır.

34. Biz, her ümmete -*(Kurban kesmeye uygun)* hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye- kurban kesmeyi gerekli kıldık. İmdi, İlâhınız, bir tek İlâh'tır. Öyle ise, O'na teslim olun. *(Ey Muhammed!)* O ihlâslı ve mütevazi insanları müjdele!

35. Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden *(Allah için)* harcarlar.

36. Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın *(dininin)* işaretlerinden *(kurban)* kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız *(ve kurban ediniz)*. Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık *(canı çıktığında)* onlardan hem kendiniz yeyin, hem de ihtiyacını gizleyen-gizlemeyen fakirlere yedirin. İşte bu hayvanları biz,

şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.

37. Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvânız ulaşır. Sizi hidayete erdirdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız diye O, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. ***(Ey Muhammed!)*** **Güzel davrananları müjdele!**

38. Allah, îmân edenleri korur. Şu da muhakkak ki Allah, hain ve nankör olan herkesi sevgisinden mahrum eder.

"*Onlarda*" hedy kurbanı olduğu bilinmesi için üzerine nişan konulan hedy kurbanlarında "*sizin için belli bir süreye kadar*" o hayvanların kesildiği, etinin tasadduk edildiği ve yendiği zamana kadar "*birtakım yararlar vardır.*" Bu yararlar onların sütleri, yavruları, yünleri ve yük taşımalarıdır. Bu hedy kurbanlarının sahipleri, kurban zamanına kadar ihtiyaç duydukça o hayvanlardan faydalanabilir.

"*Sonra bunların varacakları (biteceği) yer, Eski Ev'e (Kâbe'ye) kadardır.*" Yâni bu faydalardan sonra şu büyük menfaat de vardır: O da o hayvanlar Eski Ev'e, yâni Harem'e getirilip hazır edilmiş oldukları halde onların boğazlanma vaktinin girmesi ve vâcib olmasıdır. Harem, Beyt hükmündedir. Çünkü "Beyt-i Atîk" ile kasdedilen Harem'in tamamıdır. Nitekim "***Bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a***" yâni Harem'in tamâmına "***yaklaşmasınlar***" (et-Tevbe, 9/28) buyrulmuştur. Çünkü Beyt ve çevresi kurbanların kanlarının akıtılmasından uzak tutulmuş ve Mina, kurban kesme yeri kılınmıştır.

Şüphesiz Allah'ın nişanlarında/hükümlerinde dînî faydaların en büyüğü, o kurbanların Allah Teâlâ için hâlisâne olarak kesilmesidir. Onların vacib olarak kesilme vaktinin büyük bir fayda kılınması, mübâlağa ifâde eder. Çünkü bir fiilin vaktinin bile pek büyük faydaları olunca, fiilin kendisi hakkında bir düşün.

"el-Atîk" zaman, mekân ve rütbece önce olan demektir.

Kâşifî der ki: "(مَحِلُّهَا) kurban kesme yeri (demektir. Buna göre "ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ"in mânâsı;) ya kurban kesmenin vücûbu, tûfan zamanında gark olmaktan âzâd olan Beyt'te veya büyük/şerefli olan Beyt'te son bulur, demektir."

Rivâyet olunur ki İbrahim (a.s.), üzerinde şu dört cümle yazılı olan bir taş buldu: *Birincisi:* "Muhakkak ki yalnızca ben, Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et." *İkincisi:* "Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Muhammed rasûlümdür. Ne mutlu O'na inanan ve tâbi olana." *Üçüncüsü:* "Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Kim bana sarılırsa kurtulur." *Dördüncüsü:* "Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Harem benimdir. Kâbe evimdir. Kim evime girerse azabımdan emin olur."

❀

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Allah bir hac ile üç kişiyi cennete koyar: Haccı vasiyet eden, o vasiyeti uygulayan ve vasiyet edenin yerine hacceden kimse*.”[33]

el-Eşbâh’ta der ki: “(Başkası adına) haccetmesi emredilen kimse hastalık sebebiyle de olsa bu haccı bir başkasına emredemez. Ancak emreden kimse ona “Dilediğin gibi hareket et.” derse kişi serbest hareket edebilir. Kendisine haccetmesi emredilen kimse, ilk yıl tehir edip sonra haccedebilir ve tazminat ödemez. Nitekim *Tatarhâniyye’*de böyle geçmektedir. Başkası adına haccedecek kimseye bu yıl gitmesi tâyin edilmişse, ‘bu yıl’ ifâdesi tahdid için değil, haccın acele olarak yapılmasını istemek için zikredilmiştir. Bir kimse başkasına kendi adına haccetmesini emrettiğinde, işi emrolunan kimseye bırakması ve: “Bu mal ile dilediğin gibi, ister ifrâd haccı, ister umre, ister temettu, ister kıran haccı yap. Geri kalan mal sana vasiyettir.” der. Bu, yerine hacceden kimsenin işini daraltmamak içindir. Bu durumda, artan malı vârislere geri vermesi gerekmez. Kendi adına hacca gitmemiş bir kimseyi başkası adına hacca göndermek câizdir. Efdal olan ise kendi adına hacca gitmiş olan kimseyi başkası adına göndermektir. Nitekim *el-Fetâve’l-Müeyyidiyye*’de böyle geçmektedir.

Başkası adına haccetmesi emredilen kimse haccettiğinde farz olan hac ondan sâkıt olmaz. Nitekim *Ahî Çelebi Hâşiyesi*’nde böyle geçmektedir. Efendisinin izniyle bir kadını ya da câriyeyi bir kimse kendi adına hacca gönderse câizdir, fakat iyi davranmamış olur. Hacca gönderen kimsenin acziyeti ortadan kalkarsa hacca gönderdiği kimsenin edâ ettiği hac, gönderen için nâfile hac olur ve bizzat haccetmesi gerekir. Nitekim *el-Kâşifî*’de böyle geçmektedir. **Ebû Yûsuf**’tan nakledildiğine göre eğer acziyet hacca gönderilen kimsenin haccı tamamlamasından sonra ortadan kalkarsa farz yerine gelmiş olur. Eğer önce ortadan kalkarsa nâfile sayılır. Nitekim *el-Muhît*’ta böyle geçmektedir.

Nâfile hac şartsız sahih olur. Masrafın (nafakanın) sevabı ise ittifakla hacca gönderen kimseye âiddir. Nafile haccın sevabına gelince, hacca gönderilen onu kendisini gönderene bağışlar. Ehl-i sünnete göre namaz oruç ve sadakada da olduğu gibi bu sahihtir. Nitekim *el-Hidâye*’de böyle denilmektedir.

Başkası adına hacca gönderilen kimse hac yolunda ölürse, vücûben (vâcib olarak) kendisinin gönderilmesini vasiyet eden kimsenin veya kıyâsen vârisinin memleketinden bir başkası (gidip) haccı yerine getirir. Bu her ikisinin de aynı yerde olmaları ve hac için yeterli mal olması durumundadır. Mal yeterli değilse mümkün olan yerden hacceder. **İmameyn**’e göre ise istihsânen ölen kimsenin vefât ettiği yerden (gidip) hacceder. Yerine hacca gidilmesini emreden kimse hac yolunda öldüğü ve yerine haccedilmesini vasiyet ettiğinde de aynı ihtilaf geçerlidir. Bu konuda aslolan ölümle seferin geçersiz olup olmadığıdır. Bu ihtilaf da yerine hacca gidilmesini emreden kimse, hacca gidilmesi için bir yer belirtmediği zaman ortaya çıkar. Nitekim *el-Muhît*’ta böyle geçmektedir.

❀

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِۜ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُٓ اَسْلِمُواۜ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتٖينَۙ ﴿٣٤﴾

34. Biz, her ümmete -*(kurban kesmeye uygun)* hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye- kurban kesmeyi gerekli kıldık. İmdi, İlâhınız, bir tek İlâh'tır. Öyle ise, O'na teslim olun. *(Ey Muhammed!)* O ihlâslı ve mütevazi insanları müjdele!

"*Biz, her ümmete*" ümmetlerden bir kısmını dışarıda bırakıp bazılarına değil bütün ümmetlere "*-(kurban kesmeye uygun) hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine*" boğazlandıkları sırada, başkasını değil özellikle "*Allah'ın adını ansınlar*" kurbanlarını Allah için yapsınlar "*diye- kurban kesmeyi*" kendileriyle Allah'a yaklaşmaları için ibâdet mahallerini ve kurban ibâdetini "*gerekli kıldık.*" Bundan maksad Allah Teâlâ'nın rızası için kan akıtmaktır. Yâni biz îman eden her ümmet için Allah Teâlâ için kurban kesmeyi gerekli kıldık.

Âyette "ümmet" kelimesinin öne alınması tahsis içindir. Kurban kesmenin gerekli kılınmasının Allah'ın adını anma sebebine bağlanması ise ibadet ve kurbanlardan asıl maksadın mâbûdu anmak olduğunu hatırlatmak maksadıyladır.

"اَلْبَهِيمَةُ" kelimesinin "اَلْاَنْعَامُ"a izâfe edilerek açıkça beyan edilmesi, kurbanların "اَلْاَنْعَامُ (koyun, keçi, deve ve sığır)"dan olması gerektiğini tenbih içindir. En'âmdan olmayan at, katır ve merkeplerin ise kurban olarak kesilmesi câiz değildir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Tabakalarının farklılığına göre her salik için bir yol, makam ve yakınlık (kurbet) kıldık. Onlardan kimi muâmelât yolundan Allah'ı taleb eder. Kimi O'nu mücâhedât kapısından taleb eder. Kimi de O'nu O'nunla taleb eder. Böyle yaptık ki onlardan her topluluk taleb konusunda zikrullah ile nefsi kahretmek, hayvânî ve en'âmî sıfatlarını kırmak cinsinden Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerine sarılsınlar. Çünkü onlar tabakalarının farklılığına göre menzillerine ve makamlarına ancak nefsi kahretmek ve sıfatlarını kırmak ile ulaşabilirler. Onun için de Allah'ın kendilerini rızıklandırdığı nefsi kahretmek, makamların üzerine çıkmak ve kemâlâta ermek üzere O'nu hamd ve senâ ile zikrederler.

"*İmdi, İlâhınız, bir tek İlâh'tır.*" Zâtında ve sıfatlarında hiçbir şeyin ona ortak olması mümkün değildir. Aksi halde âlemde görülen nizam bozulurdu. "*Öyle ise, O'na teslim olun.*" Yâni ilâhınız bir tek ilah olduğuna göre takarrubu veya zikri O'nun zâtına has kılın, ortak koşmayı ona bulaştırmayın. O'na itâat edin, emrini yerine getirin ve kurbana şirk karıştırmayın.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İslâm, ihlâs mânâsına da gelir. İhlâs, amelleri âfetlerden, ahlâkı bulanıklıklardan, halleri iltifatlardan ve nefesleri ağyardan tasfiye

etmek/arındırmaktır.”

“*O ihlâslı ve mütevazi insanları müjdele!*” “el-Habt” alçak olan yerdir. “el-Muhbit”in hakîkati ise alçakgönüllülükte yer gibi olan kimsedir. Yerle bir olmak ise tevâzu ve ihlâsın gereklerinden olduğu için onlardan kinâye kılınması doğru olur.

Kâşifî der ki: “Ey Muhammed, fakir ve zayıf kimselere âhiretteki o sarayda büyüklük ve ululuğa nâil olacakları müjdesini ver. Yahut korkanları sonsuz rahmetle müjdele.

Sülemî (k.s.) şöyle der: “Müştâk olan kullara, Allah’ın cemâlini görme saâdetine erecekleri müjdesini ver. Çünkü bundan daha çok ferahlık ve huzur veren bir müjde yoktur. Allah, muhbit/ihlâslı ve mütevazı kimselerin sıfatlarını şu şekilde bildirir:”

وَالْمُقِيمِى الصَّلٰوةِ ۙ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾ اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَٓا اَصَابَهُمْ

35. Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden *(Allah için)* harcarlar.

“*Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer;*” *el-Müfredât*’ta geçtiği üzere “اَلْوَجَلُ” korku hissetmek demektir. Yâni onlar Allah’ın celâlinin ışıklarının üzerinde parlaması ve azametinin nurlarının doğması sebebiyle Allah Teâlâ’dan korkar. Zikir sırasında kalbin titremesi Hakk’ın kalbe tecellîsine göredir.

Kimde tecellî nuru artmışsa,
Haşyet ve korkusu fazlalaşmış olur.

“*Başlarına gelene*” musîbetlere ve sıkıntılara “*sabrederler*” *Bahru’l-ulûm*’da der ki: “Onlar yurtlarından, akraba ve aşîretlerinden ayrılık, cefaları ve hüzünleri yutup sîneye çekmek; Allah’ın dînine yardım, O’na itâat ve hayırları artırma konusunda meşakkatlere ve zorluklara katlanmak hususunda sabrederler.”

Sabrın mânâsı hapsetmek, tutmak demektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Başlarına gelene sabrederler*” yâni kerih görmeden, kendilerinden çıkıp uzaklaşmasını temennî etmeden, kurtulmayı istemeden ilâhî hükmün cereyânı karşısında sessiz sâkin dururlar. Gönülden teslîm olurlar.

Hâfız der ki:

Lütfunla çağırırsan eğer, iyilikleri artırır
Kahrınla huzurdan kovarsan, içimiz saf ve berraktır

Tortulu ve saf şarap senin hükmünde değil, sus

Sâkîmiz ne yapmışsa, lütfun ta kendisidir

Dost kahredip de âşıkları ateşe attığı zaman
Kevser pınarına bakacak olursam gözlerim kör olsun

Aşk yolunda tanıdık olanlar kanımı dökseler bile
Onları bir yabancıya şikâyet edersem nâmerdim

Hâfız, senin cevrinden ve cefandan bir gün olsun hâşâ âh etmedi
Çünkü sana bağlandığım günden beri hep mutlu ve mes'ûdum

Sırlarını Allah ile muhâfaza ederler. Mahlûkatın kendi hâllerine muttali olmasıyla tesellî olup rahat bulmazlar.

Vakitlerinde "*namaz kılarlar*" *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "***Onlar namazlarında devamlıdırlar.***" (el-Meâric, 70/23) âyetinde olduğu gibi Allah ile gizlice sohbette devam üzeredirler. Bu zümreden bir şâir şöyle demiştir:

İnsanlar, rahat ve huzur istediklerinde
"Şikâyetimi sana arz etmeyi, beni dinlemeni temennî ettim.

"*Ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden*" türlü hayır yollarında Allah için "*harcarlar.*" Âyette çok önemli olduğunu hissettirmek üzere mef'ûl (*kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden*) öne alınmıştır. Sanki şöyle buyrulmuştur: "Onlar helâl mallarının bir kısmını tasadduk için ayırırlar." Ondan maksad ya farz olan zekâttır, çünkü farz olan namaz ile bir arada zikredilmiştir. Ya da mutlak olarak Allah yolunda infak edilen şeylerdir, çünkü özel olduğuna dâir bir karîne olmaksızın mutlak lâfızla vârid olmuştur. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Ümmetimin seçkinleri (büdelâ) cennete oruç ve namazları ile değil, fakat sadır selâmeti, gönül cömertliği ve müslümanlara nasîhat ile dâhil olurlar.*"[34]

Bilesin ki mal ve beden ile Mevlâ'ya hizmet dünya ve âhiretin saâdetine sebep olur.

Büyüklerden biri şöyle der: "Allah ezelde halka sanatları gösterip teklif edince onlardan her biri bir sanat seçti. Bir topluluk ise: "Hiçbiri hoşumuza gitmedi" dedi. Bunun üzerine Allah onlara ibadeti ve evliyânın makamlarını ızhâr etti de onlar: "Biz senin hizmetini seçtik." dediler. Allah: "Onları sizin emrinize vereceğim. Onları size hizmetçi kılacağım. Size hizmet eden ve sizi tanıyan kimseler hakkında sizi şefâatçi yapacağım." buyurdu.

Şeyh Ebü'l-Hasan der ki: "Dağda yaşayan bir velînin medhini işittim. Bir gece ibâdethânesinin kapısında geceledim. Onun şöyle dediğini işittim: "İlâhî, bazı kulların

senden halkın kendilerine âmâde kılınmasını istedi. Sen de onlara istediklerini verdin. Ben ise senden onların bana güzel davranmamalarını istiyorum ki, Ulu hazretinden başkasına sığınmayayım.” Sabah olunca ona bu sözü sordum. Dedi ki: “Ey oğul, sen ‘Allah’ım emrime âmâde kıl.’ diyecek yerde ‘Allah’ım benim için/benim lehime ol.’ diye duâ et. Çünkü Allah senin için/senin lehine olursa, asla hiçbir şeye muhtaç olmazsın.”

Şu halde taleb yolunda çalışmak ve matlûb hâsıl olana kadar duâda gayret etmek gerekir.

Molla Câmî der ki:

Senin visaline ermek talepsiz mümkün değildir; evet, kim verir
Hac devlet ve saadeti, çölleri aşmadıkça elde edilmez

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

36. Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah’ın *(dininin)* işaretlerinden *(kurban)* kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah’ın ismini anınız *(ve kurban ediniz)*. Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık *(canı çıktığında)* onlardan hem kendiniz yeyin, hem de ihtiyacını gizleyen-gizlemeyen fakirlere yedirin. İşte bu hayvanları biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.

“*Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah’ın*” koyduğu dininin “*işaretlerinden (kurban) kıldık.*”

“بَدَنَةٌ” “اَلْبُدْنَ” kelimesinin çoğuludur. Deve sığır gibi hedy ve kurban olarak kesilmesi câiz olan hayvanlardır. Bedenlerin iri olmasından dolayı onlara bu ad verilmiştir. *Bahru’l-ulûm*’da der ki: “اَلْبَدَنَةُ” sözlükte özellikle devenin erkek ve dişisine denilir. Şerîatta ise deve ve sığır için kullanılır. Çünkü ikisi de iri gövdelidir. Bunun için Hz. Peygamber (a.s.), yedi kişi adına kurban edilebilmesi konusunda sığırı deveye ilâve etmiştir.” *el-Kâmûs*’ta der ki: Kurbanlık koyuna “udhiyye” denildiği gibi Mekke’ye hedy olunan erkek ve dişi deve ve sığıra “اَلْبَدَنَةُ” denilir. **Kâşifî** şöyle der: “Bunlar, hedy/kurban etmek için Beytülharam’a getirilen develer ve öküzlerdir.”

“شَعَائِرَ (işâretler)” kelimesi, “Beytullah/Allah’ın evi” ifâdesinde olduğu gibi kendisini yüceltmek için “Allah” ismine izâfe edilmiştir. Çünkü, ulu olana izâfe edilen de uludur. Onları kurban etmeyi sizin için Allah Teâlâ’nın dininin nişanları, şiarları kıldık.

“*Onlarda*” büyük baş hayvanlarda “*sizin için hayır*”; dünyada bir çok fayda ve âhirette de büyük ecir “*vardır.*”

Burada nefis hayvanını kalb Kâbesinin yanında kurban etmeye, onun dînin nişanlarından ve talebde sıdk ehli olanların işâretlerinden olduğuna, hayrın sıdk bıçağı ile onu kurban edip boğazlamakta bulunduğuna işâret vardır.

Onun zahiri (kurban olması) ölümdür, bâtını ise diriliktir
Zahiri noksan, gizlisi ise ebedîdir

“*Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken*” “اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُمَّ مِنْكَ وَاِلَيْكَ Allah en büyüktür. Allah’tan başka ilah yoktur ve Allah en büyüktür. Allah’ım sendendir ve sanadır” yâni bu kurban sendendir. Onu sana kurban eder/onun vesilesi ile sana yaklaşırız.” diyerek “*üzerlerine Allah’ın ismini anınız (ve kurban ediniz).*”

“صَوَافَّ” kelimesi develerin ayakta olmasından kinayedir. Çünkü develerin ayakta durması ön ve arka ayaklarının sıralanmasını gerektirir. Yâni onlar ön ve arka ayaklarını sıraya koymuş ve sol ön ayakları bağlanmış olarak ayakta oldukları halde demektir. Âyet, devenin ayakta kurban edileceğine delâlet etmektedir. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: “صواف”**,** ayakta duruyorken demektir. Deveyi ayakta iken kesmek sünnettir.”

Devenin ayakta kurban edilmesi sünnettir. Deve ayakta iken elinin biri bağlanıp gerdanından boğazlanır ki buna nahr denilir. Çene altından kesilmesi de câizdir. Sığır ve koyun, keçi ise yatırılıp üç ayağı bağlanarak kesilir. Bu hayvanların hepsinde kesilme sırasında yukardaki şekilde Allah’ın ismi zikrolunur.

“*Yan üstü yere düştüklerinde ise,*” Bu ifâde ölümden kinâyedir. **Kâşifî** de şöyle der: “Kesilen, kurban edilen hayvanlar yanları üzere yere düşüp canları çıkınca…”

“*Artık (canı çıktığında) onlardan*” yâni daha önce geçtiği üzere cinâyet, keffâret ve adak kurbanı değilse “*hem kendiniz yiyin,*” Buradaki emir mubahlık bildirmek içindir.

“*Hem de ihtiyacını gizleyen-gizlemeyen fakirlere yedirin.*” Buradaki emir ise vücûb/zorunluluk ifade eder.

“اَلْقَانِعَ” yanında olana kanâat eden ve istemeden verilen şeye razı olan demektir.

“اَلْاِعْتِرَارُ” istemeden ihtiyacını îmâ etmektir. Nitekim *el-Kâmûs*’ta “اَلْمُعْتَرُّ” istemeden iyilik ve ihsan îmâsında bulunan fakirdir.” der. **Kâşifî** ise şöyle der: “*Zâdü’l-mesîr*’de nakledildiğine göre “اَلْقَانِعَ” Mekke fukarasıdır, “اَلْمُعْتَرَّ” ise âfâkî (Mekke dışından gelen) fakirdir.”

“*İşte*” “*ayakları üzere dururken*” sözünden anlaşılan bu eşsiz boyun eğdirme/musahhar kılma gibi “*bu hayvanları biz,*” kurban edip Allah’a yaklaşmak ve ihlâs sâhibi olmak sûretiyle size olan nimetlerimize “*şükredesiniz diye*” çok büyük ve pek güçlü olmalarına rağmen “*sizin istifadenize verdik.*” Elde edeceğiniz faydalar için emrinize râm kıldık. Onun için size karşı gelmezler de size itâat eder bir vaziyette onları

tutup götürür, ayakları üzere dururken tutar bağlar ve boğazlarsınız. Allah emrinize âmâde kılmasaydı, buna gücünüz yetmezdi ve o hayvanlar da bünyesi kendilerinden daha küçük ve kuvveti onlardan daha az olan bâzı vahşî hayvanlardan daha âciz olmazlardı.

لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ
سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

37. Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvânız ulaşır. Sizi hidayete erdirdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız diye O, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. ***(Ey Muhammed!)*** **Güzel davrananları müjdele!**

Cahiliye devri insanları, Allah katında yakınlığa sebep olduğunu iddiâ ederek kurbanlarının kanlarını Kâbe'ye serperler, etlerini yayarlar ve Kâbe'nin çevresine koyarlardı. Allah, müslümanlara bunu yasaklayarak şöyle buyurdu:

"*Onların*" et ve kandan ibâret olmaları bakımından "*ne*" yenilen ve tasadduk edilen "*etleri ne de*" boğazlanmak sûretiyle dökülen "*kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvânız ulaşır.*" Bu takvâ, emri yerine getirme kasdı, rızâ talebi ile haram ve şüpheden sakınmaktır. Burada amelin niyet ve ihlâs olmadan fayda vermeyeceğine delil vardır. Yâni, kurbanlarınız ancak sizin takvânız sebebiyle kabul görür. Bu takvâ da, Allah'ın emrine tazim ve makbul olmuş kurban sebebiyle O'na yakınlaşmadır.

Yani, Allah katında makbul olan, sizin haram ve şüpheden uzak bir korunma içinde, O'nun rızasını dileyerek ihlâsla yaptığınız ve bu ölçüler içinde kesip tasadduk ettiğiniz kurbanlardır. Bu ayet niyetsiz ve ihlâssız bir amelin hiçbir kıymet ifade etmeyeceğine bir delildir.

"*Sizi hidayete erdirdiğinden dolayı*" ya da o hayvanları boyun eğdirme usûlü ve onların kurban edilme keyfiyetine sizi hidâyet ve irşâd ettiği için "*Allah'ı büyük tanıyasınız diye*" O'ndan başkasının güç yetiremediği şeylere güç yetirmesi bakımından onun azametini tanıyasınız ve büyüklüğü ile O'nun birliğini kabul etmeniz için "*O, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi.*" Hayvanların insanların istifâdesine verildiğinin tekrar edilmesi, öğüt vermek ve bunun sebebini açıklamak içindir.

"*Güzel davrananları*" dinleri hususunda yaptıkları ve yapmadıkları her işte ihlâslı olanları cennetle ya da tâatlarının kabûlü ile "*müjdele!*"

Şeyhzâde der ki: "Onlar, Allah'a O'nu görüyormuşçasına ibadet eden kimselerdir. Allah'ın fazlını ve rızâsını isterler. Onları bir şeyi yapmaya ya da terk etmeye ancak bu istek sevk eder. Bunun emâresi de yaptığı veya terk ettiği hiçbir şeyi ağır bulmamak ve ondan sıkılmamaktır. Bu ifâdeden maksad, haccın bütün fiillerinde ihsânı üzere olmaya

teşviktir.”

Bilesin ki her mal Rabbin hazinesine lâyık değildir. Her kalb de Rabb’in hizmetine uygun değildir. Ey kul, durumunu düzeltmekte acele et. Malınla cömert ve ihsan ehli ol. Malın yoksa canınla ve bedeninle öyle ol. Gücün varsa her ikisini de bu uğurda esirgemeden ver. İbrahim (a.s.)’ı görmez misin, nasıl malını Allah için ziyafete, bedenini ateşe, oğlunu kurbana ve gönlünü Rahman’a verdi. Melekler bile O’nun cömertliğine şaştılar. Allah da ona dostluğu ikram etti.

Derler ki: Kurban bayramı günü hacılar için bir takım menâsik/hac ibâdetleri vardır.

1- Mina’dan Mescid-i Haram’a gitmek. Başkaları ise onlara uyarak musallaya gider.

2- Tavaf. Başkaları ise bayram namazı kılar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) “*Beyt’i tavaf namazdır*.”[35] buyurmuştur.

3- Tıraş olmak, tırnakları kesmek ve benzeri sünnetleri yerine getirmek. Başkaları ise bid‘atları ortadan kaldırmak ve sünneti ihyâ etmek için çalışır.

4- Kurban. Başkaları da böyle yaparlar ve onun dışında diğer ibâdetleri de yerine getirirler.

Kurbanın efdali, elinden gelen bütün gayreti göstermek, mâbûd olan Rabbin tecellîleri için kalb Kâbesini temizlemek, mücâhede bıçağı ile nefsi boğazlamak ve varlıktan fânî olmaktır.

Mâlik b. Dînar (r.h.) anlatır: “Mekke’ye doğru yola çıktım. Yolda bir genç gördüm. Gece karanlığı bastırınca yüzünü semâya dikti ve şöyle dedi: “Ey tâatlar kendisini sevindiren ve günahlar kendisine zarar vermeyen! Seni sevindirecek şeyi bana bağışla ve sana zarar vermeyen şey için beni bağışla!” İnsanlar ihrama girip telbiye getirmeye başlayınca ona: “Sen niçin telbiye getirmiyorsun?” dedim. Şöyle cevap verdi: “Ey Şeyh, geçmiş günahlara ve yazılıp kayda geçirilen cürümlere telbiye fayda etmez. Ben “Lebbeyk” deyip de bana: “Sana Lebbeyk de yok ve Sa‘deyk de yok. Senin sözünü dinlemiyor ve yüzüne bakmıyorum” denilmesinden korkuyorum.” dedi. Sonra da geçip gitti. Onu bir daha ancak Mina’da gördüm. Şöyle yalvarıyordu: “Allah’ım beni bağışla. İnsanlar kurbanlarını kestiler ve sana yaklaştılar. Benimse canımdan başka kurban edip sana yaklaşacak bir şeyim yok. Onu benden kabul et. Sonra bir sayha attı ve canını verip yere yığıldı.”

Cânân uğrunda kurban edilmemişse bir can
Ten cîfesi o candan daha iyidir
Dostun kılıcıyla ölmemişse biri
Murdar hayvanın lâşesi onun canından iyidir

Mesnevî’de der ki:

Ey imam, tekbirin anlamı şudur
Ey Rabbim, biz senin huzurunda kurban olduk

Kurban keserken, "Allâhu Ekber" dersin
Geberesi nefsi kurban ederken de böyle demeli
Beden İsmail gibidir, can ise İbrahim gibi
Can, koca beden üstüne tekbir getirir
Beden, şehvet ve hırstan kesilir
Namazda "Bismillâh" denilerek kurban edilir

إِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

38. Allah, îmân edenleri korur. Şu da muhakkak ki Allah, hain ve nankör olan herkesi sevgisinden mahrum eder.

"*Allah, îmân edenleri korur.*" Müdâfaa eder.

Rağıb der ki: "اَلدَّفْعُ" kelimesi "ilâ" harf-i cerri ile müteaddî yapılırsa ulaştırma, verme manasına gelir. Nitekim "فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ***Mallarını kendilerine verin.***" (en-Nisâ, 4/6) buyrulmuştur. Eğer "عن" harf-i cerri ile müteaddî yapılırsa himâye etmek/korumak anlamına gelir. Nitekim âyette "اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا *Allah, îmân edenleri korur.*" buyrulmuştur. Yâni mü'minlerden müşriklerin zararlarını uzaklaştırma konusunda mübâlağa eder ve onların eziyetlerinden ziyâdesiyle korur.

"*Şu da muhakkak ki Allah, hain*" emir olsun ister yasak olsun ya da bunlardan başka emânetler olsun Allah'ın emânetine çok hıyanet eden "*ve nankör olan*" nankörlükte ileri giden "*herkesi sevgisinden mahrum eder.*" onların fiillerinden razı olmaz ve onlara yardım etmez.

"اَلْكُفْرَانُ" nimeti inkârda daha çok kullanılır. "اَلْكُفْرُ" ise dini inkârda daha çok kullanılır. "اَلْكُفُورُ" ise her ikisinde birlikte kullanılır. "خَوَّانٍ" ve "كَفُورٍ" kelimelerinin mübâlağa sıygası ile olması o kimselerin durumunun böyle olduğunu beyan etmek içindir. Yoksa bazılarını son derece hâin ve nankör olmakla tahdid etmek için değildir. Çünkü sevginin olmadığını bildirmek, buğzdan kinâyedir. Buğz ise kişinin arzu etmediği şeyden nefret etmesidir. O sevginin zıddıdır. Sevgi ise kişinin arzu ettiği şeye cezbolunmasıdır. Efendimiz (s.a.): "*Allah söz ve fiillerinde çirkinlik yapana buğz eder.*"[36] buyurmuştur. Allah'ın bu kimselere buğz edeceğinin zikredilmesi, O'nun feyzinden ve ihsanına tevfîkinden o kimsenin ne kadar uzak olduğuna dikkat çekmek içindir.

Âyette hâinlik ve nankörlük işlemekte devam eden kimsenin tevbe edemez hâle geleceğine tenbih vardır. Tevbe etmeyince de Allah onu, tevbe edenlere ve temizlenenlere vaad ettiği sevgi ile sevmez. Bu sevgi ise onları mükâfatlandırması ve nimetlerini bahşetmesidir. Çünkü Allah'ın kula muhabbeti ona nimet vermesidir. Kulun O'na muhabbeti ise O'na yakınlık istemesidir.

Bilesin ki hıyânet ve nifâk birdir. Çünkü "hıyânet" kelimesi söz ve emânet hakkında,

“nifak” ise din hakkında kullanılır. Sonra iç içe girerler. Hıyânet, gizlice sözünü bozarak Hakk’a muhâlefettir. Hıyanetin zıddı emanettir. Küfür de hıyanettendir. Çünkü insanın yanında Allah’ın bir emaneti olan nefsi helâk etmektir. Hıyânet, bütün âzâlarda cereyan eder. Onun için Allah Teâlâ: “***Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi o(yaptığı)ndan sorumludur.***” (el-İsrâ, 17/36) buyurmuştur. Hıyânet, namazda, oruçta ve benzerlerinde de cereyan eder. Bu, ya bu ibâdetleri, ya da onların zâhir ve bâtın şartlarından birini terk ile olur. Mesela şafağın söktüğüne dâir zann-ı gâlib olduğu halde sahur yemeği yemek ya da güneşin battığında şüphe olmasına rağmen iftar etmek oruca hıyanettir. Kim sahuru yer, güneş doğana kadar uyuyup sabah namazını geçirirse, Allah’ın sahur nimetine nankör olur. Namaz ile de ona hıyanet etmiş, ziyan eden bir ticarette bulunarak sünnet için farzı terk etmiştir

Rivâyet edilir ki bir kimsenin dokuz dirhemi kayboldu. “Kim onları bulur ve beni müjdelerse ona on dirhem vereceğim.” dedi. O adama bunun sebebi soruldu. Adam: “Bulmakta öyle bir lezzet vardır ki siz onu bilmezsiniz.” dedi. Gaflet ehli uykuda öyle bir lezzet bulurlar ki, o lezzet onlar için bin namazdan daha üstündür. Böyle olmaktan Allah’a sığınırız.

Ölçü ve tartıyı eksik yapmak da hıyanettendir. Hikâye edilir ki bir adamın canı boğazına dayanmıştı. O sırada adam, “Ateşten iki dağ, ateşten iki dağ” deyip duruyordu. Âilesine onun işini sordular. Onlar: “Onun iki ölçeği vardı. Biri ile ölçer verir diğeri ile ölçer alırdı.” dediler.

Hıyânete sebep olmak da hıyânetten sayılır. Bir adam, **Sâhib b. Abbâd**’a: “Falan kimse öldü. On bin dinar miras bıraktı. Geride de bir kızından başka kimsesi yok.” diye mektup yazdı. O da mektubun arkasına şöyle cevap yazdı: “Yarısı kızındır. Kalanı da ona verilir. İftirâda bulunana milyonlarca kez lânet olsun.”

Sonra kâmil mü’min her durumda yardım görür. Hâinlerin hilesi ona zarar veremez. Şüphesiz Allah hâinleri sevmez. Onları sevmediği zaman da onlara yardım etmez. Mü’mini ise sever ve ona yardım eder. Îmân ehlini nefis ve hevâsından korumak; ancak hıyâneti ve nimetlere karşı nankörlük yapmayı ortadan kaldırmak içindir. Çünkü Allah o sıfatlarla muttasıf olanları sevmez. Ancak O, bu sıfatlardan kurtulan mü’minleri sever.

Şu halde âyet nefs-i emmareyi ıslah etmeyi ve onu kötü sıfatlardan kurtarmayı ihtar etmektedir.

Vücudun, iyi ve kötü ile dolu bir şehirdir
Sen sultansın orda, bilge vezir de akıl
Tekebbür eden, âsî olan alçaklar
Bu şehirde kibirdir, hırstır, sevdadır
Sultan kötülere inayet eder, onlara makam mansıp verirse
Bilgelere, fazilet sahibi kimselere nasıl rahat ve huzur kalır?

---

[33]. ed-Dürru'l-mensûr, I, 212; IV, 151; Kenzu'l-ummal, V, 5
[34]. Terğîb, IV, 330
[35]. Tirmizî, Hac, 112; Darimî, Menâsik, 32
[36]. Ebû Dâvûd, Edeb 5; Müsned, II, 162, 199

MÜ’MİNLERE SAVAŞ İZNİ

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾
الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ
اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ
يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ
عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ
وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

39. Kendileriyle savaşılanlara *(mü’minlere)*, zulme uğramış olmaları sebebiyle, *(savaş konusunda)* izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadirdir.

40. Onlar, başka değil, sırf «Rabbimiz Allah’tır» dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları *(kötülüklerini)* diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah’ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine *(kendi dinine)* yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, galiptir.

41. Onlar *(o müminler)* ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah’a varır.

“*Kendileriyle savaşılanlara*” yâni müşriklerin kendileriyle savaştığı mü’minlere, “*zulme uğramış olmaları sebebiyle,*” savaş konusunda “*izin*” ruhsat “*verildi.*” Bir konuda izin vermek, ona icâzet, yetki ve ruhsat verdiğini bildirmektir. Zulme uğrayanlar, onlar Hz. Peygamber (a.s.)’ın ashâbıdır. Müşrikler onlara eziyet ediyor, onlar da Efendimiz (a.s.)’ın huzûruna kimi darb edilmiş, kimi de yaralanmış halde geliyorlar ve uğradıkları zulümden şikayet ediyorlardı. Efendimiz (a.s.) da onlara: “*Sabredin, çünkü ben savaşmakla emrolunmadım.*”[37] buyururdu. Sonunda hicret ettiler ve bu âyet nâzil oldu. Bundan sonra savaş konusunda inen yetmiş küsur âyetin ilki bu âyettir.

“*Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadirdir.*” Allah, mü’minlere müşriklerin eziyetlerini uzaklaştırıp onları müşriklerin ellerinden kurtarmayı vaad ettikten sonra onlara zaferi ve kendilerini müşriklere galip kılmayı vaad etmiştir.

Râğıb der ki: İnsan kudret ile vasfedildiği zaman bu, kendisiyle herhangi bir şeyi yapabildiği durumun ismidir. Allah kudret ile vasfedildiğinde ise bu, ondan acziyeti

nefy etmek demektir. Allah'tan başkasının mânâ olarak mutlak kudretle vasfedilmesi muhaldir. Lafız olarak mutlak kudretle vasfedilecek olsa bile, "Şuna kâdirdir" denilmesi daha uygun olur. Bir kimse hakkında "O, kâdirdir" denildiği zaman bu, onun sınırlı bir güce sahib olduğu mânâsında söylenmiş bir sözdür. Bu yüzden Allah'tan başka bir yönden kudretle vasfedilen hiçbir kimse yoktur ki başka bir yönden acziyet ile vasfedilmesi mümkün olmasın. Her yönden acziyet kendisinden uzak olan sadece Allah Teâlâ'dır.

"اَلْقَدِيرُ" ne eksik ne fazla hikmetin gerektirdiği kadar dilediğini yapan demektir. Onun için bu lâfızla Allah'tan başkasının vasfedilmesi doğru olmaz.

*Ey yüce Allah'ım, ne kadar "**kayyûm**"sun, ne kadar "âlim"sin*
Güçsüz olan herkese güç kuvvet veren sensin

Âyette Allah'ın izni olmadan kâfirlerle savaşa girişmenin câiz olmayacağına işâret vardır. Bunun için Musa (a.s.) Kıptîye bir yumruk vurup onu öldürünce: "***Bu şeytan işidir***." (el-Kasas, 28/15) dedi. Çünkü ona bu konuda Allah tarafından izin verilmiş değildi. Bu mânâ ile o işâret etmektedir ki nefis kâfiri ile savaş ve cihadda uygun olan, bunun şerîat uyarınca Allah'ın izni ile olmasıdır. Bunun zamanı da bülûğdan sonradır. Çünkü şer'î mükellefiyetleri yüklenen insan şahsiyetinin, büluğdan önce henüz olgunlaşıp kemâle ermemiş olmasından dolayı mücâhedeye uygun düşmez. Bu yüzden kişi bülûğdan önce mükellef değildir. Mücâhedenin ifrat ve tefritten uzak olması gerekir. Bilakis mücâhede nefsin kalbe zulmüne göre olur. Bu zulüm ise dünya lezzetlerinden hazlarını ve şehvetlerini tam olarak tatmin konusunda şerîata muhâlefet, tabîata muvâfakat gibi hususlarla meşgul ederek nefsin kalbi ona zarar verecek şeylerle istîlâ etmesidir. Çünkü kalb aynasının bulanması, kalbin katılaşması ve kararması bunlardan meydana gelir. Nefis terbiye edilir, kötü sıfatlarından kurtulur, şerîata boyun eğer, tab'ını terk eder, zikrullah ile huzur bulur ve "***Sen Rabbinden razı, Rabbin de senden razı olarak O'na dön!***" (el-Fecr, 89/28) cezbesini kabule istidad kazanırsa, işte o zaman aşırı mücâhededen korunur. Fakat yine de nefsin mekrinde gizlenmiş olan Allah'ın mekrinden emin olamaz.

Âyetin sonu, Allah'ın yardımı olmadan insanın mutedil bir cihad ile nefsin hakkından gelemeyeceğine ve onu tezkiye edemeyeceğine işâret etmektedir.

Hizmet ve kulluk için yüzünü yere koyunca, secdeye varınca
Allah'a hamd et, kendini görme; bu yaptığını kendinden bilme
Eğer Hak'tan tevfik olmasa, bir hayır ulaşmaz
Öyle ise bir kuldan bir başkasına bir hayır nasıl ulaşır?

اَلَّذٖينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّٓا اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُۜ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فٖيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثٖيراًۜ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُۜ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزٖيزٌ ﴿٤٠﴾

40. Onlar, başka değil, sırf «Rabbimiz Allah'tır» dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları *(kötülüklerini)* diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine *(kendi dinine)* yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, galiptir.

"*Onlar, başka değil, sırf «Rabbimiz Allah'tır» dedikleri için haksız yere*" çıkarılmayı hakettikleri bir sebep olmadan "*yurtlarından çıkarılmış kimselerdir.*"

Şeyhzâde der ki: "Allah, ashabın zulme uğramaları sebebiyle savaş konusunda kendilerine izin verildiğini beyan edince bu zulmün ne olduğunu bu âyet ile açıkladı.

Onların yurtlarından (دِيَارِهِمْ) maksad Mekke-i Muazzama'dır. Beldelere "اَلدِّيَارُ" adı verilir. Çünkü işleri görmek için orada dolaşılır. Mesela Bekroğulları'nın beldeleri için "Diyâru Bekr" denir. Mekke çevresindeki Araplar da o bölgenin Araplarından olduklarını kastederek: "نَحْنُ مِنْ عَرَبِ الدَّارِ" derler. **Râğıb** der ki: "اَلدَّارُ", ev demektir. Böyle denmesi çevresi duvarla çevrildiğindendir."

Onların Mekke'den çıkarılmalarının sebebi tevhidden başka bir şey değildi. Halbuki tevhidin onların oradan çıkarılmalarına ve sürülmelerine değil orada yerleşip kalmalarına sebep olması gerekirdi. Fakat bu söz zâhir anlamında değil **Nâbiğa**'nın şu şiiri tarzında söylenmiştir:

Onlarda hiçbir kusuru yok, şu kadar var ki kılıçlarında
Nice bölüklerle dövüşmekten körlük var

"*Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile*" her asır ve zamanda insanların mü'minlerini kâfirlere hâkim ve musallat kılmak sûretiyle "*def'edip önlemeseydi, mutlak surette,*" ruhbanlık için olan "*manastırlar,*" İsa (a.s.) zamanında hristiyanlara âid olan "*kiliseler,*" Mûsâ (a.s.) şerîatının geçerli olduğu günlerde yahudilere mahsus "*havralar ve içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan*" yâni çok zikredilen veya çok vakit zikredilen, Muhammed (s.a.)'in şerîatı günlerinde "*mescidler yıkılır giderdi*" Yâni müşriklerin istîlâsıyla harap olurdu.

"صَوْمَعَةٌ", "اَلصَّوَامِعُ" kelimesinin çoğuludur. Ruhbanların ibadet ettiği ve ibadet için yalnız kaldıkları yerdir. **Râğıb** der ki: "اَلصَّوْمَعَةُ" Tepesi bitişik yüksek ve sivri binadır. "اَلْاَصْمَعُ"

ise kulağı başına yapışık kimsedir.

“بِيَعٌ”, “اَلْبِيَعُ”nın çoğuludur. Hristiyanların şehirlerde toplanıp ibâdet etmek üzere binâ ettikleri kiliseleridir. Manastırlar da onlara âiddir. Ancak manastırları, dağlar ve sahrâlar gibi tenhâ yerlerde yaparlar.

Râğıb der ki: “اَلْبِيعَةُ” hristiyanların ibâdethâneleridir. Bu kelimenin aslen Arapça olduğu kabul edilecek olursa böyle isimlendirilmesi şu âyet sebebiyledir: “***Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah’tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O’nunla yapmış olduğunuz bu alış verişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır.***” (et-Tevbe, 9/111)

Havralara “اَلصَّلَوَاتُ” denilmesi, oralarda ibâdet ve duâ edilmesi sebebiyledir. **Râğıb** der ki: “İbâdet yeri “اَلصَّلَاةُ” diye isimlendirilir. Bu yüzden kiliseler “صَلَوَاتٌ” diye isimlendirilmiştir.” Bazıları da şöyle der: “Bu kelime Arapçalaşmış bir kelimedir. Aslı İbranice “صَلُوثَا”dır. Bu kelime onların dilinde ‘ibâdet yapılan yer’ demektir.

Âyette mescidlerin dışındaki mâbedlerin önce zikredilmesi, onların mescidlere nisbetle daha önce varoldukları içindir. *el-Es’iletü’l-mukhime*’de şöyle der: “***Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mü’mindir.***” (et-Teğâbün, 64/2) âyetinde olduğu gibi bir şeyin önce zikredilmesi onun şerefli olduğuna delâlet etmez.”

“İçlerinde Allah’ın ismi çok anılma” mescidleri övücü bir sıfattır. Mescidlerin ve ehlinin fazîletine delâlet etmek üzere bu sıfat, mescidlere tahsis edilmiştir. Bunun dört mâbede âit bir sıfat olması da mümkündür. Çünkü, manastır, kilise ve havraların ehlinin şerîatları nesh edilmeden önce oralarda Allah’ın zikredilmesi mûteberdi.

Âyette işâret vardır ki, eğer Allah nefislere karşı kalblere yardım etmese ve nefislerin istîlasından gönülleri korumasaydı, şerîat erkânının manastırları, tarikat âdâbının kiliseleri, hakikat makamlarının havraları ve içlerinde Allah’ın çokça zikredildiği kalblerin mescidleri yıkılır giderdi. Çünkü çok zikir, ancak Allah’ın nuruyla nurlanan geniş kalblerde yapılabilir.

“*Allah, kendisine yardım edenlere muhakkak surette yardım eder.*” Yâni Allah’a yemin olsun ki Allah kendi dostlarına veya dinine yardım edenlere muhakkak yardım eder. Nitekim Allah vaadini yerine getirdi, muhâcirleri ve ensârı Araplar’ın ileri gelenlerine, Acem kisrâlarına ve Rum kayserlerine gâlib kıldı, onların yer ve yurtlarına vâris kıldı.

“*Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür,*” dilediği her şeye gücü yeter. “*galiptir.*” Kimse O’nu engelleyemez ve O’na karşı koyamaz.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Allah dininin düşmanlarını helâk etmek hususunda kuvvet ve kudret itibariyle ashâbın yardımından müstağnîdir. Düşmanlarla cihadda kılıç, mızrak ve diğer silahları kullanmayı, ruhlarını ve mallarını bezletmelerini ancak bundan

faydalanmaları, bu konuda emre imtisal ederek dînî ve dünyevî faydalara ulaşmaları için emretmiştir."

Eğer "Allah güçlü ve galebesinden hiçbir mağlûbun hiçbir yönden kendini savunma ve kaçma imkânı bulamadığı bir galib olduğu, yardımı ve zaferi de vaad ettiği halde müslümanların bazı durumlarda yenilgiye uğramaları nedendir?" diye sorarsan şöyle cevap veririm: Allah'ın yardımı ve galebe, şerefli bir makamdır. Onun için kâfire yakışmaz. Fakat Allah zaman zaman kâfirlerin, bâzen de mü'minlerin mihnet ve sıkıntısını artırır. Çünkü her zaman kâfirlerin mihnet ve sıkıntısını artırsa ve mü'minleri her zaman bundan âzâde tutsa idi, o zaman îmânın hak ve ondan başkasının bâtıl olduğu zorunlu bir bilgi halinde ortaya çıkardı. Bu takdirde de mükellefiyet, sevab ve cezâlandırma bâtıl olurdu. İşte bu mânâdan Allah mihneti bazen îmân ehline, bazen de küfür ehline musallat eder. Böyle olunca şüpheler bâkî kalır. Mükellef ise bu şüpheleri, İslâm'ın doğruluğuna delâlet eden delillere bakarak uzaklaştırır ve Allah katında mükâfatı büyük olur. Çünkü mü'minin de zaman zaman günahlara yöneldiği olur. Dünyada mihnet ve sıkıntıların artırılması için dünyada bir keffâret olur. Kâfirlerin sıkıntılarının artırılması ise Allah'ın gazabındandır. Meselâ veba mü'minler için rahmet, kâfirler için ise azab ve gazabdır.

Âmir, **Haccâc**'ın astığı bir adamın olduğu yerden geçerken: "Ya Rabbi, senin zâlimlere olan hilmin mazlumlara zarar veriyor." dedi. Rüyasında kıyâmetin koptuğunu gördü ve sanki cennete girmiş olduğunu gördü. Asılan o kimseyi de cennetin en yüksek yerinde gördü. Bir de baktı ki bir münâdî şöyle sesleniyor: "Zâlimlere olan hilmim, mazlûmları yükseklerin en yükseğine ulaştırdı."

Bilesin ki Allah her asırda kendisine yönelene kendisinden sırt çeviren, hak üzere olana bâtıl üzere olan, Mûsâ'ya Fir'avn, Îsâ'ya Deccâl gönderir. O halde bu hususta bir yavaşlama bekleme ve sıkıntılanma!

Hâfız der ki:

İsm-i a'zam kendi işini görür, ey gönül sen hoş ol.
Kandırma ve hile ile şeytan Süleyman olmaz

Büyüklerden biri der ki: "Emirler zâhirde savaşırlar, Allah dostları ise bâtında savaşırlar. Bir emir savaşında hak üzere ve karşı taraf cezalandırmaya müstehaksa bâtından ricâlü'l-gayb (gayb erenleri) ona yardım eder, aksi halde etmez."

Tevrat'ta bu ümmet hakkında: "Onların İncilleri göğüslerindedir." Yâni kitaplarını ezberlerler. "Ne zaman bir savaşa çıksalar, Cibril mutlaka onların yanındadır." denilmiştir. Bu ifade, haklı olan her savaşta kıyâmete kadar Cibrîl (a.s.) ve benzeri rûhânîlerin hazır olduğuna delâlet etmektedir. Hatta savaş haklı bir sebebe dayanıyorsa bir kişi bin düşmana galip geleceği söylenmiştir.

Hâfız der ki:

Gökyüzünün kendi feyzinden suyunu verdiği kılıç
Askerin yardımı olmaksızın bütün cihanı fetheder

اَلَّذ۪ينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِۜ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٤١﴾

41. Onlar *(o müminler)* ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır.

"*Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek*" Allah, yurtlarından çıkarılan mü'minleri yeryüzünün bir yerinde yerleştirip de kendilerine iktidar verecek olsa ve işlerin dizginlerini onlara teslim buyursa, onların gerçekten güzel hareket edeceklerini belirtmektedir.

Onlar Bana tâzim göstermek üzere "*namazı kılar,*"

Rağıb der ki: "Allah (Kur'an'da) namaz fiilini medhettiği veya teşvik ettiği her yerde "اَلْاِقَامَةُ" (ikâme etmek/dosdoğru kılmak) lafzıyla zikretmiştir. "اَلْمُصَلّ۪ينَ" (namaz kılanlar)" lafzını, "***Yazıklar olsun o namaz kılanlara.***" (el-Mâûn, 107/4) âyetinde olduğu gibi ancak münâfıklar hakkında kullanmıştır. "اَلْاِقَامَةُ" (ikâme etmek/dosdoğru kılmak) lafzı ancak namaz kılmaktan maksadın namazı sadece şeklen kılmak değil, namazın haklarını ve şartlarını tam olarak yerine getirmek olduğuna dikkat çekmek için tahsis edilmiştir. Bu sebeple "Namaz kılanlar (musallîn) çoktur, namazı dosdoğru kılanlar (mukîmîn) ise azdır." denilmiştir.

Kullarıma yardım için "*zekâtı verirler, iyiliği*" şerîat ve örfçe iyi ve güzel bilinen her şeyi "*emreder ve kötülükten*" ilim ehlinin ve selim aklın çirkin gördüğü şeyi "*nehyederler.*"

Râğıb der ki: "اَلْمَعْرُوفُ" akıl ve şerîatça güzel bilinen, "اَلْمُنْكَرُ" ise onların hoş görmediği her fiil için kullanılan bir isimdir."

Âyette Allah'ın yardımına mazhar olan kalblere işâret vardır. Allah onlara beşeriyyet arzında iktidar verirse muvâsalâtı (Cenâb-ı Hak ile iletişimi) devam ettirirler, hallerin zekâtını verirler. Her ne kadar zenginlerin mallarının zekâtı iki yüz dirhemde beş dirhemin fakirlerin, kalanın ise kendilerinin olması şeklinde olsa da onların nefeslerinden iki yüz nefesin yüz doksan dokuz buçuğunun kendilerinin olması; geri kalanında ise Allah yolunda Allah'ın yarattıklarını kendilerine tercih etmeleridir. Onlar iyiliği; duyuları O'nun emrine muhâlefetten korumayı, Allah'ın şânını gereği gibi yüceltmek üzere Allah ile olarak nefesleri gözetmeyi emrederler ve kötülüğü yasaklarlar. Riyâ, kendini beğenmek, Allah'tan başkasıyla beraber olmak ve başkasını dikkate almak da kötülük türlerindendir.

"*İşlerin sonu*" sadece "*Allah'a varır.*" Çünkü işlerin neticesi, sadece O'nun hükmüne

ve takdirine bağlıdır. Yani, işlerin akıbeti Allah'ın dilediği gibi olur.

Bazıları, fakr, hâ ve hû devleti ister
Bazıları ise gül bahçesi, havuz ve akarsu ister
Herkes Hak'tan iyi hâl üzere olmak diler
İşin nihayeti, Allah'ın dilediği oluyor

İbn Abbas (r.anhümâ)'nın rivâyet ettiği merfû bir hadiste Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Namazların hebâ edilmesi, şehvetlerin peşine düşmek, hevâya yönelmek kıyâmet alâmetlerindendir. O zaman emirler hain ve vezirler fâsık olur.*"

Selman (r.a.) yerinden sıçrayarak, "Anam babam sana feda olsun, bu da olacak mı?" dedi. Efendimiz:

"*Evet, ey Selman. O vakit mü'minin kalbi, tuzun suda eridiği gibi erir de olanları değiştirmeye gücü yetmez.*" buyurdu.

Selman (r.a.) bunun üzerine: "Gerçekten bu olur mu?" dedi.

Rasûlullah (s.a.): "*Evet ey Selman, o gün insanların en hor durumda olanı mü'mindir. Onların arasında korkarak dolaşır. Bir şey konuşacak olsa onu (adeta) yerler. Susacak olsa o zaman da öfkesinden ölür.*" buyurdu.[38]

Hz. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber (a.s.)'a: "Kendisine insanların boyun eğip itâat edeceği sultanın kim olduğunu haber ver." dedi. Rasûlullah (s.a.): "*O yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Güzel idare ve muamelede bulunduğunda onun için ecir vardır. Size de şükretmek düşer. Kötü davrandığı zaman ona vebal vardır. Size de sabır gerekir.*"[39] buyurdu.

Bir hadîste "*Bir saatlik adâlet, yetmiş yıl ibadetten hayırlıdır.*"[40] buyrulmuştur.

Hâfız der ki:

Padişahın, ömrünün bir anında âdil olması,
Yüz yıllık tâat ve zühdünden yeğdir

Şeyh Sa'dî (k.s.) da şöyle der:

Allah, iyiliğini murâd ettiği bir kavme
Adaletli ve düşünceli bir hükümdar verir
Bir âlemi vîrân etmek isterse eğer
Saltanatı bir zalimin pençesine teslim eder
Ardından lânet okunmasını istemezsen sen de
İyi ol da kimse senin hakkında kötü söz söylemesin
Mazlum uyumamıştır, onun âhından kork
Onun sabah vakti yükselen gönül dumanından çekin
Korkmaz mısın temiz yürekli bir kimsenin geceleyin

Ciğerinin yangınından "Yâ Rabbî!" demesinden?
Ey aklı kıt kurt, hiç korkmaz mısın?
Bir gün gelir, seni de bir kaplan parçalar
Aman sakın, gaflet içinde uyumayasın, çünkü uyku
Kavmin ulusu için uyku haramdır
Elinin altındakilerin derdiyle dertlen
Zamanın güç sahiplerinden de sen kork

Erdeşîr'in şöyle söylediği nakledilir: "Ricâl (yetişmiş devlet adamları) olmadan otorite olmaz. Devlet adamları da ancak mal ile hâkim olurlar. Mamurluk olmadan da mal olmaz. Adâlet ve güzel idare olmadan ise mamurluk meydana gelmez. "Siyâset, riyâsetin (reisliğin/idareciliğin) esasıdır." denilmiştir.

---

[37]. İbn Kesir, Tefsir, III, 225
[38]. Bk. Terğîb, I, 349
[39]. Heysemî, Mecmeu'z-zevâid, V, 196, 215
[40]. Deylemî, hadis no: 4135

GÖZLER DEĞİL GÖĞÜSLERDEKİ KALBLER KÖR OLUR

وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ
اِبْرٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَاَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسٰى فَاَمْلَيْتُ
لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ
مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا
اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ
الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ
وَعْدَهُ وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ
قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا وَاِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

42, 43, 44. *(Rasûlüm!)* Eğer onlar *(inkârcılar)* seni yalanlıyorlarsa, *(şunu bil ki)* onlardan önce Nuh'un kavmi, Âd, Semûd, İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi ve Medyen halkı da *(peygamberlerini)* yalanladılar. Mûsâ da yalanlanmıştı. İşte ben o kâfirlere süre tanıdım, sonra onları yakaladım. Nasıl oldu benim onları reddim *(cezalandırmam)*!

45. Nitekim, birçok memleket vardı ki, o memleket *(halkı)* zulmetmekte iken, biz onları helâk ettik. Şimdi o ülkelerde duvarlar, *(çökmüş)* tavanların üzerine yıkılmıştır. Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular ve *(ıssız kalmış)* ulu saraylar vardır.

46. *(Seni yalanlayanlar)* hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalardı elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.

47. *(Rasûlüm!)* Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vaadinden asla dönmez. Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.

48. Nice ülkeler var ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet verdim. Sonunda onları yakaladım. Dönüş yalnız banadır.

❀

Ey Muhammed! "*Eğer onlar (inkârcılar) seni yalanlıyorlarsa,*" eğer kavminin seni yalanlamasına üzülüyorsan, bil ki bu hususta tek değilsin. Maksad kendisini yalanlamaları yüzünden meydana gelmesi beklenen hüzün sebebiyle Hz. Peygamber (a.s.)'ı tesellî etmektir. "*onlardan önce*" onların yalanlamasından önce "*Nuh'un kavmi,*" Nûh (a.s.)'ı "*Âd,*" Hûd (a.s.)'ı "*Semûd,*" Sâlih (a.s.)'ı "*İbrahim'in kavmi,*" İbrâhim (a.s.)'ı "*Lût'un kavmi*" Lût (a.s.)'ı "*ve Medyen halkı da*" Şuayb (a.s.)'ı "*yalanladılar.*" Medyen, İbrahim (a.s.)'ın oğlu idi. Sonra Şuayb (a.s.)'ın memleketine alem oldu.

"*Mûsâ da yalanlanmıştı.*" Onu Kıptîler yalanladı. Helâk oluncaya kadar yalanlamada ısrar ettiler. İsrâiloğulları'na gelince, onlar her ne kadar "***Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız.***" (el-Bakara, 2/55) gibi sözler söyleseler de inâdlarını sürdürmediler. Kendilerine yeni yeni mûcizeler gösterildikçe onlar da îmanlarını yenilediler. Bu sözün böyle anlaşılması gerekir. Bu ifâde, Mûsâ (a.s.)'ın getirdiği mûcizeler çok açık olduğu halde onu yalanlamalarının son derece çirkin olduğunu bildirmektedir.

"*İşte ben o kâfirlere süre tanıdım,*" belli olan ecellerine kadar onlara mühlet verdim "*sonra onları yakaladım.* Yani, yalanlayan fırkalardan her fırkayı, tanınan süre ve mühlet müddeti bittikten sonra tûfan, soğuk rüzgâr ve korkunç ses azâbı, sivrisinek ordusu, yerin dibine geçirme, taş, gölge gününün azâbı ve Kızıldeniz'de boğulmak gibi azablarla yakaladım.

Râğıb der ki: "الْأَخْذُ" bir şeyi koymak ve onu elde etmektir. Bu, bazen alıp yakalamakla olur. Nitekim âyette "(Yusuf): "***Eşyamızı yükünde bulduğumuzdan başkasını almaktan, Allah'a sığınırız.*" *dedi.***" (Yusuf, 12/79) Bazen de zorla alıp yakalamak anlamında kullanılır. Tefsir edilmekte olan âyet buna örnektir.

Nimeti mihnete, hayatı helâke, mâmurluğu, haraplığa çevirmek sûretiyle "*nasıl oldu benim onları reddim (cezalandırmam)!*" Yâni benim onları reddim, korku ve dehşetin son derecesinde oldu. Buradaki sorunun mânâsı, konuyu anlatmaktır. Âyetten hâsıl olan şudur: "Bu peygamberlere vaad ettiğim yardımı verdim ve onlar rahata erdiler. Şu halde sen de sana düşmanlık edenler helâk olana kadar sabret, sen de rahata erersin." Bu ifâdede Hz. Peygamber (s.a.)'i tesellî vardır.

فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا
وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾

45. Nitekim birçok memleket vardı ki, o memleket *(halkı)* zulmetmekte iken, biz onları helâk ettik. Şimdi o ülkelerde duvarlar, *(çökmüş)* tavanların üzerine yıkılmıştır. Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular ve *(ıssız kalmış)* ulu saraylar vardır.

“*Nitekim birçok memleket vardı ki, o memleket*” halkı küfür ve mâsiyetlerle “*zulmetmekte iken, biz onları helâk ettik.*” Bu ifâde, Allah’ın adâletini ve zulümden münezzeh olduğunu beyan etmektedir. Çünkü onları ancak zulümleri sebebiyle helâk edilmeye müstahak oldukları zaman helâk ettiğini haber vermiştir.

“*Şimdi o ülkelerde duvarlar, (çökmüş) tavanların üzerine yıkılmıştır.*” Yâni bu ülkelerin binâları metrûk olduğu için tavanları yere yıkılmış, sonra duvarları çökmüş ve tavanların üzerine düşmüştür. Âyetteki “اَلْعُرُوشُ” tavanlar demektir. Çünkü kişiyi gölgeleyen tavan, asma, güneşlik ve benzeri yüksek her şeye “arş” denir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Bu ifâde, zulüm ehlinin kalblerinin harablığına işâret etmektedir. Çünkü zulüm, zâlimlerin yurtlarının harab olmasını gerektirir. Önce zâlimin rahat vatanları harap edilir. O ise zâlimin kalbidir. Zâlimlerde galib olan vahşet/yalnızlık, sînelerinin darlığından, ahlâklarının kötülüğünden ve zulmettikleri kimselere olan hınçlarının fazlalığındandır. Hakikatte bunlar, zulümlerinden ötürü kendilerine ulaşan cezâlar cümlesindendir. Zâlimlerin menzillerinin harâb olması bâzen te’hir edilir, bâzen de çabuk gerçekleşir. Onların nefislerinin harâb olması ise zulümlerinin uğursuzluğu sebebiyle ibâdetlerden geri kalmalarındadır. Nitekim Allah Teâlâ “*Şimdi o ülkelerde duvarlar, (çökmüş) tavanların üzerine yıkılmıştır.*” buyurmuştur. Onların kalblerinin harâb olması, özellikle namaz vakitlerinde ve halvet zamanlarında kendilerini gafletin kaplaması iledir. Bu onlara te’hîr edilmeden ulaşır.

“*Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular*” “اَلْبِئْرُ” Aslında geçen kimseler düşmesin diye üzeri örtülen kuyudur. “اَلتَّعْطِيلُ” boşaltmak demektir. Âlemin kendisini en mükemmel şekilde yaratan ve süsleyen bir yaratıcıdan boş olduğunu iddiâ eden kimseye de “muattıl” denir. Yani, çöl ve sahrâlarda nice mâmûr; içlerinde su, yanlarında ve üzerlerinde su alma âletleri bulunan kuyular vardır ki çevresindekilerin helâk olmaları yüzünden kendilerinden su çekilmez halde terk edilmiştir.

“*Ve (ıssız kalmış) ulu saraylar vardır.*” “قَصَرْتُ كَذَا” bir kısmını bir kısmına ekledim, demektir. Kasr ismi de buradan gelmektedir. *el-Kâmûs*’ta der ki: “اَلْقَصْرُ” uzunluğun/uzatmanın (اَلطُّولُ ve اَلْمَدُّ) tersidir. Ev ve taştan yapılmış her köşke denir. Şehir, köy, kale ve köşk olarak elli yedi yere kasır denilmiştir. Bunların en ilginç olanı Hemedan yakınlarında bir tek taştan yapılan Behram Gûr Kasrı idi.

“مَشِيدٌ” alçı ile binâ edilmiş demektir. Biz o sarayların sâkinlerini boşalttık. Şehir halkı alçıyı “شِيدٌ” diye adlandırıyorlardı. “مَشِيدٌ” kelimesinin binâsı uzatılmış ve yükseltilmiş demek olduğu da söylenir. Bu da yine birinci mânâya varır. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle söylenmiştir.

“شَيَّدَ قَوَاعِدَهُ” sanki alçı ile binâ etmiş gibi temellerini sağlam yaptı, demektir. *el-Kâmûs*’ta der ki: “شَادَ الْحَائِطَ بِشِيدِهِ” Duvarı sıva ile sıvadı. “اَلشِّيدُ” kendisiyle duvarların sıvandığı alçı ve benzeri şeylerdir.

Rivâyet edilir ki bu kuyu Sâlih (a.s.)’ın kendisine îmân eden ve Allah’ın kendilerini

azabdan kurtardığı dört bin kişiyle başına inip yerleştiği kuyudur. Bu kuyu Hadramevt'tedir. Hadramevt'e bu ismin verilmesi Sâlih (a.s.)'ın oraya geldiği zaman vefât etmesinden dolayıdır. Kuyunun yanında Hadûrâ adlı bir belde vardır. Orayı Sâlih (a.s.)'ın kavmi kurdular ve başlarına Celis b. Cilas'ı emir yaptılar. Bir müddet orada ikamet ettiler. Sonra küfre daldılar ve bir puta taptılar. Allah da onlara Hanzala b. Safvan'ı peygamber olarak gönderdi. Bu zat kavim içinde bir hamal idi. Onu çarşıda öldürdüler. Allah da onları helâk etti, kuyularını metrûk hale getirdi, köşk ve saraylarını harâb etti.

İmam Süheylî der ki: "Aden'de olan Rass kuyusu, Semûd kavminden geride kalan bir topluluğa aitti. Onların âdil, güzel ahlâk ve tabîata sahip el-Ales (اَلْعَلَسْ) adlı bir melikleri vardı. Kuyu, şehrin tamamına, köylerine ve onların koyun, sığır ve diğer hayvanlarını suvarmaya yeterdi. Kuyunun çok sayıda çıkrıkları ve görevli bir çok adamları vardı. Mermerden yapılmış birçok havuzlar vardı. Bu havuzların kimisi insanlar, kimisi hayvanlar, kimisi koyun, sığır ve haşereler için doldurulurdu. Onlar da gece gündüz buralardan su ihtiyaçlarını giderirlerdi. Münâvebe ile her canlı su ihtiyacını görürdü. Bu kavmin başka suları da yoktu. Melik uzun bir ömür sürdü. Ölüm ona gelip çakınca sûreti olduğu gibi kalsın ve değişmesin, diye onu mumyaladılar. Onlar içlerinden kendilerine ikramda bulunan birisi öldüğünde böyle yaparlardı. Melik ölünce bu onlara ağır geldi, işlerinin bozulduğuna kanâat getirdiler ve hepsi çığlık atarak ağladılar. Şeytan da onların bu hâlini ganîmet bildi. Günlerce önce ölmüş olan meliklerinin cesedine girdi ve onlarla konuştu. "Ben ölmedim. Fakat benden sonra nasıl davranacağınızı görmek için sizden gizlendim." dedi. Onlar da buna çok sevindiler.

Melikin has adamlarına arkasından konuşmak üzere kendisi ile aralarına bir perde koymalarını emretti. Bunu, onun sûretinde ve yüzünde ölüm hâlinin bilinmemesi için yaptı. Onu perdenin arkasından yemeyen ve içmeyen bir put olarak diktiler. Şeytan onlara onun ebediyyen ölmeyeceğini ve onun kendilerinin ilâhı olduğunu söyledi. Bütün bunları onun lisanından söyleyen şeytandı. Kavmin bir çoğu ona inandı. Bazıları şüpheye düştü. Mü'min olup da onu yalanlayanlar onu tasdik edenlerden daha azdı. Ne zaman içlerinden biri öğüt verecek olsa, engellendi ve bastırıldı. Ona ibâdet etmek üzere ittifak ettiler.

Allah onlara bir nebî gönderdi. Ona uyanıkken değil uyku halinde vahiy gelirdi. İsmi Hanzala b. Safvân idi. Onlara o suretin ruhu olmayan bir put olduğunu, şeytanın onun içinde olduğunu, kendilerini dalâlete düşürdüğünü, Allah'ın mahlûkat sûretinde temessül etmediğini, melikin Allah'a ortak olmasının câiz olmadığını haber verdi. Onları korkuttu, nasîhat etti. Rablerinin ezici gücünden ve intikamından sakındırdı.

Bunun üzerine ona eziyet ettiler, düşmanca ona saldırdılar. Nihâyet onu öldürdüler ve kuyuya attılar. İşte o zaman başlarına felâket geldi. Tok ve suya kanmış olarak gecelediler, kuyunun suyu çekilmiş ve ipi çalışmaz olmuş olarak sabahladılar. Hepsi birden bağırıyordu. Kadınlar, çocuklar ve hayvanlar susuzluktan çığlık koparmaya başladı.

Sonunda ölüm hepsini sardı, helâk hepsine ulaştı. Geride onların yurtlarında yırtıcı hayvanlar, evlerinde ise tilki ve kertenkeleler kaldı. Bahçelerinin ve mallarının yerini yabânî ağaçlar, dikenler, dikenli çalılar ve kevenler aldı. Yerlerinde cinlerin çalgılarının seslerinden ve aslanların kükremelerinden başka bir şey duyulmaz oldu. Allah'ın azâbının şiddetinden ve O'nun cezâsını gerektirecek şeylerde ısrardan yine O'na sığınırız.

"اَلْقَصْرِ الْمَشِيدِ (ulu saray)" Onu İrem oğlu Âd oğlu Şeddâd'ın yaptırdığı kasırdır. Yeryüzünde onun benzeri inşâ edilmemiştir. İnsanların ünsiyetinden sonra ürküntü veren bir yer olması ve mâmur olduktan sonra vîrâneye dönmesi bakımından onun durumu, zikredilen kuyunun durumu gibidir. Orada nimetlerden, müreffeh bir hayattan, değerli mülk ve düzgün bir ahâlî bulunduktan sonra duyulan cinlerin çalgı seslerinden ve ürkütücü seslerden dolayı kimse oraya yaklaşmaya güç yetiremez. Çölde kaybolup gittiler, bir daha da geri dönmediler.

Allah Teâlâ öğüt vermek, hatırlatmak, muhâlefet ve mâsıyetin kötü âkıbetinden sakındırmak üzere onları bu ayette zikretti.

Kâşifî der ki: "*Teysîr*'de şöyle geçmektedir: Kâfir bir padişah müslüman vezire öfkelendi, onu öldürmek istedi. Vezir, îmân ehli dört bin kişi ile birlikte kaçtı ve havası güzel olan Hadramut denilen dağın yamacına yerleşti. Ne kadar kuyu kazsalar da suyu acı oluyordu. Rical-i gaybdan birisi yanlarına geldi, kuyu kazmaları için bir yer gösterdi. Orayı kazdıklarında son derece berrak, tatlı, hoş bir su çıktı.

Lezzeti, şekerkamışı sütü gibidir
Tatlılıkta, âb-ı hayâtın kız kardeşi gibidir

Kuyuyu açtılar; dibinden yukarısına kadar altın ve gümüş kerpiçlerle içini ördüler. Rablerine ibadetle meşgul oldular.

Bir müddet sonra sürekli olarak şeytan, sâliha yaşlı bir kadın kılığında gelip kadınlara kocalarının yokluğunda birbirleriyle sevişmeleri hususunda yol gösterdi. Bir başka zaman zâhid bir insan suretinde onlara göründü. Erkeklere, kadınlarından uzak kaldıkları zaman hayvanlara yakın olmalarını emretti.

Bu çirkin ameller onlar arasında yaygınlaşınca, Hak Teâlâ Hanzala veya Kuhâfe b. Safvân'ı peygamber olarak onlara gönderdi. Ona inanmadılar. Suları yok oldu. Îmân etmeye söz verdiler; Peygamber duâ etti, su tekrar geldi. Yine ferman dinlemediler, îmân etmediler.

Hak Teâlâ yedi yıl, yedi ay, yedi gün sonra onlara azab göndereceğini duyurdu. Onlar, altın, gümüş, yakut, mücevher ve murassa kerpiçlerle yüksek ve sağlam bir köşk yaptılar. Verilen mühlet dolunca o köşke sığındılar, kapılarını sıkıca kapattılar. Cebrâil (a.s.) geldi, onları köşkle birlikte yerin dibine batırdı. Onlardan geriye kuyuları kaldı. Oradan siyah pis kokulu bir duman çıkar. O bölgede olanlar, helâk olmuş olanların iniltilerini işitirler."

Ömrüm boyunca işitmedim
Kötülük edenin iyilik bulduğunu
Zakkum ağacı hurma vermez;
Ne ekersen onu biçersin
Ne gam kalır ne de sevinç;
Yalnız yapılan amelin karşılığı ile iyi bir ad kalır

اَفَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَٓا اَوْ اٰذَانٌ
يَسْمَعُونَ بِهَاۚ فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّت۪ي
فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

46. *(Seni yalanlayanlar)* hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalardı elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.

Seni yalanlayan Mekke kâfirleri "*hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı?*" Helak edilen kavimlerin yok oldukları yerleri görmek için Şam'a ve Yemen'e sefer etmediler de bundan habersiz mi oldular? "*Zira dolaşsalardı elbette*" gördükleri ibret alınacak şeyler sebebiyle tevhîde dâir düşünülmesi gerekeni akledip "*düşünecek kalpleri ve*" kendilerine komşu toplumlara gidip onlardan helâk olanların haberlerinden işitilmesi gerekeni "*işitecek kulakları olurdu.*" Çünkü onlar helâk olanların durumunu kendilerinden daha iyi biliyorlardı. Mekkeliler yeryüzünde seferler etmiş olsalar da ibret almak üzere yolculuk etmediklerinden âyette seyahat etmemiş sayılmışlar ve yeryüzünde dolaşmaya teşvik edilmişlerdir. Âyetteki soru, yadırgamak ve reddetmek (inkâr) içindir.

"*Ama gerçek*" kıssa "*şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.*" Yâni bozukluk onların duyularında değil, ancak akıllarındadır. Bu da hevâya uymaktan ve gaflete dalmaktan meydana gelir.

Başlarında olan gözleri kör değildir, yani onların hislerinde bozukluk yoktur, her şeyi görürler. Ancak sînelerinde olan gönüller ibret almaz, kördür. Yani onların kalp gözleri örtülüdür, geçmiş kavimlerin başından geçenlerden ibret almazlar.

Ya da gözlerin kör olmasına îtibar edilmez. Sanki o kalblerin körlüğünün yanında o körlük değildir. "اَلْعَمٰى (körlük)" kelimesi, hem göz hem de basîret kaybedildiğinde söylenir. "*Göğüsler*" kelimesinin zikredilmesi te'kid için ve mecaz ile söylenmiş olduğu vehmini ortadan kaldırmak ve gerçek körlüğün bilinen göze mahsus körlük olmadığına dikkat çekmektir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Her kulun mutlaka dört gözü vardır. Başında iki gözü vardır ki dünya işine onlarla bakar. Kalbinde de iki gözü vardır ki din işini onlarla görür.*"[41] İnsanların çoğunda kalp gözü körlüğü

vardır. Bu sebeple din işlerini o gözlerle göremezler.

Gönül gözünü aç, beklemeksizin gör
Her taraf açıkça Hakk'ın kudretinin alâmetidir
Baş gözü, kendi postundan başka bir şeyi görmedi
Sır gözü, her şeyin künhüne erer

Baklî (k.s.)'un *Hakâik*'ında der ki: "Câhiller eşyâyı zâhir gözleriyle görürler. Kalbleri eşyânın hakîkatlerini görmekten perdelenmiştir. Eşyânın hakîkatleri ise Allah'ın zât ve sıfatlarının nurlarına tâbidir. Allah onları gaflet perdesi ve şehvet örtüsü ile kör etmiştir.

Sehl der ki: "Kalb gözünün az bir nûru, hevâ ve şehvetlere gâlip gelir. Kalb gözü kalbde bulunanlardan kör olduğu zaman şehvet gâlib olur ve gaflet süreklilik kazanır. O zaman beden hiçbir durumda Hakk'a boyun eğmeksizin mâsıyetlerin içinde kaybolur."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyette işâret vardır ki hakîkî akıl ancak kalbin hislerinin körlük ve sağırlıktan tasfiyesinden sonra kalb safâsının sonuçlarından hâsıl olur. Kalblerin işitme ve görme ile vasfedilmesi uygun olduğu zaman diri bir kimsenin diğer idrâklerinden olan sıfatlarla da vasfedilmesi uygun/doğru olur. Kalbler yakîn nûruyla gördüğü gibi sır burnu ile de ikbâl esintilerini teneffüs eder. Bir rivâyette: "*Ben Rahman'ın nefesini Yemen tarafından alıyorum.*"[42] buyrulmuştur. Allah Teâlâ, Yâkub (a.s.)'dan naklen: "***Şüphesiz ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum.***" (Yûsuf, 12/94) buyurur. Şüphesiz bunlar, görünürde bir koku koklanmadığı halde sırların idrâki ile olan şeylerdir."

Akıllı kimseye gereken bâtını tasfiye, kalbi tecliye (cilâlandırmak) ve Allah Teâlâ'yı çok zikir ile ondan perdeyi kaldırmak için gayret etmektir.

Mâlik b. Enes (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bana ulaştığına göre **Meryem oğlu Îsâ** (a.s.) şöyle demiştir: "Zikrullah dışında çok söz etmeyin, yoksa kalbleriniz katılaşır. Katı kalb ise Allah'tan uzak olur. Fakat siz bilemezsiniz."

Mâlik b. Dînar der ki: "Yaradılmışların sözünden geçerek Allah sözü ile ünsiyet etmeyen kimsenin ameli az, kalbi kör ve ömrü de zâyi olur." Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Herşeyin bir cilâsı vardır. Kalbin cilâsı ise zikrullahtır.*"[43]

Ebû Abdullah Antâkî der ki: "Kalbin devâsı beş şeydir: Sâlihlerle oturup kalkmak, Kur'an okumak, mideyi boş tutmak, gece ibâdeti, sabah vaktinde Allah'a yalvarıp yakarmak." *Tenbîhü'l-gâfilîn*'de böyle geçmektedir.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ ۚ وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ
رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾

47. ***(Rasûlüm!)*** **Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vaadinden asla dönmez. Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.**

"*(Rasûlüm!) Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar.*"

Mekke kâfirleri Rasûlullah (a.s.)'a: "Eğer doğru söyleyenlerden isen bize vaad ettiğin şeyi getir bakalım." diyorlardı. **Nadr b. Hâris** ve benzerleri Mekkeli kâfirler senden azâbı acele isterler. Yani, vaad edilen azâb ne zaman gelecek diye acele ederler, istihzâ ve tâciz yoluyla seni rahatsız ederler.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de der ki: "Âyet onların tasdik etmediklerine işâret etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ: "***Kıyâmet gününe îmân etmeyenler, onun çabuk kopmasını isterler.***" (Şûrâ, 45/18) buyurmuştur. Eğer onlar îmân etselerdi, elbette tasdik ederlerdi. Eğer tasdîk etselerdi azâbın acele gelmesini istemez ve susarlardı."

"الْاِسْتِعْجَالُ", bir şeyi vakti gelmeden taleb etmek ve araştırmaktır.

"*Allah vaadinden asla dönmez.*" Bu vaad daha önce yapılmıştı. Şu halde mutlaka yerine getirilecektir. Allah bu vaadini Bedir gününde gerçekleştirmiştir.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de der ki: "Âyette mü'minlere olan vaadden caymak câiz olmadığı gibi kâfirlere olan vaîdden/tehdidden de caymanın câiz olmayacağına işâret vardır. Mü'minlere olan vaîdden/tehdidden ise caymak câizdir. Çünkü Allah'ın mü'minler hakkındaki rahmeti gazabını geçmiştir. Yine "***Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını,*** *(günahları)* ***dilediği kimse için bağışlar.***" (en-Nisâ, 4/48) ve "***Allah bütün günahları bağışlar***." (ez-Zümer, 39/53) buyurarak onları bağışlamayı vaad etmiştir."

Yahyâ b. Muâz bu mânâyı şöyle diyerek çok güzel ifâde etmiştir: "Vaad ve vaîd (tehdid) haktır. Vaad, kulların Allah üzerindeki hakkıdır. Allah, emrettiklerini yaptıkları takdirde onlara şöyle şöyle ihsanda bulunacağını garanti etmiştir. Sözünü yerine getirme konusunda ise Allah'tan üstün kim vardır?! Vaîd ise Allah'ın kulları üzerinde bir hakkıdır. Çünkü Allah: 'Şöyle yapmayın, yoksa size azab ederim.' buyurmuş, onlar ise böyle yapmışlardır. Allah dilerse onları affeder, dilerse cezâlandırır. Çünkü bu O'nun hakkıdır. Bu ikisinden evlâ olanı affetmek ve keremdir. Çünkü O çok bağışlayıcı ve pek merhametlidir."

Seriy Mavsılî der ki:

Bolluk vaad ettiği zaman vaadini gerçekleştirir.
Darlıkla tehdid ederse affı buna engel olur

Celâl Devvânî'nin *Şerhu'l-Adud* adlı eserinde böyle geçmektedir.

Sonra Allah, onlar için dünya azâbının yanında âhirette uzun bir azâb olduğunu şöyle zikir buyurdu:

"*Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde*" onların azâb edildikleri günlerinden "*bir gün*

sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir." Çünkü günün mertebeleri vardır. Gün vardır, bir an gibidir. Bu 'zaman' denilen şeyin en aşağısıdır. Bütün zamanlar ondan genişleyip uzar. "***O, her gün** (her ân) **yeni bir iştedir.***" (er-Rahman, 55/29) İlâhî şe'n (iş), ruh yerindedir. Ruhun uzuvlara sirâyeti gibi zamanın devirlerine ve mertebelerine sirâyet eder. Gün vardır elli bin sene gibidir. Bu, kıyâmet günüdür. Gün vardır, bin sene gibidir. Bu da âhiret günüdür.

Bu âyette hitap, Rasûl (s.a.)'e ve O'nun yanında olan mü'minleredir. Sanki şöyle buyrulmaktadır: Azabı nasıl acele isterler ki onun azab günlerinden bir gün sizin senelerinizden bin yıl uzunluğundadır. Bu ya O'nun azab günlerinin gerçekten uzun olmasından ya da sıkıntı günlerinin uzun gelmesindendir. Nitekim "Ayrılık gecesi uzundur. Vuslat günleri ise kısadır" ve "Vuslat senesi, bir anlık uyuklama anıdır. Bir anlık uyuklama anı kadar olan ayrılık ise bir yıldır." denir.

Seni görmediğim bir gün bir aydır.
Seni görmediğim bir ay da bin yıl gibidir.

Hâfız der ki:

Seninle olduğum zaman bir yıl bana bir gün gibi gelir
Sensiz olduğum zaman ise bana bir an bir yıl gibidir

"*Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.*" ifâdesinin "*Allah vaadinden asla dönmez.*" ifâdesine bağlı olması da mümkündür. Bu durumda mânâ şöyle olur: "Bir müddet sonra da olsa Allah'ın vaad ettiği şey onlara mutlaka ulaşacaktır. Fakat Allah Teâlâ Halîm ve Sabûrdur. Azabda acele etmez. Muhakkak ki hilm, vakar ve teennîsinin kemâli sebebiyle Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir. Onun için O, uzun müddetleri kısa saymıştır. Âyette Allah'a göre kısa müddet, muhâtablara göre uzun müddete benzetilmiştir. Bu, Allah katında günlerin eşit olduğuna işâret tir. Çünkü O'nun işler konusunda acelesi yoktur. Onun yanında bir gün ile bin sene eşittir. Üzerinde zamanın tesiri olmayan için zamanın varlığı ve yokluğu, azlığı ve çokluğu eşittir. Çünkü O'na göre sabah ve akşam yoktur.

Allah Teâlâ'nın yanında bir gün, bin yıla denktir. Çünkü O'nun huzûrunda zamanın hükmü yoktur. O hâlde varlık, yokluk, azlık ve çokluk Hakk'ın nezdinde birdir. Ne zaman isterse azap gönderir. Acele etmeleri, azabın vaktinde hiç bir etki bırakmaz.

Sen ne kadar çalışsan, gayret etsen de sonuç değişmez
Tâyin edilen vakti gelmeyince bir iş gerçekleşmez

Şu halde akıllıya gereken, her gelecek olanın yakın olduğunu düşünüp dikkate almak ve mühlet tanınmasına aldanmamaktır. Şüphesiz Allah'ın yakalaması çok şiddetlidir

(bk. el-Burûc, 85/12). O’nun azâbına tâkat getirilmez. Yine akıllı kişiye gereken emirlerine sarılıp nehiylerinden kaçınmak; din, din ehli, Allah’ın hükümleri, vaad ve vaîdi/tehdîdi ile alay etmeyi terk etmek sûretiyle Allah Teâlâ’nın rızâsına koşmaktır. Çünkü Allah, sözünde sâdık ve fiilinde sonsuz hikmet sâhibidir. Kula düşense ancak O’na ve O’nun emrine tâzim göstermektir.

وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا ۚ وَاِلَيَّ
الْمَصِيرُ ۟ ﴿٤٨﴾

48. Nice ülkeler var ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet verdim. Sonunda onları yakaladım. Dönüş yalnız banadır.

“*Nice ülkeler var ki,*” o ülkelerin halkının çoğu, “*zulmedip dururlarken*” yâni bunların yaptığı gibi cezâyı çabuklaştırmayı gerektirecek zulüm içinde oldukları halde bunlara mühlet verdiğim gibi azâbı te’hir ederek “*onlara*” da “*mühlet verdim. Sonunda onları*” uzun süre mühlet tanıdıktan sonra azabla “*yakaladım.*” Tövbe etmediklerinden dolayı dünyada onları çetin bir azâba dûçâr ettim. “*Dönüş yalnız banadır.*” Yâni herkesin dönüşü, müstakil veya müşterek olarak benden başka birisine değil, ancak benim hükmümedir. Onun için amellerine uygun olarak onlara dilediğimi yaparım.

Burada Allah’tan mühlet tanıma (imhâl) olduğuna, fakat ihmâl olmadığına işâret vardır. Çünkü O mühlet verir, fakat ihmâl etmez. Zâlimi bir süre zulmü içinde bırakır. İpini geniş tutar. Mühleti uzatır. O da Allah’ın takdir kabzasından kaçıp kurtulacağı vehmine kapılır. Aslında bu zan onun bir isteğidir. Allah onu beklemediği bir anda/beklemediği bir yerden yakalayıverir. Pişmanlık tepesine vurur, ancak zamanı geçmiştir. Allah’ın takdirinde yokluğu hak olan ve dönüşü Allah’a olan bir şeyin hile ve çare ile bâkî kalması nasıl sağlanır? Kuldan olan zulüm Allah tarafından yakalanıp cezâlandırılmaya sebeptir. Onun için kul kendi nefsinden başkasını asla ayıplamasın.

Hâfız der ki:

Sen bu kapıdan, kendi kusurun yüzünden mahrum kaldın
Kimin yüzünden ağlıyor, niçin feryâd ediyorsun?

---

[41]. Bk. Deylemî, hadis no: 6040
[42]. Aclûnî, I, 304
[43]. Terğîb, III, 56

BEN ANCAK
SİZİN İÇİN APAÇIK
BİR UYARICIYIM

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَٓا اَنَا لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۚ ﴿٤٩﴾ فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذ۪ينَ سَعَوْا
ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ ﴿٥١﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ
قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ ف۪ٓي اُمْنِيَّتِه۪ۚ
فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ
حَك۪يمٌۙ ﴿٥٢﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْۜ وَاِنَّ الظَّالِم۪ينَ لَف۪ي شِقَاقٍ بَع۪يدٍۙ ﴿٥٣﴾
وَلِيَعْلَمَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِه۪ فَتُخْبِتَ
لَهُ قُلُوبُهُمْۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٥٤﴾
وَلَا يَزَالُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ف۪ي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ
يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَق۪يمٍ ﴿٥٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِۜ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْۜ
فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ف۪ي جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿٥٧﴾

49. De ki: Ey insanlar! Ben ancak sizin için apaçık bir uyarıcıyım.

50. Îmân edip sâlih ameller işleyen kimseler için mağfiret ve bol rızık vardır.

51. Âyetlerimiz hakkında *(onları tesirsiz kılmak için)* birbirlerini geri bırakırcasına yarışanlara gelince, işte bunlar, cehennemliklerdir.

52. *(Ey Muhammed!)* Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de *(beşerî arzular)* katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini *(lafız ve mana bakımından)* sağlam olarak yerleştirir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

53. *(Allah, şeytanın böyle yapmasına müsaade eder ki)* kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşanlar için, şeytanın kattığı şeyi bir deneme *(vesilesi)* yapsın. Zalimler, gerçekten *(haktan)* oldukça uzak bir ayrılık içindedirler.

54. Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun *(Kur'an'ın)* hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalpleri

huzur ve tatmine kavuşsun. Şüphesiz ki Allah, îmân edenleri, kesinlikle dosdoğru bir yola yöneltir.

55. İnkâr edenler, kendilerine o saat ansızın gelinceye, yahut da *(kendileri için hayır yönünden)* kısır bir günün azabı gelinceye kadar onun *(Kur'an)* hakkında hep şüphe içindedirler.

56. O gün, mülk Allah'ındır. İnsanlar arasında hüküm verir. *(Bu hüküm gereği)* îmân edip iyi davranışlarda bulunanlar Naîm cennetlerinin içindedirler.

57. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

"*De ki:* "*Ey insanlar! Ben ancak sizin için apaçık bir uyarıcıyım.*" Helâk olan milletlere dâir bana vahyedilen haberlerle sizi açıkça uyarıyorum. Sizin vaad olunduğunuz azâbı getirmekte benim asla bir dahlim olmaz. Buna rağmen benden o azabı çabuk getirmemi istiyorsunuz.

Burada uyarma, kısaca ifade edilmiş, iki fırkanın durumu sonra beyân buyrulmuştur. Çünkü sözün başı ve siyâkı müşrikler ve cezâları içindir. Mü'minleri ve sevablarını ancak müşriklerin öfkelerini artırmak için zikretmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Burada nisyân ehline olan uyarıya işâret vardır. Yani: 'Ey Muhammed! Onlara de ki: Sûretçe ben size benzerim. Fakat sîretçe sizden farklıyım. İyilik edenlerinize müjdeci, kötülük işleyenlere de uyarıcıyım. Tâat ve ihsânı emir, fücûr ve isyânı nehiy gibi size getirdiğim türlü hususlarda deliller ikâme etmekle te'yid olundum."

فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾

50. Îmân edip sâlih ameller işleyen kimseler için mağfiret ve bol rızık vardır.

Îmân edip sâlih ameller işleyen kimseler için mağfiret" günahlarından geçip affetme "*ve bol rızık*" cennet nimetleri, yâni zahmetsiz ve minnetsiz rızık "*vardır.*

"اَلْكَرِيمُ" her türden o türün fazîletlerini kendisinde toplayan şeydir.

وَالَّذِينَ سَعَوْا فٖى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزٖينَ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحٖيمِ ﴿٥١﴾

51. Âyetlerimiz hakkında *(onları tesirsiz kılmak için)* birbirlerini geri bırakırcasına yarışanlara gelince, işte bunlar, cehennemliklerdir.

"*Âyetlerimiz hakkında*" âyetlerimizi karalayarak, sihre ve şiire nisbet ederek ve

başka iftirâlarda bulunarak reddetmek ve iptal etmek hususunda peygamberleri ve onların dostlarını "*âciz bırakmak üzere gayret edenlere*" uğraşıp çabalayanlara, Allah'ın emrinden âciz hâle getirmek için onlara karşı koyan ve mukavemet gösterenlere veya bizi âciz bırakacaklarını ve kendilerine gücümüzün yetmeyeceğini zannedenlere ya da âyetlerimiz hakkında inâdlaşanlara ve birbirleriyle yarışanlara "*gelince,*" **Kâşifî** der ki: "Kemallerinin bizden üstün olduğunu düşünür bir durumda olanlara, yâni bizden kurtulmak isteyen ve azâbımızın kendilerinden geçip gitmesini dileyenlere gelince" "*işte bunlar,*" âciz bırakmak ve âyetler aleyhinde gayret etmekle vasfedilenler "*cehennemliklerdir.*" Yâni tutuşturulmuş cehennem ateşinden ayrılmayacaklardır. "ٱلْجَحِيمِ"in cehennemin derekelerinden bir derekenin ismi olduğu da söylenmiştir.

Mesnevî'de der ki:

Kim Hakk'ın mumuna püf derse
Kendi ağzı yanar, mum söner mi hiç?
Deniz, köpeğin ağzıyla pislenir mi hiç?
Güneş üflemekle söner mi hiç?

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet işâret etmektedir ki Allah'ın dostlarının havassından/seçkinlerinden Allah'ın âyetlerinin ehliyle inâdlaşanlar, işte onlar kin, düşmanlık, velâyeti red, Allah'ın nazarından düşme cehenneminin ashâbıdırlar. Tutuşturulmuş cehennem ateşi ise âhirettedir. Allah Teâlâ bir kula hayır dilerse onu inkârdan çevirir, tevbe ve istiğfara muvaffak kılar."

Nakledilir ki bir adam şöyle dedi: "Ben sûfîlere kin besliyordum. Bir gün **Bişr Hâfî**'yi gördüm. Cuma namazından çıkmıştı. Ekmek, kızarmış et ve pelte aldı. Bağdad'dan çıktı. Kendi kendime: "Bu zat şehrin zâhidi bir kimsedir." dedim ve ne yapacağını görmek için onu izledim.

Onun bu yiyeceklerle sahrâda kendisine ziyafet çekeceğini zannettim. İkindi vaktine kadar yürüdü. Bir köyün mescidine girdi. Orada bir hasta vardı. Satın aldıklarını ona yedirmeye başladı.

Ben köyü dolaşmaya gittim. Sonra mescide geri geldiğimde Bişr'i bulamadım. Hastaya nereye gittiğini sordum. "Bağdad'a gitti" dedi. Ona: "Burası ile Bağdad arası ne kadardır?" diye sordum. O kimse: "Kırk fersahtır." dedi. Ben: "إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ***Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz.*** (el-Bakara, 2/156)" dedim.

Yanımda binit kiralayacak para yoktu. Yürüyerek gitmekten de âcizdim. Bu sebeple öbür cumaya kadar orada kaldım. Bişr tekrar yiyeceklerle hastanın yanına geldi. Hasta ona: "Ey Ebû Nasr, bu adamı evine gönder." dedi. Bişr bana öfkeli öfkeli baktı. "Niye benim peşimden geldin?" dedi. Ben: "Hatâ ettim beni yerime ulaştırıver." dedim. O da: "Git bir daha sûfîlere düşmanlık etme!" dedi. Ben Allah'a tevbe ettim, fukarâya

infaklarda bulundum ve onların sohbetine devam ettim."

Bu hikâyede bazı işâretler vardır:

1- Evliyânın kerâmetleri haktır.

2- Onlarda görülen halleri akıl kabul etmiyor diye inkâr, hatâdır.

3- Peygamber (a.s.)'ın vârislerinin kapısına dönüp mürâcaat etmek, kulu kabul halkasına dâhil eder.

Hâfız der ki:

Saadet hazinesi anahtarı, gönül ehline makbul olmaktır
Sakın ola ki bunda kimsenin şek ve şüphesi olmasın

Büyüklerden bir zat der ki: "Hak yolda yürüyenlerden istimdâdda bulunmak, murâda erme konusunda büyük bir asıl/esastır. Ancak sebeplere sarılmakla birlikte olan güzel îtikad da zor işleri kolaylaştırır ve Rablerin Rabbi'ne ulaştırır. Allah kapıları açan ve doğru yola iletendir."

Yine onlardan bir zât der ki: "Allah'ı bilen âlimleri (ulemâ-billâh) inkâr eden ancak anlayışındaki eksiklik, ma'rifetindeki azlıktan inkâr etmiştir. Çünkü onların ilimleri, keşf ve muâyeneye (ıyân) dayanır. Başkalarının ilimleri ise fikrî havâtıra ve zihinlerden kaynaklanır. Onların yollarının başı takvâ ve sâlih ameldir. Başkalarının yolu ise maslahatlarına ermek için kitapları mütâlaa etmek ve mahlûkattan istimdâddır. Onların ilimlerinin nihâyeti Hay ve Kayyum olan Hakk'ı müşâhededir. Başkalarının ilminin sonu ise vazifeler, makamlar ve kalıcı olmayan dünya malı elde etmektir. Şu halde seyyid, önder, yol gösterici ve liderler olan bu âlimlerin yolundan başka yol yoktur.

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى
الشَّيْطَانُ ف۪ٓي اُمْنِيَّتِه۪ۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ
اٰيَاتِه۪ۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌۙ ﴿٥٢﴾

52. ***(Ey Muhammed!)*** **Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, okuduğu zaman şeytan onun okumasına ille de** ***(küfür sözleri)*** **katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini** ***(lafız ve mana bakımından)*** **sağlam olarak yerleştirir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

"*(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki…*"

Bu ayet rasûl ile nebînin farklı olduğuna açık delildir. Rasûl, Allah'ın risâletini halka tebliğ ve halkın iki dünya işlerinden akıllarının yetmediği hususları açıklaması için

gönderdiği insandır. Rasûlde, nebînin aksine, kendisine kitap verilmiş olması şart koşulmuştur. Nebî daha umûmîdir. Şu rivâyet de bunu desteklemektedir:

Nebî (a.s.)'a peygamberlerin sayısı sorulunca "*Yüz yirmi dört bin*." buyurdu. "Onlardan kaçı rasuldür?" diye sorulunca da: "*Üç yüz on üç kişilik bir topluluk*" buyurdu. Bir rivâyette "*İki yüz yirmi dört bin.*" denilmiştir.[44]

Kuhistânî der ki: "Rasûl, melek olsun insan olsun, ilâhî hükümleri tebliğ için gönderilen kimsedir. Nebî ise böyle değildir. Nebî kelimesi ise insanlara mahsustur."

Kâşifî, tefsîrinde der ki: "Bazı tefsirlerde Hz. Peygamber (s.a.)'in okumasına şeytanın küfür sözleri katmaya çalışması hikâyesi öyle bir anlatılmıştır ki, tahkîk ehli tarafından kabul görmemiştir. Biz, Alemü'l-hüdâ (**İmam Mâtürîdî**)'nin *Te'vîlât*'ı, *Teysîr* ve *el-Mu'temed fî'lmu'tekad*, *Zirvetü'l-ahbâb* gibi başka muteber kitaplardan -Allah müelliflerinin cemâl nûrunu hesap gününe dek uzatsın- konu ile ilgili bilgileri ehl-i sünnet görüşüne uygun olarak burada naklettik.

Bu eserlerde şu bilgiler yer almaktadır: "***Ve'n-necm***" suresi nâzil olunca, Âlemlerin Efendisi (a.s.) Mescid-i Harâm'da Kureyş'ten bir topluluğa bu sûreyi okuyordu. Halkın anlayıp öğrenmeleri için âyetler arasında duruyordu. Bu usûlle "***Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı.***" (en-Necm, 53/19-20) âyetini okudu ve durakladı. O esnada şeytan fırsatını bulup müşriklerin kulağına "İşte onlar ulu kuğulardır (garânîk), şüphesiz ki şefâatleri umulmaktadır." diye fısıldadı. Bu sözün mânâsı: "Onlar yüce varlıklar ya da yükseklere uçan kuşlardır; onlardan şefaat beklenir." demektir.

Müşrikler bu sözleri işitince sevindiler, bunları Hz. Peygamber (s.a.)'in okuduğunu, putlarını medhettiğini sandılar. Surenin sonundaki secde âyetinden dolayı Peygamberimiz ve mü'minler secde ettiler, müşrikler de buna katıldılar. Ardından Cebrail (a.s.) geldi, işin hakîkatini Peygamberimize arz etti. Efendimiz çok üzüldü. Hak Teâlâ âlemlerin efendisinin gönlünü teselî etmek için bu âyeti inzal buyurdu."

"*O, okuduğu zaman şeytan onun okumasına ille de* (küfür sözleri) *katmaya kalkışmasın.*"

"تَمَنَّى" okudu demektir. *el-Kâmûs*'ta: "تَمَنَّى الْكِتَابَ", kitabı okudu demektir." der. **Râğıb** ise şöyle der: "اَلتَّمَنِّى" insanın içinde bir şeyi takdir ve tasvir etmesidir. "اَلْأُمْنِيَّةُ" ise bir şeyi temennî etmekten dolayı nefiste hâsıl olan şekildir. "وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ ***Onlarda bazılarının okuyup yazması yoktur. Birtakım kuruntular hariç kitabı bilmezler.***" (el-Bakara, 2/78) âyetindeki "الا امانى"nin mânâsı, bilgi olmadan mücerred tilâvet/okumak demektir. Çünkü mânâyı bilip tanımadan okumak, okuyan kimseye göre tahmin üzere temennîde bulunduğu bir kuruntu yerindedir.

"فِى أُمْنِيَّتِهِ" **Rağıb** ve diğerlerinin tefsirine göre "*onun okumasına*" demektir.

Kâşifî der ki: "Hz. Peygamber âyeti okurken şeytan müşriklerin kulağına istediği şeyi fısıldadı. "Ebyaz" denilen şeytan, Hz. Peygamber (a.s.)'ın ses tonuyla o sözleri okudu;

bunun Hz. Peygamber (s.a.)’in tilâveti olduğunu sandılar.”

“*Ne var ki Allah,*” küfür sözlerinden “*şeytanın katacağı şeyi iptal eder*” giderir ve geçersiz kılar. Buradaki “اَلنَّسْخُ” ile ahkâmda kullanılan şer’î nesh değil, sözlük mânâsı murâd edilmiştir.

“*Sonra Allah,*” peygamberlerin (aleyhimü’s-selâm) okuduğu “*kendi âyetlerini*” hiç kimse onları geçersiz kılmaya yol bulamasın diye “*sağlam olarak yerleştirir.*” sâbit kılar.

“*Allah,*” kendi vahyettiğini de şeytanın katmaya çalıştıklarını da “*hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.*” Bunu (şeytanın bu yapmaya çalıştıklarını) mümkün kılmasında hikmet sâhibidir. Bununla îmânda sebat edenle îmânı sarsılanı birbirinden ayırmak için dilediğini yapar. Yaptıklarında hikmet sâhibidir. Peygamberlerin okumasını (ümniyye) bile şeytanın ilkâsıyla alâkadar kılması ve onu neshedip sonra âyetlerini sâbit kılması da hikmetledir.

Bazıları şöyle demiştir: “Böyle bir şey câiz görülseydi bu, onlar okurken işitilenin kendi sözleri midir, yoksa şeytanın katmaya çalıştıkları mıdır diye peygamberlerin durumları hakkında şüpheye sebep olurdu. Bu yüzden de onlara tâbi olmak güçleşirdi.”

Bu söze şöyle cevap verilebilir: Şeytanın katmaya çalıştıklarının batıl olduğu ihlaslı mü’minlerin yanında gayet açıktır. Görmez misin ki Kur’an putları iptal ederek gelmiştir. O halde “İşte onlar ulu kuğulardır (garânîk), şüphesiz ki şefâatleri umulmaktadır.” sözünün Kur’an’dan olması nasıl mümkün ve câiz olur? Böyle olduğu kabul edilse bile bir müddet sonra da olsa Allah’ın iptal etmesi, âyetlerini sağlam olarak yerleştirmesi ve işin hakîkatine vâkıf kılması her türlü şüpheyi ortadan kaldırır. Böylece şeytanın katmaya çalıştığı şeyler imtihan kabilinden olur. Aşağıdaki âyette gösterilen sebep perdeyi kaldırmakta ve tereddüd eden kimseyi doğru yola iletmektedir.

لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ
قُلُوبُهُمْ ؕ وَاِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ ۙ ﴿٥٣﴾

53. ***(Allah, şeytanın böyle yapmasına müsaade eder ki)*** **kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşanlar için, şeytanın kattığı şeyi bir deneme** ***(vesilesi)*** **yapsın. Zalimler, gerçekten** ***(haktan)*** **oldukça uzak bir ayrılık içindedirler.**

Allah, özel olarak Nebî (a.s.)’ın kırâatına/okumasına şeytanın bir şey katmasına imkân verdi ki “*kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşanlar için, şeytanın kattığı şeyi bir deneme*” imtihan ve ibtilâ “*(vesilesi) yapsın.*”

Burada Hz. Peygamber (a.s.) özel olarak zikredilmiştir. Çünkü diğer peygamberler hakkında şeytanın ilkâda bulunmasına Allah’ın imkân vermesini burada ve aşağıda belirtilen sebeplere bağlamak mümkün değildir. Şu halde önceki âyet âmm (genel) bu âyetler (53 ve 54) ise hâsstır.

Kalbin hastalıklarından maksad, şüphe ve nifaktır. İnsanın kalıbı ile ilgili hastalık cismânî helâke sebep olduğu gibi kalbi ile ilgili hastalık da mânevî helâke sebep olur. “*Kalbleri katılaşanlar*”dan maksad müşriklerdir. Kasvet kalbin katılığıdır. Kelimenin aslı “حَجَرٌ قَاسٍ (sert taş)”tandır. “اَلْمُقَاسَاةُ” ise onu tedavi etmektir. **Kâşifî** der ki: “Murad edilen şudur: Münâfık ve müşrik kimseler şeytanın ilkâsından, şüpheye ve muhâlefete düşerler.”

“*Zâlimler,*” yâni münâfık ve müşrikler “*gerçekten*” haktan “*oldukça uzak bir ayrılık*” yâni şiddetli bir düşmanlık ve tam bir muhâlefet “*içindedirler.*” Ayrılıkla vasfedilen gerçekten uzaklığa mâruz olduğu hâlde “*ayrılık*” mübâlağa için “*uzak*” olmakla vasfedilmiştir.

Burada zulümlerini tescil etmek üzere münâfık ve müşrikler için zamir kullanılacak yerde açık isim zikredilmiştir.

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ
قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوا إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾

54. Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun *(Kur’an’ın)* hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalpleri huzur ve tatmine kavuşsun. Şüphesiz ki Allah, îmân edenleri, kesinlikle dosdoğru bir yola yöneltir.

“*Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun*” yâni Kur’ân’ın, *Celâleyn Tefsîri*’nde belirtildiğine göre Kur’an âyetlerinden Allah’ın muhkem kıldıklarının “*hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu*” yâni onun Allah katından nâzil olan hak olduğunu, şeytanın onda tasarruf imkânı olmadığını “*bilsinler de ona*” Kur’an’a “*inansınlar,*” yâni ona îmân üzere sabit olsunlar ya da şeytanın kattıklarını reddedip îmânları artsın “*böylece kalpleri ona saygı duysun.*” boyun eğsin ve alçak gönüllü olsun.

“Binaen aleyh kalbleri ona iyice bağlansın” Kalblerinde hastalık olanların aksine gönülleri Kur’anla doysun sükûn ve huşûa ersinler. **Kâşifî** der ki: “Mü’minlerin gönülleri Kur’an için yumuşar ve onun hükümlerini kabul ederler.”

“*Şüphesiz ki Allah, îmân edenleri,*” dînî konularda, özellikle ayakların kaydığı yerlerde ve güçlüklerde -ki yukarıda zikredilen de bu cümledendir- “*kesinlikle dosdoğru bir yola yöneltir.*” O da açık hakka ulaştıran sahih düşünce ve anlayıştır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Allah ihlâslı mümini belâ ve fitnelerle dener. Ona hak ile bâtılı birbirinden ayıracak güzel bir basîret bahşeder. Bu yüzden şüphe bulutu onu gölgelemez, gaflet örtüsü ondan açılır. Gün yükseldiğinde sabah sisinin güneş ışınlarına bir tesiri olmadığı gibi fitne ve belâ dumanı da ona tesir etmez.

Hidâyet, insandan ve tabîatından değil, Allah’tan ve O’nun teyidindendir. Allah’ın nefsiyle ve tabiatıyla baş başa bıraktığı kimseden, sâlihler düzeltmek için çarelere başvursa bile şüphe, küfür ve dalâlet ebediyyen zâil olmaz.

Molla Câmî der ki:

Yer, Karun’u yuttuğu gibi birini yutacak olsa
Onu ne Musa çıkarabilir ne de Harun
Feleğin muhalefeti ile mizacı bozulanı
Attarların iyileştirmesi mümkün değildir

Şeyh Sa‘dî de şöyle der:

Aynanın kiri, pası temizlenebilir
Ancak taştan ayna elde edilemez

Şu halde akıllı kimseye gereken, ölüm gelene kadar apaçık olan Kur’ân emirlerine teslim olmak, nefs-i emmârenin ıslahına çalışmaktır. Çünkü nefis çok sihirbaz, çok hilekâr, çok sahtekâr ve çok aldatıcıdır.

Şeyh Mağribî der ki:

Babil kuyusuna bir melek düşebilir
Bizim Babil kuyumuzun dibinde ne sihirler vardır

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ
يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

55. İnkâr edenler, kendilerine o saat ansızın gelinceye, yahut da *(kendileri için hayır yönünden)* kısır bir günün azabı gelinceye kadar onun *(Kur’an)* hakkında hep şüphe içindedirler.

“*İnkâr edenler, kendilerine o sâat*” kıyâmet “*ansızın*” onlar gaflet üzere iken “*gelinceye, yahut da kısır bir günün azâbı gelinceye kadar onun*” Kur’an “*hakkında hep şüphe*” şek ve mücâdele “*içindedirler.*”

Râğıb der ki: “اَلْمِرْيَةُ” bir işte tereddüd etmektir. Şekten daha özeldir.”

“اَلْعُقْمُ” kelimesinin asıl anlamı, iz ve tesiri kabule mâni olan kuruluk demektir. Kadınlardan “اَلْعَقِيمُ”, erkeğin suyunu kabul etmeyendir.

“عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ” kendisinden başka günün olmadığı bir günün azâbı, demektir. Sanki her gün kendisinden sonraki günleri doğurur. Kendisinden sonra gün olmayan gün ise kısır

olur. O günden maksad kıyâmettir. Sonraki âyette mülkün ve iki grup arasında hüküm vermenin Allah'a tahsisi gibi hususlar da bunu göstermektedir. Âyette sanki "اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُهَا" buyrulmuş, daha fazla korkutma için sâat (kıyâmet) kelimesinin zamiri yerine "يَوْمٍ عَقِيمٍ" ifadesi konulmuştur. *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "اَلسَّاعَةُ" kelimesi Kur'an'da bir çok yerde dünyevî azab ile birlikte zikredilmiştir. Mesela "***Allah tarafından kuşatıcı bir felâket gelmesi veya farkında olmadan kıyâmetin (sâat) ansızın kopması karşısında kendilerini emîn mi gördüler?***" (Yûsuf, 12/107), "***Nihayet kendilerine vâdolunan şeyi -ya azabı veya kıyâmeti (sâat)- gördükleri zaman…***" (Meryem, 19/75) ve benzeri âyetlerde olduğu gibi. Anlaşılan o ki "اَلْيَوْمُ الْعَقِيمُ" hayır doğurmayan/getirmeyen, Bedir günü ve benzerleri gibi onlar için kendisinde asla kurtuluş ve sevinç olmayan gündür.

Ölüm zamanı dünya zamanlarının sonu ve âhiret zamanlarının başı olduğu için ölüm zamanının kıyâmet zamanı ile bitişik olması bakımından aşağıdaki âyette tasarruf ve iki grup arasında hüküm vermek Allah'a tahsis edilmiştir.

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾

56. O gün, mülk Allah'ındır. İnsanlar arasında hüküm verir. *(Bu hüküm gereği)* îmân edip iyi davranışlarda bulunanlar Naîm cennetlerinin içindedirler.

"*O gün,*" onlara kıyâmetin ve azabın geldiği gün "*mülk*" padişahlık ve ferman vericilik, kahredici hükümranlık, tam üstünlük ve mutlak tasarruf, mecâzen ve hakîkaten asla ortağı olmaksızın tek başına "*Allah'ındır.*" Yani bugün hükümdarlar ve sultanlar saltanat ve hükümdarlık dâvâsı güderler. Kıyâmet günü ise cebbarların belindeki tekebbür ve azamet kemerini çözerler, hükümdarların başındaki taçları kaparlar; saltanat dâvâları ve devlet ümidleri yok olur. Mülkün gerçek sâhibi olan Allah Teâlâ, padişahların hayal ve tasavvur mallarını yokluk denizinin dibine atar ve sultanların tevehhüm ve tefekkür âdetlerini "***Bugün mülk/hükümranlık kimindir?*** (el-Mü'min, 40/16)" sadmesiyle kırar, parçalar. Kimsenin ubûdiyyet göstermek ve aczini ve çaresizliğini ikrar etmekten başka çaresi yoktur.

Tacının ünü, sadâsı felekleri geçmiş olan baş
Gün gelir O'nun eşiğinde toprak olur

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Bütün taht ve mülk zevâl bulur, yok olur

Ferman sâhibi, lâ-yezâl olan Allah'ın mülkü dışında

İbn Atâ der ki: "Mülk, bütün zamanlarda ve tüm hallerde Allah Teâlâ'ya âiddir. Fakat Allah o gün Kahhâr ve Cebbâr olduğunu ibrâz etmek için mülkünü/hükümranlığını avama gösterir. Hiç kimse gördüklerini inkâr edemez."

"*İnsanlar arasında hüküm verir.*" Sanki "Allah, o zaman onlara ne yapar?" diye sorulmuş ve cevab olarak şöyle buyrulmuştur: "Kur'an'a îmân edenlere ve Kur'an hakkında mücâdeleye girişenlere yaptıklarının karşılığını vererek iki topluluk arasında hükmeder."

Sonra Allah bu hükmün ne olduğunu şöyle açıklamıştır: Kur'ân'a "*îmân edip*" onun hakkında mücâdele etmeyenler, onun muhtevâsında emredilenlere imtisâlen "*iyi davranışlarda bulunanlar Naîm cennetlerinin içindedirler.*" Orada yerleşmişlerdir. **Kâşifî** der ki: "Onlar, zahmetsiz ve sıkıntısız naz ve nimet bahçelerindedirler." **Râğıb** da şöyle der: "اَلنَّعِيمُ" çok nîmet demektir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥٧﴾

57. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

"*İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara*" yâni bunda ısrar eden ve buna devam edenlere "*gelince, işte onlar için alçaltıcı*" hor kılan ve rüsvâ eden "*bir azap vardır.*"

Semerkandî der ki: "مُهِينٌ" demek, onların izzetini ve kibirlerini baştan ve bütünüyle gideren, onlara vasfedilemeyecek horluk ve zillet veren, demektir."

*el-İrşâd'*da der ki: "مُهِينٌ" azâbın sıfatıdır. Birincinin değil de ikincinin haberinin başına "fâ"nın gelmesi, mü'minlerin mükâfât ve sevab elde etmelerinin sâlih amellerin onu îcab ettirmesi olarak değil de lütuf yolu ile olduğuna, kâfirlerin cezalandırılmasının ise kötü amelleri sebebiyle olduğuna tenbih içindir."

Bilesin ki her ne kadar kâfirler Kur'an'dan ve onun haber verdiği öldükten sonra diriltme ve yapılanların karşılığının verilmesinden şüphe içinde olsalar da âdil karar ve hüküm verme mutlaka olacaktır.

Rivâyet edilir ki **Lokman** (a.s.) oğluna öğüt verdi ve şöyle dedi:

"Oğulcuğum eğer ölümden şüphen varsa kendinden uykuyu uzaklaştır. Buna gücün yetmez. Tekrar diriltilmekten şüphen varsa, uyuduğunda kendinden uyanmayı uzaklaştır. Buna da gücün yetmez. Sen bunları düşününce nefsinin başkasının elinde olduğunu bilirsin. Çünkü uyku ölüm, uykudan uyanmak da öldükten sonra dirilme yerindedir.

Kul Mevlâsını tanıyınca O'nun emrini kabul eder. Bu sâyede de asla sona ermeyen bir

izzete nâil olur. Bu, yanında dünya izzetinin küçük kaldığı âhiret izzetidir.

Rivâyet edilir ki bir âbid **Süleyman** (a.s.)'ı hükümdarlık izzeti içinde gördü. Ona:

"Ey Dâvud'un oğlu, Allah sana büyük bir mülk vermiş." dedi. Süleyman (a.s.):

"Bir tesbih, Süleyman'ın içinde bulunduğu bu mülkten daha hayırlıdır. Çünkü tesbih kalıcıdır. Süleyman'ın mülkü ise fânîdir." dedi.

Bir tesbih Süleyman (a.s.)'ın mülkünden efdal olunca ilâhî kitapların efdali olan Kur'an'ı tilâvet etmenin mükâfât ve üstünlüğünü var sen düşün.

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de der ki: "Kur'an okuyan kimseye kırâatini cehren yapması, elini âyet üzerine koyarak onu izlemesi müstehabdır.

Böylece dil sesi yükseltmekten, göz bakmaktan, el de dokunmaktan nasibini alır.

Şeyhlerimizden üçü Kur'an'ı böyle tilâvet ederdi. Onlardan biri de Abdullah b. Mücâhid'dir."

Şu halde akıllıya gereken, zikirlerle ve Kur'an tilâvetiyle cennetlerin en yüksek derecelerine ulaşmaya çalışmaktır.

---

[44]. Bk. Ahmed b. Hanbel, V, 178, 179, 266; İbn Hibbân, es-Sahîh 2/77; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr 8/217; Hâkim, el-Müstedrek 2/652; Taberî, Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk, 1/95; İbn Kesir, Tefsir, I, 586; Sâatî, el-Fethu'r-rabbani, XX, 35-36

ALLAH
HAKSIZLIĞA UĞRAYANA YARDIM EDECEKTİR

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ
رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا
يَرْضَوْنَهُ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ذَٰلِكَ ۖ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا
عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ
سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ
هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

58. Allah yolunda hicret edip sonra öldürülen yahut ölenleri hiç şüphesiz Allah güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Şüphesiz Allah, evet O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

59. Allah onları, herhalde memnun kalacakları bir girilecek yere sokacaktır. Allah, kesinlikle tam bir bilgi sahibidir, halîmdir.

60. İşte böyle. Her kim, kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de, bundan sonra kendisine yine bir tecavüz ve zulüm vaki olursa, emin olmalıdır ki, Allah ona mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir.

61. Böylece *(Allah, haksızlığa uğrayana yardım edecektir ve buna kadirdir).* Çünkü Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar. Şu da muhakkak ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

62. Böyledir. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nun dışındaki taptıkları ise bâtılın ta kendisidir. Gerçek şu ki Allah, evet O, uludur, büyüktür.

"*Allah yolunda*" Allah'ın cennetine ve rızasına ulaştıran cihad uğrunda "*hicret edip*" vatanlarından ayrılıp "*sonra öldürülen*" din düşmanlarıyla olan cihadda öldürülen, şehîd olan "اَلْقَتْلُ" ruhu cesedden izâle edip ayırmaktır. Fakat bu işi üstlenen kimsenin fiili dikkate alındığında "قَتْلٌ" denir. Hayatın elden gitmesi dikkate alındığında ise "مَوْتٌ" denir. "*yâhut*" hicret sırasında şehâdet şerbetini tatmadan "*ölenleri hiç şüphesiz Allah güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır.*" Kasdedilen ebediyyen sona ermeyen cennet

nimetleridir. **Kâşifî** der ki: "Allah Teâlâ onlara iyi bir rızık verir, bu cennettir. O rızkın elde edilmesinde ne bir zahmet ve meşakkat çeker, ne rızkın yenmesiyle hastalık meydana gelir, ne de o rızkın kesileceği korkusu olur."

"*Şüphesiz Allah, evet O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.* " Çünkü o hesapsız rızık verir. Halbuki O'nun verdiği rızka başkası güç yetiremez. "اَلرِّزْقُ" dünyevî olsun uhrevî olsun geçerli olan atâ ve ihsandır.

Sonra Allah şöyle buyurarak onların meskenlerini beyan etti:

لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ ۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

59. Allah onları, memnun kalacakları bir yere sokacaktır. Elbette Allah, çok iyi bilendir, halîmdir.

"*Allah onları, memnun kalacakları bir yere*" cennete "*sokacaktır.* Çünkü onlar orada hiçbir gözün görmediğini görecek, hiçbir kulağın işitmediğini işitecek ve hiçbir beşerin kalbinden geçmeyeni duyup hissedecekler.

"*Elbette Allah,*" her şeyin durumunu "*çok iyi bilendir, halîmdir.*" Sonsuz kudret sâhibi olmasına rağmen düşmanları cezalandırmakta acele etmez.

Rivâyet edilir ki İbrâhim (a.s.) bir isyânkârı günah işlerken gördü. Ona bedduâ etti ve "Allah'ım onu helâk et." dedi. Sonra ikincisini, üçüncüsünü ve dördüncüsünü gördü. Onlara da bedduâ etti. Allah Teâlâ: "Ey İbrâhim, isyan eden her kulu helâk etseydik, helâk olmadık pek az kimse kalırdı. Fakat bir kimse günah işleyince biz ona süre tanırız. Tevbe edecek olursa kabul ederiz. İstiğfar ederse azabı ondan geciktiririz. Biz onun mülk ve hükümranlığımızdan çıkacak durumda olmadığını biliriz.

Kâşifî der ki: "Rivâyet edildiğine göre sahâbeden bazıları Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Din kardeşlerimizin bir kısmıyla cihâda gidiyoruz, onlar şehîd oluyorlar ve ilâhî ikramlara, atıyyelere nâil oluyorlar. Eğer biz ölüp de şehîd olmazsak hâlimiz ne olacak?" diye sordular. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu." Yâni, âyette Allah'ın vaadi konusunda öldürülen ile kendisi ölen eşit tutulmuştur. Çünkü ikisinin de maksadı aynıdır. O da Allah'a yaklaşma ve dîne yardım etmektir.

Bunun benzeri **Şeyh-i Ekber** (k.s.)'un *el-Fütûhâtü'l-Mekkiye*'de söylediği şu sözdür: "Namaz başlayacak olduğu halde müezzin geçmiş zaman siygası ile "Namaz başladı" demesi ancak mescide gelip namazı bekleyen, yolda namaza gelmekte olan, namaz için abdest almakta olan veya abdeste başlamamış fakat abdest almak ve bu abdestle namaz kılmak niyetinde olan kullarına Allah'tan bir müjdedir. Kim namazı edadan önce bu vaziyetlerden birisinde ölecek olursa, bütün bu hallerde namazı kılmış gibidir. Her ne kadar o namazı edâ etmemiş olsa da onun için namazı kılan kimsenin ecri vardır. Bunun kesin olarak gerçekleştiğini ifâde için geçmiş zaman siygası ile gelmiştir. Namazı bilfiil edâ eden için zaten maksad hâsıl olmuştur. Bir hadiste "*Biriniz namazı beklediği sürece*

namazdadır.” buyrulmuştur.”[45]

Rivâyet edilir ki iki cenaze olmuştu. Bunlardan biri mancınıkla öldürülmüş, diğeri ise kendi halinde ölmüştü. **Fudâle b. Ubeyd** kendi halinde ölenin kabrinin yanına oturdu. Kendisine “Şehîdi bıraktın, onun yanında oturmadın!” denildi. Bunun üzerine o: “Ben onların (yerinde olsam) hangisinin kabrinde diriltildiğime aldırmam. Çünkü Allah: “*Allah yolunda hicret edip sonra öldürülen yahut ölenleri hiç şüphesiz Allah güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır…*” buyuruyor.” dedi.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştu: “*Kim hac için yola çıkar da haccedemeden ölürse, kıyâmete kadar o kimseye hac yapanın ecri yazılır. Kim umre için yola çıkar da umre yapamadan ölürse ona da kıyâmete kadar umre yapan kimsenin ecri yazılır. Kim gazâ için sefere çıkar da yolda ölürse o kimseye de kıyâmete kadar gâzî sevabı yazılır.*”[46]

Rivâyet edilir ki **Ebû Talha** (r.a.) denizde gazâ için sefere çıktığı zamanda gemide öldü. Onu defnetmek için bir ada aradılar. Öyle bir adayı ancak yedi gün sonra bulabildiler. Cesedi hiç değişmemişti. İşte şehidlerin sıfatı budur.

Büyüklerden biri der ki: “Rızıkların güzelliği, onlarla rızıklananların durumlarının farklılığına göre değişir. Onun için bu âyet, her durumda öldürülenle kendi hâlinde ölenin eşit olmasını gerektirmez. Allah yolunda öldürülenin, Allah Teâlâ’nın zâtı hakkında elde edeceği şeylerle kendi halinde ölenden daha üstün bir meziyete sâhiptir. O diğerinden efdaldir. Buna işâret eden bir çok delil vardır. Bunlardan birisi, Peygamberimiz (s.a.)’e “Hangi cihad efdaldir?” diye sorulduğunda verdiği şu cevaptır: “*Atının yere yıkılıp boğazlanması ve kanının akıtılmasıdır.*”[47]

Yine Allah yolunda öldürülen kimse kanının kokusu misk kokusu gibi olduğu halde Allah’ın huzuruna gelir. Ölü ise bu üstünlüğe nâil olamaz. Öldürülen kimse, şehâdetin fazîletini görünce tekrar Allah yolunda öldürülmek için dünyaya dönmeyi temennî eder. Kendi hâlinde ölen ise böyle değildir. Yine Allah yolunda öldürülmek tüm günahlara keffârettir. Kendi haline ölen kimse için bu durum söz konusu değildir. Allah yolunda kendi halinde ölen kimse yıkanır sonra gömülür. Şehîd olarak ölen ise yıkanmaz. Yine şehîd olarak öldürülen kimse şefâat eder. Kendi hâlinde ölen için ise böyle bir şey yoktur. Yine şehîd huru’l-ıyni kanı kurumadan görür. Kendi halinde ölen kimse ise böyle değildir.

Âyette hakîkati taleb konusunda tabîat vatanlarından hicret etmeye, sıdk kılıcı ile nefsi katletmeye ya da beşerî vasıflardan ölmeye işâret vardır. Bunun mükâfâtı dünyada verilen mânevî rızıktır. Kalblerin rızkı irfanın halâveti, sırların rızkı cemâl müşâhedeleri, ruhların rızkı ise celâl mükâşefeleridir.

Mesnevî’de der ki:

Nice güvenilir şehîdin nefsi ölmüştür
Ama dünyada canlı imiş gibi yürür, gezer
Görünüşte kanlarını döken, ama diri nefisleri

Ötelere kaçan nice ham kimseler vardır
Âleti kırılmış, ama yol kesici diri kalmıştır
Bineği kanlar saçsa da nefsi diridir

ذَٰلِكَ ۖ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنصُرَنَّهُ اللَّهُ ۗ
إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

60. İşte böyle. Her kim, kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de, bundan sonra kendisine yine bir tecavüz ve zulüm vâkî olursa, emin olmalıdır ki, Allah ona mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir.

“*İşte böyle.*” Yâni, size anlattığımız ve açıkladığımız iş böyledir.

“*Her kim, kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de,*” Yâni her kim zâlimi zulmü nisbetinde cezâlandırırsa, misillemeyi ve cezâyı artık yapmazsa, demektir.

“الْعُقُوبَةُ” cürümü tâkib eden cezânın adıdır. Suçu tâkip eden bir cezâ olmadığı halde ilk olarak verilen eziyetin “الْعِقَابُ” diye isimlendirilmesi müşâkele içindir veya mecâz-ı mürsel kabilindendir.[48] Çünkü ilk olarak verilen eziyet verilen cezâ ve karşılığa sebeptir. Onun için sebep, sebep olunanın (müsebbeb) ismi ile adlandırılmıştır

“*Bundan sonra kendisine yine bir tecavüz ve zulüm vâkî olursa,*” tekrar cezalandırmak sûretiyle ona zulmedilirse…

Râğıb der ki: “الْبَغْيُ” haddi aşmanın mümkün olduğu bir husussta olsun veya olmasın orta yolu aşma talebidir. Bu bazen miktarda, yâni kemmiyyette, bazen de vasıfta, yâni keyfiyyette îtibar olunur.”

“*Emin olmalıdır ki, Allah*” kendisine zulmedip haddi aşana karşı “*ona mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir.*” Af ve bağışlamada mübâlağa edendir. İntikam alanı affeder ve o kimsenin intikamı, affa ve sabra tercih etmesini bağışlar. Nitekim şu âyette affa ve sabretmeye teşvik edilmiştir: “***Kim sabredip affederse, şüphesiz ki bu mutlaka azmedilip yapılması gereken işlerdendir.***” (eş-Şûrâ, 42/43) Affetmek, her ne kadar affedilen kimsenin önceden bir günah irtikâb etmesini gerektirse de bu günahın haram kılınan bir şeyi irtikâb ile olması lâzım gelmez. Bilakis bazen mendub olan bir şeyi terk de tekdir etme ve ağırlaştırma yoluyla suç sayılır.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “*Hakikaten Allah çok bağışlayıcı*” kıyâmet gününde hesabını sormamak ve hatırlatıp da onları mahcub etmemek için hafaza meleklerinin tesbit ettiği dîvanlardan ve kalblerden günahların izlerini bütünüyle izâle etmek ve her günahın yerine sâlih bir amel yerleştirilmek sûretiyle günahları ziyâdesiyle yok edici demektir. Nitekim Allah Teâlâ: “***İşte Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.***”

(el-Furkân, 25/70) buyurmuştur.

"*Ve mağfiret edicidir*" cezâyı hak edenden cezâyı gidermeyi murad eder. "غَفُورٌ" örtmek anlamındaki "اَلْغَفْرُ"dandır. Yâni kullarının günahlarını ziyadesiyle örtücüdür.

Âyette affetmek önce zikredilmiştir. Çünkü örtmekten daha etkili olan yok etmeyi hissettirdiği için o daha beliğ ve etkilidir. Burada işâret vardır ki intikam almak isteyen ve onun durumuna en yakın olan kimseye, en uygun olan kendisine zulmeden herkesi affetmek, bağışlamak ve ona iyilikle mukabelede bulunmaktır.

Kötüye karşı kötülük, kolay bir cezadır
Eğer kâmil bir insan isen, kötülük yapana iyilikle muamele et!

Ondan sâdır olan türlü cefâ ve eziyetleri zikretme! Çünkü o ne zaman bunu yaparsa, Allah ikram edenlerin en keremlisidir, bunu yapmaya en lâyık olan O'dur. Yine intikamda eşit karşılık verme ve saldırıda haddi aşmaktan emin olunmaz. Özellikle de öfke, savaş ve taassubun alevlendiği durumda intikam alan kimse belki de farkında olmadan zâlimlerden olur."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhim ve senedim hazretlerini (k.s.) şöyle derken işittim: "Kâmil insan deniz gibidir. Kim ona eziyet etse, gıybetini yapsa ya da ona bir kötülük yapmak istese, bundan dolayı kederlenmez ve o kimseyi affeder. Nitekim idrar denize düştüğü zaman deniz onu temizler. Cünüb kimse denize dalsa ve yıkansa, deniz onu da temizler. Deniz ne idrarla, ne de cünübün girmesi ile değişir."

Yine şeyhim (Allah ruhunu rahat ettirsin) şöyle dedi: "Kim bizim hakkımızda uygunsuz bir söz söylediyse veya nâhoş bir şey yaptıysa hakkımız ona helâl olsun. Onun için intikam taleb etmek veya onun istenmeyen bir duruma düşmesini istemek bizim yolumuzda şirk kabilindendir. Biz asla ona iltifat etmeyiz. Bilakis Allah'ın bizim için takdir ettiği işlere iltifat ederiz. O'nun bütün fiilleri güzeldir. Cemâlini celâlinde gizlemiştir." Bu konuda uzun uzun açıklamalarda bulundu. Bunlar *Tamâmül-feyz* adlı kitabımızda zikredilmiştir.

el-Hulâsa'da Kitâbü'l-Hudûd'da der ki: "Bir adam diğerine 'Ey habis' dese, ona 'Bilakis sen habissin' diyebilir mi? En güzeli ondan geri durmak ve cevap vermemektir. Eğer o kimsenin te'dib edilmesi için konuyu kadıya götürürse bu câizdir. Bununla birlikte eğer ona cevap verirse bunda da beis yoktur."

Mecmau'l-fetâvâ'da Kitâbü'l-Cinâyât'ta şöyle der: "Bir kimse diğerine 'Ey habis' dese, diğeri de ona misli ile karşılık verse bu câizdir. Çünkü bu zulme uğradıktan sonra hakkını almaktır ki buna izin verilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "***Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur.***" (eş-Şûrâ, 42/41) Affetmek ise daha fazîletlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "***Kim bağışlar ve barışırsa, onun mükâfatı Allah'a âiddir.***" (eş-Şûrâ, 42/40) Eğer bu söz haddi gerektiren bir söz ise kendisine haddi gerekli kılmamak için ona misli ile cevap vermemelidir."

Nitekim *et-Tenvîr*'de der ki: "Bir kimse başkasına "Ey zinâkar" dese, diğeri de ona: "Hayır aksine zinâkar sensin" dese ona da had uygulanır. Ancak öyle değil de birisi diğerine 'Ey habis' dese, öteki de "Sensin habis" dese, ödeşirler." Yine *et-Tenvîr*'de şöyle der: "Bir kimse başkasına haksız yere vursa, vurulan da vurana vursa, ikisi de tâzir cezâsına çarptırılır. Tâzirin tatbîkine önce vurandan başlanır."

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ
سَمٖيعٌ بَصٖيرٌ ﴿٦١﴾

61. Böylece *(Allah, haksızlığa uğrayana yardım edecektir ve buna kadirdir).* Çünkü Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar. Şu da muhakkak ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

"*Böylece*" Allah, haksızlığa uğrayana yardım edecektir ve buna kâdirdir. "*Çünkü Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar.*" Yâni bu Allah'ın yardımı, Allah'ın gâlib kılma ve diğer hususlarda dilediğini yapmaya kâdir olması sebebiyledir. Güneşi görünmez kılarak gecenin karanlığını gündüzün aydınlığı yerinde hâsıl etmesi, güneşin doğmasını sağlayıp onu yükselterek gecenin karanlığının yerine gündüzün aydınlığını hâsıl etmesi veya gece ve gündüzün birinden eksilen saatleri diğerine eklemesi Allah'ın gâlib kılacağına delâlet eden sonsuz kudretinin âyetlerinden/delillerindendir.

Râğıb der ki: "اَلْوُلُوجُ" dar bir yere girmektir. Allah Teâlâ: "حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فٖى سَمِّ الْخِيَاطِ ***…deve iğne deliğine girinceye kadar...***" (el-A'râf, 7/40) buyurmuştur. "*Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar*" âyeti ise gecenin gündüzün içinde ziyâdeleşmesi ve gecenin içinde gündüzün ziyâdeleşmesi şeklinde Allah'ın âlemi terkîb etmesine dikkat çekmektedir. Bu uzama ve kısalma güneşin doğuş ve batış yerlerine göredir.

"*Şu da muhakkak ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir.*" Zulmedenin ve zulmedilenin sözlerini işitir, onların fiillerini görür ve göz ardı etmez.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ
اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبٖيرُ ﴿٦٢﴾

62. Böyledir. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nun dışındaki taptıkları ise bâtılın ta kendisidir. Gerçek şu ki Allah, evet O, uludur, büyüktür.

"*Böyledir.*" Allah'ın ilim ve kudretin kemali ile vasfedilmesi böyledir. "*Çünkü Allah,*" ülûhiyyette "*hakkın ta kendisidir. O'nun dışındaki*" duâ edip "*taptıkları ise*

bâtılın ta kendisidir.” Onların ilahlığı bâtıldır. “*Gerçek şu ki Allah, evet O, uludur,*” her şeyin üstünde ve yücedir, ortağı olmasından “*büyüktür.*” Şânı O’ndan daha yüce, güç ve hâkimiyet bakımından O’ndan daha büyük bir şey yoktur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Tâliblerin O’nu ancak kendisiyle bulması dışında O’nu bulmalarından uludur, yücedir. Vuslata erenlerin nihâyetini idrâk etmeleri azamet sâhibidir/büyüktür.”

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “O şânı yüce/ulu olandır. Yâni zâtında ve fiillerinde işi/durumu ve celâli yücedir. Şân bakımından O’ndan yüce yoktur. Çünkü O izâfeten ve vücûb bakımından her şeyin üstündedir. Aşağının karşılığı olan “اَلْعُلُوّ”dendir. “Aşağılık ve yukarılık”, mesela arş ve kürsî gibi duyularla bilinen hususlarda; peygamber ve ümmeti, halîfe ve sultan, âlim ve öğrenci arasındaki üstünlük, şeref, kemal ve yükseklik konusunda olan farklılık gibi akılla bilinen hususlarda kullanılır. Hak Sübhânehû cisim olmaktan münezzeh olduğu için O’nun yüceliği birinci mânâda olmaktan münezzehtir. Bunlar ise duyularla hissedilen şeylerdir. Bu durumda O’nun yüceliğinin ikinci mânâda ve ona mahsus olduğu ortaya çıkmaktadır.

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: “Kul mutlak yüce/yüksek olarak düşünülemez. Çünkü o hangi dereceye ulaşsa mutlaka onun üstünde bir derece vardır. Bu da peygamberlerin ve meleklerin dereceleridir. Evet insan cinsi içerisinde kendisinin üzerinde kimsenin olmadığı bir dereceye nâil olunması tasavvur edilebilir. Bu ise Peygamberimiz (a.s.)’ın derecesidir. Fakat o da mutlak yüceliğe nisbetle eksiktir. Çünkü o, diğer bazı varlıklara izâfetle bir yüceliktir. Bir başka sebep de o varlığa (vücûda) izâfetle bir yüceliktir ki zorunluluk (vücûb) yoluyla değildir. Bilakis onun üstünde bir insanın var olması imkân dâhilindedir. O halde mutlak yüce, yücelik ve üstünlük kendisine âid olandır. Bu ise başkalarına izâfetle değil, vücûb (zorunluluk) yoluyladır. Yine zıddı imkân dâhilinde olan varlık îtibâriyle de değildir.”

“*O, büyüktür.*” Kibriyâ (büyüklük, ululuk) sâhibidir. Bu da kendisiyle vücûdun/varlığın kemâli kasdedilen zâtın kemâlinden ibârettir. Varlığın kemâli ise iki şeyledir: Birincisi, her mevcûdun ondan sâdır olması. İkincisi ise devamlı olmasıdır. Çünkü her varlık önceden veya sonradan olan bir yoklukla sınırlıdır. Onun için de eksiktir. Bu sebeple bir insanın ömrü uzayınca ona “kebîr/büyük”, yani yaşı büyük, dünyada kalma müddeti uzun demektir. Burada “عَظِيمُ السِّنِّ” ifadesi kullanılmaz. Şu halde “اَلْكَبِيرُ” kelimesi, “اَلْعَظِيمُ” kelimesinin kullanılmadığı yerde kullanılır.

Kullardan büyük (kebîr) olan, kemâl sıfatları kendisine mahsus olmayan, bilakis başkasına da sirâyet eden kâmil kimsedir. Onunla beraber olan kimseye mutlaka onun kemâlinden bir şeyler ulaşır. Kulun kemâli aklında, vera‘ında (şüpheli şeylerden uzak durmasında) ve ilmindedir. Öyleyse ‘büyük (kebîr)’, âlim, takvâ sahibi, halkı irşâd eden, nurlarından ve ilimlerinden aydınlanılan bir örnek olmaya lâyık kimsedir. Bundan dolayı **Îsâ** (a.s.): “Kim bilir, amel eder ve başkalarına öğretirse, böylesi göğün melekûtunda “Azîm/büyük” diye çağrılır/adlandırılır.” buyurmuştur.

Îsâ (a.s.)’a: “Ey Rûhullah, kiminle oturup kalkalım?” diye soruldu. İsâ (a.s.): “Konuşması ilminizi artıran, kendisini görmeniz size Allah’ı hatırlatan, ameli sizi âhirete rağbet ettiren kimse ile.” buyurdu.

Âyette Allah’tan başka her şeyin bâtıl, yânî zâtî bir varlıkla mevcut olmadığına işâret vardır.

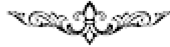
Mesnevî’de der ki:

Allah’tan başka her şey bâtıldır
Muhakkak ki Allah’ın fazlı, yağmur yüklü buluttur
Mülk, O’nun mülküdür, mâlik olan O’dur
O’nun zâtından gayrı ne varsa yok olacaktır

Şeyh Ebü’l-Hasan Bekrî: “Allah’tan başka her şeyden Allah’a istiğfâr ederim.” demiştir. Yâni bâtılın kendi zâtına varlık isbât etmesinden istiğfâr edilir. Şu halde akıllı kimseye gereken, şuhûd ve yakîn elde etmek için çalışmak ve tevhîde temkîn makamına ulaşmaktır.

Ey hâli perişan Hâfız! Vahdetten dem vurduğunda
Dünya ve âhiret üzerine tevhîd kalemi çek; unut

Allah’tan bizi tahkîk üzere hakîkati idrâke muvaffak kılmasını niyaz ederiz.

---

[45]. Buhârî, Ezan 30; Ahmed, III, 348

[46]. Terğîb, II, 301

[47]. Bk. Terğîb, II, 276

[48]. Müşâkele; bir kelimenin aynı cümle içinde iki ayrı mânâsı kullanılarak yapılan kelime oyunu. Mecâz-ı mürsel; benzetme gayesi güdülmeden yapılan mecaz.

GÖKLERDE VE YERDE NE VARSA HEPSİ O'NUNDUR

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً
إِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَإِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي
الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ
عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي
أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ أُمَّةٍ
جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ
إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾ وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ
﴿٦٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذٰلِكَ فِي
كِتَابٍ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٧١﴾
وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ
يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ
ذٰلِكُمُ النَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

63. Görmedin mi, Allah, gökten yağmur indirdi de bu sayede yeryüzü yeşeriyor. Gerçekten Allah çok lütufkârdır, *(her şeyden)* haberdardır.

64. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hakikaten Allah, yalnız O zengindir, övgüye değerdir.

65. Görmedin mi, Allah, yerdeki eşyayı ve emri uyarınca denizde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de, kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.

66. O, *(önce)* size hayat veren, sonra sizi öldürecek, sonra yine diriltecek olandır. Gerçekten insan, çok nankördür.

67. Biz, her ümmete, uygulamakta oldukları bir ibadet tarzı gösterdik. Öyle ise

onlar *(ehl-i kitap)* bu işte seninle çekişmesinler. Sen, Rabbine davet et. Zira sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın.

68. Eğer seninle münakaşa ve mücâdeleye girişirlerse: «Allah yaptığınızı çok iyi bilmektedir» de.

69. Allah kıyâmet gününde, ihtilâf etmekte olduğunuz konulara dair aranızda hüküm verecektir.

70. Bilmez misin ki, Allah, gökte ve yerde ne varsa bilir? Bu, bir kitapta *(levh-i mahfuzda)* mevcuttur. Bu *(eşya ve olayların bilgisine sahip olmak),* Allah için çok kolaydır.

71. Onlar, Allah'ı bırakıp, Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği, kendilerinin dahi hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeylere tapıyorlar. Zalimlerin hiç yardımcısı yoktur.

72. Âyetlerimiz açık açık kendilerine okunduğunda, kâfirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Onlar, kendilerine âyetlerimizi okuyanların neredeyse üzerlerine saldırırlar. De ki: Size bundan *(bu öfke ve huzursuzluğunuzdan)* daha kötüsünü bildireyim mi? Cehennem! Allah, onu kâfirlere *(ceza olarak)* bildirdi. O, ne kötü sondur!

"*Görmedin mi, Allah, gökten yağmur indirdi de bu sâyede yeryüzü yeşeriyor.*" Solgunluk ve kuruluğun ardından birdenbire yeşeriyor.

Râğıb der ki: "اَلْخُضْرَةُ (yeşil)" beyazla siyah arasında bir renktir. Siyaha daha yakındır. Onun için siyaha yeşil, yeşile de siyah denmiştir. Irak'ta yeşilin çok olduğu yere "سَوَادُ الْعِرَاقِ" denilmiştir.

"*Görmedin mi?*" ifâdesi, takrir/tesbît için olan bir sorudur. "تُصْبِحُ" fiilinin muzâri siygasıyla getirilmesi, yağmurun tesirinin uzun zaman kaldığına delâlet etmek içindir.

"*Gerçekten Allah çok lütufkârdır,*" Allah'ın lütfu her şeye ve herkese bilmediği ve hesap etmediği taraftan ulaşır. **Kâşifî** der ki: "Cenâb-ı Hak rızık vermek için ot bitirmekle kullarına lütufta bulunandır." O, her şeyden, uygun olan zâhiren ve bâtınen güzel idâre ve tasarruftan "*haberdardır.*" **Kâşifî** der ki: "Rızkın da rızık verilenin de durumunu iyi bilendir."

لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ
الْحَم۪يدُ۟ ﴿٦٤﴾

64. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hakikaten Allah, yalnız O zengindir, övgüye değerdir.

"*Göklerde ve yerde ne varsa*" yaratma, mülk ve tasarruf bakımından "*O'nundur. Hakikaten Allah, yalnız O zengindir*" zâtında her şeyden müstağnîdir. Hiçbir zaman kendi zâtında bir eşyaya ihtiyacı yoktur. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "O'nun zenginliği bağışları ile eksilmez" "*övgüye değerdir*" sıfatları ve fiilleri övülmeyi gerektirir; övülmeye lâyıktır. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "Zâtında hamd edenlerden müstağnîdir."

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: "ٱلْحَمِيدُ" övülen, senâ edilendir. Allah Teâlâ kendi nefsine hamdi/övgüsü sebebiyle ezelen, kullarının kendisine hamdi sebebiyle ebedî olarak övülmüştür. O'nu zikredenlerin zikrine mensub olarak bu Allah'ın celâl, yücelik ve kemâl sıfatlarına âiddir. Çünkü hamd, kemâl olması bakımından kemâl sıfatlarını zikirdir.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرٖى فِى الْبَحْرِ
بِاَمْرِهٖۜ وَيُمْسِكُ السَّمَٓاءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِالنَّاسِ لَرَؤُ۫فٌ رَحٖيمٌ ﴿٦٥﴾

65. Görmedin mi, Allah, yerdeki eşyayı ve emri uyarınca denizde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de, kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.

"*Görmedin mi, Allah, yerdeki eşyayı ve emri*" kolaylaştırması ve dilemesi "*uyarınca denizde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi.*" Yâni yerde olan şeyleri sizin emrinize verdi, faydalanmanız için hazır kıldı. Onlar hakkında dilediğiniz şekilde tasarruf edersiniz. Taştan daha sert, demirden daha çetin, ateşten daha korkulu bir şey yoktur ki emrinize ve hizmetinize verilmiş olmasın.

"*Göğü de, kendi izni*" yâni dilemesi "*olmadıkça yer üzerine düşmekten korur.*" Allah göğü tutulmasını gerektirecek bir şekilde yaratmıştır.

Râğıb der ki: "Bir şey hakkında izin, ona müsâade ettiğini ve ruhsat verdiğini bildirmektir."

Allah'ın göğe bu izni vermesi kıyâmet günü olacaktır. Burada göğün kendiliğinden durduğu reddedilmektedir. Çünkü onun cisimlik bakımından diğer cisimlerden farkı yoktur. Diğer cisimler gibi o da eğilip düşmeye kabiliyetlidir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bir kitapta gördüğüm şu hâdise şaşılacak şeylerdendir: Bir kuş her gece sabaha kadar ağaçtan ayağıyla sarkar ve göğün üzerine düşmesinden korkarak feryad eder. Bunun bir benzerini **Hâfız** zikretmiştir. Turna yere iki ayağı ile değil sadece biriyle basar. Tek ayağını yere bastığı zaman yerin çöküp batmasından korkar. Güvenmediğinden yere sağlam basmaz. Bu iki hususta basîret sahipleri için ibret vardır.

“*Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.*” çok şefkatli ve ihsan edicidir. Çünkü onların geçim sebeplerini hazırlamış, onlara faydalanacakları kapıları açmış, türlü zararları onlardan uzaklaştırmış, tekvînî ve tenzîlî âyetlerle istidlâl yollarını onlara açıklamıştır. “اَلرَّؤُفُ” rahîm mânâsınadır. Ya da “اَلرَّأْفَةُ” rahmetin daha şiddetlisi ve daha incesidir. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle denilmektedir.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “اَلرَّؤُفُ” yâni kullarının yükünü hafifletmeyi murad edendir. “رَحِيمٌ” onlara nîmetler bahşetmek isteyendir.”

وَهُوَ الَّذٖٓى اَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُم۪يتُكُمْ ثُمَّ يُحْي۪يكُمْ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

66. O, *(önce)* size hayat veren, sonra sizi öldürecek, sonra yine diriltecek olandır. Gerçekten insan, çok nankördür.

Bu sûrenin başında açıklandığı üzere cansız varlıklar, unsurlar ve nutfeler iken “*O, (önce) size hayat veren, sonra*” ecelleriniz geldiğinde “*sizi öldürecek, sonra*” ba‘s sırasında “*yine diriltecek olandır. Gerçekten insan, çok nankördür.*” Yâni gayet âşikar olduğu halde nimetleri inkâr eder ve gerçek nimet verene ibâdet etmez. Bu ifâde, bir cinsi onun bazı ferdlerinin vasfıyla vasfetme kabîlindendir.

Cüneyd (k.s.) der ki: “Allah size ma‘rifetiyle hayat verdi. Sonra gaflet ve fetret zamanlarında sizi öldürür. Sonra fetretin ardından cezb ile sizi diriltir. Sonra sizi herkesten ve her şeyden keser ve kendisine ulaştırır. Hakikaten insan nankördür. Lehine olanı hatırlar, aleyhine olanı unutur.

Bilesin ki Allah Teâlâ insanı değerli kıldı, şânını yüceltti. Onu cansız varlıklar âleminden bitkiler âlemine, oradan da canlılar âlemine nakletti. Onu konuşan bir varlık kıldı. Maddî ve mânevî nîmetlerle donattı. Mevcûdâtı onun hizmetine verdi. Elbette insanın Allah’ın bu lütuflarına şükretmesi gerekir.

Şükür, nimeti ızhâr etmek ve ortaya çıkarmaktır. Zıddı küfrandır, nankörlüktür. Küfrân, nimeti örtmek ve gizlemektir. Her nimet, nimeti vereni tanımaya giden bir yoldur. Çünkü nimet O’nun eseridir. Eserden müessire gitmek lâzımdır. İşte bu yakînî îmandır.

Kudsî hadîste:

“*Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmeyi sevdim. Mahlûkâtı yarattım. Nimetleri onlara sevdirdim ki (bu sâyede) beni tanısınlar*”[49] buyrulmuştur.

Şu halde akıllıya gereken nîmetlere ve zenginliğe aldanmamak, her halde Allah’ın tevfîkini düşünmektir.

Bir haberde nakledildiğine göre Allah Teâlâ, Peygamber (s.a.)’e şöyle buyurmuştur:

“*Güçlü kimseye de ki: ‘Gücün seni kendini beğenmeye götürmesin. Gücün seni*

mağrur ediyorsa, haydi kendinden ölümü uzaklaştır bakalım.'

Âlime de de ki: "İlmin seni kendini beğenmeye sevk etmesin. İlmin seni mağrur ediyorsa, haydi ecelin ne zaman bana haber ver bakalım.'

Zengine de de ki: 'Malın ve zenginliğin sana kendini beğendirmesin. Eğer seni mağrur ediyorsa, mahlûkatımı bir öğün doyur bakalım."

İnsan âcizdir. Allah ise her şeye kâdirdir. Küçüğe de büyüğe de nîmet O'ndandır.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Yeryüzü, Allah'ın herkese açık sofrasıdır
Bu yağma sofrasında düşmanla dost eşittir

İnsanın uzuvlarından her uzvun kendisine mahsus bir tâati vardır. İnsan uzuvlarını kendi yerlerine yönlendirmez ve kendilerine uygun hizmetlerde kullanmazsa Allah Teâlâ'nın gazabına mârûz kalır.

Bostân'da şöyle der:

Adamın biri çocuğun kulağını iyice çekmiş
Ey şaşkın ve bedbaht adam demiş
Odun yarasın diye sana balta verdim
Mescidin duvarını yık, demedim
Dil, şükür ve hamd için yaratılmıştır
Allah'ı bilen, onu gıybet için kullanmaz
Kulak, Kur'an ve öğüdün güzergâhıdır
İftirâ ve bâtıl sözleri işitmeye çalışma
Gözler, Allah'ın kudretini görmeye yarar
Kardeşinin ve dostunun ayıplarına karşı onları yumman gerekir

Denilir ki: Allah Teâlâ'ya yönelen kimsenin (münîb) alâmeti üç haslette belli olur:

1- Kalbini Allah'ın sıfatları ve âhirete âid işleri tefekkürle meşgul eder.

2- Dilini zikir ve şükür ile meşgul eder.

3- Ölüm gelene kadar gevşeklik göstermeden bedenini Allah yolunda hizmetle meşgul eder.

Yüce Allah'tan bizi tâatine ve hizmetine muvaffak kılmasını, cennetiyle ve vuslatıyla şereflendirmesini niyâz ederiz.

لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِى الْاَمْرِ وَادْعُ
اِلٰى رَبِّكَ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾

67. Biz, her ümmete, uygulamakta oldukları bir ibadet tarzı gösterdik. Öyle ise

onlar *(ehl-i kitap)* bu işte seninle çekişmesinler. Sen, Rabbine davet et. Zira sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın.

"*Biz,*" geçmişte var olan ve şimdi de varlığını sürdüren "*her*" muayyen "*ümmete,*" başka ümmetin değil bu muayyen ümmetin ibâdet etmekte ve "*uygulamakta oldukları bir ibâdet tarzı*" yâni başka bir ümmete âid olmayan özel bir şerîat "*gösterdik*" muayyen kıldık. Yâni her şerîatı ümmetlerden belli bir ümmet için tâyin ettik. Öyle ki onlardan hiçbir ümmet kendisi için belirlenmiş şerîatından başka bir şerîata müstakil olarak da kendi şerîatına ortak yaparak da geçmez.

Ümmet, Allah'ın peygamber gönderdiği topluluktur.

Mûsâ (a.s.)'ın peygamber gönderilmesinden Îsâ (a.s.)'ın peygamber gönderilmesine kadar olan ümmetin şerîatları Tevrât idi. Onlar, ona göre ibâdet ve amel eden kimselerdir. Îsâ (a.s.)'ın peygamber gönderilmesinden Hz. Peygamber (a.s.)'ın peygamber gönderilmesine kadar olan ümmetin şerîatları İncil idi. Onlar da, ona göre ibâdet ve amel eden kimselerdir. Hz. Peygamber (a.s.)'ın peygamber gönderilmesinden îtibâren kıyâmete kadar mevcûd olan ümmet ise bir tek ümmettir. Onların şerîatı ise başkası değil Furkân'dır.

"*Öyle ise onlar*" diğer dinlerden muâsırın olan kimseler, kendi şerîatlarının önceki ataları için tâyin edilen Tevrat ve İncil olduğunu iddiâ ederek "*bu işte*" din hususunda "*seninle çekişmesinler.*" münâkaşa etmesinler. Çünkü onlar nesh olunmadan önce geçmiş ümmetlere âid iki şerîat idi. Bunlar ise müstakil bir ümmettir. Şerîatları sadece Yüce Kur'an'dır. Diğer dinlere mensup insanlar din işinde seninle kavga etmemeliler. Senin din husudundaki durumun gayet açık seçiktir. Dinde kavga düşünülebilir mi? Güneşin nûru hakkında tefekkür ve teemmüle mahal yoktur.

"*Sen,*" bütün insanları "*Rabbine*" din ve şerîatlarında açıklandığı şekilde O'nu bir tanımaya ve O'na ibâdete "*dâvet et.*" Dâvetini bir topluluğu bırakıp diğerine tahsis etme. Çünkü bütün insanlar senin ümmetindir. "*Zira sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın.*" Yâni Hakk'a ulaştıran dosdoğru bir yol, yâni din üzeresin.

وَاِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾

68. Eğer seninle münakaşa ve mücâdeleye girişirlerse: "Allah yaptığınızı çok iyi bilmektedir." de.

"*Eğer seninle*" hak ortaya çıktıktan ve delil zorunlu olarak bulunduktan sonra "*münâkaşa ve mücâdeleye girişirlerse:*" Tehdid yollu onlara "*Allah yaptığınızı*" yaptığınız saçmalıkları -ki bunlardan birisi de mücâdele ve münâkaşa etmeleridir- "*çok iyi bilmektedir.*" Onlardan dolayı elbette size karşılık ve cezâ verecektir, *de.*"

Mücâdelenin aslı "جدلت الحبل" yâni sağlamca eğirdim, sarıp büktüm, ifâdesindendir. Sanki birbiriyle münâkaşa eden iki kişiden her biri diğerini büküp görüşünden

uzaklaştırmak ister.

اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾

69. Allah kıyâmet gününde, ihtilâf etmekte olduğunuz konulara dair aranızda hüküm verecektir.

"*Allah*" dünyada delillerle ve âyetlerle açıkladığı gibi "*kıyâmet gününde*" sevab ve cezâ ile, din hususunda "*ihtilâf etmekte olduğunuz konulara dâir aranızda*" sizden mü'min olanlarla kâfir olanlar arasında "*hüküm verecektir.*"

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّ ذٰلِكَ فِي
كِتَابٍۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

70. Bilmez misin ki, Allah, gökte ve yerde ne varsa bilir? Bu, bir kitapta *(levh-i mahfuzda)* mevcuttur. Bu *(eşya ve olayların bilgisine sahip olmak)*, Allah için çok kolaydır.

"*Bilmez misin ki,*" buradaki soru takrîr/tespit içindir. Yani 'Şüphesiz sen bildin/bilirsin' demektir. "*Allah, gökte ve yerde ne varsa bilir?*" Kâfirlerin dedikleri ve yaptıkları da dâhil olmak üzere hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. "*Bu,*" yâni gökte ve yerde olan her şey "*bir kitapta*" levh-i mahfuzda "*mevcuddur.*" Meydana gelmeden önce orada yazılmıştır. Biz bildiğimiz ve kaydettiğimiz halde onların durumu seni kederlendirmesin.

"*Bu*" zikredilen bilme, kuşatma ve levh-i mahfuzda sâbit kılma "*Allah için çok kolaydır.*" âsândır. Çünkü O'nun ilmi ve kudreti, zâtının muktezâsıdır. Hiçbir şey O'na gizli ve zor olmaz.

Yukarıdaki âyetlerde bâzı işâretler vardır:

1- Tâliblerden her grubun izlediği bir kanun/şerîat, her kavmin gittiği bir yol vardır. Onların sâkini oldukları bir makam ve yerleştikleri bir mahal vardır. Her topluluğu yerleştikleri yere bağlamış, hareket eden her şeyi kendilerine mahal kıldığı yere ulaştırmıştır.

Kulluk sergisi âbidlerin ayaklarıyla çiğnenmiştir. İctihad/gayret sahası gayretli meşakkat ehli kimselerle mâmûrdur. Ma'rifet sahiplerinin meclisleri âriflere lâzım olan şeylerle ünsiyetlidir. Muhabbet ehlinin konakları vecd ehlinin hazır oldukları yerlerdir. Sülûk ve vusûl makamlarının farklılığı sebebiyle Allah Teâlâ'ya dâvet de farklılık gösterir. Onlardan kimisi insanları kulluğun hakîkatinde fenâ kapısından çağırır. Şu âyet bunu ifâde eder: "***Daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım.***" (Meryem,

19/9).

Onlardan kimisi onları kulluğu mülâhaza/düşünme kapısından çağırır. Bu ise kendini aşağı ve muhtaç görmek, ubûdiyyet makamının gerektirdiği şeyleri yapmaktır. Kimisi onları Rahmânî ahlâkı mülâhaza kapısından çağırır. Kimisi onları kahrî ahlâkı mülâhaza kapısından çağırır. Kimisi de onları ilâhî ahlâk kapısından çağırır. Bu en yüksek ve yüce kapıdır. “Allah’a giden yollar mahlûkatın nefesleri ve ilâhî nefesler sayısıncadır.” demişlerdir. Çünkü her mazharda Allah Teâlâ tarafından devamlı var edilen yeni durumlar ilâhî nefeslerdir.

2- Mücâdele ehli red, inkâr ve îtiraz ehlidir. Allah onların hallerini çok iyi bilir ve kıyâmet günü her grubun arasında kendi durumuna uygun olarak hükmeder. Yabancılara (ecânib) şöyle buyurur: “***Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.***” (el-İsra, 17/14) Dostlara (evliyâ) gelince, onlardan bir topluluğu pek kolay bir hesap ile hesaba çeker. Onlardan bir sınıf vardır ki ecirleri hesapsız olarak verilir. Sevgililere (ahbab) gelince, ***“onlar Güçlü ve Yüce Allah’ın huzurunda hak meclisinde sıdk makamındadırlar”*** (bk. el-Kamer, 54/55).

3- Semâ/gök kalb semâsına işârettir. Orada yakîn, sıdk, ihlâs ve muhabbet nuru vardır. Arz/yer ise beşeriyyet ve nefs-i emmâre arzıdır. Orada şek, yalan, şirk ve dünya hırsı karanlığı vardır. Allah kalb sahiplerinden belâ ve sıkıntıları giderir ve onlara güzel nimetler bahşeder. Belâ ve sıkıntıları nefis sâhiplerinin üzerine indirir ve onların şikâyetlerini işitmez. Bu ezelde takdir kalemiyle yazılmış bir kitaptadır (levh-i mahfuz). Nitekim **Şeyh Sa‘dî** şöyle der:

Hâllerin hareketlerin -iyi olsun kötü olsun-
Allah’ın takdir eliyle nakşedilmiştir

“*Bu Allah için çok kolaydır.*” Takdîre göre onlara karşılık vermek Allah Teâlâ için kolaydır. Fakat mü’min bilmelidir ki herkes ne için yaratılmışsa o ona kolaylaştırılmış ve hazır edilmiştir. O halde kim ilim ve amele muvaffak kılınırsa bu en büyük saâdetin alâmetidir. Kim de cehâlet tembellikle denenir, onlara mübtelâ olursa ise bu da en büyük şakâvetin/bedbahtlığın nişanıdır. Geriye ilâhî hükümlere teslim olmaktan; ma‘rifet ve hakîkate ulaşana kadar Hakk’ın yolunda şerîat ve tarîkat ile çalışıp gayret etmekten başka bir çare kalmamaktadır.

Kazâ-i ilâhî gemiyi nereye isterse oraya götürür
Kaptanı üstündeki elbiseyi yırtıp parçalasa da

Şeyh Sa‘dî’nin sözüne gelince, bu söz kazâ âlemiyle ilgilidir. Kulun bu konuda gözü bağlıdır. Onu araştırıp peşine düşmesi doğru değildir. “***Allah ise hakkı söyler ve doğru yola O eriştirir.***” (el-Ahzâb, 33/4)

❀

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهٖ
عِلْمٌ ۜ وَمَا لِلظَّالِمٖينَ مِنْ نَصٖيرٍ ﴿٧١﴾

71. Onlar, Allah'ı bırakıp, Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği, kendilerinin dahi hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeylere tapıyorlar. Zâlimlerin hiç yardımcısı yoktur.

"*Onlar,*" yani şirk ehli "*Allah'ı*" Allah Teâlâ'ya ibadeti "*bırakıp, Allah'ın kendisine*" ibâdetin câiz olduğu hakkında "*hiçbir delil*" yâni huccet ve burhan "*indirmediği, kendilerinin dahi*" onlara ibâdetin câiz olduğu "*hakkında*" akıl ve istidlâl sonucu zorunlu olarak kendilerinde hâsıl olan bir "*bilgi sahibi olmadıkları şeylere tapıyorlar.*" Onlar sadece taklid ve sırf cehâletlerinden dolayı putlara tapıyorlar.

"*Zâlimlerin*" yâni bu büyük zulmü irtikâb eden müşriklerin, zulümleri sebebiyle başlarına gelen azabı kendilerinden uzaklaştıracak "*hiç yardımcısı yoktur.*"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki Allah havâssından olan kimseye bir burhan tahsis eder, bir beyan ile te'yid eder ve bir sultan (güç, delil) ile aziz kılar. Yardımsız bırakılanların ise ibâdet ettikleri türlü putlar hakkında bir delilleri, taleb ettikleri şeye bir burhanları ve Allah'tan da kendilerine herhangi bir yardım yoktur. Aksine onlar yardımsız bırakılırlar."

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فٖى وُجُوهِ الَّذٖينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ ۜ
يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذٖينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا ۜ قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ
ذٰلِكُمْ ۜ اَلنَّارُ ۜ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا ۜ وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿٧٢﴾

72. Âyetlerimiz açık açık kendilerine okunduğunda, kâfirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Onlar, kendilerine âyetlerimizi okuyanların neredeyse üzerlerine saldırırlar. De ki: Size bundan *(bu öfke ve huzursuzluğunuzdan)* daha kötüsünü bildireyim mi? Cehennem! Allah, onu kâfirlere *(cezâ olarak)* bildirdi. O, ne kötü sondur!

Kur'an'dan "*âyetlerimiz açık açık*" hak olan inanç esaslarına ve ilâhî hükümlere delâleti açık olan âyetlerimiz "*kendilerine*" yâni müşriklere "*okunduğunda, kâfirlerin suratlarında hoşnutsuzluk*" yâni asık bir çehre ve iğrenme ile inkârı "*sezersin.*" Yâni kâfirlere Kur'an'ı okuduğunda, Hakk'a karşı olan aşırı husumet ve inadlarından dolayı yüzlerinde tiksinme ve nefret izlerini görürsün.

Bilesin ki yüzler aynalara benzer. İkrar ve inkârdan her sûret orada âşikâr olur. Bunlar insanın iç âlemindeki hallerin eseridir. Her kap içinde olanı sızdırır. Tıpkı Sâlih (a.s.)'ın kavminin yüzlerinin renk değiştirmesi gibi. Onun dış görünüşünde ne zâhir

olmuşsa mutlaka onların iç âleminde karar kılan şeyin hükmüydü.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Kimin yüzü beyaz olursa, içinin hâlini gösterir
Siyah ve gök renkli ise, gönül rengi oraya yansımıştır

"*Onlar, kendilerine âyetlerimizi okuyanların neredeyse üzerlerine saldırırlar.*" Yâni taklid yoluyla aldıkları bâtıl ve saçma şeyler için kin ve öfkelerinin fazlalığından onların üzerine atlayıp onları yakalarlar.

Onları reddetmek ve kasdettikleri müslümanlara zarar vermekten onların ümidini kesmek üzere "*De ki:* "*Size bundan*" içinizdeki âyetlerimizi okuyanlara duyduğunuz öfkeden ve onlara saldırmanızdan "*daha kötüsünü bildireyim mi?*" size hitâb edip haber vereyim mi? "*Cehennem!*" yâni o cehennemdir/ateştir. Bu ifâde mukadder bir sorunun cevabıdır. Sanki "O nedir?" diye sorulmuştur.

"*Allah, onu kâfirlere (cezâ olarak) bildirdi. O,*" cehennem "*ne kötü sondur!*" dönüp varacak yerdir!

Burada ayrılık, kovulma ve uzaklaştırılma ateşinin inkâr edenlerin kalblerinde taşıdıkları inkârdan daha kötü olduğuna işâret vardır. Öyleyse akıllıya gereken, kendisini şirke ve inkâra götüren her şeyden sakınmak, tevhid ve ikrar ehli ile beraber olmak, ilâhî hakîkat ve sırları kabul etmek, velâyet ehlini sevmek ve dalâlet sahiplerine buğzetmektir.

Bir haberde şöyle rivâyet edilmiştir: "*Allah yarın (âhirette) şöyle buyurur:* "*Ey Âdemoğlu! Sen dünyaya zühdünle sadece nefsinin rahatını diledin. Benim için her şeyden kesilmene gelince, bununla da nefsin için izzet taleb ettin. Fakat sen benim bir düşmanıma düşmanlık ettin ve benim bir dostuma da dost ve yardımcı oldun mu?*"[50]

Bilesin ki küfür ve inkâr insanı ateşe götürür. Tıpkı tevhid ve ikrarın sâhibini cennete ulaştırdığı gibi. Bu iki şey nîmetlerin en üstünüdür. Şüphesiz kul, tevhid sebebiyle ebedî saâdete erişir. Bunun için Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet hâriç her amel tartılır. Tevhid mü'minin kalbinde kökleşince, bulduğu her uygun ortamda onu ikrar etmekten ve anmaktan geri durmaz.

Cehennem ve azâb ehline gelince onların en az azab görenine ateşten ayakkabılar giydirilir. Onun sıcaklığından ta dimağı kaynar. Bunun için Allah "*O ne kötü bir sondur/dönüş yeridir*." buyurmuştur. Yani orada hiç kimse için rahat yoktur. Allah bizi de sizi de uzaklık ateşinden ve alevli ateşin azâbından korusun. Çünkü O en iyi koruyan ve himâye edendir.

[49]. Aclûnî, II, 173
[50]. İbn Abdilber, Temhîd, XVII, 432, 434

ALLAH'IN KADRİNİ HAKKIYLA BİLEMEDİLER

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُۜ اِنَّ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُۜ وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْـًٔا
لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُۜ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ
حَقَّ قَدْرِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزٖيزٌ ﴿٧٤﴾ اَللّٰهُ يَصْطَفٖي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ
رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِۜ اِنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ بَصٖيرٌۚ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٧٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ
﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖۜ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ
فِي الدّٖينِ مِنْ حَرَجٍۜ مِلَّةَ اَبٖيكُمْ اِبْرٰهٖيمَۜ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمٖينَ
مِنْ قَبْلُ وَفٖي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهٖيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ
عَلَى النَّاسِۚ فَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِۜ هُوَ
مَوْلٰيكُمْۚ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصٖيرُ ﴿٧٨﴾

73. Ey insanlar! *(Size)* bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız *(taptıklarınız)* bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!

74. Onlar, *(Bu âciz putları Allah'a ortak koşmak suretiyle)* Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler. Hiç şüphesiz Allah, çok kuvvetlidir, çok üstündür.

75. Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah işitendir, görendir.

76. Onların önlerindekini de, arkalarındakini de *(yaptıklarını da, yapacaklarını da)* bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.

77. Ey îmân edenler! Rükû edin; secdeye kapanın; Rabbinize ibadet edin; hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.

78. Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi; babanız İbrahim'in dininde *(de böyleydi)*. Peygamberin size şâhid olması, sizin de insanlara şâhid olmanız için, O, gerek daha önce *(gelmiş kitaplarda)*, gerekse bunda *(Kur'an'da)* size "müslümanlar" adını

verdi. Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. O, sizin mevlânızdır. Ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcıdır!

"*Ey insanlar! (Size) bir misal verildi;*" Yâni size garip bir durum, 'mesel/misal' diye isimlendirilmeyi hak eden, bütün ülkelerde ve asırlarda geçerli benzersiz bir kıssa açıklandı. "*Şimdi onu*" yâni o misâli tedebbür ve tefekkür etmek üzere "*dinleyin.*" O hâlde o meseli akıl kulağı ile dinleyin ve onun üzerinde düşünün.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Cenab-ı Hak "*Ey insanlar*" sözü ile, gözle işin hakîkatini görmeyi unutanlara işâret ediyor. Belki gaflet uykusundan uyanırlar diye onlara bir misal vermek lâzımdır. Burada hitab, genel olarak mîsakda verdiği sözü unutan herkese, özel olarak da "*şimdi onu dinleyin*" hitabını anlayıp idrâk etmeleri için dinleyenlere ve istîdadlı olanlaradır. Bu emir bir emr-i tekvînîdir. Hitabı işitip öğütlenmeleri istenmektedir. Sonra Cenab-ı Hak mânâyı beyan etti ve şöyle buyurdu:

"*Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız*" yâni Allah Teâlâ'ya ibâdeti bir tarafa bırakarak kendilerine taptığınız putlar, demektir. Bu ifâde misali açıklamakta ve tefsir etmektedir.

Kâşifî der ki: "Beytullahın etrafına konmuş olan putların sayısı üç yüz altmış idi. Hak Teâlâ buyurur: Allah'ın dışında taptığınız bütün bu putlar…"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Allah'ı bırakıp da*" yâni, açık ve gizli türlü putlardan kendilerine "*yalvardıklarınız*"

"*Bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar.*" Yâni bir sinek yaratmak için bir araya gelseler ve yardımlaşsalar bile onu yaratmaya güç yetiremezler. Kaldı ki bu işi tek tek nasıl yapabilsinler?! Sinek küçük ve hakir olduğu halde asla onu yaratamazlar

"اَلذُّبَابُ" kelimesi "اَلذَّبُّ"ndendir. Yâni o menedilir ve uzaklaştırılır. *el-Müfredât*'ta der ki: "اَلذُّبَابُ", uçan haşarattan bilinen hayvana (sineğe), arılara, eşek arılarına verilen isimdir. Ancak bu âyette kasdedilen hayvan bilinen sinektir.

Hayâtü'l-hayevân'da der ki: "Bir hadîste: "*Sinek cehennemdedir, arı ise değil.*"[51] buyrulmuştur. Sinek kokuşmuş şeylerden meydana gelir. Göz bebekleri küçük olduğu için göz kapakları yaratılmamıştır. Göz kapaklarının görevlerinden birisi de göz bebeğini tozdan korumak ve onu cilâlamaktır. Allah ona iki el vermiştir, onlarla göz bebeğini temizler ve cilâlar. Bunun için sineğin devamlı olarak ellerini gözlerine sürdüğünü görürsünüz. Ev kabak yaprağı ile tütsülendiğinde sinek orada eğleşemez."

"*Sinek onlardan bir şey kapsa,*" alıp götürecek olsa, çok zayıf olmasına rağmen âciz kaldıkları için "*bunu ondan geri de alamazlar.*" Bir şeyi kurtaramazlar, yani o şeyi geri alamazlar. Denilir ki: Putperestler putlara güzel koku ve bal sürerler, üzerlerine de kapıları sıkıca örterlerdi. Ama sinekler yine de ufak bir delik bulup oradan girer ve onları yerdi.

Kâşifî der ki: "Onların âdeti şöyle idi: Putlara bal ve kokulu şeyler sürerler,

puthanenin kapısını üzerlerine kapatırlardı. Sinekler pencereden girip onları yerler, birkaç gün sonra koku ve baldan onlarda iz ve eser kalmazdı. Müşrikler onları putların yediğini düşünerek sevinirlerdi. Hak Teâlâ putların acziyet ve güçsüzlüklerinden şöyle haber verir: Ne sineği yaratmaya kadirdirler ne de onları kendilerinden def etmeye.”

“*İsteyen de âciz, kendinden istenen de!*” Yâni puta tapan da taptığı da yahut putlardan güzel koku ve bal gibi bir şey alıp kapmak isteyen sinek de kendisinden bunlar istenen put da âcizdir.

مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَز۪يزٌ ﴿٧٤﴾

74. Onlar, *(Bu âciz putları Allah’a ortak koşmak suretiyle)* Allah’ın kadrini hakkıyla bilemediler. Hiç şüphesiz Allah, çok kuvvetlidir, çok üstündür.

“*Onlar,*” sinekten kendisini koruyamayan ve ona galebe çalamayan putları O’na ortak koşmak ve eşyanın münâsebet bakımından O’na en uzak olanına ilâh ismi vermek sûretiyle: “*Allah’ın kadrini hakkıyla bilemediler.*” Yâni O’nu gereği gibi tanıyamadılar ve gereği gibi O’na tâzim gösteremediler.

“*Hiç şüphesiz Allah,*” mümkin varlıkların tamamını yaratmak ve mevcûdatı bütünüyle yok etmek konusunda “*çok kuvvetlidir, çok üstündür.*” Eşyânın hepsine gâliptir. Hiçbir şey O’na gâlip gelemez. Taptıkları ilâhlar ise bunların en azından bile âciz ve en zelilinin karşısında bile mahkumdur.

İbn Atâ der ki: “*Sinek onlardan bir şey kapsa…*” sözü mahlûkatın güç ve tâkatlerine delâlet etmektedir. En heybetli ve mülkü/saltanatı en büyük olan kimse bile yaratılmışların en âciz ve zayıfından sakınma imkânı bulamaz. Bu onun aczini, zayıflığını, kulluğunu, zilletini bilmesi ve sahip olduğu dünyalık ile Âdemoğulları arasında hemcinslerine karşı övünmemesi içindir.

Âcizlerin kulu olan âcizler
Bir işle karşı karşıya kalınca birbirinden utanırlar
Acziyet ve kudret, birbiri için gereklidir
O hâlde bütün halk, birbirinden daha âcizdir
Kuvvet Hak’tadır, güç de O’nun hakkıdır
O’nunki beyin, öz, halkın sahip olduğu ise deridir

Vâsitî, son ayet ile ilgili olarak der ki: “Hakk’ın kadrini ancak Hak bilir. Vâsıtaların, rasûllerin, velîlerin ve sıddîkların kadrini bilmekten âciz olan kimse Hakk’ın kadrini nasıl bilebilir? O’nun kadrini bilmek, O’ndan başkasına iltifat etmemek, zikrinden gâfil olmamak, tâatinde gevşeklik göstermemektir. İşte o zaman O’nun kadrinin zâhirini bilirsin. O’nun kadrinin hakîkatine gelince O’nun kadrini ise ancak yine O bilir.”

Kâşifî der ki: “Muhakkıklar şu görüştedir: Şirk ehli gerçek anlamıyla O’nu tanımamışlardır. İlim ehli de O’nun marifetinin hakikatine yol bulamamışlardır. Çünkü “***Onlar ise, bilgice O’nu kavrayamazlar.***” (Tâhâ, 20/110) düstûru, kimseyi Hakk’ın dergâhının civarına bırakmaz. Kendisinin hüviyyet-i gaybet-i İlâhiyyesine hiçbir rehber ve yol göstericiye yol vermez. O’nunla masiva arasında, kendisinin bilinmesi yoluna adım atabilecek hiç bir münâsebet yoktur. Münâsebetsiz ma‘rifet, muhal kabîlindendir.

Toprağın pâk âlemle ne münâsebeti olabilir?

Büyüklerden birisi: “Seni sana göre gereği gibi tanıyamadık. Fakat seni kendimize göre gereği gibi tanıdık.” demiştir.

Şeyhim ve senedim (k.s.)’un *Miftâhu’l-ğayb* şerhinde şöyle denilir: “Ehlüllah meşrebinde ‘İlmü’l-hakâik’ diye isimlendirilen ilâhî-şer‘î ilim, beşerî tâkat nisbetinde Hak ile halk arasındaki irtibat ve O’nun tarafından âlemin yaratılışı bakımından Hakk’ı bilmektir. İşte burası kâmil velîlerin hayret vartasına düştükleri ve gereği gibi ma‘rifetten/bilmekten âciz olduklarını îtiraf ettikleri yerdir.”

Şeyh Ebü’l-Abbâs (r.h.) der ki: “Velîyi tanımak Allah’ı tanımaktan daha zordur. Çünkü Allah, kemâli ve cemâli ile tanınır. Ama insanın kendisi gibi yiyip içen bir mahlûku nasıl tanıyabilir?!” Bu konuda en az bir zevki olan kimseye gizli değildir ki bu söz, *Miftâh* şerhindeki ifâdelere ve ondan öncekilere uygundur.

اَللّٰهُ يَصْطَف۪ي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِۜ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ بَص۪يرٌۚ ﴿٧٥﴾

75. Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah işitendir, görendir.

“*Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da.*” Cebrâîl, Mîkâîl ve İsrâfîl gibi melekler, Allah ile peygamberler arasında vahiy ile aracılık ederler.

el-Müfredât’ta der ki: “اَلصَّفَاءُ”nın asıl anlamı, bir şeyin ayıp ve kusurdan arınmış olmasıdır. “اَلْاِخْتِيَارُ” bir şeyin en hayırlı olanını ve “اَلْاِجْتِبَاءُ” üstün vasıflı olanlarını seçmek olduğu gibi “اَلْاِصْطِفَاءُ” ise bir şeyin en saf/temiz yerini seçmek ve almaktır. Allah’ın kullarından birini seçmesi, bazen onu başkasında bulunan ayıp ve kusurdan arınmış olarak yaratması ile olur. Bazen de eğer bu arılık o kimsede önceden yoksa Allah’ın onu seçmesi ve buna hükmetmesi ile olur.

et-Te’vîlât’ta der ki: “Allah kendisi ile kulları arasında meleklerden elçiler seçer. Bundan maksad ilâhî risâleti edâ etme konusunda onları terbiye etmektir. Çünkü kullar henüz vâsıtasız olarak ilâhî hitâbı dinlemeye ehil değildirler. Onun için Allah kullarını meleklerin elçiliği vâsıtasıyla terbiye eder.”

Allah “*insanlardan da*” elçiler seçer. Halkı kendisine dâvet etmesi için insanlar arasından peygamberler seçer. Onlar, kendilerine temiz nefisler bahşedilen, kudsî güç ile te’yid olunan, hem rûhânî hem de cismânî âlemin kelâmıyla ilgilendirilmiş olan, bir

taraftan alıp diğer tarafa ulaştıran kimselerdir. Onların halkın işleriyle ilgilenmeleri Hak cânibine tamamen yönelmelerine (tebettül) engel olmaz. Kendilerine indirilenle halkı Allah Teâlâ'ya çağırırlar ve onlara O'nun gönderdiği şer'î esasları ve hükümleri öğretirler.

"*Şüphesiz Allah*" işitilecek her şeyi "*işitendir,*" **Kâşifî** der ki: "Peygamberlerin tebliğleri sırasında söylediklerini işitendir" "*görendir.*" görülecek her şeyi idrâk eder. Söz ve fiillerden hiç bir şey O'na gizli kalmaz. **Kâşifî** der ki: "Peygamberlerin ümmetlerinin dâveti red ve kabul konusunda durumlarını görendir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah, onlar ademde oldukları halde varolma ihtiyacı içindeyken yakarışlarını işiten, yok olduğu halde kimin risâlete müstehak olduğunu görendir."

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٧٦﴾

76. Onların önlerindekini de, arkalarındakini de *(yaptıklarını da, yapacaklarını da)* bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.

"*Onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir.*" Eşyânın geçmişini de gelecekte olması beklenen durumlarını da bilendir. **Kâşifî** der ki: "İnsanların önünde olan şeyi, yani yaptıkları amelleri bilir. Arkalarında olan şeyi, yani yapacakları işleri de bilir."

"*Bütün işler*" ne müşterek ne de müstakil olarak başka birine değil, sadece "*Allah'a döndürülür.*" Çünkü onların bizzat mâliki O'dur. Elçilerini seçme ve diğer hususlarda yaptıklarından hesaba çekilmez. Onlar ise hesaba çekilirler.

Rivâyet olunur ki adamın biri **Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidîn Ali** (r.h.) hakkında ileri geri konuştu ve ona iftirâda bulundu. Zeynelâbidin (r.h.) o kimseye şöyle dedi:

"Ben senin dediğin gibiysem Allah'a istiğfar ederim. Eğer senin dediğin gibi değilsem o takdirde Allah seni mağfiret buyursun."

Bu sözler üzerine adam kalktı. Zeynelâbidîn (r.h.)'ın alnını öptü ve "Sana canım feda olsun, sen benim dediğim gibi değilsin. Beni bağışla." dedi.

Zeynelâbidîn (r.h.) da "Allah seni bağışlasın." dedi.

Bunun üzerine adam: "***Allah, peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilir.***" (el-En'âm, 6/124) dedi.

Yine **Zeynelâbidîn** (r.h.) bir gün mescidden çıktı. Karşısına bir adam çıktı ve ona sövdü. Bunun üzerine köle ve âzâdlıları adamın üzerine yürüdüler. Zeynelâbidîn (r.h.) onlara "Adamın üzerine varmayın, sâkin olun." dedi. Sonra adama yönelerek: "Bizim hakkımızda sana gizli kalan, yani senin bilmediğin daha çok kusurumuz var. Bir ihtiyacın varsa o konuda sana yardım edelim." dedi. Bunun üzerine adam utandı. Zeynelâbidîn (r.h.) üzerindeki elbiseyi adama verdi ve ona bin dirhem verilmesini emretti. Bundan sonra adam şöyle diyordu: "Şehâdet ederim ki sen Hz. Peygamber (s.a.)'in

evlâdındansın.”

Onların dünya ehli oldukları ve o dünyalıktan harcadıkları vehmedilmesin. Onlar ancak sehâvet, fütüvvet, mürüvvet, cömertlik ve asâlet sâhibi kimselerdi. Dünya onlara gelirdi de hemen onu elden çıkarırlar/infak ederlerdi. Şâirin şu sözü onların hâlini ne güzel ifâde etmektedir:

Avucunu hep açık tutmaya alıştı, hatta öyle ki
Yummak için onu kapatsa parmak uçları itâat etmezdi ona.
Avucunda canından başka bir şey olmazsa eğer
Onu da cömertçe verirdi. Ona el açan Allah’tan korksun.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾

77. Ey îmân edenler! Rükû edin; secdeye kapanın; Rabbinize ibadet edin; hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.

“*Ey îmân edenler! Rükû edin; secdeye kapanın;*” Yani namazınızda rükû ve secde edin. Allah onlara böyle yapmalarını emretti. Çünkü İslâm’ın ilk zamanlarında böyle yapmıyorlardı. **Ebü’l-Leys** der ki: “Onlar rükûsuz secde ederlerdi. Allah onlara hem rükû hem de secde etmelerini emretti.” Bâzıları onların secdesiz rükû yaptıklarını ve rükûsuz secde ettiklerini söylemiştir.

Kâşifî der ki: “İslâmın başlarında namazda kuûd ve kıyâm vardı. Bu âyetle birlikte rükû ve sücûd da namaza dâhil oldu.”

Ya da mânâ: “Namaz kılın” demektir. Namaz, rükû ve secde olarak ifâde edilmiştir. Çünkü onlar namazın en büyük rükünlerindendir.

Size emrettiği diğer ibâdetlerle “*Rabbinize ibâdet edin; hayır işleyin ki*” nâfile ibâdetler, sıla-i rahim ve güzel ahlâk gibi yaptığınız ve terk ettiğiniz her şeyde en hayırlı ve sâlih/uygun olanı araştırın. Bir hadiste “*Nâfilelerinizi güzel işleyin, çünkü onlarla farzlarınız tamamlanır.*”[52] buyrulmuştur. Merfû bir hadiste ise şöyle buyrulur: “*Nâfile mü’minin Rabbine hediyesidir. Sizden birisi hediyesini güzel ve hoş eylesin.*”[53]

el-Müfredât’ta der ki: “Hayır; akıl, adâlet, fazîlet ve faydalı şeyler gibi herkesin rağbet ettiği şeydir. Şer ise bunun zıddıdır.”

Hayrın iki çeşit olduğu söylenmiştir:

1- Mutlak hayır. Bu, her durumda ve herkesçe rağbet edilen bir hayır olmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) cenneti vasfetmiş ve şöyle buyurmuştur: “*Kendisinden sonra cehennem ateşi olan hayır hayır değildir. Kendisinden sonra cennet olan şer de şer değildir.*”[54]

2- Mukayyed hayır. Bu da, birisi için hayır olanın diğeri için şer olmasıdır. Bir mal gibi ki belki Zeyd için hayır, Amr için şer olabilir.

“*Kurtuluşa eresiniz*” yani kurtuluş ümidi ile bütün bunları yapın. Ancak amellerinize güvenerek kurtuluşa ereceğiniz konusunda kesin emin olmayın.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Sermaye getirmedim, ancak ümid getirdim
Ey Allah’ım! Beni affından ümidsiz eyleme

“اَلْفَلَاحُ”, zafer ve arzuya erişmek demektir. Bu da dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki çeşittir Dünyevî felâh, kendileriyle dünya hayatının hoş olduğu mutluluklardır. Bunlar uzun ömür (bakâ), zenginlik, izzet/şeref ve ilimdir. Uhrevî felâh dört şeydir: Fenâsı olmayan bakâ, fakirliği olmayan zenginlik, hakirliği olmayan izzet ve şeref, bilgisizliği olmayan ilim. Onun için: “Gerçek hayat, âhiret hayatıdır.” denilmiştir.

Sakın ola ki dünyanın sebeplerine gönül bağlama.

İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel (r.h.)’a göre bu âyetin içinde açıkça secde edilmesi emredildiğinden secde âyeti olduğu söylenmiştir. **Kâşifî** der ki: “Bu secdede ihtilâf vardır. İmam Şafiî’nin mezhebine göre Kur’an’daki secdelerin yedincisidir. Hazret-i Şeyh buna “Secdetü’l-felâh” demiştir.” **İmam A‘zam ve İmam Mâlik** ise âyette secdenin rukû ile birlikte zikredilmesinin burada kasdedilenin namaz secdesi olduğuna delâlet ettiğini söylemişlerdir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Ey îmân edenler…*” âyeti insaniyetin kıyamdaki tekebbüründen, hayvanlardaki huşûun tevâzuuna dönmeye işâret etmektedir. Çünkü hayvanlar dört ayak üzere rükû halindedirler. Nitekim Allah: “***Onlardan kimi dört ayağı üzerinde yürür.***” (en-Nûr, 24/45) buyurur. Yine rükûdan secdedeki bitkilere mahsus inkisar/kırıklık ve tevâzu haline dönmeye işârettir. Çünkü “***Bitkiler ve ağaçlar (Hâlika) secde ederler.***” (er-Rahman, 55/6) âyetine göre bitkiler secde hâlindedir. Çünkü rûhun ruhlar aleminden gelişi bu menzillerle olmuştur. O nebâtî menzile, sonra hayvânî menzile, oradan da insânî menzile ulaşmıştır. Hazret-i Hakk’a döndüğünde bu menzillerin hepsini geçip dolaşmış olur. Hz. Peygamber (s.a.)’in “*Namaz mü’minin miracıdır.*”[55] hadîsinin sırrı da budur.

Sonra Allah şöyle buyurdu: Sırf Allah rızası için bu dönüşle “*Rabbinize ibadet edin;*” bütün hallerinizde ve bütün hayır işlerde Allah’a yönelerek “*hayır işleyin ki*” bu menziller üzere nefsânî karanlıkların ve rûhânî nurların perdelerinden geçerek “*kurtuluşa eresiniz.*”

وَجَاهِدُوا فِى اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ ۜ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى
الدّ۪ينِ مِنْ حَرَجٍ ۜ مِلَّةَ اَب۪يكُمْ اِبْرٰه۪يمَ ۜ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِم۪ينَ مِنْ

قَبْلُ وَفِي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ
عَلَى النَّاسِۚ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِۜ هُوَ
مَوْلٰيكُمْۚ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

78. Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi; babanız İbrahim'in dininde *(de böyleydi).* Peygamberin size şâhid olması, sizin de insanlara şâhid olmanız için, O, gerek daha önce *(gelmiş kitaplarda),* gerekse bunda *(Kur'an'da)* size "müslümanlar" adını verdi. Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. O, sizin mevlânızdır. O ne güzel mevlâ, ne güzel yardımcıdır!

"*Allah uğrunda,*" *Tefsîru'l-Celâleyn*'de geçtiği üzere Allah yolunda, başka tefsirlerde belirtildiğine göre Allah için dalâlet ehli gibi dîninin zâhirdeki düşmanlarıyla; hevâ ve nefis ehli gibi bâtın düşmanlarıyla "*hakkını vererek*" sırf O'nun rızası için "*cihad edin.*" Saf bir gönül ve hâlis bir niyetle Cenâb-ı Hakk'a lâyık cihâd edin. Cihâd ve mücâhede, düşmana karşı koyma konusunda var gücünü ortaya koymaktır.

"حَقَّ جِهَادِهِ" ifâdesinde "حَقَّ" kelimesi, mübâlağa için "جِهَادْ" kelimesine ve "جِهَادْ" kelimesi de sözü genişletmek için lafzatullaha râci olan zamîre izâfe edilmiştir.

İmam Râğıb der ki: "Cihad üç çeşittir: Açık düşmanla cihad, şeytanla cihad ve nefis ile cihad. Bunların üçü de *Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin.*" âyeti ile şu hadislerde dâhildir: " "*Kâfirlerle ellerinizle ve dillerinizle cihad edin.*"[56], "*Düşmanlarınızla cihâd ettiğiniz gibi heva ve heveslerinizle de öylece cihâd edin.*"[57] Efendimiz (s.a.), Tebük gazvesinden dönünce "*Küçük cihaddan büyük cihada döndük.*"[58] buyurmuştur. Şu halde nefisle cihad, düşman ve şeytanla yapılan cihaddan daha çetindir. Nefisle cihad, onu emirleri yerine getirmeye ve yasaklardan uzak durmaya sevk etmektir.

Mesnevî'de der ki:

Ey padişahlar, biz dıştaki düşmanı öldürdük
İçimizde, ondan daha beter bir düşman kaldı
Bunu öldürmek, aklın fikrin kârı değildir
İçteki aslan, tavşana maskara olmaz

"*O, sizi seçti*" yâni başkası değil, O sizi dîni ve dînine yardım için seçti. Burada cihadın gerektirdiği ve istediği şeylere dikkat çekilmektedir.

İbn Atâ der ki: "Seçilme, mücâhedeyi doğurur, fakat mücâhede seçilmeyi doğurmaz."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin.*" Yâni hakları edâ ederek ve hazları terk ederek nefsin tezkiyesi konusunda nefislerle cihâd edin. İki dünyanın alâkalarından kesilerek ve mülâhazaları bırakıp murâkabelere

sarılarak kalblerin tasfiyesi konusunda kalblerle cihâd edin. O’nun varlığı ve cömertliği ile bâkî olmak için kendi varlığını O’nun varlığında ifnâ ederek ruhların tahliyesi (süsleyip bezenmesi) konusunda ruhlarla cihâd edin. Diğer yaratılmışlar arasında bu ikram ve üstünlükler için: “*O, sizi seçti*”

Allah sizi seçmese, bu cihad için size istîdad vermese ve sizi ona hidâyet etmese, Allah uğrunda cihad etmezdiniz. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Siz olmasaydınız biz aşk nedir bilmezdik.
Aşk da olmasa sizi tanımazdık.

Hakkını vererek cihadın esaslarından birisi de nefis ile mücâhede de bir an bile gevşeklik göstermemektir. Nitekim şöyle denilmişir:

Ey Rabbim, benim cihadım aralıksızdır.
Senin toprağının hepsi benim için bir sınır kulesidir.

“*Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi*” “اَلْحَرَجُ” ve “اَلْحَرَاجُ” birbirine yakın olmak ve iki şey arasında darlık tasavvur etmektir. Darlık/zorluk için “اَلْحَرَجُ” denilmiştir. Yâni Allah, yerine getirilmesi meşakkatli bir şeyle mükellef kılarak dinde bir zorluk yaratmadı. Onun için âmâ, topal, maddî imkânı ve biniti olmayan, anne-babasının kendisine izin vermediği kimseden cihadda zorluğu/günahı (harac) kaldırdı.

Kâşifî der ki: “Yani, size sıkıntı yüklemedi ve dinin hükümlerinde güç yetiremeyeceğiniz şeyleri teklif etmedi. Yolculukta namazı kısaltmak, su bulunmadığında teyemmüm etmek, hastalık ve seferde iken oruç tutmamak gibi zaruret hâllerinde ruhsatlar verdi.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Yâni Allah seyr ilallah’ta ve kendisine ulaşmakta bir zorluk yaratmadı. Çünkü sen Allah’a kendi seyrinle değil, O’nun seyriyle seyr eder/yol alırsın. Yine O’na senin ona yaklaşmanla değil, O’nun sana yaklaşması ile yaklaşırsın. Her ne kadar sen senin O’na yaklaşmanı senden bilsen ve senin O’na yaklaşmanı O’nun sana yaklaşmasının neticelerinden görmesen de bu böyledir. O’nun sana yaklaşması senin O’na yaklaşmandan öncedir. Nitekim kudsî bir hadiste Allah: “*Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım.*”[59] buyurmuştur. Bir kulaç iki karışa işârettir. Bunlardan bir karış senin O’na yaklaşmandan önce, bir karış da senin O’na yaklaşmandan sonradır. Hatta sen O’na yürüyerek gitsen, O sana koşarak gelir.”

“*Babanız İbrahim’in dininde (de böyleydi).*” Yâni babanız İbrahim’in dininde olduğu gibi Allah sizin dininizi geniş tuttu. Ya da *Celâleyn*’de geçtiği üzere ‘Babanız İbrahim’in dinine tâbi olun.’

Râğıb der ki: “اَلْمِلَّةُ” (Millet) kelimesi, din gibi kullarının kendisiyle Allah’ın yakınlığına ulaşmaları için peygamberlerin diliyle meşrû kıldığı esasların adıdır. Din

ile millet kelimesi arasındaki farka gelince, 'millet' kelimesi peygambere izâfe edilir. "***Öyle ise, hakka yönelmiş olarak İbrahim'in milletine (dinine) uyun.***" (Âl-i İmrân, 3/95) "***Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un milletine (dinine) uydum.***" (Yûsuf, 12/38) ve benzeri âyetlerde olduğu gibi.

Millet kelimesi neredeyse Allah Teâlâ'ya ve peygamberin ümmetinden olan ferdlere hiç izâfe edilmez. Tek tek şer'î hükümler hakkında değil, ancak onların tamamı için kullanılır. "Allah'ın dîni" denildiği gibi "Allah'ın milleti", "Benim milletim" ve "Zeyd'in milleti" denilmez. Millet kelimesi, onu meşrû kılan peygambere nisbetle kullanılır. Din kelimesi ise tâat mânâsında olduğunda dini ikame eden kimseye nisbetle kullanılır."

İbrahim (a.s.)'ın bu ümmetin babası diye ifade edilmesi, Rasûlullah (s.a.)'in atası olması sebebiyledir. O ümmetinin babası gibidir. Çünkü o onların ebedî hayatlarına ve âhirette makbul bir şekilde var olmalarına sebeptir. Ya da Araplar'ın çoğu onun neslindendir. Diğer soylara da galip gelmişlerdir.

İbn Atâ der ki: "İbrahim milleti (dini) cömertlik, esirgemeden vermek (bezl), güzel ahlâk, nefis, âile, mal ve çocuktan geçmektir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyette Allah'a seyr ve gidişin İbrahim (a.s.)'ın sünnetinden olduğuna işâret etmektedir. Çünkü o: "***Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek***" (es-Sâffât, 37/99) demiştir. Onun "*babanız*" diye isimlendirilmesi, onun seyr ilallah yolunda sizin babanız olduğundandır. Hz. Peygamber (s.a.): "*Ben sizin için çocuğa göre baba yerindeyim.*"[60] buyurmuştur.

"*Peygamberin*" yâni Hz. Muhammed'in kıyâmet günü tebliğde bulunduğu konusunda veya itâat edenin tâati ve ısyân edenin ısyânı hususunda "*size şâhid olması, sizin de insanlara*" peygamberlerin onlara tebliğde bulunduğu konusunda "*şâhid olmanız için O,*" yâni Allah Teâlâ "*gerek daha önce*" gelmiş kitaplarda, "*gerekse bunda*" yâni Kur'an'da "*size "müslümanlar" adını verdi.*" Hz. Peygamber (a.s.)'ın size şâhid olacağının ifâde edilmesi, ısmetine îtimâd edilerek kendisi için şâhitdiğinin kabul edileceğine delâlet etmektedir.

"*Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin*" yâni size bu şeref ve üstünlüğü tahsis ettiği için türlü tâatlarla Allah'a yaklaşın. Burada namaz ve zekâtın özel olarak zikredilmesi fazîletleri sebebiyledir. Çünkü namaz Allah'ın emrini tâzime, zekât ise yarattıklarına şefkate delâlet eder.

"*Ve Allah'a sımsıkı sarılın*" yâni bütün işlerinizde O'na güvenin. Yardım ve desteği sadece O'ndan isteyin. Hakk'ın fazlına sarılın. Yani bütün işlerinizde O'na güvenin. Ya da Kitap ve sünnete sarılın.

Sülemî şöyle der: ***"Allah'ın ipine sarılmak"*** (bk. Âl-i İmrân 3/103), avam için emirdir. "*Allah'a sarılmak*" ise havassın işidir. *Allah'ın ipine sarılmak*, Allâh'ın emirlerine sarılmak, nehiylerinden kaçınmaktır. *Allah'a sarılmak* ise gönlü ve kalbi Allah'ın dışındaki mâsivâdan arındırmaktır."

"*O, sizin mevlânızdır.*" O sizin yardımcınız ve işlerinizi üstlenendir. "*Ne güzel*

mevlâdır, ne güzel yardımcıdır! O ne güzel mevlâ, ne güzel yardımcıdır!" Çünkü işleri üstlenmekte ve yardımda O'nun benzeri yoktur. Bilakis hakîkatte O'ndan başka velî/dost ve yardımcı yoktur.

Kâşifî der ki: "Cenâb-ı Hak iyi bir dost ve güzel bir yardımcıdır. Dostlukla ayıpları örter, yardımcı olması hasebiyle günahları bağışlar. Dostluğu O'ndan iste, çünkü dostluktan geri durmaz. İmdâd ve yardımı ondan talep et, çünkü imdâda ve yardıma koşmaktan âciz kalmaz."

Ey Hak eri, halkın yardımından, dostluğundan geç
Yardımı, vefa sebebiyle talep et
Öyle birinden yardım iste ki, işini her zaman yapabilsin
Senin elini her yerde tutabilsin

Pisagor şöyle demiştir: "Ne zaman bir işi yapmak istesen, o işte başarılı olmak için gönülden Rabbine yalvarmakla işe başla."

Adamın biri kardeşine darlık ve ihtiyaçtan şikayette bulundu. Kardeşi ona: "Rabbinin tedbirinden başka bir şey mi istiyorsun? İnsanlardan isteme. Kendisine âit olduğun Zât'tan iste." dedi.

Süleyman b. Abdülmelik Kâbe'ye girmişti. Sâlim b. Abdullah'a: "İhtiyaçlarını bana söyle." dedi. Sâlim b. Abdullah: "Vallahi Allah'ın evinde Allah'tan başkasından bir şey istemem." diye cevap verdi.

Allah'ın ismetine/korumasına tâlib olan kulun her işte O'na güvenip sarılması, gizlide ve açıkta O'nun rızasını elde etmek için çalışması gerekir. Hiç bir zaman "Bu iş zordur." dememelidir. Çünkü o Allah için kolaydır. Çünkü Mevlâ O'dur. O ne güzel mevlâ, ne güzel yardımcıdır. O, bunu şöyle haber vermiştir: "***Bu, (zafer ve yardım) Allah'ın îmân edenlerin yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince onların yardımcıları yoktur.***" (Muhammed, 47/11)[61]

---

[51]. Münâvî, III, 569
[52]. Aclûnî, I, 428
[53]. Deylemî, hadis no: 6898; İbn Arrâk, Tenzîh, II, 120
[54]. Ebû Nuaym, Hilye, I, 36
[55]. Süyûtî, Şerhu Sünen-i İbn Mace, s. 313
[56]. Ebû Dâvûd, Cihad 18; Nesâî, Cihad 1; Müsned, III, 124
[57]. Bk. Ed-Dürru'l-mensûr, VI, 78
[58]. Aclûnî, I, 571
[59]. Buhârî, Tevhid 50; Müslim, Zikr 1-3, 20-22
[60]. Ebû Dâvûd, Taharet 4; Nesâî, Taharet 35; İbn Mâce, Taharet 16; Müsned, II,

247, 250

[61]. Hac sûresi, 1107 yılı Cemâziye'l-evvel'inin sonlarında (Aralık 1695-Ocak 1696) tamam oldu.

سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ

23-MÜ’MİNÛN SÛRESİ

Mekke’de nâzil olmuştur. Özellikle ilk âyetlerinde kurtuluşa eren müminlerin ibâdetlerinden, ahlâkî yaşayışlarından ve nâil olacakları uhrevî nîmetlerden bahsedildiği için sûre ”el-Mü’minûn” adını almıştır. 118 ayettir.

FİRDEVS'E
VÂRİS OLACAK
MÜ'MİNLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾
وَالَّذ۪ينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ
فَاعِلُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ
اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوم۪ينَ ﴿٦﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ
ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
رَاعُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

Rahman ve Rahim (olan) Allah'ın adıyla
1. Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir;
2. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler;
3. Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler;
4. Onlar ki, zekâtı verirler;
5. Ve onlar ki, iffetlerini korurlar;
6. Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu *(câriyeleri)* hariç. *(Bunlarla ilişkilerden dolayı)* kınanmış değillerdir.
7. Şu halde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir.
8. Yine onlar *(o müminler)* ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler;
9. Ve onlar ki, namazlarına devam ederler.
10. İşte, asıl bunlar vâris olacaklardır;
11. *(Evet)* Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalıcıdırlar.

"Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir." Tasdik edenler hoşbaht/mutlu oldular ve cennette ebedî kalmaya nâil oldular. Nitekim şu husus buna delâlet etmektedir: Allah Adn cennetini yaratınca ona: "*Konuş*." buyurdu. O da: "*Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir.*" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona: "*Ey meliklerin yurdu ne mutlu sana!*" buyurdu. Buradaki meliklerden maksad, cennet melikleridir ki onlar sabreden

fakirlerdir.

Âyette geçmiş zaman siygasının kullanılması, onların kesin olarak kurtuluşa erdiklerine delâlet etmek içindir. “قد” kelimesi ise önceden olması beklenen şeyin gerçekleşeceğini ifâde etmek içindir. Çünkü mü’minler, Allah’ın fazlından bu kurtuluşu bekliyorlardı.

“اَلْفَلَاحُ” bâkî olmak, murâda nâil olmak ve hoşlanılmayan şeyden kurtulmaktır. “اَلْاِفْلَاحُ” ise felâha dâhil olmak demektir. Felâha dâhil etmek mânâsına da gelir. Âyeti (قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنِينَ “*Gerçekten (Allah) mü’minleri kurtuluşa erdirmiştir.*” şeklinde okuyanın kıraati de bu mânâya göredir.

Hakîkî kurtuluş, mutlak îman ile hâsıl olmaz. Îman ise tevhid, peygamberlik, tekrar diriltilme ve yapılanların karşılığının verilmesi gibi Peygamberimiz (a.s.)’ın dîninden zorunlu olarak bildiği şeyleri tasdik etmektir. Hakîkî kurtuluş, bütün şartları yerine getirmeye bağlı olan hakîkî îman ile hâsıl olur. Onun için Allah Teâlâ açıklamak ve övmek üzere şöyle buyurmuştur:

اَلَّذٖينَ هُمْ فٖى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَۙ ﴿٢﴾

2. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler;

“اَلْخُشُوعُ” korkmak ve boyun eğmektir. *el-Müfredât*’ta der ki: “اَلْخُشُوعُ” itâatkarlık/boyun eğme demektir. Çoğunlukla uzuvlarda görülen boyun eğme hakkında kullanılır. “اَلضَّرَاعَةُ” ise çoğunlukla kalbde duyulan boyun eğme hakkında kullanılır. Onun için bir rivâyette “*Kalb itâat edince, uzuvlar boyun eğer.*”[62]

Buna göre âyetin mânâsı, onlar Allah’tan korkarlar, O’na boyun eğerler ve gözlerini secde yerlerinden ayırmazlar. **Kâşifî** der ki: “Gözlerini secde mahalline koymuş, gönüllerini ise münâcât dergâhında hazır bir hâlde kılmışlardır.”

Rivayet edilir ki Hz. Peygamber (a.s.) namaz kıldığında gözünü semaya kaldırırdı. Bu âyet nâzil olunca gözünü secde yerine doğru çevirdi. Yine Efendimiz (s.a.) namaz kılan bir kimsenin sakalıyla oynadığını gördü ve şöyle buyurdu: *“Bu adamın kalbinde huşû olsaydı, diğer uzuvları da huşû içinde olurdu.*”[63]

en-Nütef’te şöyle der: “İlk tekbir sırasında yüzü göğe doğru çevirmek mekruhtur. Bunun yasaklanması, namazda yasak olan sağa-sola bakmak kabilinden olması sebebiyledir. Namaz dışında ise mekruh değildir. Çünkü duânın kıblesi ve bereketlerin inme yeridir.

Kâşifî der ki: “*Lübâb*’da şöyle rivâyet edilmiştir: Kıyam hâlinde iken gözün secde mahalline konmuş/yönelmiş olması gerekir. Mekke-i Muazzama’da ise Beytullah’a bakmak gerekir.” Bir hadiste “*Kul namaza durduğunda ancak Rahman’ın huzurundadır. Etrafına bakındığında, Allah Teâlâ ona: “Kime bakıyorsun? Benden*

hayırlısına mı? Ey Âdemoğlu bana yönel. Ben senin yöneldiğin kimseden daha hayırlıyım.”[64] buyrulmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: “*Onlar ki, namazlarında*” hem zâhir hem de bâtın ile “*huşû içindedirler.*” Zâhirde olan huşû şöyledir: Başın huşûu öne eğilmesi, gözün huşûu etrafa bakmaya kapatılması, kulağın huşûu dinlemeye âmâde olması, dilin huşûu kıraat, huzur ve teennî, ellerin huşûu köleler gibi tâzim ile sağ elin sol el üzerine konulması, sırtın huşûu rükûda eğilip düz olması, avret yerinin huşûu şehevânî havâtırı uzaklaştırmakla ve ayakların huşûu yerde sâbit olması ve hareketten sükûn bulmasıyladır.

Bâtında olan huşû ise şöyledir: Nefsin huşûu havâtır ve hevâcisten sükûn bulması, kalbin huşûu zikre sarılmak ve huzûra devam ile, sırrın huşûu mükevvenâta azıcık bir an bile bakmayı terk konusunda murâkabe ile, rûhun huşûu muhabbet denizinde istiğrâkı, cemal ve celâl sıfatının tecellîsi sırasında erimesidir.”

Hakikat ehli birisi şöyle buyurmuştur: Namazda kişinin önce kendinden geçmesi, mâsivâyı terk etmesi, sonra dostun mânevî visalini talep ederek O'nun kurbiyyetine geçmesi gerekir.

Dost senden bîzardır, usanmıştır senden senlikten
Sen önce kendinden kendini terk et
Eğer sende senliğinden bir zerre bâkî kalmışsa
Hırka ve tesbihi zünnar ile terk et
Kendini de her iki âlemi de terk et ve git
Bir zerre miktarı da olsa mâsivâyı düşünme, Attâr gibi ol!

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾

3. Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler;

“*Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden*” kendilerine faydası olmayan sözlerden ve fiillerden “*yüz çevirirler*”

*el-Müfredât'*ta der ki: “Boş ve faydasız (lağv) söz, düşünüp taşınmadan söylenen sözdür. Rastgele ve düşünmeden söylenir. Serçe ve benzeri kuşların sesleri yerindedir.”

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: “اَللَّغْوُ” Allah için olmayan her fiil, Allah'tan olmayan her söz, Allah'tan başkasını görmektir. Seni Allah'tan alıkoyup meşgul eden her şey lağvdir, boş ve faydasızdır.

Kâşifî “**Kuşeyrî**'den naklen şöyle demiştir: “Allah Teâlâ için olmayan her nesne “haşv”dir. Hak Teâlâ'dan alıkoyan şey “sehv”dir. Kulun lezzet ve haz aldığı şey “lehv”dir. Allah'tan, Allah için olmayan şey “lağv”dir. Gerçek şu ki söz ve davranışlardan hiç bir işe yaramayan şeye “lağv” denir.”

Yâni bütün vakitlerinde yüz çevirirler. Elbette namazla meşgul olduklarında onu terk etmeleri öncelikle buna dâhildir. Mü'minlerin boş ve faydasız şeylerden uzak durmalarının sebebi, onlardan yüz çevirmeyi gerektirecek hâlin bulunmasıdır. Yoksa bu, sadece dînî konularda ciddiyetle meşgul olmak için değildir. Çünkü eğer öyle olsaydı bu, bizzat boş ve faydasız şeylerde onları yapmaktan kendilerini alıkoyacak bir şey bulunmadığını vehmettirebilirdi.

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ ﴿٤﴾

4. Onlar ki, zekâtı verirler;

Zekâtı/sadakayı edâ ederler. Edâ etmenin "fiil" ile ifâde edilmesinin Arap kelâmında yeri vardır. **Ümeyye b. Ebi's-Salt** şöyle demiştir: " اَلْمُطْعِمُونَ الطَّعَامَ فِى السَّنَةِ الْاَزْمَةِ وَالْفَاعِلُونَ لِلزَّكَوَاتِ Kıtlık senesinde yemek yedirenler ve sadakaları edâ edenler."

Âyette bedenle ve malla yapılan tâatlar arasında boş ve faydasız şeylerden yüz çevirmekten bahsedilmesi, onun namazda huşû ile münâsebetinin kemâl üzere olması sebebiyledir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki zekât ancak nefsi dünya sevgisi ve diğer kötü ve pis sıfatlardan tezkiye edip temizlemek için vâcib kılınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin."*** (et-Tevbe, /103) Şüphesiz kurtuluş nefsin tezkiyesindedir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Doğrusu felaha/kurtuluşa ermiştir temizlenen."*** (el-A'lâ, 87/14), "***Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir, Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir.***" (eş-Şems, 91/9-10) Maksad sevgisi kalbdeyken sadece malı vermek değildir. Esas maksad dünya sevgisini kalbden izâle etmektir. Çünkü dünya sevgisi her hatânın başıdır. Bu maslahat ise ancak zekâtı yerine getirmekle hâsıl olur. Zekât ise nefsini ve kalbini dünya sevgisinden ve bütün kötü sıfatlardan tezkiye edecek şeyleri yapmaktır. Bu ise onların izâle edilmesi tamam olana kadar devam eder.

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾

5. Ve onlar ki, iffetlerini korurlar;

Irzlarını, edeb yerlerini haramdan tutarlar, serbest bırakmazlar ve ayak altına almazlar.

إِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَۚ ﴿٦﴾

6. Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu *(câriyeleri)* hariç. *(Bunlarla ilişkilerden dolayı)* kınanmış değillerdir.

"*Ancak eşleri*" zevceleri "*ve ellerinin sahip olduğu (câriyeleri) hariç.*"

"اَلزَّوْجُ /zevc" kelimesi, hem erkek hem de kadın için "eş" anlamında kullanılır. "*Ellerinin sâhip olduğu*" ifâdesi her ne kadar erkekleri de içine alsa da icmâ ile kadınlara mahsustur.

"*Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler.*" âyetindeki (3. âyet) genel ifâdeden sonra "*Ve onlar ki, iffetlerini korurlar…*" âyetlerinin (5 ve 6. âyetler) ayrı olarak getirilmesi, cinsel ilişkinin nefis için eğlencelerin/boş ve yararsız şeylerin en çok arzu duyulan ve en önemli olanlarından olması sebebiyledir.

Hayız, nifas, oruçlu ve ihramlı olmamak şartıyla eşleri ve câriyeleri ile ilişkilerinden dolayı "*kınanmış değillerdir.*"

"اَللَّوْمُ/levm (kınama)", içinde kötüleme bulunan bir şeye nisbet ederek insanı azarlamaya/paylamaya denir. *et-Tehzîb*'de: "اَللَّوْمُ", kötülemek demektir." der.

el-Es'iletü'l-mukheme'de şöyle der: "اَلذَّمُّ" ve "اَللَّوْمُ" arasında ne fark vardır? Cevap: " اَلذَّمُّ" sıfatlara mahsustur. Mesela "İnkâr, zemmedilmiş/yerilmiştir." denir. "اَللَّوْمُ" ise şahıslara mahsustur. Meselâ "Falanca levmedilmiş/kınanmıştır." denir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yâni onlar şehvetlerden lezzet almaktan korunurlar. Eşleri ve câriyeleri Allah'tan ve O'nu talebden meşgul ederek kendilerine düşman olmaz. İşte o zaman onlardan sakınmak gerekir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Ey îman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının."*** (et-Teğâbün, 64/14) buyurmuştur.

Eşleri onlara değil onlar eşlerine hâkim oldukları için âyette "عَلٰى" lafzı ile zikredilmiştir. Onlar eşlerinin mâliki olmuşlar, memlûkü/kölesi olmamışlardır. "*Onlar kınanmış değillerdir.*" Çünkü nikahları nesil elde etmek, sünnete riâyet etmek için ve vaktinde yapılmıştır.

فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ ﴿٧﴾

7. Şu halde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir.

"*Şu halde, kim*" cinsî münâsebette bulunmak için "*bunun ötesine gitmek*" hür kadınlardan dört ve câriyelerden dilediği kadar nikahlamak şeklinde genişletilen sınırı aşmayı, kendi kadınlarından ve cariyelerinden başkasını "*isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir.*" düşmanlıkta kâmil ve bu konuda son noktada olan kimselerdir. Ya da

helalden harama geçen kimselerdir.

“اَلْعُدْوَانُ” adâleti ihlal etmek, “اَلْاِعْتِدَاءُ” ise hakkı terk etmektir. Nitekim Farsça tefsirde geçtiği üzere onlara zulmetmek ve helâl olandan harama geçmek hususunda mâhirdirler. Yani bu çeşit kimseler hem onlara hem de kendilerine zulmederler. Elle boşalan kimse de bu kabildendir.

Envâru’l-meşârık’da der ki: “Bir hadiste “*(Evlenmeye) güç yetiremeyen oruç tutsun*.”[65] buyrulmuştur. Bâzı Mâlikîler bu hadîsi istimnânın haramlığına delil getirmişlerdir. Çünkü Efendimiz (a.s.) evlenmekten âciz kalma durumunda, şehveti yok eden oruca irşâd etmiştir.

İstimnâ mübah olsaydı ona irşad etmek daha kolay olurdu. Âlimlerden bir grup istimnâyı mübah görmüşlerdir. İstimnâ **Hanbelîler** ve bazı **Hanefîlere** göre şehveti teskin için câizdir. *el-Hulâsa*’nın rivâyetinde şöyle der: “Oruçlu kimse tenasül aleti ile oynar da meni gelirse orucunu kazâ etmesi vâcib olur, ona keffâret gerekmez. Şehvetini gidermeyi kasdederse bu fiil ramazan dışında da helal olmaz.

Buhârî’nin bâzı hâşiyelerinde şöyle der: “El ile istimnâ Kitap ve sünnet ile haramdır. Allah Teâlâ: *“Ve onlar ki, iffetlerini korurlar.”* âyetinden *“İşte bunlar, haddi aşan kimselerdir.”* âyetine kadar olan kısımda buna işâret buyurmuştur. “اَلْعَادُونَ (haddi aşan)”, zalimler ve helâli bırakıp harama varanlardır, demektir.

Bağavî: “Âyette el ile istimnânın haram olduğuna delil vardır.” der.

İbn Cüreyc de şöyle söyler: “Atâ’ya istimnâyı sordum. Şöyle cevap verdi: “Bir topluluğun elleri hâmile olarak haşr olunacağını işittim. Zannediyorum ki onlar bunlardır.”

Saîd b. Cübeyr’in şöyle dediği nakledilmiştir: “Tenasül uzuvlarıyla oynayan bir ümmete Allah azâb etti.”

İbn Mulakkın ve diğerlerine göre istimnâ yapan kimseye tâzir cezası vacibdir. Evet, **Ebû Hanîfe** ve **Ahmed b. Hanbel**’e göre bir kimse fitneye düşeceğinden korkarsa istimnâ mubah olur. Yine zevcesinin veya câriyesinin eliyle istimnâ mubahtır. Fakat **Kadı Hüseyin** bunun azil mânâsında olduğu için mekruh olduğunu söylemiştir. *Tatarhâniyye*’de şöyle der: “**Ebû Hanîfe** der ki: “Kıl payı kurtulması ona yeter.”

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾

8. Yine onlar *(o mü’minler)* ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler;

“*Yine onlar (o mü’minler) ki, emanetlerine ve ahidlerine”* Hak ve halk tarafından kendilerine emânet edilen şeylere ve sözleşmelerine *“riayet ederler*” onları yerine getirirler ve lâyıkı üzere muhâfaza ederler. Yani onlar onun üzerine emin kılınmıştır. Halkın emanetlerine ve kendilerine tevdi edilenlere veya Hakk’ın emaneti olan namaz,

oruç, cünüplükten gusletmek gibi hususlarda güvenilirdirler. Hak ve halkla yaptıkları anlaşmanın korunmasına da dikkat ederler.

"الْأَمَانَةُ" insanın korumasına verilen şeyin adıdır. "الْعَهْدُ" ise bir şeyi her durumda korumak ve gözetmektir. Gözetilip riâyet edilmesi gereken antlaşmaya da "ahid" denir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bu emânet, insanın yüklendiği emanettir (bk. el-Ahzâb, 33/72). O kabul konusunda vâsıtasız olan ilâhî feyzdir. Onu yüklenme şerefi insana mahsustur. Onların "*ahidleri*" ise Allah'ın misak gününde sadece kendisine ibadet etmeleri üzerine onlarla yaptığı ahidleşmedir. Nitekim bir âyette: ***"Bana kulluk edin işte doğru yol budur."*** (Yâsîn, 36/61) buyrulmuştur. Onlar zâhir ve bâtın emanetlere hıyânet etmeyip Allah'tan başkasına ibâdet etmeyerek emânet ve ahidlerine "*riâyet ederler*" Çünkü Allah'tan başka ibâdet edilen şeylerin en çok buğz/nefret edileni hevâdır.[66] Çünkü ancak hevâ ile Allah'tan başka kendisine ibâdet edilen şeylere ibâdet edilir."

Muhammed b. Fadl der ki: "Uzuvlarının hepsi senin yanında emanettir. Onlardan her biri hakkında sana bir emir verildi. Gözün emâneti, haramlara yummak ve ibret nazarıyla bakmaktır. Kulağın emâneti, boş sözlerden, fena konuşmalardan korunması ve zikir meclislerinde hazır bulundurulmasıdır. Dilin emâneti, gıybetten ve iftirâdan sakınmak ve zikre devam etmektir. Ayağın emâneti, tâatlara yürümek ve günahlardan uzaklaşmaktır. Ağzın emâneti, ancak helâl lokma yemektir. Elin emâneti harama uzatmamak, hayır ve iyilikten el çekmemektir. Kalbin emâneti, Allah'tan başkasını mutâlaa ve müşâhede etmemesi, sâdece O'nda sükûn bulması için devamlı olarak her vakitte Hakk'ı gözetmektir (murâât)."

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۘ ﴿٩﴾

9. Ve onlar ki, namazlarına devam ederler.

"*Ve onlar ki,*" kendilerine farz kılınan "*namazlarına*" şartlarına ve âdâbına uygun riâyetle "*devam ederler.*" Ve namazlarını kendi vakitlerinde edâ ederler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Namazın sûret ve mânâsına halel gelmemesi ve huzurlarının zâyî olmaması için sûreten ve mânen birinci safta muhâfaza/edâ ederler."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Birinci safta, imamın hizâsında namazını edâ eden kimseye yüz namaz sevabı, onun sağında kılan kimseye yetmiş beş, solunda kılan kimseye elli, diğer saflarda kılan kimseye ise yirmi beş namaz sevabı yazılır." Nitekim *Şerhu'l-Mecma'*da böyle geçmektedir.

Birinci safta olanlar, imamın durumunu daha iyi bilirler. Onun için onların imama uyması daha fazla, sevabı daha tam ve bol olur. Nitekim İbn Melek'in *Şerhu'l-Meşârık*'ında böyle geçmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Mescide giren ilk zümre, mescidin kenar yerlerinde*

namaz kılsalar da birinci saf ehlidirler.”[67] Nitekim *Hâlisatü’l-hakâik*’de böyle geçmektedir.

“يُحَافِظُونَ (devam ederler/muhâfaza ederler)” lafzı, namaz yenilendiği ve tekrar tekrar geldiği için kullanılmıştır. Namazın çoğul yapılmasının da sırrı budur. Burada tekrar yoktur. Çünkü namazda huşû, namaza devamdan/muhâfazadan başkadır. Bu iki hususun birbirinden ayrı zikredilmesi, her birinin müstakil fazîletler olduğunu bildirmek içindir.

Kâşifî der ki: “Bu âyetin başlangıcında ve sonunda namazın mü’minlerin felâhına sebep olduğu şeklindeki vasıflarla zikredilmiş olması, namazın değer ve kıymetinin yüceliğine işârettir.”

أُولٰٓئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَۙ ﴿١٠﴾

10. İşte, asıl bunlar vâris olacaklardır;

“*İşte, asıl bunlar”* zikredilen bu yüce vasıfları taşıyan, bu beş sıfatı kendilerinde toplayan mü’minler *“vâris olacaklardır*” yâni rağbet edilen değerli mallara ve hazînelere vâris olan başkaları değil, bunlar “vâris” diye isimlendirilmeyi hak eden kimselerdir.

“اَلْوِرَاثَةُ” Hiç bir akid ve akid yerine geçecek bir şey olmaksızın başkasından sana bir malın intikal etmesidir. Ölen kimseden intikal eden şeye bu isim verilmiş, miras bırakılan mala “mîrâs” denilmiştir.

اَلَّذ۪ينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَۜ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

11. ***(Evet)*** **Firdevs’e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalıcıdırlar.**

“*Firdevs’e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalıcıdırlar.*” Bu âyet, şânını yüceltmek ve yerini yükseltmek için onların vâris oldukları şeyi açıklamakta, mutlak olarak zikredildikten sonra vâris olmayı kayıtlamakta ve mübhem olarak belirtildikten sonra onu tefsir etmektedir. Bu, kerim olan vaadin gereği olarak onların amelleri sebebiyle Firdevs’i hak etmeleri için bir istiâredir. Bunda da mübâlağa vardır. Çünkü verâset, bir mülke sahip olmanın en güçlü sebebidir. Verâsette red, fesih, ikale[68] ve nakz (iptal) yoktur.

“*orada*” yâni Firdevs’te “*ebedî kalıcıdırlar.*” Ondan çıkmazlar ve ölmezler.

“Firdevs” kelimesi cennetin veya cennetin yüksek tabakalarının ismi olduğu için müennestir. Firdevs, türlü meyveleri kendisinde toplayan bahçe demektir. Rivayet edilir ki Allah Teâlâ Firdevs cennetini bir altın ve bir gümüş tuğladan bina etti. Tuğlaların arasına ziyade hoş kokulu misk yerleştirdi. İçine en güzel meyve ve en güzel kokulu

ağaçlardan dikti.[69]

"اَلْخُلُودُ (ebedîlik)", bir şeyin bozulmaktan uzak olması ve olduğu hal üzere kalmasıdır. Cennette olan ebedîlik, oradaki varlıkların hallerinde bir değişme ve bozulma olmadan kalmaları demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Firdevs, kurb/yakınlık mertebelerinin en yükseğidir. Kalbleri ölü olan kimselerden miras kalmıştır. Ona kalbleri diri olanlar vâris olur."

Molla Fenârî (r.h.)'ın *Fâtiha Tefsîri*'nde der ki: "Bilesin ki cennet üç çeşittir:

1- İhtisas-ı ilâhî cenneti. Oraya amel etme çağına (bülûğ) ulaşamayan çocuklar girer. Onların sınırı doğup sesini yükseltmesinden altı yaşını bitirmesine kadardır. Allah, kullarından dilediklerine ihtisas cennetlerinden dilediğini verir. Aklı olmayan mecnunlar, ilmî tevhid ehli, fetret döneminde yaşayanlar ve kendilerine bir peygamberin dâveti erişmeyen kimseler bu cennetin ehlidirler.

2- Miras cenneti. Zikrettiğimiz kimselerden ve mü'minlerden cennete giren herkes bu cennete nâil olur. Bu cennet, cehennemlikler cennete girmiş olsalardı onlar için tâyin edilmiş yerlerdi.

3- Ameller cenneti. Bu cennet insanların amelleri ile girecekleri cennettir. Kim çeşitli üstünlük konularında başkasından daha üstün olursa cennetten ona daha fazlası verilir. Bir konuda üstün olan kimsenin, kendisinden üstün olduğu kimsenin aşağısında olup olmaması eşittir. Hiçbir amel yoktur ki mutlaka onun sâhipleri arasında üstünlük/fark meydana gelen bir cenneti olmasın.

Nebî (a.s.)'dan rivâyet edilen sahih bir hadiste Efendimiz, Bilal (r.a.)'a şöyle buyurdu: "*Hangi amel ile cennete benden önce girdin? Orada nereye ayağımı bassam senin ayak sesini/hışırtını önümde işittim.*" **Bilal** (r.a.) şöyle cevap verdi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Abdestimi bozar bozmaz hemen abdest alırım. Abdest aldığımda da mutlaka iki rekat namaz kılarım." Bunun üzerine Efendimiz (s.a.): *"İşte bu ikisiyle (cennete benden önce varmışsın)."* buyurdu.[70]

Bu hadisten o cennetin bahsedilen amele mahsus cennet olduğunu öğrenmiş olduk. Hiç bir farz, nafile, hayırlı iş, bir haramı ya da bir mekruhu terk yoktur ki ona mahsus bir cennet ve cennete girenlere özel nimetler olmasın. Sonra üstünlük mertebeleri açıklanmıştır. Kim onu isterse orada taleb etsin. Onun zikrettiği âyette söylenene uygundur. Onlar orada kâfirlerin ellerinden kaçırdıkları menzillerine/yerlerine vâris olurlar. Çünkü Allah Teâlâ her insan için hem cennette hem de cehennemde bir menzil/yer yaratmıştır. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: "Mü'minlerin cehennemde olan yerlerini kâfirlerin yerlerine, kâfirlerin cennetteki yerlerini de mü'minlerin menzillerine eklerler. *Zâdü'l-mesîr*'de şöyle aktarılmaktadır: "Cennet ve makamları kâfirlerin gözü önüne getirilir. Eğer iman etmiş olsaydınız bunlara nail olurdunuz denilir. Cennet ve makamlarının onlara gösterilmesi, hasret ve özlemlerinin artması içindir.

Canana uzaktan bakmak, kâfire cenneti uzaktan göstermeye benzer. Bunun yangını

da bir başka olur

Allah'ım, bizi Firdevs cennetine varis olanlardan, onun nimetlerinden faydalananlardan ve onun hoş rüzgarına ulaşanlardan eyle. Bizi cehenneme ve onun azgın ateşine götüren sebeplerden muhafaza buyur!

---

[62]. Bk. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 85
[63]. İbn Hacer, Kâfî, III, 175
[64]. Terğîb, I, 334
[65]. Buhârî, Nikah 3; Müslim, Nikah, 1
[66]. Bk. *Zebîdi*, İthafü's-sâdeti'l müttakîn, c. 9. s. 18 *Irakî*, el-Muğnî, I, 34
[67]. Deylemî, hadis no: 75
[68]. Bağlayıcı ve feshi kabil bir akdin tarafların karşılıklı rızasıyla ortadan kaldırılması.
[69]. Bk. İbn Kesîr, I, 408
[70]. Buhârî, Teheccüd 17; Müslim, Fedailu's-sahabe 108; Müsned, II, 333, 439

İNSANIN YARATILIŞ SAFHALARI

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍۚ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً
فِي قَرَارٍ مَكِينٍۖ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ
مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًاۗ ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ
خَلْقًا اٰخَرَۜ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَۜ ﴿١٤﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَۜ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

12. Andolsun biz insanı, çamurdan *(süzülüp çıkarılmış)* bir özden yarattık.

13. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe haline getirdik.

14. Sonra nutfeyi alaka *(aşılanmış yumurta)* yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere *(iskelete)* çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik. Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.

15. Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından elbet öleceksiniz.

16. Sonra da şüphesiz, siz kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.

"Andolsun biz insanı," yani Allah'a yemin olsun ki biz insan cinsini Âdem'in yaratılışı zımnında icmâlî olarak "*çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık*."

"سَلَّ": Bir şeyi bir şeyden çıkardı, demektir. Kılıcı kınından çıkarmak, hırsızlık yoluyla evden bir şeyi çıkarıp almak, çocuğun babanın neslinden olması gibi. Çocuğa "سَلِيلٌ" denilmesi bundandır. "اَلسُّلَالَةُ" bir şeyden meydana gelen ve çıkarılan şeye verilen isimdir. *Celâleyn*'de belirtildiği gibi âyette 'çamurdan süzülüp çıkarılan bir özden, çamurdan çekilip alınmış olan temiz ve seçkin kısımdan' demektir.

"اَلطِّينُ (çamur)", kendisine su karışmış topraktır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yeryüzünün tamamından; iyisinden, çorağından, ovasından, dağından farklı renklerde ve tabîatlarda süzülüp çıkarılan öze (sülâle) işâret etmektedir. Bu yüzden insanların renkleri ve ahlâkı çeşit çeşittir. Çünkü onların tabiatlarına çamurun özelliklerinden bir özellik yerleştirilmiştir. Çamurun özelliklerinden her biri evcil hayvanlardan, yırtıcı ve parçalayıcı hayvanlardan, eziyet veren haşarat cinsinden bir hayvan türüne mahsustur. Onlardan her birine yerilen ve övülen sıfatlardan birisi gâlibdir.

Yerilenler şunlardır: Fare ve karıncadaki hırs, serçedeki şehvet, panter ve aslandaki öfke, kaplandaki kibir, köpekteki cimrilik, hınzırdaki oburluk/açgözlülük, yılandaki kin ve bunlardan başka diğer yerilen sıfatlar gibi.

Övülenler ise şunlardır: Aslandaki cesâret, horozdaki sehâvet (cömertlik), baykuştaki

kanâat, devedeki yumuşak huyluluk, kedideki tevâzu, köpekteki vefâ, kargadaki erkencilik, şahin ve kaplumbağadaki himmet ve bunların dışındaki diğer övülen sıfatlar gibi. Allah onların hepsini özellikleri ve tabiatları ile bir araya getirip insanın, yâni Âdem (a.s.)’ın çamuruna yerleştirmiştir.

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾

13. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe haline getirdik.

“*Sonra onu*” yâni Âdem (a.s.)’dan farklı olan ferdleri îtibâriyle insan cinsini “*sağlam bir karargâhta*” rahimde “*nutfe haline getirdik.*” onu nutfeden yarattık.

Bazıları şöyle demiştir: “*Onu*” yâni neslini, demektir. Buna göre insandan murad, çamurdan süzülüp çıkarılan bir özden yaratılan Âdem (a.s.)’dır.

“اَلنُّطْفَةُ” saf su demektir. Bu kelimeyle erkeğin suyu ifâde edilir. Yani biz Âdemin zürriyeti ve oğullarının soyunu menî haline koyduk ki, bu erkeklerin sulbünden çıkar.

Rahme, karargâh denilmesi mübalağa içindir.

“مَكِينٌ” sağlam, korunaklı demektir. Bu, rahmin, içinde karar kılanın sıfatıyla vasf edilmesidir.

Yâni onu sağlam bir karargâhta, yani anne rahminde onu beyaz bir nutfe olarak kırk gün koruyup muhafaza ettik.

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا
فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ
الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾

14. Sonra nutfeyi alaka *(aşılanmış yumurta)* yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere *(iskelete)* çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik. Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.

“*Sonra*” beyaz nutfeyi kırmızı alaka hâline getirerek “*nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık.*”

Râğıb der ki: “اَلْعَلَقُ”, donmuş kandır. Çocuğun kendisinden meydana geldiği “اَلْعَلَقَةُ” da o kökten gelir.

“Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk.” “اَلْمُضْغَةُ” Bir çiğnem et parçasıdır. Yâni, biz onu açık seçik ve belli olmayan bir et parçası haline getirdik. Sonra o kanı ağızda çiğnenen bir parça et hâline getirdik, kemiksiz olarak bir kırk gün daha tuttuk.

“Bu bir parçacık eti” yâni onun çoğunu kırk üç gün sonra sertleştirerek *“kemiklere*

(iskelete) çevirdik;" ve onları hikmetin gerektirdiği özel şekil ve durumlarda bedene direk/iskelet yaptık.

"Bu kemikleri" bir parçacık etten geriye kalan *"etle kapladık."* Yâni bu kemiklerden her birini kendisine uygun miktarda ve münâsip şekillerde et ile giydirdik, kapladık. Onun üzerine damar, sinir, kılcal damarlar ve kalın sinirler çıktıktan sonra üzerlerine tekrar et bitirdik.

"Sonra" içine ruh üfleyerek *"onu başka bir yaratışla insan haline getirdik"* yarattık. "اَلْاِنْشَاءُ" bir şeyi var etmek ve terbiye etmek/yetiştirip geliştirmektir. Bu kelime, çoğunlukla canlı varlıklar hakkında söylenir.

Yâni ona ruh üflendi, ölü iken canlandı. Ya da (anne karnından çıktıktan sonra) ona diş ve kıl verdik, meme yolunu açtık; süt içme çağından sütten kesilme çağına erdirdik. Çeşitli gıdalarla besledik. Bülûğ çağına erince ona sorumluluk yükledik. Delikanlılık, orta yaşlılık ve ihtiyarlık mertebelerinden geçirdik.

"ثُمَّ (sonra)" kelimesi, iki yaratılış arasındaki farklılığın kemâlini ifâde etmek için getirilmiştir.

Ebû Hanîfe (r.h.), bir kimse yumurta gasbetse ve onun elindeyken yumurtadan civciv çıksa, pilici değil yumurtayı tazmin etmesi gerektiğine, çünkü onun başka bir yaratılışta olduğuna bu ifâdeyi delil saymıştır.

el-Es'iletü'l-mukhime'de der ki: "Allah, insanı türlü merhalelerden geçirerek yaratmıştır. Bir defada yaratsaydı kudretinin kemâli daha âşikâr ve sebeplere nisbet etmekten daha uzak olurdu. O halde bunun mânâsı nedir? Bu sorunun cevabı şöyledir: Hayır, aynları/asılları dönüştürerek ve şahısları yoktan var ederek tekrar tekrar yaratma kudreti ortaya koyma bakımından daha âşikârdır. Çünkü Allah Teâlâ insanı cüzleri birbirine benzeyen nutfeden; et, kemik, kan, deri, kıl ve diğer mertebeleri farklı, dereceleri ayrı pek çok şeyden yaratmıştır. Sonra onlardan her bir parçaya işitme, görme, dokunma, yürüme, tatma, koklama ve diğerleri gibi hayret verici bir terkip ve garip bir hüner tahsis etmiştir. İşte bu, ilâhî kemâli ve kudreti ortaya koyma konusunda daha te'sirlidir.

"Yapıp-yaratanların" yaratma bakımından ve takdir edenlerin takdir etme bakımından *"en güzeli olan Allah"* her şeyi kuşatan ilmi ve sonsuz kudretinden dolayı *"pek yücedir."* "Güzel" sıfatı ise yaratılmışlara âiddir.

el-Es'iletü'l-mukhime'de der ki: "Bu âyet kulun fiillerinin yaratıcısı olduğuna ve yaratıcılık konusunda Rabb'in ondan daha güzel olduğuna delâlet eder" denilirse, bunun cevabı şöyledir: "*Yapıp-yaratanların en güzeli*" ifâdesinin mânâsı, sûret/şekil verenlerin en güzeli demektir. Çünkü sûret veren (musavvir), sûreti mahluk/yaratılmış sûretinde oluşturur ve şekillendirir. Fakat o sûret vermesinde Hâlık/Yaratıcı derecesine ulaşamaz. Çünkü asla ona ruh üfleyemez. "اَلْخَلْقُ" kelimesi Kur'an'da "اَلتَّصْوِيرُ (şekil verme)" mânâsında da vârid olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ: "وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ، ***Hani, benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyordun."*** (el-Mâide, 5/110)

yâni bir şeye şekil veriyordun. İşte “*Yapıp-yaratanların en güzeli*” ifâdesinde de durum aynıdır.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Sonra onu başka bir yaratışla*” yani daha önce yarattığımız mahlûkattan başka bir yaratılışla “*insan hâline getirdik.*” İnsan, onların biçim bakımından en güzeli, istîdâdı en kâmil, değeri en yüce, rütbece en yükseği ve fazîlet bakımından en özel olanıdır. Bu yüzden Allah: “*Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.*” buyurarak onu yarattığı zaman kendisini senâ etmiştir. Çünkü Allah, yaratılmışların en güzelini yaratmıştır. Çünkü onu irfanın kaynağı, muhabbetin mekânı ve ilâhî yardımın müteallakı kılmıştır.

Ey aziz! Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri arş, kürsî, levh, kalem, melâike, yıldızlar, semâvât ve yerleri yarattı ve zât-ı mukaddesini insanın yaratılmasından sonra bu tür övgülerle senâ etti. Bu da onların fazilet ve yüceliğinin delilidir.

Hakk’ın güzellik aynası olan lütuf yüzünü
Bir varak üzerine kim yazmıştır?

Mesnevî’de der ki:

Zühre’ye benzeyen yüzün kuşluk güneşidir
Bütün allıklar senin renginin dilencisidir
“Biz yücelttik” tacı başının üstündedir
“Biz sana verdik” gerdanlığı boynunda asılı
Bu gökyüzü “Biz onu yücelttik” sözünü hiç duydu mu?
Peki kim duydu? Gamlarla dolu şu insanoğlu!
“Vettîni”deki “İnsanı en güzel şekilde yarattık” âyetini oku
Ey dost, en değerli inci candır
Bu paha biçilmez şeyin değerini söyleyecek olsam
Ben de yanarım, duyan da yanar

Gönül ehlinden bir kısmı şöyle demiştir: Bu âyette insanoğlunun halleri, bir makamdan bir makama terakkîsi açıklanmıştır. Onun, yüce dergâhına layık olan hamd ve sena merasimini yerine getirecek bir dili olmadığından mukaddes zâtının övgüsü için o insan tarafından vekâletle şöyle buyurmuştur: “*Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.*”

Rivayet edilir ki **Abdullah b. Ebî Serh** Rasûlullah’a gelen vahyi yazıyordu. Peygamber (s.a.) “خَلْقًا آخَرَ” sözüne gelince, daha O yazdırmadan Abdullah hemen “فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” deyiverdi. Peygamberimiz (a.s.) da: “*Yaz, böyle indirildi*.” buyurdu. Bunun üzerine Abdullah şüpheye düştü. “Eğer Muhammed’e vahyediliyorsa, bana da vahyediliyor.” dedi. Ardından kâfir olarak Mekke’ye döndü. Sonra Mekke fethi gününde müslüman oldu. Onun küfür üzere öldüğü de söylenir.

Bu âyet inince **Hz. Ömer** (r.a.) “فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” dedi. Efendimiz (a.s.) da: “*Böyle indirildi, ey Ömer*.”[71] buyurdu. Ömer (r.a.) sözünün vahye uygun düşmesiyle iftihâr ederdi. Bir bak bu hâdise nasıl Ömer (r.a.)’ın saâdetine ve **İbn Ebî Serh**’in şakavetine sebep oldu. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Allah onunla bir çoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir.”*** (el-Bakara, 2/26) buyurmuştur.

“Beşer, Kur’an nazmının benzerini önceden söylemiştir.” denilemez. Bu, Kur’an’ın i‘câzını zedeler. Zirâ beşer, en kısa sûre miktarında Kur’ân’ın bir sûresinin benzerini getiremez.

ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾

15. Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından elbet öleceksiniz.

“*Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından*” yâni zikredilen hayret verici işlerden sonra “*elbet öleceksiniz.*” kesin olarak ölüme ulaşacak/dûçar olacaksınız. Yâni, sizin hâlinizin neticesi ölümdür; fenâ/yokluk kadehini ecel sâkîsinin elinden içeceksiniz. Bazıları şöyle der: “Kim dünyadan ölürse (geçerse) âhiret hayatına çıkar. Kim de âhiret hayatından ölürse (geçerse) ondan aslî hayata, yâni Allah Teâlâ ile bakâya çıkar.

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

16. Sonra da şüphesiz, siz kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.

“Sonra da şüphesiz, siz kıyamet gününde” sûra ikinci defa üflenmesi ile birlikte “*tekrar diriltileceksiniz”* hesaba çekilmek, yaptıklarınıza sevab ve ceza ile karşılık verilmek üzere kabirlerinizden çıkarılacaksınız.

Âyette işâret vardır ki insan, insanlık mertebesine ulaştıktan sonra, kalbin ve nefsin ölümü gibi ölüme ve onların haşrine kabiliyetli olur. Kalbin ölümünde nefsin hayatı ve haşri vardır. Nefsin ölümünde ise kalbin hayatı ve haşri söz konusudur. Nefsin hayatı hevâ ve onun zulmeti iledir. Kalbin hayatı Allah ve O’nun nûru iledir. Nitekim Allah Teâlâ: “***Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine bir nur verdiğimiz kimse…***”(el-En’âm, 6/122) İşte “*Sonra da şüphesiz, siz kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.*” âyetinin hakîkatinin mânâsı budur. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

el-Es’iletül-mukhime’de der ki: “İnsanın yaratılışından diriltilmesine kadar geçireceği safhalar burada sayıldı. Fakat kabir suâlinden bir şey zikredilmedi. Bu, kabir suâlinin önemli bir şey olmadığını gösterir.” denilirse, bunun cevabı şöyledir: Allah Teâlâ amele sebep olan birinci hayat ile yapılanların karşılığının verilmesinin sebebi olan ikinci hayatı zikretti. Âyette kastedilen bu ikisidir. Bu, zikredilenin (kabir suâlinin) olmamasını gerektirmez.

Bilesin ki ölüm, Allah’ın izzetinin kuvvetle şimşek gibi çakması ve azamet nurlarının

ortaya çıkması ile ilgilidir. Hayat ise ezelî cemalin keşfi ile ilgilidir. Orada ruhlar ve bedenler, kendisinden sonra ayrılık ölümü olmayan bir vuslat hayatı yaşarlar. Zâhirî ölüm ve hayat ilâhî terbiye kabilindendir. Çünkü toprakta fenâda başka türlü bir terbiye vardır. Tekrar bedenimize ikinci bir hayat verilmesiyle bizde ilâhî kudretin ziyâdesiyle âşikar kılınması ve ruhlarımız hakkında ikinci bir terbiye söz konusudur. İyi anla.

---

[71]. İbn Kesîr, III, 241; İbn Hacer, Kâfî, III, 179

ÜSTÜNÜZDE
YEDİ YOL YARATTIK

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَٓائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾
وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍ فَاَسْكَنَّاهُ فِى الْاَرْضِ وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍ
بِهٖ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِهٖ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ لَكُمْ
فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ
سَيْنَٓاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْاٰكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ
تَاْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا

17. Andolsun biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz yaratmaktan habersiz değiliz.
18. Gökten uygun bir ölçüde su indirip onu arzda durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter.
19. Böylece onun *(yağmurun)* sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bunlarda sizin için birçok meyveler vardır ve siz onlardan yersiniz.
20. Tûr-i Sînâ'da da yetişen bir ağaç daha meydana getirdik ki, bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri *(zeytin)* verir.
21. Hayvanlarda sizin için elbette ibretler vardır. Onların karınlarındakinden *(sütlerinden)* size içiririz. Onlarda sizin için birçok faydalar daha vardır; etlerinden de yersiniz.
22. Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.

"Andolsun biz, sizin üstünüzde yedi tabaka" yedi göğün katlarını "*yarattık."* Nitekim *el-Müfredât*'ta "طَرَائِقُ السَّمَاءِ", göğün tabakaları/katlarıdır." der. Kat kat olan yedi gökyüzü, demektir. Böyle isim verilmesi, nalın ayağa çakılması gibi kat kat birbiri üzerine konulmaları sebebiyledir. Çünkü üzerinde kendisinin misli olan her şey onun katıdır.

"Biz yaratmaktan" bu mahlûktan, yani göklerden "*habersiz değiliz."* Göklerin durumunu ihmâl ve göz ardı eder değiliz. Bilakis onları yok olmaktan ve bozulmaktan koruruz. Hikmetin gereğine ve meşîetin taalukuna göre onlar için takdir ettiğimiz kemâlin sonuna ulaşana kadar onları idâre eder/çekip çeviririz.

Kâşifî der ki: "Yaratılmışların hiçbirinden gafil değiliz; onların hayır ve şer, fayda ve

zarar, küfür ve şirk her şeylerinden haberdarız.”

Bâyezid Bistamî (k.s.) bu âyetle ilgili olarak şöyle der: “Sen O’nu bilip tanımasan da O seni bilip tanır. Sen O’na ulaşamasan da O sana ulaşır. Sen O’ndan gâib veya gâfil olsan da O senden gâib ve gâfil değildir.”

Bazıları şöyle demiştir: “Üstümüzde zâhir ve bâtın hicablar vardır. Göklerin zâhirinde Arş ve Kürsî gibi yüksek menziller ile aramıza giren hicablar/perdeler vardır. Kalblerin üzerinde de temennîler, şehvetler, meşgul eden irâdeler, yığılmış gafletler gibi örtüler vardır. Allah Teâlâ gâfillerin durgunluklarından, müridlerin hareketlerinden, zâhidlerin rağbetlerinden ve âriflerin düşüncelerinden habersiz değildir.

وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍ فَاَسْكَنَّاهُ فِي الْاَرْضِ ۗ وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍ
بِهٖ لَقَادِرُونَ ۚ ﴿١٨﴾

18. Gökten uygun bir ölçüde su indirip onu arzda durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter.

“Gökten uygun bir ölçüde” kulların ve canlıların iyiliği ve hayrı miktarınca, *Bahru’l-ulûm*’da belirtildiği üzere kulların zarardan sâlim olacakları ve sâyesinde faydaya ulaşacakları miktarda *“su”* yağmur *“indirip onu arzda durdurduk.”* yâni bu suyu orada sâbit ve durur kıldık.

“Bizim onu” indirmeye gücümüz yettiği gibi bozarak, yukarı çekerek ve yerin dibine batırarak *“gidermeye de elbet gücümüz yeter.”* Yerin dibine batırma durumunda o suyu çıkarmak çok zor olur, siz ve hayvanlarınız susuzluktan helâk olursunuz.

İkrime (r.a.)’ın **İbn Abbas** (r.anhümâ)’dan, onun da Rasûlullah (s.a.)’den rivayet ettiğine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur:

*“Allah Teâlâ cennetten Ceyhun, Seyhun, Dicle, Fırat ve Nil olmak üzere beş nehir indirdi. Allah, onların hepsini cennetin derecelerinin en aşağısındaki pınarlarından bir pınardan Cibrîl’in iki kanadı üzerinde indirdi. Onları dağlara bıraktı ve yeryüzünde akıttı. İnsanların menfaatlerini onlarda kıldı. Nitekim “**Gökten uygun bir ölçüde su indirip onu arzda durdurduk**.” âyeti bunu ifâde eder.*

*Ye’cûc ve Me’cûc çıktığı zaman Allah Cibril’i (a.s.)’ı gönderir. O da yeryüzünden Kur’an’ı ve ilmin tamamını, Beyt’ten Haceru’l-esved’i ve Makâm-ı İbrâhim’i, içinde bulunanlarla birlikte Musa (a.s.)’ın tâbûtunu ve bu beş nehri semaya kaldırır. Nitekim “**Bizim onu gidermeye elbet gücümüz yeter**.” âyeti bunu ifâde eder. Bu şeyler yeryüzünden kaldırılınca dünya ehli, dinin ve dünyanın hayırlarını kaybederler.*”[72] Bu, *Bahru’l-ulûm*’da geçtiği üzere hasen bir hadîstir.

فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِه۪ جَنَّاتٍ مِنْ نَخ۪يلٍ وَاَعْنَابٍۢ لَكُمْ ف۪يهَا فَوَاكِهُ كَث۪يرَةٌ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَۙ ﴿١٩﴾

19. Böylece onun *(yağmurun)* sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bunlarda sizin için birçok meyveler vardır ve siz onlardan yersiniz.

"*Böylece onun (yağmurun) sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik.*" **Kâşifî** der ki: "Bu iki ağacın tahsis edilmesi, Medinelilerin hurmaya, Tâiflilerin de üzüme olan ihtisasından dolayıdır. Hurma ve üzüm, Hicaz topraklarında bütün Arap bölgelerinden daha çok yetişir."

Allah (c.c) suyu sebep kılarak bir çok hurma bahçelerini insanların ihtiyaçları için ihsan etmiştir.

"Bunlarda" yani bu bahçelerde *"sizin"* faydalanmanız *"için birçok meyveler vardır."*

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْفَاكِهَةُ"nin bütün meyveler olduğu da söylenmiştir, üzüm ve nar dışındaki meyveler olduğu da söylenmiştir. İkinci görüşte olan sanki üzüm ve narın özel olarak zikredilmesini ve onların "اَلْفَاكِهَةُ" kelimesine atfedilmelerini dikkate almıştır."

Ebû Hanîfe (r.h.) der ki: "Bir kimse meyve yemeyeceğine yemin etse de yaş hurma, üzüm veya nar yiyecek olsa yemininde yalancı olmaz. Çünkü bunların hepsi lügat ve örf bakımından "meyve" olsa da bunlarda lezzet alma ve nimetlenmekten fazla bir mânâ vardır. Bu da onların gıda ve bedeni ayakta tutan şeyler olmasıdır. Onlar bu fazlalık ile mutlak meyveden özel olurlar. Ancak **İmam Ebû Yûsuf** ve **İmam Muhammed** bu hususta ona muhâlefet etmişlerdir.

"*Ve siz onlardan*" yâni bahçelerin meyvelerinden ve ürünlerinden beslenmek için "*yersiniz*" ya da rızkınızı temin eder ve geçiminizi sağlarsınız. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: "Şüphesiz maîşetlerini ondan elde ederler."

Âyette işâret vardır ki gökten yeryüzünün hayatına sebep olan yağmur suyu indirildiği gibi inâyet semâsından rahmet suyu indirilir ki o da kalbleri diriltir. Onunla âsîlerin günah kirleri ve sürçmelerinin izleri silinir. Gönül bahçelerinde türlü bast çiçekleri ve rahmet nurları açar.

Yine âyette işâret vardır ki, ormanlar semânın suyu ile hayat bulduğu, ağaçlar meyve verdiği ve o suyla nehirler akıttığı gibi inâyet semâsının suyu irfan ağacını meydana getirir. Keşf, ıyân, ibârelerin açıklamakta yetersiz kaldığı, işâretlerin sınırlamaktan ümit kestiği nice yemişler verir.

Sonra Allah Teâlâ kullarına olan nîmetlerini saydı ve güzelce onları irşâd etti. Kim nîmetlerden geçip nîmetleri verene ulaşırsa, hakîkî matlûba ermiş olur.

Eğer "Allah ona nîmetleri yaratmasına rağmen neden dünya hakkında zühdü emretti?" diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Damadın başına şeker saçıldığı zaman o himmetinin yüksekliğinden dolayı onu toplamaz. Eğer toplayacak olsa ayıp olur. Veliler de

derecelerinin yükseltilmesi umuduyla dünyaya karşı zâhid oldular, dünyanın güzelliklerinden kendilerini alıkoydular ve aza kanâat ettiler. Bir hadiste "*Firdevs velîmesi için nefislerinizi aç bırakın.*"[73] buyrulmuştur. Misafir, hikmet ehli bir kimse ise tatlı ümîdiyle yemeklerle karnını iyice doyurmaz.

Hikâye edilir ki riyâzat ehli bir kimse bir ağacın altına uğradı. Baktı ki meyveleri yetişmiş. Nefsi onu bu meyvelerden yemeye zorladı. Bu kimse nefsine: 'Bir sene oruç tutarsan ne âlâ, yoksa olmaz.' dedi. Bunun üzerine bir sene oruç tuttu. Sonraki yıl meyve zamanı gelince yemek için ağacın altına vardı. Ağacın altına düşen meyvelerden bir tane yedi. Nefis: 'En iyi meyveler ağacın üzerinde, sen onlardan ye.' dedi. O zât nefsine: 'Benim sana şartım ağacın üzerindeki iyilerinden değil, mutlak olarak ondan yemekti.' dedi.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Gönlünün her istediği şeyin peşine düşme
Çünkü bedenin kuvvetlenmesi, rûhun nûrunu azaltır
Nefs-i emmâre insanı rezil eder
Aklın varsa nefsini hoş tutma
Her istediğini yiyecek olursan
Felekten çok darlık çekersin

Bazıları der ki: Ceviz, badem, fıstık, fındık, kestane, çam fıstığı, nar, turunçgiller, muz, haşhaş, yaş hurma, zeytin, kaysı, şeftali, armut, hünnap, iğde, nektarin, alıç, Arabistan kirazı, elma, armut, ayva, incir, üzüm, ağaç kavunu, keçi boynuzu, acur, salatalık ve karpuz, bütün bunlar cennet meyvelerindendir. İlk on tanesi kabukludur. İkinci onu kabuksuzdur. Üçüncü onun ise ne kabuğu ve ne de çekirdeği vardır.

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْاٰكِلِينَ ﴿٢٠﴾

20. Tûr-i Sînâ'da da yetişen bir ağaç daha meydana getirdik ki, bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri *(zeytin)* verir.

"*Tûr-i Sînâ'da da yetişen bir ağaç daha meydana getirdik ki,*"

Bu ağacın diğer ağaçlardan ayrı ve özel olarak zikredilmesi, bilinen birçok faydaları olduğu içindir. Onun tufandan sonra biten ilk ağaç, yâni zeytin ağacı olduğu söylenmiştir. *İnsânü'l-uyûn*'da zeytin ağacının üç bin yıl yaşadığı söylenir.

el-Müfredât'ta der ki: "اَلشَّجَرُ" gövdesi olan bitkilere denir."

Tûr-i Sînâ, Mısır ile Eyle arasında bir dağdır. Mûsâ (a.s.)'a ondan nidâ olunmuştur. Bundan başka sizin için Mısır ile Kudüs ortasında güzel bir dağ olan Cebel-i Mûsâ'da yetişen bir ağaç yarattık. Ona "Tûr-i Sînîn" de denir. Güzel ve mübarek mânâsınadır.

Tefsir ehli der ki: Ya “Tur” dağın adı, “Sînâ” da o bölgenin ismidir. Dağ o bölgeye izâfe edilmiştir. Ya da İmruü’l-kays kelimesi gibi iki kelimeden meydana gelmiş bir özel isimdir.

Bu ağaç başka yerlerde de çıktığı halde oradan çıktığının tahsis edilmesi, orayı tâzim içindir. Çünkü orası onun en üstün menşeidir. *Celâleyn*’de “İlk zeytin orada bitmiştir.” der.

“*Bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri (zeytin) verir.*”

‘Yağ vermek’, ‘*ağac*’ın diğer bir sıfatıdır. Yani yağlı olarak, yağ ile beraber olduğu halde biter, demektir. Nitekim **Râğıb**: “Bunun mânâsı, içinde yağ bilkuvve mevcud olduğu halde biter, demektir.” der. Bu ifâdenin ‘Ağaç, yağı içerir ve hâsıl eder.’ anlamında olması da mümkündür. Çünkü “bitirmek/vermek” yağın değil ağacın gerçek sıfatıdır.

Yâni bu ağaç, kendisiyle yağlanılan ve lamba yakılan bir yağ, katık etmek üzere içine ekmek batırılan, pekmez ve sirke gibi ekmeğin kendisiyle boyandığı bir katık olma özelliklerini kendisinde toplayan bir şey bitirir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “O, ilâhî sıfatların nurlarının tecellîsinin tesiriyle ruh Tûr-i Sînâsında yetişen hafî ağacıdır. “*Bu ağaç yağ verir*” Bu yağ, vâsıtasız olarak ilâhî feyzi kabul için güzel istîdâd sâhibi olmaktır. Bu “*yağ*”ın yeri, rûhun üstünde olan hafîdir. O ise mukarreb meleklerin bile muttali olamadığı Allah ile ruh arasında bir sırdır. O, himmet kuvveti ile kevneynin ‘*yiyenler*’ine katıktır.”

وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا
مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴿٢١﴾

21. Hayvanlarda sizin için elbette ibretler vardır. Onların karınlarındakinden *(sütlerinden)* size içiririz. Onlarda sizin için birçok faydalar daha vardır; etlerinden de yersiniz.

Dört ayaklı “*Hayvanlarda*” yâni deve, sığır ve koyunlarda “*sizin için elbette ibretler vardır.”*

Ey insan oğulları, Allah’ın sizin için yarattığı dört ayaklı deve, sığır ve koyun gibi hayvanlarda hâlinden ibret alacağınız ve yaratıcısının kudretinin büyüklüğüne ve hikmetinin inceliğine delil bulacağınız âyetler (işâret ve deliller) vardır.

Sanki “Bu ibret nasıldır?” diye sorulmuş ve cevap olarak şöyle buyrulmuştur:

“Onların karınlarındakinden (sütlerinden) size içiririz.”

“*Karınları*” ile onların içi veya sütün kendisinden meydana geldiği yem kastedilmiştir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “İşâret etmektedir ki Allah Teâlâ hayvanların karnından gübre ile kan arasından saf süt içirdiği gibi -ki bunda görenler için ibret

vardır- nefsânî sıfatlar tersi ile şeytânî sıfatlar kanı arasından sıddîkların ruhlarını suladığı tevhid ve muhabbet gibi saf süt içirir. Nitekim bir şâir şöyle der:

Bana öyle bir şerbet içirdi de gönlümü diriltti
Muhabbet denizinden sevgi bardağıyla

"*Onlarda*" zikredilenler dışında onların yünlerinde, yapağılarında ve kıllarında "*sizin için birçok faydalar daha vardır;*" **Kâşifî** der ki: "Onlarda sizler için çok faydalar vardır: Bazılarına binersiniz, bazılarına yük yüklersiniz, bir kısmından yavru alırsınız, onların yününden ve kılından faydalanırsınız."

"*Etlerinden de yersiniz.*" Onlardan meydana gelen şeylerden faydalandığınız gibi onların bizzat kendilerinden de faydalanırsınız.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Size inek sütünü tavsiye ederim. Çünkü o, her türlü bitkiden toplanır.*"[74] Başka bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: *"Size sığır sütlerini ve yağlarını tavsiye ederim. Sığır etlerinden ise sakının. Çünkü onların sütleri ve yağları şifa, etleri ise hastalıktır.*"[75] Bununla birlikte Rasûlullah (s.a.)'in hanımları için sığır kestiğine dâir sahih rivayetler vardır.[76]

Halîmî der ki: "Bu durum, hem Hicaz'ın havasının hem de sığır etinin kuru bir hususiyete sahip olması, sığırın sütünün ve yağının ise rutûbetli olması sebebiyledir. Sanki Halîmî hadisteki bu hükmün Hicaz'a mahsus olduğu görüşündedir. Bu, güzel bir îzahtır. Aksi takdirde Hz. Peygamber (a.s.), hastalıklı bir şeyi Allah'a yakınlığa vesîle (kurban) etmiş olurdu. O, bu sözü ancak sığırdaki kuruluktan dolayı söylemiştir. Bunun başka bir îzâhı da şöyledir: Rasûlullah (s.a.), sığır eti yemenin câiz olduğunu göstermek üzere ya da başkalarına kolaylık olması için onu kesmiştir. **İmam Sehâvî**'nin *el-Makâsıdü'l-hasene* adlı kitabında böyle denilmektedir.

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

22. Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.

"*Onların*" yâni hayvanların "*üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.*" Hayvanların üzerinde taşınmak, bütün türlerin üzerinde taşınmayı gerektirmez. Deve ve benzerleri gibi bazılarının üzerinde taşınmakla bu gerçekleşmiş olur. Burada özellikle devenin kasdedildiği de söylenmiştir. Çünkü Araplar deveye binerler. "Gemi" kelimesine uygun olan da odur. Çünkü develer, karanın gemileridir.

Karada develer üzerine, suda gemiler üzerine bindirilirsiniz. Yani deve ve gemi sizi alır, kaldırır bir yerden bir yere götürür.

"قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا" (Hûd, 11/40) âyetinde olduğu gibi bu âyette "فِى الْفُلْكِ (geminin içinde)" buyrulmamıştır. Çünkü gemi hakkında hem içine koyma, hem de üzerine çıkma mânâsı

doğrudur. Çünkü gemi, içinde bulunan için bir kaptır ve üzerinde olanı da taşır. Bu iki mânâ da doğru olduğuna göre iki ibâre de doğrudur. Yine “عَلَى الْفُلْكِ” ifâdesi, “عَلَيْهَا” ifâdesiyle uyum içerisinde olmakta ve ona eş olmaktadır. *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

Suda yüzmek Hz. Peygamber (s.a.)'in sünnetlerindendir.

İnsânü'l-uyûn'da der ki: “Peygamberimiz (a.s.)'ın babası Abdullah'ın vefâtı Medine'de olmuş ve Tâbia/Nâbiğa'nın evinde defnedilmişti. Kendisi Peygamberimiz (a.s.)'ın babasının dayıları olan Adiy b. Neccâr oğullarındandı. “Neccâr” Temîm'in adıdır. Rasûlullah (a.s.) Medîne'ye hicret ettiğinde o evi görünce tanıdı. “*İşte Annem beni buraya misafir getirmişti. Babam Abdullah'ın kabri bu evdedir. O zaman Adiy b. Neccâr oğulları kuyusunda yüzmeyi güzelce öğrenmiştim.*” buyurdu.

İkrime'nin **İbn Abbas** (r.anhümâ)**'**dan naklettiğine göre Nebî (a.s.) ve ashâbı, Cuhfe'deki küçük gölde yüzerlerdi. Hz. Peygamber (a.s.) ashabına: *“Her biriniz arkadaşına doğru yüzsün.”* buyurdu. Geriye Hz. Peygamber (a.s.) ve Hz. Ebû Bekir (r.a.) kaldı. Efendimiz (s.a.), Hz. Ebû Bekir (r.a.)'ın yanına varıp onunla kucaklaşana kadar yüzdü ve şöyle buyurdu *“İşte ben ve arkadaşım. İşte ben ve arkadaşım.”* Başka bir rivâyete göre ise: *“Ben arkadaşıma âidim, ben arkadaşıma âidim.*” buyurdu.[77]

İşte bu rivâyetlerden: “Hz. Peygamber (a.s.) gerçekten hiç yüzdü mü?” diye sorulduğunda: “Hayır, çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'ın denizde seyahat ettiği sâbit değildir. Haremeyn'de de deniz yoktur.” diyen kimsenin sözünün reddedileceği anlaşılır.

---

[72]. Bk. Müslim, Cennet, 26

[73]. *Gazzali*, İhya, III, 91.

[74]. Münâvî, IV, 347

[75]. Münâvî, IV, 348

[76]. bk. *Buhârî,* Edâhî, 3, 10; *Müslim,* Hac, 119; *Nesâî,* Tahâret, 182; *İbn Mâce,* Menâsik, 36

[77]. Heysemî, Mecmau'z-zevâid, IX, 25; Taberânî, el-Kebîr, XI, 261

NUH ALEYHİSSELÂM'IN MÜCÂDELESİ

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَٓا اِلَّا
بَشَرٌ مِثْلُكُمْۙ يُرٖيدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةًۚ مَا
سَمِعْنَا بِهٰذَا فٖٓي اٰبَٓائِنَا الْاَوَّلٖينَۚ ﴿٢٤﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِهٖ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا
بِهٖ حَتّٰى حٖينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنٖي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ
اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ فَاسْلُكْ
فٖيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْۚ
وَلَا تُخَاطِبْنٖي فِي الَّذٖينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ
وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖي نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمٖينَ
﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنٖي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلٖينَ ﴿٢٩﴾

23. Andolsun ki, Nuh'u kavmine gönderdik ve o: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka bir ilah yoktur. Hâla sakınmaz mısınız? dedi.

24. Bunun üzerine, kavminin inkarcı ileri gelenleri şöyle dediler: "Bu, sadece sizin gibi bir beşerdir. Size üstün ve hâkim olmak istiyor. Eğer Allah *(peygamber göndermek)* isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık."

25. "Bu, yalnızca kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Öyle ise, bir süreye kadar ona katlanıp bekleyin bakalım."

26. *(Nuh),* Rabbim! dedi, beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!

27. Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: Gözlerimizin önünde *(muhafazamız altında)* ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca her cinsten birer çift ile, daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni gemiye al. Zulmetmiş olanlar konusunda bana hiç yalvarma! Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır.

28. Sen, yanındakilerle birlikte gemiye yerleştiğinde: "Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun" de.

29. Ve de ki: Rabbim! Beni bereketli bir yere indir. Sen, iskân edenlerin en hayırlısısın.

❀

“Andolsun ki, Nuh’u kavmine gönderdik.” Kıssaya yemin ile başlanması, kıssanın muhtevâsına çok önem verildiğini ortaya koymak içindir. Yâni, Allah’a yemin olsun ki Nuh’u kavmine gönderdik, demektir.

Cemaleddîn’in kasîdesinde şöyle der:

Günahların çokluğundan ağlayıp inlediler
Peygamberler içinde Nuh gibi dövündüler
O, uzun bir ömür sürdü
Az bir sözden dolayı ağlayıp inledi

Çünkü Nuh (a.s.) bir gün uyuz bir köpeğin yanından geçti. “Bu ne kötü bir köpek!” dedi. Sonra da söylediğine pişman oldu. Ömrünün başından sonuna kadar ağladı.

“*Ve o:*” Nuh (a.s.) onları tevhîde dâvet ederek: “*Ey kavmim!*” sâdece “*Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka bir ilah yoktur.*” Yâni varlıkta veya âlemde sizin için Allah’tan başta bir ilah yoktur.

“Hâlâ sakınmaz mısınız?” dedi.” Bu soru, mevcud durumu reddetmek ve çirkin görmek içindir. Yâni siz “*Sizin için O’ndan başka bir ilah yoktur*” sözünün muhtevâsını bilmez misiniz? İbâdeti hak etmesi bir yana, Allah var etmese var olmayı bile hak etmeyen şeyleri ibâdette Allah’a ortak koşmanız sebebiyle O’nun azâbından sakınmaz mısınız?

Burada reddedilen ve yadırganan, sakınmayı gerektiren şeyler kesin olarak ortada olduğu halde sakınmamaktır.

Kâşifî der ki. “O’nun azabından korkunuz ve O’nun dışındakilere ibadet etmeye, kulluk yapmaya meyletmeyiniz.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Andolsun ki, Nuh’u kavmine*” Nuh rûhunu kavmi olan kalb, sır, nefis, kalıb ve azalara “*gönderdik ve o: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka*” hevâ ve şeytan gibi *“bir ilah yoktur.*” Kalbin ibâdeti (Allah’tan başka şeylere olan) ilgileri kesmekle ve muhabbetle, sırrın ibâdeti tevhid ile hemhâl olmakla (teferrüd), nefsin ibâdeti ahlâkı değiştirmekle, kalıbın ibâdeti tecrîd ile ve organların ibâdeti şerîatın rükünlerini ayakta tutmakladır. Siz bu ibâdetlerle mahrum kalmaktan, yardımsız bırakılmaktan ve ateş azâbından *“hâlâ sakınmaz mısınız?” dedi.*”

فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ
أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَأَنْزَلَ مَلٰئِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي
آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

24. Bunun üzerine, kavminin inkarcı ileri gelenleri şöyle dediler: “Bu, sadece

sizin gibi bir beşerdir. Size üstün ve hâkim olmak istiyor. Eğer Allah *(peygamber göndermek)* isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”

“*Bunun üzerine, kavminin inkarcı ileri gelenleri*” yâni eşrâfı ve efendileri, mübâlağa için onun yüksek rütbesini düşürmek ve peygamberlik mansıbından indirmek üzere “*şöyle dediler:*” **Kâşifî** der ki: “Kavmin ileri gelenleri, küçüklerin Nuh (a.s.)’ın davetine meyilli olduklarını görünce, onlara nefret gösterip: “Tevhîde davet eden bu kişi (peygamber) değildir.” dediler.”

“*Bu, sadece*” sizinle onun arasında bir fark olmaksızın cins ve vasıf konusunda “*sizin gibi bir beşerdir.*” **Kâşifî** der ki: “Yemekte, içmekte ve benzer işler yapmakta sizin gibidir.”

“*Size üstün ve hâkim olmak istiyor.*” Yâni sizin benzeriniz olduğu halde peygamberlik iddiâ ederek sizin üzerinizde üstünlük elde etmek ve önünüze geçmek istiyor. *Celâleyn*’de şöyle der: “Sizin üzerinizde şeref elde etmek, sizin ona uyan, kendisinin de uyulan bir kimse olmasıyla sizden üstün olmak istiyor. Nitekim (Fir’avn ve kavmi, Mûsâ ve Hârun (a.s.)’a) “***yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin?***” (Yûnus, 10/78) dediler. Nuh (a.s.)’ın kavminin inkârcı ileri gelenlerinin de onu böyle vasfetmeleri muhatapları ona kızdırmak ve ona düşmanlık yapmaya teşvik etmek içindir.”

“*Eğer Allah*” peygamber göndermek “*isteseydi, muhakkak ki melekler*”den peygamberler “*gönderirdi.*” Tâ ki peygamber olarak gönderilen, kendilerine gönderildiği kimselerden farklı, ayrıcalıklı olsun.

Âyette “لَأَنْزَلَ (indirirdi/gönderirdi)” buyrulmuştur. Çünkü meleklerin gönderilmesi ancak indirme yoluyla olur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Bu sözler bâzı tenbel tâliblere işâret etmektedir. Çünkü bâzı tâlibler tembellik yaparlar ve: “Eğer Allah dileseydi biz taleb konusunda gayret gösterir, melekî sıfatlarla ve rabbânî tevfik ile te’yid olunurduk” derler.”

“*Biz geçmişteki*” onun peygamber gönderilmesinden önce gelip geçen “*atalarımızdan böyle bir şey*” yâni özel olarak Allah’a ibâdet etmeyi emretmek şeklindeki bu sözün benzerini “*duymadık.*”

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Her ne kadar Allah’tan bir uyarı onlardan bir adama gelmiş olsa da onlar: ‘Beşerin peygamber olarak gönderildiğini duymadık’ dediler.” Nitekim **Kâşifî** şöyle der: “Biz bir insanın insanlara Allah’ın elçisi olarak gönderildiğini işitmedik.”

Onlar bu sözü ya yalanlama ve inad konusunda fazlasıyla ileri gittiklerinden ya da kendilerinin ve atalarının uzun süre fetrette kaldıkları için söylemişlerdir. Yâni İdris (a.s.) ile onlar arasında uzun zaman geçmişti ve onlar âdemoğlundan bir peygamber geleceğini işitmişlerdi.

❀

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّى حِينٍ ﴿٢٥﴾

25. "Bu, yalnızca kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Öyle ise, bir süreye kadar ona katlanıp bekleyin bakalım."

"Bu, yalnızca kendisinde delilik bulunan bir kimsedir." İşte onun için bütün bu söylediklerini söylüyor. "Eğer mecnun olmasaydı böyle sözler söylemezdi; çünkü insan risâlet/elçilik kabiliyetine sahip değildir." Delilik; nefis ve akıl arasına bir engel girmesidir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki hakîkat ehlinin halleri, tabîat erbâbına göre deliliktir. Nitekim tabîat erbâbının halleri de hakîkat ehline göre deliliktir."

Mûteber olan delilik, aklı terk etmek ve aşkı seçip tercih etmektir.

Hâfız der ki:

Leylâ konağının yolunda nice tehlikeler var
Daha ilk adımda Mecnun olman şart

Sâib ise şöyle der:

Mecnun olanların gönlü, gayb âleminin penceresidir
Öyle ise ben divanesi çok olan o şehri istiyorum

"Öyle ise, bir süreye kadar" delilikten kurtulacağı vakte kadar "*ona katlanıp bekleyin bakalım."* Ona sabredin, bekleyin ve gözleyin. **Râğıb** der ki: "اَلتَّرَبُّص" pahalanması veya ucuzlaması umulan bir ticaret malı ya da yok veya var olması gözlenen bir şeyi beklemektir."

Kâşifî der ki: "Bir süre sabrediniz ki kısa zaman içinde ölür ve ondan kurtuluruz veya bu cinnet hâlinden çıkıp da aklı başına gelir, bu sözleri söylemeyi terk eder ve kendi işine bakar."

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾

26. ***(Nuh),*** **"Rabbim! beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!" dedi.**

"Nuh (a.s.), onların îman etmelerinden ümidini kesince: *"Rabbim! beni yalanlamalarına karşı*" yâni beni yalanlamaları sebebiyle veya yalanlamalarına karşılık olarak onları tamamen helâk ederek "*bana yardım et!" dedi.*"

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ

التَّنُّورُۙ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ
الْقَوْلُ مِنْهُمْۚ وَلَا تُخَاطِبْنٖى فِى الَّذٖينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾

27. Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: "Gözlerimizin önünde *(muhafazamız altında)* ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca her cinsten birer çift ile, daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni gemiye al. Zulmetmiş olanlar konusunda bana hiç yalvarma! Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır."

"Bunun üzerine ona şöyle vahyettik:" yâni gizlice bildirdik. Çünkü "اَلْاِيحَاءُ" ve "اَلْوَحْىُ" gizlice bildirmek demektir.

"Gözlerimizin önünde" muhafazamız altında "*ve bildirdiğimiz*" emrettiğimiz ve nasıl yapılacağını öğrettiğimiz "*şekilde gemiyi yap."*

Biz seni onu yaparken hata etmekten, senin yaptığını başkasının gelip bozmasından onu koruruz. "فُلَانٌ بِعَيْنٖى (Filanca benim gözümün önünde)" denir. Yâni ben onu koruyor ve gözetiyorum demektir. Bu, "هُوَ مِنّٖى بِمَرْأًى وَمَسْمَعٍ (O, benim göreceğim ve işiteceğim yerde)" sözüne benzer. **Cüneyd** (k.s.) der ki: "Kim müşâhede üzere amelde bulunursa Allah ona rızâyı bağışlar. Nitekim Allah Teâlâ "*Gözlerimizin önünde gemiyi yap.*" buyurur."

Rivâyete göre Allah Teâlâ, Nuh (a.s.)'a gemiyi göğüs şeklinde yapmasını vahyetmiştir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Biz ruh Nuh'una: 'Şeriat gemisini filozofların ve Brahmanların yaptığı gibi aklın nazarı ve hevânın emri ile değil bizim nazarımızın ve emrimizin tasvibi ile yap.' diye ilham ettik.

"Bizim emrimiz gelip de" azab emrimiz yaklaşıp da "*sular coşup yükselmeye başlayınca*" tandır kaynayınca yani hanımın ekmek pişirirken ateşin içinden su çıkınca, demektir. Nitekim Farsça tefsirde böyle denilmektedir.

"اَلْفَوْرُ" şiddetli kaynamadır. Coştuğu zaman ateş hakkında, tencere ve öfke hakkında da kullanılır. Tencerenin kaynamasına benzediği için kaynağa/menbaya "فَوَّارَةُ الْمَاءِ" denir.

"اَلتَّنُّورُ" ekmek fırını/tandır demektir. Alışılmışın dışında olarak kaynama ondan başlamıştır. Kûfe mescidi onun yerine yapılmıştır. Nitekim rivâyet edildiğine göre Nuh (a.s.)'a: "Tandırdan su kaynayınca sen ve beraberindekiler gemiye binin." denildi. Bu tandır Âdem (a.s.)'a âiddi. Ondan Nuh (a.s.)'a geçti. Tandırdan su kaynayınca hanımı ona haber verdi ve gemiye bindiler.

"*Her cinsten*" her ümmetten ve her türden "*birer çift*" erkek ve dişi "*ile, daha önce kendisi aleyhinde*" kâfirlerin helâk edileceğine dâir "*hüküm verilmiş olanların*" ki oğlu Ken'ân ve onun annesi Vâğile de onlardandı. "*Dışındaki aileni*" hanımını ve çocuklarını "*gemiye al.*"

Teysîr'de şöyle geçmektedir: Nuh (a.s.) gemiye sadece doğuran ve yumurtlayan hayvanları aldı.

Verilen hüküm zararlı olduğu için "سَبَقَ" fiili "عَلٰى" harf-i cerri ile getirilmiştir. Nitekim "***Tarafımızdan kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlara gelince…***" (el-Enbiyâ, /101) âyetinde verilen hüküm/takdir faydalı olduğu için lâm harfi ile getirilmiştir.

"Zulmetmiş olanlar konusunda" onların kurtarılması için duâ ederek "*bana hiç yalvarma! Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır."* Allah'a ortak koşmak ve diğer günahlarla zulmetmeleri sebebiyle kesin olarak boğulmalarına hükmedilmiştir. Durumu böyle olan kimseye şefâat edilmez ve onun hakkında şefâat de kabul olunmaz. Nasıl olsun ki, gelen âyette Nuh (a.s.)'a helâk edilmek sûretiyle onlardan kurtulduğu için Allah'a hamd etmesi emredilmiştir.

فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي
نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٢٨﴾

28. Sen, yanındakilerle birlikte gemiye yerleştiğinde: "Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun" de.

"*Sen,*" âilenden ve sana inananlardan " *yanındakilerle birlikte gemiye*" binip "*yerleştiğinde: "Bizi zâlimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun" de.*" Hepsi gemiye binmekte ve kurtuluşta müşterek oldukları halde fazîletini ortaya koymak, onun duâ ve senâsında diğerlerine göre zorunluluk olduğunu hissettirmek içindir.

وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْن۪ي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِل۪ينَ ﴿٢٩﴾

29. Ve de ki: Rabbim! Beni bereketli bir yere indir. Sen, iskân edenlerin en hayırlısısın.

"*Ve de ki: Rabbim! Beni*" gemide veya gemiden "*bereketli bir yere indir.*" Yâni bereketli bir indirmeyle indir ya da peşinden pek çok hayır gelecek bir yere indir.

Kâşifî der ki: "Bir görüşe göre bu duâ gemiden çıkarken emredilmiştir. Meşhur olan görüşe göre ise gemiye binerken ve inerken bu duâ emredilmiştir."

"مُنْزَلًا" kelimesi, 'inme yeri' anlamında "مَنْزِلًا" diye de okunmuştur. "اَلنُّزُولُ" aslında yüksekten inmek demektir.

"*Sen, iskân edenlerin en hayırlısısın.*" *Celâleyn*'de şöyle der: "Allah "***Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan ümmetlere bizden selâm ve bereketlerle (gemiden) in***." (Hûd, 11/48) buyurarak onun duâsına icâbet etti. Gemiden indirdikten sonra onlara

bereket verdi. Halkın hepsi Nuh (a.s.) ve beraberindekilerin neslinden oldu.

Kâşifî der ki: "**Sülemî**, **İbn Atâ**'dan şöyle nakletmiştir: "Mübarek konak, içinde nefsânî düşünceler ve şeytânî vesveselerden emin olunan ve mukaddes cemale yakınlık eser ve alâmetlerinin yağmur gibi indiği yerdir."

Cemâl nurlarının parıltısının çok olduğu konağın bereketi,
Bütün menzillerden daha fazladır
Dostun bir günlüğüne olsun geldiği menzilde
Toprak zerrelerine merhabâ deriz

ÎMAN ETMEYEN KAVMİN CANI CEHENNEME!

اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ وَاِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
قَرْنًا اٰخَرِينَۚ ﴿٣١﴾ فَاَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا
لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ مَا هٰذَٓا
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۙ يَاْكُلُ مِمَّا تَاْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ
﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ اَيَعِدُكُمْ
اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ
هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا
وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا
وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾
قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَۚ ﴿٤٠﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ
فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَٓاءًۚ فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
قُرُونًا اٰخَرِينَۜ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَۜ ﴿٤٣﴾
ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَاۜ كُلَّمَا جَٓاءَ اُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ
بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَۚ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

30. Şüphesiz bunda *(Nuh ve kavminin başından geçenlerde)* birtakım ibretler vardır. Hakikaten biz *(kullarımızı böyle)* deneriz.

31. Sonra onların ardından bir başka nesil meydana getirdik.

32. Onlar arasından kendilerine: "Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Hâlâ Allah'tan korkmaz mısınız?" *(mesajını ileten)* bir peygamber gönderdik.

33. Onun kavminden, kâfir olup ahirete ulaşmayı inkâr eden ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz varlıklı kişiler: "Bu, sadece sizin gibi bir insandır; sizin yediğinizden yer, sizin içtiğinizden içer." dediler.

34. "Gerçekten, sizin gibi bir beşere itaat ederseniz, elbette ziyan edersiniz."

35. "Size, öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğinizde, mutlak surette sizin *(kabirden)* çıkarılacağınızı mı vâdediyor?"

36. “Bu size vaâdedilen *(öldükten sonra yeniden dirilmek, gerçek olmaktan)* çok uzak!”

37. “Hayat, şu dünya hayatımızdan ibarettir. *(Kimimiz)* ölürüz, *(kimimiz)* yaşarız; bir daha diriltilecek de değiliz.”

38. “O, Allah hakkında yalnızca yalan uyduran bir adamdır; biz ona inanmıyoruz.”

39. O peygamber: “Rabbim, beni yalanlamalarına karşılık bana yardımcı ol!” dedi.

40. Allah şöyle buyurdu: Pek yakında onlar mutlaka pişman olacaklar!

41. Nitekim, vukuu kaçınılmaz olan korkunç bir ses yakalayıverdi onları! Kendilerini hemen sel süprüntüsüne çevirdik. Zalimler topluluğunun canı cehenneme!

42. Sonra onların ardından başka nesiller getirdik.

43. Hiçbir ümmet, ecelini ne öne alabilir, ne de erteleyebilir.

44. Sonra biz peyderpey peygamberlerimizi gönderdik. Herhangi bir ümmete peygamberlerinin geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalanladılar; biz de onları birbiri ardından yok ettik ve onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. Artık iman etmeyen kavmin canı cehenneme!

“*Şüphesiz bunda*” Nuh ve kavminin başından geçenlerde basîret sâhiplerinin uyacakları ve akıl sâhiplerinin çıkaracakları “*birtakım ibretler vardır. Hakikaten biz (kullarımızı böyle) deneriz.”* Yâni durum şu ki biz Nuh kavmine büyük bir belâ ve şiddetli bir cezâ isâbet ettirdik. Ya da kimin ibret ve öğüt aldığını görelim diye bu âyetlerle/ibretlerle kullarımızı deneriz.

Râğıb der ki: “أُبْتُلِيَ فُلَانٌ بِكَذَا وَأَبْلَاهُ” denildiği zaman bu iki hususu içerir: Birincisi, onun durumunu bilme ve onun hakkında bilinmeyen şeylere vâkıf olma. İkincisi, onun iyi ve kötü olduğunun ortaya çıkması. Bu ifadeyle bu iki husus da kasdedilebilir, onlardan birisi de kasdedilebilir. Allah Teâlâ hakkında “بَلَا كَذَا وَابْتَلَاهُ” denildiği zaman, bundan maksad onun durumunu bilmek ve hakkında bilinmeyen şeylere vâkıf olmak değil ancak onun iyi ve kötü olduğunun ortaya çıkmasıdır. Çünkü Allah gaybleri/gizlilikleri hakkıyla bilendir.”

Bilesin ki belâ tuza benzer. Peygamberlerin ve velîlerin büyükleri, belâlar/imtihanlar sâyesinde ülü’l-azmden (azim sahiplerinden) olmuşlardır. Allah onları bu belâlarla denemiş, onlar da sabır göstermişlerdir. Görmez misin ki Nuh (a.s.) nasıl elli yıl hâriç bin sene nasıl imtihanlarla/musibetlerle denendi ve sabretti. Sonunda da kendisine: *“**Bizi zâlimler topluluğundan kurtaran Allah’a hamdolsun” de.**”* (Mü’minûn, 22/28) denildi.

Hâfız der ki:

Nuh Peygamber gibi tufan derdine sabrın varsa

Belâ savuşur, binlerce yıldır beklediğin murâdına erersin

Sonra Nuh (a.s.) Allah tarafından izin verilmiş olarak kavminin helâkine duâ etmiş ve ilâhî kahır gelmiştir. Çünkü onlara Rahmânî lütuf tesir etmemiştir. Duâdan maksad yakarışını ızhâr etmektir. Bu Allah katında fayda verir.

Yahyâ b. Muâz (r.h.) şöyle demiştir: "İbâdet kilittir. Onun anahtarı duâdır. Anahtarın dişleri de helal lokmadır." Onun duâlarından birisi şu idi: "Ey Rabbim! İstediğim şeyi Sen ihsan etmezsen, istediğin şekilde ona sabretmeyi bana lütfetmeni isterim."

Âyette mü'minin dini ve dünyası bakımından kendisine mübârek kılınacak mübarek/bereketli bir yer/ev istemesi gerektiğine işâret vardır.

Ey Sadî! Vatan sevgisine dâir sahih hadis[78] *varsa da*
Kişinin, burada doğdum diye sıkıntı içinde ölmesi doğru değildir

Peygamberlerin ve kâmil velîlerin hallerini düşünecek olsan onların çoğunun hicret ettiklerini/yurtlarından çıkarıldıklarını görürsün. Çünkü zâlim bir topluluğun arasında oturmakta bereket yoktur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Pek çok olan nimetlerinden dolayı Allah Teâlâ'ya hamd ediyorum. Özellikle de defalarca meydana gelen hicretlerimden ve bu yerden, yâni Bursa'dan dolayı. Öyle ki Bursa'ya hicret için tefe'ül ettiğimde "***İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!***" (Sebe', 34/15) âyeti denk gelmişti. Yine beni zâlimler topluluğundan kurtardığından dolayı. Öyle ki bana düşmanlık eden ve öğüdümü reddeden herkes helâk olanlarla birlikte helâk oldu. İbtilânın sonu kurtuluş, kahır lütuf, celâl de cemâl oldu.

ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَۚ ﴿٣١﴾

31. Sonra onların ardından bir başka nesil meydana getirdik.

"*Sonra onların ardından*" Nuh kavmini helâk ettikten sonra "bir başka nesil meydana getirdik" var ettik. Onlar Âd kavmidir. Çünkü Allah Teâlâ, Hûd (a.s.)'dan naklederek şöyle buyurmaktadır: *"**Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi.**"* (el-A'râf, 7/69)

"اَلْقَرْنُ" bir zamanda beraber olan, yâni aynı zamanda yaşayan kimselere denir.

فَاَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ
اَفَلَا تَتَّقُونَ ۟ ﴿٣٢﴾

32. Onlar arasından kendilerine: “Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka bir ilâhınız yoktur. Hâlâ Allah’tan korkmaz mısınız?” *(mesajını ileten)* bir peygamber gönderdik.

“*Onlar arasından*” neseb bakımından onlardan olan Hûd’u “*kendilerine: “Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka bir ilâhınız yoktur. Hâlâ Allah’tan korkmaz mısınız?” (mesajını ileten) bir peygamber gönderdik.*” Yâni onlara peygamberin lisânıyla ‘Sadece Allah’a kulluk edin. Çünkü sizin O’ndan başka ilâhınız yoktur…’ dedik.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Siz Allah’a ortak mı koşarsınız? Şirk koşmanızdan dolayı onun azâbından korkmaz mısınız?” Şu halde şirk koşmanın ve korkmamanın ikisi de reddedilmiştir.

Onlara gönderilen Hûd (a.s.)’dı. Yoksa önceki âyetteki “*nesil*” kelimesi ile Âd ve Semûd kasdedilmek sûretiyle onlara peygamber gönderilen Hûd ve Sâlih (a.s.) değildi. Çünkü rasûl, mürsel/gönderilmiş anlamındadır. Onun için *“**Biz senin Rabbinin elçileriyiz**”* (Tâhâ, 20/47) âyetinde olduğu gibi makama göre tesniye ve cem‘ yapılması gerekir.

“كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ فٖى اُمَّةٍ ***Böylece seni … bir ümmete gönderdik.***” (er-Ra’d, 13/30) âyeti ve benzerlerinde olduğu gibi “اَلْقَرْنُ (nesil)” kelimesi, göndermenin yeri olarak ifâde edilmiştir. “وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ ***Andolsun ki, Nuh’u kavmine gönderdik***” (el-Mü’minûn, 22/23) âyetinde olduğu gibi onun için varılacak bir yer (gâye, hedef) yoktur. Bu, daha işin başından onlara gönderilen kimsenin kendi mekânları dışından gelmediğini, bilakis kendi aralarında yetiştiğini bildirmek içindir.

وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنَاهُمْ
فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۙ يَاْكُلُ مِمَّا تَاْكُلُونَ مِنْهُ
وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾

33. Onun kavminden, kâfir olup ahirete ulaşmayı inkâr eden ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz varlıklı kişiler: “Bu, sadece sizin gibi bir insandır; sizin yediğinizden yer, sizin içtiğinizden içer.” dediler.

“Onun kavminden, kâfir olup âhirete ulaşmayı” yâni tekrar diriltilip (ba‘s) mahşerde toplanarak (haşr) âhirete varmayı ya da âhirette olacak hesap, sevab ve ceza ile karşılaşmayı “*inkâr eden ve”* mal ve evlad çokluğu ile *“dünya hayatında kendilerine refah*” nimet ve genişlik “*verdiğimiz varlıklı kişiler”* Yâni kavminin kâfir eşrâfı peşlerinden gelenlere onları yoldan çıkarmak üzere şöyle dediler:

Râğıb der ki: “اَلْمَلَأُ” bir görüşte birleşen topluluk demektir ki onlar gözleri korkuyla, insanları haşmet ve parlaklıkla doldururlar.” İleri gelen o kimseler yerilmek üzere küfür ile vasfedilmiştir.

Nuh kıssasındaki gibi âyet “fâ” ile değil “vâv” ile başlamıştır. Çünkü, onların sözü peygamberlerinin sözüne bitişmemiş, yâni hemen peşinden söylenmemiştir. Bunun mânâsı, ‘O hak söz ile bu bâtıl söz hâsıl olma bakımından birleşmişlerdir. Aralarında ise ne kadar fark vardır.

“*Bu,”* yâni Hûd, beşerî sıfatları ve sözleri bakımından *“sadece sizin gibi bir insandır; sizin yediğinizden yer, içtiğinizden içer*” *dediler.”* Bu söz onun kendilerine benzediğini belirtmek içindir. Yâni o da sizin gibi gıdaya muhtaçtır. Eğer nebî olsaydı, meleklerin sıfatlarına sahip olması gerekirdi, yemezdi ve içmezdi.

وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾

34. “Gerçekten, sizin gibi bir beşere itâat ederseniz, elbette ziyan edersiniz.”

“*Gerçekten,”* zikredilen durum ve sıfatlarda *“sizin gibi bir beşere itâat ederseniz,”* yâni Allah’a yemin olsun ki eğer onun emirlerini yerine getirirseniz, ona itâat etmeniz takdirinde *“elbette ziyan edersiniz.*” Kendinizi zelil kıldığınız için akıllarınızı kaybeder ve görüşlerinizde aldanmış olursunuz.

Kâşifî der ki: “Ziyâna uğrayanlarsınız. Çünkü Allah tarafından görevlendirilen ve uyulması istenen peygamberleri kendilerine kıyas ettiniz.”

Onların, kendisinden daha büyük bir hüsran/ziyan olmayan putlara tapmayı değil de kendilerini iki dünyanın saâdetine ulaştıracak olan peygambere tâbi olmayı ziyân olarak gördüklerine bir bak! Allah onları kahretsin.

اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾

35. “Size, öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğinizde, mutlak surette sizin *(kabirden)* çıkarılacağınızı mı vâdediyor?”

Bu peygamber “*Size, öldüğünüz, toprak ve”* etleri, sinirleri olmayan eriyip çürümüş “*kemik yığını haline geldiğinizde,*” et ve benzerlerinden olan vücudunuz bazı kısımları toprak ve bazısı da kemik haline geldiğinde “*mutlak surette sizin*” kabirden daha önce olduğunuz gibi diri olarak *“çıkarılacağınızı mı vaadediyor?*”

Toprağın önce zikredilmesi, imkânsız görülmekte asıl olmasından ve görünüp bilinen cüzlerden dönüşmesindendir. Ya da sizin önce ölenleriniz sırf toprak, sonra ölenleriniz ise kemik olduğunda, demektir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Âşikâr olan şudur ki onların murâdı kendilerinin kemik, sonra da toprak olduklarını beyan etmektir.

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾

36. “Bu size vâdedilen *(öldükten sonra yeniden dirilmek, gerçek olmaktan)* çok uzak!”

“*Bu size vaad edilen*” öldükten sonra yeniden diriltilme (ba‘s) ve yapılanların karşılığının verilmesi, gerçek olmaktan “*çok uzak!*” asla olmayacak.

“هَيْهَاتَ“ هَيْهَاتَ” uzak/imkansız olmak anlamında isim fiildir. Tekrar edilmesi uzaklığı te’kid içindir. Sanki onlar uzaklık ifâdesini seslendirdiler ve onlara: “Bu uzak görme neden dolayıdır?” diye soruldu. Bunun üzerine “*size vaadedilen*” diye cevap verildi.

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾

37. “Hayat, şu dünya hayatımızdan ibarettir. *(Kimimiz)* ölürüz, *(kimimiz)* yaşarız; bir daha diriltilecek de değiliz.”

“*Hayat, şu*” âdî ve fânî “*dünya hayatımızdan ibâarettir.*” Zamanın nihâyetine kadar kimimiz “*ölürüz,*” kimimiz “*yaşarız;*” ya da iki şey; ölüm ve hayat bize isâbet eder.” Onlar bu sözleriyle dünyada geçen hayatı ve ardından olacak ölümü, onun ötesinde ise bir hayat olmadığını kasdediyorlardı.

Ey Hûd, senin iddiâ ettiğin gibi ölümden sonra “*bir daha diriltilecek de değiliz.*”

Onların kalblerinin nasıl körleşip de tekrar yaratmanın ilk olarak yaratmadan daha kolay olduğunu, bir şeyi yoktan var etmeye ve var iken yok etmeye kâdir olanın onu tekrar yaratmaya da kâdir olduğunu idrak edemediklerine bir bak.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾

38. “O, Allah hakkında yalnızca yalan uyduran bir adamdır; biz ona inanmıyoruz.”

“*O,*” yâni Hûd “*Allah hakkında yalnızca yalan uyduran bir adamdır;*” yâni o iddiâ ettiği kendisinin peygamber olarak gönderildiği ve yeniden diriltme (ba‘s) konusunda Allah’a yalan isnâd etmiştir. “*Biz ona inanmıyoruz.*” söylediklerini tasdik etmiyoruz.

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾

39. O peygamber: “Rabbim, beni yalanlamalarına karşılık bana yardımcı ol!” dedi

“*O peygamber:*” Hûd (a.s.) onların îmân etmelerinden ümid kesince “*Rabbim, beni*

yalanlamalarına karşılık” yâni beni yalanlamaları ve bunda ısrar etmeleri sebebiyle onlara karşı: “*Bana yardımcı ol!*” benim için onlardan intikam al. Ey Rabbim! Galibiyet vererek bana yardım et ve onları mağlup et. “*dedi.*”

قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾

40. Allah şöyle buyurdu: Pek yakında onlar mutlaka pişman olacaklar!

“*Allah*” Teâlâ onun duâsına icâbet ederek ve kabûlünü de vaadederek “*şöyle buyurdu: Pek yakında*” yâni az zamanda “*onlar*” yalanlayan kâfirler, inkâr ve yalanlamalarına “*mutlaka pişman olacaklar!*” Bu ise azâbı gördüklerinde olacaktır.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً ۚ فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

41. Nitekim, vukuu kaçınılmaz olan korkunç bir ses yakalayıverdi onları! Kendilerini hemen sel süprüntüsüne çevirdik. Zalimler topluluğunun canı cehenneme!

“*Nitekim, vukuu kaçınılmaz olan*” sâbit bir şekilde karşı konulması mümkün olmayan; *Celâleyn'*de belirtildiği üzere Allah'tan bir emir ile “*korkunç bir ses*” Cibrîl (a.s.)'ın sesi “*yakalayıverdi onları!”* Onların üzerine öyle korkunç bir sayha attı ki ondan dolayı kalbleri parçalandı ve öldüler.

“اَلصَّيْحَةُ” sesi yükseltmektir.

Eğer “Bu (onları korkunç bir sesin yakalaması), kıssanın başında zikredilen “اَلْقَرْنُ (nesil)”den maksadın Sâlih (a.s.)'ın kavmi Semûd olduğuna delâlet eder. Çünkü Âd kavmi kasıp kavuran bir rüzgarla helak edildi.” dersen, şöyle cevap veririm: Daha önce geçtiği üzere Lût kavminin altüst edilmekle ve korkunç sesle helâk edildikleri gibi belki de onlar kasıp kavuran rüzgar kendilerine isâbet ettiği zaman onun içinde korkunç bir sese de mâruz kaldılar.

Rivayet edilir ki, Âd oğlu Şeddad, İrem'in inşâsını tamamlayınca âilesi ile oraya yürüdü. Oraya yaklaşınca Allah onların üzerine gökten bir sayha gönderdi ve helâk oldular.

“Sayha”nın azâbın kendisi ve ölüm demek olduğu da söylenmiştir.

*Celâleyn'*de: “Onları azab sayhası/sesi yakaladı.” denir.

“*Kendilerini hemen*” kendisinden istifâde edilemeyen “*sel süprüntüsüne çevirdik.”* Sel süprüntüsü, selin üstünde taşıdığı köpük, yaprak ve çerçöp gibi şeylerdir.

Râğıb der ki: “Bu ifâde, değer verilmeksizin zâyi olan ve giden şey hakkında darb-ı mesel olarak kullanılır.” Allah onları harap olmaları konusunda gözden kaybolan,

yaprak ve çerçöp ile siyahlaşan bir sele benzetmiştir.

Kâşifî der ki: "غُثَاءً" suyun getirdiği çerçöp, süprüntü demektir. Yani, onları, selin etrafa attığı ve karartıp çürüttüğü çerçöp gibi helâk ettik, yok ettik."

"Zâlimler topluluğunun canı cehenneme!" Bu ifâdenin haber verme ve duâ anlamı taşıması muhtemeldir.

Kâşifî der ki: "Zâlimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun."

Âyette işaret vardır ki ehl-i dünya yeryüzünde haksızlık yaptıklarında, peygamberlere isyan ettiklerinde ve onlara kötü sözler söylediklerinde bilmezler ki peygamberler ve ehlüllah, her ne kadar kendilerinin yedikleri şeylerden yeseler de onlar gibi yemezler. Çünkü ehl-i dünyâ israf ederek yerler. Ehlüllah ise yerler, fakat israf etmezler. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Mü'min bir midesine koymak için yer. Kâfir ise karnındaki yedi bağırsağını doldurmak (karnını şişirmek) için yer.*"[79]

Sa'dî (k.s.) der ki:

Felek bir alçağı nimet sahibi yaparsa
O da yoksulların derdli kalbine yüklenir
Kendini beğenmiş adamın damı yüksek olunca
Aşağıdaki damlara işer ve süprüntüleri oraya atar
Şüphesiz kâfir yedi karınla yer
Böyle kimsenin dîni ve gönlü zayıf; karnı kalın ve iri olur

Bilakis ehlullah Rableri nezdinde geceledikleri/bulundukları için Rablerinin kendilerine yedirdiğinden ve içirdiğinden kalblerinin ağızlarıyla yer ve içerler.

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) der ki: "Nebî (a.s.) Rabbinin nezdinde geceler/bulunur O da kendisine türlü tecellîlerinden yedirir ve içirirdi.[80] O'nun zâhirde yemesi zayıf ümmeti içindi. Yoksa O'nun yemeye içmeye ihtiyacı yoktu. Rasûlullah (s.a.)'in karnına taş bağladığına dâir rivâyete[81] gelince bu açlıktan değil, bilakis letâfetinin kemâli sebebiyle melekûta çıkıp yükselmemek ve irşâd için mülk âleminde kalmak içindir.

Allah, kâfirleri sıfatların en kötüsü ile vasfetmiştir. Bu ise yaratanı ve kıyamet gününü inkâr etmek, dünya sevgisine dalmaktır. Sonra onlar üzerine zulüm damgasını vurmuş ve onların helâkinin ancak zulümleri sebebiyle olduğuna işaret etmiştir.

Sa'dî (k.s.) der ki:

Zâlimlere de kalmaz bu dünya
Ebedî kalan onlar için lânettir ancak

Zulüm şakavet ehlinin huylarından ve Allah'tan uzak olmanın alâmetlerindendir. Onlar önemsizlik ve itibarsızlık yönünden sel köpüğüne benzerler. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*Bunlar cehennemdedirler, ama ben buna aldırmam.*"[82]

❀

ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا اٰخَرِينَ ﴿٤٢﴾

42. Sonra onların ardından başka nesiller getirdik.

"*Sonra onların ardından"* yâni zikredilen nesillerden sonraki en meşhur görüşe göre onlar Âd kavmidir *"başka nesiller"* ki onlar Sâlih, Lût, Şuayb ve diğer peygamberlerin kavimleridir *"getirdik*" yarattık. Bunu kudretimizi ortaya koymak, her ümmetin bizim kendilerinden müstağnî olduğumuzu anlamaları, eğer nebîlerin dâvetini kabul eder ve rasûllere tâbi olurlarsa, teslim olup boyun eğmelerinin ve tâatleri yerine getirmelerinin faydasının kendilerine âid olacağını bilmeleri için yaptık.

مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَ ﴿٤٣﴾

43. Hiçbir ümmet, ecelini ne öne alabilir, ne de erteleyebilir.

"*Hiçbir ümmet ecelini ne öne alabilir.*" Helâk olan ümmetlerden hiçbiri helâk edilmeleri için tâyin edilen zamanı ne ileri alabilir "*ne de erteleyebilir*" ne de bu tanınan süreyi bir saat ve göz açıp kapama vakti kadar geciktirebilir. Bilakis kendisi için belirlenen zaman gelip çatınca ölür ve helâk olur.

ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَٓاءَ اُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ
بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

44. Sonra biz peyderpey peygamberlerimizi gönderdik. Herhangi bir ümmete peygamberlerinin geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalanladılar; biz de onları birbiri ardından yok ettik ve onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. Artık iman etmeyen kavmin canı cehenneme!

"Sonra biz peyderpey" peş peşe, birbiri ardınca "*peygamberlerimizi gönderdik."* "*Gönderdik*" ifâdesi, (42. âyetteki) "*getirdik/yarattık*" ifâdesine atfedilmiştir. Fakat bu, peygamberlerin gönderilmesinin zikredilen nesillerin hepsinin getirilmesinin ardından ve daha sonra olduğu anlamında değildir. Bilakis her peygamberin gönderilmesinin, o peygambere mahsus neslin getirilmesinden sonra olduğu anlamındadır. Sanki şöyle buyrulmuştur: 'Sonra onların ardından başka nesiller getirdik. Her nesle kendilerinden onlara özel bir peygamber gönderdik.'

"Herhangi bir ümmete" apaçık delillerle ve tebliğ için kendilerine mahsus "*peygamberlerinin geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalanladılar;"* onların çoğu ona yalan isnâd ettiler. "***Andolsun ki, onlardan önce eski milletlerin çoğu dalâlete düştü.***" (es-Sâffât, 71) âyeti buna delildir. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle

geçmektedir.

Kâşifî der ki: "Onu yalanladılar. Tevhîd, nübüvvet, ölümden sonra dirilme ve haşre dâir ne söylediyse yalan zannettiler. Atalarını taklid ederek ve beğenilmeyen âdetlere uyarak tasdik saâdetinden mahrum kaldılar."

"Biz de onları birbiri ardından yok ettik" yâni helâk etme konusunda bazı nesilleri bâzısına tâbi kıldık. İnkâr, yalanlama ve diğer günahlar gibi sebeplere sarılma konusunda onların bazısının bazısına tâbi olduklarına göre bazısını bazısının peşinden helâk ettik.

Kâşifî der ki: "Yani hiç birine mühlet vermedik; en son gelenleri evvel gelenler gibi azaba çarptırdık."

"Ve onları" helâk ettikten sonra kendilerinden sonra gelenler için *"ibret hikâyelerine dönüştürdük."* Yâni onların ne kendileri ne de eserleri kaldı. Sadece geceleri anlatılan, hayret edilen ve saâdet ehlinden ibret alanların ibret aldıkları hikâyeleri kaldı.

"أَحَادِيثُ" kelimesi, "حَدِيثٌ" veya "أُحْدُوثَةٌ" kelimesinin çoğuludur. "أُحْدُوثَةٌ", eğlence ve hayret etme için anlatılan şeydir. Burada kasdedilen odur.

Kâşifî der ki: "Onların kıssalarını zikrettik. Yani halka azap verdik ki daima onların azaplarını ansınlar ve bunları darb-ı mesel olarak kullansınlar. Sözün özeti şudur: Onlardan halkın efsâne şeklinde söylediği hikâyeden başka bir şey kalmadı. Eğer onlara dâir güzel bir söz kalmış olsaydı iyi olurdu. Bir ulu kişi şöyle demiştir:

Ölürsün bir gün geriye kalır hikâyen
Çalış gayret et ki güzel olsun hikâyen

Fakir (**Bursevî**) der ki: İlk beyit "أُحْدُوثَةٌ" kelimesinin iyi ve kötü şeyler hakkında söylendiğine delâlet etmektedir. Bu, Ahfeş'in onun iyi şeyler hakkında söylenmediği şeklindeki sözüne ters düşmektedir."

"*Artık îman etmeyen kavmin canı cehenneme!*" Peygamberlere inanmayan ve onları tasdik etmeyen topluluktan Allah'ın rahmeti uzak olsun.

Âyette tasdîkin kurtulmaya ve cennetlerde nimetlere ermeye vesîle olduğu gibi îmansızlığın da helâke ve ateşte azap görmeye sebep olduğuna delâlet vardır.

Yâkub (a.s.) kendisine müjde getiren kimseye "Yusuf'u hangi din üzere bıraktın?" diye sordu. O da: "İslâm üzere" dedi. Bunun üzerine Yâkub (a.s.): "Şimdi Yâkub'a ve Yâkub âilesine Allah'ın nimeti tamam oldu." dedi. Çünkü İslâm'ın üstünde bir nimet yoktur. Bu nimetin olmadığı yerde bütün nimetler yok demektir. Olduğu yerde ise bütün âfetler yok hükmündedir.

Adamın biri, **Hazreti Ali** (r.a.)'a: "Rabbini gördün mü?" diye sordu. Ali (r.a.):

“Görmediğime ibadet eder miyim?” dedi. Adam: “Onu nasıl görüyorsun?” dedi. Ali (r.a.): “Açıkça gözler onu göremez/idrâk edemez. Fakat kalb onu îmânın hakîkatleri ile idrâk eder.” dedi.

Yine **Hz. Ali** (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilir: “Rabbini bilip tanıyan yüce olur. Nefsine tâbi olan zelil olur.” Yani Rabbi ma‘rifet, mânâya yücelik verir. Nefse tâbi olmak ise sûrete zillet verir.

Kâfirler ve diğer zulüm ehli kendilerini aziz saydılar. Bu yüzden sûret ve mânâ bakımından zelil oldular. Çünkü bâtında Allah Teâlâ’dan uzak oldular ve zâhirde helâk olanlarla birlikte helâk oldular.

Mü’minler ve diğer adâlet ehli kimseler kendilerini zelil saydılar. Sûret ve mânâ bakımından aziz oldular. Çünkü bâtında Allah Teâlâ’ya yaklaştılar ve zâhirde helâkten kurtuldular. Bütün alçalmalar, Rabbi ve nefsi bilmemekten ileri gelir.

Alçakların işleri kötüye gider
Taze meyve gibi çabucak çürür

Akıllı kimseye gereken hak ehline tâbi olmaktır. Çünkü, feyzin hepsi inkıyad/itâat meşrebinden hâsıl olur. İnkıyâd ile de tam ma‘rifet ve kulların Rabbi’ni müşâhede meydana gelir.

Karşılarında eğilip iki büklüm olmayınca
Emaneti sana ulaştırırlar mı hiç?

Allah’ım bizi inâddan koru ve inkıyâd üzere sâbit kıl!

---

[78]. Hadis için bk. Aclûnî, I, 413

[79]. Buhârî, Etıme 12; Müslim, Eşribe 182-186; Tirmizî, Etıme 20; İbn Mâce, Etıme 3; Dârimî, Etıme 13; Muvatta, Sıfatu’n-Nebi 9-10; Müsned, II, 21, 43, 74

[80]. Bk. Buhârî, Temennî, 9; Savm, 20, 48, 49; Hudûd, 42; Müslim, Sıyâm, 57-58; Müsned, III, 8, VI, 126

[81]. Gazzali, İhya, III, 221. Kurtubî, X, 250

[82]. Nihaye, I, 159

KUDRETİMİZE BİR ALÂMET KILDIK

ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوسٰى وَاَخَاهُ هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٤٥﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَمَلَا۬ئِهٖ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ
مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ
﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ
مَرْيَمَ وَاُمَّهُٓ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَٓا اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾

45-46. Sonra âyetlerimizle ve apaçık bir fermanla Musa ve kardeşi Hârun'u Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Onlar ise kibre kapıldılar ve ululuk taslayan bir kavim oldular.

47. Bu yüzden: "Kavimleri bize kölelik ederken, bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız?" dediler.

48. Böylece onları yalanladılar ve bu sebeple helâk edilenlerden oldular.

49. Andolsun biz Musa'ya, belki onlar yola gelirler diye, Kitab'ı verdik.

50. Meryem oğlunu ve annesini de *(kudretimize)* bir alâmet kıldık; onları, yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik.

"*Sonra âyetlerimizle*" Bunlar; el, asâ, tufan, çekirge, haşere, kurbağalar, kan, ürünlerin eksiltilmesi ve vebadan oluşan dokuz âyet/mûcizedir. Bu mucizeler arasında denizin yarılmasını saymaya imkân yoktur. Çünkü burada kasdedilen, onların yalanladıkları âyetlerdir. "*Ve apaçık bir fermanla*" gâyet açık ve hasmı susturucu bir delille, yâni asâ ile gönderdik. Asâ, diğer mûcizelerden üstün olduğu için özel olarak zikredilmiştir. Ya da burada kasdedilen âyetlerin kendisidir. Onların bu şekilde atıf yoluyla ifâde edilmesi, bu âyetlerin yüce unvanları kendilerinde topladıklarına dikkat çekmek ve onların farklılığını zâtî farklılık mertebesine indirmektir. "*Mûsâ ve kardeşi Hârun'u Firavun'a ve ileri gelenlerine*" Kıbtîlerden onun kavminin eşrâfına "*gönderdik.*" Onlar özellikle zikredildiler. Çünkü İsrâiloğulları'nın Mûsâ (a.s.) ile birlikte gönderilmesi, onlara tâbi olanların değil, onların iznine bağlıydı.

"*Onlar ise*" îman ve tâbi olmaktan imtina edip "*kibire kapıldılar*" Kibrin en büyüğü ise kulların Rablerinin âyetlerini, apaçık ortaya çıktıktan ve şüphe ortadan kalktıktan sonra onun gönderip bildirdiklerini hafife almaları; onları yerine getirme ve kabul etme konusunda büyüklük taslamalarıdır. "*Ve ululuk taslayan*" mütekebbir, kibir ve tuğyanda/azgınlıkta haddi aşan "*bir kavim oldular*" yâni âdetleri kibirlenmek ve

dikbaşlılık olan bir topluluk oldular.

فَقَالُوا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾

47. Bu yüzden: "Kavimleri bize kölelik ederken, bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız?" dediler.

"*Bu yüzden:*" kendi aralarında birbirlerine nasihat yollu "*Kavimleri*" yâni İsrâiloğulları "*bize kölelik ederken,*" yâni köleler gibi bize hizmet ederken ve boyun eğerken "*bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız?*" yâni inanmayız ve bizden îmanın sâdır olması gerekmez. "*dediler.*"

Sanki onlar İsrâiloğulları'nın kendilerine kölelik ettiğini söylerken, onların durumuna karşı koymak, onların kendileri gibi bir beşer olmasından başka diğer bir yönden onların yüce rütbesini risâlet mansıbından aşağı düşürmek istiyorlardı.

Kâşifî der ki: "Bazı tefsirlerde şöyle aktarılmıştır: İsrailoğulları Firavun'a tapıyorlardı -ki bundan Allah'a sığınırız-, Firavun ise bir puta veya buzağıya tapardı." Yâni bu durumda İsrâiloğulları'nın onlara itâati gerçek ibâdet olmuş olur.

فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾

48. Böylece onları yalanladılar ve bu sebeple helâk edilenlerden oldular.

"*Böylece onları yalanladılar*" yâni Mûsâ ve Hârun'u yalanlamada ısrar ettiler. Sonunda o ikisi de onların kendilerini tasdik etmesinden ümid kestiler "*ve bu sebeple*" Kızıldeniz'de boğulmak sûretiyle "*helâk edilenlerden oldular.*"

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾

49. Andolsun biz Musa'ya, belki onlar yola gelirler diye, Kitab'ı verdik.

"*Andolsun biz*" onları helâk ettikten ve İsrâiloğulları'nı onların ellerinden kurtardıktan sonra "*Musa'ya, belki onlar*" İsrâiloğulları Tevrat'taki şer'î esasları ve hükümlerle amel ederek hak "*yola gelirler diye, Kitab'ı*" Tevrât'ı "*verdik.*"

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَا اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾

50. Meryem oğlunu ve annesini de *(kudretimize)* bir alâmet kıldık; onları, yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik.

"Meryem oğlunu" yâni Îsâ'yı *"ve annesini de"* hiçbir beşerle temas etmeden ondan doğmasını kudretimizin büyüklüğünü gösteren *"bir alâmet kıldık."* Şu halde âyet/alâmet, ikisine de izâfe edilen bir tek husustur. Ya da şöyle demektir: 'Beşikte konuşmak ve ondan birçok mûcizeler zâhir olmak sûretiyle Meryem oğlunu bir âyet/alâmet kıldık. Kimse kendisine dokunmadan onu dünyaya getirmek sûretiyle annesini de bir âyet/alâmet kıldık.' İkincisi kendisine delâlet ettiği için bunlardan birincisi hazfedilmiştir.

el-Uyûn'da şöyle der: "Buradaki '*âyet/alâmet*' Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'na bir ibret demektir. Çünkü Îsâ (a.s.) beşikte iken konuşmuş ve ölüleri diriltmiştir. Hz. Meryem onu hiçbir kimse kendisine dokunmadığı halde doğurmuştur. Her ikisi de kesin iki âyettir. Şu halde âyetteki ifâde onlardan birinin zikri ile yetinilmesi kabilinden olur."

Îsâ (a.s.)'ın öne alınması, zikredilen hususlarda âyet olması bakımından asıl olduğu içindir. Nitekim "***Onu (Meryem'i) ve oğlunu cümle âlem için bir ibret kıldık.***" (el-Enbiyâ, 21/91) âyetinde annesinin öne alınması, kendisine nisbet edilen iffetle ırzını korumuş olma ve kendisine üflenmesi hususunda asıl olması sebebiyledir.

Rivayet edilir ki Rasûlullah (s.a.) Mekke'de sabah namazı kıldırdı ve Mü'minûn sûresini okudu. Îsâ (a.s.) ile annesinin zikredildiği âyetlere gelince gözleri yaşla doldu, boğazı düğümlendi, okuyamaz hale geldi ve rükûa gitti.

"Onları, yerleşmeye elverişli," rahat ve huzur elde edilebilecek, ferah ve rahat bir tepeye yerleştirdik. Bunun meyveleri ve ürünleri bol anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü orada oturanlar, bu meyve ve ürünler için oraya yerleşirler. Görünen ve akan "*suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."* Yahudi kavminden kaçtıklarında annesini ve oğlunu (Hz. Meryem ve Îsâ'yı) yerleştirdik ve onları Beytü'l-makdis'te bir tepeye geri getirdik. Yâni onları yüksek bir yerde konaklattık. Orasını onlara barınak ve menzil yaptık. Burası İlya, yâni Beytü'l-makdis topraklarıdır. Burası yüksek bir yerdir.

İmam Süheylî der ki: "Hz. Meryem, İsa çocukken onunla Dimaşk'ın Nâsıra adlı bir köyüne sığındı. Hristiyanlar'a "Nasârâ" denilmesi buradandır."

Kâşifî der ki: "Rivayet edildiğine göre Meryem, oğlu ve amcasının oğlu Yusuf b. Matan on iki yıl orada yaşadılar. Îsâ'nın geçimi, annesinin eğirip sattığı ipliktendi."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bunda işâret vardır ki pamuk, keten ve benzerlerini eğirmek, kadınların hayırlı olanlarının işlerinden olduğu için Bursa'nın ve ipek böceği hâsıl olan yerlerin ahâlisinin düşkün oldukları ipek ve benzerlerini eğirmekten daha sevimlidir. Halbuki ipek dünya ehlinin ziynetlerindendir. Dünya ehli çoğunlukla onunla meşhur olmuşlardır ve onunla övünürler.

Râğıb der ki: "قَرَّ فِى الْمَكَانِ": "bir yere yerleşti" demektir. Aslı soğuk anlamındaki "اَلْقَرُّ"dandır. Çünkü soğuk sükûnu, sıcak ise hareketi gerektirir.

Meydana çıktığı ve gözle göründüğü için akan suya "مَعِينٌ" denir. Bu tepenin suyunun böyle vasfedilmesi, içme, sulanan hayvanları ve bitkileri külfet çekmeden sulama, güzel ve hoş manzarasında gezip dolaşma gibi türlü faydaları kendisinde topladığını bildirmek içindir. Eğer orada akarsu olmasaydı, tam sevinç elden gidecek ve mekanın

hoşluğu kaybolacaktı. İşte bu yüzden Allah cennetleri, zeminlerinden akan sularla birlikte anmıştır.

el-Makâsıdü'l-hasene'de nakledilen bir hadis şöyledir: "*Üç şey göze cilâ verir: Yeşile bakmak, akar suya bakmak ve güzel yüze bakmak.*"[83] Buradaki "*güzel yüz*" bakılması helâl olan güzel yüzdür. Yoksa tüysüz oğlanlara bakmak yasaklanmıştır.

Şeyh Sa'dî, nakşa bakarken nakkaşa baktığını iddiâ eden kimse hakkında şöyle der:

Niçin bir günlük çocuk onun aklını almıyor?
Allah'ın sanatını görmek için ergenle küçüğün ne farkı var?
Hakîkate ermiş kimse develerde de görür
Çin ve Çiğil güzellerinde gördüklerini

Bu ikisi sevgililerin/âşıkların çok olduğu Türk şehirlerinden ikisinin adıdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Meryem oğlunu ve annesini de (kudretimize) bir alâmet kıldık;*" ifâdesi ile sebebler âleminden babasız olarak "كُنْ (ol)" emrinden doğan ruh Îsâ'sına işâret etmiştir. O, Allah'ın zâtına ve ma'rifetine delâlet eden Allah'ın yaratılmış âyetlerinden en büyük âyettir. Çünkü o Allah'ın halifesi ve O'ndan bir ruhtur. "*Onları, yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye*" yâni kalıp/beden tepesine "*yerleştirdik.*" Çünkü kalıp, ruhun barınağı, emirleri ve yasakları emretmenin dayanağıdır. Kalıp ise onların menzili ve karargâhıdır. Yâni kalıp ruhun barınağı ve meskeni olduğu sürece, mükellefiyetler düşmemek üzere emrin de barınağı ve meskeni olur. "مَعِينٌ (su)" ise kalbden lisana akan hikmet pınarıdır."

Allah'ım, ey Muîn (mahlûkatına yardım eden); bizi maîn (hikmet pınarı) ehlinden kıl!

---

[83]. Sehâvî, Mekâsıd, s. 182

GÜZEL İŞLER YAPIN

يَٓا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًاۜ اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ
عَل۪يمٌۜ ﴿٥١﴾ وَاِنَّ هٰذِه۪ٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا۬ رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾
فَتَقَطَّعُٓوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًاۜ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾
فَذَرْهُمْ ف۪ي غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى ح۪ينٍ ﴿٥٤﴾ اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِه۪
مِنْ مَالٍ وَبَن۪ينَۙ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِۜ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۙ ﴿٥٧﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ
بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَۙ ﴿٥٨﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَۙ ﴿٥٩﴾
وَالَّذ۪ينَ يُؤْتُونَ مَٓا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَۙ
﴿٦٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾

51. “Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyin; güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim.”

52. “Şüphesiz bu bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir; ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise benden sakının” *(denildi)*.

53. Ne var ki insanlar kendi aralarında işlerini parça parça böldüler. Her gurup kendilerinde bulunan *(fikir ve davranış)* ile sevinip böbürlenmektedirler.

54. Şimdi sen onları bir zamana kadar gaflet ve sapıklıkları ile baş başa bırak!

55, 56. Sanıyorlar mı ki, onlara verdiğimiz servet ve oğullar ile kendilerine faydalar sağlamak için can atıyoruz? Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar.

57. Rablerine olan saygıdan dolayı kötülükten sakınanlar;

58. Rablerinin âyetlerine inananlar;

59. Rablerine ortak tanımayanlar;

60. Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar;

61. İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışırlar.

“Ey Peygamberler!” Burada hitap bütün peygamberleredir. Ancak onlar bu hitapla bir defada muhatap olmadılar. Çünkü onlar ayrı ayrı, farklı zamanlarda gönderildiler. Bunun mânâsı, her peygambere kendi zamanında bu hitabın yapıldığı, ona seslenildiği ve tavsiye edildiğidir. Bu, dinleyenlerin temiz şeylerin peygamberlere mubah kılınmasının kadim bir şer‘î esas olduğunu, bütün peygamberlere söylenen ve tavsiye

edilen bir husûsun dikkate almaya ve uygulamaya lâyık bilmeleri içindir. Yâni biz her peygambere: “Temiz olan şeylerden ye ve güzel işler yap.” dedik. Peygamberlerle ilgili bu müteaddid emirler, özet olarak aktarılırken kısaltma için çoğul siygasıyla ifâde edilmiştir.

Bâzıları bu hitâbın, tâzim için bir kimseye çoğul lafzıyla hitâb etme şeklindeki Araplar’ın âdeti üzere sadece Rasûlullah (s.a.)’e olduğunu söylemiştir. Burada O’nun fazîleti ve onların kemâlâtına sâhip olma konusunda hepsinin yerine kâim olduğu beyan edilmektedir.

Rahmân başkalarının âciz kaldığı şeyleri hep sende topladı
Güzellerde olan güzelliklerin hepsine tek başına sen sahipsin

“Temiz olan şeylerden yiyin;” “اَلطَّيِّبَاتُ” mübah yiyecekler ve meyvelerden hoş ve lezzetli olan şeylerdir.

“Güzel işler yapın” yani sâlih amel işleyin. Sizden istenen ve Rabbiniz katında faydalı olacak olan odur.

Bu emir, ilkinin aksine vücûb ifade eder.

Burada bazı ibâhacıların sözleri reddedilip ortadan kaldırılmaktadır. Onlar şöyle derler: “Kul muhabbetin sonuna ulaştığında, kalbi arınınca ve nifak olmadan îmânı küfre tercih edince zâhirdeki ibadetlerden salih ameller ondan düşer. Onun ibadeti tefekkürden ibâret olur.” Bu söz ancak küfür ve sapıklıktır. Çünkü, muhabbet ve îman konusunda insanların en kâmilleri peygamberlerdir. Özellikle de Habîbullah (s.a.)’dir. Halbuki onlar hakkında sâlih ameller ve ibâdetlerle ilgili mükellefiyetler en tam ve kâmil durumdadır.

“*Ben sizin*” zâhir ve bâtın amellerden “*yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim.*” Ona göre de size karşılık vereceğim.

Âyet râhiplerin güzel ve hoş şeyleri reddetmelerinin bâtıl olduğuna delâlet etmektedir. Yâni onların inancına göre onların dininde temiz ve hoş şeyleri yemek yoktur.

Bilesin ki âyette sâlih amelin zikrinin te’hiri, onun helal yemenin neticesi olduğuna delâlet etmektedir.

Mesnevî’de der ki:

Bilgi ve hikmet, helâl lokmadan doğar
Aşk ve incelik helâl lokmadan meydana çıkar
Bir lokmadan kıskançlık ve tuzak görürsen
Ondan bilgisizlik ve gaflet doğarsa, haram bil sen onu
Buğday ekince arpa biter mi hiç?
Eşek sıpası veren at gördün mü hiç?
Lokma tohumdur, düşünceler onun ürünü
Lokma denizdir, düşünceler onun incisi

Hizmet isteği ve öte dünyaya gitme azmi
Unutma ki ağızdaki helâl lokmadan doğar

Râğıb der ki: "اَلطَّيِّبُ"in aslı, duyu organlarının ve nefsin lezzet aldığı şeydir. Şeriatta tayyib yiyecek, câiz olan yerden, câiz olduğu kadar, yenilen şeydir. Ne zaman böyle olursa dünyada da âhirette de tayyib/güzel/hoş olur ve hazmı zor olmaz. Aksi halde dünyada hoş olsa da âhirette hoş olmaz. Bir hadiste "*Allah tayyibdir, ancak tayyib/temiz olanı kabul eder*."[84] buyrulmuştur.

Ravzatü'l-ahbâr sâhibi der ki:

Bir lokma şöyle demiştir: Aslında helâl olmazsa
O lokmadan insan ancak dalâlete düşer
Yağmurunun bir damlası saf ve temiz değilse
Senin denizinin incisi parlak değildir

Îsâ (a.s.) annesinin ip eğirip kazandığından yerdi. Peygamberimiz (a.s.)'ın rızkı ise ganimetlerdendi ki o temiz rızıkların en temizidir.

Şeddâd'ın kız kardeşinden rivâyet edildiğine göre o, Rasûlullah (s.a.)'e sıcağın şiddetli olduğu bir günde orucunu açarken bir bardak süt gönderdi. Efendimiz (s.a.): "*Bunu nereden buldun?*" diye sordu ve geri çevirdi. Kadın: "Kendi koyunumdan." dedi. Rasûlullah (s.a.) yine geri çevirdi ve "*Bu koyunu nereden buldun?*"diye sordu. Kadın: "Kendi malımla satın aldım." dedi. Bunun üzerine sütü aldı. Sonra o kadın Efendimiz'in yanına geldiğinde: "Yâ Rasûlallah neden o sütü geri çevirdiniz?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.): "*Peygamberler ancak tayyib/temiz şeylerden yemek ve ancak sâlih amel işlemekle emrolunmuşlardır*." buyurdu.[85]

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: "Bir insanın dışardan bakınca durumu iyi ve düzgün ise onun hediyesini ve sadakasını kabul etmekte senin için bir sıkıntı yoktur. Zaman bozuldu diye araştırman gerekmez. Çünkü böyle yapmak o müslümana kötü zan beslemek olur. Halbuki müslümanlara hüsn-i zan etmek emredilmiştir."

Ebû Süleyman Dârânî (r.h.) der ki: "Gündüz oruç tutup akşam helâl lokma ile iftar etmem, gece kaim gündüz sâim olmamdan bana daha sevimlidir. Tevhid güneşinin, midesinde haram lokma bulunan bir kalbe girmesi haramdır."

Sonra temiz şeyleri yemeye her ne kadar ruhsat verildiyse de tabîatı şehvetlerden kesmek için terk de edilir.

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî der ki: "Kalbin mübahları düşünüp durması onda zulmet meydana getirir. Haramı düşünüp planlamanın nasıl olacağını sen düşün! Misk, suyu değiştirip onunla abdest almaya engel olursa, köpeğin yaladığı suyun hâlini sen düşün! İşte bu yüzden büyüklerden biri şöyle der: "Mübahları işlemeyi âdet hâline getiren münâcâtın lezzetinden mahrum olur."

Allah'ım bizi teveccüh ve münâcât ehlinden eyle!

وَاِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾

52. "Şüphesiz bu bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir; ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise benden sakının" *(denildi).*

Ey peygamberler, "*Şüphesiz bu*" yâni İslâm ve tevhid milleti/dîni, "*bir tek ümmet olarak*" asırların değişmesiyle değişmeyen şeriatın asıllarında (usûl) tek bir millet ve şerîat olarak "*sizin ümmetinizdir.*" Yâni sizin milletiniz ve şerîatınızdır. Furûdaki ihtilâf ise 'dinde ihtilâf' diye isimlendirilmez. Hayızlı kadın da temiz kadın da mükellefiyetleri farklı olsa da aynı din üzeredir.

Kurtubî der ki: "Burada "ümmet" din anlamındadır. ***"Biz babalarımızı bir ümmet*** (yâni birleştikleri bir din) ***üzerinde bulduk."*** (ez-Zuhruf, 43/22) âyeti de bu mânâyadır.

İslâm ve tevhid dînine doğruluk ve düzgünlük konusunda zuhûrunun kemâline, bu sebeple de gözle görülen şeyler arasına girdiğine dikkat çekmek için "*bu*" diye işâret edilmiştir. "*Bu*" zamirinin peygamberlere îman eden ümmetlere işâret olduğu da söylenmiştir. Buna göre mânâ şöyledir: 'Şüphesiz bu îman ve ibâdette tevhid üzere ittifak etmiş olarak sizin bir tek topluluğunuzdur.' Âyetin devamı da bu mânâya uygun düşmektedir.

"*Ben de sizin Rabbinizim.*" Rubûbiyyette benim ortağım yoktur. "*Öyle ise*" topluluktan ayrılma ve ihtilâfa düşme durumunda "*benden sakının*" denildi. Burada sakınması istenen hem peygamberler hem de ümmetlerdir. Peygamberler hakkında bu emir onları heyecana getirmek ve harekete geçirmek içindir. Ümmetler hakkında ise sakındırmak ve vâcib kılmak içindir.

*Tefsîr-i Kebîr'*de der ki: "Burada Allah Teâlâ'yı ma'rifet ve O'na karşı işlenecek günahlardan sakınma konusunda hepsinin bir din üzere olduklarına dikkat çekilmektedir."

فَتَقَطَّعُوٓا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًاۜ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾

53. Ne var ki insanlar kendi aralarında işlerini parça parça böldüler. Her gurup kendilerinde bulunan *(fikir ve davranış)* ile sevinip böbürlenmektedirler.

"*Ne var ki insanlar kendi aralarında*" bir ve bütün olduğu halde din "*işlerini parça parça böldüler.*" Farklı dinler haline getirdiler. Parça parça, yani grup grup oldular ve ihtilâfa düştüler.

"*Her gurup*" yâni bölüklere ayrılanlardan her topluluk "*kendilerinde bulunan*" seçip tercih ettikleri din "*ile sevinip böbürlenmektedirler*" onu beğenirler ve hak olduğuna inanırlar.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: “Kesinleşmiş (ilâhî) ilimde kendisi için ne yazıldığını bilmediği halde kul kendinde bulunana nasıl sevinir? Âriflere arştan arza kadar Allah’tan başka bir şeyle sevinmek yaraşmaz. Sâdık bir ârif, ma‘rifet denizlerine daldıkça idrâkindeki noksanlıkları gördüğü için kederleri sevinçlerinden çok olur.

Şeyh Sa‘dî der ki: “Allah’ın azamet Kâbesinde ibâdete koyulanlar, “Ey Mâbûdumuz! Sana lâyık olduğun sûrette ibâdet edemedik” diyerek kusurlarını itiraf ederler. Onun güzel vasıflarını anlatmak isteyenler de, “Hakkıyla senin ma‘rifetine eremedik” diye acz ve hayret ızhar ederler.

Bana Allah’ın vasfını soracak olsa biri
Her şeyden münezzeh olan hakkında açıkça ne söyleyebilir?
Âşıkları öldüren ma’şuklardır zaten
Ölülerden hiç ses gelmez bu yüzden

فَذَرْهُمْ فٖى غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حٖينٍ ﴿٥٤﴾

54. Şimdi sen onları bir zamana kadar gaflet ve sapıklıkları ile baş başa bırak!

“*Şimdi sen onları bir zamana kadar*” öldürülecekleri, küfür üzere ölecekleri veya azâb edilecekleri zamana kadar “*gaflet ve sapıklıkları ile baş başa bırak!*”

Onların içinde bulundukları cehâlet, boyu aşan ve örten suya benzetilmiştir. Çünkü onlar onun içinde boğulmuşlar ve onunla oynamaktadırlar.

Râğıb der ki: “اَلْغَمْرُ”ın asıl anlamı, bir şeyin izini gidermektir. İşte buradan aktığı yerdeki izleri gideren çok suya da “غَمْرٌ” ve “غَامِرٌ” denir. “اَلْغَمْرَةُ” bulunduğu yeri örten çok su demektir. Sâhibini kaplayan cehâlet için mesel kılınmıştır.

Âyette hitab Rasûlullah (s.a.)’edir. Yani, dağınık vaziyetteki kâfirleri kendi hallerine bırak. Kalbini onlarla ve dağınık halleriyle meşgul etme.

Bu âyet onları dünyâ ve âhiret azâbı ile tehdid etmektedir. Rasûlullah (s.a.)’i ise tesellî edilmekte, onların azâba çarptırılması konusunda acele etmesini ve azâbın geciktirilmesinden tasalanmasını yasaklamaktadır.

اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهٖ مِنْ مَالٍ وَبَنٖينَۙ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِى
الْخَيْرَاتِؕ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

55-56. Sanıyorlar mı ki, onlara verdiğimiz servet ve oğullar ile kendilerine faydalar sağlamak için can atıyoruz? Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar.

Kâfirler: “*Sanıyorlar mı ki, onlara verdiğimiz*” ve yardımcı kıldığımız “*servet ve*

oğullar ile” onlar kendileri ile çok övündükleri için oğullar özel olarak zikredilmiştir. “*Kendilerine faydalar sağlamak için*” kendilerinin hayrına ve onlara ikram edilmesine sebep olacak şeyler için “*can atıyoruz?*”

Kâşifî der ki: “Zannederler ki bizim onlara mal ve evlâd vererek yaptığımız yardım, hayır ve ikram için yaptıkları iyilik ve amellerin karşılığını acele vermiş olmamızdandır. Hâlbuki böyle değildir. Gerçek şu ki biz azîmüşşân yaptıklarının karşılıklarını onlara iyilikle veririz.”

Ayetteki soru, olan durumu reddetmek ve çirkin bulmak içindir. “*Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar.*” İş onların zannettikleri gibi değildir. Bilmezler ki Allah’ın onlara mal ve evlâd vermesi hayır ve iyilik sebebiyle değildir; bilâkis istidracdır. Yâni hayır, biz asla bunu yapmayız. Bilakis onlar hayvanlar gibi hiçbir şeyin farkında değildirler. Kendilerine verilen bu şeylerin istidrac ve günahlarının artmasına sürüklemekten ibâret bir durum olduğunu düşünüp anlayacak zekâ ve şuurları yok. Böyleyken bir de onlar bunu kendilerine faydalar sağlamak için bir koşuşturma zannediyorlar.

Bir haberde rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ peygamberlerden birine şöyle vahyetti: “Kulum, kendisini benden en çok uzaklaştıran şey olmasına rağmen, dünyada ona genişlik vermeme seviniyor mu? Mü’min kulum kendisini bana en çok yaklaştıran şey olmasına rağmen, dünyayı ona kısmama üzülüyor mu?” Hz. Peygamber (s.a.) sonra: “*Sanıyorlar mı ki, onlara verdiğimiz servet ve oğullar ile kendilerine faydalar sağlamak için can atıyoruz? Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar.*” âyetini okudu.[86]

Büyüklerden biri der ki: Allah Teâlâ denediği kimseleri dünyanın ziyneti, lezzeti, makamı, malı ve iyilikleriyle imtihân etti. Onlar bunları lezzetli buldular. Onlar sebebiyle Rahmân’ı müşâhededen perdelenip mahrum kaldılar. Böyleyken kendilerinin bütün derecelere erdiklerini, bu fânî şeyler kendilerine verildiği zaman makbûl kimseler olduklarını zannettiler. Onların kendileri için minhâc (yol/vâsıta) değil, istidrâc olduğunu bilmediler.

Abdülazîz Mekkî der ki: “Kim fânî ziynetlerle donanırsa, bu onun üzerinde bir vebâl olur. Ancak bâkî olan tâatlerle, (Hakk’ın rızâsına) uygun amellerle ve mücâhedelerle süslenmek başka. Şüphesiz nefisler fânî, mallar emânet ve çocuklar fitnedir. Kim onları toplamaya ve onlardan pay almaya koşarsa, gönlünü onlara bağlarsa bütün iyiliklerden kesilir.

Nefse muhâlefet, dünyalığı azaltmak ve kalbi ondan koparmaktan daha üstün bir tâatla Allah’a ibâdet edilmemiştir. Çünkü iyiliklere koşmak, kötülüklerden sakınmak demektir. Şerlerin ilki ise dünya sevgisidir. Çünkü dünya şeytanın tarlasıdır. Kim onu taleb eder ve mâmur kılarsa o, şeytanın taraftarı ve kuludur. Şeytanın evini imar etmek için ona yardım eden kimse şeytandan daha fenâdır.

Sultan Veled’in sözlerinden birisi şöyledir:

Bırak şu dünyayı, sana âid bir şey değildir

Şu alıp verdiğin nefes, senin emrinle değildir
Dünya malı biriktirince sakın sevinme
Cana güvenir sarılırsan, bil ki o can da senin değildir

Şeyh Sa'dî (k.s.) da şöyle der:

Akıllı bir kimsenin nazarında dünyanın değeri bir çöptür
Çünkü o her zaman bir başkasına mekân olmuştur
Herkes ölür, ne ektiyse onu biçer
Arkasından ya iyi ad kalır ya da kötü bir nam

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾

57. Rablerine olan saygıdan dolayı kötülükten sakınanlar;

"*Rablerine olan saygıdan dolayı kötülükten sakınanlar*" yâni onlar O'nun azâbının korkusundan sakınırlar. "اَلْخَشْيَةُ (haşyet)", tâzim ile karışık bir korkudur. "اَلْاِشْفَاقُ" ise korku ile karışık bir endişe ve tasadır. Çünkü müşfik (sakınan) endişe ettiğini sever ve onun başına bir şey gelmesinden korkar.

Hasan Basrî'nin şöyle dediği nakledilir: "Mü'min ihsan ve haşyet biriktirir (iyiliği arttıkça haşyeti de artar), kâfir ise kötülük ve emniyet biriktirir (kötülüğü arttıkça güven hissi de artar)."

Mesnevî'de şöyle der

Korkana güven verirler korkanın gönlünü yatıştırırlar

وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾

58. Rablerinin âyetlerine inananlar;

"*Rablerinin*" dış âlemde konulmuş ve mutlak olarak indirilmiş "*âyetlerine inananlar*" onların delâlet ettiği şeyleri tasdîk edenler, sözle ve fiille onları yalanlamayanlar;

وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

59. Rablerine ortak tanımayanlar;

Açık ve gizli şirkle başkasını "*Rablerine ortak tanımayanlar*"

Bu yüzden ortak koşmamak âyetlere îmandan sonraya bırakılmıştır.

Cüneyd (k.s.) der ki: "Sırrını kontrol edip orada Rabbinden daha büyük ve yüce bir şey gören kimse şüphesiz Allah'a şirk koşmuş ve o şeyi O'na denk tutmuştur."

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Şirkin en büyüklerinden birisi de halkın red ve kabûlünü dikkate almaktır. Bu, onların övmesiyle sevinmek ve yermesiyle gücenip kırılmaktır. Sebepleri düşünüp dikkate almak da böyledir. Şifânın ilaç içmekten ve doymanın yemek yemekten hâsıl olduğu vehmine kapılmak gerekmez. Yakin geldiği zaman vehimler, yâni meydana gelen şeylerin hâdis varlıklardan olduğunu vehmetme ortadan kalkar. Bunun ancak takdir ile olduğu anlaşılır. İşte o zaman şirkten sakınılmış olur.

Câmî (k.s.) der ki:

Has olan cep, içinde ihlâs hazinesini bulundurur
Bu kıymetli inci her haramzâdenin koltuğu altında bulunmaz

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَۙ ﴿٦٠﴾

60. Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar;

"*Ve Rablerine dönecekleri için*" yâni sâdece Allah'a dönecekleri için değil yaptıklarının kendilerinden kabul edilmeyeceği, lâyıkı vechile olmayacağı ve o zaman bundan dolayı kınanacakları korkusuyla "*yapmakta oldukları işleri*" yâni verdikleri zekât ve sadakaları "*kalpleri*" çok şiddetli bir korkuyla korkmuş olarak "*çarparak yapanlar;*" yaptıkları hayırları ve iyilikleri Allah'a ulaşmaya vesile/vâsıta edinenler.

Muzâri sıygası (يُؤْتُونَ) devamlılığa ve mâzî (اٰتَوْا) ise kesin olarak gerçekleşmeye delâlet etmek içindir.

Râğıb: "اَلْوَجَلُ" korkuyu hissetmek demektir.

57-60. âyetlerde yer alan sıfatları taşıyan kimseler, bir tek guruptan ibârettir. Yoksa her gruptan biri, zikredilen vasıflardan birine sâhip değildir. Sanki şöyle buyrulmuştur: "*Rablerine olan saygıdan dolayı kötülükten sakınan, Rablerinin âyetlerine inanan, Rablerine ortak tanımayan ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar*"

Mevsûllerin (اَلَّذِينَ) tekrar edilmesi, bu sıfatlardan her birinin karşısındakine göre açık bir fazîlet ile ayrıldığını bildirmek ve bu sıfatın müstakilliğini onunla vasfedilenin müstakilliği yerine koymak içindir.

Büyüklerden birisi der ki: Ârifin tâatinden dolayı duyduğu korku, muhâlefetten/karşı gelmesinden dolayı duyduğu korkudan daha çoktur. Çünkü, muhâlefet, tevbe ile yok olur. Tâat ise içinde ihlâs ve sıdk/samimiyet olduğu halde düzeltilmeyi gerektirir. Tâatleri

yerine getiren kimse korkar ve endişe ederse tâatleri terk eden kimse nasıl olur da korkmaz?!

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

O gün herkesin yaptıklarından, söylediklerinden sorulur
Korkudan ulu peygamberlerin vücûdu bile titrer
Nebilerin dehşet içinde kaldıkları bir yerde
Sen günahlarına ne bahaneler bulacaksın, söyle bakalım!

أُولٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِى الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾

61. İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışırlar.

"*İşte onlar,*" başkaları değil özellikle açıklanan yüce sıfatlara sâhip kimseler "*iyiliklere*" nâil olmak için "*koşuşurlar*" sâlih ameller karşılığında vaadedilen dünyâdaki peşin hayırlar/iyilikler de bunlara dâhildir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Allah onlara dünya nimetini ve daha da güzeli, âhiret sevabını verdi."*** (Âl-i İmran, 3/148); ***"Ona dünyada mükâfatını verdik. Şüphesiz o, âhirette de sâlihler (zümresin) dendir."*** (el-Ankebût, 29/27) buyurur. Dünyada bu mükâfâtlar onlara hemencecik verilince onlar da onları elde etmek için koşuşurlar ve acele ederler. Böylece (55-56. âyetlerde belirtildiği üzere) kâfirler için geçerli olmayan bu hususlar onlar için mevcud olmuş olur.

el-İrşâd'da der ki: Âyette "فى" harfinin "الى" harfine tercih edilmesi, ***"Rabbinizin bağışına ve takva sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!"*** (Âl-i İmran, 3/133) âyetinde olduğu gibi onların hayırların dışına çıkıp koşarak onlara yöneldiklerini değil, çeşitli hayırlarla meşgul olduklarını bildirmek içindir.

"*Ve iyilik için yarışırlar.*" Yâni dünyada onlara peşin verildiği için âhiretten önce onlara nâil olurlar.

Büyüklerden birisi der ki: "Sâbikûnun (önde gidenlerin) dereceleri ve vuslata erenlerin üstün özellikleri boş iddiâlar, ihmal ve vakitleri zâyi etmekle değil, hayırlara koşmakla taleb edilir. Âdâb, türlü riyâzatlar ve mücâhedeler olmadan makamlara ulaşmak isteyen kimse kaybeder, hüsrana uğrar ve o makamlara ulaşmaktan mahrum kalır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar*" yâni onlar Allah'a yönelirler, O'ndan başkasından (mâsivâ) yüz çevirirler. Allah'ın kendileri için ezelde takdir ettiği güzelliğe göre sıdk ayağıyla ve güzel bir gayretle koşuşurlar "*ve*" ezelde takdir edilen ilâhî inâyet miktarınca "*iyilik için yarışırlar.*"

Yani ezelde takdir edilen inâyet kadar kul hidâyet yolunda koşturur. Her sâlikin

kendince bir adımı/yürüyüşü vardır. Onun için büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Naîm cenneti ilim sahipleri için, Firdevs cenneti anlayış ve idrak sahipleri için, Me’vâ cenneti takvâ sahipleri, Adn cenneti ölçüyü tam yapanlar için, Huld cenneti sevgi üzere kâim olanlar için Mukame cenneti kerâmet (lütuf/ihsan) ehli içindir.

Gizli açık her nefeste Allah’ı murâkabe beşerin gücü dâhilinde değildir. Çünkü bu mele-i a‘lânın (yüce varlıkların) özelliklerindendir. Rasûlullah (s.a.)’e gelince bu rütbe O’na âiddir. Çünkü O vâcib, mendûb veya mübâh bütün hallerinde şerîat koyucudur. İşte O’nun üzerinde kimse bulunmadığı için hayırlarda en yüce yarışma ve en yüksek koşuşturma budur.

Allah Teâlâ’dan bizi iyiliklere koşuşanlardan ve *“**Onlar namazlarında devamlıdırlar.**”* (el-Meâric, 70/23) âyetinde buyrulduğu üzere bütün hallerinde Allah ile beraberlik şuuruyla nefeslerini murâkabe edenlerden kılmasını niyaz ederiz.

---

[84]. Müslim, Zekat, 65
[85]. İbn Kesîr, III, 247
[86]. Hılyetü’l-evliya, VIII, 101

BOŞUNA SIZLANMAYIN BUGÜN!

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ
ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا
هُمْ يَجْـَٔرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ﴿٦٥﴾
قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾
مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

62. Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden başkası ile yükümlü kılmayız. Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır ve onlar haksızlığa uğratılmazlar.

63. Hayır, onların *(o inkârcıların)* kalpleri bu hususta cehâlet içindedir. Ayrıca onların bundan *(bu şirk ve inkârcılıklarından)* öte birtakım *(kötü)* işleri vardır ki, onlar bu işleri yapar dururlar.

64. En nihayet, refah ve bolluk içinde olanlarını sıkıntıya *(veya azaba)* uğrattığımızda, bakarsın ki onlar feryadı basarlar.

65. Boşuna sızlanmayın bugün! Zira bizden yardım göremeyeceksiniz!

66-67. Çünkü âyetlerim size okunurdu da, siz, buna karşı kibirlenerek arkanızı döner, geceleyin *(Kâbe'nin etrafında toplanarak)* hezeyanlar savururdunuz.

"*Biz hiç kimseyi, gücünün yettiğinden başkası ile yükümlü kılmayız.*" Ancak tâkati kadarıyla mükellef kılarız. Lâ ilâhe illallah sözü ve onun gerektirdiği hükümler güç yetirilebilir şeylerdendir. **Mukâtil** der ki: "Ayakta namaz kılamayan, oturarak kılsın. Oturarak kılamayan îmâ ile kılsın." **Harîrî** de şöyle der: Allah kullarını kendini tam mânâsıyla değil, güçleri nisbetinde tanımakla mükellef kılmıştır. Eğer onları kendisini hakkıyla tanımakla mükellef kılsaydı, O'nu tanıyamazlardı. Çünkü O'nu kendisinden başka hiç kimse hakîkî mânâda tanıyamaz."

Câmî der ki:

Akıl, kemâl-i ilâhî künhünü görebilmek için ne kadar dikkat etti
Ancak sonunda "ilâh" kelimesinin ilk harfi olan elif,
O aklın iki gözüne de mil çekti; akıl kör oldu

"Nezdimizde hakkı" doğruyu "*söyleyen bir kitap*" amel defterleri "*vardır*" herkesin

amelleri olduğu gibi onda yazılmıştır. Onda gerçeğe uymayan bir şey bulunmaz. Yâni dinleyen kimseye konuşmanın hakkı açıkladığı ve ortaya koyduğu gibi bu kitap kendisine bakan kimseye hakkı âşikâr kılar ve açıklar. İşte orada onların amelleri zâhir olur ve onlara gerekli karşılıkları verilir. Hayır ise hayır, şer ise şer. Katımızda herkesin amellerinin yazılı olduğu defter vardır. O defter doğru söyler ve herkesin yaptıklarına şâhidlik eder.

"Ve onlar" sevabları eksiltilerek ve azabları artırılarak kendilerine verilecek karşılıkta *"asla haksızlığa uğratılmazlar."* Aksine mükellef tutuldukları amelleri ve amel defterlerinin hak olarak söylediği kadar karşılık görürler.

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا
عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾

63. Hayır, onların *(o inkârcıların)* kalpleri bu hususta cehâlet içindedir. Ayrıca onların bundan *(bu şirk ve inkârcılıklarından)* öte birtakım *(kötü)* işleri vardır ki, onlar bu işleri yapar dururlar.

"*Hayır, onların*" o inkârcıların "*kalpleri bu hususta*" Kur'an'da açıklanan Allah'ın nezdinde hakkı söyleyen bir kitap olduğu, herkesin gözü önünde kötü amellerini ortaya dökeceği ve ona göre karşılık görecekleri hususunda "*cehâlet"* kendilerini kaplayan bir gaflet *"içindedir. Ayrıca onların bundan öte*" zikredilenlerden kalplerinin büyük bir gaflette olmasından başka "*birtakım (kötü) işleri*" birçok pis amelleri "*vardır.*" Bu ameller onların türlü küfürleri ve mâsıyetleridir. Aşağıda söz konusu edilecek olan Kur'an'a dil uzatmaları da bunlara dâhildir "*ki, onlar bu işleri yapar dururlar.*" Onları yapmayı alışkanlık haline getirmişlerdir.

حَتّٰى اِذَا اَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ ﴿٦٤﴾

64. En nihayet, refah ve bolluk içinde olanlarını sıkıntıya *(veya azaba)* uğrattığımızda, bakarsın ki onlar feryadı basarlar.

"*En nihayet,*" zikredilen amellerinin sonucu ve ardından geleceklerin başlangıcı olarak "*refah ve bolluk içinde olanlarını sıkıntıya (veya azaba) uğrattığımızda,*" yâni biz onların nimet içinde yüzenlerini ve önde gelenlerini azab ile yakalayana kadar bu amelleri yapmaya devam ederler. "Bakarsın ki onlar" refah ve bolluk içinde olanlar "*feryâdı basarlar.*" Ânîden yardım talebiyle bağırırlar, seslerini yükseltirler ve kurtuluş için yalvarıp yakarırlar. Çünkü "اَلْجُؤَارُ"ın asıl anlamı, yalvararak sesi yükseltmektir. "جَأَرَ الرَّجُلُ اِلَى اللّٰهِ" Kişi yakararak Allah'a duâ etti, demektir.

Râğıb der ki: "جَأَرَ" ceylan ve benzeri yâbânî hayvanların böğürmesine benzer şekilde duâ ve yalvarmada ileri gitti, demektir."

Azab ile yakalamak ve ânîden feryâdı basmak başkalarını da içine aldığı halde refah ve bolluk içinde olan kimselere tahsis edilmesi, onların durumunu en iyi şekilde aksettirdiği içindir. Yine onların bu korkunç hâli ile karşılaşmaları sâbit ve vâki olduğuna göre onlardan aşağı ve onların hizmetçisi olanların durumunu düşünmek gerekir.

Bazıları der ki: Azâba uğratılan refah ve bolluk içerisindeki kimselerden maksad, Bedir'de öldürülen Ebû Cehil ve arkadaşlarıdır. Onlar Mekkeliler'e feryad edip yardım istiyorlardı. Ya da bunlardan maksad, mutlak olarak kâfirlerdir.

لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ﴿٦٥﴾

65. Boşuna sızlanmayın bugün! Zira, bizden yardım göremeyeceksiniz!

Onlara şöyle denir: "*Boşuna sızlanmayın bugün!*" Kıyâmet gününü ifâde eden "*bugün*" kelimesinin özellikle zikredilmesi, o günden onları korkutmak ve onlara feryad edip sızlanma vaktini geçirdiklerini bildirmek içindir.

"*Zira, bizden yardım göremeyeceksiniz!*" Yani beklemediğiniz bir anda gelip çatan bu şeyden sizi kurtaracak bizim tarafımızdan bir yardım size ulaşmayacaktır.

قَدْ كَانَتْ اٰيَاتٖي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَۙ ﴿٦٦﴾
مُسْتَكْبِرٖينَ بِهٖۗ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

66-67. Çünkü âyetlerim size okunurdu da, siz, buna karşı kibirlenerek arkanızı döner, geceleyin *(Kâbe'nin etrafında toplanarak)* hezeyanlar savururdunuz.

"*Çünkü*" faydalanmanız için dünyada "âyetlerim size okunurdu da, siz buna karşı kibirlenerek" '*âyetlerim*' diye ifâde edilen kitabımı yalanlayarak -çünkü kibirlenme yalanlama mânâsını da içerir- "*arkanızı döner,*" yâni onları tasdik etmek ve onlarla amel etmek bir yana onları dinlemekten şiddetle yüz çevirir "*geceleyin*" Kâbe'nin etrafında toplanarak Kur'an hakkında "*hezeyanlar savururdunuz.*" Veya onu terk ederdiniz. Çünkü "اَلْهَجْرُ" hezeyan veya terk etmek mânâsınadır.

Onlar geceleyin Kâbe'nin etrafında toplanıyor, gece vakti Kur'an'dan bahsediyor ve ona dil uzatıyorlardı. Gece toplantılarının tamamını Kur'ân'ı dillerine dolayarak, onu sihir ve şiir diye adlandırarak geçiriyorlardı.

Âyette Allah Teâlâ'ya tâat dışında geceyi sohbetle geçirmek yerilmektedir. Peygamberimiz (a.s.) yatsı namazını gecenin ilk üçte birine kadar geciktirir, yatsıyı

kılmadan uyumayı ve yatsıdan sonra sohbeti hoş görmezdi.

Kurtubî der ki: “Yatsıdan sonra sohbetin mekruhluğu üzerinde ittifak vardır. Çünkü namazlar insanın hatâlarına keffâret olur, ondan sonra da kişi selâmet ve huzur içinde uyur. Hafaza melekleri de kulun sahifesini ibadetle kapatır. Eğer kişi yatsıdan sonra sohbete dalarsa, boş sözler söyler ve defterini boş ve bâtıl şeylerle kapamış olur.”

Hz. Ömer (r.a.) yatsıdan sonra sohbete izin vermezdi. “Evlerinize dönün, umulur ki Allah size (geceleyin) bir namaz ya da teheccüd nasîb eder” derdi.

Fakih **Ebü’l-Leys Semerkandî** (r.h.) der ki: “Gece sohbeti üç çeşittir:

1- İlim müzâkeresi için olan gece sohbeti. Bu uykudan efdaldir. İnsanların hayrına ve iyiliğine olacak şeyler de bunun gibidir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bir defasında geceleyin yatsıdan sonra müslümanların işlerinden birisi hakkında Ebû Bekir (r.a.)’ın evinde müzâkere ve sohbette bulundu.

2- Öncekilerin hikâyeleri, yalan sözler, alay ve gülüşme için olan gece sohbeti. Bu, mekruhtur.

3- Ülfet ve dostluk için konuşurlarsa, yalandan ve boş sözlerden uzak dururlarsa bunda beis yoktur. Bu konudaki yasaklama sebebiyle onu terk etmek daha fazîletlidir. Yine de gece sohbeti yapacak olurlarsa, sonunda Allah’ı zikir, tesbih ve istiğfâr etmeleri gerekir ki dönüşleri hayırla olsun. Peygamberimiz (a.s.) bir meclisten kalkmak istediği zaman şöyle buyururdu:

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اَشْهَدُ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ،،

Allah’ım sana hamd ederek tesbih ederim. Sen bütün noksanlıklardan münezzehsin. Ben Senden başka ilah olmadığına şahidlik ederim. Senden beni bağışlamanı diler, Sana tevbe ederim.” Sonra da “*Bu sözleri bana Cibrîl öğretti.*” derdi. *Ravzatu’l-ahbâr*’da der ki: “Kim bu sözleri meclisinden kalkmadan önce söylerse, Allah o mecliste işlediği hatâları bağışlar.”[87]

Âişe (r.anhâ)’nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Ancak yolcu veya namaz kılacak kimse için gece sohbeti vardır.” Bu sözün mânâsı şudur: Yolcu yürümek için uykusunu giderecek bir şeye ihtiyaç duyar. Bu sohbette Hakk’a yakınlığa vesile olacak bir şey ve tâat olmasa da bu ona mübah kılınmıştır. Namaz kılacak kimse sohbet eder, sonra namaz kılarsa o zaman uykusu namaz üzere olmuş olur ve gece sohbetini tâatla tamamlamış olur.

Şu halde akıllı kimseye gereken faydasız şeylerden, kabul harîminden uzaklaşmaya sebep olacak her şeyden sakınmak; vakitlerini zâyi etmeme ve âfetlerden sayılan şeyleri yapmama konusunda verdiği sözü yerine getirmektir.

Hâfız der ki:

Biz (dünya saltanatına sahip) İskender ve Dârâ kıssaları okumadık

Bize sevgi ve vefâdan başka bir şey sorma

Başka bir şâir de şöyle der:

Dostun zikrinden başka ne yaptımsa hepsi boşunadır
Şevk ve muhabbet sırrından gayrı ne söyledimse hepsi saçmadır

---

[87]. Ebû Dâvûd, Edeb 32; Tirmizî, Deavât 39; Müsned, II, 494-495

KUR'ÂN'I HİÇ DÜŞÜNMEDİLER Mİ?

اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَٓاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ اٰبَٓاءَهُمُ الْاَوَّل۪ينَۘ ﴿٦٨﴾ اَمْ
لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَۘ ﴿٦٩﴾ اَمْ يَقُولُونَ بِه۪ جِنَّةٌۜ
بَلْ جَٓاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ
اَهْوَٓاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ ف۪يهِنَّۜ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ
بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَۜ ﴿٧١﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا
فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌۗ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِق۪ينَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ
لَنَاكِبُونَ ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا ف۪ي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا
لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتّٰٓى اِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ
شَد۪يدٍ اِذَا هُمْ ف۪يهِ مُبْلِسُونَ ۟ ﴿٧٧﴾

68. Onlar bu sözü *(Kur'an'ı)* hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, daha önce geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?

69. Yoksa Peygamberlerini henüz tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?

70. Yoksa onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar? Hayır; o, kendilerine hakkı getirmiştir. Onların çoğu ise haktan hoşlanmamaktadırlar.

71. Eğer hak, onların kötü arzu ve isteklerine uysaydı, mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunanlar bozulur giderdi. Hayır, biz onlara şan ve şereflerini getirdik; fakat onlar kendi şereflerine sırt çevirdiler.

72. *(Rasûlüm!)* Yoksa sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun? Rabbinin karşılığı daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

73. Gerçek şu ki sen onları doğru bir yola çağırıyorsun.

74. Ahirete inanmayanlar ise, ısrarla yoldan çıkmaktadırlar.

75. Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları sıkıntıyı giderseydik, iyice körleşerek azgınlıklarında direnirlerdi.

76. Andolsun, biz onları sıkıntıya düşürdük de yine Rablerine boyun eğmediler, tazarru ve niyazda da bulunmuyorlar.

77. En nihayet üzerlerine, azabı çok şiddetli bir kapı açtığımız zaman, bir de

bakarsın ki onlar orada şaşkın ve ümitsiz kalmışlardır!

"Onlar bu sözü (Kur'an'ı) hiç düşünmediler mi?" Bu soru, var olan bir durumu reddetmek ve çirkin saymak içindir. Yâni, kâfirler yüz çevirme, kibirlenme ve hezeyanlar savurma gibi yaptıklarını yaptılar da Kur'an'ı düşünmediler mi ki nazmının i'câzı, medlûlünün/mânâsının doğruluğu ve gaybden verdiği haberler sâyesinde onun Rablerinden hak olduğunu bilsinler ve onun hakkında yaptıkları çirkinlikleri bir tarafa bıraksınlar.

"اَلتَّدَبُّرُ", anlamak için kalbi hazır kılmak demektir. **Râğıb** der ki: "اَلتَّدَبُّرُ", işlerin arkasını düşünmek demektir."

"Yoksa kendilerine, daha önce geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi" bir kitap mı *"geldi"* de onu imkansız gördüler, bu yüzden de inkâra ve dalâlete düştüler? Yani Allah Teâlâ cihetinden peygamberlere kitaplar gelmesi Allah Teâlâ'nın kadîm bir sünnetidir. Kolay kolay inkârı mümkün değildir. Kur'an'ın gelişi de aynı yolla olmuştur. O halde nasıl oluyor da inkar ediyorsunuz?

Bu ifâde ile önceki azarlamadan başka bir azarlamaya intikal edilmiştir.

اَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٦٩﴾

69. Yoksa Peygamberlerini henüz tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?

"*Yoksa Peygamberlerini henüz*" emânet, doğruluk, güzel ahlâk, hiç kimseden öğrenmediği halde ilminin kemâli ve diğer peygamberlerin sıfatlarıyla "*tanımadılar da bu yüzden mi onu*" onun peygamberliğini "*inkâr ediyorlar?*" Peygamberlerinin durumunu bilmemeleri söz konusu olmadığına göre inkâr etmelerinin bâtıl olduğu ortaya çıktı. Çünkü inkârları buna dayanıyordu.

Bu âyette de önceki âyette zikredilen azarlamadan başka bir azarlamaya geçilmiştir. Bunun soru şeklinde olması da böyle bir şeyin olmasını reddetmek/yadırgamak içindir.

اَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾

70. Yoksa onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar? Hayır; O, kendilerine hakkı getirmiştir. Onların çoğu ise haktan hoşlanmamaktadırlar.

"*Yoksa onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar?*" Yâni, O insanların aklı en üstün, zihni en keskin, görüşü en sağlam ve kendine hâkimiyet bakımından en önde geleni olduğu halde O'nda delilik olduğunu mu söylüyorlar? Yine bu âyette de başka bir

azarlamaya geçilmiştir. Soru da vâkıayı/onların bu durumunu reddetmek ve yadırgamak içindir.

“Hayır; O, kendilerine hakkı getirmiştir.” Yâni durum onların Kur’an ve Rasûl hakkında iddiâ ettikleri gibi değildir. Aksine Rasûl (a.s.) kendisinde asla bâtıla meyil ve hiçbir yönden bâtılın kendisine girmesine imkân olmayan sâbit bir doğruyu getirmiştir. **Kâşifî** şöyle der: “Hak”, İslâm veya doğru kelâm olan Kur’ân’dır.”

“*Onların çoğu ise haktan”* zamir kullanılacak yerde hak kelimesinin açık olarak kullanılmasından anlaşılacağı üzere sâdece bu haktan değil hangi hak olursa olsun haktan *“hoşlanmamaktadırlar.*” Çünkü, onların cibilliyetlerinde bâtıla uygun düşen doğru yoldan sapma ve kayma vardır. Onun için bu parlak gerçeği kerih gördüler ve dosdoğru yoldan sapıp uzaklaştılar.

Onların “*çoğu*”na bu vasfın tahsis edilmesi, geri kalanlarının haklardan her bir hakkı kerih görmemelerini gerektirmez. Bu, onların bu apaçık haktan hoşlanmamalarına da ters düşmez. Fakir (**Bursevî**) der ki: Herhalde bu tahsis şu yönden yapılmıştır: Kavmin küfür üzere kalan çoğu, hakkı kerih görüyordu. Bu yüzden ısrar ettiler. Îmanı tercih eden azı ise hakkı kerih görmüyordu. Bu yüzden ikrar ettiler. Çünkü ilâhî hikmet, her peygamberin kavminin çoğunun inatçı kimseler olması şeklinde cereyan etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: *“**Andolsun, onlardan önce, evvelkilerin çoğu da sapmıştı.**”* (es-Sâffât, 37/71)

Hâfız der ki:

Feyzi kabul etmek için temiz bir yaratılış gerek
Yoksa her taş her topaç inci ve mercan olmaz

İstîdadlı olanların pek azı ise nefis cevherler ve güzel çiçekler gibidir. İstîdadsız olanların çoğu ise değersiz taşlar ve kuru otlar gibidir.

Bilesin ki kâfirler, tab‘an ve aklen sevilen ve rağbet edilen haktan hoşlanmadılar. Tab‘ı ve aklı terk edip şer‘a tâbi olsalar ve onu sevselerdi dünyada ve âhirette kendileri için daha hayırlı olurdu.

“İnsanın dünyada hoşlanmadan/kerhen yaptığı tâat âhirette kabul olunacak mı?” diye soracak olursan, şöyle cevap veririm: Hayır, çünkü Allah insanın iç dünyasına nazar eder. Ancak ihlasla yapılan işlerden razı olur. Bunun için Efendimiz (a.s.): *“Ameller niyetlere göredir.*”[88], *“Samîmî/ihlâs sâhibi ol, az amel sana yeter.*”[89] buyurmuştur.

Sa‘dî (k.s.) der ki:

İbadet, hâlis niyetle yapılırsa iyidir
Yoksa içi olmayan kabuktan ne çıkar?
Tuttuğun yol Hakk’a değil de başka yere gidiyorsa
Seccâdeni ateşte silkeceklerdir (cehennemde toplayacaklardır)

Molla Câmî’nin latîfelerinden birisi şöyledir:

Zâhidin tesbihi ihlâs cevherinden yoksundur
Ben binlerce kez onun tesbihini saydım, bir şey yoktu

Âyet, insan tarafından hoş görülmeyen bir şeyin Rahman tarafından da hoş görülmeyen bir şey olmasını gerektirmeyeceğine delâlet etmektedir. Allah, kullarını ancak ebedî nimetlere sevk eder. Hak Teâlâ kullarının iki dünyada maslahatlarının ancak kendisiyle olduğu zâtıyla muâmeleye yönelişlerinin az olduğunu bilir. Onun için onlara kendisine itâati vâcib kılmış, sevâbını ve cezâsını buna bağlamıştır. Onları vâcib kılma zincirleriyle bu tâatlara sevk etmiştir. Çünkü onlarda kendilerini bir sebep olmadan buna yöneltecek kadar mürüvvet yoktur. Halkın çoğunun durumu böyledir.

Mürüvvet ve safâ ehli, muhabbet ve vefâ sâhipleri ise böyle değildir. Mükellefiyet onların ancak fiillerinde şerefi ve nâfilelerinde ziyâdeliği artırmıştır. Bir mecbûriyet (vücûb) olmasa da onlar Hakk’a hakkıyla kulluklarını yerine getirirler, rubûbiyyetin riâyet edilmesi gereken hürmetine riâyet ederlerdi.

Hattâ onlardan öyleleri vardır ki cennete girmek için çağrılır da Hakk’a hizmet etmek arzusuyla bundan yüz çevirir. Bunun üzerine onların boyunlarına altından zincirler konularak cennete girdirilirler. Peygamberimiz (a.s.)’ın şu hadîsiyle bu duruma işâret ettiği söylenir: “*Rabbiniz zincirlerle cennete sevkedilen bir topluluğa taaccüb eder.*”[90]

Yine bu hadiste bâzı hoşlanılmayan şeylerin sevilen şeylere dönüşeceğine işâret vardır. Bazı esirleri görmez misin ki İslâm topraklarına istemeye istemeye gelirler, sonra Allah onlara hidâyet verir, isteyerek müslüman olurlar. Böylece zincirlerle cennete sevkolunmuş olurlar. Her hususta neticeye îtibâr edilir.

Bazıları der ki: Bir kimse sevab ve cezâyı mütâlaa edip rağbet ederek ve korkarak müslüman olursa, kerhen müslüman olmuştur. Bir kimse de sevab ve cezâyı değil de sevab ve ceza vereni mütâlaa edip ma‘rifet ve muhabbet dolayısıyla müslüman olursa, isteyerek (tav‘an) müslüman olmuştur. Ehlüllah katında makbûl olan kimse odur.

Öyleyse akıllıya gereken, Kur’an’ı düşünmek ve îmanını hâlis kılmak, irfân ve yakîne, bununla da kalmayıp müşâhede ve ıyâna ulaşmaktır. Allah Teâlâ, Rasûlü’nü hak ile göndermiştir. “***Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne kalır?***” (Yûnus, 10/32)

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَٓاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾

71. Eğer hak, onların kötü arzu ve isteklerine uysaydı, mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunanlar bozulur giderdi. Hayır, biz onlara şan ve şereflerini getirdik; fakat onlar kendi şereflerine sırt çevirdiler.

“*Eğer*” kerih gördükleri “*hak*” ve o cümleden olarak Hz. Peygamber (a.s.)’ın getirdiği Kur’an “*onların kötü arzu ve isteklerine*” müşriklerin isteklerine uygun olarak gelmek sûretiyle kâfirlerin arzularına “*uysaydı, mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunanlar*” melekler, insanlar ve cinler “*bozulur giderdi.*” Tamamen düzeni ve intizamı kalmazdı. Çünkü düzenin dayanağı ve âlemin kendisiyle kâim olduğu şey haktan başkası değildir. İslam, tevhid, adâlet ve benzerleri hak cümlesindendir.

Ku’an’ın onların isteklerine uygun gelmesi, sözü genişletmek ve mecâz olarak ‘uymak’ olarak ifâde edilmiştir.

Bâzıları der ki: “Allah nefislere muhâlefeti ve onlardan ayrı durmayı emretmeseydi, insanlar hevâ ve şehvetlerine uyarlardı. Bunu yaptıkları takdirde de kulluk yolundan sapar, Allah’ın emirlerini terk eder, O’na tâattan yüz çevirir ve O’na muhâlefette devam ederlerdi. Hevâ kendisine uyanı cehennemin çukuruna (hâviye) atar.”

“***Hayır, biz onlara şan ve şereflerini getirdik.***” Bu ifâde ile, âlemin kendisiyle kâim olduğu hakkı kerih görmelerinin kötülenmesinden herkesin yaratılışında olan kendi hayrına olan şeye rağbetten yüz çevirmelerinin kötülenmesine geçilmiştir. Yâni hayır, biz onlara en kâmil şekilde yönelmeleri gereken bir övünç ve şereflerini getirdik.

“الذكر” ile kasdedilen, dünyada ve âhirette onların övüncü ve şerefi olan Kur’an’dır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“**Doğrusu Kur’an sana ve kavmine bir zikir/ îkaz ve öğüttür.**”* (ez-Zuhruf, 43/44) Yâni, senin ve kavmin için bir şereftir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Hayır biz onlara şimdi kendileri için salâh, sonuçta da zikir/şan ve şeref olan şeyi getirdik.”

“*Fakat onlar*” kötü tercihleriyle, yönelmeyi ve özen göstermeyi gerektirmeyen şeylerden değil de “*kendi şereflerine*” şimdiki hallerinin salâhına ve neticelerinin şerefine, *el-İrşâd*’da belirtildiği üzere özellikle kendi övünç ve şereflerine “*sırt çevirdiler*.”

أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾

72. ***(Rasûlüm!)*** **Yoksa sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun? Rabbinin karşılığı daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.**

Yukarıda zikredilen “Yoksa onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar?” şeklindeki azarlamadan bu âyette başka yönden bir azarlamaya geçilmektedir.

“*Yoksa sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun?*” Sanki şöyle buyrulmuştur: Yoksa onlar peygamberlik görevini yerine getirme karşılığında senin onlardan bir ücret ve ödeme istediğini mi iddiâ ediyorlar da onun için sana îman etmiyorlar?

“Rabbinin karşılığı daha hayırlıdır.” Yâni sen onlardan böyle bir şey istemiyorsun. Çünkü Rabbinin sana dünyada verdiği rızık ve âhirette vereceği sevab geniş ve devamlı olduğu için bundan daha hayırlıdır. Hem daha geniş hem de süreklidir. O’nun sana

verdiği ve vereceği sayesinde onların ihsanlarından müstağnî olursun.

"اَلْخَرْجُ (masraf/gider)" gelirin karşılığıdır. Başkasına çıkarıp verdiğin her şeye denir. "اَلْخَرَاجُ" ise çoğunlukla arâzî vergisi için kullanılır. Bu kelimede çokluğa ve zorunluluğa işâret vardır. Onun için daha etkilidir. Bu sebeple Allah'ın Peygamberimize ihsânı onunla ifâde edilmiştir.

Tefsîru'l-Münâsebât'ta der ki: "Allah, cayması olmayan bir vaad ile herkesin rızkını vermeyi kendisine vâcib kıldığına işâret olmak üzere ihsânını sanki o bir vergiymiş (harâc) gibi isimlendirmiştir.

"O, rızık verenlerin en hayırlısıdır." Yâni bir amele karşılık verenlerin en hayırlısıdır. Çünkü O'nun ihsânı sona ermez ve bozulmaz. Bu ifâde Allah'ın ihsanının hayırlı olduğunu bildirmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bu âyette işâret vardır ki ilimde ileri giden ulemâ-i billâh, Allah ile, Allah için halkı Allah'a dâvet konusundaki muâmelelerinde kalblerinin parıldayan yüzlerini iyi-kötü dünyevî ve uhrevî tamahlarla kirletmezler."

Sa'dî (k.s.) der ki:

Tefsir bilen bir adam zararlı çıkar
İlmi ve edebi ekmek karşılığı satarsa

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de şöyle der: "Bizim görüşümüze göre vâiz insanlara yaptığı vaazdan dolayı ücret alabilir. Alınmaması daha fazîletli olsa da bu ücret, onun yediği şeylerin en helâllerindendir." Bunun îzahı şöyledir: "Allah'a dâvet makamı ücreti gerektirir. Çünkü Allah'a dâvet eden hiçbir nebî yoktur ki, ***"Benim ücretim ancak Allah'a aittir"*** (Yûnus, 10/72) dememiş olsun. Böylece dâvetin karşılığında bir ücret olduğunu belirtmiştir. Ancak bu ücreti mahlûktan değil de Allah'tan almayı tercih etmiştir.

وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾

73. Gerçek şu ki sen onları doğru bir yola çağırıyorsun.

"*Gerçek şu ki sen onları*" selim akılların dosdoğru olduğuna şâhitlik ettiği, kendisinde seni itham etmelerini gerektirecek bir eğrilik bulunmayan "*doğru bir yola çağırıyorsun.*"

وَاِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ﴿٧٤﴾

74. Âhirete inanmayanlar ise, ısrarla yoldan çıkmaktadırlar.

"*Âhirete inanmayanlar ise, ısrarla*" senin onları çağırdığın doğru "*yoldan çıkmaktadırlar*" meyletmekte ve sapmaktadırlar.

Dünyaya düşkünlükleri ve dünya hayatından başka bir hayat olmadığını iddiâ etmeleri sebebiyle onlar kötülemek için âhirete inanmamakla vasfedildiler. Çünkü âhirete îman ve orada olacak sıkıntılardan korkmak, Hakk'ı talebe ve O'nun yoluna girmeye sevk eden en güçlü sebeplerdendir. Onlarda ise îman ve korku yoktur ki Hakk'ı taleb etsinler ve O'nun yolunu tutsunlar. Onların âhirete îman etmemekle vasf edilmesinde zikredilen kötüleme gibi hükmün illetini de hissettirme vardır.

Ebû Bekir Varrâk der ki: "Kim ki âhirette durumunun ne olacağına, sonunun nereye varacağına, mele-i a'lâda ve mesned-i a'zamda karşısına ne çıkacağına önem vermezse o yolunu kaybetmiş ve doğru yolu (rüşd) bulmanın peşinde değildir. Geçmişte başından geçenlere önem vermeyen kimsenin durumu ondan daha iyidir.

Yukarıdaki âyetler, inadcı kâfirlerin Rasûlullah (a.s.)'a tâbi olmayı ve kulak vermeyi terk konusunda her yönden delillerle bağlanmış olduklarını haber vermektedir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Kafasında kuruntu olan kimse
Zannetme ki gerçeği kabul eder
Ona ilim öğrenmekten bıkkınlık, nasihatten ar gelir
Bilmiş ol ki yağmur yağmakla taştan şakayık bitmez

Anlatılır ki **Hârun Reşid** hacdan dönerken Kûfe'de bir müddet kaldı. Bir gün dışarı çıkınca, mecnun Behlül yoluna dikildi. Avazı çıktığı kadar üç kere "Ey Hârun" diye bağırdı.

Hârun şaşırarak "Kim bu beni çağıran?" diye sordu. Behlül olduğunu söylediler.

Hârun durdu ve perdenin kaldırılmasını emretti. İnsanlarla perde gerisinden konuşurdu. Behlül'e: "Beni tanıyor musun?" dedi. Behlül: "Evet, seni tanıyorum." dedi. Hârun Reşid: "Ben kimim öyleyse?" dedi. Behlül: "Sen o kimsesin ki batıda olduğun halde doğuda birisine zulmedilse, Allah Teâlâ kıyâmet gününde onu sana sorar." diye cevap verdi.

Hârun, Behlül'ün sözünün tesiriyle ağlamaya başladı. Behlül'e dönerek: "Benim hâlimi nasıl görüyorsun?" dedi. Behlül: "Allah'ın kitabına arz ediyorum. Allah Teâlâ: *"**İyiler muhakkak cennettedirler. Kötüler de cehennemdedirler.**"* (el-İnfitâr, 82/13-14) buyuruyor." dedi. Hârun: "Amellerimizin durumu nicedir?" diye sordu. Behlül: *"**Allah ancak takvâ sâhiplerinden kabul eder.**"* (el-Mâide, 5/27) dedi. Hârun Reşid: "Rasûlullah (s.a.)'e akrabalığımıza ne dersin?" diye sordu. Behlül: *"**Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.**"* (el-Mü'minûn, 23/101) dedi. Hârun Reşid: "Rasûlullah (s.a.)'in bize

şefâati nerede kaldı?” dedi. Behlül: *“**O gün, Rahman’ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığının dışındakilere şefâat fayda vermez.**”* (Tâhâ, 20/109) diye cevap verdi. Hârun: “Bir ihtiyacın var mı?” dedi. Behlül: “Evet, günahlarımı bağışlaman ve beni cennete koyman.” dedi. Hârun: “Bu benim elimde değil. Fakat borcun olduğu kulağıma geldi. Senin adına onu ödeyelim.” dedi. Behlül: “Borç borçla ödenmez. İnsanların mallarını kendilerine ver.” dedi. Hârun: “Sana ölene kadar ödenecek bir maaş bağlanmasını emredelim mi?” dedi. Behlül: “İkimiz de Allah Teâlâ’nın kuluyuz. Seni hatırlayıp beni unutacağını mı sanıyorsun?” dedi. Hârun Reşid, Behlül’ün nasîhatini kabul edip yoluna devam etti.

Behlül, son sözü ile *“**Rabbinin karşılığı/ihsânı daha hayırlıdır.**”* (el-Mü’minûn, 23/72) âyetinin muhtevâsına işâret etmiştir. Çünkü, umulmadık yerden gelen bir şey, belli bir cihetten gelenden daha hayırlıdır.

Hâfız der ki:

Altın hazînesi yoksa, kanâat hazînesi bâkîdir
Padişahlara onu vermiş olan, fakirlere de bunu vermiştir

Şeyh Sa‘dî (k.s.) da şöyle der:

Bal, iğnenin yarasına değmez, cancağızım
İnsanın kendi pekmeziyle kanâat etmesi yeğdir
İster padişah olsun ister eskici
Uyuduklarında ikisine de geceler gündüzdür

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِى طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾

75. Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları sıkıntıyı giderseydik, iyice körleşerek azgınlıklarında direnirlerdi.

Rivayet edilir ki: **Sümâme b. Üsal Hanefî** müslüman oldu ve Yemâme’ye vardı. Mekkeliler’in eline yiyecek ulaşmasına mâni oldu. Allah da Mekkeliler’i kıtlığa mâruz bıraktı. Hattâ deve tüyünü kanla yoğurup onu yemeye başladılar. **Kâşifî** der ki: “Mekkeliler, ölmüş ve murdar şeyleri yemeye mübtelâ oldular.” Bunun üzerine Ebû Süfyân, Hz. Peygamber (s.a.)’e gelerek: “Senden Allah ve akrabalık hakkı için soruyorum. Sen âlemlere rahmet için gönderildiğini iddiâ etmiyor muydun?” dedi. Peygamberimiz de: “Evet” buyurdu. Bunun üzerine Ebû Süfyan: “Babaları kılıçla, çocukları açlıkla öldürdün. Bu kıtlığın bizden kaldırılması için dua et.” dedi. Peygamberimiz de duâ etti ve Allah onlardan kıtlığı kaldırdı. Bunun üzerine Allah bu

âyeti indirdi.

“*Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları sıkıntıyı*” kötü durumu, yâni onları bastıran ve başlarına gelen kıtlık ve kuraklığı “*giderseydik, iyice körleşerek*” çölde yolunu kaybeden, nereye gideceği hakkında görüşü ve bilgisi olmayan kimse gibi nereye yöneleceklerini bilmez bir halde hidâyet ve dalâlet arasında şaşkınlık içerisinde gidip gelerek “*azgınlıklarında*” yâni inkârda, büyüklenmede, Rasûl’e ve mü’minlere düşmanlıkta aşırılıkta “*direnirlerdi.*” Yâni önceki hallerine geri dönerlerdi ve onlardan bu dalkavukluk yapma hali giderdi. Nitekim öyle de oldu.

İnad ve kavga şeytanın ve yırtıcı yaratıkların işidir
Kavga ve dövüşü kendinde olan düşmana karşı yapmalısın

“اَللَّجَاجُ” yasaklanan bir fiili işlemekte husûmet ve inad etme konusunda diretmektir. “اَلطُّغْيَانُ” bir hususta haddi aşmaktır. İsyan konusunda haddini aşan herkese “طَاغٍ” denir. “اَلْعَمَهُ” şaşkınlıktan dolayı bir işte tereddüd etmektir.

İbn Atâ der ki: “Allah’ın ruhlara olan rahmeti müşâhede, sırlara olan rahmeti murâkabe, kalblere olan rahmeti ma‘rifet, bedenlere olan rahmeti sünnet yolu üzere onlarda görülen cezbenin izleridir.”

Ebû Bekir b. Tâhir der ki: Sıkıntının kalkması, nefsin arzularından, tûl-i emelden, baş olma ve yükseklik tutkusundan, dünya sevgisinden kurtulmaktır. Bunların hepsi mümine zarar veren şeylerdendir.

Vâsitî der ki: “İlmin tuğyânı/azgınlığı, onunla övünmektir. Malın tuğyânı cimriliktir. Amel ve ibadetin tuğyânı, riyâ ve süm‘adır/görsünler ve duysunlar diye yapmaktır. Nefsin tuğyânı şehvetlerine uymaktır.”

وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾

76. Andolsun, biz onları sıkıntıya düşürdük de yine Rablerine boyun eğmediler, tazarru ve niyazda da bulunmuyorlar.

“*Andolsun, biz onları sıkıntıya düşürdük de*” yâni Allah’a yemîn olsun, biz Mekke halkını dünyevî azâba dûçar ettik. Bu azab, Bedir’de mâruz kaldıkları ölüm ve esârettir. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de der ki: “Onları uyarmak için azâbın en şiddetli olanlarından değil öncülerinden tattırdık. “*Yine Rablerine boyun eğmediler, tazarru ve niyazda da bulunmuyorlar.*” Yâni bundan sonra onların Rablerine boyun eğdiklerini ve yalvardıklarını görmezsin. Azgınlığa ve büyüklenmeye devam ederler.

“اَلْاِسْتِكَانَةُ” boyun eğmek ve kendini aşağı görmektir. “اَلتَّضَرُّعُ” ise zayıflığını ve aşağılığını ızhar etmektir.

el-İrşâd'da der ki: "وَمَا يَتَضَرَّعُونَ (*tazarru ve niyazda da bulunmuyorlar*)" sözü, kendisinden önceki kısmın mânâsını güçlendiren bir ara cümledir. Yâni Allah Teâlâ'ya tazarru ve niyazda bulunmak onların âdetlerinden değildir, demektir.

حَتّٰى إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

77. En nihayet üzerlerine, azabı çok şiddetli bir kapı açtığımız zaman, bir de bakarsın ki onlar orada şaşkın ve ümidsiz kalmışlardır!

"*En nihayet üzerlerine, azabı çok şiddetli bir kapı*" yâni âhiret azâbını "*açtığımız zaman, bir de bakarsın ki onlar orada*" o azâbın içinde bütün hayırlar konusunda "*şaşkın ve ümidsiz kalmışlardır!*" yâni biz onları ölüm, esaret, açlık ve diğer her türlü mihnet ve sıkıntılara uğrattık. Ancak onların Hakk'a boyun eğdikleri ve İslâm'a yöneldikleri görülmedi. **Ebû Süfyân**'ın ortaya koyduğu boyun eğmeye gelince, bunun Allah'a boyun eğmekle ve yalvarmakla hiçbir ilgisi yoktur. Bu maksadı hâsıl olana kadar bir tür boyun bükmekten ibârettir. Onun durumu, "إِذَا جَاعَ ضَغَا وَإِذَا شَبِعَ طَغَا acıkınca yalvarıp yakarır, doyunca da azar" sözüne uygun düşmektedir. Onların çoğu, âhiret azabını görene kadar buna devam ederler. O zaman da ümidsiz ve şaşkın bir halde kalakalırlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"**Kıyametin kopacağı gün günahkârlar (ümitsizlik içinde) susacaklardır.**"* (er-Rûm, 30/12), *"**Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde kurtuluştan ümid kesmişlerdir.**"* (ez-Zuhruf, 43/75)

İkrime der ki: "Âyette geçen kapı, cehennem kapılarından bir kapıdır. O kapıyı bekleyen dört yüz bin bekçi (hâzin) vardır. Onların yüzleri siyah, dişleri korkunç ve gönüllerinden rahmet duygusu alınmıştır. Onlar oraya varınca Allah onlara bu cehennemin kapısını açar. Allah'tan bizi ondan uzak kılmasını niyaz ederiz.

Vehb b. Münebbih der ki: "Beytü'l-makdis'de bin kandil yakılırdı. Tûr-i Sînâ'dan devenin boynu gibi saf, akışkan bir yağ çıkardı. Eller dokunmadan bu yağ kandillere dökülürdü. Gökten de beyaz bir ateş gelir ve kandiller o ateşle yakılırdı.

Kurban ve kandil yakma görevi, Hârun'un iki oğlu Şebr ve Şebîr'e âiddi. Onlara bu kandilleri dünya ateşi ile yakmamaları emredilmişti. Bir gün acele edip kandilleri dünya ateşi ile yaktılar. Bunun üzerine bir ateş düştü ve Hârun'un iki oğlunu yakıp bitirdi.

Bir kimse Mûsâ (a.s.)'a bağırarak onu çağırdu. Musa (a.s.) duâ ederek geldi. Şöyle diyordu: "Ya Rab, şüphesiz Hârun'un iki oğlunun benim yanımdaki yerlerini çok iyi biliyorsun." Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: "Ey İmran oğlu, işte bana isyan ettikleri zaman ben dostlarıma böyle yaparım. Düşmanlarıma nasıl davranacağımı sen

düşün!”

Bir yahudi, dumandan simsiyah olmuş eski bir elbise ile hamam külhanından Sehl Sa‘lûkî’nin karşısına çıktı. Ona:

“Siz dünyayı mü’minin zindanı, kafirin de cenneti görmüyor musunuz?” dedi.

Sehl: “Gayet açıktır ki öyle görüyoruz. Sen Allah’ın azabına dûçar olduğunda, işte burası senin cennetin olacak. Ben de Allah’ın nimetlerine kavuştuğum zaman dünya benim zindanım olacak.” dedi. Dinleyenler onun bu sözüne şaştılar.

Buradan âhiret azâbının dünya azâbı gibi olmadığı anlaşılmaktadır. Kim işin hakîkatini anlarsa, âkıbet korkusuna düşer. Bir defasında Rasûlullah (s.a.) Cibril’e: “*Bana ne oluyor ki Mîkâil’i asla gülerken görmedim?*” dedi. Cibrîl: “Mîkâil, ateş (cehennem) yaratıldığından beri hiç gülmedi.” diye cevap verdi.[91]

Bilesin ki mücâhede ve riyâzatlar nefis ve tabîat için bir azabdır. Çünkü hevâ ve şehvetler bakımından onların cevherlerini eritir ve onları aslî fıtrata geri döndürür. Onların yanında tazarrua/yalvarıp yakarmaya, ağlamaya ve yüzleri toza toprağa sürmeye gerek vardır. Kendi kazandığına (kesb) güvenerek vuslat yolunda ilerlemek zordur. Kabul kapısı ancak ihtiyâcını arz etmekle ve kendini küçük görmekle açılır.

Mesnevî’de der ki*:*

Boyun eğme, kulluk ve mecburiyetten başka
Bu huzurda bir şeyin îtibarı yoktur

Bâyezid Bistâmî (k.s.)’un şöyle dediği nakledilir: Otuz sene sabırla kendimi ibadete verdim. Nihayet rüyâda bir adamın şöyle dediğini gördüm: “Ey Bâyezid, Allah’ın hazineleri ibadetle doludur. O’na ulaşmak istersen O’na boyun eğmeye ve ihtiyaç halinde olmaya bak.”

Bu sözlerden, azâbın ancak kulluğu Allah’a has kılmakla, asla enâniyet şâibesi bulunmayacak şekilde tevâzu sâhibi olmakla sona ereceği anlaşılmaktadır. Yüce Allah’tan bizden nefsin zulmetini gidermesini, üns ve kuds nûruyla nurlandırmasını niyaz ederiz. Çünkü her emel O’ndan istenir, her amelin karşılığında da O ve rızâsı umulur.

---

[88]. Buhârî, Bedü’l-vahy 1; Müslim, İmaret 155; Ebû Dâvûd, Talak 11; Nesâî, Taharet 59; İbn Mâce, Zühd 26

[89]. Münâvî, I, 126

[90]. Buhârî, Cihad 144; Ebû Dâvûd, Cihad 114; Müsned, II, 302, 406, 448, 457

[91]. Ahmed b. Hanbel, Müsned, hadis no: 12930; Fethu’l-Bârî, VI, 307

NE DE AZ ŞÜKREDİYORSUNUZ?!

وَهُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلٖيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذٖى ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذٖى يُحْيٖ وَيُمٖيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُٓوا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَٓاؤُ۬نَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٨٣﴾

78. O, sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri yaratandır. Ne de az şükrediyorsunuz!

79. Ve O, sizi yeryüzünde yaratıp türetendir. Sırf O'nun huzurunda toplanacaksınız.

80. Ve O, yaşatan ve öldürendir; gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun eseridir. Hâla aklınızı kullanmaz mısınız!

81. Buna rağmen onlar, öncekilerin dedikleri gibi dediler.

82. Dediler ki: Sahi biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi?

83. Hakikaten, gerek bize, gerekse daha önce atalarımıza böyle bir vaadde bulunuldu; *(fakat)* bu geçmiştekilerin masallarından başka bir şey değildir!

"O, sizin" istifâdeniz *"için kulakları, gözleri ve gönülleri yaratandır."*

"اَلسَّمْعُ" kendisiyle seslerin idrâk edildiği kulakta bulunan kuvvettir. İşitme fiili için de "اَلسَّمْعُ" kelimesi kullanılır. Bazen kulak da bu kelime ile ifâde edilir. "بَصَرٌ", "اَلْاَبْصَارُ" kelimesinin çoğuludur. Bakma görevi yapan organa ve onda bulunan kuvvete bu isim verilir. "فُؤَادٌ", "اَلْاَفْئِدَةُ" kelimesinin çoğuludur.

Râğıb, der ki: "فُؤَادٌ" kelimesi kalb kelimesine benzer. Fakat kalbde yanma mânâsı dikkate alındığında "فُؤَادٌ" denir. "فَادَتُ اللَّحْمَ" Eti kızarttım, demektir. "لحم فئيد" kızartılmış et, demektir.

Âyette bu üç uzuv özellikle zikredilmiştir. Çünkü, dînî ve dünyevî faydaların çoğu bunlara bağlıdır.

"Ne de az şükrediyorsunuz!" Bu büyük nimetlere pek az şükrediyorsunuz. Halbuki

şükürde esas olan bu nimetleri ne için yaratıldı ise onun için kullanmaktır. Siz ise bunu çok ihlâl ediyorsunuz.

el-Uyûn'da der ki: "Siz O'na ne az ne de çok şükrettiniz."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu böyledir. Çünkü "kıllet (azlık)" yokluk için de kullanılır. Bu, kâfirlerin durumuna uygun düşmektedir.

Âyette üç mânâya işâret vardır:

1- Kulaklar, gözler ve gönüller gibi Allah'ın ihsan ve lütfettiği yüce nimetleri ortaya koymak.

2- Bu nimetlere mukabil kullarından şükür taleb etmek.

3- Kullarının durumunu bildirmek. Çünkü onlardan şükreden azdır. Nitekim Allah Teâlâ: "***Kullarımdan şükreden azdır***." (Sebe, 34/13) buyurur.

Bu nimetlerin şükrü, nimet verene tâatte ve O'na kullukta kullanılmasıdır. Kulağın şükrü, yasaklanan şeyleri dinlemekten korumakta ve ancak Allah için, Allah ile ve Allah'tan dinlemekle olur.

Kulak, Kur'ân ve nasihatin geçit yeridir
O hâlde iftirâ, bâtıl söz gibi şeyleri duymamaya çalış

Gözün şükrü haram kılınan şeylere bakmaktan korunması ve ibret nazarıyla Allah için, Allah ile ve Allah'a nazar etmesiyledir.

İki göz de Allah'ın kudretini görmeye yarar
Kardeşinin, dostunun ayıplarına karşı onları yumuver

Kalbin şükrü, onu kötü ahlâkın kirlerinden arıtmak (tasfiye) ve iki âlemden alâkasını kesmektir. Böyle olunca kalb Allah'tan başkasını müşâhede etmez ve ancak Allah'ı sever.

Sana gönül/kalb mücevherini emânet etmişler
Hakk'ın emânetini hırsızdan koru, sakın ola ki uyuma

وَهُوَ الَّذ۪ي ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾

79. Ve O, sizi yeryüzünde yaratıp türetendir. Sırf O'nun huzurunda toplanacaksınız.

"*Ve O, sizi yeryüzünde yaratıp türetendir.*" Yani sizi yarattı ve orada tenâsül yoluyla yaydı. Dağılıp parçalandıktan sonra başkasının değil, "*Sırf O'nun huzûrunda toplanacaksınız.*" O halde size ne oluyor da O'na inanmıyor ve şükretmiyorsunuz?

وَهُوَ الَّذٖى يُحْيٖ وَيُمٖيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾

80. Ve O, yaşatan ve öldürendir; gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun eseridir. Hâla aklınızı kullanmaz mısınız!

"*Ve O,"* hiçbir şey bu konuda kendisine ortak olmaksızın *"yaşatan ve öldürendir*" yâni, kıyamette nutfelere, toprağa, yumurtaya ve ölülere hayat verir. Dirilerden de hayatı alır.

Önceki âyetlerde "اَنْشَاَ وَذَرَاَ (yarattı ve türetti)" buyrulduğu gibi burada "اَحْيٰى وَاَمَاتَ (hayat verdi ve öldürdü)" buyrulmamıştır. Geniş zaman (muzari) lafzıyla gelmesi, yaşatma ve öldürmenin Allah'ın âdeti olduğuna delâlet etmesi içindir.

"*Gecenin ve gündüzün değişmesi*" sadece "*O'nun eseridir.*" Yâni onların birbirini tâkip etmesinde ya da artıp eksilmesinde müessir olan güneş değil O'dur.

"Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız!" yâni siz bu âyetlerden gaflet içinde misiniz? Onlardan haberdar değilsiniz de bunların hepsinin bizden olduğunu, kudretimizin bütün mümkin varlıkları içine aldığını ve yeniden diriltmenin de buna dâhil olduğunu düşünüp mülâhaza ederek aklınızı kullanmaz mısınız?

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ ﴿٨١﴾

81. Buna rağmen onlar, öncekilerin dedikleri gibi dediler.

"*Buna rağmen*" akıllarını kullanmadılar "*onlar,*" yâni Mekke kâfirleri "*öncekilerin dedikleri gibi dediler.*" Yâni kendilerinden önceki kâfirlerin dediği gibi dediler. Sonra onların söylediği bu müphem söz şöyle tefsir edilmiştir:

قَالُٓوا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾

82. Dediler ki: "Sahi biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi?

"*Dediler ki: "Sahi biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi?*" Acaba kabirden çıkarılır mıyız?

Bu söz istifhâm-ı inkârîdir (inkâr yoluyla sorulan bir sorudur), yani toprak olduğumuzda haşr ve diriltme nasıl olacak? (olmaz). Bunu imkansız gördüler. Bundan önce de toprak olduklarını ve yaratıldıklarını hiç düşünmediler.

لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَٓاؤُ۬نَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾

83. Hakikaten, gerek bize, gerekse daha önce atalarımıza böyle bir vaadde bulunuldu; *(fakat)* bu geçmiştekilerin masallarından başka bir şey değildir!"

"*Hakikaten, gerek bize, gerekse daha önce*" yâni Muhammed (a.s.)'dan önce "*atalarımıza böyle bir vaadde*" yâni yeniden diriltilme vaadinde "*bulunuldu;*" fakat onlar onun bir hakîkat olduğunu görmediler. Bizi ve atalarımızı haşir ve neşir vaadinde bulunarak korkuttular. Halbuki bu vaad doğru çıkmadı. "*Bu geçmiştekilerin masallarından*" hakîkati olmadan yazdıkları yalanlarından "*başka bir şey değildir!*"

"أُسْطُورَةٌ", "أَسَاطِيرُ" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime eğlence için olan nükteler ve şakalar gibi şeyler hakkında kullanılmaz.

Burada işâret vardır ki Allah'ın tahkik üzere tasdike îmân nûru ile hidâyet ettiği kimse hâriç öncekilerden ve sonrakilerden bütün insanlar taklîd ehlidir. Buradaki sonradan gelenler, peygamberleri yalanlama, inkâr ve öldükten sonra diriltilmeyi red konusunda geçmiş atalarını taklid ettiler.

Câmî (k.s.) der ki:

Tahkîk Kâbesine doğru gitmek istersen
Yolunu kaybetmiş taklidcilerin peşinden gitme

SİZ HİÇ DÜŞÜNÜP TAŞINMAZ MISINIZ?

قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيهَٓا اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِۜ
قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِۜ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِه۪
مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِۜ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ
وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾

84. ***(Rasûlüm!)*** **de ki: "Eğer biliyorsanız** ***(söyleyin bakalım),*** **bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir?"**

85. "Allah'a aittir" diyecekler. "Öyle ise siz hiç düşünüp taşınmaz mısınız!" de.

86. Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arş'ın Rabbi kimdir? diye sor.

87. "*(Bunlar da)* Allah'ındır." diyecekler. Şu halde siz Allah'tan korkmaz mısınız! de.

88. Eğer biliyorsanız *(söyleyin),* her şeyin melekûtu *(mülkiyeti ve yönetimi)* kendisinin elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan *(buna muhtaç olmayan)* kimdir? diye sor.

89. "*(Bunların hepsi)* Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise nasıl olup da büyüye kapılıyorsunuz?" de.

90. Doğrusu biz onlara hakkı getirdik; onlar ise hakikaten yalancılardır.

Rasûlüm! *"de ki: "Eğer*" her hangi bir şey "*biliyorsanız (söyleyin bakalım), bu dünya ve onda bulunanlar*" orada bulunan mahlûkât "*kime aittir?"* Çünkü bu, onlara cevap olmak üzere yeterlidir. Gâyet açıktır ki burada onların cehâletini ortaya koyma hususunda durumun âşikâr olduğunu mübâlağa ile ortaya koyma vardır.

سَيَقُولُونَ لِلّٰهِۜ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾

85. "Allah'a aittir" diyecekler. "Öyle ise siz hiç düşünüp taşınmaz mısınız!" de.

"*Allah'a âiddir" diyecekler.*" Çünkü akıl bedîhî olarak onları yaratanın Allah Teâlâ olduğunu îtiraf etmeye zorlar.

Bunu îtiraf ettikleri zaman onları azarlamak üzere “*Öyle ise siz hiç düşünüp taşınmaz mısınız!*” yâni böyle söylüyorsunuz da yeryüzünü ve onda bulunanlar ilk olarak yaratanın ikinci olarak tekrar yaratmaya kâdir olduğunu hiç düşünmüyor musunuz? Bilakis akılların yapacağı kıyasta durum bunun aksidir. “*de.*”

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾

86. “Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arş’ın Rabbi kimdir?” diye sor.

Soru sorma emrinde aşağı ve küçük olandan daha yüksek ve büyük olana doğru çıkılmıştır. Çünkü gökler ve arş yeryüzünden daha büyüktür. Ancak bundan göktekilerin yeryüzündekilerden daha üstün olması lâzım gelmez. Açıktır ki böyle olsaydı melekler beşer cinsinden efdal olmuş olurdu.

سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾

87. “*(Bunlar da)* Allah’ındır” diyecekler. “Şu halde siz Allah’tan korkmaz mısınız!” de.

Bunlar da “*Allah’ındır” diyecekler.*”

Burada “*Allah’tır*” değil de “لله (*Allah’ındır*)” diye “lâm” ile cevap verilmesi, sorunun mânâsına nazarandır. Çünkü “Rabb’i kimdir?” ve “O kime âiddir?” soruları aynı mânâya gelir. Yâni “Bunun Rabb’i kimdir?” dediğin zaman bunun mânâsı “Bu kimindir?” demektir. Bu sorunun cevabı da: “Fülânındır” şeklindedir.

Onları azarlamak için: “*Şu halde siz Allah’tan korkmaz mısınız!”* yâni böyle olduğunu bilirsiniz de bu bilginin gereğiyle amel etmeyerek O’nun azâbından korkmaz mısınız? Çünkü O’nu inkâr ediyorsunuz, öldükten sonra diriltilmeye inanmıyorsunuz ve rubûbiyyet konusunda O’na ortak kabul ediyorsunuz *“de!*

Yukarıdaki âyetlerde tezekkür (düşünme), takvâdan (Allah’tan korkmaktan) önce zikredilmiştir. Çünkü insanlar tezekkür (düşünme) ile ma‘rifete ulaşırlar. O’nu tanıdıktan sonra da O’na muhâlefetten sakınmaları gerektiğini bilirler.

قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾

88. “Eğer biliyorsanız *(söyleyin),* her şeyin melekûtu *(mülkiyeti ve yönetimi)*

kendisinin elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan *(buna muhtaç olmayan)* kimdir?" diye sor.

"Eğer biliyorsanız" söyleyin, bana cevap verin ki zikredilen ve zikredilmeyen "*her şeyin melekûtu*" tam mülkiyeti ve yönetimi "*kendisinin elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan,*" yâni dilerse başkasına yardım eden "*fakat kendisi korunmayan*" kimsenin korumasına ve yardımına muhtaç olmayan "*kimdir?" diye sor."*

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "O, kayyûmiyet sıfatı ile varlıkları helâk olmaktan korur. Helâk etmek istedikleri için ise O'na mâni olacak, karşı koyacak kimse yoktur."

"اَلْيَدُ (el)", aslında omuzdan parmakların ucuna kadar olan uzvun adıdır. Bu uzuv et, kemik ve sinirden oluşmuştur. Bu üçünden her biri özel bir sıfatı olan özel bir cisimdir. Allah Teâlâ ise bütün cisimlerden ve onlara benzemekten münezzehtir.

Allah'a 'el' isnâdı mümkün olmayınca mecâz yoluyla bu ifadeyi mâkul/akla uygun bir mânâya yormak gerekir. Bu mânâ ise kudrettir. Hz. Peygamber (a.s.)'ın şu hadîsini de biz bu mânâda tefsir ederiz: "*Allah Âdem'in çamurunu eli ile*" yâni yüce kudreti ile "*yoğurdu.*"[92] Çünkü benzeri olmayan Allah'ın cisimlerden oluşan bir uzvunun olması muhaldir/imkânsızdır. Zira bu, Allah'ın mürekkeb olmasını ve bir mekân işgal etmesini (tahayyüz) gerektirir ki onlar, ezelî ve varlığının öncesi olmama (kıdem) sıfatlarına ters düşen sonradan olmanın (hudûs) belirtisidir. Yine: *"Mü'minin kalbi Rahman'ın parmaklarından iki parmağı arasındadır*"[93] hadisindeki "*iki parmak*" ifâdesi de bunun gibidir. Hak ehli buradaki "*iki parmak*" ile "لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ***iki elimle yarattığıma***" (Sâd, 38/75) âyetindeki "*iki el*"in kudretten mecâz olduğu görüşündedir. Bu şekildeki te'vil yaygındır. Yâni kâmil bir kudret ile yarattım, demektir. "*İki elimle*" ifâdesiyle iki kudret murâd edilmemiştir.

"مَلَكُوتُ" tam mülkiyet demektir. Çünkü melekût mülk/hükümranlık demektir. Kelimedeki "tâ" harfi mübâlağa içindir. **Râğıb**: "Melekût, Allah'ın mülküne mahsus bir ifâdedir" der. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de ise şöyle denilmektedir: "Âyet her şeyin bir melekûtu olduğuna işâret etmektedir. Bu, o şeyin kendisiyle kâim olduğu ve kendisiyle Allah Teâlâ'yı tesbîh ettiği melekût âleminden olan rûhudur. Nitekim Allah Teâlâ "***O'nu hamd/övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.***" (el-İsrâ, 17/44) buyurur. O şeyin ruhu Allah'ın elinde/kudret ve tasarrufundadır."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âyetin öncesine uygun olan da bu yorumdur. Çünkü Allah Teâlâ her cismin ve varlığın Rabbi olduğunu beyan ettikten sonra bu âyette o cismin ve varlığın rûhunun kendi elinde/kudreti dâhilinde olduğunu beyan etmiştir.

سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ ۜ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾

89. "*(Bunların hepsi)* Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise nasıl olup da büyüye kapılıyorsunuz?" de.

Bunların hepsi "*Allah'ındır."* Yâni her şeyin melekûtu (mülkiyeti, idaresi)

Allah'ındır. O her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan, buna muhtaç olmayandır. *"diyecekler. Öyle ise nasıl olup da büyüye kapılıyorsunuz?"* yâni öyleyse nasıl oluyor da aldatılıyor ve bildiğiniz halde doğruluktan içinde bulunduğunuz sapıklığa çevriliyorsunuz. *"de."* Çünkü büyülenmemiş ve aklı bozuk olmayan kimse böyle olmaz. Aldatan ise şeytan ve hevâdır.

Ey nefsinin ve hevâsının peşinden giden
Doğru olan yol budur, sen yanlış yerde gidiyorsun
Hak yolunun yolcuları bir başka yoldan giderler
Öyle ise sen niçin bu yoldan gidersin?
Maksud olan menzil o taraftandır
Peki sen bu taraftan nereye gidiyorsun?

بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾

90. Doğrusu biz onlara hakkı getirdik; onlar ise hakikaten yalancılardır.

"*Doğrusu biz onlara hakkı*" tevhidi ve tekrar diriltilme (ba's) vaadini "*getirdik; onlar ise*" Allah'ın ortağı olduğunu söylemeleri ve öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkâr etmeleri gibi hususlarda "*hakikaten yalancılardır.*"

Allah, bahâneler ortadan kaldırıldıktan sonra onların inkârlarında ısrar ettiklerini, serkeşlik ve muhâlefetlerine devam ettiklerini beyan etmiştir. Artık ve özür ileri sürme vakti geçmiştir. Müsamaha göstermenin imkan dahilinde olması, bunu Allah için zorunlu kılmaz. Nitekim Allah onlardan intikam almıştır. Çünkü O mühlet verir, fakat ihmal etmez.

Sokrat der ki: "Dünya ehli sayfadaki satırlar gibidir. Onların bazısı açılıp yayılınca bazısı dürülüp kapanır."

İbn Abbâs (r. anhümâ)'nın şöyle dediği nakledilmiştir: "Dünya, âhiret haftalarından bir haftadır. Çoğu gidip azı kalmıştır. Dünyanın üzerine yüzlerce sene gelecek de onun üzerinde muvahhidler/tevhid ehli olmayacak. Burada kasdedilen âhir zamandır. Saîd ve şakî herkes ebedî olarak kalmaz. Ölür, sonra tekrar diriltilir ve yaptıklarının karşılığını görür.

Mesnevî'de der ki:

Allah, toprağı, spermi ve et parçasını
Gözümüzün önünde tutarak [âdeta şöyle der]:
Ey kötü niyetli! Seni nereden meydana getirdim gör!
Şimdi o sana tiksinti veriyor
Sen o dönemde ona âşık idin
Şu anki üstün konumunu o zaman inkâr ediyordun

Bu ikram, inkârını ortadan kaldırmak içindir
Çünkü sen ilk başta toprak içindeydin
Hayat bulman, inkârına kanıt oldu
Senin bu hastalığın, ilâç yüzünden daha da kötü oldu
Bu işi toprak nereden düşünecek?
Sperm, düşmanlık ve inkârı nereden bilecek?
O dönemde kalpsiz ve sırsız idin.
Bu sebeple düşünmeyi ve inkârı inkâr ediyordun
İnkârın cansızlıktan filizlenince
Bu inkârdan da diriltilmen gerçekleşti
Senin durumun şu kapı çalanın durumuna benzer
Adam kapıyı çalar, içerden ev sahibi: "yok!" diye seslenir
Kapıyı çalan bu "yok" sözünden anlar ki o vardır
Bu yüzden kapıyı çalmaktan vazgeçmez
Öyle ise senin inkârın
O'nun cansız varlıktan birçok canlılar yarattığını açığa çıkarır
"Hel etâ"nın anlamı ortaya çıkıncaya dek
Nice yaratılışlar ortaya kondu
Suyla toprak, inkâr yok derken
Gerçekte farkında olmadan, bir bilgi yok, demiş oluyordu

---

[92]. Irâkî, Muğnî, IV, 277; ed-Dürru'l-mensûr, II, 174
[93]. Müslim, Kader 17; İbn Mâce, Mukaddime 13; Müsned, VI, 91

ALLAH EVLÂD EDİNMEMİŞTİR

مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا
خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾

91. Allah evlâd edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir ilah da yoktur. Aksi takdirde her ilah kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah, onların *(müşriklerin)* yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.

92. Allah, gaybı da şehâdeti de bilendir. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden çok yüce ve münezzehtir.

Hrıstiyanların ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu kabul edenlerin dediği gibi *"Allah evlâd edinmemiştir;"* Çünkü Allah hiçbir kimse ile hemcins ve benzer değildir ki; kendi cinsi ve benzerinden eşi olsun da onunla çocuk meydana getirsin. *"O'nunla beraber"* Putlara tapanların ve diğerlerinin dediği gibi ulûhiyyette O'na ortak olan *"hiçbir ilah da yoktur."* Bu âyet, nurun yaratıcısı ve zulmetin/karanlığın yaratıcısından başkadır diyen kimse aleyhine bir delildir. *"Aksi takdirde her ilâh kendi yarattığını sevk ve idâre eder"* O'nunla beraber başka ilâhlar olsaydı her ilâh diğer ilâhtan ayrı olarak kendi yarattığı ile baş başa kalır, onu tekeline alır ve mülkünü başkalarının mülkünden ayırırdı.

Her ilâh kendi yarattığına sâhip çıkar, bu ilâhın yarattıkları diğer ilahın yarattıklarından ayrı ve bağımsız olurdu. Yaratılmışlardan hiçbiri arasında ise birbirinden ayrı olma alâmeti görülmemektedir. Bu durumda Allah ile başka hiç bir ilâh olmadığı sâbit oldu. O tektir, ortağı yoktur.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de şöyle der: "Allah'ın ortak edinmesi gibi çocuk edinmesinin de doğru olmadığına işâret etmektedir. Her ikisi de imkânsızdır. Çünkü çocuk ve ortak, kadir ve samediyyette eşit olmayı gerekli kılar. Allah ise benzeri ve cinsi olmaktan münezzehtir. Böyle olduğunu düşünecek olsak, her ilah kendi yarattığına hükmeder ve her iş iki ilâha bağlı olurdu. Bu durumda nizam ve düzen ortadan kalkardı."

O'nun birliğine "lâ rayb" sayfası delildir
"Şehidallâhu" lâfzı ona şâhiddir

"Ve mutlaka" dünya krallarının arasında olduğu gibi "*onlardan biri diğerine galebe*

çalardı” üstün gelirdi. Her şeyin mülkiyet ve tasarrufu sadece birinin elinde olmazdı. Allah ile beraber başka bir ilâh olduğu iddiâsı bâtıldır/geçersizdir. Akıllı kimse asla böyle bir şey söylemez.

Kâşifî der ki: “Eğer Allah ile birlikte başka bir ilâh bulunsaydı, yaratılmışlara kendisini tanrı yapar ve kendi mülkü ile O’nun mülkünü ayırırdı. Dünyadaki hükümdarların durumlarından bilindiği şekliyle her zaman aralarında kavga ve savaş olurdu. İcmâ ve istikrâ/hüküm çıkarma ile bu kavganın ve savaşın olmadığı mâlûm oldu. Öyle ise O’nun şerîki yoktur.”

el-Es’iletü’l-mukhime’de der ki: “*Ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı.*” Yâni o iki ilâhtan güçlü olan zayıf olana gâlib gelirdi. Bu âyet, iki ilâh olsaydı onlar arasında ilim ve kudret ile birbirine engel olmanın meydana geleceğine delildir. Onlardan biri bir kimsenin yaşamasını, öbürü de yok olmasını istediğinde biri diğerinin fiilini engelleme konusunda güçleri eşit olurdu. Onlardan hangisinin isteği üste çıkarsa, kudretiyle diğerine gâlib olurdu. Bunun benzeri iki kişinin karşılıklı olarak ipi çekmesidir. Güçleri eşit olduğunda ipe asılır dururlar. Birinin çekme gücü galip gelince diğerinin fiilinden eser kalmaz. İşte âyetin mânâsı budur.

“*Allah, onların (müşriklerin) yakıştırdıkları*” onların Allah’ı evlâdı ve ortakları olmakla vasfetmeleri ve O’na izâfe etmelerinden “*şeylerden münezzehtir.*” Siz onu gereği gibi tenzih edin. **Kâşifî** der ki: “*Allah Teâlâ pâktır, münezzehtir.*”

*Bahru’l-ulûm’*da şöyle der: “Bu ifâde, tenzih veya hayret ettirme (ta‘cîb) içindir.”

عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾

92. Allah, gaybı da şehâdeti de bilendir. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden çok yüce ve münezzehtir.

“*Allah, gaybı da şehâdeti de*” gizliyi de, aşikârı da “*bilendir.*”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Mülkü, melekûtu, ruhları ve cesedleri bilendir.”

Gayb/gizli bize nisbetledir, Allah Teâlâ’ya nisbetle değildir. O, gaybı/gizliyi de şehâdeti/âşikâr olanı da aynı şekilde bilir. Bu husus, bu konuda Allah Teâlâ’nın eşsiz olması bakımından diğerlerinden ayrılmasına binâen O’nun ortağı olmadığına başka bir delildir. Onun için âyetin devamı ona dayandırılarak “fâ” harfi ile getirilmiştir.

“*O, müşriklerin*” kendisine “*ortak koştukları*” gaybdan hiçbir şey bilmeyen ve şehâdetle ilgisi bilgisi tam olmayan “*şeylerden çok yüce ve münezzehtir*.” Allah’ın bu hususta eşsiz olması, ortağı olmaktan yüce olmasını gerektirir.

Râğıb der ki: “İnsanın dindeki şirki iki türlüdür:

1- Büyük şirk. Bu, Allah’ın şerîki/ortağı olduğunu ileri sürmektir ki en büyük küfürdür.

2- Küçük şirk. Bu ise riyâ ve nifak gibi bazı işlerde Allah ile beraber başkasını da

gözetmektir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Bu ümmette şirk, karıncanın kaya üzerindeki kıpırdayışından daha gizlidir.*”[94]

Mürâî herkesi mâbûd edinir
Bu yüzden mürâîye müşrik denilir

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Ey benim canım, mangırın üzerine altın suyu koyma
Çünkü ehil olan sarraf onu bir şey karşılığı almaz

Yahyâ b. Muâz şöyle der: “Tevhîdin bir nûru, şirkin de bir nârı/ateşi vardır. Şirkin nârı/ateşi müşriklerin iyiliklerini yaktığı gibi tevhîdin nûru da muvahhidlerin günahlarını yakar.

Rivayet edilir ki bir kimse Efendimiz’e: “Yarın (kıyamet günü) kurtuluş hangi şeyle olur?” diye sordu. Efendimiz (s.a.): *“Allah’ı aldatmamanla.”* buyurdu.

Adam: “Biz Allah’ı nasıl aldatabiliriz ki?” dedi.

Efendimiz (s.a.): *“Allah’ın sana emrettiğini yapman ve onunla Allah’ın rızâsından başkasını murad etmendir”*[95] buyurdu.

Ey oğul, Amr’dan ücret umma
Çünkü sen Zeyd’in evinde çalışmaktasın

Bu konuda esas olan tevhiddir. Çünkü büyük ve âşikâr olan şirkten tevhîd ile kurtulunduğu gibi küçük şirkten de tevhid ile kurtulunur. Şu halde tevhidle meşgul olmak, sıddîklardan îman ve tevhid ehlinin derecelerine ulaşmak için gücü yettiği kadar çalışmak lâzımdır. Ancak Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmak için nebevî şerîata riâyet ve nefsin kötü sıfatlarından uzak durarak bunu yapmak gerekir. Yüce Allah’tan bizi kendisinin dışındaki şeylerden kesilenlerden; Allah ile, Allah için ve Allah uğrunda amel edenlerden kılmasını niyaz ederiz.

---

[94]. Terğîb, I, 40
[95]. Kurtubî, I, 19

ŞEYTANLARIN KIŞKIRTMALARINDAN SANA SIĞINIRIM!

قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيَنِّى مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِى فِى الْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾
اِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ
رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ
يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ
﴿٩٩﴾ لَعَلّٰٓى اَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَٓائِلُهَا
وَمِنْ وَرَٓائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ
فَلَٓا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿١٠١﴾

93. *(Rasûlüm!)* De ki: “Rabbim! Eğer onlara yöneltilen tehdidi mutlaka bana göstereceksen;

94. Bu durumda beni zalimler topluluğunun içinde bulundurma Rabbim!”

95. Biz, onlara yönelttiğimiz tehdidi sana göstermeye elbette ki kadiriz.

96. Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz.

97. Ve de ki: Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım!

98. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım, Rabbim!

99. Nihayet onlardan *(müşriklerden)* birine ölüm gelip çattığında der ki: “Rabbim, beni geri gönder;”

100. “Belki ben terk ettiğim şey hususunda bir sâlih amel işlerim.” Hayır! Bu onun ağzından çıkan *(boş)* bir laftan ibarettir. Onların önlerinde ise, yeniden dirilecekleri güne kadar *(süren)* bir berzah vardır.

101. Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.

“اَلْوَعْدُ tehdid) ” hayır-şer, iyi-kötü, fayda-zarar için kullanılır.

Rasûlüm! *“De ki: “Rabbim! Eğer onlara”* müşriklere *“yöneltilen tehdidi”* köklerini kazıyacak dünyevî azabı *“mutlaka bana göstereceksen;”*

رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنٖى فِى الْقَوْمِ الظَّالِمٖينَ ﴿٩٤﴾

94. Bu durumda beni zalimler topluluğunun içinde bulundurma Rabbim!”

“Bu durumda beni zâlimler topluluğunun içinde” azabda beni onlara yakın *“bulundurma Rabbim!”* Beni onların arasından sâlimen çıkar. Burada zulümden murad şirktir.

Âyette onların tehdid edildiği azabın çok korkunç olduğu ve neredeyse kendisine isâbet etmesi mümkün olmayan kimsenin bile ondan sığınması gerektiği bildirilmektedir. Onların azâbı inkâr etmesi ve alay yoluyla onu acele istemeleri reddedilmektedir. Bu, belânın bazen dostları da içine alacağına delâlet etmektedir. Hak Teâlâ dilediğini yapar. İyi bir kimseye azab edecek olsa bu O’ndan bir zulüm ve çirkin bir fiil olmaz.

وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾

95. Biz, onlara yönelttiğimiz tehdidi sana göstermeye elbette ki kadiriz.

“*Biz, onlara yönelttiğimiz tehdidi*” azâbı “*sana göstermeye elbette ki kadiriz.*” Fakat biz onlardan bâzısının veya soylarından gelecekleri bir kısmının iman edeceklerini bildiğimizden o azâbı geciktiririz. Ya da sen onların içinde olduğun halde biz onlara azab etmeyiz.

اِدْفَعْ بِالَّتٖى هِىَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾

96. Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz.

“*Sen, kötülüğü*” onlardan sana gelen eziyet ve fena muâmeleleri “*en güzel bir tutumla*” en güzel uzaklaştırma yollarından hilm ve bağışlama yoluyla “*sav.*” “اَلسَّيِّئَةُ (kötülük)” çirkin fiildir, “اَلْحَسَنَةُ (iyilik)”nin zıddıdır.

Bâzıları der ki: “Sen onlara sana bahşettiğimiz üstün ahlâk, şefkat ve rahmet ile muâmele et. Çünkü onların senin hakkında ortaya koydukları türlü muhâlefetler sana ulaşıp tesir edemeyecek kadar önemli ve değerlisin.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Yâni kötülüğe karşılık vermek câizdir. Fakat affetmek daha güzeldir. ‘Cefâyı vefâ ile önle.’ denir. Yine ‘En güzel olan kalbin affetmeye işâret ettiği şeydir. Kötülük ise nefsin karşılık vermeye çağırdığı şeydir.’ diye söylenir.”

Denilir ki: “Yaratılmışların zulmetini, karanlığını hakikat nuru ile def’et. Ya da kendi

nefsânî istek ve arzularını Allah’ın hukukuyla, O’na karşı yapacağın ibadet ve kullukla kat’et. Hâdiseler çölünü, ma‘rifet yolunda sülûk ayağıyla geç.”

Hadiseler çölü oradan katedilince
Kadîm mülke mahmeli bir hamlede sür
O nur denizinde dalgıç ol
Üzerindeki zulmeti yıka, arın
Bir oku, bir bil, bir söyle, bir ara
Allah’tan gayrı ne varsa vallahi yalandır, bâtıldır

“*Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi*” senin durumunun hilâfına sende bulunmayan sihir, şiir ve delilik gibi sıfatlarla seni vasfettiklerini “*çok iyi bilmekteyiz.*”

“اَلْوَصْفُ”, bir şeyi güzel vasıf ve sıfatları ile zikretmektir. Bu bazen hak, bazen de bâtıl olur. Burada müşrikler için karşılık ve cezâ ile tehdid; Rasûlullah (s.a.) için teselli̇̂ ve işini Allah Teâlâ’ya havâle etmesine irşâd vardır.

وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِۙ ﴿٩٧﴾

97. Ve de ki: “Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım!”

“*Ve de ki: “Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından*” yâni benim emrolunduğum güzelliklerin -ki kötülüğü iyilikle uzaklaştırmak da bunlardandır- hilâfına olan şeytanın yoldan çıkarıcı vesveselerinden “*sana sığınırım!*”

“اَلْعَوْذُ” başkasına sığınmak ve ona bağlanmak demektir. “اَلْهَمْزُ”in asıl anlamı dürtmektir. Hayvan terbiyecisinin mahmuzu (مَهْمَازُ الرَّائِضِ) da buradan gelir. **Râğıb** der ki: “اَلْهَمْزُ”, sıkmak demektir. Harflerdeki ‘hemz’ de buradan gelir.” Şeytanların insanları mâsıyetlere teşvik etmesi, hayvan eğiticisinin onu koşturmak veya sıçratmak gibi hareketler için ona dürtmesine benzetilmiştir. “*Kışkırtmaları*” diye çoğul yapılması, vesveseleri defalarca veya türlü türlü olmasından ya da kendisine izâfe edilenin çok sayıda olmasındandır.

وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

98. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım, Rabbim!

“*Onların yanımda bulunmalarından*” yâni namaz kılarken, Kur’an okurken, ölüm esnasında ve daha başka herhangi bir durumda yanımda bulunmalarından ve çevremde dolaşmalarından “*da sana sığınırım, Rabbim!*”

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Rasûlullah (a.s.) namaza başlarken üç defa "لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰه" üç defa "اَللّٰهُ اَكْبَرُ" ve ardından:

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ مِنْ هَمْزِهَا وَنَفْثِهَا وَنَفْخِهَا
وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ

derdi. *"Allah'ım şeytanların vesvese ve kışkırtmalarından; şeytanın hemzinden (dürtmesinden), nefsinden (peltek se ile tükürmesinden) ve nefhinden (üfürmesinden) sana sığınırım. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım."* Şeytanın hemzi ile delilik; nefsi (peltek se) ile şiir ve nefhi ile kibir kasdedilmektedir.[96]

Rivayet edilir ki bir kimse uyku tutmamaktan şikayet etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) ona: "*Uyumak istediğin zaman şöyle de:*

اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَمِنْ شَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ
هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَاَنْ يَحْضُرُونِ

"*Allah'ın gazabından, cezalandırmasından, kullarının şerrinden, şeytanların dürtmelerinden ve yanımda bulunmalarından Allah'ın tam kelimelerine sığınırım.*" buyurdu.[97]

"Allah'ın kelimeleri" peygamberlerine indirdiği kitaplarıdır veya izzet ve kudret gibi Allah'ın sıfatlarıdır. Eksiklikten ve kopup ayrılmaktan âzâde olduğu için de"*tam*" olarak vasfedilmiştir.

Bazıları der ki: "Bu, Allah'tan gayrıya iltifatı kalan kimsenin makamıdır. Varlıkta Allah'tan başkasını görmeyecek kadar tevhid denizinin derinlerine inen kimse ise ancak Allah'a sığınır ve ancak Allah'a ilticâ eder. Nebî (a.s.) bu makamdan terakkî edince: *"Senden Sana sığınırım"* buyurdu.[98]

Hz. Peygamber (a.s.) helâya girince:

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ

"*Allah'ım pislikten ve kötü varlıklardan*" yâni cinlerin pislikle sıfatlanan erkek ve dişilerinden *"sana sığınırım.*" derdi.[99]

Ümmet, Hz. Peygamber (a.s.)'ın ismet sıfatına sahip olduğu konusunda icmâ etmiştir. Çünkü O'nun beraberinde olan cin müslüman olmuştur. Ya da şeytanın arzusu/vesvesesi O'ndan sökülüp çıkarılmıştır. Şu halde O'nun şeytandan sığınmasından maksad başkalarını şeytanın şerrinden sakındırmaktır.

Şeytan insanların gönüllerine vesvese verir. Erkek kadın herkesi kandırmaya çalışır. Şerli kimseleri bid'atlara ve nefsânî arzulara düşürür.

❀

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Cehennemliklerden kendilerini dünyada henüz görmediğim iki grup vardır:*" yâni Rasûlullah (s.a.)'in asrının temizliğinden dolayı onun asrında böyle kimseler yoktu. Böyle kimseler daha sonra ortaya çıktı.

"*Biri, sığır kuyrukları gibi kırbaçlarla insanları döven bir topluluk.*" Yani o iki sınıftan birisi ellerinde kırbaçlar bulunan bir topluluktur. Hadiste bahsedilen bu kimselerin zâlimlerin kapısında tıpkı köpekler gibi vurarak ve sövüp sayarak insanları kovarak dolaşıp bekleyen kimseler olduğu da söylenmiştir.

"*Diğeri,*" iki sınıftan ikincisi, aslında "*giyinmiş oldukları halde çıplak görünen,*" mânâ bakımından çıplak olan kadınlardır. Çünkü onlar altındakini belli eden ince elbiseler giyerler. Ya da bu sözün mânâsı, onlar takvâ elbisesinden soyunmuşlardır, demektir. Bunlar öyle kadınlar ki örtülerini gerilerine atarlar, böylece zamanımızdaki kadınlar gibi göğüsleri açılır. Ya da bu sözün mânâsı, onlar Allah'ın nimetleri ile donanmış oldukları halde şükürden uzaktırlar, demektir. Yani dünya nimetleri, salih amel olmaksızın âhirette hiçbir fayda getirmez. Bu mânâ kadınlara has değildir.

"*Meylettiren*" yâni kendileriyle erkeklerin kalplerini fesâda meylettiren veya rakkâselerin yaptığı gibi omuzlarını ve kıçlarını sallayan ya da yüzleri görünsün diye başlarından peçelerini kaydıran kadınlardır.

"*Meyleden*" yâni erkeklere meyleden demektir. Ya da bunun mânâsı yürüyüşlerinde çalım yaparlar, demektir.

"*Ve başları deve hörgücüne benzeyen kadınlardır.*" Başlarını başörtüleri veya külah ile öyle büyütürler ki deve hörgücüne benzer. Ya da bunun mânâsı, başlarını kaldırarak erkeklere bakarlar, demektir.

"*İşte bu kadınlar cennete giremedikleri gibi, şu kadar uzak*" yâni kırk yıllık "*mesafeden hissedilen kokusunu bile alamazlar.*"[100]

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِۙ ﴿٩٩﴾

99. Nihayet onlardan *(müşriklerden)* birine ölüm gelip çattığında der ki: "Rabbim, beni geri gönder."

"*Nihayet onlardan (müşriklerden) birine ölüm gelip çattığında"* Bu âyet, 96. âyetle ilgili ve onun neticesidir. Yâni, müşrikler kötü sözler söylemeye ve yakıştırmaya devam ederler, nihayet kim olursa olsun kâfir olarak onlardan birine, geri çevrilmesi mümkün olmayan ölüm gelip çattığında ve âhiret hâlleri zuhûr ettiğinde îman ve amel gibi elden kaçırdığı şeylere üzülerek "*der ki: "Rabbim, beni geri gönder;"* beni dünyaya geri çevir.

"ارْجِعُونِ" kelimesinde vav muhâtabı tâzim içindir. Çünkü Araplar, şânı yüce olan bir kimseye de çoğul siygası ile hitap ederler. Burada "Tâzim için olan çoğul siygası, birinci tekil şahıs dışındakiler içindir." diyen kimsenin sözü de reddedilmiş olmaktadır.

Bu iddiâ ancak Arap olmayanların sözlerinde geçer.

Cenab-ı Hak o kimseye: “Ne için gideceksin? Mal toplamaya, ağaç dikmeye, binâ yapmaya, kanallar açmaya mı?” diye sorar. O da şöyle cevap verir:

لَعَلّ۪ٓي اَعْمَلُ صَالِحاً ف۪يمَا تَرَكْتُ كَلَّاۜ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَٓائِلُهَاۜ وَمِنْ
وَرَٓائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

100. “Belki ben terk ettiğim şey hususunda bir sâlih amel işlerim.” Hayır! Bu onun ağzından çıkan *(boş)* bir laftan ibarettir. Onların önlerinde ise, yeniden dirilecekleri güne kadar *(süren)* bir berzah vardır.

“*Belki ben terk ettiğim şey”* yâni îman *“hususunda bir sâlih amel işlerim.*” Yâni şimdi kesin olarak yerine getirdiğim îmanın gereği olarak sâlih bir amel yaparım.

O kimse “Belki îman eder ve sâlih amel işlerim” demek sûretiyle ümid ettiği şeyler arasına diğer sâlih ameller gibi îmanı dâhil etmedi. Bu, onun olması kesin bir husus ve olması ümid edilen bir şey olmaktan öte olmasını haber vermeye bile muhtaç bulunmadığını hissettirmek içindir.

Celâleyn’de der ki: “*Belki ben”* dünyada olduğum zaman *“terk ettiğim şey”* yâni îman *“hususunda bir sâlih amel işlerim.*” Yâni tevhîde/Allah’ın birliğine şâhidlik ederim.

Bâzıları der ki: “*Beni geri gönder*” ifâdesinde hitab ölüm meleğine ve yardımcılarınadır. “*Rab*” kelimesi, yemin etmek için zikredilmiştir.” Nitekim *Tefsîr-i Kebîr*’de böyle geçmektedir. *el-Es’iletü’l-mukhime*’de geçtiğine göre ise onlar önce Allah’tan sonra onlardan yardım isterler. Nitekim **Kâşifî** de şöyle der: “İmam Sa‘lebî ve bir grup müfessir de şu görüştedir: Hitap, ölüm meleği ve onun yardımcılarınadır. Önce “*Rabbim*” kelimesiyle Allah’tan yardım isterler, “*Beni geri gönder*” lâfzıyla meleklere mürâcaat ederler.” Hz. Peygamber (a.s.)’ın şu hadîsi de buna delâlet etmektedir:

“*Mü’min (canını almak için gelen) melekleri görünce onlar kendisine: “Seni dünyaya geri çevirelim mi?” derler. O da “Tasalar ve üzüntüler yurduna mı?! Bilakis beni Allah Teâlâ’ya ulaştırın.” der. Kâfir ise “Beni geri çevirin.” der.*”[101]

“*Terk ettiğim şey hususunda*” sözü ile ‘kusurlu yaptığım/yapamadığım’ anlamının kasdedildiğini söylemiştir. Buna bedenî ve mâli ibâdetler ile haklar dâhildir. *Tefsîr-i Kebîr*’de der ki: “Bu daha yakındır. Sanki onlar ifsad ettikleri şeyleri düzeltmek için geri dönmeyi temennî etmişlerdir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: “*Salih amel*”den maksad, îmana dayanan ameldir. Aksi halde her ne kadar görünüşte amel sâlih olsa da hakîkatte fâsiddir. Çünkü küfür onu boşa çıkarmıştır. Kâfir imansız amellerinin boşa gittiğini görünce dünyaya dönüp îman etmeyi, sûreten ve hakîkaten sâlih amel işlemeyi arzu eder.

Kurtubî der ki: “Dönmeyi istemek, kâfire mahsus değildir. Yâni kusurlu mü’mine de şâmildir.”

Baklî’nin *Hakâik*’ında der ki: “Yüce Allah beyân etmiştir ki, tâatlerin mertebelerinden düşen kimse mânevî derecelere ulaşamaz. Bidâyet hallerinde murâkabelerden mahrum olan, nihâyet hallerinde müşâhedelerden ve muâyenelerden mahcûb olur. Sahte ve bâtıl iddiâların sâhipleri ise ruhlarının bedenlerinden ayrılma vaktinde zamanlarının tâatlerden gaflet ile geçmemiş olmasını; boş iddiâlarda, muhâlefetlerde ve makul olmayan işlerde bulunmamış olmayı temennî ederler.

Öyleyse Mevlâ’nın tâatine yönel, kuru iddiâlar ve haller hakkında boş konuşmaktan sakın. Çünkü bu büyük bir fitnedir. Bu konuda müridlerden niceleri helâk oldu. Kim muâmelâtı düzeltmeye sığınırsa, bunun bereketi mutlaka onu Rabb’in yakınlığına ve güven (emn) makamına götürür. Kim de bu yolu terk ederse âtıl kalır, fesâda uğrar, büyük bir korkuya düşer ve temennînin fayda vermediği zaman temennîde bulunur.

Hâfız der ki:

İş yapmaya bakalım, yoksa mahcûbiyet ortaya çıkarır
Can elbisesini öbür dünyaya çektiğimiz zaman

Hucendî ise şöyle der:

İlim ve takvâ dâvâdan ibârettir, mânâ bir başka şeydir
Mânâ eri olan başkadır, dâvâ meydanı başka bir şeydir

“*Hayır!*” Bu kelime dönme talebini reddetmekte ve imkansız olduğunu belirtmektedir. Yâni o asla dünyaya geri döndürülmez. “*Onun*” ölüm sırasında kesin olarak üzüntünün kendisini kaplaması sebebiyle “*söylediği bu söz*” *“Rabbim, beni geri gönder;”* sözü “*(boş) laftan ibârettir.*” Ona icâbet edilip karşılık verilmez.

“*Onların önlerinde ise, yeniden dirilecek güne*” kıyâmet gününe “*kadar (süren) bir berzah*” onlar ile onların geri döndürülmesi arasında engel olan kabir “*vardır.*” Böylece onların dünyaya dönme ümidi tamamen kırılmaktadır. O zaman dönüş âhiret hayatınadır.

“وَرَاءُ” kelimesi, birbirinin zıddı olan hem arka hem de ön mânâsınadır. Yâni o kimsenin önünde, demektir. Burada çoğul siygasının kullanılması, mânâ îtibarıyledir. Çünkü o kimse onların hepsi hükmündedir. Nitekim “قال” ve ondan sonra gelen lafızların tekil olması da lafız îtibarıyladır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Berzah, ölüm ile tekrar diriltilme (ba‘s), yâni dünya ile âhiret arasında olan zamandır. O, misâlî ruhlar âlemi ile bu unsurî yaratılış arasında olan berzahtan başkadır.”

فَإِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَآ أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾

101. Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.

Kıyâmetin kopması için "*Sûra üflendiği zaman*" Bu, ikinci üflemedir. Sûra ikinci defa üflendiğinde yeniden diriltilme ve kabirden çıkma meydana gelir. Sûr, kendisine üflenen boynuz gibi bir şeydir. Allah onu ruhların cesedlerine dönmesine sebep kılmıştır.

"*Artık aralarında*" bugün aralarında olduğu gibi kendilerine fayda verecek "*akrabalık bağları kalmamıştır.*" Çünkü aşırı şaşkınlıktan ve kendilerini dehşetin kaplamasından dolayı birbirlerine merhametleri ve şefkatleri ortadan kalkar. Öyle ki kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından kaçar (bk. Abese, 80/34-36). Ya da onların kendisiyle övünecekleri akrabalık bağları kalmaz.

Neseb, iki ve daha fazla kimse arasında yakınlık/akrabalık, yâni ebeveynden birisi cihetinden ortaklık demektir. Bu ise iki türlüdür: Babalarla oğullar arasındaki ortaklık gibi boyuna olan neseb, kardeşler ve amca oğulları arasındaki neseb gibi enine olan neseb.

"*Birbirlerini de arayıp sormazlar.*" Yâni onların bâzısı bâzısını sormaz. Ona: "Sen kimsin? Hangi kabileden ve soydansın?" ve benzeri sözler söylemez. Çünkü herkes korkunun artıklığı yüzünden kendisi ile meşguldür. Birbirlerini tanımazlar ve birbirlerini arayıp sormazlar. Nitekim dünyada da iş büyüyünce baba çocuğunu tanımaz olur. *"**İşte o zaman, birbirlerine dönerek soracaklar.**"* (es-Sâffât, 37/50) âyeti buna ters düşmez. Çünkü onların birbirlerini arayıp sormamaları hesaba çekilmeden önce ikinci defa sûra üfürülmesinin başlangıcındadır. Birbirlerini arayıp sormaları bundan sonradır. Yine kıyamet günü uzun bir gündür. O günde elli konak vardır. Her konak bin yıldır. Bir konakta birbirlerini arayıp sormaktan ve tanımaktan alıkoyacak kadar onların üzerinde korku ve endişe artar da onun farkında bile olamazlar. Başka bir konakta ise kendilerine gelirler, birbirlerini arayıp sorarlar ve tanırlar.

Şa'bî'den rivâyet edildiğine göre **Âişe** (r.anhâ): "Ey Allah'ın Rasûlü, kıyâmet günü birbirimizi tanıyacak mıyız? İşitiyorum ki Allah "*Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.*" buyuruyor." dedi. Efendimiz (a.s.):

"Üç konak vardır ki onlarda her nefis kendinden geçer. Her insana amel defteri verildiği zaman, mizanlar kurulduğu zaman ve cehennem köprüsünün (sırat) üzerinde." buyurdu.[102]

İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir: "Kıyamet gününde kadın ve erkek kulun elinden tutulur. Önceki ve sonrakilerin gözü önüne dikilir. Sonra bir münâdî "Bilesiniz ki bu filan oğlu filandır. Kimin onda hakkı varsa gelip hakkını alsın." diye seslenir. Kul, o

günde kendisinin babasının, çocuğunun, eşinin ve kardeşinin üzerinde bile hakkı bulunsa buna sevinir. Çünkü o günde artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır.”

Katâde’nin şöyle dediği nakledilmiştir: “Kıyamet gününde insanın kendisinde hakkı olan bir tanıdığını görmesinden daha sevimsiz bir şey yoktur.” Katâde sonra “***İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar.***” (Abese, 80/34-36) âyetini okudu.

Muhammed b. Ali Tirmizî (k.s.) der ki: “Bütün nesebler ortadan kalkar. Ancak Rabbine kullukta nisbeti sahih olan kimse başka. Çünkü bu ebediyyen ortadan kalkmayacak bir nisbettir. Kendisiyle övünülecek nisbet hemcinslerinden babaların, anaların ve çocukların nisbeti değil bu nisbettir.

Asmaî der ki: “Mehtaplı bir gecede Kâbe’yi tavaf ediyordum. Hüzünlü bir ses duydum ve sesi takip ettim. Bir de ne göreyim, zarif ve yakışıklı bir genç Kâbe’nin örtüsüne yapışmış şöyle diyor:

“Gözler uyudu. Yıldızlar kayboldu. Sen ise Melik, Hayy ve Kayyûm’sun.

Melikler kapılarını kapadı. Önlerine de bekçilerini ve perdedarlarını dikti. Senin kapın ise dilekte bulunan herkese açıktır.

İşte ben de senin kapında günahkâr, ihtiyaç sâhibi, miskin ve esir olarak dilekte bulunuyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi, rahmetini beklemek için geldim.” dedi. Sonra da şu şiiri söylemeye başladı:

Ey karanlıklarda darlığa düşenin duâsına icabet buyuran
Sıkıntılarla birlikte belâ ve zararları gideren
Beraber geldiklerim Beyt’in çevresinde uyuyup uyandılar.
Ey Hayy ve Kayyûm olan Rabbim, Sen ise hiç uyumazsın
Mevlâm ve dayanağım, ben sana yalvarıyorum.
Beyt ve Harem hakkı için ağlamama rahmet kıl
Sen Gafur’sun, mağfiretini bana bol bol ihsan et.
Ya da beni affet, ey cömertlik ve nimetler sahibi.
Eğer cürüm işleyenler affını ummazsa
Âsîlere keremi cömertçe kim verecek?

Sonra şöyle yalvararak başını semaya doğru kaldırdı:

“İlâhım, Efendim ve Mevlam, sana itâat ettimse bu senin bana bir lütfundur. Sana isyânım olduysa, bilgisizliğimin eseridir ve senin için benim üzerimde bir huccettir. Allah’ım benim üzerimdeki minnetini/lütfunu ızhar ve benim yanımdaki huccetini isbât ile bana merhamet et, günahlarımı bağışla. Dedem, gözümün nuru, Habîbin, Safiyyin ve Nebîn Muhammed (s.a.)’i görmekten mahrum etme.” Sonra şu şiiri söylemeye başladı:

Ey her sıkıntıda kendisi umulup gözlenen
Sıkıntımı sana arz ediyorum, dileğimi ihsan et.
Ey biricik ümidim, endişemi giderecek ancak sensin.
Bütün günahlarımı bağışla ve ihtiyacımı gör.
Azığım az, zannetmem ki menzile ulaştırsın.
Azığıma mı ağlayayım, yoksa mesafenin uzaklığına mı?
Bayağı; çirkin amellerle huzuruna geldim.
İnsanlar arasında benim işlediğim suçu işleyen kimse yok!

Durmadan bu beyitleri tekrarlıyordu. Sonunda kendinden geçerek yere düştü. Ona yaklaştım. Bir de ne göreyim Hz. Hüseyin'in oğlu **Zeynelâbidin Ali**!

Hemen başını kucağıma koydum. Onun ağladığını görünce ona şefkatimden benim de göz yaşlarım sel oldu. Göz yaşlarım yüzüne damlayınca kendine geldi ve gözlerini açtı.

"Mevlâmın zikrinden beni alıkoyan kim?" dedi.

Ben de: "Efendim ben **Asmaî**'yim. Sen nübüvvet hânesinin ehlinden ve risâlet madeninden olduğun halde bu ağlama ve bu yakarış nedendir? Allah: ***"Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."*** (el-Ahzâb, 33/33) buyurmuyor mu?" dedim.

Bunun üzerine doğrulup oturdu ve şöyle dedi:

"Heyhât ey Asmaî, Allah Teâlâ cenneti kendisine itâat edenler için yarattı. İsterse Habeşli bir köle olsun. Cehennemi de kendisine âsî olanlar için yarattı. İsterse Kureyşli bir melik olsun. Sen Allah Teâlâ'nın: ***"Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar."*** buyurduğunu işitmedin mi?"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet işâret etmektedir ki, rubûbiyyet inâyetinin nefhası kalb sûruna üfürüldüğünde kıyâmet kopar ve sebepler ortadan kalkar. Hakk'ı taleble meşgul olduğundan ve mihnet denizinde boğulduğundan kimse akrabalarına, âilesine ve çocuğuna iltifat etmez. Birbirlerine terk edip geride bıraktıkları dünyaya âid işlerden ve sebeplerden, âilelerinden, dostlarından ve yurtlarından sormazlar. Onlardan ayrıldıkları zaman o gün onlardan her birinin Hakk'ı taleb konusunda, kendisini başkasını taleb etmekten meşgul edecek bir işi vardır."

---

[96]. Ebû Dâvûd, Salat 121; İbn Mâce, İkame 2; Müsned, IV, 80, 85
[97]. Ebû Dâvûd, Tıb 19; Tirmizî, Deavât 94; Müsned, II, 181
[98]. Müslim, Salat 222; Ebû Dâvûd, Vitr 5; Tirmizî, Deavat 112
[99]. Buhârî, Vudu 9; Müslim, Hayz 122-123; Ebû Dâvûd, Taharet 3; Tirmizî, Taharet

4; Nesâî, Taharet 17; İbn Mâce, Taharet 9; Dârimî, Vudu 10; Müsned, III, 99, 101, 282

[100]. Müslim, Cennet 52

[101]. Zebîdî, İthâf, X, 404

[102]. Deylemî, hadis no: 8641; ayrıca bk. Ebû Dâvûd, hadis no: 4755

AZGINLIĞIMIZ BİZİ ALTETTİ

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ۚ
﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾ اَلَمْ تَكُنْ
اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ
عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَٓالّ۪ينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا
فَاِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾

102. Artık kimlerin *(sevap)* tartıları ağır basarsa, işte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir.

103. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir; *(çünkü onlar)* ebedî cehennemdedirler.

104. Ateş yüzlerini yakar; orada suratları çirkin ve gülünç bir halde bulunurlar.

105. Size âyetlerim okunurdu da, siz onları yalanlardınız değil mi?

106. Derler ki: Rabbimiz! Azgınlığımız bizi altetti; biz, bir sapıklar topluluğu idik.

107. Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha *(ettiklerimize)* dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız.

108. Buyurur ki: Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!

"Artık kimlerin" akîdelerden ve amellerden olan hasenelerinin sevab *"tartıları ağır basarsa,"* yâni, kimin sahih akaidi ve salih amelleri varsa bunların Allah katında bir ağırlığı ve kıymeti olur. "مَوَازِينُ", "مَوْزُونٌ" kelimesinin çoğuludur. Allah katında ağırlığı ve değeri olan amel demektir. Bu konuyla ilgili geri kalan sözler, A'râf sûresinin tefsirinde geçti.

"işte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir." Arzu edilen her şeyi elde eden ve kaçılan her şeyden kurtulan kimselerdir.

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ
خَالِدُونَ ۚ ﴿١٠٣﴾

103. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir; *(çünkü onlar)* ebedî cehennemdedirler.

"*Kimlerin de tartıları hafif gelirse*" yâni, kimin sahih akaidi ve salih amelleri yoksa

onların Allah katında bir ağırlığı ve kıymeti yoktur. Bunlar kâfirlerdir. Çünkü Allah Teâlâ: *“**Biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız.**”* (el-Kehf, 18/105) buyurmuştur.

“*artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir*” nefislerini kemâle erdirme zamanını boşa geçirerek kendilerini zayi etmişler, nefislerinin kemaline nâil olmak için gereken istîdadlarını boşa çıkarmışlardır.

el-Müfredat’ta belirtildiğine göre “اَلْخُسْرُ”ve “اَلْخُسْرَانُ”, sermayenin eksilmesi demektir.

Kâşifî der ki: “Nefislerinden dolayı zarara uğrayan, yâni ömür sermayesini rüzgâra veren, boşa harcayan topluluk, kemal elde etmeleri için kendilerine verilen istîdâdı nefsin istek ve arzularını yerine getirmek ve şehevî emellerine uymak uğruna zâyi ettiler.”

“(çünkü onlar) ebedî cehennemdedirler.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “İnsan, tavuğun velayet tasarrufunu kabule ve kendisinden civciv çıkmasına istidadlı olan bir yumurtaya benzer. Tavuğun tasarrufta bulunmadığı yumurtanın istîdadı bâkîdir. Tavuk o yumurtada tasarrufta bulununca bulunduğu halden, civciv haline döner. Sonra tavuğun yumurta üzerindeki tasarrufu kesilince, yumurta bozulur. Yumurtanın istîdadı bozulduğu için bundan sonra tasarruf ona fayda vermez. Bu yüzden “Tarîkat mürteddi şeriat mürteddinden daha kötüdür.” demişlerdir. İşte “ebedî cehennemdedirler.” sözünün mânâsı budur. Yâni onlar nefislerinin cehennemindedirler. Civciv olarak çıkamazlar. İstidad bozulduktan sonra onu ıslah edip düzeltmek sünnetullahtan değildir.

Câmî der ki:

Yerin Karun gibi içine çektiği kimseyi
Ne Mûsâ çıkarır yeryüzüne ne de Hârûn
Tepetakla olan felek yüzünden bozulmuş olanı
Ne attarlar iyileştirir ne de doktorlar

تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾

104. Ateş yüzlerini yakar; orada suratları çirkin ve gülünç bir halde bulunurlar.

“Ateş yüzlerini yakar” Yüz, uzuvların en şereflisi ve ateşten en çok korunanı olduğu için ateşin yakması ona tahsis edilmiştir. Yüzün durumunun açıklanması, insanı ateşe götüren masiyetlerden onu daha fazla engeller.

“*orada”* yanmanın şiddeti sebebiyle *“suratları çirkin ve gülünç bir halde bulunurlar.*” Yüzler kavrulur dişler de iyice açığa çıkar ve sırıtır kalır.

“اَلْكُلُوحُ” pişmiş kellelerde görüldüğü gibi dudakların dişlerin üzerinden çekilip toplanmasıdır.

Mâlik b. Dînâr’dan nakledildiğine göre Atabetü’l-gulâm’ın tevbesinin sebebi, çarşıda tandırdan çıkarılmış bir kelleye rast gelmesiydi. Bu yüzden üç gün üç güce baygın kaldı.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Ateş onu kızartır, üst dudağı başının ortasına kadar çekilip toplanır. Alt dudağı ise göbeğine ulaşacak kadar sarkar.*”[103]

اَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتٖى تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾

105. Size âyetlerim okunurdu da, siz onları yalanlardınız değil mi?

Onları azarlamak, kınamak ve uğradıkları azâbı neden hak ettiklerini hatırlatmak için şöyle denir: “Dünyada “*size âyetlerim okunurdu da, siz onları yalanlardınız değil mi?*”

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَٓالّٖينَ ﴿١٠٦﴾

106. Derler ki: Rabbimiz! Azgınlığımız bizi altetti; biz, bir sapıklar topluluğu idik.

O zaman onlar “*derler ki: Rabbimiz!*” Kendi kötü tercihimizle işlediğimiz “*azgınlığımız bizi altetti;*” yâni bizi ele geçirdi. Kendi durumumuz bizi kötü sonuca düşürdü.

Kurtubî der ki: “Bu ifâdenin mânâsı hakkında söylenenlerin en güzeli şudur: ‘Lezzetlerimiz ve hevâlarımız nefsânî isteklerimiz bize galip geldi.’ Lezzetler ve hevâlar “شِقْوَةٌ (azgınlık/şekavet)” diye isimlendirilmiştir. Çünkü bunlar insanı ateşe sürükler. **Ebû Türâb** şöyle der: “اَلشِّقْوَةُ (azgınlık)” nefsi/kendisi hakkında hüsn-i zan, halk hakkında sû-i zan beslemektir.”

“biz,” bu yüzden *“bir sapıklar”* haktan sapanlar *“topluluğu idik.*” İşte bu yüzden yalanladık ve diğer günahları işledik.

رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾

107. Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha *(ettiklerimize)* dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız.

“*Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha (ettiklerimize) dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız*.” Kendilerimize zulümde haddi aşan kimseleriz.

قَالَ اخْسَؤُا فٖيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾

108. Buyurur ki: Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!

Allah Teâlâ, kahır yoluyla "*Buyurur ki: Alçaldıkça alçalın orada!*" Cehennemde hor ve hakir bir halde sinin ve susun. Çünkü orası dilek ve istek yeri değildir. Köpeklerin sindiği gibi sinin. Bir kimse köpeği kovduğu ve azarladığı zaman kafasını eğer ve hor bir şekilde siner.

Cehennemden çıkarılma ve dünyaya geri döndürülme talebiyle "*Bana karşı konuşmayın artık!*" Çünkü bu ebediyen gerçekleşmeyecektir.

---

[103]. Tirmizî, Cehennem 5; Tefsir 23 (4); Müsned, III, 88

YERYÜZÜNDE
KAÇ YIL KALDINIZ?

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ
خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي
وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ
هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾
قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ إِنْ لَبِثْتُمْ
إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ
عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا
آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ
﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

109. Zira kullarımdan bir zümre: Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi affet; bize acı! Sen, merhametlilerin en iyisisin, demişlerdi.

110. İşte siz onları alaya aldınız; sonunda onlar *(ile alay etmeniz)* size beni yâdetmeyi unutturdu, siz onlara gülüyordunuz.

111. Bugün ben onlara, sabrettiklerinin karşılığını verdim; onlar, hakikaten muratlarına erenlerdir.

112. *(Allah inkârcılara)* "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye sorar.

113. "Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte sayanlara sor" derler.

114. Buyurur: Sadece az bir süre kaldınız; keşke siz *(bunu)* bilmiş olsaydınız!

115. Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?

116. Mutlak hakim ve hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka ilah yoktur, O, kerîm Arş'ın sahibidir.

117. Her kim Allah ile birlikte diğer bir ilaha taparsa, -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki kâfirler iflah olmaz.

118. *(Rasûlüm!)* De ki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin.

❀

“Zira” durum şu ki *“kullarımdan bir zümre:”* ki onlar mü’minlerdir, dünyada iken: *“Rabbimiz! Biz iman ettik;”* seni ve senin katından gelen her şeyi tasdik ettik, *“öyle ise bizi affet;”* günahlarımızı ört, bağışla *“bize acı!”* nimetlerini bize bahşeyle ki cennete nail olmak ve cehennemden kurtulmak da bu cümledendir. *“Sen, merhametlilerin en iyisisin!”* Çünkü senin rahmetin her rahmetin kaynağıdır. *“demişlerdi.”*

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتّٰى اَنْسَوْكُمْ ذِكْر۪ي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ
تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾

110. İşte siz onları alaya aldınız; sonunda onlar *(ile alay etmeniz)* size beni yâdetmeyi unutturdu, siz onlara gülüyordunuz.

“*İşte siz onları alaya aldınız;”* yâni “*Rabbimiz ...*” diye duâ etmeyi bırakıp susun. Çünkü siz “Rabbimiz! Biz iman ettik…” diyerek duâ edenlerle alay ediyor ve bunu iş ediyor uğraşıp duruyordunuz.

“*Sonunda onlar”* ile alay etmeniz *“size beni yâdetmeyi”* yâni onlarla alay etmekle aşırı meşgul olmanız size beni zikretmeyi, benden korkmayı ve bana itâat için amel etmeyi *“unutturdu,*”

“*Siz onlara gülüyordunuz.”* Bu durum alay etmenin en son safhasıdır.

Mukâtil der ki: “Bu âyet sahâbenin fakirlerinden Hz. Bilal, Ammar, Selman, Suheyb ve benzerleri hakkında nâzil olmuştur. Ebû Cehil, Utbe, Übey b. Halef ve benzeri Kureyş kâfirleri onlarla ve müslümanlıklarıyla alay ederler ve onlara eziyette bulunurlardı.

اِنّ۪ي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿١١١﴾

111. Bugün ben onlara, sabrettiklerinin karşılığını verdim; onlar, hakikaten muratlarına erenlerdir.

“*Bugün ben onlara, sabrettiklerinin karşılığını verdim*” onların eziyetlerine sabretmeleri sebebiyle onları mükâfâtlandırdım. Sabır, nefsi şehvetlerinden/isteklerinden hapsedip alıkoymaktır.

“*Onlar, hakikaten muratlarına erenlerdir.*” Yâni ben kendilerine mahsus olarak onları tüm isteklerine ermeleriyle mükâfâtlandırdım.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Burada bâzı latîfeler vardır. Saâdet ehli, Allah ile olan sâlih muâmelelerinden dolayı Allah’tan fayda elde ettikleri gibi, kendilerini inkâr edenlerin inkârı ve alay edenlerin hafife almaları yoluyla da istifâde ederler. Şakavet ehli ise yaptıkları fâsid muâmelelerle kendilerine yazık ettikleri gibi,

nasihat ve irşâd ehli kimselerle alay edip onları inkâr ile de yazık ederler.

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِى الْاَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾

112. ***(Allah inkârcılara)*** **“Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?” diye sorar.**

Allah Teâlâ “***Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!***” (108. âyet) buyurarak dünyaya dönmenin imkânsızlığına dikkat çektikten sonra dönmeyi istedikleri dünyada ne kadar kaldıklarını hatırlatmak için inkârcılara: Kendisine dönmek için yalvarıp yakardığınız “*yeryüzünde kaç yıl kaldınız?” diye sorar.*”

قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَادِّينَ ﴿١١٣﴾

113. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte sayanlara sor.” derler.

Onlar dünyada kaldıkları müddeti, cehenneme girdikten itibaren geçen süreye nisbetle az bularak veya dünyada geçen günler sevinç günleri olup sevinç günleri de kısa olduğundan/tez geçtiğinden ya da dünya günleri geçtiğinden ve geçip giden yok gibi/yok hükmünde olduğundan “*Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte sayanlara sor.”* Yâni eğer mâhiyetini araştırıp soruşturmak istersen dünya günlerini sayıp hesap etmesini bilenlere sor. Çünkü biz içinde bulunduğumuz azab sebebiyle o günleri hatırlamaya ve saymaya fırsatımız yok *“derler.*”

Değerli ömürde her an eşsiz hazine vardır
Böyle bir hazine her an boşa gidiyor, âh âh

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: “*Sayanlara sor*”, nefeslerimizi, gündüz ve gecelerimizi sayan sorumlu meleklerden sor, demektir.”

قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾

114. Buyurur: Sadece az bir süre kaldınız; keşke siz *(bunu)* bilmiş olsaydınız!

Allah Teâlâ, onları dünyada kaldıkları yılları az bulmaları konusunda doğrulayarak şöyle “*buyurur: Sadece az bir süre”* az bir zaman *“kaldınız; keşke siz*” bugün orada az bir süre kaldığınızı bildiğiniz gibi orada iken de dünyada az bir süre kalacağınızı “*bilmiş olsaydınız.*”

Bahru'l-ulûm'da der ki: “Yâni kaldığınız sürenin ne kadar olduğunu bilseydiniz bu

kadar bir müddette size cevap verilmezdi."

Şu halde akıllı kimseye gereken, nefesleri tükenmeden ve temel yıkılmadan durumunu düzeltmek ve amellerini ıslah etmektir.

Derler ki:

Bilesin ki dünya bir bulut gölgesine benzer.
Seni bir gün gölgeler sonra yok olup gider.
O bulut geldiği zaman sakın sevinme
Çekip gittiği zaman da endişelenme

Sâsânoğulları'dan ilk melik olan **Sâsân oğlu Babek oğlu Erdeşîr** şöyle demiştir: "Sakın dünyaya meyletme. Çünkü o kimseye bâkî değildir. Onu terk de etme. Çünkü âhirete ancak onunla ulaşılabilir."

Allâme **Zemahşerî** de şöyle der: "Nefes alıp vermek için tanınan süreyi ve amel etme imkânını ganimet bil. Bahâneler saymayı bırak. Çünkü sınırlı bir hayat müddetine ve uzama imkânı olmayan bir ömre sâhipsin."

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Harman kaldırmayı umuyorsan
Şimdi tohum ekme zamanıdır
Kıyamet şehrine eli boş gitme
Orada hasretle oturman için bir sebep yoktur
Akıl gözün varsa, mezar hazırlığını görmeye bak
Çünkü yarın karıncalar o gözlerini yiyecek
Âh u vâh ile ömrünü geçirme
Fırsat ganimettir, zamansa kılıç

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Geçip giden ömrünün bir karşılığı ve telâfisi olmadığını bilseydin, asla gaflet ve ihmâl içinde olmazdın. Elden kaçırma korkusuyla vakitlerini koruma ve hallerini murâkabe etmek suretiyle azimli olur, işi sıkı tutar ve şâirin şu sözüne göre hareket ederdin:

Söz ve işinle hayırda hep koş ve yarış.
Geçilen kimse gibi hasrete düşmekten kendini sakındır

Ömründe yaptıklarının kıymeti olmadığını bilirsen, vakitlerini hâsıl olanın şükründe ve (Hakk'a) vâsıl olanın tahsîlinde harcardın. **Hz. Ali** (r.a.) der ki: "İnsanın geri kalan ömrü için geçip giden ömrü geri getirecek ve öleni de diriltecek bir bedel yoktur."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kulun Allah'ı zikirsiz geçen her saati onun için kıyamet gününde bir hasret ve nedâmet olur.*"[104]

Ömürlerine göre insanlar ikiye ayrılır:

1- Nice ömür vardır müddeti uzundur, fakat imdâdı/faydası azdır. Bâzı İsrâiloğulları'nın ömrü gibi. Onlardan bir kimse bin küsur yıl yaşamış, fakat ömürleri kısa olduğu halde bu ümmetten olanların elde ettiklerinden bir şey elde edememiştir.

2- Nice ömür de vardır süresi az, fakat imdâdı/faydası çoktur. Bu ümmet içinde kendisine hayır kapısı açılan ve bir anda Allah'ın inayetine ulaşan kimseler gibi. Ömrüne bereket bahş olunan kimse az bir zamanda ifadeye sığmayacak mazhariyetlere erer. Meşguliyetlerden âzâde olup sonra da himmetlerin bile ulaşamadığı şeylerin sana fethedilmesi için samîmî bir niyetle Allah'a yönelmezsen; yine engellerin az olup sonra da nefsinin âlemlerinden, bugününden ve yarınından O'na sefer etmezsen O'nun inayetinden büsbütün mahrum kalmışsın demektir. Bir hadiste "*İki haslet vardır ki, insanların çoğu onlarda aldanmıştır: Sıhhat ve boş vakit.*"[105] buyrulmuştur. Bu hadisin mânâsı, sağlam kimsenin din veya dünya ile meşgul olması gerekir. Yoksa onların ikisinde de aldanmıştır.

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

115. Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?

Gafletinizin fazlalığından "*Sizi sadece boş yere*" hikmetsiz olarak *"yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi"* bize dönmeyeceğinizi *"mi sandınız?*" Gaflet ettiniz ve öyle mi zannettiniz? Yâni sizin yaratılmanızdaki maslahat, size amel etmenizin emredilmesi, sonra da yaptıklarınızın karşılığının verilmesi için tekrar diriltilmenizdir. Allah'a dönmenin mânâsı, kendisinden başka mâlik ve hâkimin bulunmadığı yere dönmektir.

Tirmizî der ki: "Allah halkı kendisine ibâdet etmeleri, ibâdete sevab, ibâdetlerin terki durumunda da onları cezalandırmak için yarattı. Eğer Allah'a ibadet ederlerse, dünya köleliğinden kurtulmuş şerefli hür kullar, selâmet yurdu olan cennette melikler olurlar. Eğer kulluğu terk edecek olurlarsa onlar bugün firari, alçak ve kınanmış kölelerdir; yarın ise cehennem tabakaları arasındaki zindanlara atılmış düşmanlar olurlar."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Sizi sadece boş yere*" size fayda veya zarar verecek bir mânâ olmaksızın *"yarattığımızı"* onun için de hayvanların yaşadığı gibi bir hayat sürdüğünüzü, bize yaklaşmak için sâlih amellerde bulunmadığınızı *"ve"* kahır ve lütuf ile *"sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?*" Lütufla dönmek, ıztırârî (zorunlu) ölümden önce ihtiyârî bir ölümle ölmektir. Bu da tabîatın esfel-i sâfilîninden (aşağıların aşağısına) şerîat ve tarîkat ayakları ile hakîkat âleminin a'lâ-yı illiyyînine (yücelerin yücesine) dönmekle olur. Kahırla dönmek ise ıztırârî (zorunlu) ölümden sonra cehenneme dünya şehvetleri ve ziynetlerine bağlanma

zincirleriyle ve kötü sıfatlarınızın bukağılarıyla sürüklenmenizdir.”

Behlül (k.s.)’un şöyle dediği nakledilir:

Birgün Basra sokaklarının birinde yürürken ceviz ve bademlerle oynayan çocuklarla karşılaştım. Onlara bakan ve ağlayan başka bir çocuk daha gözüme ilişti. Kendi kendime: ‘Bu çocuğun oynayacak bir şeyi olmadığı için diğer çocukların elindekine bakıp üzülüyor.’ dedim. Çocuğa: “Oğlum neden ağlıyorsun? Sana ceviz badem alayım da çocuklarla oynar mısın?” dedim. Çocuk gözlerini kaldırdı ve: “Ey kıt akıllı kimse, biz oyun için yaratılmadık.” dedi. Bunun üzerine ona “Oğlum, peki niçin yaratıldık.” diye sordum. “İlim ve ibadet için.” dedi. Ben de ona: “Allah sana bereketler versin, bunu nereden bildin?” diye sordum. Çocuk: ***“Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”*** âyetinden.” dedi. Ona: “Seni hakîm biri görüyorum. Bana veciz bir öğüt ver.” dedim. O da şu şiiri söyledi:

Dünyanın gitmeye hazırlandığını görüyorum
Ayağını ve bacağını sıvayarak
Dünya hiçbir canlıya kalıcı değildir.
Hiçbir canlı da dünyada bâkî olamaz.
Sanki dünyadaki ölüm ve musîbetler,
Kişinin nefsine yarış atı gibi koşarlar.
Ey dünyaya mağrur olan, yavaş ol,
Dünyadan kendin için güvenli olanı almaya bak!

Sonra gözlerini semâya çevirdi ve iki avucu ile ona işâret etti. Göz yaşları yanaklarına dökülüyor ve şöyle diyordu:

Ey kendisine yalvarılan,
Ey kendisine güvenilen,
Ey bir emel sâhibi kendisinden istediğinde
Mutlaka emeline nâil olan

Behlül der ki: “Çocuk sözlerini bitirince baygın bir halde yere yığıldı. Başını kucağıma koydum. Cübbemin yeni ile yüzündeki toprağı temizledim. Kendine gelince ona:

“Oğlum bu başına gelen nedir? Sen henüz üzerine bir günah bile yazılmamış küçük bir çocuksun.” dedim. Çocuk:

“Benden uzak dur, ey Behlül! Annemin ateş yakarken büyük odunları küçük odunlarla tutuşturduğunu gördüm. Onun için ben cehennemin odunlarının küçüklerinden olmaktan korkuyorum.” dedi.

Behlül der ki: “Bu çocuğun kimlerden olduğunu sordum. Onun Hz. Hüseyin’in evlâdından olduğunu söylediler. Bunun üzerine “Bu meyvenin ancak o ağaçtan meydana gelmesi hayran oldum.” dedim. Allah bizi ondan ve atalarından faydalandırsın.

Şeyh Ebû Bekir Vâsıtî der ki: “Bir gün bu âyet okunuyordu. O şöyle buyurdu: Hayır hayır, halkı boş yere yaratmadı. Belki Allah Teâlâ varlığının âşikâr olmasını ve kemal sıfatlarına yarattıklarının yol bulmalarını diledi. Şöyle buyrulmuştur: Sizi oyun için yaratmadık, belki Muhammed (a.s.)’ın nûrunun zuhûru için yarattık. Çünkü ezelde o parlak incinin insan cinsinden ve sadefinden çıkması kararlaştırılmıştı. O hâlde o asıldır, sizler ise fer‘siniz.”

Düzülen yedi yıldız, dokuz felek ve dört ana unsur
O’nun yüceliğini mahsus olmak üzere yaratılmıştır
Şah olan O’dur, bütün insanlar ise O’nun askerleridir
Asıl olan O’dur, bütün âlem ise O’na tâbîdir

Bahru’l-hakâik’da der ki: “Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ: “*Halkı benden faydalanmaları için yarattım, yoksa ben onlardan istifade etmek için değil.*”[106] buyurmuştur.

Denilmiştir ki: Allah melekleri, ilâhî kudretin görülme yeri olsunlar diye yaratmıştır. İnsanları, muhabbet cevherinin mahzeni olsunlar diye yaratmıştır. Bâzı semâvî kitaplarda şöyle geçer: “Ey Âdemoğulları! Eşyanın hepsini sizin için yarattım. Sizi de kendim için halk ettim.” İşte “*Ben gizli bir hazineydim…*”[107] sırrı burada tam olarak zuhûr eder. Nitekim **Mevlânâ** (k.s.) *Mesnevî*’de bu hususa şöyle işâret eder:

Ey zuhûru tamamen nur olan Rasûl
Gizli olan hazine seninle zuhûra çıktı
O gizli bir hazine idi, doluluğundan yarıldı
Toprağı, göklerden daha parlak hâle getirdi
O gizli bir hazine idi, taşkınlığından coştu
Toprağı atlaslar giyen bir sultana döndürdü
Sefil insan kendini tanımadı
Artıdan gelip eksiye indi
İnsan kendini ucuza sattı
Bir atlastı, kendini bir hırkaya yama yaptı
A akıllar, tedbirler, düşünceler kulu kölesi olan
Kendini nasıl oluyor da böyle ucuza satıyorsun?

فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾

116. Mutlak hâkim ve hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka ilah yoktur, O, kerîm Arş'ın sahibidir.

"*Mutlak hâkim ve hak olan"* var etme, yok etme, ilk olarak ve tekrar yaratma, hayat verme ve öldürme, cezalandırma ve sevab verme bakımından mutlak olarak mülke/hâkimiyete müstehak olan, kendisi dışındaki her şey O'nun mülk ve tasarrufunda, yüce mülk ve hâkimiyetine boyun eğmiş bulunan *"Allah, çok yücedir.*" Allah zâtında yücedir. Zâtında, sıfat ve fiillerinde yaratılmışlara benzemekten; fiilleri hikmetlerden, maslahatlardan ve yüce gayelerden hâlî olmaktan münezzehtir.

İmam Gazzâlî der ki: "اَلْمَلِكُ" zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bütün varlıklardan müstağnî olan ve var olan her şeyin kendisine muhtaç olduğu zâttır."

el-Müfredât'ta şöyle der: "اَلْحَقُّ" hikmetin gerektirdiği bir sebeple bir şeyi var edip yaratandır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de ise şöyle der: "O'nun zâtı hak, sıfatları hak ve sözü dosdoğrudur. Hiç bir yaratılmışın O'nun üzerinde hakkı yoktur. Kullarına ettiği ihsandan hiçbiri müstahak olduklarından dolayı değildir."

"*O'ndan başka ilah yoktur*." Çünkü O'ndan başka her şey O'nun kullarıdır.

"*O, kerîm Arş'ın sâhibidir.*" Arş'ın altında ve onun tarafından kuşatılmış olan ne olursa olsun bütün mevcûdâtın nasıl Rabbi ve sâhibi olmasın!

Arş 'kerîm' olarak vasfedilmiştir. Çünkü Hakk'ın kereminin feyzinin ve rahmetinin taksim yeridir. Rahmetinin ve kereminin eserleri mahlûkâtın zerrelerine ondan taksim olunur.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۙ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهٖۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهٖۜ
اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾

117. Her kim Allah ile birlikte diğer bir ilaha taparsa, -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki kâfirler iflah olmaz.

"*Her kim Allah ile birlikte"* tek başına veya ortak olarak *"diğer bir ilâha taparsa -ki bu hususla"* yâni Allah'la birlikte ona tapmasıyla *"ilgili hiçbir delili yoktur-"* Puta tapanların, ilâh diye taptıkları putlar için hiçbir delilleri yoktur.

"*İki kanadıyla uçan bir kuş*" (el-En'âm, 6/38) ifâdesinde olduğu gibi "*ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur*" ifâdesi de "*bir ilâh*" lâfzının ayrılmaz sıfatıdır. Çünkü gerçek bir ilâh aleyhine delil getirmek mümkün olmaz. Zîrâ bâtılın burhânı olmaz. Bu ifâde te'kid için getirilmiştir. Hükmün onun üzerine binâ edilmesi, delili olmayan dînin

bâtıl olduğunu hatırlatmak içindir. Aklın açık olarak bâtıl olduğuna şâhidlik ettiğinin durumunun nasıl olduğunu sen düşün.

"O kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir." Allah hak ettiği kadarıyla onu cezâlandıracaktır. *"Şurası muhakkak ki kâfirler iflâh olmaz."* Yâni durum şu ki inkâr eden kimse kötü hesaptan ve azabdan kurtulamaz.

وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

118. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin.**

Rasûlüm! "*De ki: Bağışla ve merhamet et Rabbim!*" Rasûlullah (s.a.) bağışlanma ve merhamet dilemekle emrolunmuştur. Bu onların dini işlerin en önemlilerinden olduğunu bildirmek içindir. Bunlar geçmiş ve gelecek günahları bağışlanan bir kimseye emredildiğine göre O'nun dışındakilerin durumu nice olmalı bir düşün. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle der: "Rasûlullah (s.a.)'e olan bu hitap, mahbûbiyyetteki kemâline, özel oluşunda had safhada olmasına, nübüvvet ve risâletteki rütbesine rağmen O'nun Allah'ın bağışlamasına ve rahmetine muhtaç olduğuna işâret etmektedir. O'ndan aşağıda olanlar ve Allah ile birlikte diğer bir ilâha tapanlar nasıl muhtaç olmaz ki! Öyleyse O'nun ümmetinin bu duâda O'na uyması lâzımdır

"*Sen merhametlilerin en iyisisin.*" Bu ifâde, her merhamet edenin merhamet ettiğine kızıp ona merhamet ettikten sonra azâb etmesinin mümkün olduğuna işâret etmektedir. Yüce Allah kuluna merhamet etti mi artık ona asla gazab etmez. Çünkü O'nun rahmeti ezelîdir, değişme ihtimâli yoktur.

Baklî'nin *Hakâik*'ında der ki: "Seni ma'rifetteki eskiliğimi "*bağışla ve*" seni müşâhededeki makamı daha ziyâde keşfetmek sûretiyle bana "*merhamet et. Sen merhametlilerin en iyisisin.*" Çünkü iki âlemde bulunan her rahmet, senin ezelî rahmet deryalarından alınmış bir katreden ibârettir."

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'dan nakledildiğine göre o, bir derde ve belâya uğrayan kimseyle karşılaştı. Onun kulağına 115. âyetten sûrenin sonuna kadar okudu. O adam da Allah'ın izni ile iyileşti. Bunun üzerine Efendimiz (a.s.): "*Onun kulağına ne okudun?*" diye sordu. İbn Mesud durumu haber verince Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bir adam inanarak o âyetleri bir dağa okusa, dağ yerinden oynar."*[108]

Rivâyet edildiğine göre bu sûrenin başı ve sonu Arş'ın hazinelerindendir. Kim bu sûrenin başından üç ayetle amel eder ve sonundan da dört âyetten öğüt alırsa mutlaka kurtuluşa ve felaha erer.[109]

Ömer b. Hattâb (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.)’a vahiy indiğinde onun yanında arı uğultusu gibi ses duyulurdu. Bir keresinde huzurunda bir müddet bekledik. Sonra kıbleye yöneldi, elini kaldırdı ve şöyle duâ etti:

اَللّٰهُمَّ زِدْنَا وَلَا تَنْقُصْنَا وَاَكْرِمْنَا وَلَا تُهِنَّا وَاَعْطِنَا وَلَا تَحْرِمْنَا وَاٰثِرْنَا
وَلَا تُؤْثِرْ عَلَيْنَا وَارْضَ عَنَّا وَارْضِنَا

“Allah’ım bize artır, bizden eksiltme. Bize ikram et, hor kılma. Bize ver, bizi mahrum kılma. Bizi tercih et, başkalarını bize tercih etme. Bizden râzı ol, bizi râzı kıl.” Sonra şöyle buyurdu: “*Bana on âyet indirildi ki kim onlarla amel ederse cennete girer.”* Sonra “***Gerçekten mü’minler kurtuluşa ermiştir***.” (el-Mü’minûn, 23/1) âyetinden îtibaren on âyeti okuyup tamamladı.[110]

Mü’minûn sûresi, 1107 yılı Allah’ın ayı Receb’in 22’sinde (26 Şubat 1696) tamam oldu.

---

[104]. Münâvî, V, 483
[105]. Buhârî, Rikak 1. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd 1; İbni Mâce, Zühd 15
[106]. Irâkî, Muğnî, IV, 150
[107]. Aclûnî, II, 173
[108]. Hılye, I, 7
[109]. İbn Kesîr, Tefsir, III, 259
[110]. Tirmizî, Tefsîr, (23), 1; Beyhakî, Delâil, VI, 55

سُورَةُ النُّورِ

24-NÛR SÛRESİ

64 âyettir. Medine'de nâzil olmuştur. "Nûr âyeti" diye bilinen 35. âyette Allah'ın, gökleri ve yeri aydınlatan nûrundan bahsedildiği için "Nûr sûresi" adını almıştır.

ZİNÂ EDEN
KADIN VE ERKEĞİN
CEZÂSI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ
جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِى دِينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾
اَلزَّانِى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ
اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. ***(Bu)*** **Bizim inzâl ettiğimiz ve** ***(hükümlerini üzerinize)*** **farz kıldığımız bir sûredir. Belki düşünüp öğüt alırsınız diye onda açık seçik âyetler indirdik.**

2. Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dîninde ***(hükümlerini uygularken)*** **onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezâya şâhid olsun.**

3. Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zinâ eden kadınla da ancak zinâ eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır.

Kurtubî der ki: "Bu surenin gayesi örtünmenin ahkâmını ve iffetli bir hayâtın şartlarını beyandır. **Hz. Ömer** (r.a.) Kûfe ahâlisine bir mektup göndererek onlara, kadınlarına Nûr sûresini öğretmelerini emretmiştir.

"(Bu) bizim inzâl ettiğimiz ve (hükümlerini üzerinize) farz kıldığımız bir sûredir."

Kur'an sûrelerinden herbiri Kur'an'ın bir bölümünü oluşturur. Her sûre bir kısım âyetleri, kelimeleri, ilim ve mârifetleri ihtivâ eder. "Sûre" kelimesi, "سُورَةُ الْمَدِينَةِ"den alınmıştır. Şehrin etrafına yapılmış olup şehri içine alan sûr/duvardır.

"Sûre" kelimesi hazf edilmiş bir mübtedânın haberidir ve "Bu … bir sûredir." demektir. Daha önce zikredilmediği halde bu sûreye işâret edilmesi, zikredilmek üzere olması bakımından hazır ve müşâhede edilen bir şey hükmünde olduğundandır. Sûre kelimesinin nekre olması onun zât yönünden, hemen akabinde gelen "اَنْزَلْنَاهَا bizim inzâl ettiğimiz" ifâdesi ise onun sıfat yönünden büyüklüğünü gösterir. Yâni biz onu kuds

âleminden Cebrâil (a.s.) vâsıtasıyla indirdik.

"*Farz kıldığımız*" o sûrede bulunan hükümleri kesin olarak vâcib kıldığımız, demektir. Çünkü farzın aslı demir gibi sert bir şeyi kesmek ve ona tesir etmektir.

'اَلْفَرْضُ (farz kılmak)' da 'اَلْاِيجَابُ (vâcib kılmak)' gibidir. Fakat vâki ve sâbit olması bakımından icâb kelimesi kullanılır. Farz ise o konuda hükmün kesin olması itibariyle kullanılır. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

"Belki düşünüp öğüt alırsınız" ve haram kılınan şeylerden geri durursunuz, hükümlerin icrâsına sebep olan hâdiseler vukû bulunca gerekleriyle amel edersiniz *"diye onda"* bu sûrenin katmanları arasında hükümlerine delâletleri *"açık seçik âyetler indirdik."* Bu âyetler -âşikâr olduğu üzere- farz kılınan hükümleri açık şekilde ifâde eden âyetlerdir.

Sûrenin indirilmesi, içindeki âyetlerin de indirilmiş olmasını gerekli kıldığı halde "indirdik" ifâdesinin tekrarlanması, bu âyetlere verilen önemin kemâlini göstermek içindir.

Burada bildirilmektedir ki bu âyetlerin hakkı devamlı müslümanlar tarafından hatırlanır olmak ve ihtiyaç oldukça gözünde canlandırmaktır.

Bu sûredeki âyetlerden hiçbiri bulunmayıp sadece Sıddîk'ın kızı Sıddîka'nın ve Habîbullah'ın habîbesini temize çıkaran âyet bulunsaydı yine de çok olurdu. Halbuki bu sûre bu berâet âyetinden başka diğer sûrelerde bulunmayan pek çok delil ve ahkâmı içinde toplamıştır. Nasıl böyle olmasın ki başka sûrelerin kendisinde toplamadığı hükümleri ve delilleri bir araya getirmiştir.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا
الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِى دِينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ

2. Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dîninde *(hükümlerini uygularken)* onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir grup da onara uygulanan cezâya şâhid olsun.

"Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine yüz sopa vurun."

Şimdi önceki âyette bahsi geçen "*açık seçik âyetler*"in îzâhına ve hükümlerinin beyanına başlanmaktadır. *el-Müfredât*'ta geçtiği üzere zinâ, şer'i bir akid olmadan bir kadınla cinsî münâsebette bulunmaktır. Zâniye, zinâya imkân veren ve rızâ gösteren kadın demektir. Nitekim "zâniye" siygası, zoraki tecavüz edilen bir kadını değil; bahsedilen mânâda bir kadını ifâde eder. Zinâ eden kadının zinâ eden erkekten önce zikredilmesi, o zaman Arap câriyelerin zinâ etmelerinin yaygın olması, kadında arzu daha bol ve şehvet daha çok olduğu için zinâ fiilinde asıl olması sebebiyledir. Eğer

kadın imkân tanımasa zinâ meydana gelmez.

"اَلْجَلْدُ" deriye vurmak, deriye sopa ile vurarak dövmek demektir. Mânâ şöyledir: 'O halde ey şehir halkı/hükmü uygulayıcılar; onlardan her birine yüz kırbaç vurun.'

İlk zamanlarda bu hüküm hem muhsan olan hem de muhsan/namuslu olmayan kadın ve erkekler için geçerliydi. Sonra muhsanlar hakkında bu hüküm nesh edildi. Rasûlullah (s.a.)'in **Mâiz** ve diğer bâzı zinâ eden kimseleri recmetmiş olması nâsihin, yâni bu hükmü ortadan kaldırıp başka bir hüküm koyan delîlin kesinliğini isbâta yeter. Bu aynı zamanda Kitabın sünnetle neshine bir örnektir. Muhsan; yâni evlilikle korunmuş olanların cezâsı recm, muhsan olmayanların ise celdedir.

Ebû Hanîfe'ye göre recm konusunda bir kimsenin muhsan/namuslu sayılmasının altı şartı vardır. Bunlar: Müslüman olmak, hür olmak, akıllı olmak, büluğ çağına ermiş olmak, sahih bir nikâhla evli bulunmak ve cinsî münâsebette bulunmuş olmaktır (duhûl). Bu şartlardan biri olmadığında muhsanlık ortadan kalkar. Kazf (zinâ suçu yükleme) konusunda ise muhsan olmanın beş şartı vardır. Yukarıda sayılan ilk dört şart ve bir de iffetli olmak.

"Muhsan bir kimse recmedildi" denildiğinde müslüman, hür, akıllı, bülûğa ermiş, evli ve cinsî münâsebette bulunmuş birinin recmedildiği anlaşılır. "Muhsan birine iftirâ edildi" denildiğinde ise müslüman, hür, akıllı, bülûğa ermiş ve iffetli birine iftirâ edildiği anlaşılır. Bu şartlardan biri bulunmayınca muhsan olunmaz.

"*Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız,"* Bu ifâde Allah ve dini için heyecana getirme ve öfkeleri alevlendirme bâbındandır. Çünkü Allah'a ve âhiret gününe îmân; Allah'a tâatte ciddi, hükümlerini icrâda gayretli olmayı gerektirir.

Cüneyd Bağdâdî (r.h.): "Allah'ın emirlerine aykırı davrananlara şefkat göstermek, onlara uygun hareket edenlerden yüz çevirmek gibidir." der. Âhiret gününün zikredilmesi, hadlerin tatbîkinde gösterilecek musâmaha ve hadleri iptal karşılığında o günde karşılaşılacak azâbı hatırlatmak içindir. Kıyâmet günü, "" yâni "son gün" olarak isimlendirilmiştir. Çünkü o günden sonra artık hiç bir gece olmayacağından ondan sonraki bütün günler tek gün sayılmıştır.

Denilir ki bütün nurlar toplanır ve cennette bir tek gün olur ve bütün karanlıklar bir araya gelir ve cehennemde bir tek gece hâline gelir.

"Allah'ın dîninde" Allah'ın hükümlerini uygulayıp hadlerini tatbik ederken *"onlara acıyacağınız tutmasın.*" *Bahru'l-muhît*'ta "اَلْيَوْمُ الْآخِرُ" rahmetin daha incesi/ileri derecesidir" denilmiştir. Dostluk ve şefkat göstermek demektir. Nekra olması da azlık bildirmek ifâde içindir. Yâni sizi azıcık bir acıma ve merhamet bile tutmasın, demektir. Bu zinâ eden iki kişiye karşı olan dostluk ve muhabbetiniz, dînin hükmünü uygulamaya engel olmasın. Yoksa haddi iptal eder veya vururken acıtmamak ve gereken sayıyı tamamlamamak sûretiyle müsâmaha yolunu tutarsınız.

Bu ise şöyle olur. Kendisine had uygulanan kimse vurma esnâsında garip hareketler yapar; yalvarır, yakarır, merhamet diler hatta bazen baygınlık geçirir. Bu duruma şâhid

olan hâkim veya celde vuran kimse yahut orada hazır bulunanlardan biri özelikle de oğlu ve kardeşi gibi yakın akrabasından olanlar ona acır. Dolayısıyla Allah'ın koyduğu cezâyı tam anlamıyla uygulayamaz; sayıyı yüze tamamlamayıp eksik bırakır veya gerekenden daha hafif vurur. İşte bu sebeplerden dolayı Allah Teâlâ hadlerini uygularken en ufak bir merhameti dahi yasaklamıştır.

Burada Allah Teâlâ'nın bir işi emrettiğinde onu yerine getirirken merhamet göstermenin nâhoş olduğuna dikkat çekilmektedir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyâmet günü had uygularken bir celdeyi eksik bırakmış bir vâli getirilip niçin böyle yaptığı sorulur. O da: "Kullarına acıdığım için." der. Bunun üzerine: "Sen benden daha mı merhametlisin? Götürün bunu cehenneme" denilir. Sonra bir celde fazla vurmuş biri getirilip niçin böyle yaptığı sorulur. O ise: "Kullarını sana mâsiyetten men'etmek için." der. Ona da: "Hüküm koyma bakımından sen benden daha mı üstünsün?" denir. Sonra da cehenneme atılması emrolunur."*[111]

el-Es'iletü'l-müfhıme'de der ki: "Allah (hadlerini uygularken) merhamet etmeyi ve acımayı yasaklamıştır. Günaha düşmüş müslüman bir kardeşine kalbinde acıma duyan bir kimse ise bundan dolayı kınanmaz." denilirse, bunun cevabı şudur: Allah Teâlâ'nın yasakladığı acıma, insanın fıtratından kaynaklanan acıma değildir. Çünkü gayr-i ihtiyârî husûle gelen bu acımadan insan sorumlu değildir. Cenâb-ı Hak bununla hadlerinin tatbikini engelleyen ve şerîatın ahkâmının iptâline yol açan bir acımayı kasdetmiştir. İşte yasaklanan acıma budur."

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Bu âyette muhâtapların zinâ haddini uygulamada gayretli olmalarına ve vururken hafifçe değil acıtacak şekilde vurmalarına delâlet vardır. **Zührî**'ye göre kazf (iftirâ) haddini tatbikte de aynı şekilde davranılmalıdır. İçki içme haddi ise böyle değildir. **Katâde**'den nakledildiğine göre içki içme ve kazf hadlerinde hafif vurulur, zinâda ise şiddetli vurulur."

"Mü'minlerden bir gurup da onlara uygulanan cezâya şâhid olsun"

"اَلشُّهُودُ", hazır bulunmak; "اَلْعَذَابُ" ise şiddetli acı vermek demektir. Bazıları ta'zîbin, sopanın azbesi, yâni kenarıyla çokça vurmak anlamında olduğunu söylemiştir. Bunun anlamının başka olduğu da söylenmiştir. Uygulanan celdenin "azâb" diye isimlendirilmesi, bunun bir cezâ olduğuna delildir. Azâb diye adlandırılması aynı suçun ikinci kez işlenmesine mânî olan bir elem olduğu içindir. "اَلطَّائِفَةُ", gurup/fırka demektir. Bir şey etrafında halka hâlinde bulunan bir kısım kimseler anlamına gelmesi de mümkündür. Burada zinâ haddini teşhîr etmek ve başkalarına da bu gibi fiillere teşebbüsten alıkoymak gayesini gerçekleştirmek üzere toplanan bir gurup mânâsı kasdedilmiştir.

Âyette "*mü'minlerden*" buyrulması, fâsık kimsenin kavminin sâlihlerinden daha çok utanması sebebiyledir. Mü'minlerden bir grubun cezânın tatbîki esnâsında hazır bulunmaları emrinin zâhiri vücûb ifâde ettiği halde fakihler bunun müstehab olduğunu söylemişlerdir. Mü'minlerden bir gurubun orada hazır bulunması verilen cezâyı

ziyadeleştirmek içindir. Çünkü bazen suçun ortaya dökülmesi, o suça verilen cezâdan daha ağır gelir. Zinâ edenlerin cezâlandırılacağı, yâni dînin hükmünün uygulanacağı zaman müminlerden bir topluluğun hazır bulunmaları gerekir. Böylelikle onlar teşhir edilmiş ve bu gibi rezil işlerin tekrarına mâni olunmuş olur.

Muhsan olmayanların cezâsı, meyvesiz bir ağaçtan alınmış bir değnekle orta yollu yüz celdedir. Erkeğe ayakta celde vurulur. Belden aşağı kısmını örten elbisesi dışında bütün elbiseleri çıkarılır. Başı, yüzü ve edeb yeri hariç bedeninin değişik yerlerine yüz celde taksim edilerek vurulur. Kadına oturduğu yerde had tatbik edilir, elbiseleri de çıkarılmaz. Ancak mantosu ve benzeri şeyler çıkarılır. Hem celde hem de recm birlikte uygulanmaz. İdârî bir maslahat görülmesi durumu hâriç celde ve sürgün de aynı anda tatbik edilmez.

Köleler için bu cezânın yarısı, yâni elli celde geçerlidir. **Şâfiî** dışındaki imamlara göre imamın izni olmadan efendi kölesine had uygulayamaz. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Bir haddi infâz etmek, o yerin halkı için kırk gece yağmur yağmasından daha hayırlıdır."*[112]

Bilesin ki zinâ haram ve büyük bir günahtır. **Huzeyfe** (r.a.) Peygamber Efendimiz (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Ey insanlar, zinâdan sakının! Çünkü onda altı husûsiyet vardır. Bunların üçü dünyada diğer üçü de âhirettedir. Dünyada olanlar zenginliğin, şeref ve haysiyetin gitmesi, fakirliğin gelmesi ve ömrün kısılmasıdır. Âhirette olanlar ise Allah'ın gazabı, hesâbın kötü olması ve cehennem azâbıdır."*[113]

Gözün harama bakması da bir çeşit zinâdır. Harama bakmak, İblis'in oklarından zehirli bir oktur.

Mesnevî'de der ki:

Bu uzaktan bakış, ok ve zehir gibidir;
Böylelikle aşkın artar, sabrın azalır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine*" onları tezkiye ve te'dîb etmek üzere açlık, şehvet ve arzuları terk etmek sûretiyle "*yüz sopa vurun;*" "اَلزَّانِيَةُ (zinâ eden kadın)", zinâ eden nefse işâret edilmektedir. Nefsin zinâsı Allah Teâlâ'nın kendisini yasakladığı şeylerle şeytan ve dünyanın tasarruflarına teslim olmasıdır. "اَلزَّانِى (zinâ eden erkek)" ise zinâ eden rûha işâret etmektedir. Rûhun zinâsı, Allah'ın yasakladığı dünya ve şehvetlerinde tasarrufta bulunmasıdır.

"*Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dîninde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın.*" Yâni Allah'ı sevdiğinizi iddiâ ediyorsanız O'nun emrine karşı gelenlere buğz edin. Allah'a muhâlefet üzere olduklarında nefislerinize ve ruhlarınıza merhamet göstermeyin. Çünkü onlar kendi hâllerini bilmeksizin kendilerine zulmediyorlar. Onların tezkiye ve te'dîblerini terk ederek onlara acımanız, şefkatinden

dolayı hasta çocuğunu tedâviden vazgeçen babanın durumuna benzer. Halbuki o hastalık çocuğu helâk edecektir. Öyleyse onları iyi terbiye edin.

"*Mü'minlerden bir grup da onlara uygulanan cezâya şâhid olsun.*" Burada sohbet ehlinin müşâhedesine; kişiyi ifrat ve tefritten koruması, sırât-ı müstakîme, yâni kendisinin yürüdüğü yola hidâyet etmesi için vâsıl ve kâmil bir şeyhin gözetiminde nefsin tezkiye ve rûhun te'dibine işâret etmektedir.

Hâfız der ki:

Bu konağı Hızır'ın yol arkadaşlığı olmadan aşmaya kalkışma
Çünkü kapkaranlık bir yol (zulümât); yolu yitirmekten kork!

اَلزَّانِى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً ۘ وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

3. Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zinâ eden kadınla da ancak zinâ eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır.

"Nikâh" Kur'an'da cinsî münâsebet değil sadece akid, yâni evlenmek mânâsında vârid olmuştur. **Râğıb** der ki: "Nikâh asıl olarak evlilik akdi için kullanılır. Sonra kinâye yoluyla cinsî münâsebet için kullanılmıştır. Bunun asıl olarak cinsî münâsebet mânâsında olup sonradan kinâye yoluyla evlilik akdi için kullanılmış olduğunu söylemek imkânsızdır. Araplar cinsî münâsebetin ve onu hatıra getirecek şeylerin açıktan zikredilmesini hoş karşılamadıklarından cinsî münâsebeti ifâde eden bütün isimler kinâye şeklinde gelmiştir. Dolayısıyla çirkinliği kasdetmek şânından olmayan Cenâb-ı Hakk'ın Araplar'ın güzel karşıladıkları bir şeyi bırakıp çirkin gördüğü bir şeyi kinâye yapması muhaldir."

Âyette bildirilen hüküm mutad ve genel duruma göre vaz' edilmiştir. Mü'minleri zinâdan sakındırdıktan sonra zinâkârlarla evlilikten de sakındırmak için getirilmiştir. Yâni genel olarak zinâ ve fuhşa meyilli kimse sâliha kadınlarla evliliğe rağbet etmez. O ancak kendisi gibi bir fâsık veya müşrik bir kadının nikâhına rağbet eder. Fâhişe bir kadını sâlih erkekler nikâhlamak istemezler, bilakis ondan nefret edip kaçarlar. Onu ancak kendisi gibi bir fâsık veya müşrik bir erkek arzular. Çünkü benzerlik ülfet ve birleşmeyi, farklılık ise uzaklığı ve ayrılığı gerektirir.

Bu âyette zinâ eden erkek önce zikredilmiştir. Çünkü tâlib olması bakımından nikâhta erkek asıldır. Evlilik teklifi (hıtbe) ondan başlar. Erkeğin önce zikredilmesinin bir sebebi de şudur. Bu âyet Medine'de müşriklerin fâhişelerinden varlıklı kadınlarla kazançlarından kendilerine vermeleri için câhiliyye âdeti üzere evlenmek isteyen fakir muhâcirler hakkında inmiştir. Nitekim **Kâşifî** der ki: "Yahudilerden veya Medine müşriklerinden fâhişeler genelevlerde oturup evlerinin kapısına bir bayrak asarlar, insanları oraya çağırırlar ve ücret verirlerdi. Evi ve maîşeti olmayan, yoksulluktan

dolayı perişan bir hayat süren muhâcirler, o kadınları nikâhlamak ve onlardan aldıkları ücret ile câhiliye âdeti üzere geçimlerini sürdürmek istediler.”

Onlar bu konuda Rasûlullah (s.a.)’den kendilerine izin vermesini istediler. Bu gibi şeylerin zinâkârların işleri ve müşriklerin özelliklerinden olduğu beyan edilerek bundan vazgeçirildiler.

Âyette sanki şöyle buyrulmuştur: Zinâ eden erkek sadece bu iki tip kadından birinin nikâhına tâlib olur. Zinâ eden bir kadını da ancak bu iki tip erkekten biri nikâhlamak ister. O halde onlarla aynı safta olmamak ve onların işâretleriyle işâretlenmemek için bu gibi işlerin peşine düşmeyin. Zikredilen sebeb-i nüzûle göre sakındırılmak istenen şey âyetin ikinci kısmındaki “zinâ eden kadınla da ancak zinâ eden veya müşrik olan erkek evlenir” cümlesinde belirtildiği halde ilk olarak “zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez” cümlesinin getirilmesi, iki taraf arasındaki alâkayı perçinlemek böylece daha etkili bir tarzda sakındırma ve nefret ettirme yolunu tutmak içindir. Cenâb-ı Hak birinci cümlede zinâkâr kadını müşrik kadınlar safında zikrederek ondan uzaklaşmanın zaruri olduğunu ifâde etmek istemiştir.

“*Bu*” yâni zinâ edenlerle evlenmek “*mü’minlere haram kılınmıştır.*” Çünkü bunda fâsıklara benzemek, töhmete maruz kalmak, nâhoş sözlere sebebiyet vermek, neseb bakımından suçlanmak ve sâire gibi, mü’minler bir tarafa şeref bakımından en düşük ve rezil birine dahi yakışmayacak durumlar söz konusudur. Bu sebeple sakındırmanın daha etkili olması için helâl olan bir şey hakkında “*haram kılınmıştır*” ifâdesi kullanılmıştır. Bu hüküm ya sebeb-i nüzûle mahsustur veya ***“aranızdaki bekârları evlendirin”*** (en-Nûr, 24/32) âyetiyle nesh edilmiştir. Çünkü ifâde, zinâ etmiş olanları da içine alır. Nitekim şu rivâyet de bunu desteklemektedir: Peygamber Efendimiz (a.s.)’a bu durum sorulduğunda *“Başı sifâh (zinâ), sonu ise nikâhtır”*[114] buyurmuştur. Haram ise helâli haram kılamaz.

Âyette kötülerle dost olmaktan sakınmaya, sohbet ehli ile kaynaşıp Allah için dostluk tesisine teşvike işâret etmektedir. Çünkü fıtratlar birbirinden bir şeyler çalar, yakınlık etki doğurur, hastalıklar sirâyet edicidir. Bir hadiste: *“Müşriklerle aynı meskende oturmayın, onlarla aynı mecliste bulunmayın. Kim onlarla aynı yerde oturur, aynı mecliste bulunursa bizden değil onlardandır.”*[115] buyrulmuştur. Böyle yapmayın ki bu yakınlık vesilesiyle onların kötü ahlâk ve sîretleri size sirâyet etmesin. İnsanlar türlü türlüdür. Herkes kendine benzeyenle birlikte hareket eder.

Her kuş kendi cinsinden olanla uçar
Güvercin güvercinle, şâhin de şâhinle uçar

Yine herkes benzeri ile oturup kalkar. Nitekim şâir şöyle der:

Kişinin kendisini sorma, arkadaşına bak.
Çünkü arkadaş her konuda arkadaşına uyar.

Memleketleri birbirinden uzak olsa da fesâd ehlini fesâd bir araya toplar. Ziyâret yerleri arasında uzunca mesâfeler bulunsa da doğruluk doğruları bir araya getirir. **Kâşifî** der ki: "Aynı cinsten olmak, birleşmenin ve bir arada olmanın, birbirine benzemek de ülfetin sebebidir."

Herkes kendi cevherine uygun olanı dost edindi
Bülbül bahçe tarafına gitti, çaylak da dikenlik tarafına

Kötü kimselerle dostluğu devam ettirmek mü'minlere haram kılınmıştır. Bu onların kötü hal ve hareketlerinin kendilerine te'sir etmemesi içindir. **Zemahşerî**'nin nüktelerinden birisi şöyledir: "Kendi cinsinden olanlar hariç kimsenin seninle oturup kalkmasına razı olma. Çünkü en şiddetli azâb işte budur.

Fıkıh meselelerinden birinde şöyle geçer: Bir kimse hristiyan güzel bir kadın görse de onunla evlenmek için hristiyan olmayı temennî etse kâfir olur. Bazıları der ki: "Güzel kadınlar mü'min hanımlar arasında da mevcuddur. Fakat adamın ona vurulması güzelliği değil cinsiyeti (dini) yönündendir. Akıllıya gereken imkân ölçüsünde nefsini koruma altına almaktır. Çünkü Allah çok gayûr, yâni kıskançtır. Her an ondan korkmak gerekir.

---

[111]. *İbn Hacer*, Kâfî, III, 210
[112]. *Münâvî*, II, 56
[113]. *İbn Hacer*, Kâfî, III, 211
[114]. bk. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 277
[115]. *Müstedrek*, II, 141

ZİNÂ İSNÂDINDA BULUNMANIN CEZÂSI

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَ
فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ۙ ﴿٤﴾ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا ۚ
فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ
لَهُمْ شُهَدَٓاءُ اِلَّٓا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ ۙ
اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾ وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ
مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ
بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ۙ ﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَٓا اِنْ
كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ
اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ۚ ﴿١٠﴾

4. Namuslu kadınlara zinâ isnâdında bulunup, sonra *(bunu isbat için)* dört şâhid getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şâhidliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.

5. Ancak bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar müstesnâdır. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

6. Eşlerine zinâ isnâdında bulunup da kendilerinden başka şâhidleri olmayanlara gelince, onların her birinin şâhidliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ederek şâhidlik etmesidir.

7. Beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

8-9. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ve şâhidlik etmesi, beşinci defa da, eğer *(kocası)* doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi ondan cezâyı kaldırır.

10. Ya Allah'ın size bol lütfu ve merhameti bulunmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden hüküm ve hikmet sâhibi olmasaydı *(hâliniz nice olurdu)*!

"*Namuslu kadınlara zinâ isnâdında bulunmak.*" الرَّمْيُ (atmak); esâsında ok atmak, taş atmak gibi aynlar hakkında kullanılır. Kazf (Bir kadına zinâ suçu isnâd etmek) gibi sövmekten kinâye olan sözlerde kullanılmaz. Çünkü الرَّمْيُ (atmak), aslında mutlak olarak

taş ve benzeri şeyleri atmaktır.

el-İrşâd'da der ki: "O kimselerin kadınlar hakkında ağızlarına aldıkları sözlerin اَلرَّمْيُ (atmak) diye ifâde edilmesi, atma âletinin sertliğini, kendisine atılan kimseye elem verdiğini haber vermekte, sonra da o kadınlara tesirinin şiddetini bildirmektedir.

"اَلْمُحْصَنَاتُ"; nâmuslu, iffetli kadınlar demektir. Kendiliğinden nâmuslu olan kadına "muhsana", başkası sebebiyle namuslu olan kadına ise "muhsıne" denir. "اَلْحِصْنُ", esasında kale anlamındadır. Sonra bu mânâyı aşarak koruma ve muhâfaza etme özelliği taşıyan her şey için kullanılmıştır. Bedeni koruduğu için zırha "دِرْعٌ حَصِينَةٌ", kendisine bineni koruduğu için ata

"فَرَسٌ حِصَانٌ" ve nâmusunu koruyan iffetli kadına da "اِمْرَأَةٌ حِصَانٌ" denir.

Namuslu kadınların, zinâ edenlerin peşi sıra zikrolunmasından hareketle yapılan iftirânın zinâ iftirâsı olduğu rahatlıkla anlaşılır. Burada namuslu kadınların tahsis edilmesi, onlar hakkında zinâ isnâdının daha yaygın olması sebebiyledir. Yoksa hüküm bakımından erkeğe ve kadına zinâ isnâd etmek eşittir. Yine burada bahsedilen kadınlar yabancı kadınlardır. Çünkü kişinin nikâhı altında bulundurduğu hanımına zinâ isnad etmesi durumunda uygulanacak hüküm bir sonraki âyette bildirilmiştir.

Zinâ isnâdının suç sayılması için kendisine isnâdda bulunan kimsede şu beş şartın bulunması gerektiğinde icmâ edilmiştir: Hür, bülûğ çağına ermiş, akıllı, müslüman ve zinâdan uzak olmak. Hatta bir kimse yeni bülûğa erdiği zaman bir defa zinâ etse sonra tevbe edip hâlini düzeltse, bir kimse de ona zinâ isnâdında bulunsa o kimseye had uygulanmaz.

Zinâ iftirâsında bulunmak; aklı başında bir kimsenin namuslu bir kadına: "Ey zinâkâr kadın!" veya bir kimseye: "Ey zinâkâr adamın oğlu, ey zinâkâr kadının çocuğu, ey veled-i zinâ (zinâdan olma)" yahut öfke ile: "Sen babana âid değilsin" demektir. Birine: "Ey fâsık, ey şarab içen, ey fâiz yiyen, ey habîs, ey nasrânî, ey yahûdi veya ey mecûsî" diyerek iftirâda bulunmak da muhsan olmayana yapılan zinâ iftirâsında olduğu gibi ta'ziri gerektirir. Ta'zirin çoğu otuz dokuz sopa, azı üç sopadır. Çünkü ta'zîrin haddin en azı olan kırka ulaşmaması gerekir. Kırk sopa zinâ iftirâsında ve içki içme konusunda kölelerin haddidir. **İmam Ebû Yûsuf** ise hürlerin haddi olan seksen sopayı esas almış, bir rivâyete göre ondan bir sopa, başka bir rivâyete göre beş sopa azaltmış ve "Devlet başkanı isterse yüz sopaya kadar ta'zîr cezâsı uygulayabilir." demiştir.

Ta'zir ile had arasındaki fark şudur: Haddin miktarı nasla bildirilmiş ta'zirin miktarı ise devlet başkanının görüşüne bırakılmıştır. Had şüphelerle kaldırılır fakat ta'zir kaldırılmaz. Çocuğa had uygulamak gerekmez, ama ta'zir uygulanmalıdır. Gerektiği zaman zimmîye de had uygulanır, fakat ta'zir uygulanmaz. Çünkü ta'zir cezâsı suçluyu günahından arındırıp temizlemek için meşrû kılınmış bir cezâdır. Kâfirin ise kâfir kaldığı sürece temizlenmesi mümkün değildir. Bir cezâ olarak takdir edilmeksizin zimmet ehli hakkında ta'zir geçerlidir. Belli bir sürenin geçmesi haddi düşürdüğü halde ta'ziri düşürmez. Ta'zir kul haklarından biri olup bunda hakkından vazgeçmek, affetmek,

şâhidlik üstüne şâhidlik etmek ve yemin etmek câizdir. Fakat bunların hiçbiri hadde câiz değildir.

"*Sonra (bunu isbat için)*" o kadınlara isnâd edilen suçta onlar aleyhine şâhidlik edecek "*dört şâhid getiremeyenlere seksener sopa vurun*" yâni nâmuslu kadınlara zinâ isnâdında bulunup sonra bunu isbat için dört şâhid getiremeyenlerin her birine hür iseler seksen, köle iseler kırk sopa vurun. Çünkü şâhidleri getirmekten âciz kalmakla yalan ve iftirâları ortaya çıkmıştır.

Diğer hadlerde olduğu gibi bunda da kadınların şâhidliği kabul edilmez. ثُمَّ (sonra) kelimesi şâhidleri getirmekte gecikmenin câizliğini hissettirmekte, olumsuzluk edâtı olan لَمْ ise şâhidleri getirmekten âciz kalmaya işâret etmektedir.

Ebû Hanîfe (r.h.)'a göre zinâ fiili yerine getirilirken dört şâhidin bir araya toplanıp birlikte şâhidlik etmeleri gerekir. Yâni bir mecliste gelip hazır olmaları gerekir. Ayrı ayrı gelirlerse hepsi de iftirâcı (kâzif) sayılırlar. "*Dört şâhid*" ifâdesi delâlet etmektedir ki şâhidler üç kişi olursa yeterli sayıda olmadıkları için onlara had tatbik edilmesi gerekir. Yine şâhidler âmâ olursa veya önceden zinâ isnâdından dolayı kendilerine had cezâsı uygulanmışsa yahut sadece birisine had cezâsı uygulanmışsa ya da içlerinden birisi köle ise bu gibi kimseler şâhidlik ehliyetine sâhip olmadıklarından hepsine had tatbik edilir.

Zinâ isnâdında bulunulan kimse daha önce de zinâ ettiği bilinen biri ise iftirâcı ta'zir olunur, had tatbik edilmez. Ancak zinâ isnâdında bulunulan kimse bu özelliği ile meşhur olmuşsa iftirâcıya ne ta'zir ne de had uygulanır.

Zinâ isnâdında bulunan erkeğe, zinâ eden erkeğe vurulduğu gibi sopa vurulur. Ancak kürk ve fuzûli olanı dışında elbiseleri çıkarılmaz. Zinâ isnâdında bulunan kadın, sopa vurulması konusunda zinâ eden kadın gibidir.

En şiddetli vuruş ta'zir cezâsının tatbiki sırasındadır. Zinâ haddi biraz daha hafif, şarab haddi daha hafif olmalıdır. En hafif ise zinâ isnâdında bulunana tatbik edilir. Çünkü ona had uygulanmasına gerektiren sebebin hem doğru hem de yalan olma ihtimâli vardır. Ancak o, nâmusları koruma altına alma amacıyla cezâlandırılır.

Kazf haddi/cezâsı, zinâ ve içki içmenin cezâsından daha özeldir. Çünkü zinânın cezâsı Kur'an'da sâbittir. İçki içmenin cezâsı da sahâbe kavline göre kesinlik kazanmıştır. Kazf haddi ise, gören kişinin doğru sözlü olduğu ihtimâline dayanmaktadır.

Haddin kendisi nasla sâbit olmuş olsa da ancak kendisine zinâ isnad edilen muhsan bir kimsenin talebiyle tatbik edilir. Çünkü o kendisinden ârı uzaklaştırma konusunda haddin uygulanmasında hak sâhibidir. Bu talebin sözle olması gerekir. Hatta dilsiz birine zinâ isnâdında bulunulsa, o da işâretle haddin uygulanmasını istese had gerekmez.

Zinâ isnad edilen kimsenin, isnad sırasında zinâ isnad edenle birlikte bulunup bulunmaması arasında fark yoktur. Zinâ isnad edilen kimsenin, şâhidler şehâdet edip had sâbit olmadan önce haddin tatbikinden vazgeçmesi câizdir. İmamın da zinâ isnad edileni öfkesini tutmaya teşvik etmesi ve henüz had sâbit olmadan ona Allah için bu işten

vazgeçmesi telkininde bulunması güzel sayılmıştır. Had sâbit olduktan sonra artık ne had talebinde bulunanın ne de imamın onu affetmesi câiz değildir. Çünkü o artık Allah'ın kesin bir hakkı hâline gelmiştir. Yine bu sebeple belli bir mal karşılığı anlaşma yapılarak haddin iptâli de câiz olmaz.

Zinâ isnad eden, had sâbit olmadan önce tevbe ederse had düşer. Çocuk veya deli, hanımına yahut yabancı birine zinâ isnâdında bulunursa ne o anda ne de çocuk bülûğa erip deli akıllandığında her ikisi için de ne had ne de liân söz konusudur. Fakat ıslah maksadıyla ta'zir olunurlar. Bir kimse bir şahsa bir kaç kez zinâ isnâdında bulunursa bakılır; eğer bunlarla tek bir zinâyı kasdetmişse sadece bir had vacib olur. Yok eğer bunlarla "Zeyd'le zinâ etti, Amr'la zinâ etti..." şeklinde farklı zinâları kasdetmişse, kasdedilen zinâ adedince had vâcib olur. Nitekim *el-Kebîr*'de böyle geçmektedir.

"*Ve artık onların şâhidliğini hiçbir zaman*" yâni tevbe etseler ve hâllerini düzeltseler de hayatları boyunca "*kabul etmeyin.*"

Bu ifâde "*sopa vurun*" ifâdesine atfedilmiştir. Kendisinde sakındırma mânâsı olduğu için onun hükmüne dâhil ve onu tamamlayıcı mâhiyettedir. Çünkü sopa vurulması bedene elem verdiği gibi şâhidliğin kabûl edilmemesi de kalbe acı verir. Zinâ isnâdında bulunan, iftirâ ettiği kimseye diliyle eziyette bulunduğundan, yaptığına tam bir karşılık olmak üzere dilinin bir kısım faydalarından mahrûm kalmakla cezâlandırılmıştır.

Âyette şâhidliğin reddi, zinâ isnâdı sırasında şâhidlik ehliyetleri sâbit kimselere tahsis edilmektedir. İşte zinâ isnâdı sebebiyle had uygulanmış kâfirin müslüman olduktan sonra şâhidliğinin kabul edilmesindeki sır budur. Çünkü o kâfirken şâhidlik yapma ehliyetine sâhip değildi, ancak müslüman olduktan sonra bu ehliyete sâhip oldu. Dolayısıyla âyetteki red, onu içine almaz.

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Zinâ isnâdı sırasında şâhidlik yapmaya salâhiyetli oldukları halde zinâ isnâdında bulunup bunu ispatlayamayanların tevbe edip hâllerini düzeltseler de ömürleri boyunca hiçbir şâhidliklerini kabul etmeyin.

Başkaları değil "*Onlar tamamen günahkârdırlar.*" Fâsıklıkta, tâattan çıkma ve sınırları aşmada kâmil kimselerdir. Sanki günahkârlar arasında "fâsık" ismini almaya sadece onlar müstehaktırlar.

el-Kebîr'de der ki: "Bu âyet zinâ isnâdında bulunmanın büyük günahlardan olduğunu ifâde etmektedir. Çünkü fâsık ismi, ancak büyük günah işleyenler için kullanılır."

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا ۚ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾

5. Ancak bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar müstesnâdır. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

"*Ancak bundan sonra*" yâni bu büyük günahı işledikten sonra "*tevbe edip ıslah olanlar*" haddin tatbikine rızâ göstermek ve iftirâ ettiği kimseden helâllik dilemek gibi

davranışlarla eksiklerini telâfî ederek amellerini düzeltenler "*müstesnâdır.*"

Buradaki istisnâ, önceki âyetin sonunda zikredilen fâsıklardan yapılmış bir istisnâdır.

"*Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.*" Burada istisnânın ifâde ettiği, fâsıklığın gereği olarak verilmesi gereken cezânın affedilmesinin illeti ortaya konmaktadır. Sanki şöyle buyrulmuştur: 'İşte o zaman Allah onları işledikleri günah sebebiyle hesâba çekip cezâlandırmaz ve onları fâsıklar arasına katmaz. Çünkü O, mağfiret ve rahmeti pek bol olandır.'

Âyette Allah'ın kullarına olan kereminin ve rahmetinin ne kadar çok olduğuna işâret vardır. Çünkü o, onlardan bazısının bazısına âşikâr kılmak istediği şeyi örtüp gizlemiş, ikisinden birinin doğruluk ya da yalancılığını ortaya koymamıştır. Onları edeblendirmek için kendilerine haddi vâcib kılmış, ebedî olarak şâhidliklerinin kabulünü yasaklamış ve onları 'fâsıklar' diye isimlendirmiştir. Yine bunu, mü'min kardeşlerinin ayıplarını örtme ve onların kusurlarını araştırmama konusunda settârlık, kerîmlik ve rahîmlik sıfatlarıyla sıfatlanmaları için yapmıştır. Nebî (a.s.) da müslümanların ayıplarını araştırıp sırlarını ifşâ edenleri sert bir dille uyurarak: *"Ey kalpleri inanmadığı halde dilleriyle inandıklarını söyleyenler! Müslümanların ayıplarını araştıranları Allah kıyâmet günü şâhidler huzûrunda rezil ve rüsvây edecektir."*[116] buyurmuştur. Başka bir hadisinde de: *"Bir müslümanın ayıbını örtenin Allah hem dünya hem de âhirette ayıplarını örter"*[117] buyurmuştur.

Şeyh Sa'dî der ki:

Halkın ayıbına bakma, onları görme
Bu hal, senin gözlerini kendi ayıbını görmekten alıkoyar
Kimin yaratılışında çirkin tabiat varsa
Tavus kuşunda o çirkin ayaktan başka bir şey görmez
Kendini azâbdan kurtaracak bir yol ara
Parmak basmak için kusur arama

Yine bu âyette Allah'ın kullarına olan yardım ve inâyetine işâret edilmektedir. Çünkü O, böyle büyük günahlar işledikten sonra tevbe ettikleri takdirde onların tevbelerini kabul edeceğini bildirmiştir. Fakat yalnız kuru bir tevbe ile kul makbûl olmaz. Bu ancak bozuk hâlini düzeltme ve amellerini ıslah etme şartı ile olur.

Bâzıları der ki: Tevbenin doğruluğunun ve kabûlünün alâmeti, peşi sıra gelen salâhtır/düzelmedir. Tevbe, ilmin kötülediği şeylerden dönmek ve geçmiş zamanlardaki taşkınlıkları düzeltmektir. Tevbeye devam ilme uymakla olur. Yapılan tevbeyi salâh, yâni hal ve hareketlerde bir düzelme takip etmezse o tevbe kabulden uzak bir tevbedir.

Sa'dî der ki:

Barış kapısını açık gördüğün zaman hemen gir
Çünkü tövbe kapısı ansızın kapanabilir

Ey oğul, günah yükünün altına girme
Çünkü yük taşıyanlar yolda çaresiz kalırlar
Paraya ihtiyacı olanlar çarşıya nasıl mal götürürlerse
Cenneti, yanında ibâdet götürenler alır
Devlet kuşu elinden kurtulduysa

Henüz ipin ucu elinde duruyor. Hâsılı ecelin gelip çatmadan amelini düzeltmeye gayret et.

فَشَهَادَةُ اَنْفُسُهُمْ اِلَّٓا شُهَدَٓاءُ لَهُمْ يَكُنْ وَلَمْ اَزْوَاجَهُمْ يَرْمُونَ وَالَّذِينَ ﴿٦﴾ الصَّادِقِينَ لَمِنَ اِنَّهُ بِاللّٰهِ شَهَادَاتٍ اَرْبَعُ اَحَدِهِمْ

6. "Eşlerine zinâ isnâdında bulunup da kendilerinden başka şâhidleri olmayanlara gelince, onların her birinin şâhidliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ederek şâhidlik etmesidir.

Yabancı kadınlara zinâ isnâdında bulunanların hükmünü beyandan sonra bu âyetlerde eşlerine zinâ isnâd edenlerin hükmü beyan edilmektedir.

"*Eşlerine*" 'Ey zinâ eden kadın!', 'Sen zinâ ettin.' veya 'Seni zinâ ederken gördüm.' diyerek "*zinâ isnâdında bulunup da*" onlara isnad ettikleri zinâ konusunda "*kendilerinden başka şâhidleri olmayanlara gelince.*"

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Karı ve koca muhsan oldukları halde koca karısına: "Ey zinâ eden kadın!" der, kadın da kocasının bu sözüne: "Hayır, bilakis sen zinâ eden erkeksin!" karşılığında bulunursa kadına had tatbik olunur. Çünkü o kocasına iftirâda bulunmuştur. Kocanın karısına iftirâ etmesi ise haddi değil liânı gerektirir. Eşine zinâ isnad eden koca, bu durumu imama (yetkili kimseye) bildirmediği sürece liân vâcib olmaz.

İbn Abbâs (r.anhümâ) demiştir ki: "***Namuslu kadınlara zinâ isnâdında bulunup, sonra (bunu isbat için) dört şâhid getiremeyenlere…***" (en-Nûr, 24/4) âyeti inince Ensar'dan **Âsım b. Adiyy**: "İçimizden biri evine varıp hanımının üzerinde bir erkek görse ne yapmalıdır? Bu olaya şâhidlik etmeleri için dört adam bulup getirmeye uğraşsa adam işini bitirip gidecektir. Öldürse kendisi de kısasen öldürülecektir. Ben falanı şu kadınla zinâ ederken gördüm dese iftirâ suçundan dövülecektir. Şâyet sussa bütün bu öfkesine rağmen susmuş olacaktır. O halde Allah'ım, sen bir çıkış yolu göster!" dedi.

Bahsettiğimiz bu Âsım b. Adiyy'in, Uveym adında bir amca oğlu, onun da Havle b. Kays adında bir hanımı vardı. Uveym, Âsım'a gelerek "Şerik b. Sehmâ'yı hanımımın karnının üzerinde gördüm." dedi. Âsım: ***"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn"*** yâni ***"Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz."*** (el-Bakara, 2/156) dedi ve Rasûlullah (s.a.)'a gelerek: "Yâ Rasûlallah! Ehl-i beytim hakkında sorduğum sualle ne de çabuk mübtelâ kılındım" şikâyetinde bulundu. Rasûlullah (s.a.): "*Ne oldu?*" buyurunca, amcası oğlu

Uveym'in, Şerik b. Sehmâ'yı hanımı Havle ile zinâ ederken gördüğünü söyledi.

Rasûlullah (s.a.) hepsini birlikte yanına çağırdı. Önce Uveym'e: "*Hanımın ve amca kızın hakkında Allah'tan kork ve ona iftirâ etme!*" buyurdu. Uveym: "Ey Allah'ın Rasûlü! Muhakak ki ben Şerik'i onun üzerinde gördüm. Dört aydan beri ona yaklaşmadım. O benden başkasından hâmiledir." dedi. Sonra Rasûlullah (s.a.) kadına dönerek: "*Allah'tan kork ve ne yaptınsa onu söyle!*" buyurdu. Kadın: Ey Allah'ın Rasülü! Uveym çok kıskanç bir adamdır. Şerik'in bana bakıp benimle konuştuğunu görünce bu kıskançlığı onu bana iftirâ etmeye sevk etti." dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: ***"Eşlerine zinâ isnâdında bulunup..."*** (en-Nûr, 24/6-7) âyetlerini indirerek bir kimsenin hanımına iftirâ etmesinin hükmünün liân olduğunu bildirdi.

Rasûlullah (s.a.) namaz için ezan okunmasını emretti. Toplanan cemâate ikindi namazını kıldırdı. Sonra Uveym'e, ayağa kalkıp: "Havle'nin zinâ ettiği ve bu konuda benim de doğru söyleyenlerden olduğuma Allah adına yemin ederek şâhidlik ederim." demesini emir buyurdu. O da böyle dedi. Sonra Uveym *ikincide*: "Ben Şerîk'i onun üzerinde gördüğüme ve benim de doğru söyleyenlerden olduğuma şâhidlik ederim" dedi. *Üçüncüde*: "Onun benden başkasından hâmile kaldığına ve benim de doğru söyleyenlerden olduğuma Allah adına yemin ederek şâhidlik ederim" dedi. *Dördüncüde*: "Onun zâniye olduğuna, ona dört aydan beri yaklaşmadığıma ve doğru söyleyenlerden olduğuma Allah adına yeminle şâhidlik ederim" dedi. Son olarak *beşincide*: "Eğer yalan söyleyenlerden isem Allah'ın lâneti Uveym'in, yâni kendimin üzerine olsun" dedi.

Peygamberimiz (s.a.) Uveym'e oturmasını söyledi. Sonra Havle'ye ayağa kalkmasını emretti. Havle de ayağa kalkıp *birincide*: "Benim zinâkâr olmadığıma ve kocamın da yalan söyleyenlerden olduğuna Allah adına yemin ederek şâhidlik ederim." dedi: *İkincide*: "Şerîk'i benim üzerimde görmediğine ve onun yalan söyleyenlerden olduğuna Allah adına yemin ederek şâhidlik ederim.", *üçüncüde*: "Benim sadece kocamdan hamile kaldığıma ve onun yalan söyleyenlerden olduğuna Allah adına yemin ederek şâhidlik ederim", *dördüncüde*: "Beni asla zinâ ederken görmediğine ve onun yalan söyleyenlerden olduğuna Allah adına yemin ederek şâhidlik ederim." şeklinde konuştu. *Beşincide* ise: "Eğer Uveym doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı Havle'nin, yâni benim üzerime olsun." dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ikisinin arasını ayırarak çocuğun anneye âid olduğuna ve hiç bir babaya nisbet edilerek çağrılmayacağına hükmetti.[118] İşte Nûr Sûresinin 6-9. âyetleri bu hükmü bildirmektedir.

"*Onların her birinin*" meşrû "*şâhidliği,*" eşine isnâd ettiği zinâ konusunda "*kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ederek şâhidlik etmesidir.*"

❀

وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾

7. Beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

"*Beşinci defa da,*" yâni önce geçen dört şâhidliğin beşincisi olarak da *"eğer"* eşine zinâ isnâd etmesinde "*yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.*"

Lânet, öfke ve kızgınlıkla kovmak ve uzaklaştırmak demektir. Allah'ın lâneti âhirette cezâ vermek, dünyada ise feyzini ve tevfîkini kabulden mahrûm etmek demektir. İnsanın lâneti ise başkasına bedduâ etmesidir. Bazıları demiştir ki: "Kâfirlere edilen lânet kıyâmet gününe kadar devamlı ve kesintisizdir. Müslümanın lânete uğraması ise hayırdan uzak kalması demektir. Günah işleyen kimse, o vakitte hayırdan uzaktır. Günahtan hayra çıkınca hayır ile meşgul olmuş olur.

Bir erkek mülâanede bulunduğu zaman eşi suçunu îtiraf edip recmedilene veya o da mülâanede bulunana kadar hapsedilir.

وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ
﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾

8-9. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ve şâhidlik etmesi, beşinci defa da, eğer *(kocası)* doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi ondan cezâyı kaldırır.

"*Kadının, kocasının*" kendisine zinâ isnâdında "*yalan söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ve şâhidlik etmesi, beşinci defa da, eğer*" kocası kendisine zinâ isnâdında "*doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi ondan cezâyı kaldırır.*" Yâni kendisine zinâ isnâdında bulunulan kadından hapsolunmak veya recmedilmek şeklindeki dünyevî azâbı kaldırır. Bir hadiste haddi düşürmek üzere bir çarenin araştırılması gerektiğine dikkat çekilerek: *"Şüpheler olduğunda hadleri düşürün"*[119] buyrulmuştur.

اَلْغَضَبُ (öfke), intikam arzusuyla kalpteki kanın köpürüp coşmasıdır. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.): *"Gazabdan sakının. Çünkü o Âdem oğlunun kalbinde tutuşan bir ateş parçasıdır. Gazablanan kimsenin gözlerinin kızarıp boyun damarlarının nasıl kabardığını görmediniz mi?"*[120] buyurmuştur. Allah Teâlâ gazab ile vasfedildiği zaman ondan sadece intikam mânâsı anlaşılır.

'*Gazab*'ın kadın tarafına tahsis edilmesi, ona ağır yemin ettirmek içindir. Çünkü günahın işlenmesinde temel etken odur. Ayrıca kadınlar lâneti çokça kullanır. Hatta zaman zaman akıllarına düşer düşmez "lânet olsun" deyiverirler. Fakat Allah Teâlâ'nın

gazabını bu kadar rahat ve kolayca dillerine alamazlar.

Liân ile meydana gelen ayrılık **İmam Ebû Hanîfe** ve **İmam Muhammed** (r.h.)'a göre bâin talâk hükmündedir. Ancak ebedî bir ayrılığı gerektirmez. Hattâ liandan sonra erkek, kendisinin yalan söylediğini açıklayıp ona had cezâsı uygulandığında hanımıyla tekrar evlenebilir. **İmam Ebû Yûsuf, Züfer, Hasan b. Ziyâd** ve **Şâfiî**'ye göre ise bu, boşama (talâk) olmaksızın vukû bulan bir ayrılık olup ebedî bir haramlığı gerekli kılar. Bundan sonra bu erkekle kadının birbiriyle evlenmeleri ebediyyen câiz değildir. Koca, köle veya kâfir olup şâhidliğe ehliyeti yoksa; kâfir olanın hanımı müslüman olup kendisine de İslâm arz olunmadan eşine zinâ isnâdında bulunmuşsa yahut koca zinâ iftirâsı yüzünden haddolunmuş, kadının da şâhidlik ehliyeti varsa, kocaya had uygulanır, lian ehliyeti olmadığı için liân söz konusu değildir. Liân ve kazf (iftirâ) konularıyla ilgili geniş mâlûmat fıkıh kitaplarından elde edilebilir.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

10. Ya Allah'ın size bol lütfu ve merhameti bulunmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden hüküm ve hikmet sâhibi olmasaydı *(hâliniz nice olurdu)*!

"Ya Allah'ın size bol lütfu ve merhameti bulunmasaydı ve Allah, tevbeleri kabûl eden hüküm ve hikmet sâhibi olmasaydı" hâliniz nice olurdu! Burada şartın cevabı, korkutmak ve ibârenin tam olarak ifâde etmeye yetmediğini hissettirmek için hazfedilmiştir. Sanki şöyle buyrulmuştur: Ey iftirâ edenler ve iftirâya uğrayanlar, Allah size bol bol iyilik ve rahmette bulunmasaydı, tevbeleri çokça kabul eden, hüküm ve fiillerinde hikmet sâhibi olmasaydı -ki liân hükmünü beyan etmesi bunlardan biridir- sözle ifâde edilemeyecek kadar vahim durumlar meydana gelirdi. Meselâ Allah Teâlâ liân hükmünü koymasaydı, doğru söyleyenlerden olduğu açık olduğu halde erkeğe iftirâ cezâsı gerekirdi. Çünkü o eşinin hâlini en iyi bilendir. Bir de o, söz konusu ayıpta her ikisi de ortak olduğu için durup dururken eşine iftirâ etmez.

Yine liân hükmünü koyduktan sonra kocanın şâhidliği ile kadına zinâ haddinin uygulanmasını gerekli kılsaydı kadın dikkate alınmamış olurdu. Kadının lian sırasındaki şâhidlikleri ile kocaya zinâ iftirâsı (kazf) haddini gerekli kılsaydı erkek dikkate alınmamış olurdu. Bütün bunların hikmet, iyilik ve rahmet sınırlarının dışında kaldığında ise şüphe yoktur. Bu sebeple ikisinden birinin yalancı olduğu açık olmakla birlikte her ikisinin şâhidliği de geçerli sayılmış ve kendilerine yönelen dünyevî cezâlar bu yolla düşürülmüştür. Fakat bu ikisinden yalancı olan, peş peşe ettiği yalan şâhidlikler yüzünden burada çekmekten kurtulduğu azâbın kat kat fazlasına âhirette dûçar olacaktır.

Demek ki Yüce Mevlâmız'ın bu konuyla ilgili koyduğu hükmün gâyet yerinde ve O'nun kullarına olan iyilik ve merhametinin bir tecellîsi olduğu ortadadır. Doğru

söyleyen için bir merhamet olduğu açıktır. Yalan söyleyen için ise biraz mühlet tanıma, dünyada günahını örtüp ondan cezâyı kaldırma ve onu tevbeye yönlendirmedir. Nitekim âyetin sonunda şânı yüce, rahmeti geniş ve hikmeti ince olan Allah Teâlâ'nın tevbeleri kabul edicilik vasfına yer verilmesi, yalan söyleyene mühlet tanımanın onu tevbeye sevketmek gayesine bağlı olduğuna işâret etmektedir.

Kâşifî der ki: "Allah Tealâ tevbeleri kabul etmekle ve ilâhî hükümleri doğrultusunda hüküm vermekle size ihsanda bulunmuştur. Eğer böyle olmasaydı, elbette sizi rezil ederdi ve yalancı şâhidleri büyük bir azâba çarptırırdı. Denilir ki: Eğer cezâların gecikmesi husûsunda Allah'ın fazlı olmasaydı, siz helâk olurdunuz. Yahut Cenâb-ı Hak kötü şeylerden sakındırıp fenâlıklardan men etmekle iyilikte bulunmasaydı, insan nesli kesilir ve insanlar birbirini helâk ederdi. Allah Teâlâ tevbelerinizi kabul etmekle sizi bağışlamasaydı, ümitsizlik çölünde başıboş dolaşırdınız. O hâlde sizi tevbenin yardımı ve tevfîki ile ümit ve niyaz menziline ulaştırdı."

Eğer tövbe, günahkârın imdadına yetişmeseydi
Onu kerem sınırına kim götürecekti?
İlâhi feyiz kapısını açan tövbe olmasaydı
Âsînin aynasındaki gam pasını kim temizleyecekti?

Büyüklerden birisi der ki: Allah Teâlâ: *"Eğer Allah'ın size bol lütfu ve merhameti bulunmasaydı"* buyurmuş; "Eğer ibâdetinizin, namazınızın, cihâdınızın ve Allah'ın emrini güzelce yerine getirmenizin fazlı/fazîleti olmasaydı sizden hiç biriniz ebediyyen kurtulamazdı" buyurmamıştır. Bu, ibâdetler ne kadar çok olursa olsun Allah'ın fazlının bir neticesi olduğunun bilinmesi içindir

Sa'dî der ki

İbâdet için yüzünü yere koyduğunda
Allah'a hamd et, ancak kendini görme

Allah'ım bizi fazl, ihsân, muhabbet ve velâ ehlinden/dostlarından kıl!

---

[116]. *Deylemî*, hadis no: 8215
[117]. *Buhârî*, Mezâlim 3; *Müslim*, Birr 58
[118]. Bk. *İbn Kesîr*, Tefsir III, 267
[119]. *Tirmizî*, Hudud 2
[120]. *Tirmizî*, Fiten 26; *Müsned*, III, 19, 61

İFK HÂDİSESİ:
AĞIR BİR İFTİRÂ

اِنَّ الَّذ۪ينَ جَٓاؤُ۫ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْۜ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْۜ بَلْ
هُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِۚ وَالَّذ۪ي
تَوَلّٰى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿١١﴾ لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ
الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْراًۙ وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُب۪ينٌ
﴿١٢﴾ لَوْلَا جَٓاؤُ۫ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَۚ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَٓاءِ
فَاُو۬لٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ ف۪ي مَٓا اَفَضْتُمْ ف۪يهِ عَذَابٌ
عَظ۪يمٌۚ ﴿١٤﴾ اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ
لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّناًۗ وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظ۪يمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَٓا اِذْ
سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۗ سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ
عَظ۪يمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِه۪ٓ اَبَداً اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَۚ
﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿١٨﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ
يُحِبُّونَ اَنْ تَش۪يعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌۙ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَؤُفٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٠﴾

11. *(Peygamber'in eşine)* bu ağır iftirâyı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse *(onun karşılığı cezâ)* vardır. Onlardan *(elebaşlık yapıp)* bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azâb vardır.

12. Bu iftirâyı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendileri hakkında hüsnüzanda bulunup da: "Bu, apaçık bir iftirâdır" demeleri gerekmez miydi?

13. Onların *(iftirâcıların)* da bu konuda dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki şâhidleri getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendisidirler.

14. Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftirâdan dolayı size mutlaka büyük bir azâb isâbet ederdi.

15. Çünkü siz bu iftirâyı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sâhibi

olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyük *(bir suç)* tur.

16. Onu duyduğunuzda: "Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftirâdır." demeli değil miydiniz?

17. Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır.

18. Ve Allah âyetleri size açıklıyor. Allah, *(işin iç yüzünü)* çok iyi bilir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

19. Îmân edenler arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da âhirette de çetin bir cezâ vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

20. Ya sizin üstünüze Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı *(hâliniz nice olurdu)*!

Peygamberin eşine *"bu ağır iftirâyı uyduranlar..."* Gerçekte **Hz. Âişe** hakkında büyük bir yalan söyleyenler...

"اَلْإِفْكُ" kelimesinin aslı "اَلْأَفْكُ"'dür. O ise bir şeyi değiştirmek, ters yüz etmek demektir. Çünkü iftirâ edilen bir şey, aslından/yönünden ve âdetinden çevrilmiş/ters yüz edilmiştir. Burada Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz hakkında yapılan iftirâ kasdolunmuştur. Hz. Âişe (r.anhâ) sâhip olduğu emânet, iffet, şeref ve haysiyet gibi güzel vasıflarıyla övgüye lâyık biri idi. Ona kötülük isnâd edenler işi tersine çevirmiş, gerçek dışı bir davranışta bulunmuşlardır.

Rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.) bir sefere çıkmak istediği zaman kadınları arasında kura çekerdi. Kura hangisine çıkarsa Rasûlullah (s.a.) onu beraberinde sefere götürürdü.[121]

Kura şöyle çekilirdi: Bir parça çamur veya hamur alınıp yuvarlak hâle getirilir, birinin üzerine "sefer" diğerlerinin üzerine "hazar" yazılır, sonra bunlar okuma yazma bilmeyen bir çocuğa teslim edilir, o da her bir kadına bunlardan birer tane dağıtırdı. **Kuhistânî**'nin Kasem (yemin) bölümünde böyle geçmektedir.

Hicretin beşinci senesinde **Benî Mustalik gazvesi** oldu. *İnsanü'l-uyûn*'da belirtildiği üzere bu gazvenin diğer bir ismi de **Müreysî gazvesidir**. Bu gazvede kura Hz. Âişe (r.a.)'ye çıktı.

Benî Mustalik (Mustalikoğulları), Huzeymeoğulları'nın oluşturduğu Huzâa kabilesinin bir koludur. "اَلْمُصْطَلِقُ", sesi yükseltmek anlamına gelen "اَلصَّلْقُ" kelimesinden alınmıştır. "اَلْمُرَيْسِيعُ" ise "bir hastalık sebebiyle adamın gözünün yaş akıtması" sözünden alınmış olup Huzâa kabilesinin sularından birinin ismidir. Bu su Kudeyd bölgesinde bulunmaktaydı. *el-Kâmûs*'ta der ki: "اَلْمُرَيْسِيعُ", bir kuyu ya da suyun adıdır. Mustalikoğulları gazvesi ona izâfe edilmiştir."

Hz. Âişe (r.anhâ) Rasûlullah (s.a.)'ın beraberinde gitti. Bu sefer, hicâb âyeti olarak bilinen ***"Ey îman edenler! siz zamanını gözetlemeksizin, bir yemeğe dâvet edilmedikçe, Peygamber'in evlerine girmeyin..."*** (el-Ahzâb, 33/53) âyeti nâzil olduktan sonra olmuştu. Zira bu âyet hicretin üçüncü senesinde inmişti.

Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: "(Sefere çıktığımızda) ben hevdece bindirildim ve yola çıktık. Geri dönerken Medîne'ye yaklaştığımızda bir konak yerine indik. Ben hâcetimi görmek için yalnız başıma ordudan ayrıldım gittim. Hâcetimi görünce konaklama yerime geldim. Bir de göğsümü yokladım. Baktım ki Yemen'in göz boncuğundan dizilmiş gerdanlığım kopup düşmüş. -Bu gerdanlık on iki dirhem kıymetinde idi- Hemen dönüp gerdanlığımı aradım. Fakat onu aramak beni yoldan alıkoydu.

Hevdecimi yüklemekle görevli olan kimseler -sâlih bir insan olan Rasûlullah (s.a.)'ın âzâdlı kölesi **Müveyhebe** ve arkadaşları- gelip hevdecimi kaldırmışlar ve onu bindiğim deve üzerine yükleyip götürmüşlerdi. Onlar beni hevdecin içinde sanıyorlarmış. O zaman kadınlar az yedikleri için hafiftiler. -*İnsânü'l-uyûn*'da belirtildiği üzere şişmanlık, yâni insanı yağ ve etin bürümesi çoğunlukla çok yemekten ileri gelir- Onun için bana hizmet edenler hevdeci yüklemek üzere kaldırdıklarında onun hafifliğini tuhaf karşılamamışlar ve deveyi alıp götürmüşler.

Ben gerdanlığımı buldum ve ordunun konakladığı yere geldim. Fakat orada kimse yoktu. Bunun üzerine ben konaklama yerinde bekledim. Beni arayacaklarını ve bulmak için geri döneceklerini düşündüm. Ben yerimde otururken gözlerim ağırlaştı ve uyuya kaldım.

Safvân İbnü'l-Muattıl es-Sülemî ordunun peşinden gelirdi. **Kurtubî** der ki: "Şecaati sebebiyle Rasûlullah (s.a.) onu ordunun arkasından takipçi kılardı. O sahâbenin seçkinlerindendi." O, orduyu takip eder, geride kalan eşyâyı toplar getirirdi. Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle denilmektedir. Benim konakladığım yerin yakınında sabahlamıştı. Uyuyan bir insan karaltısı görünce yanıma geldi ve beni tanıdı.

Ben onun "إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ" yâni ***"Biz Allah'a âidiz ve O'na döneceğiz."*** (el-Bakara, 2/156) demesiyle uyandım. Çünkü mü'minlerin annesinin yoldaşlarından geri kalıp kaybolması bir musîbettir, hem de ne musîbet! Hemen ferâceme bürünüp yüzümü örtüm. Vallahi onunla bir tek kelime konuşmadım ve ondan "إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ" sözünden başka bir söz işitmedim.

Safvân, edebe uygunluk açısından sükûtü tercih etmişti. Devesini ıhtırıp çöktürdü, ben de kalkıp deveye bindim. Safvân bindiğim deveyi önünden çekerek yürüdü. Nihâyet kafile konak yerine indikten sonra öğlen sıcağında orduya yetiştik.

Bazı fakihler, çölde veya benzeri bir yerde kaybolmuş halde bulunan yabancı bir kadınla yalnız başına kalmanın câiz olduğuna, hattâ yalnız başına terk edildiğinde kendisi için korkulacak bir durum söz konusu olduğunda ona arkadaşlık etmenin vâcib olduğuna bu hâdiseyi delil saymışlardır.

Tahâvî'nin *Maânî'l-âsâr*'ında belirtildiğine göre **Ebû Hanîfe** şöyle demiştir: "Bütün mü'minler Hz. Âişe (r.anhâ)'nın mahremi idi. Hz. Âişe onlardan hangisiyle yolculuk etse mahremiyle yolculuk etmiş sayılırdı. Fakat diğer kadınlar için bu durum geçerli değildir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Herhalde İmam Ebû Hanîfe (r.h.)'ın bu sözünden maksadı şu olsa gerektir: Rasûlullah (s.a.)'ın bütün hanımları ümmetin mahremidirler. Çünkü Allah Teâlâ ***"Peygamberin eşleri onların (mü'minlerin) analarıdır."*** (el-Ahzâb, 33/6) buyurmuştur. Onları nikâhlamak kendilerine haram kılınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ ***"Kendisinden sonra O'nun hanımlarını nikâhlamanız asla câiz olamaz"*** (el-Ahzâb, 33/53) buyurmuştur. Ancak Hz. Âişe, Hz. Hatice'den sonra Peygamberimiz'in eşlerinin en fazîletlisi ve dini öğrenip öğretme konusunda kendisine hilâfeti bakımından ona en yakın olanı idi. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.): "*Dininizin üçte ikisini Âişe'den alın.*"[122] buyurmuştur. Böylece mahremiyet bu yönden de pekişmektedir. Çünkü dini öğrenmek için seferde ve hazarda onunla birlikte olmak gerekir. En iyisini Allah bilir.

Hz. Âişe devamla şöyle demiştir: "Konak yerine vardığımız zaman hakkımda bühtan ve iftirâ ederek helâk olan helâk oldu." İftirâyı ordu arasında ilk yayan kimse münâfıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'dü. O, münâfıklar topluluğu ile birlikte insanlardan uzak yere inerdi. Hz. Âişe onların yanından geçince "Kim bunlar?" diye sordu. Ona: "Âişe ve Safvân" dediler. Bunun üzerine: "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki Safvân ona kötülük yapmıştır." dedi ve diğer münâfıklar da bu iftirâyı yaydılar. Ordugâhtakiler bu iftirâyı birbirinden nakletmeye ve birbirine anlatmaya başladılar.

Hz. Âişe devamla şöyle demiştir: "Medine'ye geldik ve ben bir ay hasta oldum. Bu sırada iftirâ haberi Rasûlullah (s.a.)'e ve anne-babama da ulaşmıştı. Ben ise hiç bir şeyin farkında değildim. Yalnız hastalığım zamanlarda Rasûlullah (s.a.)'den gördüğüm ilgi ve şefkati bu sefer göremeyişim beni şüphelendiriyordu. Bunu fark edince: "Yâ Rasûlallah! Müsâade buyurursanız anne-babamın yanına gideyim, hastalığım süresince bana baksınlar." dedim. O da: "*Sakıncası yok*" dedi. Ben de anne-babamın evine gittim. İyileşinceye kadar yirmi küsûr gece orada kaldım. Bir gece **Ümmü Mistah** -ki Ebû Bekir (r.a.)'ın teyzesinin kızıdır- ile birlikte Menâsı' tarafına doğru çıktım. Burası bevletmek ve ihtiyaç görmek için çıkılan yerlerdi. Buraya ancak gece çıkılırdı. O zaman Acemler gibi evlerinin içinde tuvalet bulundurmak Medine halkının âdeti değildi. Bilakis geniş bir yere giderlerdi.

Hz. Âişe der ki: "Orada ihtiyacımızı görüp eve yönelince Ümmü Mistah'ın ayağı elbisesinin içinde sürçtü ve oğlunu kasdederek: "Kahrolsun Mistah!" dedi. -Mistah, aslında "çadırın direği" mânâsınadır. Esas ismi Avf'tır.- Ben de ona: "Bedir savaşında hazır bulunan birine mi kötü söz söylüyorsun?!" dedim. Bunun üzerine bana: "Onun ne söylediğini sen işitmedin mi?" dedi. Ben de: "O ne demiş ki?" diye sordum. O, bana iftirâ sâhiplerinin neler söylediklerini haber verdi. Bunun üzerine hastalığım tekrar nüksetti ve iyice şiddetlendi. O gece sabaha kadar ağladım. Ne gözümün yaşı diniyor ne de zerre kadar gözümü uyku tutuyordu. Sonunda ağlaya ağlaya sabaha ulaştım.

Gece gündüz ağlamaktan gözüm pınar başına döndü
Gece gündüz inlemekten gönlüm ateşlere düştü

Rasûlullah (s.a.) benim hakkımda bâzı kimselerle istişâre etti. Bazıları benden ayrılmasını, bazıları da sabretmesini tavsiye ettiler. Böylece bir ay geçtiği halde benim hakkımda ona hiç bir şey vahyolunmamıştı. Kalkıp yanıma geldi. Anne-babam oradaydı. Sonra oturdu, şehâdet kelimelerini söyledikten sonra: *"Ey Âişe, hakkında bana şöyle şöyle sözler ulaştı. Eğer sen bu isnadlardan berî isen yakında Allah seni muhakkak temize çıkaracaktır. Yok eğer böyle bir günaha yaklaştınsa Allah'tan mağfiret dile ve tevbe et. Çünkü bir kimse günahını itirâf edip tevbe edince Allah da onun tevbesini kabul edip günahını affeder."* buyurdu.

Rasûlullah (s.a.) sözünü bitirince gözümün yaşı kesildi. Öyle ki bir damla bile hissetmez oldum. Babama: "Benim adıma Rasûlullah (s.a.)'e sen cevap ver." dedim. Babam: "Vallahi Rasûlullah (s.a.)'e ne diyeceğimi bilemiyorum." dedi. Sonra anneme: "Benim adıma Rasûlullah (s.a.)'e sen cevap ver." dedim. O da: "Vallahi Rasûlullah (s.a)'e ne diyeceğimi ben de bilemiyorum." dedi. Bunun üzerine ben: "Vallahi siz şu dedikoduyu işitmişsiniz de içinizde yer etmiş ve ona inanmışsınız. Şimdi ben size "Ben günahsızım" desem bana inanmayacaksınız. Size bir şey itiraf edecek olsam -ki Allah benim ondan berî olduğumu biliyor- hemen beni tasdik edeceksiniz. Allah'a yemin olsun ki benimle sizin durumunuz için Yûsuf (a.s.)'ın babası Ya'kûb (a.s.)'ın şu sözünden başka bir misâl bulamıyorum: ***"Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak ancak Allah'tır."*** (Yûsuf, 12/18)

Sabredelim de Hak Teâlâ'nın keremi ne yapacak görelim!

Sonra dönüp yatağıma yattım. Vallahi o zaman ben kendimin suçsuz olduğumu, Allah'ın da beni muhakkak temizliğimi ortaya çıkaracağını biliyordum. Fakat Allah'a yemin olsun ki hakkımda tilâvet olunan bir vahiy indirileceğini hiç zannetmiyordum. Benim durumum kendi gözümde tilâvet olunan ilâhî bir kelâmda dile getirilmekten aşağı idi. Fakat ben Rasûlullah (s.a.)'in bir rüyâ görmesini ve Allah'ın da o rüyâ ile beni temize çıkarmasını umuyordum.

Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah (s.a.) oturduğu yerden kalkmadan ve evden çıkmadan kendisini vahiy inerken kaplayan hal kapladı, bir örtüye büründü. Başının altına deri bir yastık konuldu. Kendisine vahyedilen sözlerin ağırlığından dolayı Rasûlullah (s.a.)'in mübârek yüzlerinden inci dânesi gibi terler dökülürdü. Rasûlullah (s.a.)'den vahiy hâli zâil olunca gülmeye ve mübârek yüzündeki terleri silmeye başladı. Söylediği ilk söz şu oldu: "*Müjde ey Âişe! Allah seni temize çıkardı.*" Bunun üzerine annem bana: "Kalk da ona (Rasûlullah'a) teşekkür et." dedi. Ben: "Vallahi, ben ancak Allah'a hamd ederim." dedim. Bunun üzerine Allah: "(Peygamberin eşine) *bu ağır iftirâyı uyduranlar...*" âyetini indirdi.

Süheylî demiştir ki: Müfessirlerin beyânına göre Hz. Âişe (r.a.)'ın suçsuz olduğu ile ilgili âyetler, mezkûr gazveden Medîne'ye dönüldükten otuz yedi gece sonra inmiştir.

Râfizîler'in gulâtının/aşırı gidenlerinin yaptığı gibi Hz. Âişe (r.a.)'a zinâ nisbet eden kâfir olur. Çünkü bunda Kur'an'ın naslarını tekzib etme söz konusudur. Onları tekzib eden ise kâfirdir.

Hayâtü'l-hayevân'da Hz. Âişe (r.a.)'nın şöyle dediği nakledilmiştir: İnsanlar benim hakkımda bu iftirâyı düzüp konuştuklarında rüyâmda genç bir kimse gördüm. Bana: "Neyin var?" diye sordu. Ben de: "İnsanların zikrettiklerinden dolayı üzgünüm." dedim. Tekrar bana: "Şu sözlerle Allah'a duâ et, Allah senin sıkıntını giderecektir." dedi. Ben de: "Nedir o sözler?" diye sordum. "Şöyle söyle" dedi:

"يَا سَابِغَ النِّعَمِ وَيَا دَافِعَ النِّقَمِ وَيَا فَارِجَ الْغُمَمِ وَيَا كَاشِفَ الظُّلَمِ وَيَا
أَعْدَلَ مَنْ حَكَمَ وَيَا حَسِيبَ مَنْ ظَلَمَ وَيَا أَوَّلُ بِلَا بِدَايَةٍ وَيَا آخِرُ بِلَا نِهَايَةٍ
اِجْعَلْ لِي مِنْ أَمْرِي فَرَجًا وَ مَخْرَجًا

Ey nimetleri saçan, ey belâları def' eden, ey üzüntüleri dağıtan, ey karanlıkları aydınlığa çeviren, ey hükmedince âdil davranan, ey zulmedeni hesâba çeken, ey bidâyeti olmayan evvel, ey nihâyeti olmayan âhir! Bana içinde bulunduğum durumdan bir ferahlık ve çıkış yolu göster!"

Uyandım ve bu duâyı okudum. Hemen Allah suçsuzluğumu bildirip beni rahata kavuşturdu."

Bazıları demişlerdi ki Allah dört kişiyi dört şeyle temize çıkarmıştır:

1- Yûsuf (a.s.)'ı Züleyhâ'nın akrabalarından bir şâhid ile,

2- Mûsâ (a.s.)'ı Yahudilerin kendisinin uzvî bir hastalığı olduğu hakkındaki iddiâlarından (yıkanırken) elbiselerini kapıp kaçan/yuvarlanan bir taş ile,

3- Hz. Meryem'i oğlunu (beşikte) konuşturarak,

4- Hz. Âişe (r.a.)'yı da bu âyetlerle temize çıkarmıştır.

Bu âyetlerin nüzûlünden sonra Peygamberimiz (a.s.) insanların yanına çıktı, onlara hitâb etti ve bu âyetleri onlara okudu. Sonra da Hz. Âişe hakkında bu asılsız iftirâyı düzenlere seksener sopa vurulmasını emretti.

Hz. Âişe (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre iftirâyı ilk ortaya atan Abdullah b. Übey'e yüz altmış sopa, yâni iki had vurulmuştur. Abdullah b. Ömer (r.a.), "Bir peygamberin eşine iftirâ eden herkese böyle yapılır." demiştir. Yâni ona böyle cezâ verilmesi câiz olur.

el-Hasâisu's-suğrâ'da der ki: "**İbn Abbâs** (r.a.) ve başkalarının dedikleri gibi Rasûlullah (s.a.)'in eşlerine iftirâ eden kimsenin asla tevbesi kabul olunmaz. **Kâdî** ve başkalarının naklettiğine göre ise böyle bir kimse öldürülür. Öldürme cezâsının Hz. Âişe'ye iftirâ eden kimseye mahsus olduğu, Efendimiz'in diğer eşlerine iftirâda bulunan kimseye ise iki had vurulacağı da söylenmiştir. Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

İbn Abbâs (r.a.)'dan nakledildiğine göre hiçbir peygamber hanımı asla zinâ etmemiştir. Nûh ve Lût (a.s.)'ın hanımları hakkında "***onlar kocalarına hâinlik ettiler***

(et-Tahrîm, 66/10)” buyrulmasından maksad onlara eziyet ettiler demektir. Nûh (a.s.)’ın hanımı onun hakkında “O bir delidir.” demiştir. Lut (a.s.)’ın karısı da (kavminin sapıklarına) onun misâfirlerini haber vermiştir.

Nûh ve Lût (a.s.)’ın hanımlarında olduğu gibi bir peygamberin hanımının kâfir olması câizdir, ama zinâkâr olması asla câiz değildir. Çünkü peygamber kâfirleri dîne, söylediği hükümleri, sevap ve cezâyı kabule çağırmak için gönderilmiştir. Peygamberde kâfirleri kendilerinden nefret ettirip uzaklaştıracak bir durum olduğunda ise bu maksad gerçekleşmez. Küfür onlara göre nefret edilecek bir durum değildir. Zinâ ise bunun aksinedir. Çünkü o nefret verici şeylerin en büyüğüdür.

Fahreddîn Râzî’nin *Kitâbü’l-İşârât’*ında zikredildiği üzere Rasûlullah (s.a.) mezkûr iftirânın konuşulduğu günlerde vakitlerinin çoğunu evde geçirirdi. Huzûruna Ömer (r.a.) vardı. Bu hâdise hakkında onunla istişâre etti. **Ömer** (r.a.): “Yâ Rasûlallah! Ben münâfıkların yalancı olduğuna kesin olarak eminim. Âişe’nin günahsız olduğunu sinekten anlıyorum. Çünkü sinek senin bedenine yaklaşmaz. Allah Teâlâ, senin bedenini pisliklere bulaşması sebebiyle sineğin bile konmasından koruduğu halde nasıl olur da âileni böyle bir kötülükten korumaz.” dedi.

Sonra O’nun huzûruna **Hz. Osman** vardı ve onunla istişârede bulundu. Hz. Osman: “Yâ Rasûlallah! Âişe’nin suçsuz olduğunu senin gölgenden anladım. Çünkü ben gördüm ki Allah senin gölgeni yere düşmekten korumuştur.” -Çünkü ayaklarla üzerine basılmasın diye O’nun şerefli şahsının gölgesi ne güneşte ne de ay ışığında yere düşerdi.- “Senin gölgeni koruyan Allah, nasıl ehlini/âileni korumaz?!” dedi.

Sonra **Hz. Ali** geldi, onunla da bu konuyu istişâre etti. Hz. Ali de şöyle dedi: “Yâ Rasûlallah! Âişe’nin günahsız olduğunu bir şeyden anladım. O da şu: Biz peşinizde namaz kılıyorduk. Sen de nalinlerinle namaz kıldırıyordun. Sonra nalinlerin birini çıkardın. Biz “Bunu, bizim için sünnet olsun diye mi yaptın?” diye sorduk. Sen: “Hayır, Cebrâil gelip şu nalinde necaset olduğunu söyledi. Ben de onu bu sebeple çıkardım.” dedin. Senin nalininde bile necaset olmazsa, âilende nasıl olur?”

Bütün bu sözlerden dolayı Rasûlullah (s.a.) pek sevindi. Allah onların söyledikleri sözleri doğruladı ve “*bu ağır iftirâyı uyduranlar*” buyurarak bu ağır iftirâyı ortaya atanları rezil etti.

“*Şüphesiz sizin içinizden bir gruptur.*” “اَلْعُصْبَةُ” ve “اَلْعِصَابَةُ”, ondan kırka kadar kimseden oluşan topluluk demektir. Burada Abdullah b. Übeyy, Zeyd b. *Rifâa*, Mistah b. Üsâse, Hamne binti Cahş ve onlara yardımcı olanlar kasdedilmiştir. Hassân b. Sâbit’in onlardan olup olmadığında ihtilâf edilmiştir. Hz. Âişe (r.a.)’yı övdüğü ona nisbet edilen şu beyitler onun böyle bir iftirâdan berî olduğuna delâlet etmektedir:

O edeblidir, Allah onun huyunu güzel kılmıştır
Onu her kötülükten ve bâtıldan arındırmıştır.
Eğer ben sizin iddiâ ettiğiniz şeyi söylediysem
Elim kolum tutmaz olsun

Yaşadığım sürece sevgim ve yardımım
Rasûlullah (s.a.) âilesine âid olduğu halde bu nasıl olur?

Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

İmam Süheylî *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm*'da der ki: Hasan b. Sâbit'in Hz. Âişe'ye iftirâ uyduranlar arasında olmadığı söylenmiştir. Fakat onun onlardan biri olduğunu söyleyenler, iftirâcılara had uygulandığı sırada söylendiği rivâyet olunan şu beyti delil getirirler:

Lâyık olduğu cezâyı tattı Hassân,
Hamne ve Mistah o çirkin sözü dediklerinden dolayı

Hassân'ın iftirâdan berî olduğunu ileri sürenler ise beytin rivâyetinin şöyle olduğunu söylerler:

Abdullah (b. Übeyy) lâyık olduğu cezâyı tattı…

Âyetin mânâsı şöyledir: Âişe hakkında iftirâ uyduranlar, îman ile vasfedilmeleri yönünden sizin içinizden bir gruptur. Abdullah b. Übeyy de hakîkatte münâfıkların reisi olmasına rağmen zâhiren kendileri hakkında îmanla hükmedilenler cümlesindendir.

"*Bunu*" bu ağır iftirâyı "*kendiniz için bir kötülük sanmayın*" Burada hitâb, daha baştan tesellî etmek üzere Rasûlullah (s.a.), Ebû Bekir, Âişe, Safvân ve mü'minlerden bu iftirâya üzülenleredir.

"*Aksine*" çok büyük sevab kazanmanız sebebiyle "*o, sizin için bir iyiliktir.*" Çünkü o açık bir imtihan, âşikâr bir denemedir. Sizin temizliğiniz ve şânınızı yüceltme konusunda on sekiz âyet indirerek Allah katındaki değeriniz ortaya çıkmış, sizin hakkınızda ileri geri konuşanlar şiddetle tehdid edilmiş, sizin için iyi zanda bulunanlar övülmüştür.

"*Onlardan*" o gruptan *"her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse*" günaha daldığı ölçüde onun karşılığı cezâ "*vardır.*" Çünkü onlardan bir kısmı iftirâyı konuştu, bazısı buna güldü, bir kısmı da sustu ve onları men' etmedi.

*et-Te'vîlât'*ta der ki: "Onlardan her birine iftirâsı, zannının bozukluğu ve peygamberlerinin zevcesinin hürmetini lekelemesi nisbetinde cezâ vardır."

"*Onlardan*" o gruptan "*(elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen*" yâni bu ağır iftirânın çoğunu üstlenen "*kimse*" Abdullah b. Übeyy "*için de büyük bir azâb vardır."* Çünkü Rasûlullah (s.a.)'e düşmanlığı sebebiyle ilk kez iftirâyı uydurup insanlar arasında yaymıştır. Yâni Abdullah b. Übeyy için bir tür elemi büyük azâb vardır. Çünkü kötülüğün büyük bir bölümü ondan kaynaklanmıştır. İftirâyı ilk önce o başlattığından o iftirâyı dile getiren herkese olacak cezânın bir misli onun için de hâsıl olmuştur. Çünkü Rasûlullah (s.a.): *"Kim kötü bir çığır açarsa onun günahı ve kıyâmete kadar onunla amel edenlerin günahı o kimseye yazılır."*[123] buyurmuştur.

el-Müfredât'ta der ki: "Burada kötü bir çığır açıp insanların kendisine uyduğu

kimsenin günahının daha büyük olacağına dikkat çekilmektedir.”

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de şöyle der: “Onun için büyük azâb vardır.” İşlediği günah sebebiyle hesâba çekilip cezâlandırılır. Bu ise hem dünya hem âhirette hüsrâna uğramaktır.” Sonra da mezkûr hadis zikredilmiştir.

Mesnevî’de der ki:

A delikanlı, kim kötü bir âdet koyar,
İnsanlar da körlüklerinden o yola düşerse
O günahların hepsi onun üzerine toplanır;
Çünkü o baştır, ötekilerse kuyruk

لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْراًۙ وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُبِينٌ ﴿١٢﴾

12. Bu iftirâyı işittiğinizde erkek ve kadın mü’minlerin, kendileri hakkında hüsnüzanda bulunup da: “Bu, apaçık bir iftirâdır” demeleri gerekmez miydi?

Ey bâtıl söze dalanlar, “*Bu iftirâyı işittiğinizde…*” “لَوْلَٓا” edâtı, mâzî fiilin başına geldiğinde bir fiilin terk edilmesi sebebiyle azarlamak ve kınamak mânâsınadır. Çünkü mâzî fiilde taleb, yâni emir ya da nehiy mânâsı düşünülemez. Muzârî fiilin başına geldiğinde ise bir fiilin yapılmasını teşvik ve taleb (emir) mânâsına gelir.

“*Erkek ve kadın mü’minlerin, kendileri hakkında hüsnüzanda bulunup da: …*” Çünkü mü’min hakkında iyilik düşünmek, onu ayıplayanları bundan men’etmek îmânın gereğidir. Bu zannı ve men’etmeyi terk eden kimse îmânın gereğini yerine getirmeyi terk etmiş olur.

Âyetin bu kısmında ayıplamayı te’kid için üçüncü şahıs kipine geçilmektedir.

“بِاَنْفُسِهِمْ *kendileri*”nden maksad, kendileri yerine koyacakları hemcinsleridir. Nitekim başka bir âyette: ***“وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ Kendi kendinizi ayıplamayın”*** (el-Hucurât, 49/11) buyrulmuştur. Kastedilen ise: “Bazınız bazınızı ayıplamasın” demektir. Çünkü bütün mü’minler bir tek kişi gibidirler. O halde erkek ve kadın mü’minlerin, kendileri gibi mü’minlerden birisi hakkında bizzat iftirâda bulunan kimseden veya dolaylı olarak böyle bir söz işittiklerinde hüsn-i zanda bulunmaları vâcibdir.

O anda *“Bu,”* söz *“apaçık”* âşikâr ve iftirâ olduğu besbelli *“bir iftirâdır”* mü’minlerin annesi, Rasûlullah (s.a.)’in haremi Sıddîk’ın kızı Sıddîka’dan nasıl böyle bir şey beklenebilir! *“demeleri gerekmez miydi?”* Yâni Hak Sübhânehû saygınlık ve değerlerinden ötürü Peygamber’in eşlerini bu gibi durumlarda korur.

لَوْلَا جَٓاؤُ۫ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَۚ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَٓاءِ فَاُو۬لٰٓئِكَ عِنْدَ
اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾

13. Onların *(iftirâcıların)* da bu konuda dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şâhidleri getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendisidirler.

"Onların da bu konuda" bu söz hakkında *"dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi?"* Niçin getirmediler? Yâni bu ağır iftirâda bulunanlar söylediklerine şâhidlik edecek dört kişi getirmeli değil miydiler?

Bu ifâde ya önceki âyeti tamamlamaktadır ya da Allah Teâlâ'nın yeni bir sözüdür.

"Mademki şâhidleri" dört şâhidi *"getiremediler, öyle ise onlar"* o bozguncular *"Allah nezdinde"* O'nun sağlam ve açık deliller üzerine tesis edilmiş hükmüne ve şerîatına göre*"yalancıların ta kendisidirler."* Böylece aleyhine şâhidlikte bulunulmuş bu yalan konusunda kemâl üzeredirler. "Yalancı" adı başkalarına değil, kendilerine verilmeye lâyık kimselerdir.

Kâşifi der ki: "Zâhirde ve bâtında yalancıdırlar. Eğer onlar şâhid getirselerdi zâhirde yalancı olmazlardı. Ancak onlar zâhirde şâhid getirseler bile bâtında yalancıdırlar. Zira peygamberlerin eşleri hakkında bu durum düşünülemez. Zâhirde şâhid getiremediklerinden dolayı bu işte de yalancıdırlar."

Kurtubî der ki: "Bazen kişi isnâdında doğru olduğu halde delil getirmekten âciz kalabilir. Şimdi bu kişi Allah'ın ilminde değil, şerîatın hükmüne göre ve zâhirde yalancı olmuş olur. Allah Teâlâ hadleri insanın mâhiyetine taalluk eden ilmi gereği değil, dünyada meşrû kıldığı hükmüne göre düzenlemiştir. Âlimler de dünya ile ilgili hükümlerin zâhire/görünene göre olduğu, gizliliklerin ise Allah'a âid olduğu hakkında görüş birliği etmişlerdir.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فٖي
مَٓا اَفَضْتُمْ فٖيهِ عَذَابٌ عَظٖيمٌۚ ﴿١٤﴾

14. Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftirâdan dolayı size mutlaka büyük bir azâb isâbet ederdi.

"Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı," Âyet dinleyicilere ve bütün müslümanlara birlikte hitâb etmektedir. Allah'ın dünyadaki fazlı ve rahmeti bizlere pek çok çeşit nimetler bahşetmiş olmasıdır. Tevbe için mühlet tanıması da bunlardan biridir. Âhiretteki fazlı ve rahmeti ise değişik cennet nimetlerinin yanı sıra sizin için takdir ettiği af ve mağfirettir.

"*İçine daldığınız bu iftirâdan dolayı"* yâni daldığınız zinâ isnâdı dedikodusu sebebiyle hemen *"size mutlaka"* ayıplama ve sopa cezâsının yanında küçük kalacağı

“büyük bir azâb isâbet ederdi.”

إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ
وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا ۖ وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

15. Çünkü siz bu iftirâyı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sâhibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyük *(bir suç)* tur.

“Çünkü siz bu iftirâyı, dilden dile birbirinize aktarıyor,” “إِذْ” kelimesinin zarf için olması durumunda mânâ şöyle olur: Bu iftirâyı uyduranlardan alıp dilden dile birbirinize aktardığınız vakti o büyük azâb size isâbet ederdi.

Bu iftirânın yayılması şöyle olmuştur: Medine halkından bir kimse diğeri ile karşılaşıyor ve ona yeni bir haber olup olmadığını soruyor, o da ona bu iftirâdan bahsediyordu. Sonunda bu iftirâ dağıldı ve yayıldı. Öyle ki konuşulmadığı bir tek ev bile kalmadı.

el-İrşâd’da der ki: “اَلتَّلَقُّفُ ,اَلتَّلَقِّى ve اَلتَّلَقُّنُ kelimelerinin mânâları birbirine yakındır. Ancak ilki karşılama, ikincisi bir şeyi sür’atle kapıp alma/kapıp kaçırma, üçüncüsü ise beceri ve mahâret mânâsı taşımaktadır .

“Hakkında bilgi sâhibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz.” Söz sâdece ağızla söylendiği halde âyette “ağzınızla söylüyorsunuz” şeklinde bir ifâdenin kullanılmasındaki maksad şudur: Haber verilmek istenen şey önce kalben tasdik edilir sonra dille söylenir. Uydurulan bu iftirâ ise hakkında kalplerde bir bilgi olmaksızın sadece dille söylenmiştir. Böyle yapmak ise Allah Teâlâ’nın: ***“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme”*** (el-İsra, 17/36) emri gereğince haramdır. Yâni siz, hakkında kalplerinizde bir dayanak, onu doğrulayacak bir bilgi bulunmayan sadece ağızlarınıza mahsus olan bir söz söylüyorsunuz.

“*Bunun önemsiz”* neticesi olmayan veya ağır bir cezâyı gerektirmeyen kolay bir şey *“olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında”* günah olma ve azâbı gerektirme açısından *“çok büyük (bir suç) tur.*

Nakledilir ki bir kimse ölüm ânında telâşlanıp hüzünlendi. Niçin böyle yaptığını soranlara: “Benim dikkat etmediğim fakat Allah katında büyük olan günahlarımdan korkuyorum.” diye cevap verdi.

Birisi de şu tavsiyede bulunmuştur: “Günahlarından hiç birini hurma çekirdeğindeki oyuk kadar küçük görme. Çünkü sana göre o kadar küçük olan günah belki Allah katında hurma ağacı kadardır.”

Abdullah b. Mübârek: “Bu âyetin, ancak büyük iddiâlarda bulunmaya alışkanlık hâline getiren, peygamberler ve büyüklerin hâllerini nakletme konusunda Rabbine karşı cür’etkâr davranan, Rabbinin heybetinden korkmayan ve O’ndan utanma hususunda

kendisini bundan alıkoymayan kimseler hakkında indiğini zannediyorum" demiştir.

Tirmizî de der ki: "Kendi üzerinde cereyan eden boş iddiâları önemsiz gören kimse Allah'ın büyülttüğünü küçük saymıştır. Çünkü Allah: *"Siz onu önemsiz sayıyorsunuz ama o Allah katında büyüktür"* buyurmuştur."

Eğer mertsen, kendi insanlığından/cömertliğinden dem vurma
Her süvari meydana top sürmez

وَلَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۗ سُبْحَانَكَ
هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾

16. Onu duyduğunuzda: "Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftirâdır" demeli değil miydiniz?

Bu iftirâyı ortaya atanlardan ve onlara uyanlardan "*onu duyduğunuzda:"* onları yalanlamak ve işledikleri günahtan dolayı kendilerini korkutmak üzere *"bunu"* bu sözü *"konuşup yaymamız bize yakışmaz."* bizim böyle bir şey yapmamız mümkün değildir. Hiçbir şekilde bizden bu sâdır olmaz.

Bu söz, doğru ve istikâmet üzere o iftirânın varlığını değil, onu konuşmanın varlığını reddetmektedir.

"Hâşâ!" "سُبْحَانَكَ" lâfzı, bu iftirâyı ağızlarına dolayanlara karşı hissedilen taaccübü ifâde için kullanılmıştır. Aslında Allah Teâlâ'nın taaccübe şâyân bir san'atını görünce, bu ve benzeri şeyleri yapmanın O'na asla zor gelmeyeceğini belirtmek maksadıyla kullanılan bir sözdür. Daha sonra şaşılacak her durumda kullanılan bir söz hâline gelmiştir. Veya burada bu, Allah Teâlâ'yı sevgili peygamberinin zevcesini günahkâr yapmaktan tenzih için zikredilmiştir. Çünkü Peygamber eşinin böyle bir günaha teşebbüsü insanları ondan soğutur, uzaklaştırır. Ayrıca bu, evlilikten beklenen gayeyi de ortadan kaldırır. Peygamber hanımlarının kâfir olması meselesi ise daha önce geçmişti. Hak Teâlâ, Peygamberin muhterem eşini suçlayan kimseden berîdir.

"Bu," hiç kimsenin konuşması doğru olmayan bu iftirâ *"çok büyük bir iftirâdır" demeli değil miydiniz?*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de açıklandığına göre "bühtân" bir kimse aleyhinde yapmadığını yaptı demektir. Buna göre mânâ 'onu ağzına almak Allah katında büyük bir yalandır' demek olur. Ya da şaşılan şeyin, yapmadığı şeyi 'yaptı' diye söylenen şahsın büyüklüğü sebebiyle ona şaşmak demektir.

Ebû Saîd Harrâz (k.s.)'un *"*Ebrârın iyilikleri, mukarrabîne göre günahtır." dediği gibi günahların büyüklüğü ve küçüklüğü sâdır oldukları şahıslara göre olduğu gibi, ilgili olduğu şeylere de göredir.

يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾

17. Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır.

Ey Âişe hakkında uydurulan iftirâyı dillerine dolayanlar! *"Eğer"* Allah'a, Rasûlüne ve âhiret gününe *"inanmış insanlarsanız,"* -çünkü îman buna mâni olur- "*Allah, bir daha"* hayâtınız boyunca *"buna benzer tutumu tekrarlamaktan"* bir daha böyle bir iftirâyı konuşup diline dolamaktan *"sizi sakındırıp uyarır"* yâni size öğüt verir.

"اَلْوَعْظُ" nasihat edip öğüt vermek ve işlerin sonunu hatırlatmaktır.

Burada bir daha bu gibi bir günaha teşebbüs edenin kendilerini îmandan çıkacağına işâret vardır. *el-Kebîr*'de der ki: "Bu iftirâyı konuşan da duyup reddetmeyen de bunda dâhildir. Çünkü her ne kadar önce olanın günahı daha büyükse de her ikisi de câiz olmayan bir işi yapmakta eşittirler.

وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾

18. Ve Allah âyetleri size açıklıyor. Allah, *(işin iç yüzünü)* çok iyi bilir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

"Ve Allah" öğüt almanız ve kendileri ile edeblenmeniz için şer'î hükümlere ve güzel edeblere açık açık delâlet eden *"âyetleri size açıklıyor."*

Yâni onları açık ve mânâlarına delâleti zâhir olarak indiriyor. Yoksa önceden böyle olmayıp da sonradan onları açıklamıyor.

"Allah," küçük büyük mahlûkâtının her hâlini *"çok iyi bilir,"* bütün planlarında ve işlerinde *"hüküm ve hikmet sâhibidir."* O halde risâletini tebliğ için seçtiği ve halkı günahlardan arındırıp hakka çağırmak üzere görevlendirdiği zâtın haremi hakkında söylenenler nasıl doğru olabilir?

Kâşifî der ki: "Allah Teâlâ, Hz. Âişe'nin iffet ve namusunun temiz olduğunu bilir. Yine Allah, onun âr ve namusunun pak olduğu husûsunda hüküm vermiştir."

Onun iffet ve ismet yakası hatâ ve kir pisliğinden arınmıştır
Onun ayıbını arayan baştan ayağa çirkefe bulanmıştır

Şâir ne de güzel söylemiştir:

Senin namusunu ayıplamak kimin haddine?
Gül yaprağına damlayan yağmur damlası gibi pâksın

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ seçkin kullarını edeblendirmek, terbiye etmek, derecelerini yükseltmek ve yakınlıklarını artırmak için onlara her ne kadar kahır sûretinde bile olsa lütfun hakîkatine ermeye sebep olacak musîbetler verir. İşte ifk hâdisesi kahır sûretinde olsa da Hz. Peygamber (a.s.), Hz. Âişe (r.a.), onun anne-babası ve bütün sahâbe için bir deneme, imtihan, terbiye ve tehzib olmuştur. Çünkü altını saflaştırmak için ateş neyse ilâhî dostluk için de belâ ve imtihan odur (فَاِنَّ الْبَلَاءَ لِلْوَلَاءِ كَاللَّهَبِ لِلذَّهَبِ). Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.) *"İnsanlar içinde en şiddetli belâlara uğrayanlar peygamberlerdir. Sonra veliler, daha sonra da manevî mertebelerine göre diğer insanlar gelir."*[124] buyurmuştur. Başka bir hadiste de: *"Kişi, dînine bağlılığı ölçüsünde belâya uğratılır."* buyrulmuştur. Çünkü Allah Teâlâ sevdiği has kullarının kalpleri için çok kıskançtır. Onlar birbirinde sükûnet bulup bağlandıklarında onlardan her birini diğerinden uzaklaştıracak ve kendi hazretine yöneltecek bir hâdise yaratır.

Rasûlullah (s.a.)'e de: "Sana insanlardan en sevimlisi kimdir?" diye sorulunca "*Âişe*" diye cevap vermiş[125], onda sükûnet bulmuş ve: *"Ey Âişe! Senin sevgin kalbimde bir düğüm gibidir"* buyurmuştur. Bazı rivâyetlere göre Hz. Âişe de Rasûlullah (s.a.)'e: "Yâ Rasûlallah! Ben seni ve sana yakın olmayı seviyorum" demiştir. İşte Allah Teâlâ ifk hâdisesini meydana getirdi de Rasûlullah (s.a.) kalbinden Hz. Âişe'nin sevgisinin düğümünün çözülmesiyle kalbini ondan Allah'a çevirdi. Hz. Âişe (r.a.) da mâsûmiyeti ortaya çıkınca Rasûlullah (s.a.)'e: *"Biz sana değil Allah'a hamd ederiz"* diyerek kalbini ondan Allah'a çevirdi. Böylece Allah bu muhabbetin derinliğini gösterdi, şüpheyi giderdi ve Hz. Âişe'nin günahsızlığını ortaya çıkardı. Aynı zamanda onları edeblendirdi, terbiye etti, kendisine yaklaştırdı, derecelerini ve yakınlıklarını artırdı.

Hikem-i Atâiyye ve Şerhi'inde der ki: "Hz. Âişe hakkında uydurulan iftirâdan berî olduğunu bildiren âyetler inip Rasûlullah (s.a.)'in lisânıyla tilâvet olununca Hz. Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) kemal cihetinden Hz. Âişe'ye nazar ederek: "Ey Âişe! Rasûlullah (s.a.)'e teşekkür et." dedi. Hz. Âişe ise tevhîdin aslına bakarak: "Hayır vallahi! Allah'tan başka kimseye teşekkür etmem" diye karşılık verdi. Çünkü bu halde Hz. Âişe'nin kalbinden Allah'tan başkasına yer kalmamıştı. Ebû Bekir (r.a.) ise ona sahvda en kâmil makamı işâret etmiştir. Bu makam, bakâ-billâh makamıdır. Bakâ-billâh makamı ise hüküm ve hikmetin hakkını vererek Allah'ın yarattığı eserlerin varlığını tanımayı ve iki dünyayı imar etmeyi gerektirir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Bana ve anne-babana şükret."*** (Lokman, 31/14) buyurmuş, ana-babaya teşekkürü, kendine şükür ile bitiştirmiştir. Çünkü senin hakîkî varlığın Allah'ın fazlı ve keremi olduğu gibi mecazî varlığının aslı da anne-babandır. Hakikatte nimet Allah'a âid olduğu gibi hakîkatte şükür de O'na âiddir. Mecâzda nimet başkalarına âid olduğu gibi mecazda şükür de başkalarına âiddir. Rasûlullah (s.a.): *"İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükretmez."*[126] buyurmuş ve insanlara teşekkürü Allah Teâlâ'ya şükrün sıhhati için şart kılmıştır. Yahut Allah Teâlâ'nın şükre vereceği sevabın ancak kullarına teşekkür

etmesini bilenlere yönelik olduğunu ifâde etmiştir.

Hz. Âişe (r.a.) genel olarak bütün vakitlerinde değil, sadece o sözü söylediği vakitte şehâdet âleminden alınmış idi. Rabb'inden başkasına şuûru yoktu ve eşyâdan tamamen gâib idi/geçmişti. Çünkü Mevlâ'nın kendisine olan minnet ve lütfuna duyduğu sevincin sultânı/gücü kendisini kaplamıştı. Onun için Allah'tan başkasına îtibar etmeksizin ancak Vâhid ve Kahhâr olanı gördü. İçinde bulunduğu hâle göre bu makam, makamların en üstünüdür. Bu makam, babamız İbrahim (a.s.)'ın "Rabbimden bir şey istemektense O'nun hâlimi biliyor olması bana yeter!" dediği zamanki makamıdır.

Nimeti tamamlamak, hürmeti korumak, lâyıkınca âdâbını yerine getirerek Hakk'ın murâd ettiği hususlarda sebât etmek konusunda niyaz edilip yalvarılacak olan tek varlık Allah'tır. O bize yeter; O ne güzel vekildir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah'a giden iki yol vardır. Birisi selâmet ehlinin yolu, diğeri melâmet ehlinin yoludur. Selâmet ehlinin yolu cennete ve derecelerine varır. Çünkü onlar varlıklarının zindanında mahpus kalmışlardır. Melâmet ehlinin yolu ise Allah'a ulaşır. Çünkü melâmet, varlık hapishânesinin kapısının anahtarıdır. Varlık onunla kar güneşte eridiği gibi erir. Varlık eridiği ölçüde Allah Teâlâ'ya vuslat gerçekleşir.

Allah Teâlâ Hz. Âişe'yi selâmetle varlık hapsinden çıkarmak için ona melâmet kerâmetini ikram etmiştir. Bu, Hz. Âişe'nin velâyetine/Hakk'ın dostluğuna erdiğine delâlet eder. Çünkü Allah bir kulunu velî/dost edinince onu, yaratılmış olan varlığın karanlıklarından kıdem nûruna (başlangıcı olmayan nûra) ulaştırır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Allah îman edenlerin dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."*** (el-Bakara, 2/257) buyurmuştur."

Hâfız der ki:

Vefâ gösterelim, halkın kınamasını hoş görelim, hoş olalım
Çünkü yolumuzda incinmek kâfirliktir

Mollâ Câmî (k.s.) da der ki:

Aşk, senin derdin için her gönülde bir ev yapınca
Onun temeli, ilk önce melâmet taşından düşer

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾

19. Îmân edenler arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da âhirette de çetin bir cezâ vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

“Îmân edenler” îmanlarını hâlis kılanlar *“arasında*” veya mü’minler hakkında “*çirkin şeylerin yayılmasını*” ortaya çıkmasını “*arzulayan”* isteyen *“kimseler”* (ki onlar Abdullah b. Übey ve ifk hâdisesinde ona tâbi olanlardır) *“için”* bu sebepten “*dünyada da”* had ve benzeri gibi *“âhirette de”* ateş ve ona bağlı *“çetin bir cezâ vardır.”* Elemine dayanılmaz bir tür azâb vardır.

“ٱلْفَاحِشَةُ” fiillerin ve sözlerin çok çirkin olanlarına denir. Burada kasdedilen ise zinâ, yâni zinâ haberinin/dedikodusunun yayılmasıdır.

Şeyhzâde der ki: “Âyetin mânâsı, onlar kendileri yaymadan ve ortaya atmadan îman edenler hakkında çirkin şeylerin yayılmasını istemekle vasfedilmeleri değildir. Çünkü bu kadar bir suç dünyada haddi gerektirmez. Bilakis âyetin mânâsı, maksadlı olarak ve yayılmasını isteyerek Safvan ve Âişe gibi îman eden kimseler hakkında çirkin şeyleri ve zinâ dedikodusunu yayan kimseler için… demektir.

el-İrşâd’da der ki: “Çirkin şeylerin yayılmasını isteyen ve bununla birlikte bizzat yaymaya girişen kimseler, demektir. Bunun açıkça ifâde edilmemesi onların bunu arzuladıklarının zikredilmesiyle yetinildiğindendir. Çünkü muhabbet ve arzu mutlaka onu peşinden getirir.

Âyette “îmân edenler” zikredilmiştir. Çünkü insanlar içinde asıl olan mü’minlerdir.

“*Allah*” her şeyi, özellikle de çirkin şeylerin yayılmasını isteyenlerin içlerinde gizlediklerini hakkıyla *“bilir, siz bilmezsiniz.”* O halde siz had ve benzeri konularda zâhire göre amel edin, gizlilikler ise Allah’a âiddir.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَؤُفٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٠﴾

20. Ya sizin üstünüze Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı, Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı *(hâliniz nice olurdu)*!

Burada şartın cevabı hazfedilmiştir. Yâni, Allah’ın fazlı ve nimet vermesi olmasa, size şefkat ve merhameti fazla olmasa, işlediğiniz hatâlardan dolayı sizi acelece cezâlandırırdı.

19 ve 20. âyetlerde bazı işâretler vardır:

1- İfk ehli, iftirâlarını ortaya koymaları sebebiyle cezâlandırıldıkları gibi onu yayma arzusunu gizlemeleri sebebiyle de cezâlandırılırlar. İşte bu, mü’minlerin elleriyle ve dilleriyle kimseye eziyet etmemeleri gerektiği gibi kalp selâmetine de sâhip olmaları gerektiğine delâlet eder. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Ben, cehennnem ehlinin duyacağı şekilde göğüslerini döven bir topluluk biliyorum. Bunlar insanların ayıplarını araştıran, onların gizlilik perdelerini yırtan ve onlar hakkında çirkin şeyler yayan kötü huylu kimselerdir.”*[127] Yine bir hadiste: *“Kötülemek amacıyla*

müslüman bir kişi hakkında asılsız bir söz yayan kimseyi bu yüzden cehenneme atmak Allah üzerine bir borçtur."[128] buyrulmuştur. Nitekim *el-Kebîr*'de böyle geçmektedir. Âyetlerde zikredildiği üzere ifk ehlinin yaptıklarını îman ehlinden olanlar yapamaz. Îman ehlinden olanlar, Rasûlullah (s.a.)'in şu hadislerinde buyurduğu gibi davranırlar: *"Mü'minler, mü'minler için birbiriyle kenetlenmiş binâlar gibidir."*[129] ve *"Birbirlerini sevme ve birbirlerine merhamet etme bakımından mü'minler bir tek nefis gibidirler. Onun bir uzvu rahatsız olduğu zaman vücûdun diğer kısımları da uykusuzluk ve ateşle ona ortak olurlar."*[130]

Sa'dî der ki:

Âdem evlâdları yekdiğerinin uzvu demek
Bir asıldan yaratıldıkları bî-şüphe vü şek
Hangi bir uzva erişse farazâ bir âfet
Düşünün: Diğer uzuvlarda kalır mı râhat
Gayrın ahvâline kim kendini bîgâne tanır
Âdem evlâdı demekten ona insan utanır

Müslümanlara arka çıkmak, ehl-i dîne yardım etmek ve bütün mü'minlere iyilik istemek dînin rukünlerindendir. Fitneyi ve insanların ayıplarını ifşâ etmeyi sevenler şeytan gibi halkın en şerlisidirler.

2- Allah Teâlâ'nın cezâyı hemen vermemesi günahkârları tevbeye yönlendirmek içindir. Bu da âhiretteki azâbın günahta ısrara bağlı olduğuna delâlet eder. Rasûlullah (s.a.)'in: *"Kıyâmet günü olduğunda Allah Teâlâ Âişe'ye iftirâ edenlere halkın gözü önünde seksener sopa vurduracaktır. Onlardan muhâcirlerden olanlar benden bağışlanma dileyecek ben de ey Âişe bunu seninle istişâre edeceğim."*[131] hadisi de bu mânâya hamledilmelidir. Râvî der ki: Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.)'ın böyle buyurduğunu işitince -ki o anda evde bulunuyordu- ağladı ve şöyle dedi: "Seni hak ile peygamber olarak gönderene yemin ederim ki senin sevinmen bana, benim sevinmemden daha sevimlidir." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) tebessüm etti ve: "Sıddîk'ın kızı!" diye latîfede bulundu.

3- Burada Allah Teâlâ'nın kullarına olan sonsuz kerem, rahmet ve lütfu dile getirilmiştir. Çünkü O, her ne kadar kulları dünya ve âhirette can yakıcı azâbı hak etseler de onlara iyilikte bulunur, onlara acır ve onları kötü sıfatlardan temizler. Çünkü O, mahlûkâtı kendilerine azâb etmek için değil, rahmet etmek için yaratmıştır. Eğer azâb için yaratmış olsaydı bu da yine onların kötü tercih ve irâdeleri cihetinden olurdu.

Allah bizi ve sizi elîm bir azâba uğramamıza sebep olacak kötü sıfatlardan korusun. Bizi cennet diyârında güzel nimetlere ve yüksek derecelere ulaştıracak güzel ahlâkla şereflendirsin.

---

[121]. *Buhârî*, Hibe 15, Cihad 64. *Meğazi* 34; Tefsir, (24) 6; *Müslim*, F. Sahâbe, 88; *İbn Mâce*, Nikâh, 47; *Dârimî*, Cihad, 30; *Müsned*, VI, 114, 117, 197, 269

[122]. *Aclûnî*, I, 449

[123]. *Müslim*, İlim, 15; *Nesâî*, Zekat, 64; *İbn Mâce*, Muk. 14; *Dârimî*, Muk. 44; *Müsned*, II, 505, IV, 357, 359

[124]. *Tirmizî*, Zühd, 56; *İbn Mâce*, Fiten, 23

[125]. *Buhârî*, Meğâzî, 63; *Müslim*, Fedâilu's-sahâbe, 8

[126]. *Ebû Dâvûd*, Edeb, 11; *Tirmizî*, Birr, 35; *Müsned*, II, 258, 295, III, 32, 74; IV, 278

[127]. *Mevsûatü etrafi'l-hadîs* IV, 674 (Emâli eş-Şecerî, II, 181'den)

[128]. ed-*Dürru'l-mensûr*, IV, 182

[129]. *Buhârî*, Salat, 88; Edeb, 36; *Müslim*, Birr, 65; *Tirmizî*, Birr, 18; *Nesâî*, Zekat, 67; *Müsned*, IV, 104, 405, 409

[130]. *Buhârî*, Edeb, 27; *Müslim*, Birr, 66; *Müsned*, IV, 270

[131]. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 169

ALLAH'IN BAĞIŞLAMASINI ARZULAMAZ MISINIZ?

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ وَمَنْ يَتَّبِعْ
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَوْلَا فَضْلُ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَدًاۙ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يُزَكّ۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ اُو۬لُوا الْفَضْلِ
مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُٓوا اُو۬لِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاك۪ينَ وَالْمُهَاجِر۪ينَ
ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُواۜ اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ
لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ
الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظ۪يمٌۙ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْد۪يهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفّ۪يهِمُ اللّٰهُ د۪ينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ
اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُب۪ينُ ﴿٢٥﴾ اَلْخَب۪يثَاتُ لِلْخَب۪يث۪ينَ وَالْخَب۪يثُونَ
لِلْخَب۪يثَاتِۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّب۪ينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ اُو۬لٰٓئِكَ مُبَرَّؤُ۫نَ
مِمَّا يَقُولُونَۜ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ ﴿٢٦﴾

21. Ey îman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği *(yüz kızartıcı suçları)* ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.

22. İçinizden fazîletli ve servet sâhibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere *(mallarından)* vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

23. Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zinâ isnâdında bulunanlar, dünya ve âhirette lânetlenmişlerdir. Ve onlar için çok büyük bir azâb vardır.

24. Ki o gün dilleri, elleri ve ayakları onların yaptıklarına şâhidlik edecektir.

25. O gün Allah onlara gerçek cezâlarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık gerçek olduğunu anlayacaklardır.

26. Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz

kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, *(iftirâcıların)* söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.

"Ey îman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin."

"خُطُوَةٌ" , "خُطْوَةٌ" kelimesinin çoğuludur. O ise yürüyen kimsenin iki ayağı arasındaki mesafe, yâni adımdır. "خَطْوَةٌ" ise bir kez adım atmak demektir. Burada adım söz konusu olmasa da 'adımları takip etmek" iktidâ etmek/uymak, peşinden gitmek ve yoluna uymak mânâsında kullanılmıştır. Burada kasdedilen ise şeytanın sîreti ve yoludur. Yâni şeytanın sizi çağırdığı, kalplerinize vesvese verip gözlerinize süslediği yollara girmeyin. Çirkin şeyleri yaymak ve yayılmasını arzulamak da bunlardan biridir.

"*Kim şeytanın adımlarını takip ederse,"* çirkin ve kötü bir iş yapmış olur. "*muhakkak ki o,"* şeytan *"edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder."*

"اَلْفَحْشَاءُ" ve "اَلْفَاحِشَةُ" ister fiil ister söz olsun örfe ve akla göre çok çirkin sayılan şey demektir. "اَلْمُنْكَرُ" ise şerîatın reddettiği işlerdir.

Ebü'l-Leys der ki: "اَلْمُنْكَرُ" hiçbir şerîat ve sünnette yeri olmayan şeydir."

el-Müfredât'ta ise şöyle der: "اَلْمُنْكَرُ" düzgün akılların çirkin olduğuna hükmettiği yahut akılların çirkin saymak konusunda kararsız kalıp şerîatın çirkinliğine hükmettiği her şeydir.

Âyette onların durumunu tahkir etmek üzere şeytanın kötülüğü süslemesi ve onları şerre teşviki istiâre yoluyla "emretmek" diye ifâde edilmiştir.

Bu açıklamalarla, günahları yok eden tevbeye muvaffak kılarak ve o günahlara keffâret olacak hadler koymak sûretiyle "*Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla"* ilâ-nihâye olmasa da kıyâmete kadar *"temize çıkamazdı"* günahların kirinden temizlenemezdi.

"Fakat Allah" size yaptığı gibi lütuf ve rahmetinin eserlerini üzerine boşaltarak, tevbeye yönlendirerek, sonra da tevbesini kabul ederek kullarından *"dilediğini arındırır"* temize çıkarır.

Burada Kaderiyye aleyhine bir delil vardır. Çünkü onlar nefislerin temizlenmesinin Allah'ın tevfîkı olmaksızın tâat ve ibâdetlerle olacağını iddiâ etmişlerdir.

"*Allah işitir"* sözleri çok iyi işitir. Hz. Âişe'ye iftirâ ile ilgili söyledikleri sözler ve bundan tevbe etmeleri de buna dâhildir *"ve"* bilinen her şeyi *"bilir."* O kimselerin niyyetleri de buna dâhildir.

Burada o kimseleri tevbede samimi olmaya teşvik vardır.

Niyet hâlis olmayınca amelden ne çıkar?

Bu âyette bâzı hususlara işâret edilmiştir:

1- Şeytanın adımları çoktur. Bu adımlar edebsizlik ve kötülük (fahşâ ve münker) diye ifâde edilen şeylerin tamamıdır. İftirâ, sövme, yalan ve insanların ayıplarını araştırma gibi kötü davranışlar bunlara dâhildir. Bir hadiste: *"Âdemoğlunun bütün konuştukları aleyhinedir. Ancak iyiliği emretmesi, kötülüğü yasaklaması ve Allah'ı zikretmesi hâriç."*[132] buyrulmuştur. Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: *"Kardeşin seni tasdik edip doğruladığı ve senin de ona yalan söylediğin halde ona yalan bir söz söylesen büyük bir hıyânette bulunmuş olursun."*[133] Başka bir hadiste de: *"Kendi ayıbıyla uğraşması başkalarının ayıplarını araştırmasına mâni olan, helâl olarak kazandığı maldan infak eden, fıkıh ve hikmet ehliyle beraber olan, cehâlet ve mâsıyet ehlinden uzak duran kimselere müjdeler olsun."*[134] buyurmuşlardır.

Bazıları demişlerdir ki: Şeytanın adımları, Allah'a karşı gelmekle ilgili yapılan adaklardır. Nitekim **Ebu'l-Leys Tefsîri**'nde böyle denir. Namaz, oruç ve benzeri gibi edebsizlik ve kötülük olmak bir yana kişiyi edebsizlik ve kötülükten alıkoyan ibâdetlerle ilgili yapılan adaklar bunlardan hâriçtir.

2- Nefisleri tezkiye edip temizleme işi tamamen Allah'a âiddir. Çünkü Allah fazlı ve rahmetiyle kulu tâatlara ve nefsini temizleyecek sebepleri yerine getirmeye muvaffak kılar. Fakat kulun, kendisinden Allah'ın murâdına uygun olarak tezkiyenin nasıl yapılacağını öğreneceği bir üstâza ihtiyacı vardır. Bu bakımdan en büyük vesîle Rasûlullah (s.a.) Efendimiz, sonra onun Allah'a irşâd edip ulaştırdığı kimselerdir.

Şeyhülislâm **Abdullah Ensârî** (k.s.) der ki: Bana hadis ve şerîat ilimlerini öğreten hocalarım pek çoktur. Fakat tarîkat şeyhim sadece Şeyh **Ebü'l-Hasan Harakânî** (k.s.)'tur. Onu görmeseydim hakîkati öğrenemezdim. İrşâd ehilleri, din yolunun hidâyet rehberleri ve yakîn kapılarının anahtarlarıdır. İnsan-ı kâmilin varlığı bir ganîmet, onun sohbetinde bulunmak büyük bir nimettir.

Ey dost, şu öğüdüme kulak ver
Git, bir devlet sâhibinin terkisine yapış
Damla sedefin içine girmedikçe
Parlak bir mücevher olup parlayamaz

Hakîkî tezkiye, kalbi önce günah ve masiyetlere meyilden temizledikten sonra ağyâra bağlılıktan da temizler. Âyetteki "*dilediğini*" ifâdesi dileyenin sadece Allah olduğunu belirtir. Çünkü münâfıklar ve kalpleri paslı olanlar gibi herkes tezkiye edilmeye/temizlenmeye lâyık değildir.

3- Mistah gibi Bedir ehlinden olup ifk hâdisesine karışanların mağfiret olunduğuna işâret edilmiştir. Bir sonra gelecek âyette Mistah'ın durumuna özel bir yer verilmesi de buna delâlet eder. Allah'ın Bedir ehline rahmet ve mağfiret nazarıyla bakmış "*İstediğiniz gibi davranın, ben sizin günahlarınızı bağışladım.*" buyurmuştur.[135] Bundan maksad onlara her konuda diledikleri şekilde davranmalarına ruhsat verme değil, kendilerine olan yardımını ortaya koymak ve derecelerini yükseltmektir. Nitekim

kişi sevdiğine: ‘Dilediğini yap!’ der.

el-Mekâsıdü’l-hasene’de der ki: Müsâmahalı yahut gevşek davranana: “Sanki sen Bedir ehlindensin!” denir.”

Her bir günahtan tevbenin kabûlü kendisinden istenecek olan yalnızca Allah’tır.

وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا أُولِى الْقُرْبٰى
وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

22. İçinizden fazîletli ve servet sâhibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere *(mallarından)* vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstersinler. Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

Bu âyet, Hz. Âişe’ye iftirâ edenler arasında bulunan Mistah’a öteden beri yapmakta olduğu yardımı kesmeye yemin eden Hz. Ebûbekir Sıddîk (r.a.) hakkında inmiştir. Mistah, Mekke’den Medine’ye hicret etmiş ve Bedir savaşına katılmış fakir bir kimse idi. Ebûbekir (r.a.)’in teyzesinin oğluydu. Ebûbekir (r.a.) ona sürekli yardımda bulunurdu.

“İçinizden fazîletli” dinde fazîlet *“ve servet sâhibi”* malda eli geniş *“kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere”* sayılan bu sıfatlar bir mevsûfa âiddir. ‘Bu sıfatları taşıyan kimselere’ demektir. Çünkü söz böyle olan kimseler hakkındadır. Mistah da Hz. Ebûbekir’in yakını, yoksul ve muhâcirdir. Bu sıfatların birbirine atfedilerek getirilmesi, bunlardan her birine sâhip olan kimsenin yardım edilmeye müstehak olduğunu belirtmek içindir.

“(Mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler;” işledikleri günahtan dolayı onları *“bağışlasınlar; ferâgat göstersinler”* yâni onları kınamaktan vazgeçsinler. **Râgıb** demiştir ki: “اَلصَّفْحُ”, kınamayı ve azarlamayı terk etmektir. Aftan daha ileridir. İnsan bazen affeder, ama suçluyu kınamaktan kendini alamaz.”

Affetmeniz, kınamamanız ve size kötülük edene iyilik etmeniz karşılığında “*Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”* Allah hesâba çekip cezâlandırmaya güç ve kudret sâhibi olduğu, kulları da bunu gerektirecek çokça günah işledikleri halde yüce Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

Burada affetmeye çokça teşvik ve affetmek karşılığında cömertçe mükâfatlar vaad edilmektedir. Sanki şöyle denilmiştir: ‘Allah’ın sizi affetmesini arzu etmez misiniz?’ İşte suçluları bağışlamanız bunun gereklerinden biridir.

Rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.) bu âyeti Hz. Ebûbekir (r.a.)’a okuyunca o: “Evet, Allah’ın beni affetmesini isterim.” dedi ve Mistah’a tekrar yardımda bulunmaya

başladı. Yeminini bozduğu için keffâretini ödedi ve "Allah'a yemin olsun ki onu asla kesmeyeceğim." dedi.[136]

Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebîr'*inde verilen bilgiye göre bu âyetin nüzûlünden sonra Ebûbekir (r.a.) Mistah'a iftirâ hâdisesinden önce verdiği nafakanın iki katını vermeye başlamıştır.

Bu âyet, bir hususta yemin edip sonra onu bozmanın daha iyi olacağını düşünen kimsenin, yeminini bozup keffâretini ödemesinin câiz olduğuna delildir. Böyle bir kimse üç türlü sevap kazanır. Birincisi Allah'ın emrine uyma sevabı, ikincisi akrabasıyla bağlantı kurup ona iyilikte bulunma sevabı, üçüncüsü de yeminin keffâretini ödeme sevabı.

Bu âyetten çıkarılacak bazı sonuçlar vardır:

1- Âlimler bu âyeti Hz. Ebûbekir (r.a.)'ın fazîlet ve şerefine delil saymışlardır. Çünkü Allah Teâlâ onu, (doğrudan değil de) üçüncü şahıs kipiyle yaptığı işten nehyetmiş, fazîletini nassla belirtmiş ve şânını yüceltmek için kendisinden çoğul lafzıyla bahsetmiştir. Nitekim kavmin reisine ve büyüğüne: 'Şöyle şöyle yapmasınlar' diye hitâb edilir.

Ebûbekir (r.a.)'ın fazîletini inkâr edenler âyette geçen "اَلْفَضْلِ" kelimesini malın çokluğuna yormuşlardır. Halbuki "وَالسَّعَةِ" sözünün malın çokluğu mânâsında olduğu açıktır. Bu durumda tekrar olmuş olur. Böylece Hz. Ebûbekir (r.a.)'ın Rasûlullah (s.a.)'den sonra insanların en fazîletlisi olduğu âyetle sâbit olmuş olur.

İnsânü'l-uyûn'da der ki: "Allah Teâlâ'nın Ebû Bekir Sıddîk (r.a.)'ı fazîlet sâhibi olarak vasfetmesi, Rasûlullah (s.a.)'in de onu bu şekilde vasfetmesine uygun düşmektedir: Rivâyete göre Ali (k.v.) Hz. Peygamber (s.a.)'in huzûruna vardı. Ebûbekir (r.a.) da Rasûlullah (s.a.)'in sağında oturuyordu. Hz. Ali'yi görünce yerinden çekildi ve onu kendisi ile Rasûlullah (s.a.)'in arasına oturttu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)'in yüzü sevinçten ay gibi parladı ve: *"Fazîlet ehlinin fazîletini ancak fazîlet sâhipleri bilir."*[137] buyurdu.

Hakîm Senâî der ki:

Hz. Ebû Bekir o kadar kerem ve fazîlet sâhibidir ki
Fazlın sâhibi olan Allah onu "fazîletli" diye andı
Bu yüzden avamın gözünden uzakta idi
Aylar ve yıllar boyu gece gündüz her işinde
Mağarada iken ikinin ikincisiydi

2- Âyet kötülük yapana iyilik yapmaya, ona karşılık vermemeye ve bununla meşgul olmayı terk etmeye dâvet konusunda yeterlidir. **Enes** (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir gün Rasûlullah (s.a.) otururken azı dişleri gözükünceye kadar güldü. **Hz. Ömer** (r.a.): "Anam babam sana fedâ olsun yâ Rasûlallah, sizi güldüren nedir?" diye

sorunca şöyle buyurdu: *“Ümmetimden iki adam Allah Teâlâ’nın huzûrunda diz çökmüş halde otururlar. Biri diğerini işâret ederek, ‘Yâ Rabbi, bundan benim hakkımı al.’ der. Allah Teâlâ da ona kardeşinin hakkını ödemesini emreder. Adam: ‘Ya Rabbî iyiliklerimden hiç bir şeyim kalmadı, ne vereyim?’ deyince diğeri, ‘Yâ Rabbi, o halde günahlarımın bir kısmını yüklensin.’ der.”*

Sonra Rasûlullah (s.a.)’in gözleri yaşla doldu ve şöyle buyurdu: *“İşte o pek büyük bir gündür. O gün insanlar günah ağırlıklarının üstlerinden alınmasına ihtiyaç duyarlar.”*

Sonra şöyle buyurdu: *“Allah, o iki kişiden ilk konuşana: “Gözünü yukarı kaldır ve cennetlere bak.” buyurur. O kişi: “Yâ Rabbi gümüşten yapılmış şehirler, altından yapılıp incilerle süslenmiş saraylar görüyorum. Bunların hangi peygamberin, hangi sıddîkın veya hangi şehidin?” diye sorar.* Allah Teâlâ: “Ücretini verenlerin.” buyurur. Adam: “Ya Rabbi bunların ücretini vermeye kim güç yetirebilir ki?” der. Allah Teâlâ: “Sen buna güç yetirebilirsin.” buyurur. Adam: “Ya Rabbi, ne ile?” der. Allah Teâlâ: “Kardeşini affetmekle.” buyurur. Bunun üzerine adam: “Kardeşimi affettim.” der. Allah Teâlâ da: “*Kardeşinin elinden tut ve onu cennete girdir.*” buyurur.”[138]

Affını dileyen büyüklerin,
Affetmeyi bilmeli küçüklerin.
Affetmekte öyle bir lezzet vardır ki intikamda yoktur

3- Bu âyetle Allah Teâlâ şeyhleri ve büyükleri terbiye edip müridlerinden hatâ yapanları ve ayağı sürçenleri terk etmemelerini ve Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmalarını öğütlemiştir. Çünkü Allah bütün günahları affeder, onlara aldırmaz. Yine onlara, müridlerine verdikleri şeyleri vermemezlik etmemelerini ve kendilerine bildirilen gayb hükümlerini onlara haber vermelerini öğretmiştir. Çünkü istidâdı olan kimse, bir kısım beşerî mânilerle ebedî olarak tarîkat ahkâmından mahrûm kalmaz. Her hâle karşı yardımcı olan Allah’tır, yapılan kötülükleri affetmek de O’nun elindedir.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِى الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

23. Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zinâ isnâdında bulunanlar, dünya ve âhirette lânetlenmişlerdir.

“Namuslu,” kendilerine isnad edilen zinâ ve çirkin işlerden uzak olan iffetli *“kötülüklerden habersiz”* zinâ ve onun öncüllerinden hatırlarına hiçbir şey gelmeyecek kadar böyle şeylerden haberi olmayan *“mümin kadınlara zinâ isnâdında bulunanlar,”*

“اَلْغَافِلَاتْ” kelimesinde, “اَلْمُحْصَنَاتْ” kelimesinin ifâde edemediği nezâhet ve temizliği

ifâde etmektedir. *et-Ta'rîfât*'ta şöyle der: "Bir şeyden gafil olmak, o şeyi asla hatıra getirmemektir."

"اَلْمُؤْمِنَاتُ" vâciblerden ve mahzurlu şeylerden inanılması gereken her şeye hakîkî ve tafsîlî bir îmanla muttasıf olan demektir. Nitekim îman vasfı asıl olduğu halde önceki sıfatlardan geride bırakılması bunu bildirmektedir.

Âyette anlatılan Âişe Sıddîka (r.anha)'dır. Bu sıfatların çoğul olarak zikredilmesi, ona iftirâ atmanın diğer mü'minlerin anneleri olan Peygamberimiz'in eşlerine de iftirâ atmak demek olması bakımındandır. Çünkü onların hepsi de iffet, temizlik ve Rasûlullah (s.a.)'e mensub olma bakımından müşterektirler. Bu durum, ***"Nuh kavmi peygamberleri yalanladılar."*** (eş-Şuarâ, 26/105) ve benzeri âyetlerde olduğu gibidir (Halbuki onlar sadece kendi peygamberlerini yalanlamışlardı).

Onlar hakkında söyledikleri sözlerden ve onların hürmetine lekelediklerinden dolayı "*dünya ve âhirette lânetlenmişlerdir."* Çünkü mü'minler ve meleklerden lânet edenler onlara ebediyyen lânet edeceklerdir. Dünyada iyi adla anılmaktan, âhirette de rahmetten uzaklaştırıldılar. Yâni bu âlemde reddedildiler ve lânetlendiler, öbür âlemde gazaba uğratılıp kovuldular.

Lânet, öfke ve kızgınlıkla kovup uzaklaştırmaktır. Allah Teâlâ'nın lânet etmesi, âhirette cezâ vermesi, dünyada ise kuldan feyz ve yardımını kesmesidir. İnsanın lâneti ise birine bedduâ etmesidir.

"*Ve onlar için"* zikredilen ebedî lânetten başka günahlarının büyüklüğü sebebiyle *"çok büyük bir azâb vardır.*"

Mukâtil der ki: "Bu cezâ sadece münâfik Abdullah b. Übey'e âiddir. **Hz. Şeyh Necmeddîn**'in *et-Te'vîlât*'ında bağışlandığı daha önce belirtilen Mistah ve onun gibileri ayırt etmek için "İftirâcılardan Bedir ehlinden olmayanlar" demesinde de buna işâret vardır.

Bazıları ise âyette bildirilen hükmün, tevbe etmeyen her iftirâcıya âid olduğunu kabul etmenin daha doğru olacağını söylemişlerdir. Çünkü Rasûlullah (s.a.): *"Yedi büyük günahtan sakınınız. Bunlar: Allah'a ortak koşmak, sihir, haksız yere Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymak, fâiz yemek, yetim malı yemek, savaşta düşmana sırtını dönüp kaçmak ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftirâ etmektir."*[139]

İbn Abbas (r.a.), Peygamber Efendimiz (s.a.)'in zevcelerine iftirâ edenin tövbesinin kabul edilmeyeceğini, fakat onların dışında mü'min bir kadına iftirâ edenin tevbesinin kabul olunabileceğini söylemiş, sonra da Nûr Sûresinin ***"Namuslu kadınlara zinâ isnâdında bulunup"*** şeklinde başlayıp ***"Ancak bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar müstesnâdır"*** şeklinde biten 4 ve 5. âyetlerini okumuştur.

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾

24. Ki o gün dilleri, elleri ve ayakları onların yaptıklarına şâhidlik edecektir.

"*Ki o gün"* kendi irâdeleri olmaksızın *"dilleri, elleri ve ayakları onların yaptıklarına şâhidlik edecektir.*" Şâhidlik, gözün veya basîretin görmesi/müşâhedesi ile elde edilen bir bilgiye dayanan sözdür.

"عَلَيْهِمْ" ifâdesinin fâilden önce getirilmesi bu şâhidliğin onlar için zarar verici olduğunu çabucak bildirmek içindir.

Dillerinin şâhidliği, onların ağızlarına mühür vurulmadan önce olacaktır. Onun için bu âyet ile ***"O gün onların ağızlarını mühürleriz."*** (Yâsîn, 36/65) âyeti arasında bir çelişki yoktur.

Her organ sadece kendileri vâsıtasıyla yapılan suçları değil, sâhibinden sâdır olan tüm kötü amelleri haber verecektir.

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللّٰهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ
الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

25. O gün Allah onlara gerçek cezâlarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık gerçek olduğunu anlayacaklardır.

"*O gün Allah onlara gerçek cezâlarını tastamam verecek*"

"اَلتَّوْفِيَةُ" bir şeyi tam olarak cömertçe kendi isteğiyle vermektir. "اَلْوَافِى" tamamlığa ulaşan demektir. "اَلدِّينُ" cezâ/karşılık demektir. Yâni onların kötü amelleri âzâları tarafından haber verildiği gün Allah Teâlâ onlara hak ettikleri cezâlarını tam ve eksiksiz olarak verecektir.

"*Ve onlar"* âhiretin korkunç hâllerini ve sıkıntılarını gördükleri zaman *"Allah'ın apaçık gerçek"* yâni hak olduğu zâhir *"olduğunu anlayacaklardır.*" Çünkü O, dünyada onlar için hazırladığı cezânın hak olduğunu kendilerine açıklamıştı. 'Allah'ın söylediği hakkın ta kendisidir' denir.

Bu âyetlerden (23-25) şu hükümler çıkarılabilir:

1- Lânete lâyık olana lânet etmek câizdir. **İmam Gazzalî** (r.h.) şöyle demiştir: "Lânet etmeyi gerektiren üç sıfat vardır: Küfür, bid'at ve fâsıklık. Bunlardan her biri için lânetin üç mertebesi vardır:

Birincisi, 'Allah'ın lâneti kâfirlerin, bid'atçıların ve fâsıkların üzerine olsun.' demek gibi genel bir niteleme ile lânet etmek.

İkincisi, 'Allah'ın lâneti Yahûdîlerin, Hristiyanların veya Kaderiyye'nin, Hâricîlerin, Râfizîlerin ya da zinâkârların, zâlimlerin, fâiz yiyenlerin üzerine olsun.' demek gibi daha özel vasıflarla lânet etmek. Bütün bunlar câizdir. Fakat bid'atçıların bazı guruplarına lânet etmekte tehlike vardır. Çünkü bir şeyin bid'at olup olmadığını tanımak kolay bir iş değildir. Dolayısıyla hakkında sahih nakil bulunmayan şeyler hakkında

avamın ileri geri konuşması yasaklanmalıdır. Çünkü bu karşılıklı münâkaşa ve faydasız tartışmalara sebebiyet verir ve insanlar arasında kavga ortamı oluşturur.

Üçüncüsü, şahsa lânet etmek. Adamın şer‘an küfrü sâbit olmuşsa ve bir müslümana eziyet etme ihtimâli yoksa o adama lânet etmek câizdir. Meselâ ‘Allah’ın lâneti Nemrud’un, Fir’avn’ın ve Ebû Cehil’in üzerine olsun.’ demek gibi. Çünkü bunların küfür üzerine öldükleri şer‘an bilinen bir gerçektir. Fakat son nefesini ne şekilde verdiği bilinmeyen biri için: ‘Allah ona lânet etsin. O bir yahudi idi veya fâsık idi.’ demek sakıncalıdır. Çünkü o, müslüman olmuş veya tevbe etmiş, sonra da Allah’ın yakınlığını elde etmiş olarak ölmüş olabilir. O halde böyle bir kimsenin lânetlenmiş olduğuna nasıl hükmedilebilir?!

2 - Kıyâmet günü Allah’ın konuşturmasıyla âzâlar şâhidlik edeceklerdir. Günahkârların günahlarına şâhidlik edecekleri gibi itâatkârların da tâat ve ibâdetlerine şâhidlik edeceklerdir. Dil ikrar ettiğine ve Kur’an okuduğuna, el mushafı tuttuğuna, ayak mescide yürüdüğüne, göz ağladığına, kulak da Allah’ın kelamını dinlediğine şâhidlik edecektir.

Denilmiştir ki: Âzâların kıyâmet günündeki şâhidlikleri tecil edilip sonraya bırakılmış bir şâhidliktir. Halbuki onların bugün muhabbet konusunda yüzün sararması, rengin değişmesi, bedenin zayıflaması, gözlerden yaşların akması, kalbin ürperip çırpması gibi hususlarla şâhidlikleri hemenceciktir.

Hâfız der ki:

Zayıf ve güçsüzlükte nesîm gibi hoş ol
Bu yolda hastalık, sağlıktan daha iyidir

3- Cezâ ve karşılık, hak edişe göredir. Bu karşılık fâsıklar için Hak’tan ayrılık ve onun ateşiyle yanmakladır. Sâlihler için derecelere ve cennetlere ermekle, ârifler için ise vuslat, Hakk’a yakınlık ve Rahmân’ı rü’yet/görmek iledir.

اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ
وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ اُو۬لٰٓئِكَ مُبَرَّؤُ۫نَ مِمَّا يَقُولُونَۜ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ ﴿٢٦﴾

26. Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, *(iftirâcıların)* söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.

“Kötü kadınlar” pâk olmayan zinâkâr kadınlar, *“kötü erkeklere,”* münâfık Abdullah

b. Übey gibi zinâkâr erkekleredir. Onların zinâkâr hanımları olur. Yâni bu kadınlar onlara tahsis olunmuşlardır, neredeyse onlardan başka kimseye nasîb olmazlar. Çünkü Allah'ın ehil olanları birbirine yönlendiren ve aralarında benzerlikler bulunanları bir araya getirip kaynaştıran bir meleği vardır.

"Kötü erkekler" pâk olmayan kişiler *"ise kötü kadınlara;"* çünkü aynı cinsten olmak bir araya gelip birleşmenin sebeplerindendir. *"Temiz"* yâni iffetli *"kadınlar temiz"* yâni iffetli *"erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır."* Öyle ki o erkeklere neredeyse o kadınlardan başkası nasîb olmaz. Rasûlullah (s.a.) temizlerin en temizi/iffetlilerin en iffetlisi, öncekilerin ve sonrakilerin en hayırlısı olduğuna göre Âişe Sıddîka (r.a.)'nın temiz kadınların en temizi olduğu ve onun hakkında uydurulan hurâfelerin bâtıl olduğu zarûrî olarak ortaya çıkar. Nitekim âyetin devamı da bunu ifâde etmektedir:

"Bu sonuncular," şânı yüce olmakla vasfedilenler, yâni ehl-i beyt *"(iftirâcıların) söylediklerinden"* yâni ifk ehlinin haklarında söyledikleri boş yalanlardan kıyâmete kadar bütün asırlarda ve devirlerde *"çok uzaktırlar"* yâni münezzeh ve pâktırlar.

el-Es'iletü'l-mufhime'de der ki: "İfk hâdisesiyle ilgili âyet Hz. Âişe ve Safvân (r.a.) hakkında indiği halde nasıl oldu da çoğul bir lafızla zikredildi?" denilirse, şöyle cevap verilir: Çünkü bu ifk hâdisesi sebebiyle leke, zinânın ârı ve utanç Rasûlullah (s.a.)'e ulaşır. Çünkü O Hz. Âişe'nin eşidir. Hz. Ebûbekir'e ulaşır. Çünkü onun babasıdır. Bütün Müslümanlara ulaşır. Çünkü onların annesidir. Onun için hepsi birden çoğul olarak zikredilmiştir.

"*Kendileri için"* insan oğlu günahlardan uzak olmadığından büyük bir *"bağışlanma ve"* cennette *"güzel bir rızık vardır."*

"كَرِيمٌ" çok demektir. Güzel demek olduğu da söylenir. **Kâşifî** der ki: "Yâni çok ve kalıcı kazanç; kasdedilen cennet nimetleridir." **Râğıb** da şöyle der: "Kendi alanında kıymetli ve şerefli olan her şey "kerem" sıfatıyla sıfatlanır. Bazıları ise "güzel rızk"ın dünyada kimseye minnet ettirmeyen, âhirette de hesâbı/cezâsı olmayan yetecek miktardaki rızık demek olduğunu söylemiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âyetlerin sevkinden, özellikle de âyette geçen "مِمَّا يَقُولُونَ" **"*(iftirâcıların)* söylediklerinden"** anlaşılan mânâ şudur: Kötü söz, yâni yakışıksız ve hoş olmayan sözler, kötü erkek ve kadınlara mahsus ve onlara lâyıktır. Onlardan başkası hakkında söylenmesi uygun düşmez. Aynı şekilde erkek ve kadınlardan kötü olanlar, haklarında kötü sözlerin söylenmesine lâyıktırlar. Güzel sözler, iyi erkek ve kadınlara lâyıktır. İyi erkek ve kadınlar da haklarında güzel sözler söylenmesine lâyıktırlar. İşte bu iyi ve temiz insanlar, haklarında kötü insanların söylediklerinden uzaktırlar. Bu durumda âyetin iniş gayesi Hz. Âişe'nin zinâdan uzak olduğunu bildirmektir.

Bazıları şöyle demiştir: "Kötü sözler kötü erkek ve kadınlara âiddir. Başkalarından böyle şeyler sâdır olmaz. Kötü erkek ve kadınlar da, münâfık Abdullah b. Übeyy ve ifk hâdisesinde ona tâbi olan diğer münâfıklar gibi kötü söz söylemeye alışıktırlar. Çünkü

her kap içinde ne varsa onu dışarı verir. İyi sözler iyi erkek ve kadınlara âiddir. Başkalarından böyle şeyler sâdır olmaz. İyi erkek ve kadınlar da iyi sözler söylemeye alışıktırlar. Onlardan iyi sözden başkası duyulmaz. İşte bu iyi insanlar, kötü insanların söylediği kötü sözlerden uzaktırlar. Yâni onların bu gibi kötü şeyleri söylemeleri asla mümkün değildir. Bu durumda âyetin iniş gayesi, Hz. Âişe'ye yapılan iftirâ hakkında: "Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftirâdır." diyenleri kötü söz söylemiş olmaktan tenzih etmektir.

Anlatıldığına göre **Hasan b. Ziyad** Taberistan taraflarından olup büyüklerden bir zâttı. Yün elbise giyer, iyiliği emrederdi. Her sene sahâbe çocuklarına dağıtılmak üzere Bağdad'a yirmi bin dinar gönderirdi. Bir gün yanına Alevî gruplarından bir adam geldi ve Hz. Âişe (r.anhâ.) hakkında kötü sözler söyledi. Hasan kölesine hemen onun boynunu vurmasını emretti. Bunun üzerine Alevîler toplanıp onun yanına geldiler. "Bu adam bizdendir" diyerek bağışlanmasını istediler. Bunun üzerine Hasan b. Ziyad: "Bundan Allah'a sığınırım. Bu adam Rasûlullah (s.a.)'e hakâret etti. Eğer Hz. Âişe kötü ise onun eşinin de kötü olması gerekir. Rasûlullah (s.a.) böyle olmaktan münezzehtir. Rasûlullah (s.a.) güzel ve temizdir, Hz. Âişe de güzel ve gökten inen âyetlerle temizliği ilan olunmuş tertemiz bir kadındır. Ey oğul! Vur şu kâfirin boynunu!" dedi. Köle de onun boynunu vurdu.

Mesnevî'de der ki:

Şu yerde ve gökte zerre zerre ne varsa
Hepsi de mıknatıs gibi kendi cinsini çeker
Cehennem ehli olanlar cehennem ehli olanları cezbeder
Nura mensup olanlar da nur ehli olanları ister
Bâtıl üzere olanlar, kendileri gibi bâtıl ehli olanları çekerler
Ehl-i Hak ise ehl-i Hak olandan hoşnud olurlar
Güzellikler ve güzeller iyiler içindir
Bak gör, çirkinlikler de çirkinler içindir

Râgıb şöyle demiştir: "اَلْخَبِيثُ", ister hissedilen ister akledilen cinsten olsun, âdîliği sebebiyle hoş karşılanmayan şeydir. Bu sebeple habîs; bâtıl inançları, yalan sözleri ve kötü fiilleri ifâde eden bir terimdir. O halde "اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ" ifâdesi; iyi ameller ve boş istek ve düşünceler, âdî insanlara âiddir mânâsına gelir. "اَلطَّيِّبُ" hislerin hoşuna giden şeylerdir. Buna göre "وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ" ifâdesi" iyi amellerin iyi kimselerden sâdır olacağına dikkat çekmektedir. Nitekim bir hadiste: "*Mü'min amelinden daha güzel, kâfir ise amelinden daha kötüdür.*"[140] buyrulmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet dünyanın ve dünyevî şehvetlerin kötülüğüne, onların azgın nefis sâhibi kötü kimseler için olduğuna işâret etmektedir. Dünya ehlinden olup onunla tatmin olan kötü kimseler de nefsin lezzetlerinden ve

hevâsının şehvetlerinden olan kötü şeylere lâyıktırlar. Yâni onlar ancak o kimselere yaraşır. O kimseler de ancak böyle ameller için uygundurlar. Aynı şekilde yerilmiş ahlâk ve bayağı vasıflar bu sıfatları taşıyan kimselere, sâlih amellerin ve üstün ahlâkın güzel olanları da sâlihlerden ve gönül ehli kimselerden güzel olanlarına yaraşır. Yâni iyi şeyler iyi insanlar için, iyi insanlar da iyi işler yapmak için yaratılmıştır. Nitekim âyette ***“Zâten Rabbin onları bunun için yarattı.”*** (Hûd, 11/119) buyrulmuştur. Rasûlullah (s.a.) de: *“Çalışıp amel işleyin. Çünkü herkes ne için yaratılmışsa o, ona kolaylaştırılmıştır.”*[141] buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (a.s.): *“Cennet yaratıldı, ona girecekler de yaratıldı. Cehennem yaratıldı, ona girecekler de var edildi.”*[142] buyurmuştur.

Baklî’nin *Hakâik*’ında der ki: “Nefsin fısıltılarının (hevâcis) ve şeytanın vesveselerinin kötülükleri tembel, riyâkâr ve safsatacılara yaraşan ve onlar için olan şeylerdir. Melekler vâsıtasıyla Allah’ın ilhâmının güzellikleri âriflerden kalp, ruh ve akıl sâhibi olanlara âiddir ve onlara yaraşır. Aynı şekil asılsız ve boş sözler şüphecilere; ince hakîkat ve ma‘rifetler, keşif ve kerâmetler âriflere ve âşıklara lâyıktır.”

Mesrûk Hz. Âişe (r.a.) vâlidemizden bir hadis rivâyet etmek istediğinde: “Bana Sıddîk’ın kızı, Rasûlullah (s.a.)’in sevgilisi, temizliği gök tarafından ilan edilen Âişe Sıddîka tahdîs etti” diyerek söze başlardı.

Rivâyete göre **İbn Abbâs** (r.a.) ölmek üzere olan Hz. Âişe’nin yanına girdi ve onun Allah’ın huzûruna varmaktan endişeli olduğunu gördü. Ona şöyle dedi: “Korkma! Çünkü sen mağfiretle ve güzel bir rızıkla müjdelenmiş halde Allah’ın huzûruna gidiyorsun. Bunun üzerine Hz. Âişe vâlidemizi sevinç kapladı.

O, Allah’ın üzerinde bulunan nimetlerini sayarak şöyle derdi: “Allah Teâlâ bana hiç bir kadına vermediği husûsiyetler vermiştir: Cebrâil (a.s.) avucu içinde benim sûretimi getirip Rasûlullah (s.a.)’e benimle evlenmesini emretti. Benimle bâkire olarak evlendi. Benden başka bâkire bir kadınla evlenmedi. Başı benim kucağımda iken vefât etti. Benim evimde kabre konuldu. Rasûlullah (s.a.)’e diğer hanımları yanında bulunduğu sırada vahiy geldiğinde onlar ondan ayrılıp kenara çekilirlerdi. Halbuki benimle tek örtü altında beraber bulunduğu sırada vahiy gelirdi. Babam O’nun halifesi ve sıddîkıdır. Zinâdan uzak olduğum (berâetim) âyetle bildirilmiştir. Güzel ve temiz bir erkeğin yanında temiz bir kadın olarak yaratıldım. Bana mağfiret/günahlarımın bağışlanması, cennette güzel ve bol rızık vaad edildi.

---

[132]. *ed-Dürru’l-mensûr*, III, 538
[133]. *Ebû Dâvûd*, Edeb, 71; *Müsned*, IV, 183
[134]. *Deylemî*, hadis no: 3929; *Münâvî*, IV, 281

[135]. *Buhârî*, Meğâzî, 9, 46; Tefsir (60), 1; *Müslim*, F. Sahâbe 161; *Ebû Dâvûd*, Cihad, 98; *Tirmizî*, Tefsir (60) 1; *Dârimî*, Rikak 48; *Müsned*, I, 80, 105, II, 109, 225

[136]. *Buhârî*, Tefsir (24), 11

[137]. *Sehâvî*, Makâsıd, s. 125

[138]. bk. *Müslim*, Zühd, 17

[139]. *Buhârî*, Vasayâ, 23; *Müslim*, Îmân, 145

[140]. Bk. *Münâvî*, VI, 292

[141]. *Buhârî*, Kader, 4; Tevhid, 54; *Müslim*, Kader, 6-8; *Tirmizî*, Kader, 3; *Müsned*, IV, 67

[142]. *Müslim*, Kader, 30-31

EV HALKINA SELÂM VERMEK

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا
وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِنْ
لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ
لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ
﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ
لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

27. Ey îman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farkettirip *(izin alıp)* ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde *(bunu)* düşünüp anlarsınız.

28. Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, "Geri dönün!" denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir.

29. İçinde kendinize âid eşyânın bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.

Adiy b. Sâbit'ten gelen bir rivâyete göre Ensar'dan bir adam şöyle demiştir: "Bir kadın Rasûlullah (s.a.)'e gelip: Ya Rasûlallah, bazen evimde kimsenin görmesini istemediğim bir halde bulunuyorum. Derken birisi gelip farkında olmadan içeri giriyor, ben ne yapayım?" dedi. Peygamberimiz (s.a.) ona, dönüp gitmesini söyle dedi. Ardından bu âyet nâzil oldu.[143]

"Ey îman edenler! Kendi evinizden başka evlere," yâni hiçbir yabancının evine girmeyin.

Evlerin 'kendilerinin evlerinden başka evler' olarak vasfedilmesi alışılmışın dışında bir kullanımdır. Normalde 'ev' herkesin kendi mülkünde olan meskenidir. Yoksa kira veyâ emânet olarak veren kimseye de izinsiz girmesi yasaklanmıştır.

"*Farkettirip (izin alıp)"* yâni o evlerin sâhiplerinden izin verme hakkına sâhip olanlardan izin alıp… Yâni haber alıp izin isteyinceye dek…

"تَسْتَأْنِسُوا" kelimesi bir şeyi açıkça görüp bilmek istemek anlamında "اَلْاِسْتِئْنَاسُ"dandır. Çünkü izin isteyen kimse kendisine izin verilecek mi yoksa verilmeyecek mi diye durumu öğrenmek ister. Ya da ürkmenin zıddına alışıp ısınmak anlamında "اَلْاِسْتِئْنَاسُ"dandır. Çünkü izin talebinde bulunan kimse kendisine izin verilip verilmeyeceğinden

endişe eder. İzin verildiğinde ise rahatlar, sevinir. Bu sebeple izin istemeye gelen birine endişesinin kalmaması ve gönlünün rahat olması için: Merhabâ! Ehlen ve sehlen; yâni geniş bir mekân buldun, içinde yabancı bulunmayan bir âileye geldin ve rahat edeceğiniz hüzünlenmeyeceğiniz bir yere konakladınız.” denilir. Buna göre âyetin mânâsı “Size izin verilene kadar…” demek olur. Burada kinâye yapılmıştır: İzin istemek zikredilmiş fakat iznin verilmesi kasdolunmuştur.

Rasûlullah (s.a.)’e “اَلْاِسْتِئْنَاسُ”ın mânâsı sorulduğunda şöyle buyurmuştur: *“O, izin istemek için evin kapısına gelen adamın ‘Sübhânallah’ demesi, tekbir getirmesi ve öksürerek boğazını temizliyor gibi yapmasıdır.”*[144]

Nisâbü’l-ihtisâb’da der ki: “Bir kadın, izin almadan başkasının evine girse bundan dolayı hesâba çekilir mi? Cevap: Eğer kadın, evine girdiği kimsenin mahremi ise bunda bir sakınca yoktur. Kadın, kocasının mahremlerinin evlerine onların izinlerini almadan girebilir. Bu garip bir görüştür. *el-Muhît*’ın hırsızlık (serika) bölümünde zikredilmiştir. Bu sebeple **Ebû Hanîfe**’ye göre bir kadın kocasının mahremlerinin evlerinden bir şey çalsa eli kesilmez, hükmü yer almaktadır. Bunun dışındaki izinsiz girişlerde ise erkeklerde olduğu gibi kadınlar da hesâba çekilir. Çünkü Allah Teâlâ: *“Başkalarının evlerine izin almadan girmeyin”* buyurmuştur.”

Evlere izin alarak girmek, dünya ve âhiret saâdetini sağlayan güzel edeblerden biridir.

“*Ev halkına selâm vermedikçe girmeyin.”* Birinin evine girmek üzere izin isterken: üç kere “Esselâmü aleyküm, evinize girebilir miyim?” demeli, izin verilirse girmeli ve ikinci kez selâm vermeli, izin verilmezse dönüp gitmelidir.

“Bu” selâmla birlikte izin istemeniz izin istemeden ansızın girmenizden *“sizin için daha iyidir”* isterse annesinin odasına olsun. Çünkü onun da çıplak bulunma ihtimâli vardır.

Âyette Câhiliyye döneminde evlere girerken verilen selâmın terk edilmesi öğütlenmektedir. O zaman bir adam yabancı bir eve sabah girdiğinde “iyi sabahlar”, akşamleyin girdiğinde ise “iyi akşamlar” derdi.

Kâşifî der ki: “Denilmiştir ki bir kimse kendi evine gireceğinde bir kelime ile veya bir sesle veyahut öksürmekle gelişini bildirsin ki hâne halkı giyinsin ve uygun olmayan hâllerini bıraksın.”

“Herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız.” Size bu, düşünüp öğüt alasınız, gereğini yerine getiresiniz diye emredildi.

Bilesin ki selâm müslümanların sünneti, cennet ehlinin de selâmlaşma şekli, sevgiyi celb edici, kin ve nefreti gidericidir.

Rasûlullah (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir*: “Allah Teâlâ Âdem’i yaratıp ona ruh üfleyince o aksırdı ve “Hamd Allah’a mahsustur” dedi. Allah Teâlâ da: “Ey Âdem, Rabb’in sana merhamet etsin, şu meleklerin yanına var ve “es-Selâmü aleyküm.” de!” buyurdu. Meleklerden bir topluluk oturuyordu. Âdem emri yerine getirip Rabb’inin huzûruna dönünce Yüce Allah: “İşte senin ve zürriyetinin selâm*

şekli budur.” buyurdu.”[145]

Yine Rasûlullah (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *“Müslümanın müslüman üzerinde altı hakkı vardır: Karşılaşınca ona selâm verir, dâvet edince ona icâbet eder, gıyâbında onun iyiliğini ister, aksırınca ona “yerhamükallah (Allah sana merhamet etsin) diye karşılık verir, hastalanınca onu ziyâret eder ve öldüğünde cenazesinde hazır bulunur.”*[146]

Bir evde yangın çıkar, hırsız girer, ve haksız yere adam öldürülür yahut engellenmesi gereken bir kötülük zuhûr ederse, işte o zaman böyle bir eve girmek için izin istemek ve selâm vermek gerekmez. Çünkü bütün bu durumlar, fakihlerin “Zaruret olan yerler, şerîatin koyduğu kurallardan istisnâ edilmiştir” sözü gereğince müstesnâ kılınmıştır. Çünkü zarûretler, haramları mübah kılar.

el-Keşşâf sâhibi **Zemahşerî** der ki: “Nice dînî konular vardır ki insanların yanında bunlar nesh edilmiş şerîat gibidirler. Çünkü insanlar bunlarla ameli terk etmişlerdir. İşte evlere girerken izin istemek de bu dînî prensiplerden biridir.”

Âyet-i kerîmede mecâzî ve fânî cesed evlerine girip oralarda rahatça huzûr içinde oturmayı terk etmek lâzım geldiğine işâret vardır. Bilakis kurtuluş için vedâ selâmı lâzımdır. Kul, fâni dünyaya ve şehvetlerine meyli terk edip karar yurdu olmayan dünya evlerinden yüz çevirdiği zaman hakîkî vatana dönmüş olur ki onu sevmek îmandandır.

Eğer vatan istiyorsan dışarıya adım at.

فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَٓا اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْۚ وَاِنْ قِيلَ
لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾

28. Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, “Geri dönün!” denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir.

“Orada” yâni o evlerde izin vermeye yetkili *“hiçbir kimse bulamadınızsa,”* çünkü kadın ve çocuklardan izin vermeye yetkisi olmayanlar yok hükmündedirler. Ya da tamamen kimse yoksa, izin verebilecek biri gelip “*size izin verilinceye kadar”* sabırlı olun *“oraya girmeyin”* Çünkü içinde kadınların ve çocukların bulunduğu bir eve ansızın girince görülmemesi gereken bir kısım şeyleri görme tehlikesi vardır. İçinde kimse bulunmayan eve girince ise insanların, gizli tutma îtiyadında oldukları bazı şeylere muttali olma sakıncası vardır. Hem de başkasına âid bir mülkünde izinsiz tasarrufta bulunmak mutlak olarak yasaktır. Yâni boş bir eve izinsiz girmek hırsızlık töhmetine sebeptir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bir defasında bu âyet-i kerîmenin hükmünden gafil olarak yakınlarımdan birinin boş halde bulunan evine girdim. Oracıkta bulunan komşular bizi

tanımadıkları için bana ve arkadaşlarıma dil uzattılar. Bu âyetin hükmünün ne kadar mühim ve yerinde olduğunu o zaman fark ettim.”

“Eğer size, “geri dönün!” gidin *“denilirse, hemen dönün.”* İnsanların kapısında bekleyip durmayın. Yâni ister izne yetkili olsun, ister olmasın, ev halkından biri size dönüp gitmenizi söylerse hemen dönüp gidin. Kapıda beklemek sûretiyle izin almak için ısrar etmeyin. Çünkü böyle bir davranış insanları hoşnudsuz eder, şahsiyeti de zedeler.

“*Çünkü bu,”* yâni dönüp gitmek densizlik ve rezillik demek olan ısrarla ve inadla kapılarda beklemekten *“sizin için daha nezih bir davranıştır.”*

“Allah, yaptığınızı bilir.” Allah, sorumlu olduğunuz şeylerden hangilerini yaptığınızı ve hangilerini terk ettiğinizi çok iyi bilir ve ona göre de size karşılık verir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de bu âyetin işârî tefsiri şöyle yapılmıştır: *“Orada hiçbir kimse bulamadınızsa”* ifâdesi, evin sâhibinin fenâsına işâret eder ki o, insanlığın varlığıdır. Emrolunduğu gibi istikâmet üzere olmak için Allah’ın emri ile orada tasarrufta bulunma konusunda “*size izin verilinceye kadar”* varlığı mûcib olan tabîatın tasarrufu ile *“oraya girmeyin. Eğer size,”* Rabbinize *“Geri dönün!” denilirse, hemen dönün.”* İnsânî varlıkta huzûra ermiş kimseler gibi tasarrufta bulunmayın. *“Çünkü bu, sizin”* insanlık fitnelerinden bir fitneye düşmemeniz ve kendinizle değil, Allah ile beraber olmanız *“için daha nezih bir davranıştır.”* Allah’a dönüş ve cesed evleri ile ilgili alâkaları terk konusunda *“Allah, yaptıklarınızı”* onların sizin için daha hayırlı olduğunu *“bilir.”*

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

29. İçinde kendinize âid eşyânın bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.

İzin istemeden “*İçinde kendinize âid eşyânın bulunduğu oturulmayan evlere”* yâni sadece belli bir topluluğun kalması için yapılmamış, bilakis sürekli kalma yeri edinmemek şartıyla ihtiyacı olan herkesin istifâdesine sunulmuş ribatlar, hanlar, dükkânlar ve hamamlar gibi yerlere *“girmenizde herhangi bir sakınca yoktur.”* Çünkü bu yerler bütün insanların faydalanması için hazırlanmıştır. “*İçinde kendinize âid eşyânın bulunduğu*” ifâdesi bunu haber vermektedir. Bu ifâde “*evler*”in sıfatıdır. Girilen evlerin durumuna göre sıcak ve soğuktan korunmak, yük ve eşyâ koymak, alışveriş yapmak, yıkanmak ve benzeri gibi sizin faydalanma ve istifâde etme hakkınız bulunan yerlere demektir. Buralara girmek için ribat ve hanlardaki hizmetçilerden, dükkân sâhiplerinden, hamam idârecilerinden izin almaya gerek yoktur.

el-Müfredât’ta der ki: “جَنَحَتِ السَّفِينَةُ” Gemi iki tarafından birine meyletti, demektir.

İnsanı haktan saptırıp meylettiren günaha “جُنَاحٌ” adı verilmiş, sonra her türlü günaha “جُنَاحٌ” denilmiştir.

“*Allah sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.*” Bu ifâde, bu gibi yerlere bozgunculuk yapmak ve gizli kalıp gözükmemesi gereken şeyleri görmek niyetiyle girenler için bir ihtardır.

Nisâbü’l-ihtisâb’da der ki: “Bir adamın dut ağacı olsa ve bu ağacın dallarını satsa; müşteri dallarını kesmek üzere ağacın üzerine çıktığında yakında bulunan komşunun gizliliklerine müttali olacaksa o komşu hâkime baş vurarak bunu engelleyebilir.”

Sadru’ş-şehîd *Vâkıât*’ında der ki: Müşteri ağaca çıkmadan önce görülmesi yasak olan yerlerini örtmeleri için komşulara bir veya iki kez haber verir. Çünkü burada iki hak söz konusudur. Eğer müşteri, komşu konuyu hâkime götürene kadar böyle yapmazsa, hâkim müşteriyi men’ etmeyi uygun görürse bunu yapabilir.

Bir kimse komşu kadınları görmek için duvarında bir delik açarsa buna engel olunur.

el-Bostân’da der ki: Bir kimsenin izinsiz olarak başka birinin evine bakması câiz değildir. Böyle yapan biri günahkâr olur. Şâyet bakarsa, ev sâhibi de onun gözünü çıkarırsa bu konuda ihtilâf edilmiştir. Bir görüşe göre ev sâhibine bir şey gerekmez. Diğer görüşe göre ise çıkardığı göz karşılığında üzerine terettüp eden cezâyı çeker. Biz de bu ikinci görüşü benimsiyoruz.

Hz. Ömer (r.a.) bir gece **İbn Mes‘ûd** (r.a.) ile birlikte emniyeti temin için Medine sokaklarında dolaşıyordu. Bir evin kapısının aralığından içeri baktı. Elinde şarap, yanında şarkı söyleyen bir câriye bulunan bir ihtiyar gördü. İbn Mes‘ûd’la beraber evin duvarına tırmanıp içeri girdiler. Ömer (r.a.): “Senin gibi bir ihtiyara böyle yapmak yakışır mı?” diye çıkıştı. İhtiyar yavaş yavaş ayağa kalkıp Hz. Ömer (r.a.)’e yaklaşarak: “Ey mü’minlerin emiri! Allah aşkına müsâde edin de konuşayım.” dedi. Hz. Ömer de: “Söyle” dedi. Bunun üzerine ihtiyar şöyle dedi: “Ben Allah’a bir hususta isyan ettiysem sen üç hususta isyan ettin.” Hz. Ömer: “Nedir onlar?” diye sorunca ihtiyar: *Birincisi* tecessüste bulundun. Halbuki Allah sana bunu yasaklamış ve: ***“Birbirinizin kusurlarını araştırmayın”*** (el-Hucurât, 49/12) buyurmuştur. *İkincisi* sen duvardan atlayarak eve girdin. Oysa Allah Teâlâ: ***“Evlere arkalarından gelip girmeniz iyi davranış değildir … evlere kapılarından girin.”*** (el-Bakara, 2/189) buyurmuştur. *Üçüncüsü* sen izinsiz girdin. Halbuki Allah Teâlâ: ***“Ey îman edenler! Kendi evinizden başka evlere, izin alıp ev halkına selâm vermedikçe girmeyin”*** (en-Nûr, 24/27) buyurmuştur.” dedi. Bunun üzerine. Hz. Ömer (r.a.): “Doğru söyledin, beni affediyor musun?” dedi. İhtiyar: “Allah seni affetsin.” dedi. Hz. Ömer bir taraftan ağlayarak diğer taraftan: “Eğer Allah affetmezse vay Ömer’in hâline!” diyerek oradan çıktı.

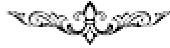
“Bu hâdise muhtesibin[147] evlere izinsiz giremeyeceğine delâlet etmektedir. Oysa onun açıkça bid‘at işleyen kimselerin evlerine izinsiz girmesinin câiz olduğu sâbittir” dersen, ben şöyle cevap veririm: O açıkça bid‘at işleyen kimse hakkındadır, bu hâdise ise günahını gizleyenle ilgilidir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyette Allah'a vâsıl olan sâlikin, sâhibi tarafından oturulmayan cesed evinde tasarrufunun câiz olduğuna işâret vardır. Bu cesed evi, Hakk'ın fânî kılmasıyla varlığından fânî olmuş insanlıktır. "*İçinde size âid eşyâ vardır."* Yâni Allah âleminde seyr sırasında ihtiyaç duyacağınız âlet ve edevât vardır. İşte ruhlar onları elde etmek aşağıların aşağısı olan cesedlere gönderilmiştir.

"*Allah sizin"* insânlık âletleri ile yaptığınız tasarruflarınızdan *"açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de"* gizlediğiniz niyetlerinizden Allah Teâlâ'nın rızâsını taleb için mi veya nefislerinizin hevâsı için mi olduğunu da *"bilir."*"

Câmî (k.s.) der ki:

Nâmahremi görmemek için gözlerini kapatırlar.
Çünkü bakış, fitneye sebeptir.

---

[143]. *İbn Kesîr*, Tefsir, III, 280
[144]. *İbn Kesîr*, Tefsir, III, 281
[145]. *Buhârî*, İstizan, 1; *Müslim*, Cennet, 28
[146]. *Buhârî*, Cenâiz, 2; *Müslim*, Selâm, 4, 5
[147]. İslam'da fiyatların ve İslâmî kâidelerin tatbik edilip edilmediğini kontrol vazifesini yapan kişi.

MÜ’MİN ERKEK VE
MÜ’MİN KADINLARA SÖYLE

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ
اَزْكٰى لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ
يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ
اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ
زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ اَوْ
اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖى اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖى اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ
نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِى الْاِرْبَةِ مِنَ
الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا
يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ
جَمِيعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

30. ***(Ey Muhammed!)*** **Mü’min erkeklere, gözlerini** ***(harama)*** **dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.**

31. Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini ***(harama bakmaktan)*** **korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesnâ olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmesinler. Baş örtülerini, yakalarının üzerine** ***(kadar)*** **örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları** ***(mü’min kadınlar)*****, ellerinin altında bulunanlar** ***(câriyeleri)*****, erkeklerden, âilenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık husûsiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar** ***(Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler)*****. Ey mü’minler! Hep birden Allah’a tevbe edin ki kurtuluşa eresiniz.**

Ey Muhammed! *“Mü’min erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle.”* Onlara söyle gözlerini fitneye sebeb olacak haram şeylere kapatsınlar.

“اَلْغَضُّ”, Görmeyi engelleyecek şekilde göz kapaklarını kapamak demektir. Kendisine bakılması haram olan şeyler, gözle görülen şeylerin bir kısmı olduğu için, müteallakının kısmîliği bakımından “أَبْصَارِهِمْ” kelimesi kısmîlik ifâde eden “مِنْ” harf-i cerri ile getirilmiştir. Harama taalluk eden gözün bir kısmı yapılmış ve onun kapatılması emredilmiştir.

“*Irzlarını da*” helâl olmayan kimselerden “*korumalarını*” veya açığa çıkmaması için örtmelerini “*söyle*.”

“اَلْفَرْجُ”, İki şey arasındaki yarık, çatlak mânâsındadır. Duvarın gediği ve insanın iki ayağı arasındaki boşluk gibi. Bu kelime, kinâye yoluyla avret yeri anlamında kullanılmıştır. Sonra da bu mânâda çok kullanımı sebebiyle onun sarih ismi gibi olmuştur.

Hem gözlerin hem de ırzların (ferçlerin) haram olan şeylerden korunması emredildiği halde “ırzlar” değil “gözler” kısmîlik ifâde eden “min” harf-i cerri ile getirilmiştir. Çünkü gözden istisnâ edilen çoktur. Mesela erkeğin hanımlarının ve câriyelerinin bütün âzâlarına bakması helâldir. Yine mahremi olan kadınların saçlarına, göğüslerine, âzâlarına, diz ile ayak arasındaki kısımlarına ve ayaklarına bakmasında bir beis yoktur. Aynı şekilde satışa sunulmuş başkasına âid câriyenin de bu gibi yerlerine; mahremi olmayan diğer hür kadınların yüz, el ve ayaklarına bakması haram değildir. Fercin istisnâsı ise gâyet azdır. O da hanımının ve câriyesinin fercidir. Bu sebeple âyette ferc lâfzı kaydedilmeden mutlak olarak zikredildiği halde göz kısmîlik ifâde eden bir harfle mukayyed kılınmıştır.

“Çünkü bu,” yâni zikredilen gözü kapamak ve ırzı korumak *“kendileri için”* şüphe kirinden *“daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.”* Ona hiçbir şey gizli kalmaz. O halde her hâlükârda O’ndan korku üzere olsunlar.

Îsâ (a.s.)’nın şöyle dediği rivâyet olunmuştur: ‘Sizi haram şeylere bakmaktan sakındırırım. Çünkü o, kalbe şehvet tohumu eker.

Kâşifî der ki: “*Zehîratü’l-mülûk*’te şöyle anlatılır: İnsan vücûdunda şeytanın en hızlı hareket eden habercisi gözdür. Çünkü diğer duyu organları yerlerinde sâkindir. Derece derece de olsa onlara bir şey ulaşamadığından o şeyle meşgul olamazlar. Ancak göz öyle bir duyu organıdır ki uzaktan yakından insanları avlayabilir.”

Bedene ulaşan bütün âfetler
Tevbeyi bozan bakıştan gelir
Belâ okuna hedef olmamak için
Sedef içindeki inci gibi gözünü yum

en-Nisâb’da der ki: “Birinci bakış affedilir, ikinci bakış ise kasdî olduğundan günahtır. Bir rivâyette: “*Ey Âdemoğlu, birinci bakış senin içindir, peki ikinci kez*

bakmaya ne demeli?”[148] buyrulmuştur. Bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: *“Bana şu altı şeyi yerine getireceğinize söz verin ben de size cenneti söz vereyim: Konuştuğunuz zaman doğru söyleyin, verdiğiniz sözü tutun, size emânet edilen şeyleri güzelce koruyup sâhiplerine verin, ırzlarınızı koruyun, gözlerinizi harama kapatın ve başkalarına zarar vermekten elinizi tutun.”*[149] Yine bir hadiste: *“Bir adam namaz kılarken önünden bir kadın geçti. Adam kadına dikkatlice baktığından iki gözü birden kör oldu.”*[150] buyrulmuştur.

Şeyh Necmüddîn *et-Te’vîlât*’ta şöyle der: Bu âyet zâhirdeki gözleri haramlardan, nefis gözlerini dünyanın şehvetlerinden, tab‘ın ülfet ettiği şeylerden ve hevânın güzel bulduğu hususlardan; kalb gözlerini amelleri ve âhiret nimetlerini görmekten; sır gözlerini derecelerden ve mânevî yakınlıklardan; ruh gözlerini Allah’ın dışındaki şeylere iltifattan, himmet gözlerini de nefislerini Hakk’ı müşâhedeye ehil görmemek sûretiyle Hakk’a şevkinden, O’nu ta’zim ederek ve yücelterek illet ve sebeplerden tutup kapatmaya işâret etmektedir. Yine zâhirdeki fercleri haramlardan; bâtındaki fercleri ise dünyevî veya uhrevî bir maksadla iki dünyada tasarrufta bulunmaktan korumaya işâret etmektedir.

Sonradan olmanın (hudûs) kirlerinden korumak ve hakların îfâsında nefsânî hazları işe karıştırmamak üzere “*bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların”* hangi şeyleri hakları îfâ için, hangi şeyleri de hazları için *“yapmakta olduklarından haberdardır.*”

Allah’ım! Bizi her ameli hukukuna riâyet ederek işleyenlerden kıl.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا
يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ
وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَٓائِهِنَّ اَوْ اٰبَٓاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ
اَبْنَٓائِهِنَّ اَوْ اَبْنَٓاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖٓي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖٓي
اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَٓائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعٖينَ غَيْرِ اُو۬لِي
الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذٖينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ
النِّسَٓاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفٖينَ مِنْ زٖينَتِهِنَّ وَتُوبُٓوا اِلَى اللّٰهِ جَمٖيعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

31. Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini *(harama bakmaktan)* korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesnâ olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine *(kadar)* örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek

kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları *(mü'min kadınlar)*, ellerinin altında bulunanlar *(câriyeleri)*, erkeklerden, âilenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık husûsiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar *(Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler)*. Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.

"*Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar"* Mü'min kadınlar da erkeklerin kendileri için bakılması helâl olmayan yerlerine bakmasınlar. Bu yerler **Ebû Hanîfe ve İmam Ahmed**'e göre erkeğin avret yerleridir. **İmam Mâlik**'e göre yüz, el ve ayak gibi âzâların dışında kalan kısımlardır. **Şâfiî** mezhebindeki en sahih görüşe göre kadın erkeğe, erkek de kadına hiç bakmamalıdır.

Zinâdan uzak durmak veya örtünmek sûretiyle "*namus ve iffetlerini esirgesinler.*" Avret yerlerinin insanların göremeyeceği şekilde örtülmesinin vücûbu konusunda imamlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Avret yerlerinin neresi olduğunda konusunda ihtilâf etmişlerdir. **İmam Ebû Hanîfe** (r.h.) erkeğin avret yerinin göbeği ile dizi arasındaki kısım olduğunu söylemiş, dizlerinde avret yerine dâhil olduğunu belirtmiştir.

Nisâbü'l-ihtisâb'da der ki: "Dizini örtmeyene yumuşak bir dille îkazda bulunmak gerekir. Çünkü dizin avret olması konusunda ihtilâf vardır. Uyluğunu örtmeyen sert bir şekilde uyarılır, ama dövülmez. Çünkü bir kısım hadisçiler onun avret olmadığını söylemişlerdir. Edeb yerlerini örtmeyen kimse bunda ısrar ederse cezâlandırılır. Çünkü edeb yerlerinin avret olduğunda ihtilâf yoktur."

Avret yerleri bakımından câriye de erkek gibidir. Yalnız câriyenin karnı ve sırtı da avrettir. Çünkü bu kısımlar şehvet duyulan yerlerdir. Mükâtebe (belli bir bedel karşılığında serbest bırakılmak üzere efendisiyle anlaşan câriye), ümmü'l-veled (efendisinden çocuk doğuran câriye), müdebbire (efendisinin ölümüyle hürriyetine kavuşacak olan câriye) de avret yerleri konusunda diğer câriyeler gibidir.

Hür kadınların yüz ve elleri dışında bütün vücûdları avrettir. **Ebû Hanîfe**'den nakledilen sahih görüşe göre ayakları namaz dışında avret, namazda ise avret değildir. **İmam Mâlik**'e göre erkeğin önü, arkası ve uylukları avrettir. Câriye de erkek gibidir. Efendisinin ölümüyle hürriyetine (müdebbire) ve belli bir zaman sonra âzâd edilecek câriyeler de bu hükme tâbidir. Hür kadınların yüzleri ve elleri dışında kalan kısımları avrettir. Ona göre efendisinden çocuk doğuran câriyenin (ümmü'l-veled) hür kadınlar gibi örtünmesi müstehabdır. Mükâtebe de onun gibidir.

İmam Şâfiî ve **İmam Ahmed**'e göre erkeğin avret yeri göbeği ile dizi arasıdır. Diz avretten değildir. Câriye, mükâtebe, ümmü'l-veled ve müdebbire de erkek gibidir. İmam Şâfiî'ye göre âzâd edilmiş câriyelerin yüz ve elleri dışında bir kısım yerleri, hür kadınların ise bunlar dışında bütün vücûdları avrettir. İmam Ahmed'den nakledilen sahih görüşe göre ise hür kadınların yüzleri dışında kalan kısımları avrettir. Erkeğin

göbeği ise ittifakla avret değildir. Nitekim *Fethu'r Rahmân*'da böyle geçmektedir.

Âyette önce gözü sakınmak emredilmiştir. Çünkü harama bakmak zinâyı dâvet eder, gönülde bozukluğa yol açar. Allah Teâlâ, harama bakmanın ne kadar tehlikeli bir iş olduğuna dikkat çekmek için harama bakma yasağı ile ırzı ve namusu koruma emrini peş peşe zikretmiştir. Çünkü yasak bir bakış kişiyi zinâya sürükleyebilir. Nitekim bir hadiste: *"Bakmak, İblîs'in oklarından zehirli bir oktur."*[151] buyrulmuştur. 'Gözünü sağa sola salıveren ölümüne susamıştır.' denilmiştir.

*Mesnevî'*de der ki:

Göz zinâsından haz alıyorsan
Gerçekte kendi etini kebap yapıp yemiş olursun
Bu uzaktan bakış, ok ve zehir gibidir
Bu yüzdendir ki aşkın artıp sabrın azalır

"*Görünen kısımları müstesnâ olmak üzere,"* ziynet taktıkları (avret) yerleri bir yana *"ziynetlerini teşhir etmesinler."* Kadının iş yaparken parmağındaki yüzük, elbisesinin kenarları, gözündeki sürme ve elindeki kına gibi ziynetlerin görünmesinde beis yoktur. Çünkü görünen kısımları örtmekte ise açık bir zorluk vardır.

Şeyhzâde der ki: "اَلزِّينَةُ" kadınların süslendiği ziynet eşyâsı, sürme, elbise veya boyadır. Yüzük, taşsız yüzük, sürme ve boya gibi âşikâr olanları şehvetten emin olmak şartıyla yabancılara göstermekte bir beis yoktur. Bilezik, gerdanlık ve küpe gibi gizli olanları ise kadınların âyette bundan sonra "*Kocaları…*" diye zikredilecek kimselerden başkasına göstermeleri helâl olmaz.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bu âyet, sırlarını Allah'ın güzel hâllerle ve temiz amellerle süslediği kimselerin bunları gizli tutmaları gerektiğine işâret eder. Çünkü ızhâr edince ziynet lekeye dönüşür. Ancak Hakk'ın vâridâtından bir şey zuhûr etmesi veya elinde olmaksızın bir kerâmet vukû bulması bunun dışındadır. Çünkü onlar kendi tasarruflarıyla olmayan şeyden sorumlu tutulmazlar."

Baklî'nin *Hakâik*'ında der ki: "Bu âyet âriflerin ma'rifetlerinin hakîkatlerinin ziynetlerini, Allah'ın melekût âleminden, zât ve sıfat nurlarından kendilerine keşf ettiklerini, mânevî duygu ve heyecanlarını (mevâcîd) ifşâ etmelerinin câiz olmadığına delildir. Ancak cezbeye tutulup şiddetli nefes alma, bağırma, sararma, kızarma, irâdeleri olmadan dillerinden dökülen şath sözleri ve anlaşılması zor işâretler gibi görünüp zâhir olan durumlar bunun dışındadır. Bu hâller, âriflerin en kıymetli ziynetleridir.

Bazıları şöyle demiştir: "Kulun takınacağı en güzel ziynet, tâattir. Onu ızhâr edince ziyneti kaybolur." Bazıları da demiştir ki: "Bu âyette mârifet ehli için şu hikmet vardır: Kasdı olmadan zuhûr edenin dışında kim fiillerinden bir şey açığa vurursa Hakk'ı görmekten mahrûm kalır. Çünkü halkı gören Hakk'ı göremez.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

İçinde cevher varsa başını sedef gibi kendine çekersin
Mesnevî'de de şöyle der:
Ayırt eder de celâl sâhibi Allah'ın emriyle gizler
Çünkü Hak sırrını açık etmek helâl değildir
Gayb sırrını öğrenmeye
Ancak ağzını kapalı tutabilen lâyıktır

"Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler."

"اَلضَّرْبُ" kelimesi atma, bırakma mânâsını da içerir. "اَلْخُمُرُ" kadının başına örtüp kapattığı şey (başörtüsü) anlamına gelen "خِمَارٌ" kelimesinin çoğuludur. Başı örtmek için kullanılmayana şeye "خِمَارٌ" denmez. *el-Müfredât*'ta der ki: "اَلْخُمُرُ", aslında bir şeyi örtmek demektir. Kendisiyle örtülünen şeye "خِمَارٌ" denir. Fakat bu kelime örfte kadının başını örttüğü şeye ad olmuştur. "اَلْجُيُوبُ" ise gömlekte başı sokmak için kesilen yer, yaka anlamındaki "جَيْبٌ" kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin mânâsı: "Kadınlar saçlarını, küpelerini ve boyunlarını yabancı erkeklerden saklamak için baş örtülerini yakalarının üzerine kadar bıraksınlar/indirsinler." demek olur. Örtülerini yakalarının da üzerine bırakmaları gerekir; yâni boyunlarını örtü ile örtsünler ki kulakları, boyunları ve göğüsleri örtünmüş olsun. Bu âyet, kadının boğazının ve göğsünün avret olup erkeklerin buralara bakmasının câiz olmadığına delildir.

"*Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü'min kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (câriyeleri), erkeklerden, âilenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık husûsiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini"* bilezik, pazıbent, gerdanlık, küpe gibi gizli tutmaları gereken süs eşyâlarını ve onlar bir tarafa bu süs eşyâlarının takıldığı yerleri *"göstermesinler.*" Ziynetlerini göstermemeleri ifâdesinin tekrarlanması kime göstermenin helâl olduğunu, kime göstermenin helâl olmadığını açıklamak içindir.

Ebu'l-Leys der ki: "Kadınlar ziynetlerini taktıkları yerleri göstermesinler. Bu yerler göğüs, baldır, topuk, kol ve baştır. Çünkü göğüs gerdanlığın, baldır halhalın, kol bileziklerin, baş da küpelerin takıldığı yerdir. Âyette ziynet zikredilmiş fakat ziynetin takıldığı yer kasdedilmiştir."

Kadınlar gizli süs eşyâların ve bunları taktıkları yerleri şu kimselere gösterebilirler:

1- ***Kocalarına.*** *el-Müfredât*'ta der ki: "اَلْبَعْلُ" eşlerden erkek olandır. Çoğulu "بُعُولَةٌ"dir." Yâni kadınlar kocalarına gizli ziynetlerini gösterebilirler. Zâten ziynet ve süslenme ile onlar kasdedilir. Kocaların hanımlarının bütün bedenine, özellikle şehveti takviye için olduğu zaman bilinen özel yerlerine bile bakma hakları vardır. Fakat ittifakla ferce, hatta kendi fercine bile bakma mekruh görülür. Çünkü ferce bakmanın

gözün ferini yitirmesine ve körlüğe sebebiyet vereceği rivâyet edilir. **Hz. Âişe**'nin avret yerini kasdederek: "Rasûlullah (s.a.v) benden bir şey, ben de O'ndan bir şey görmedim." demiştir.

en-Nisâb'da der ki: "Kadının gizli ziynetini kocasına göstermesi câizdir. Çünkü bu, kocasını kendine çekmek ve kendisine olan rağbetini artırmak için işe yarar. «Bu sebeple Rasûlullah (s.a.v), kına yakmayan ve sürme çekmeyen kadınları hoş görmemiştir.»"[152]

2- ***Babalarına.*** Dedeler de baba hükmündedir.

3- ***Kocalarının babalarına.*** Babası hükmünde olan kocalarının babalarına.

4- ***Oğullarına.*** Çocukları ve çocuğunun çocuğu –ne kadar olsa- bu hükme dâhildir.

5- ***Kocalarının oğullarına.*** Yahut kocasının erkek çocuklarına. Çünkü onlar da kadının çocuğu hükmündedir.

6- ***Erkek kardeşlerine.*** Öz kardeşlerinin çocukları da kardeşleri hükmündedir.

7- ***Erkek kardeşlerinin oğullarına.***

8- ***Kız kardeşlerinin oğullarına.*** Bu sayılanlar, kadının nikâh kıymasının doğru olmadığı kimselerdir.

Kadının gizli ziynetlerini bu sayılan kimselere göstermesinin cevâzına sebep, çokça bir arada bulunma zarureti ve fitne korkusunun çok az olmasıdır. Çünkü bu kadar birbirine yakın olan erkek ve kadınlar fitraten birbirlerine şehvet duymazlar. Sayılan bu erkekler, kadının hizmet sırasında görünen yerlerine bakabilirler.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: **İmam Şâfiî**'ye göre zikredilen bu erkeklerin hepsinin, göbekle diz arası dışında kadının gizli ziynetine bakmaları câiz olur. Ancak koca, hanımının göbekle diz arasına da bakabilir. **İmam Mâlîk**'e göre sadece yüzlerine, el ve ayaklarına bakabilirler. **İmam Ebû Hanîfe**'ye göre yüzlerine, başlarına, göğüslerine, dizden topuğa kadar olan kısımlarına ve pazılarına bakabilirler. Karın, sırt ve uyluklarına bakamazlar. **İmam Ahmed b. Hanbel**'e göre ise yüz, diz, el, ayak, baş ve bacak gibi genellikle görülebilen kısımlara bakabilirler."

Ebu'l-Leys der ki: Kadınlara bakmak dört mertebededir:

1- Kadının bütün uzuvlarına bakmanın câiz olması. Erkeğin, hanımının ve câriyesinin bütün uzuvlarına bakması câizdir.

2- Kadının sadece yüzü ve ellerine bakmanın câiz olması. Fitne korkusu olmadığı takdirde bir kimse mahremi olmayan hür bir kadının yüzüne ve ellerine bakabilir. İhtiyaç hâlinde bakmakta bir sakınca yoktur.

3- Kadının göğüs, baş, bacak ve kollarına bakmanın câiz olması. Kişinin neseb veya süt emme bakımından evlenmesi haram olan anne, kız kardeş, hala, teyze, babanın hanımı, oğlun hanımı ve hanımın annesinin bu gibi yerlerine bakması câizdir.

4- Kadının hiçbir yerine bakmanın câiz olmaması. Baktığı zaman günaha girme korkusu varsa hiç bakmamalıdır.

Âyette amca ve dayılar zikredilmemiştir. Gördüklerini oğullarına anlatabilirler

endişesiyle kadınların amca ve dayıları yanında ziynetlerini örtülü tutmaları en ihtiyatlı yoldur. Çünkü amca ve dayı oğullarının kendilerine anlatıldığı şekilde onları tahayyül etmeleri, onlara bakmaları gibidir.

9- ***Kendi kadınlarına.*** Kadınların, kendi sohbet ve hizmetlerinde bulunan mü'min hür kadınlara ziynetlerini göstermeleri câizdir. Çünkü kâfir kadınlar onları başka erkeklere anlatmaktan dolayı bir günah endişesi duymazlar. Yabancı erkeklerin onları hayâllerinde tasavvur etmeleri ise bakış hükmündedir. Mü'min kadınların ziynetlerini yabancı erkeklere vasfetmek, mü'min kadınlara göre günahlar arasında sayılmıştır. Şu halde âyette zikredilen "*kendi kadınları*"ndan maksad, kendi dinlerinde olan kadınlardır. Selefin çoğu bu görüştedir.

İmam (**Râzî**) der ki: "Selefin görüşü, bunun müstehab ve evlâ olduğuna hamledilir. Bizim mezhebimize göre "*kendi kadınları*" ifâdesiyle bütün kadınlar kasdedilmiştir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Muteber tefsirlerin çoğu selefin görüşüne yer vermişler ve onu benimsemişlerdir. Çünkü selef âlimleri yahudi, hristiyan, mecûsi ve putperest kadını yabancı erkek hükmünde kabul etmişler ve müslüman kadının yabancı erkekler yanında olduğu gibi onlar yanında da vücûdlarını açmalarını yasaklamışlardır. Fakat başka dîne mensup kendi câriyeleri bu hükme tâbi değildir; ihtiyaç hâlinde ona bir kısım ziynet yerlerini gösterebilirler.

Anlaşılan o ki bu yasaklamanın iki sebebi vardır. **Birincisi** din bakımından birlik olmaması. Çünkü îmanla küfür arasında büyük bir fark vardır. **İkincisi** gayr-i müslim kadınların, mü'min kadınlardan gördüklerini yabancı erkeklere anlatmalarından emin olunmaması. Dolayısıyla iffetli mü'min kadınların, fâsık kadınlarla sohbetten ve onların yanında soyunmaktan kaçınmaları da gerekir. Bu yüzden ehl-i sünnetten olanların Mu'tezile mezhebinden olanlarla evlenmeleri yasaklanmıştır. Nitekim *Mecmau'l-fetâvâ*'da böyle denilmektedir. Çünkü akâidde ve vasıflarda farklılık, din ve zât bakımından ayrılık gibidir. Allah zamanımızdaki kadınları ıslah etsin. Çünkü pek çoğunun ahlâkı, kâfir kadınların ahlâkı gibidir. İffet ve takvâ sâhibi olan müslüman kadınlar, kâfir kadınlarla hamam ve benzeri yerlerde nasıl bir arada bulunabilirler. **Hz. Ömer** (r.a.), **Ebû Ubeyde**'ye ehl-i kitaptan olan kadınların, müslüman kadınlarla birlikte hamamlara girmelerini engellemesi için bir tâlimât yazıp göndermiştir.

10 - ***Ellerinin altında bulunanlara.*** Yâni câriyelerine. Çünkü kadının kölesi ister erkekliği yerinde olsun ister iğdiş edilmiş bulunsun yabancı erkek konumundadır. Bu **Ebû Hanîfe**'nin görüşüdür. Âlimlerin çoğu da bu görüştedir. Dolayısıyla şehvet duyma ihtimâli olmadığı takdirde kölenin sâhibesini görmesi câiz olsa da kadının kölesiyle beraber hacca gitmesi veya sefere çıkması câiz değildir.

Şeyhzâde der ki: "Âyette "kendi kadınları" ifâdesinden sonra câriyelerin ayrıca zikredilmesindeki fayda nedir? diye sorulursa, şöyle cevap veririz: "En iyisini Allah bilir, Allah Teâlâ'nın "*kendi kadınları*" buyruğu, kadının ister hür, isterse kendine veya başkasına âid câriye olsun hiçbir kâfir kadına ziynetini göstermesinin helâl olmadığına delâlet etmektedir. Sonra mutlak olarak, yâni mü'min ve müşrik bütün câriyeleri

kapsayacak şekilde *"ellerinin altında bulunanlar"* buyurmuş, bu ifâdeden de müslüman veya kâfir olsun câriyenin, sâhibi olan kadının ziynetine bakmasının helâl olduğu anlaşılmıştır. Çünkü kadın, kâfir olan câriyesini istihdam ederken zaruri olarak bir kısım gizli ziynet yerlerini ona açma ihtiyacını hissedecektir. İşte âyetteki bu ifâde ile kâfir olan câriye, kâfir olan hür kadından ayrılmıştır.

11 - ***Erkeklerden, âilenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimselere.*** "الْإِرْبَةِ" ihtiyaç demektir. Yâni hizmetçi ve ücretliler gibi âile halkına tâbi olup kadına ihtiyacı kalmamış, âzâları gevşemiş, kuvvetten düşmüş pek yaşlı erkeklerin evdeki hanımların gizli ziynetlerini görmelerinde bir sakınca yoktur. Erkeklik organı kesik (mecbûb) ve iğdiş edilmiş (hasiy) olanlar hakkında ihtilâf edilmiştir. En doğru görüşe göre iğdiş edilenler, erkeklik organları kesik olanlar ve cinsi münâsebetten âciz olanlar da kadınların ziynetlerine bakmalarının haramlığı açısından erkekliğinde kusur olmayan diğer erkekler gibidirler. Çünkü her ne kadar erkeklik âletleri işe yaramasa da hem bunlar kadınlara, hem de kadınlar bunlara şehvet duyarlar. Yâni onların cinsî münâsebet arzusu vardır, ancak ona güçleri yoktur.

Bazıları demiştir ki: ***"Mü'min erkeklere söyle, gözlerini harama dikmesinler"*** emri muhkem (mânâsı açık), ***"erkeklerden, âilenin kadınına şehvet duymayan tâbi kimseler"*** buyruğu ise mücmeldir/mânâsı kapalıdır. Muhkemle amel etmek evlâdır. O halde fitne ihtimâli olmasa bile iğdiş edilmiş ve benzeri zikri geçen kimselerin kadınların güzelliklerine bakmalarına ruhsat yoktur.

*el-Keşşâf"*ta der ki: "İğdiş edilmiş kimselerin evlerde tutulması, hizmette kullanılması, alınıp satılması helâl değildir. Seleften hiç kimsenin onları evlerinde barındırdıkları nakledilmemiştir."

en-Nisâb'da der ki: "Bir kitapta okumuştum. Muâviye bir gün kadınların yanına girdi. Yanında iğdiş edilmiş ve erkeklik organı kesilmiş bir adam vardı. Kadınlardan biri bunu hoş karşılamadı. Durumu fark eden Muâviye: "Çekinmene gerek yok, o da kadın sayılır." dedi. Bunun üzerine kadın: "Sen onun bu şekilde iğdiş edilip cezâlandırılmasının Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helâl hâle getirdiğini mi düşünüyorsun?!" diye cevap verdi. Muâviye kadının aklına ve anlayışına hayret etti."

el-Bostân'da der ki: "Âdemoğullarını iğdiş etmek câiz değildir. Çünkü bunda bir fayda yoktur. Erkekliği tam olanlara olduğu gibi iğdiş edilenlere de kadınların bakması haramdır. Hayvanların iğdiş edilmesi ise câizdir. Meselâ iğdiş edilmiş koçun eti daha güzel ve yağı daha çoktur. Diğerlerini de buna kıyas et."

12 - ***Henüz kadınların gizli kadınlık husûsiyetlerinin farkında olmayan çocuklara.*** Çünkü bu çocuklar henüz neyin ne olduğunu anlayacak seviyede ya da kadınlara şehvet duyacak güç ve kudrette değillerdir. Temyiz güçleri yoktur ve cinsî münâsebetten de habersizdirler. Kadınlarla beraber olmaya güç yetiremezler; yâni baliğ olmamış ve şehveti kavrayacak sınıra/yaşa erişmemişlerdir.

"الطِّفْلِ" kelimesi, cins isim olup çoğul mânâsında kullanılmıştır. Nitekim ***"İyi bilin ki***

onlar benim düşmanımdır...” (eş-Şuarâ, 26/77) âyetinde geçen “اَلْعَدُوُّ” kelimesi de bunun gibi çoğul mânâsı ifâde eden bir cins isimdir.

el-Müfredât’ta der ki: “اَلطِّفْلُ”, körpe çocuk demektir. “اَلطُّفَيْلِى” ise (çağrılmadan) dâvetlere giden adam demektir.

Molla Fenârî’nin *Fâtiha Sûresi Tefsîri*’nde denilmiştir ki: “Çocuğun doğup ses çıkarmaya başlamasından altı yaşını dolduruncaya kadar geçen zaman tıfıllık dönemidir.”

Avret, insanın gözükmesi yasak olan yerleri demektir. Avret kelimesinin bu mânâya kullanılması kinâye yoluyladır. Aslı “اَلْعَارُ” kelimesindendir. Çünkü bu gibi gizli kalması gereken yerlerin gözükmesiyle insan utanır, kınanır; âr hayâ eder. Bu sebeple kadınlar “avret” diye isimlendirilmiştir. Kötü söz mânâsına gelen “اَلْعَوْرَاءُ” da âr kelimesinden alınmıştır. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle denilmektedir.

Fethu’l-karîb’de der ki: Avret, görününce utanılacak her şeydir. Bir hadiste: *“Kadın avrettir. Bizzat kendisi kendisini avret yapmıştır. Çünkü avret yeri görününce utanıldığı gibi kadın da görününce ondan utanılır, çekinilir.”*[153] buyrulmuştur.

Lügat âlimleri demişlerdir ki: Avret, gözükmesinin çirkinliği ve gözleri ona bakmaktan korunduğu için avret diye isimlendirilmiştir. Eksiklik, ayıp ve çirkinlik anlamlarına gelen “اَلْعَوَرُ” kelimesinden alınmıştır. Gözün kusurlu olması; yâni şaşı veya kör olması da bu kelime ile ifâde edilir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Yedi yaşını geçmiş çocukları kadınlarla beraber bulunmaktan men’etmek gerekir. Çünkü yedi yaşını doldurmuş çocuklar şehvet duymasalar da neyin ne olduğunu fark ederler. Bununla birlikte henüz ergenlik çağına ulaşmadığı halde şehveti kabaran çocuklar da vardır. Dolayısıyla bunların kadınlarla karışık bulunmasında hayır yoktur.

Mültekatu’n-Nâsırî’de der ki: “Bir çocuk adam olma yaşına ulaşır ve yüzündeki çocukluğa âid güzellik kaybolursa erkekler hükmüne dâhil olur. Eğer yüzündeki o güzellik kaybolmazsa kadınlar hükmüne dâhil olur. Böyle bir çocuk başından ayağına kadar avret olup ona şehvetle bakmak helâl değildir. Fakat şehvet korkusu olmaksızın onlara bakmakta ve selâm vermekte bir beis yoktur. Bu sebeple onlara yüzlerini örtmeleri emredilmemiştir.

Hikâye olunduğuna göre âlimlerden biri öldü. Sonra da rüyâda yüzü simsiyah olarak görüldü. Sebebi sorulunca şöyle dedi: “Falan yerde bir çocuk görmüştüm, ona dikkatle baktım. Bu yüzden yüzüm cehennemde yandı.”

Kâdî, İmam (Râzî)’nin şöyle dediğini işittiğini nakleder: “Her kadınla birlikte iki şeytan, her tüysüz oğlanla birlikte ise on sekiz şeytan bulunur.”

Çocuklarla ve sefihlerle çok oturup sohbet etmek mekruh sayılmıştır. Çünkü bu, insandaki heybeti, mehâbeti giderir. Nitekim *el-Bostân*’da böyle geçmektedir. *Envâru’l-meşârık*’da der ki: “Şehvetle olsun veya olmasın, fitneden korkulsun ya da korkulmasın erkeklerin güzel yüzlü tüysüz gençlere bakmaları haramdır. Hamamdaki kimsenin

gözlerini, ellerini ve diğer âzâlarını başkasının avretinden; kendi avretini de başkalarından koruması gerekir. Avretini açanları îkaz etmek lâzımdır.

"*Gizlemekte oldukları*" gözlerden sakladıkları "*ziynetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar*." Ayak bilezikleri (halhalları) ses çıkarsın böylece ayaklarında bilezik olduğu anlaşılsın diye ayaklarını sertçe yere vurarak yürümesinler. Çünkü bu, erkeklerin onlara meyletmesine sebep olduğu gibi onların da içlerinde erkeklere karşı bir meyil taşıdıkları zannını doğurur. Kadınların halhallarının şakırtısını dinlemek yabancı erkeklere haram olunca, kadının yabancı erkekler duyacak kadar sesini yükseltmesi evleviyetle haram olur. Çünkü kadının kendi sesi, halhalının sesinden fitne olmaya daha yakındır. Bu sebeple kadınların ezan okuması mekruh sayılmıştır. Çünkü ezan okuyabilmek için sesi yükseltmek gerekir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu gizli kıyas ile bazı bölgelerde toplanıp cehrî zikir yapan kadınların durumu âşikâr olur. Onların toplanıp cehrî zikir yapmaları muhakkak engellenmelidir. Çünkü onlar bu şekilde büyük günah işlemiş oluyorlar. Şâyet onların toplanıp cehrî zikir yapmaları uygun görülseydi buna namaz, ezan ve telbiye gibi daha mühim hususlarda cevâz verilirdi. *Nisâbü'l-ihtisâb*'da der ki: Ayaklarına zil takan kadınlar îkaz edilip cezâlandırılırlar. Küçük kız çocuklarının ayağına zil takmak mekruhtur. Bülûğ çağına gelmiş kadınlar için ise bu, şiddetle mekruhtur. Çünkü kadınlar hakkında esas olan tesettürdür.

"Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe edin" Çünkü içinizde Allah'ın emirlerini tutup nehiylerinden kaçınmak özellikle de şehvetten gereği üzere sakınmak bakımından ölçüyü kaçırmayan neredeyse yoktur. Az veya çok hepinizin kusuru vardır. O halde toplu halde Allah'a tevbe edin. Allah Teâlâ'nın*"Ey mü'minler!"* diye hitâb etmesi, tevbe etmenin zorunluluğunu tekid etmek ve îman vasfının mutlaka emirleri yerine getirmeyi vâcib kılacağını bildirmek içindir.

Âyette günah işlemenin kulu îmandan çıkarmayacağına delil vardır. Çünkü Allah Teâlâ günahla ilgili olan tevbeyi emrettikten sonra *"Ey mü'minler"* buyurmuştur.

"*Ki kurtuluşa eresiniz*" Dünya ve âhiret saâdetini kazanırsınız. Allah Teâlâ bütün mü'minlere tevbe ve istiğfârı emretmiştir. Çünkü zayıf kul, Allah'ın emirlerini yerine getirmeye ne kadar gayret gösterse de hatâ ve kusurdan hâlî kalamaz.

İmam Kuşeyrî der ki: "Tevbeye en muhtaç olan kimse, tevbeye muhtaç olduğunu bilmeyen kimsedir."

Keşfü'l-esrâr'da şöyle nakledilmiştir: "Hak Teâlâ itâatkâr ve âsî herkese tevbeyi emir buyurdu ki âsî olanlar hitâbın sadece kendilerine olmasından utanmasınlar. Eğer "Ey günahkârlar, siz tevbe ediniz." buyrulmuş olsaydı, onların rezil olmalarına sebep olurdu. Çünkü Allah Teâlâ onları dünyada rüsva etmek istemedi; ümid edilir ki ukbâda da rüsvâ etmez."

Bunca hatâ ve kusura rağmen rüsvâ etmedin
Bu dünyada şâhın ve dilencinin huzûrunda

Öbür âlemde de seçkinlerin ve halkın önünde
Bağışla, rüsvâ eyleme, vesselâm!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bu âyet günahlardan tevbe etmenin mübtedî/yolun başında sâliklere vâcib olduğu gibi mütevassıt/yolun ortasına ve müntehî/yolun sonuna ulaşmış olanlara da vâcib olduğuna işâret etmektedir. Çünkü ebrardan olanlar için iyi ve güzel görülen davranışlar mukarrebîn için günah sayılır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyururdu: *"Topluca Allah'a tevbe ediniz. Muhakkak ben her gün yüz defa O'na tevbe ediyorum."*[154] Mübtedînin tevbesi haramlardan, yolun ortasına gelmiş olanın tevbesi helâllerin fazlasından, yolun sonuna gelmiş olanın tövbesi ise mâsivâdan tamamen yüz çevirip bütünüyle Allah'a yönelmek şeklindedir.

"*Ki kurtuluşa eresiniz.*" Mübtedînin felâhı ateşten kurtulup cennete girmek, mütavassıtın felâhı cennet diyârından kurtulup yakınlık makamlarına ve derecelerine ulaşmak, müntehînin felâhı ise mecâzî varlıkların hepsinden kurtulup hakîkî varlığa, yaratılmışlık karanlığından çıkıp rubûbiyet nûruna ulaşmaktır.

Mesnevî'de der ki:

Ezelî olanın nitelikleri tecellî edince
Sonradan var olanın niteliği alabildiğine yanar
Yaklaşmak, ne yukarı çıkmaktır ne de aşağı inmek
Hakk'a yaklaşmak, varlık hapsinden kurtulmaktır

Bazı büyükler şöyle demiştir: Allah Teâlâ bütün mü'minlerin tevbe etmesini istemiştir. Allah'a îman edip şirki terk eden kimse tevbe etmiş ve tevbesi sahih olmuş olur. Tevbe sırasında hatırına bazı şeyler gelmesi veya bir kısım hatâlar işlemesi buna mâni değildir. Çünkü mü'min bir günah işlediğinde sadrı daralır, kalbi hüzünlenir, ruhu pişman olur ve sırrı içten içe Allah'a yalvarır yakarır. Avamdan olan mü'minlerin durumu böyledir. Âyetin bir de havâstan olanlara işâreti vardır: Herkes cehâlet ve inkâr perdeleriyle perdelenmiştir. Bunlar Allah'ın yakınlığına erememiş; sâhip oldukları makam, müşâhede, ma'rifet ve tevhide saplanıp kalmışlardır. Buna göre âyet şu anlama gelir: Ey bu makamların perdeleriyle perdelenenler, bunlardan kurtulup Bana dönerek tevbe edin. Çünkü Allah yanında bu makam ve dereceleri bir şey sanıp onlara takılmak ma'rifet bakımından en büyük şirktir. Çünkü vâsıl olduğunu zanneden için O'nun varlığını, izzetinin celâlini ma'rifetten hiçbir şey hâsıl değildir. İşte bu sebeple Allah onların hepsine her nefeste tevbe etmeyi vâcib kılmıştır. Bu yüzdendir ki Rasûlullah (s.a.) fenâ denizine dalmış ve: "*Bazen kalbime gölge ârız olur da ben her gün yüz defa Allah'a istiğfar ederim.*"[155] buyurmuştur. Bundan anlaşıldığına göre her tevbeyi başka bir tevbe takip etmeli, hatta tevbeden de tevbe etmeli; kıdem ve bakayı görmenin galebesinden fenâ denizine düşmelidir.

Allah'ım fenâ ve bakaya erenlerden eyle!

---

[148]. *Aclûnî*, II, 517; *Deylemî*, hadis no: 8042
[149]. *Müsned*, V, 325; *Münâvî*, I, 535
[150]. *Deylemî*, hadis no: 2112
[151]. *Deylemî*, hadis no: 6872
[152]. *İbnü'l-Esir*, Nihâye, IV, 321
[153]. Bk. *Tirmizî*, Radâ', 18
[154]. *Müslim*, Zikr, 41; *Ebû Dâvûd*, Vitr, 26; *Tirmizî*, Tefsir (47) 1; *İbn Mâce*, Edeb, 57; *Müsned*, II, 45; IV, 260, 261
[155]. *Müslim*, Zikr, 41

BEKÂRLARI EVLENDİRİN

وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَآئِكُمْ اِنْ
يَكُونُوا فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾
وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ
فِيهِمْ خَيْرًا وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذٖٓى اٰتٰيكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا
فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾

32. Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve câriyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, *(lütfu)* geniş olan ve *(her şeyi)* bilendir.

33. Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunanlardan *(köleler ve câriyelerden)* mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır *(kabiliyet ve güvenilirlik)* görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın. Allah'ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin. Dünya hayâtının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zor altında bırakırsa, bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah *(onlar için)* çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

34. Andolsun ki biz size *(gerekeni)* açık açık bildiren âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan örnekler ve takvâya ulaşmış kimseler için öğütler indirdik.

"*Aranızdaki bekârları*" evlendirin"الْاَيِّمُ" "الْاَيَامٰى", kelimesinin çoğuludur. "الْاَيِّمُ", ister bekâr ister dul olsun erkeklerden ve kadınlardan zevcesi olmayan demektir. *el-Müfredât*'ta der ki: "الْاَيِّمُ" kocası olmayan kadın demektir. Eşi olmayan erkek için de bu söz söylenir. Bu ise araştırıp inceleme yoluyla değil, kadına benzetme yoluyladır. Yâni ey veliler ve efendiler, kavminiz içinde zevcesi olmayan hür erkekleri ve kocası bulunmayan hür kadınları evlendirin. Çünkü nikâh hem neslin devamını sağlar hem de zinânın yaygınlaşmasına mâni olur.

"*Kölelerinizden ve câriyelerinizden elverişli olanları evlendirin*"

el-Kevâşî'de der ki: "Yâni köle ve câriyelerden hayırlı ve mü'min olanları".

el-Vasît'ta ise şöyle der: "Buradaki salâh/elverişli olmaktan maksad îmandır. *el-Müfredât***'**ta da şöyle der: "Salâh, fesâdın zıddıdır. Salâh ve fesâd, genellikle fiil ve davranışlar için kullanılır. Sâlih olanlar özellikle zikredilmiştir. Çünkü bir köle işe yarar olmayınca efendisi ona önem vermez, acımaz ve malını mülkünü harcayarak, zorluklara katlanarak onun faydasına olacak şeyler yapmayı aklından bile geçirmez. Bilakis onu yanında bile saklamayıp kovar.

Hür erkek ve kadınlarda salâh şartı aranmamıştır. Çünkü onların çoğu zâten salâh ehlidir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âyet-i kerîmede "اَلْغُلَامُ" ve "اَلْجَارِيَةُ" yerine "اَلْعَبْدُ" ve "اَلْاَمَةُ" kelimeleri kullanılmıştır. Halbuki Rasûlullah (s.a.): "*Hiç kimse (eli altındakilere) 'kölem, câriyem (عَبْدِى وَاَمَتِى)' demesin! Çünkü hepiniz Allah'ın kölelerisiniz. Bütün kadınlarınız da Allah'ın kullarıdır. O zaman herkes, 'yavrum, kızım, delikanlı!' desin.*"[156] buyurmuştur. Acaba âyet ile hadis arasında bir çelişki yok mudur? Cevap şudur: Bu ancak bir kimse kendisini yüceltip kölesini tahkir etmek niyetiyle böyle derse mekruh olur. Böylece âyet ile hadis arasında bir çelişkiye mahal kalmaz. Hamd Allah Teâlâ'ya mahsustur.

"*Eğer bunlar*" bekârlar ile köle ve câriyelerinizden sâlih olanlar "*fakir iseler,"* yoksul ve muhtaç iseler *"Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir.*" Yâni evlenecek erkek ve kadının fakir olmaları, evliliğe mâni değildir. Çünkü Allah'ın lütfu maldan müstağnîdir. Çünkü mal ve makam bazen gelir, bazen gider. Allah dilediği kimseyi beklemediği bir yerden rızıklandırır. Bazıları demiştir ki: "Allah'a iftikârı düzgün olanın Allah ile istiğnâsı düzgün olur.

"*Allah, (lütfu) geniş olandır*" zengindir, nimeti tükenmez bir genişliğin sâhibidir. Çünkü O'nun kudretine nihâyet yoktur "*ve (her şeyi) bilendir.*" Hikmeti gereğince dilediğine bol rızık verir, dilediğinin rızkını da kısar.

Mezheb imamları nikâhın/evlenmenin sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Rasûlûllah (s.a.): *"Benim fıtratımı, hâlimi yaşayışımı seven benim sünnetime uysun. Nikâh da benim sünnetimdendir."*[157] buyurmuştur. Yine Rasûlullah (s.a.): *"Gençler! İçinizden gücü yetenler evlensin. Çünkü bu, gözü harama bakmaktan, ferci de harama gitmekten korur. Evliliğe gücü yetmeyenler ise oruç tutsun. Çünkü oruç onun için haramlardan koruyan bir sığınaktır."*[158] buyurmuştur.

Ebû Hanîfe ve **Ahmed b. Hanbel**'e göre cinsi münâsebete aşırı iştiyakı olup zinâ etmekten korkan kimsenin evlenmesi vâcibdir. **İmam Mâlîk** ve **Şâfiî** ise evliliğe ihtiyaç hissedip gerekli hazırlığı bulunanların evlenmelerinin müstehab olduğunu söylemişlerdir. Cinsî münâsebete arzu duymayanlar için ise **Ebû Hanîfe** ve **Ahmed b. Hanbel**'e göre evlilik nafile ibâdetten efdaldir. İmam Mâlîk ve İmam Şâfiî ise bunun aksini söylemişlerdir. Şâfiî'ye göre eğer nâfile ibâdet yapmayacaksa evlilik daha

efdaldir.

Kadının veliye ihtiyaç duymaksızın kendi irâdesiyle evlenebilmesi konusunda ihtilâf edilmiştir. Ebû Hanîfe, ***"Aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın."*** (el-Bakara, 2/232) âyetini delil getirerek kadının kendi isteğiyle evlenmesinin câiz olduğunu söylemiştir. Çünkü bu âyet erkeklerin, kadınların evlenmelerine mâni olmalarını yasaklamış böylece onların kendi istekleriyle evlenmeye hak sâhibi olduklarını belirtmiştir. Geriye kalan üç imam ise buna cevâz vermemişler ve bu âyeti (yani en-Nûr, 24/32) delil getirerek kadını velisinin evlendirmesi gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ bu âyette velilere hitâb etmiş; köle ve câriyelerin evliliğini de efendilerine bırakmıştır.

Bir köle evlenmek istediği zaman efendisinin onu evlendirmeye mecbur olup olmadığı konusunda ihtilâf edilmiştir. İmam Ahmed'e göre eğer o, faydalandığı bir câriye değilse onu evlendirmelidir. Eğer efendi üzerine düşeni yapmaktan kaçınır, köle de satılmasını talep ederse bunu yapması lâzım gelir. Diğer üç imam ise bu görüşe katılmamışlardır.

el-Kevâşî'de âyette geçen emrin (*evlendirin*) teşvik için olduğu söylenmiştir.

el-Fütûhât tercümesinde der ki: "Evlenmeye niyetlenirsen, Kureyşli olmasına dikkat et; ehl-i beyitten olursa çok daha iyi ve hoş olur. Rasûlullah (s.a.): "*Deveye (gelin gitmek üzere) binen kadınlardan en iyisi Kureyş kadınlarıdır*"[159] buyurmuştur."

Zeccâc der ki: "Allah Teâlâ bu âyetle evliliği teşvik etmiş ve onun fakirliğin ortadan kalkmasına sebep olduğunu bildirmiştir. Fakat zenginlik iki türlüdür. Birincisi malla zenginlik, ikincisi kanâatle zenginlik. Kanâatle zenginlik, malla zenginlikten daha üstündür. Evlilik, zenginliğin sebebi olmuştur. Çünkü dîne bağlılık, dünyevî bolluğu gerektirir. Bu ya fakirin hesâba katmadığı bir yerden olur veya evlilik ciddiyetle çalışıp kazanmaya sebep olduğundan, çalışıp kazanmanın fakirliği ortadan kaldırmasıyla olur.

Rızık şüpheye mahal bırakmayacak şekilde insanlara ulaşsa da
Rızık kapılarını aramak aklın gereğidir.

Bir erkek hanımının mihrini ödemekte, nafakasını, giyimini ve oturacağı yeri temin etmekte zorlanırsa kadının bu evliliği feshe mâlik olup olmayacağı husûsunda imamlar ihtilâf etmişlerdir. **Ebû Hanîfe**'ye göre bu durumda kadın evliliği feshedemez. Ancak o, hâkimin takdir edeceği ölçüde borç almak sûretiyle nafakasını temin eder. Bu borç, kocaya âid bir borç olup ödemeden ölürse mîrâsından kesilir.

Rivâyete göre bir adam **Cafer b. Muhammed**'e gelip fakirlikten şikâyet etti. O da ona evlenmesini tavsiye etti. Adam evlendi, sonra gelip tekrar fakirlikten yakındı. Bu kez de evlendiği hanımı boşamasını emretti. Niçin böyle yaptığı sorulunca dedi ki: Ben onu *"Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir."* âyetinin işâret ettiği kimselerden sandım ve evlenmesini tavsiye ettim. O âyetin ehlinden olmadığı ortaya çıkınca da belki: ***"Eğer eşler birbirinden ayrılırsa Allah, bol nimetinden her birini zenginleştirir"*** (en-Nisâ, 4/130) âyetinin ehlindendir diye boşanmasını söyledim."

Günaha veya bir kötülüğe sebep olduğu takdirde evliliği terk etmek vâcib olabilir. Bir hadiste: *"İnsanlar üzerine bir zaman gelecek o zamanda günaha girmeden maîşet temini mümkün olmayacak. İşte o zaman geldiğinde evlenmeyip bekâr kalmak daha iyidir."*[160] buyrulmuştur. Yine bir hadiste: *"Ümmetim üzerinden yüz seksen sene geçtikten sonra onlar için evlenmeyip bekâr kalmak ve dağ başlarına çekilmek daha iyidir."* Nitekim *Tefsîru'l-Kevâşî*'de böyle geçmektedir.

Mü'minlerin emiri **Hz. Ali** (r.a.) demiştir ki: "(Ebced hesâbına göre) besmelenin harflerinin sayısı bitip tamam olunca (o kadar yıl geçince) işte o zaman Mehdî'nin anasının karnından çıkma zamanı gelir." Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.), Hz. Ali'nin bu sözünün mânâsını iki beyitle şöyle ifâde etmiştir:

Zaman harflerini tamamlayınca
Bismillah'ın mehdi eder kıyam.
Çıkar o, bir orucun ardınca
Artık benden ona söyle selâm

Eğer hased olmasaydı, bu sayının sırrı muhakkak ortaya çıkardı."

Fakir (**Bursevî**) der ki: 'Râ' harfinin sıfatlarından birinin "tekrar" oluşu sebebiyle besmelede geçen râ'lar mükerrer kabûl edilirse buradaki harflerin hesâbı 1186'ya ulaşır. Öyleyse *el-Kevâşî*'de yer alan hadisten maksad bin yıldan sonra yüz seksen yıl geçmesidir. Şu hadiste bu anlamdadır: Rasûlullah (s.a.): *"İki yüz yıldan sonra sizin en hayırlınız 'hafîfü'l-hâz' olanınızdır."* buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü, 'hafîfü'l-hâz' ne demektir? diye sorduklarında ise: *"Âilesi ve çocuğu olmayan kimsedir."* diye cevap verdi.[161]

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve câriyelerinizden elverişli olanları evlendirin"* âyeti tâlib olan müridlere işâret eder. Çünkü onlar, kalb rahimlerine velâyet sulbünden nutfe koymak üzere kendilerinde tasarrufta bulunacak bir mürşidden mahrûmdurlar. Bunların hemen nihâyete ve vuslata ermiş bir mürşide bağlanmaları lâzımdır. Onların ilk doğumları şehâdet âleminde sûreten olduğu gibi, melekût âlemine girmek için gayb âleminde mânen gerçekleşecek olan ikinci doğum işte bu mürşid sayesinde olacaktır. Nitekim **Îsâ** (a.s.): *"İki kez doğmayan göklerin ve yerin melekûtuna giremez."* buyurmuştur. İkinci kez yaratılış, işte bu ikinci doğumdan ibârettir.

Bu makamda bulunan kul, küfre dönmekten ve ölmekten emniyettedir. Onun küfürden emniyette oluşu "***Siz ölüyken***" yâni nutfe hâlindeyken birinci doğumla "***sizi dirilten Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra***" irâdenizi öldürmek sûretiyle "***sizi öldürecek, sonra***" ikinci doğumla "***tekrar sizi diriltecek, sonra da"*** **'*Sen ondan hoşnud, o da senden hoşnud olarak Rabbine dön.*'** (el-Fecr, 25/28) cezbesiyle ***"O'na döndürüleceksiniz."*** (el-Bakara, 2/28) âyeti gereğidir. Ölümden emniyette oluşu ise

“ölü iken” yâni kendi irâdesiyle nefsânî ve hayvânî sıfatlarından geçmiş iken ***“biz onu”*** rubûbiyet nûruyla ***“dirilttik. Ona, kendisiyle insanlar arasında yürüyeceği bir nûr verdik.”*** (el-En’âm, 6/122) Yâni o Allah’ın nûruyla yürür. Artık o Allah’ın verdiği bir hayatla dirilmiştir, asla ölmez. Ancak bir yerden diğer yere intikal eder, anlamındaki âyetin gereğidir.

“*Eğer bunlar”* tâlib olan müridler *“fakir iseler,”* ilâhî feyzi kabûle istîdadları yoksa *“Allah”* feyzi kabûle istîdâdlı kimseler kılarak *“kendi lütfu ile onları zenginleştirir.”* Çünkü kuldan Allah’a doğru giden yol kapalı, Allah’tan kula doğru gelen yol ise dâimâ açıktır. Muhakkak O Fettâh yâni açan, ayıran, hükme bağlayandır. Anahtar sadece O’nun elindendir. *“Allah,”* feyzini kabûle isitidadlı olmak üzere kalblerin rahimleri için *(lütfu) “geniş olan ve”* onlara feyzin isâbetini *“bilendir.*”

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۜ
وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ
فِيهِمْ خَيْرًاۗ وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذٖٓى اٰتٰيكُمْۜ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ
عَلَى الْبِغَٓاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣٣﴾

33. Evlenme imkânını bulamayanlar ise Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunanlardan *(köleler ve câriyelerden)* mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır *(kabiliyet ve güvenilirlik)* görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın. Allah’ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin. Dünya hayâtının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zor altında bırakırsa, bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah *(onlar için)* çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

“Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya” bu sâyede evlenme imkânı bulunacaya*“kadar iffetlerini korusunlar.”* Önceki âyette fakirlerin evlenmelerinin câiz olduğunu bildirdikten sonra bu âyette evlenebilmek için gerekli imkânları bulamayanlara, onlara en lâyık olan bir yolu; evleninceye kadar namuslarını koruma yolunu tavsiye etmektedir.

İffet, nefiste onu şehvetin galebesinden alıkoyacak bir hâlin hasıl olmasıdır. “اَلْمُتَعَفِّفُ” bir tür çalışma ile ve zorla iffeti elde eden kimsedir. “اَلْاِسْتِعْفَافُ” ise iffetli olmayı istemektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Mehir ve nafaka gibi evlilik için gerekli şartları bulunmayanlar, Allah, lütfuyla kendilerini zengin kılıp evlenebilecek derecede mâlî genişliğe kavuşuncaya kadar şehvetlerini kırmaya ve iffetli olmaya çalışsınlar. Mehir ve nafaka olmadan sadece akid yapmanın ve evlenmenin bir mânâsı yoktur.

Şehveti kırmaya ve iffetli olmaya çalışmak da ancak oruçla olur. Çünkü Rasûlullah (s.a.): *"Evlenmeye gücü yetmeyenler oruç tutsunlar. Çünkü oruç şehveti kırar."*[162] buyurmuş ve iffetli olup zinâdan uzak durmanın yolunu göstermiştir.

"*İffetlerini korusunlar*" emri, şehvetin coşması durumunda vücûba hamledilmiştir.

el-Fütûhât'ın (Farsça) tercümesinde der ki: "Sâlihlerden birinin dünya malından bir şeyi yoktu, yoksuldu. Evlendi ve çocuğu oldu. Halbuki parası pulu yoktu. Çocuğunu aldı, sokağa çıktı ve "Bu, Hakk'ın fermânını dinlemeyen kimsenin cezâsıdır." diye bağırdı. "Zinâ mı yaptın?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Hayır, ancak Allah Teâlâ "*Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar.*" buyurdu. Ben ise bu buyruğa uymadım, evlendim. Bu da benim için rezillik oldu. İnsanlar ona acıdılar, ihtiyaçlarını giderdiler; o adam murâdına ermiş olarak evine döndü." Yâni önceki âyette de belirtildiği gibi evlilik zenginliğe sebep olmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: ***"Evlenme imkânını bulamayanlar,"*** intisâb etmek için hâlihazırda bir mürşid bulamayanlar ***"Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar"*** Allah Mûsâ (a.s.)'a Hızır (a.s.)'ı gösterdiği gibi onlara da kâmil bir şeyh gösterinceye veya her kavme bir peygamber gönderdiği gibi onlara da bir şeyh gönderinceye yahut ***"Allah dilediğini kendisine seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir."*** (eş-Şûrâ, 42/13) âyeti gereğince dilediği kullarını katından bir cezbe ile kendisine çekinceye kadar ***"iffetlerini korusunlar."*** Yâni kalp rahimlerini dünya, hevâ ve şeytanın tasarruflarından muhâfaza etsinler. Kalbine gereği üzere sâhip olanları Allah, bu üç yoldan biri ile selâmete ulaştıracaktır.

"Ellerinizin altında bulunanlardan" köle ve câriyelerden *"mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır"* yâni emânet, olgunluk, borçlarını helâl yoldan kazanıp ödemeye kudret ve âzâd olunduktan sonra insanlara zararı dokunmayacak bir ahlâkî olgunluk *"görüyorsanız,"* **Cüneyd** der ki: "Onların hakkı bilip tanıdıklarını ve onunla amel ettiklerini biliyorsanız"

Bu, "onlarla mükâtebe yapın" emri gereğince yapılacak akdin şartıdır. Fakat bu şart bulunmadığı takdirde akid yapmanın cevâzı ortadan kalkmaz. Yalnız böyle bir akid müstehab sayılmaz.

"Hemen mükâtebe yapın." Yâni üzerinde anlaşacağınız belli bir bedel karşılığında kendilerine istedikleri hürriyetlerini verin.

Âyette geçen emir siygası vücûb için değil, cevâz içindir. Çünkü kitâbet, karşılıklı faydalanmayı ihtivâ eden bir akid olup, diğer akidlerde olduğu gibi, yapılmasında belli bir zorunluluk yoktur. **Ebû Hanîfe**'ye göre bu akidde ödenmesi kararlaştırılan bedel hemen ödenebildiği gibi, taksidle veya taksidsiz olarak daha sonra da ödenebilir.

Mükâtebe, köle veya câriye ile efendisi arasında yapılan bir akiddir. Bu akidde köle veya câriye, belli bir bedel ödediği takdirde efendisinden, kendisine hürriyetini vermesini ister veya aynı teklifi efendisi ona yapar. Üzerinde anlaşmaya varılan bu

bedel hazır ise köle bu bedeli hemen öder. Değilse efendisinin kendisine tanıdığı bir süre içinde temin ettikten sonra ödemek şartıyla hürriyetine kavuşur.

Mükâtebe, müfâale bâbından olup akid yapılırken köle ve efendinin karşılıklı bir yazışmada bulunduklarını ifâde eder. Efendi, üzerinde anlaştıkları bedeli ödediği takdirde köleyi âzâd edeceğine, köle de bu bedeli eksiksiz ve zamanında ödeyeceğine söz verir. Eğer bedel taksidle ödenecekse bunun ne zaman hangi miktarda olacağına dâir bir yazışmaya da ihtiyaç vardır.

el-Müfredât'ta der ki: "Kölenin kitâbeti, kazancından belli bir miktar efendisine ödemek sûretiyle kendini ondan satın almasıdır. Âyetteki "اَلْكِتَابُ" kelimesinin îcâb/farz ve zorunlu kılma mânâsına gelen "اَلْكِتَابَةُ"den ve yazı yazmak demek olan "اَلْكَتْبُ"den türetilmiş olması mümkündür.

Rivâyete göre **Huveytıb b. Abdüluzzâ**'nın kölesi Sabîh efendisinden, belli bir bedel karşılığında kendisini âzâd etmesini istedi, o da buna yanaşmadı. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Nitekim *et-Tekmile*'de böyle geçmektedir.

"Allah'ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin." Bu emir de mendûbiyet içindir. Efendilere, mükâtebe yaptıkları köle veya câriyelerinden aldıkları bedelin bir kısmını tekrar onlara iâde etmelerini tavsiye etmektedir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Bir kişinin: 'Ben hakkımı tamamen alırım, ondan hiçbir şey bırakmam.' demesi onun cimri biri olduğunu göstermeye yeter.*"[163]

Asmaî'nin naklettiğine göre bedevînin biri bir kavme gelerek onlara: "Bu, hakka dâir bir şey midir, yoksa ondan daha hayırlı bir şeye mi dâirdir?" diye sordu. Ona: "Haktan daha hayırlı ne olabilir ki?" dediler. O da: "Lütufta bulunmak ve bilmezden gelmek hakkı tamamıyla almaktan daha hayırlıdır." diye cevap verdi. Nitekim **Sehâvî**'nin *el-Mekâsıdü'l-hasene*'de böyle geçmektedir.[164]

Kâşifî, der ki: "Huveytıb, kölesi Sabîh'i yüz dînâra mükâteb yapmıştı. Bu âyeti işitince ona yirmi dînâr bağışladı." Yâni ona anlaştıkları miktardan yirmi dînârını ona hibe etti. Sabîh da kalan parayı ödedi. O, Huneyn savaşında şehid edilmiştir.

Âyette malın Allah'a izâfe edilip kullara malı verenin Allah olduğunun belirtilmesi, emredilen şeyi iyice araştırıp inceleyerek emri yerine getirmeye teşvik içindir. Çünkü hakîkî mâlik Allah olmakla birlikte kulların sâhip bulundukları malın O'nun tarafından geldiğini düşünmek, malı O'nun istediği şekilde sarf etmeyi gerektiren en kuvvetli sebeplerden biridir,

Bazıları bu emrin bütün müslümanları, hürriyetini kazanmak isteyen kölelere malî yardımda bulunmaya çağırdığını söylemişlerdir. Yâni "*Onlara verin*" hitâbı, bütün müslümanlaradır. Bu mükâteblere yardım etsinler. Hürriyetlerini kazanmaları için vermeye anlaştıkları malı ödeyebilmeleri ve kölelik bağından kurtulabilmeleri için onlara zekâtlarını versinler. Bu sebeple yapılan iyiliğe ***"fekkü rakabe"*** denir; cezâ yokuşunu/engelini ancak onunla aşabilirler.

Ey gönlü diri olan, benden bir nükte dinle,
Sonra ölümü hayırla yâd et
Bazen lütuf ve ihsanla özgür birini köle et,
Bazen de iyilikle bir köleyi âzâd et

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Üç kimseye yardım etmek Allah üzerinde bir haktır: Borcunu ödemek isteyen mükâteb, iffetli olmak isteyerek evlenen kimse ve Allah yolunda cihâd eden kimse.*"[165] Taksidleri bitmeden ölen mükâteb köle hakkında ihtilâf edilmiştir. İmam Ebû Hanîfe ve Mâlik'e göre bu halde ölen köle, kalan taksidleri terekesinden ödenmek şartıyla hür olur. Borcu ödendikten sonra artan mal ise hür çocukları tarafından paylaşılır. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre bu kişi köle olarak ölür ve satılan eşyâ müşterinin eline geçmeden telef olunca alış-veriş ortadan kalktığı gibi ister köle geride mal bıraksın ister bırakmasın ölünce hürriyetine dâir efendisiyle yaptığı anlaşma ortadan kalkar.

"Dünya hayâtının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye namuslu kalmak" iffetli olmak, kale gibi iffetin içine kendilerini koymak *"isteyen câriyelerinizi fuhşa"* zinâya "*zorlamayın"* Çünkü genellikle zinâ, yaşlı veya çocuklardan değil, olgunluk yaşına ulaşmış gençlerden sâdır olur.

"اَلْفَتٰى" ve "اَلْفَتَاةُ" köle ve câriye hakkında kullanılan meşhur kinâyelerdir. "اَلْفَتٰى" taze, genç kişi demektir. Zinâ daha çok gençlerden sâdır olduğu için "اَلْفَتَيَاتُ" kelimesinin konu ile münâsebeti daha fazladır. Çünkü çoğunluk bu, onların dışındaki yaşlılardan ve küçüklerden değil, onlardan beklenir.

İkrah (zorlama), ancak nefsin veya bir uzvun yok olmasını gerektiren bir korkutma ile hâsıl olur. Yoksa az bir korkutma ile kişi mükreh, yâni zorlanmış sayılmaz.

Âyette geçen "*namuslu kalmak isteyen*" ifâdesi, câriyeleri fuhşa zorlama yasağını onların zinâdan uzak kalmayı istemeleri durumuna tahsis etmek ve onun dışındakileri bu hükümden çıkarmak için değildir. Bilakis onların devam edegelen âdetlerini tescil etmek için bu ifâde kullanılmıştır. Çünkü onlar câriyelerini namuslu kalmak istedikleri halde zinâya zorluyorlardı. **Abdullah b. Übeyy**'in altı tane güzel câriyesi vardı. Onları zinâya zorlardı. Nihâyet onlardan her birine belli bir ücret getirmesini şart koştu. Bunun üzerine **Muâze** ve **Müseyke** adında iki câriyesi Rasûlullah (s.a.)'e gelerek şikâyette bulundular. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Âyet-i kerime, namuslu kalmak isteyen câriyelerini fuhşa zorlayan kimselerin hâllerini kötülemekte ve onları ayıplamaktadır. Çünkü kendisinde zerre kadar mürüvvet bulunan bir kimse sâhip olduğu câriyesine fuhşu emretmediği ve onu fuhşa zorlamadığı gibi onun kendiliğinden bir kötülük yapmasına dahi razı olamaz. Özellikle de câriye namuslu kalmak isteyince.

Âyet-i kerimede, sözün gelişinden câriyelerin kesin olarak namuslu kalma isteğinde oldukları anlaşıldığı halde *"namuslu kalmak istediklerinde"* değil de *"şâyet namuslu*

kalmak isterlerse” buyrulmasının yâni “إِذْ” edâtı yerine şart edâtı olan “إِنْ”in kullanılmasının mânâsı şudur: Namuslu kalma istekleri şüpheli olsa bile câriyelerinizi fuhşa zorlamamanız gerekirken nasıl olur da kesin olarak namuslu kalmak istediklerinde onları buna zorlayabilirsiniz?

“اَلْعَرَضُ” kalıcılığı olmayan şey demektir. Bu mânâdan hareketle kelamcılar renk ve tat gibi cevherle birlikte bulunup kalıcılığı olmayan şeylere ‘araz’ demişlerdir. Kalıcı değil geçici olduğuna dikkat çekmek üzere “Dünya hazırda bulunan arazdır” denilmiştir.

Âyetin mânâsı şöyledir: Câriyelerinizin gayr-i meşru kazancından ve çocuklarını satmaktan elde edeceğiniz geçici bir miktar dünyalık için onları fuhşa zorlamaktan vazgeçin.

Kâşifî der ki: “*Tibyân*’da şöyle rivâyet olunur: Zinâ eden birisi, zinâ sonucu doğan çocuğu için zinâ ettiği kadına yüz deve verirdi.”

“Kim onları zor altında bırakırsa,” fuhşa zorlarsa *“bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah”* onlar için *“çok bağışlayıcı ve merhametlidir.”*

“مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ” ifâdesinin “اِنَّ”nin ismi ile haberi arasında zikredilmesi, mağfiret ve rahmetin sebebinin o olduğunu bildirmek içindir. Burada câriyeleri fuhşa zorlayanların rahmet ve mağfiretten tamamen mahrûm olduklarına işâret vardır. Mağfiret, önceden işlenmiş günahlar için söz konusudur. Câriyelerin mağfirete ihtiyaç duymaları, her ne kadar zoraki yapsalar da zinâ esnasında beşerî yaratılış icabı kısmen de olsa rızâ gösterme ihtimâlinden uzak kalamama îtibariyledir.

el-Kevâşî’de der ki: Burada mağfiret, günahın yokluğu mânâsındadır. Çünkü ölümle veya bir uzvunun telefi ile tehdid edilerek zinâya zorlanan câriyelerin günahı yoktur. Erkeğin ise yapmaya zorlansa bile zinâ etmesi helâl değildir. Çünkü zinâ fiili ancak onun tarafından ve onun bu fiile azmetmesiyle olur. Haksız yere adam öldürmek de bunun gibidir. Zor altında kalmış bulunmak hiçbir şekilde onu mübah kılamaz.”

Bu iki âyet-i kerîmede iki işâret vardır: **Birincisi:** Allah’ı talebde yüksek himmet sâhibi zatların mertebesine ulaşamamış fakat nefs-i emmârelerine mâlik olan bâzı sâlih kimseler tevbe ve sâlih ameller ile nefislerini Allah’ın azâbından ve ateş boyunduruğundan mükâtebe yoluyla kurtarmak isterler. Siz onlarla hemen mükâtebe yapın. Yâni eğer onlarda doğruluk alâmetleri ve Allah’a verdikleri sözü yerine getirecek bir vefâ görürseniz onlara tevbe ettirin. Çünkü telkin, isteyen herkese değil sadece vefâ ehline yapılmalıdır. Vefâ ehli ise Allah’ın yakîn ehline bahşettiği kuvvetli bir ferasetle bilinir. Onlara, Allah’ın size vermiş olduğu dinde nasihat ve velâyet kuvvetinden verin. Çünkü her şeyin bir zekâtı vardır. Velâyetin zekâtı ise ilim, mârifet, nasihat isteyenlere nasihat, tâlibleri irşâd, takvâ ve iyilik üzere yardımlaşma ve müttakîlere yumuşak davranmaktır. Zekâtı verilmeyen mallar eksildiği ve mahvolup gittiği gibi irşâd edilmek isteyen dervişleri kapıdan çevirmekle de mânevî hâller kaybolur. Zâhirdeki sultanlık ancak halkın maslahâtını temin ve müslümanlara yardım

için olduğu gibi bâtındaki sultanlık da öyledir.

Kerem sâhibi kimselerin kâsesinden yerin de bir nasibi vardır.

İkincisi: Azgın nefisler, Allah'ın tevfîk ve yardımıyla tevbe ve kullukla günahlardan uzak kalmak istediklerinde, nefsânî arzular uğruna onları fesâda zorlamamak lâzımdır.

Bilesin ki mânevî nesebi, rahmânî nefes sâhibi kimselerden birine ulaşmayan, kendisinde kemâl ve kemâle erdirme sıfatlarının bulunduğunu iddiâ eden kimse hakîkatte zinâkârdır. Terbiyesi altında olanlar da helâk olmuştur. Çünkü o veled-i zinâdır. Belki de inad, garaz, maraz ve hevâsına uymak yüzünden bâzı tâlibleri dâvâ ehlinin kapısına gidip gelmeye zorlayan ve hak ehlinin kapısından geri çevirenleri görmüşsündür. Aslında o kimse o tâlibi zinâya zorlamaktadır. Çünkü bâtıl ehlinin kapısına yapışan kimse, istidâdı yumurtanın bozulması gibi bozulan veled-i zinâ gibi helâk olur. Allah Teâlâ'dan bizi kâfirlerin hilesinden ve tuzak kuranların tuzaklarından korumasını niyaz ederiz.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ
وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾

34. Andolsun ki biz size *(gerekeni)* açık açık bildiren âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan örnekler ve takvâya ulaşmış kimseler için öğütler indirdik.

"*Andolsun ki biz size (gerekeni) açık açık bildiren âyetler*" indirdik. Yâni Allah'a yemin olsun ki biz size bu sûrede sizin açıklanmasına ihtiyaç duyduğunuz hadleri, diğer hükümleri ve edebleri açıklayan âyetler indirdik. 'Açıklama' hakîkatte Allah Teâlâ'ya âiddir. Onun âyetlere isnâdı ise mecâzîdir.

"*Sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan örnekler*" indirdik. Yine bu sûrede sizden önce yaşamış olanlara âid hayret verici kıssalardan, geçmiş kitaplarda anlatılan misâllerden ve peygamberlerin ağızlarından dökülen sözlerden örnekler indirdik. Meselâ **Hz. Âişe** (r.anhâ)'nın anlatılan kıssası, dikkat çekici ve ibret verici oluşu bakımından **Yûsuf** ve **Meryem** kıssalarına tam bir uygunluk arzeder. Çünkü her ikisinin kıssasında da zinâdan uzak olan birinin zinâ töhmeti altında tutulması zikredilmiştir. İkisi de tertemiz oldukları halde Yûsuf'a Züleyha, Meryem'e de yahudiler zinâ isnâdında bulundular.

"*Ve takvâya ulaşmış kimseler için*" öğüt almanız, haramlardan, mekruhlardah ve diğer güzel edebleri ihlâl edecek şeylerden kaçınmanız için *"öğütler indirdik."* İndirilmesinin şumûlü bakımından öğütler herkese şâmil olmakla birlikte burada müttakîlerin tahsis edilmesi, bu öğütlerden faydalananların onlar olması sebebiyledir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Öncekilerin başına gelen belâ ve musîbetlerden sakınmak isteyenlerin istifâdesi için bu öğütleri indirdik. Çünkü hoşbaht kimse, başkasından öğüt ve ibret alan kimsedir."

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Tuzağa düşmüş görse bir kuş, bir kuşu
Uğramaz artık o semte bir daha
Kimse zinhar senden ibret almasın
İbret al, sen başkalarından dâimâ

Şa‘bî'nin şöyle anlattığı nakledilmiştir: Aslan, kurt ve tilki avlanmaya çıktılar. Derken bir yaban eşeği, bir ceylân ve bir de tavşan avladılar. Aslan kurda dönerek: "Bunları aramızda taksim et." dedi. Kurt: "Vahşi eşek kralımızın, ceylan benim, tavşan da tilkinin olsun." dedi. Bunun üzerine aslan, pençesini kaldırıp kurdun başına indirdi ve onu yere serdi. Sonra tilkiye dönüp: "Şimdi de sen taksim et bakalım." diye emretti. Tilki: "Kralımız eşeği sabah kahvaltısında, ceylanı akşam yemeğinde, tavşanı da bu iki öğün arasında yesinler." deyince aslan: "Helâl olsun sana! Ne güzel hüküm verdin. Böyle taksim yapmayı sana kim öğretti?" diye sordu. Tilki: "Kurdun başına gelen kâzâ." dedi.

Mev‘iza, katı kalpleri yumuşatır, kurumuş gözlerden yaşlar akıtır. Bu, kendilerini vererek dikkatlice dinleyenler için Kur'an'ın özelliklerinden biridir. Bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.): *"Muhakkak ki bu kalbler demirin paslandığı gibi paslanır."* buyurmuş, "Onun cilâsı nedir?" diye sorduklarında: *"Kur'an okumak ve Allah Teâlâ'yı zikretmektir."* diye cevap verilmiştir.[166]

Akıllıya lâzım gelen Kur'an'a kulak vermek, öğütlerinden faydalanmak, ondaki bütün emir ve yasakları kabul ederek hem bâtınen hem de zâhiren bunların gerekleriyle amel etmektir.

Ululuk, Allah'ın fermanına uymakla olur
Fermanı dinlememek, mahrûm kalmanın delilidir

---

[156]. *Buhârî*, İtk, 17; *Müslim*, Elfaz, 13, 15; *Ebû Dâvûd*, Edeb, 75; *Müsned*, II, 316, 423, 463, 484, 491, 508
[157]. *Münâvî*, VI, 32
[158]. *Buhârî*, Nikâh, 3; *Müslim*, Nikâh, 1
[159]. *Buhârî*, Enbiya 46, Nikah 12, Nefekat 10; Ahmed II, 269, 275, 393
[160]. *Deylemî*, hadis no: 8687
[161]. *Münâvî*, III, 497
[162]. *Buhârî*, Nikâh, 3; *Müslim*, Nikâh, 3
[163]. *Sehâvî*, Mekasıd, s. 324
[164]. *Sehâvî*, Mekasıd, s. 324
[165]. *Deylemî*, hadis no: 2533

[166]. *Irâkî*, Muğnî, I, 281

ALLAH,
GÖKLERİN VE YERİN
NÛRUDUR

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ مَثَلُ نُورِه۪ كَمِشْكٰوةٍ ف۪يهَا مِصْبَاحٌۜ
اَلْمِصْبَاحُ ف۪ي زُجَاجَةٍۜ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ
شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍۙ يَكَادُ زَيْتُهَا يُض۪ٓيءُ
وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌۜ نُورٌ عَلٰى نُورٍۜ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌۙ ﴿٣٥﴾

35. Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yâni zeytinden *(çıkan yağdan)* tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. *(Bu,)* nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara *(işte böyle)* temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.

"Allah, göklerin ve yerin nûrudur." **İmam Gazzâlî** *"en-Nûr"* isminin şerhinde şöyle der: O, her zuhûrun kendisiyle olduğu zâhir olandır. Çünkü kendisi zâhir olup başkasını ızhâr eden şey "nûr" diye isimlendirilir. Varlık ile yokluk karşılaştırıldığında zuhûr kaçınılmaz olarak varlığa âiddir. Yokluktan da daha karanlık bir şey yoktur. Dolayısıyla yokluk karanlığından, hatta bütün eşyâyı adem karanlığından ve varlık zuhûruna çıkaran, ademin mümkün olmasından uzak olan "nûr" diye isimlendirilmeye lâyıktır. Varlık, bütün eşyâ üzerine Allah Teâlâ'nın zâtının nûrundan feyezân etmiş bir nûrdur. İşte O göklerin ve yerin nûrudur. Güneşin ışığının her bir zerresi, ışık saçan güneşin varlığına delâlet ettiği gibi göklerin, yerin ve ikisi arasındaki varlıkların her bir zerresi de muhakkak kendilerini var eden birinin var olduğuna delâlet eder."

Necmeddîn de *Te'vîlât*'ında ona muvâfakat ederek şöyle der: *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur"* yâni onları yokluktan varlık âlemine çıkarıp ızhâr edendir. Çünkü nûrun sözlük mânâsı ışıktır. Işık ise eşyâyı aydınlatarak gözlerin onu görmesini sağlayan şeydir."

"*Allah, göklerin ve yerin nûrudur.*" âyeti teşbîh-i belîğ kabilindendir. Yâni Allah, gökleri ve yeri yaratıp ortaya çıkaran oluşu sebebiyle bu ikisine nisbetle nûr gibidir. Ortaya çıkışın (zuhûrun) aslı, yokluktan varlık sahasına çıkmaktır. Çünkü Allah'ın

ilminde mevcûd olan âyân-ı sâbite, yokluk karanlığında gizli bulunup Allah Teâlâ'nın kudretinin tesiriyle ortaya çıkarlar. Nitekim **Şeyhzâde**'nin *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu âyette teşbih-i beliğ olduğunu dikkate almaya gerek yoktur. Çünkü "en-Nûr", Allah Teâlâ'nın güzel isimlerinden biri olup Allah'a nisbeti mecâzî değil hakîkîdir. Burada "münevvir" yâni nurlandırıcı, aydınlatıcı anlamındadır. Allah Teâlâ yok olan mâhiyetleri varlık nurlarıyla nurlandırmış ve onları cömertlik feyziyle yokluktan varlığa çıkarmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ mahlukâtı karanlık için yarattı sonra nûrundan onlar üzerine serpti."*[167] Hadiste geçen "yarattı" kelimesi "takdir etti" mânâsındadır. Çünkü takdir, icâd ve yaratmadan önce gelir. Nûrun serpilmesi ise olması mümkün şeyler üzerine varlık iksirinin dökülmesinden kinâyedir. Mümkin olan şey, karanlıkla vasıflanır. Çünkü o varlıkla nurlanır. Dolayısıyla onu nurlandırmak, onu ortaya çıkarmak demektir.

Nûr dört türdür:

1- Eşyâyı gözlere gösteren, fakat kendisi onları göremeyen nur. Güneş ve benzeri cisimlerin nûru gibi. Bunlar karanlıkta gizli olan şeyleri ortaya çıkarırlar ama kendileri onları göremezler.

2- Göz nûru. Bu nûr eşyâyı gözlere gösterdiği gibi onları kendisi de görür. Bu nûr öncekinden daha üstündür.

3- Akıl nûru. Bu nûr, bilgisizlik karanlığında gizlenmiş akıl ile idrâk edilen şeyleri basîretlere gösterir. Kendisi de onları idrak eder ve görür.

4- Hak Teâlâ'nın nûru. Bu nûr da ademde gizlenmiş mülke ve melekûta âid yok olan şeyleri hem gözlere hem de basîretlere gösterir. O nur onları yoklukta iken gördüğü gibi varlıkta iken de görür. Çünkü bu şeyler haddizâtında yok olsalar da Allah'ın ilminde mevcuddurlar. Bunları varlık sahasına ızhâr etmekle Allah'ın ilmi ve görmesi asla değişmez. Ancak değişme, var etme ve yaratma sırasında eşyânın kendi zât ve sıfatları ile ilgili bir durumdur. Şu halde *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur"* âyetinin hakîkî mânâsı, "Allah ezelî yüce kudretiyle onları ızhâr eden, yoktan var edendir" demektir.

Hepimiz adem karanlığından habersizdik
Varlık nûrunu senin inâyetinle bulduk

Büyüklerden biri şöyle der: Zulmet vakti hiç kimse sâkin olan nesneyi hareketli olandan, ulvî olanı süflî olandan ve çirkin olanı güzelden ayırt edemez. Nur sancağı görününce, zulmet atlıları kaçmaya başlar, varlıklar ve keyfiyetler ortaya çıkar. Parlaklık karanlıktan, araz cevherden fark edilir. İnsan idraki bu bilgi ve temyizden istifâdenin nur ile olduğunu bilir, ancak nûrun kavranmasında hayrette kalır; âlemin nurla dolu olduğunu bilemez. O gizli olan nur ve hak deliller ile zâhirdir ve zâtıyla bâtındır. İdrak ile kavrayabildiğimiz ve eşyânın temyîzini onunla öğrendiğimiz Allah Teâlâ, "Nûr" denmeye lâyıktır.

Âlemde zâhir olan, görünen Hak'tan gayrı değildir
Bütün âlem O'nun nûruyla âşikârdır

Ne güzel bir câhil, parlayan güneşi
Mum ışığıyla çöllerde arar

Tibyân'da şöyle rivâyet edilir: "Allah'ın kudret ve hikmetinin güzelliklerinin göstergesi olan semâlar ve yer, O'nun kudret ve hikmetlerinin varlığına delildir."

Her şeyde O'na bir delil var
Onun bir olduğunu gösterir

Bütün eşyânın varlığı O'nun kudretinin delilidir

Sultânu'l-müfessirîn **İbn Abbas** (r.a.), bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Yâni Allah göklerin ve yerin ehline yol gösterendir. Onlar O'nun hidâyeti ile yollarını bulurlar ve O'nun hidâyetiyle sapıklık bataklığından kurtulurlar." Yâni Allah'ın hidâyeti ve yol göstermesi ile kendi varlıklarını tanıdılar ve O'nun irşâdı ile din ve dünya için gerekli işleri bildiler.

Gök ve yer ehli hidâyet nûruna Allah Teâlâ'nın tevfîki ile ulaştıkları için O kendisini Arapların âdeti üzere "Nûr" diye isimlendirmiştir. Çünkü Araplar bazen başka bir şeyden hâsıl olan bir şeyi onun ismiyle isimlendirirler. Meselâ yağmura "bulut" derler. Çünkü yağmur bulutta oluşur ve ondan çıkar. İşte îman ve hidâyet nûru Allah'ın tevfîki ile hâsıl olduğundan Allah bu isimle isimlendirilmiştir. Birbirinden meydana geldikleri için nûra hidâyet, hidâyete de nur denilebilir. Allah Teâlâ: ***"Onlar yıldızlarla da yollarını doğrulturlar."*** (en-Nahl, 16/16) buyurmuştur. İnsanlar yıldızların ışığı ile yollarını doğrultunca yıldız yol gösteren, onlar da yıldızın ışığıyla yolunu bulanlar sayılmışlardır. Aynı şekilde kendileri vâsıtasıyla hidâyete erişildiği için Kur'an'a da Tevrât'a da "nûr" adı verilmiştir. Nitekim *el-Es'iletü'l-mufhıme*'de böyle geçmektedir.

Buna göre matlûba ulaşmaya sebep oluşu bakımından hidâyet nura benzetilmiş ve istiâre yoluyla ona nûr adı verilmiştir. Sonra da hidâyet mânâsındaki nûr, Allah Teâlâ'ya ad olmuştur. Tıpkı "رَجُلٌ عَدْلٌ (âdil adam mânâsına) adâlet adam" sözünde olduğu gibi.

Şeyh Üftâde (k.s.) der ki: "Keşf yoluyla gönlüme ârız oldu ki: "*Allah göklerin ve yerin nûrudur*." âyetindeki "nûr" kelimesi ilim mânâsındadır. İlim de burada "رَجُلٌ عَدْلٌ (âdil adam mânâsına) adâlet adam" sözünde olduğu gibi âlim/bilen anlamında kullanılmıştır. Nûr ile ilim arasındaki münâsebet şudur: Hisse dayalı şeyler nûr/ışık ile ortaya çıktığı gibi akıl ile idrâk edilen şeyler, hatta bütün işler ilimle ortaya çıkar.

Nitekim *el-Vâkıâtü'l-Mahmûdiyye*'de böyle geçmektedir.

Bu âyetin tefsîrinin 'Allah gökleri güneş, ay ve yıldızlarla; yeri de peygamberler, âlimler ve âbidlerle nurlandırandır' şeklinde olduğu da söylenmiştir.

Arâisü'l-Beyân'da der ki: "Âyette geçen gökler ve yerler ile mü'minin sûreti kasdedilmiştir. Başı gökler, bedeni yerdir. Allah Teâlâ celâli ve yüceliği ile bu gökleri ve yeri nurlandırmıştır. Çünkü başı işitme, görme, koklama, tatma ve konuşma nurlarıyla süslemiştir. Gözün nûru Güneş'in ve Ay'ın, kulağın nûru Zühre ve Müşteri yıldızlarının, burnun nûru Merih ve Zühal yıldızlarının, dilin nûru ise Utarid yıldızının nûru gibidir. Bu ışık saçan seyyâreler başın burçlarında gezerler. Beden arzının nûru ise organlar, âzâlar, adaleler, et, kan ve saçlardır. Bedendeki kemikler ise yeryüzündeki dağlar mesâbesindedir.

İmam Zâhid şöyle buyurur: "Allah için "Nûr" denilebilir, ancak "aydınlık" denilemez. Çünkü "aydınlık", "karanlığın" zıddıdır. Halbuki Allah Teâlâ her iki zıddı da yaratandır."

Karanlığın zıddı olan nûr hâdistir, yâni sonradan yaratılmıştır. Çünkü hâdis olan bir şeyin zıddı da hâdistir. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın 'nûr' diye isimlendirilmesi, karanlığın zıddı olan nûru ilk olarak yaratanın O olması sebebiyledir.

Allah Teâlâ'nın nûr olması sâdece göklere ve yere izâfetle olmadığı halde nûrun bu ikisine izâfe edilmesi, O'nun aydınlatma gücünün büyüklüğünü ifâde etmek içindir. Çünkü gökler ve yer, büyüklük ve genişlikte iki misaldir. Allah Teâlâ: ***"...Genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun."*** (Âl-i İmrân, 3/133) buyurmuştur.

Müftü Sa'dî *Hâşiye*'sinde belirtildiğine göre ensar ve muhâcir ifâdeleriyle bütün sahâbîler kasdedildiği gibi gökler ve yer ile de bütün âlem kasdedilmiştir. Allah Teâlâ'nın hadis-i kudsîde Hz. Peygamber (s.a.) Efendimiz'e hitâben buyurduğu: *"Eğer sen olmasaydın felekleri yaratmazdım."*[168] sözü de buna benzer. Burada feleklerden bütün âlemler kasdolunmuştur. Fakat büyüklüğü ve basîret ehilleri tarafından görülebilirliği bakımından sadece felekler zikredilmiştir. Benim gönlüme doğan budur. İşin hakîkatine ulaştıran yalnızca Allah'tır.

"O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir." Buradaki 'nûr'dan maksad, Allah Teâlâ'dan ışık saçan varlıklara feyezan eden O'nun nûrudur. O da *el-İrşâd*'da belirtildiği üzere Kur'an-ı Mübîn'dir. Kur'an, delâlet ettiği şeylerin açıklığı ve ihtivâ ettiği hidâyetin âşikârlığı bakımından içinde lamba bulunan bir kandilliğe benzetilmiştir.

"مَثَل (Temsil)" ile hayret verici sıfat/özellik kasdedilmiştir. Yâni âyette 'O'nun nûrunun hayret verici sıfatı/vasfı…' demektir. Nûrun, Allah Teâlâ'ya âid bir zamire izâfe edilmesi onun Allah için kullanılmasının zâhirdeki mânâda olmadığına delildir. Nitekim *Envâru't-tenzîl*'de böyle denilmektedir.

"O lamba kristal bir fanus içindedir." Duvardaki bir pencereye benzer ki kemer gibi dışarıyı görmez. Yâni lambanın içinde bulunduğu kandil parlak saf bir camdan

yapılmıştır. Lambanın kristal bir fanus içinde, bu fanusun da duvarda açılan penceresiz bir oyukta olduğunu belirtmek, oradaki aydınlanmanın şiddetini göstermek içindir. Çünkü mekân darlaştıkça ışık ve aydınlanma çoğalır. Geniş mekânlarda ise bunun aksi söz konusudur. İçinde bulunanı en iyi şekilde yansıtan bir madde olduğundan kandilin yapım maddesi olarak cam seçilmiştir.

"O fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir"

Bu cam fanus, parlaklığı ve saflığı inciye benzeyen Müşteri, Zühre ve Merih yıldızları gibidir. Yıldızlardan inci gibi olanlar, meşhur büyük yıldızlardır. Âyette "اَلْمِصْبَاحُ (lamba)" ve "اَلزُّجَاجَةُ (kristal fanus)" kelimelerinin nekre olarak zikredildikten sonra tekrar ma'rife olarak zikredilmelerinde ve haklarında bir kısım açıklayıcı bilgiler verilmesinde bu ikisine ehemmiyet verildiğine işâret vardır.

"Ki, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübârek" yâni faydası bol *"bir ağaçtan, yâni zeytinden"* çıkan yağdan *"tutuşturulur."* O zeytin ağacıdır ki yetmiş peygamber, bereketi için duâ etmiştir. Bu peygamberlerden birisi de İbrahim Halîlullah'tır.

Hakikaten zeytin ağacı faydası bol olan bir ağaçtır. Çünkü zeytin katık olarak kullanılır, yağından yemede, lamba tutuşturmada ve deri tabaklamada istifâde edilir. Odunu ateşte yakılır, külü ile ipekli çamaşırlar yıkanır. Yağını çıkarmak için sıkıcı bir âlete ihtiyaç yoktur. Aydınlatması fazla, dumanı azdır. Ayrıca zeytin yağı bâsûr hastalığına da şifâdır. Yağı daha parlak ve saf olduğu için ağaçlar arasında sadece zeytin ağacı zikredilmiştir.

Zeytin ağacı, ne doğuya ne de batıya âid bir ağaçtır. Doğuya âid olsa güneş onun üzerine sadece sabahları doğar, batıya âid olsa sadece akşamları batarken düşer. Bilakis o öyle bir yerde bulunur ki -tepe üstü ve sahra gibi- gün boyu güneş alır. Onu hiçbir şey güneşten gölgeleyemez. Böylece meyvesi daha olgun, yağı daha saf ve parlak olur. Ya da zeytin ne sürekli güneş alıp harâretinin kavurduğu güneşlik bir yerde, ne de güneşten uzak meyvesini olgunlaştıramayacak gölgelik bir yerdedir. Yahut da o, ne Çin diyârı ve Hıta[169] gibi şark memleketlerinde; ne de Tanca ve Kayrevan diyârı gibi batı memleketlerinde yetişir. Bilakis Şam gibi dünyanın orta kısımlarında veya doğu ile bâtının birleştiği ve yeryüzünün kubbesi diye bilinen, doğu ve batı diye isimlendirilemeyen (Akdeniz iklimi bölgesinde) yerlerde yetişir. Çünkü buralarda zeytin ağacına zarar verecek sıcak ve soğuk söz konusu değildir. En güzel zeytin Şam taraflarında olur.

Yeryüzünün kubbesi, ma'mur ve harab kısımlarının ortasıdır. Burada bütün zamanlarda sıcaklık ve soğukluk mutedil, gece ile gündüz sürekli olarak eşittir, biri birinden fazla olmaz. Yâni her ikisi de on ikişer saattir.

Hasan Basrî (rh.a.) der ki: "Bu ağacın aslı cennetten dünyaya getirilmiştir. Öyle ise doğusu ve batısı şeklinde nitelendirilecek bu âlemdeki ağaçlardan değildir."

"Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir." Ona bir ateş

ulaşmasa da aydınlık verir, yâni onun aydınlık ve parlaklığı ateşsiz ışık ve aydınlık vermesidir. Yâni zeytin yağı öyle saf ve berraktır ki, kendisine ateş dokunmasa bile bulunduğu mekânı neredeyse aydınlatır.

Âyetin takdiri şöyledir: Onun yağına ateş değse de değmese de, yâni gerekli şartlar bulunsa da bulunmasa da her halde ışık verir.

"Bu, nûr üstüne nûrdur." Yâni Kur'an için anlatılan ve âyette açıklandığı şekilde bir kandilliğe benzetilen bu nûr, nûr üstüne nûrdur; kat kat nûrdur. Çünkü lamba bir ışık vermekte; zeytin yağının saflığı, lambanın içinde bulunduğu kristal fanusun parlaklığı ve kandilliğinde ışık hüzmelerini dışarı bırakmayıp içinde tutması onun ışığını ve aydınlığını artırmaktadır. Yoksa âyetten anlaşılan sadece iki nûrun üst üste gelmesi değildir, bilakis nûrun çokluğunu ifâde etmektir. Meselâ 'Falan dirhem üstüne dirhem koyuyor' denilince bundan adamın sadece iki değil, çok dirhemi olduğu anlaşılır.

"Allah" kullarından hidâyetini murâd ettiği kimseleri, i'câz, gaybden haber verme ve benzeri gibi Kur'an'ın hak olduğu ve Allah katından geldiğine dâir delilleri anlatmaya muvaffak kılmak sûretiyle *"dilediği kimseyi nûruna eriştirir"* yâni matlûba kesin olarak ulaştıran özel bir hidâyet ile o pek önemli kat kat nûra ulaştırır. İşte bu özel hidâyet kabîlindendir. Bu sebeple âyette "*dilediği kimseyi*" ifâdesi kullanılmıştır. Burada hidâyetin Allah'ın dilemesine bağlı olduğu bildirilmektedir. Çünkü Allah'ın dilemesi olmayınca gerekli bütün sebepler bir araya gelse bile kişiyi maksada ulaştıramaz.

Sana yakınlık, sebepler ve illetlerle elde edilemez
Senin ezelî fazlın olmasa bu kurbiyet bulunmaz

"*Allah insanlara işte böyle temsiller getirir*" yâni anlayışlara yaklaştırmak ve idrak yollarını kolaylaştırmak için onları insanlar arasında açıklar. İnsanların daha çabuk kavrayabilmeleri ve sözün kasdının ne olduğunun anlaşılabilmesi için akılla idrâk edilebilecek şeyleri hislerle kavranabilecek şeylerle açıklar. Bu da umûmî hidâyet kabîlindendir. Bu sebeple burada "*insanlara*" ifâdesi kullanılmıştır.

"*Allah her şeyi*" güzel temsiller getirmeyi, hissî-aklî, gizli ve açık bütün incelikleri "*bilir.*"

Demişlerdir ki: "Eğer âyetteki temsil Kur'an içinse lamba Kur'an, cam fanus mü'minin kalbi, kandillik onun ağzı ve dili, mübârek ağaç ise yaratılmış ve uydurulmuş olmayan vahiy ağacıdır."

Henüz Kur'an okunmadan, delil ve huccetleri herkese âşikâr olur. Bir de delil ve huccetleri bilindikten sonra okunursa, bu "nûrun alâ nûr/nur üstüne nur" olur.

Eğer "Güneşin ışığı daha çok olduğu halde Allah Teâlâ nûrunu niçin bir kandilliğe benzetmiştir?" denirse şöyle cevap verilir: "Allah Teâlâ karanlığın ortasında parlayan mükemmel bir ışığı vasfetmek istemiştir. Genellikle halkın hayallerini ve düşünce dünyalarını karanlıklara benzeyen şüpheler sarar. Bu şüphelerin arasında beliriveren

Allah'ın hidâyeti, karanlıklar arasında parıldayan mükemmel bir ışık gibidir. Eğer Kur'an, güneş ışığına benzetilmiş olsaydı bu maksad gerçekleşmezdi. Çünkü güneş doğunca bütün âlem hâlis bir nurla, battığında ise hâlis bir karanlıkla dolar. Dolayısıyla burada kandillikle temsil daha uygun düşmektedir.

Bazıları der ki: Kasdedilen îman nûrudur. Hak Teâlâ müminin sînesini kandilliğe (mişkât), sînedeki gönlü kandillikte olan kristal bir fanus içindeki lambaya, îmânı lambada yanan çerağa/yağa ve lambayı da parlayan yıldıza teşbih etti. İhlâs kelimesini de mübarek ağaca benzetti. Bu ağaç, güneşin harâretinden havf ve recâ arasındadır. Kelime-i tevhîd ve şehâdet, mü'minin dilinden çıkmadan vücud âlemini nurlandırır. Dil ile ikrar ettikten sonra kalb ile tasdik edilirse, nur üstüne nur ortaya çıkar.

Cam ışık dışından içine içinden de dışına geçecek bir berraklığa sâhip olduğu için diğer maddelere değil de ona benzetme yapılmıştır. Îman nûru da böyledir, Mü'minin kalbinden diğer organ ve âzâlara sirâyet eder. Aynı şekilde cam ufacık bir darbe ile hemen kırılıp dağıldığı gibi kalp de içine giren ufacık bir hastalıkla hemen bozulup ifsâd olur.

Denilir ki âyetteki o "nûr", ilâhî sırların bilinmesidir. Âriflerin gönüllerinde ve sînelerindeki fanustaki ma'rifet çerağı, Hz. Peygamber'in mübârek vücud ağacındaki yağın bereketiyle şûlelenmiştir. O, ne doğuya âiddir ne de batıya; Mekke'ye mensuptur. Mekke-i Mübâreke, âlemin aslı ve esasıdır. Ârif olan kimsenin o sırları Efendiler Efendisi'nden öğrenmesi, nur üstüne nur olur.

Ma'rifet ânîden sönebilen lambaya, mü'minin kalbi de ânîden kırılabilen cama benzetilmiş; ma'rifet hiç sönmeyen güneşe, mü'minin kalbi de kırılmayacak derecede sağlam bir şeye benzetilmemiştir. Bu, onun her zaman tehlike altında olduğuna ve sakınılması gerektiğine dikkat çekmek içindir. Nitekim *et-Teysîr*'de böyle geçmektedir.

Rûhu'l-ervâh'ta rivâyet edildiğine göre âyette geçen nûr, Hz. Muhammed'dir. Kandillik Hz. Âdem, fanus Hz. Nuh, zeytin Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim'de ne batıyı kıble edinen yahudilere ne de doğuya yönelen hristiyanlara meyil vardır. Lamba da Hz. Risâlet (a.s.)'dır.

Ya da kandillik İbrahim (a.s.), fanus İsmâil (a.s.), lamba Hz. Peygamber (a.s.), ağaç nübüvvet ağacıdır ki onda ne yalan ne de zayıflık/ciddiyetsizlik vardır.

Yahut da kandillik Hz. Peygamber'in genişletilmiş olan sinesi, fanus saf ve temiz olan kalbi, lamba kâmil olan ilmi, ağaç onun (bütün davranışlarına) şâmil olan ahlâkıdır ki ne ebedîlik tarafında ifratta ne de taksir tarafında tefrittedir. Belki itidal ve doğru yoldan ibârettir. Nitekim *"İşlerin hayırlısı orta olanıdır"* denilmiştir.

Aynü'l-maânî'de şöyle denilmiştir: Hz. Muhammed'in muhabbet nûru ile Hz. İbrahim'in dostluk nûru, nur üstüne nurdur.

Efendimizin pederi İbrahim nurdur, kendisi de nurdur malum,
Buradan ***"nûrun alâ nûr"*** *sırrını idrak eyle*

Kuşeyrî der ki: *"Bu, nûr üstüne nûrdur"* âyetindeki birinci nûr kulların gayret, tefekkür ve istidlalleriyle elde ettikleri nur; ikinci nûr ise Allah'ın fazlı ile söz ve fiillerine karşılık buldukları nûrdur. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Bizim uğrumuzda çalışıp gayret edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz."*** (el-Ankebût, 29/69) buyurmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de ise şöyle der: Allah Teâlâ bu temsili, insanlara zât ve sıfatlarını tanıtmak için yapmıştır. İnsanların avâm ve havâssından her bir gruba kendi makamına ve istîdadının güzelliğine göre ilâhî hitâbı anlama konusunda özel bir ma'rifet tahsis edilmiştir. Avamdan olanlar, Allah'ın yardımıyla O'nun âyet ve delillerini dış âlemde görerek ulaştıkları bir ma'rifete sâhiptirler. Havâs ise yine Allah'ın yardımıyla O'nun zât ve sıfat nurlarının kendi nefislerindeki tecellîlerini müşâhede ile elde ettikleri bir ma'rifet anlayışındadırlar. Bu iki grup hakkında Allah Teâlâ: **"**(Avamdan olanlara) ***ufuklarda ve*** (havâstan olanlara) ***kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun."*** (Fussılet, 41/53) buyurmuştur.

Her grup sâhip olduğu makama göre ma'rifetten haz alır. **Avâmın** Hakk'ın göstermesiyle ufuklarda Hakk'ın şâhid ve delillerini görmekten elde ettikleri haz, göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür edebilmelerine dâir ilâhî hitâbın mânâsı konusunda bir anlayış ve düşüncedir. Şöyle ki:

Cisimler âlemi demek olan göklerin ve yerin sûreti "*kandillik*"tir. Kandilliğin içindeki kristal fanus arştır. Kristal fanusun içindeki lamba ise arşa nisbetle kürsî mesâbesindedir. Arş konumundaki kristal fanus sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki bu, mübârek bir ağaçtan, yâni göklerin ve yerin bâtını ve mânâsı olan melekût ağacından tutuşturulur. Bu melekût ağacı "*doğuya da batıya da nisbet edilemez*" Allah'ın zâtı ve sıfatları gibi ezel ve kıdem doğusundan değildir. Cisimler âlemi ve âlemin sûreti gibi fenâ ve adem batısından da değildir. Bilakis o, asla kendisine yokluk ârız olmayacak ebedî bir mahlûktur.

"Onun yağı," ki o ruhlar âlemidir *"neredeyse, kendisine ateş"* ilâhî kudret ateşi *"değmese dahi ışık verir."* Gayb ile şehâdetin tabîat ve husûsiyet bakımından izdivacıyla sûret âleminde yokluktan hâsıl olan şeyleri (mütevelledât) ızhâr eder. Nitekim -Allah'ın lânetleri sürekli onlara olsun- Dehrîler ve Tabîatçılar bu konuda vehme düşmüşlerdir. *"Bu, nûr üstüne nûrdur."* yâni Rahmânî sıfat nûru, arşın nûrun istivâ ettiği için nûr üstüne nûrdur. Rahmânî sıfat nûru arştan göklere ve yere taksim olunur. Böylece ondan ilâhî kudretle ve kadîm irâde ve hikmete uygun olarak göklerdeki ve yerdeki hâdiseler meydana gelir. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak: ***"Göklerde ve yerde olan herkes istisnâsız, kul olarak Rahmân'a gelecektir"*** (Meryem, 19/93) buyurmuştur.

Havâssın, Allah'ın sıfat ve zât nûrlarını Hakk'ın yardımıyla kendi nefislerinde müşâhede etmekten aldıkları haz, onların o âlemdeki seyirlerine bağlıdır. Çünkü Allah Teâlâ insanın nefsini, zâtını ve bütün sıfatlarını müşâhedeye kabiliyetli bir ayna olarak

yaratmıştır. Eğer bu ayna kötü sıfatların ve düşük ahlâkın pasından temiz, *"Lâ ilâhe illallâh"* kelimesiyle cilâlanmış, *"Lâ ilâhe"* sözüyle Allah'ın dışındaki varlıklarla münâsebetini nefyeder ve *"illâllâh"* sözüyle de nefsinde Allah'ın cemâl ve celâl nûrunu isbât ederse, Allah'ın nûruyla bedenin kandillik, kalbin kristal fanus ve sırrın da lamba gibi olduğunu görür.

"*O fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen"* yâni ne kadîm ve ezelî ne de yokluk gözündeki varlık semâsında batıp kaybolan fânî olan *"mübarek bir ağaçtan, yâni zeytinden"* ki o rûhâniyyet ağacıdır *"(çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı,"* ki o insânî ruhtur *"neredeyse, kendisine ateş"* ilâhlık nûrunun nârı/ateşi *"değmese dahi"* ruhun ışığı ve safâsı olan aklın nûru ile *"ışık verir."* Yâni ruhun yağı, neredeyse akıl nûru ile Allah'ı bilir. Fakat Allah'ın celâlinin azameti ve kibriyâsının izzeti, sonradan yaratılmış olan akılla idrak olunmaktan çok uzaktır. Ancak kıdem nûru, yokluktan kurtulmuş akıl nûruna tecellî edince Allah bilinebilir. Nitekim Allah Teâlâ: *"(Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir."* Yâni Allah dilediği kimsenin sır lambasını kıdem nûruyla aydınlatır. Böylece kalb fanusu ve ceset kandilliği nurlanır.

Bu nûrun şuaları duyu organları penceresinden dışarı yansıyarak beşeriyet arzını aydınlatır. ***"Yeryüzü Rabbinin nûru ile aydınlanır"*** (ez-Zümer, 39/69) İşte o zaman *"Ben onun gözü kulağı olurum."*[170] hadisinde târif edilen makam gerçekleşmiş olur.

Burada işâret vardır ki akıl nûru mutlak olarak insana mahsustur. Bununla birlikte onun Allah'ın nûruna kavuşmasına imkân yoktur. Bu, lûtfen ve keremen Allah'ın kendi hidâyetine bağlıdır. Kullar kendi gayret ve çalışmaları ile ona ulaşamazlar. "***Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur.***" (el-Mâide, 5/54)

"Allah insanlara" yâni ezelde kendileri ortada olmaksızın Allah ile vuslat hâlinde oldukları zamanlarda verdikleri sözü unutanlara *"(işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.*" Allah, kendi zat ve sıfatında hiçbir değişiklik olmaksızın eşyânın var olup yok olmasında meydana gelen durumları çok iyi bilir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'nin açıklaması burada bitti.

Hz. Şeyh Sadreddîn Konevî (k.s.) der ki: "Hakîkî nûrun kendisi idrâk edilemediği halde onunla başka şeyler idrak edilir. Çünkü o, nisbet ve izâfelerden tamamıyla soyunmuş olması bakımından Hakk'ın zâtının aynıdır. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.)'e: "Rabb'ini gördün mü?" diye sorulmuş, *"O nûrdur, onu nasıl görebilirim?"*[171] diye cevap vermiştir. Yâni mücerred nûru görmek imkânsızdır. Hak Teâlâ da Kitab'ında *"Allah göklerin ve yerin nûrudur"* buyurarak nûrunun değişik mertebelerde zuhûr etmekte olduğunu bildirmekle bu gerçeğe işâret etmiştir. Temsîlin mertebelerinin anlatımını bitirince *"(Bu) nûr üstüne nûrdur"* buyurmuştur. Bu iki nurdan biri ışıktır. Diğeri ise aslî mutlak nûrdur. Bu sebeple sözünü şöyle tamamlamıştır: *"Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir."* yâni Allah, mazharlarda taayyün ve onlara sirâyet eden nûru vâsıtası ile mutlak-ahadî nûruna ulaştırır. **Konevî**'nin *Fükûk*'undaki açıklaması burada

bitti.

*Fâtiha Tefsîri'*inde özetle der ki: "Hissedilen bütün sûretleri ve akledilen bütün gaybî hakîkatleri ile âlem, Hakk'ın nûrunun şualarından ibârettir. Hak Teâlâ, kendisinin göklerin ve yerin nûru olduğunu haber vermiş, sonra mertebelerinin gerektirdiği şekilde mazharlarla taayyün eden misalleri ve açıklamaları zikretmiştir. Âyetin sonunda ise "*(Bu) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir.*" buyurmuştur. Kendisi bizâtihî nûr olduğu halde Allah nûru kendisine izâfe etmiştir. Kandillik, lamba, ağaç ve diğer misalleri mukayyed nûruna ve mazharlarının mertebelerinde taayyün eden tecellîlerine yol gösterici kıldığı gibi yüksek ve alçak âleme izâfe edilen mutlak nûrunu ma'rifete yol gösterici ve delil kılmıştır. Aynı şekilde peygamberinin diliyle de kendisinin nûr olduğunu ve kendisini perdeleyen perdenin de nûrdan ibâret olduğunu bildirmiştir."

Hz. Şeyhim ve senedim (Allah ruhunu rahat ettirsin) şöyle demiştir: *"Nûr üstüne nûrdur."* âyetinde birinci nûr, isimlerin semâlarında ve eşyâ arzında yayılan izâfî nûrdur. İkinci nûr ise isimlerin semâlarından ve eşyâ arzından müstağnî hakîkî nûrdur. İzâfî nûr, hakîkî nûru gösteren bir delildir. Delîl, mutlak nûrun zâhiri; bu delilin delâlet ettiği şey ise o nûrun bâtınıdır. İşin tam hakîkatini söylemek gerekirse O yine kendisine delildir. Allah'ı ancak Allah Sübhânehû bilir.

---

[167]. *Tirmizî*, Îmân, 18; *Müsned*, II, 176-197
[168]. *Aclûnî*, II, 214
[169]. Hitay veya Hıtâ, San Nehir ile Çin Şeddi arasındaki bölgenin adıdır.
[170]. *Buhârî*, Rikak, 38
[171]. Aliyyû'l-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, I, 429

NE TİCÂRET NE DE ALIŞ-VERİŞ ALLAH'I ZİKİRDEN ALIKOYMAMALI

فِى بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُۙ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا
بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِۙ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌۙ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ
ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيتَاۤءِ الزَّكٰوةِۙ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ
فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُۙ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا
وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاۤءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

36. *(Bu kandil)* birtakım evlerdedir ki, Allah *(o evlerin)* yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam O'nu *(öyle kimseler)* tesbih eder ki;
37. Onlar, ne ticâret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.
38. Çünkü *(o günde)* Allah, onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandıracak ve lütfundan onlara fazlasıyla verecektir. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.

"*(Bu kandil) birtakım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir.*"

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْبَيْتُ" aslında insanın geceleyin sığındığı yer anlamına gelir. Sonraları gece kalma durumu dikkate alınmaksızın içinde insanların barındığı yerlere bu ad verilir olmuştur. Çoğulu, "اَبْيَاتٌ" ve "بُيُوتٌ" şeklindedir. Fakat "بُيُوتٌ" daha çok meskene, "اَبْيَاتٌ" ise şiire mahsustur. Taştan, çamurdan, yün ve kıldan yapılan barınaklara da "بَيْتٌ" denir. Şiir beyti de buna benzetilmiş ve bir şeyin bulunduğu mekânın o şeyin beyti olduğu belirtilmiştir. Âyette geçen "evler"den maksad, bütün mescitlerdir. Çünkü **İbn Abbâs** (r.a.) şöyle demiştir: "Mescidler Allah'ın yeryüzündeki evleridir. Yıldızlar yeryüzüne ışık saçtıkları gibi onlar da gök ehline ışık saçarlar."

Bir şey hakkında izin vermek, o şeyin yapılmasının câiz olduğunu bildirmek demektir. Allah Teâlâ, mescidlerin inşâ edilmesine, onlara tâzim gösterilmesine ve şereflerinin yüceltilmesine izin vermiştir.

İmam Râğıb der ki: "اَلرَّفْعُ" (yükseltmek) kelimesi, bazen ***"Tûr dağını üzerinize kaldırdık"*** (el-Bakara, 2/63) âyetinde olduğu gibi bulunduğu yerden kaldırılıp yükseltilen cisimler hakkında, bazen ***"Bir zamanlar İbrâhîm, Beytullah'ın temellerini yükseltiyor…"*** (el-Bakara, 2/127) âyetindeki gibi binâyı yükseltmek hakkında, ***"Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi?"*** (el-İnşirâh, 94/4) âyetindeki gibi yüceltilen zikir, şan ve şeref hakkında ve ***"Allah, kiminizi kiminizden derecelerle üstün kıldı."*** (el-En'âm, 6/165) âyetinde kullanıldığı üzere üstün kılınan mevki/konum hakkında kullanılmaktadır.

Allah Teâlâ'nın ismi, zâtına nazaran veya Kuddûs gibi selbî sıfatlarından veya Alîm gibi sübûtî sıfatlarından yahut Hâlık gibi fiilî sıfatlarından bir sıfat olmak üzere O'nun adlandırılması câiz olan isimlerdir. Fakat bazı âlimlere göre Allah'ın isimleri tevkîfîdir. *"Allah'ın isminin anılması"*; tevhid, Kur'an tilâveti, şer'î ilimleri müzâkere, ezan ve kâmet gibi bütün zikir çeşitlerini kapsamaktadır. Yâni orada zikir ve namazla meşgul olmak, dünya kelâmı ve mâlâyanî sözlerden uzak durmak gerekir. Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Mescidde (mâlâyani) konuşmak, hayvanların kuru otu yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yer bitirir."*[172]

"Orada sabah akşam O'nu (öyle kimseler) tesbih eder ki;" Burada "فِيهَا" ifâdesi, tekid ve hatırlatma için âyetin başında zikredilen "فِى بُيُوتٍ" sözünün tekrarıdır. Yine onun öne alınması, tesbihin sadece bu evlerde olabileceğini ifâde için değil ona verilen önemden olduğunu bildirmek içindir.

Tesbîh, Allah Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzîh etmektir. Aslı Allah'a ibâdette hızlı geçmek/olmak anlamındadır. Çünkü "اَلسَّبْحُ", suda veya havada hızlı geçmek demektir. Tesbîh söz, fiil ve niyete bağlı bütün ibâdetler için kullanılan genel bir ifâdedir. Burada onunla farz olan namazlar kasdetilmiştir. Nitekim "*sabah ve akşam*" ifâdeleriyle vakitlerin tayini, bunu haber vermektedir.

"اَلْغُدُوُّ"den maksad, sabah vakti edâ edilen namazın vaktidir. "اَلْآصَالُ"dan maksad da öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının vakitleridir. Çünkü "اَلْاَصِيلُ" onların hepsini bir araya getirir ve onlara şâmildir. Nitekim *el-Kevâşî*'de ve diğer bazı eserlerde böyle geçmektedir. "اَلْغُدُوُّ" sabah vaktine girmek anlamında bir masdardır. Sabah namazı ile güneşin doğumu arasındaki vakte "اَلْغَدْوَةُ" denir. "اَلْاَصِيلُ", güneşin zevâlinden fecrin doğumuna kadar olan zamandır.

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيتَٓاءِ
الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

37. Onlar, ne ticâret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz

kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.

"*Onlar,"* şuhûd makamında son derece müstağrak olduklarından *"ne ticâret"* yâni ticâret türlerinden hiçbiri *"ne de alış-verişin"* son derece kârlı da olsa alış-veriş türlerinden hiçbiri *"kendilerini Allah'ı"* tesbîh ve temcîd/yüceltme ile *"anmaktan,"* geciktirmeden kendi vakitlerinde *"namaz kılmaktan ve zekât vermekten"* yâni hak edenlere çıkarıp verilmesi farz olan malı vermekten *"alıkoyamadığı"* meşgul edemediği *"insanlardır.*"

"أَلْهَاهُ عَنْ كَذَا", bir şey bir kimseyi daha mühim işleri yapmaktan alıkoydu, demektir. Ticâret, alış-veriş yapmak mânâsında tâcirin sıfatıdır. Tâcir, alış-veriş yapan kimsedir. *el-Müfredât*'ta der ki: "Ticâret, kazanç sağlama amacıyla sermaye üzerinde tasarrufta bulunmaktır. Arapça'da bu kelimeden başka başında tâ harfi bulunup sonra cim harfi gelen bir lafız yoktur.

Âyette özellikle ticâretin zikredilmesi, onlara göre belirtilen ibâdetlerden insanı en güçlü ve en meşhur engelleyici/uzaklaştırıcı etken olması sebebiyledir.

"اَلْبَيْعُ" mal verip para almak, yâni satmak "اَلشِّرَاءُ" ise para verip mal almak; yâni satın almaktır. Ticâretin içinde bulunduğu halde satışın ayrıca zikredilmesi, onun ticâretin iki kısmından en mühimi olması sebebiyledir. Çünkü kazanç, satmakla gerçekleşir. Alınan bir şeyin kazancı da yine onu satmaya bağlıdır. Dolayısıyla alışın kazancı satış gibi tam ve yerinde değildir.

Şeyhzâde der ki: "Namazı ikâme etmek; şerîatın öngördüğü bütün rükûn, şart, sünnet ve edeblerine riâyet ederek namazı tastamam kılmaktır. Bunlardan herhangi birinde gevşeklik gösteren kimse, namazı ikâme etmiş olmaz."

Zekât, mescidlerde yapılan ibâdetlerden olmasa da burada getirilmesi, pek çok yerde namazla birlikte zikredilip ondan ayrı tutulmaması sebebiyledir.

"*Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden"* kıyâmet gününden *"korkarlar.*" "اَلْخَوْفُ", zanna dayanan veya bilinen bir alâmetten dolayı hoşa gitmeyen bir durum beklentisi içinde olmaktır. "اَلرَّجَاءُ وَالطَّمَعُ" ise zanna dayanan veya bilinen bir alâmetten dolayı güzel bir durum beklentisi içinde olmaktır. Korkunun zıddı, emniyettir. Yâni bu insanlar teveccüh ve istiğraklarına rağmen Cenâb-ı Hak'tan korkarlar.

"اَلتَّقَلُّبُ" halden hâle dönmek, değişmek ve girmektir. İnsanın kalbi, bir yönden diğer yöne çok döndüğünden bu ismi almıştır. Görme organına ve ondaki görme kuvvetine "اَلْبَصَرُ" denir.

Âyetin mânâsı şöyledir: Bu kimseler kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu; korku ve dehşetten sıkışıp değişerek bulundukları yerlerden fırladığı kıyâmet gününden korkarlar. O gün kalpler tıpkı ***"kalbler (yürekler) gırtlağa geldiği zaman"*** (el-Ahzâb, 33/10) âyetinde buyrulduğu gibi karın boşluğunda dönüp gırtlağa dayanır, ne aşağı iner ne de dışarı çıkar. Gözlerin dönmesi ***"korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir gün"***

(İbrâhim, 14/42) ve ***“gözler yıldığı/kaydığı zaman”*** (el-Ahzâb, 33/10) âyetlerinde buyrulduğu üzere korkudan dışarı fırlamaları mânâsınadır. Ya da o gün kalpler, kurtuluş beklentisi ve helâk korkusu arasında gider gelir. Gözler de hangi yönden azâb kendilerini yakalayacak ve kitapları hangi taraftan verilecek diye korku ve dehşet içerisinde döner durur.

لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَز۪يدَهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ
مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

38. Çünkü *(o günde)* Allah, onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandıracak ve lütfundan onlara fazlasıyla verecektir. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.

Âyetin başında hazfedilmiş bir yer vardır ki onların önceki âyette anlatılan güzel amelleri ona delâlet eder: Onları engelleyici hiçbir şey alıkoymaksızın tesbîh, zikir, namazı ikâme etmek, zekâtı vermek ve korku gibi yapmaya devam ettikleri şeyleri yaparlar. “*Çünkü (o günde) Allah, onları yaptıklarının en güzeli ile”* yâni Allah’ın bir iyiliğe karşılık ondan yedi yüz katına kadar iyilikle mukabele edeceği vaadine göre amellerinin karşılığının en güzeli ile *“mükâfatlandıracak ve lütfundan onlara fazlasıyla”* amelleri mukabilinde kendilerine vaadde bulunmadığı, hatırlarına bile gelmeyen şeyler *“verecektir.*”

“اَلْجَزَاءُ” Hayırsa hayır, şer ise şer yeteri kadar verilen karşılıktır. “اَلْاَجْرُ” ise güzel mükâfât ve karşılıkta bulunmaya mahsustur. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir. Bu amel karşılığı olmayan özel bir ihsandır.

“Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.” Bu ifâde, Allah’ın fazladan ihsanda bulunacağını gösterdiği gibi Allah’ın kudretinin kemâlini, meşîetinin geçerliliğini ve ihsânının genişliğini hatırlatmaktadır. “اَلرِّزْقُ” bol ihsan, “اَلْحِسَابُ” ise sayı kullanma demektir. Yâni Allah dilediğine halkın hesâbına kitâbına sığmayan sevap verir.

Sahâbeden çokları (r.anhüm) bu âyetin ticâreti terk edip mescidlerden ayrılmayan ashâbı-ı suffa ve benzerleri hakkında değil, ezanı duyunca bütün meşguliyetlerini terkedip namaza koşan ticâret erbâbı hakkında indiğini söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ burada zekat vermekten bahsetmektedir. Halbuki ashâb-ı suffa ve benzerleri zekat verecek durumda değillerdi.

İmam Râğıb der ki: “*Onları ticâret... alıkoymaz*” âyeti, ne ticâreti yasaklar ne de onun hoş olmayan bir iş olduğunu bildirir. Aksine ticâretle meşgul olup namaz ve ibâdetlerden geri kalmayı yasaklar.”

Anlatılır ki Herat vâlisi Melik Hüseyin, Kutbu’l-aktâb Hâce Bahâü’l-hak ve’d-dîn

Muhammed Nakşbend'e sorar: "Sizin tarîkatınızda cehrî zikir, halvet ve semâ var mıdır?" Hâce Nakşbend, "Hayır." cevabını verir. Vâli tekrar sorar: "Sizin tarîkatınızın esası nedir?" Buyururlar: "Halvet der-encümen; zâhirde halk ile, bâtında Hakk ile olmak."

İçerden âşinâ ol, dıştan bir yabancı gibi
Böyle güzel davranış cihanda az bulunur

Allah Teâlâ'nın buyurduğu "*Onlar, ne ticâret ne de alış-verişin ..... alıkoyamadığı insanlardır.*" âyeti, bu makama işârettir.

Ey kardeş, devlet ipinin ucunu elinde tut
Bu değerli ömrü hebâ edip gitme
Her yerde, herkesle, her işte
Gönül gözünü gizlice yar tarafına çevir

el-Es'iletü'l-mufhıme'de der ki: "Nasıl oldu da âyette kadınlar bir tarafa bırakılıp sadece erkekler medhedildi?" denirse bu sorunun cevabı şöyledir: Çünkü kadınlara cuma namazı farz olmadığı gibi namazlarını mescidde kılmaları da gerekli değildir.

Bazıları demişlerdir ki: "Gerçekte olmayan şeylerin zikrini sırrından düşüren kimse hakîkî mânâda racül (adam) diye isimlendirilir. Bunlardan herhangi bir şey kendisini Rabbinden alıkoyan kimse, hakîkî adamlardan değildir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ ancak ticâret onlar üzerinde tasarrufta bulunamadığı için "ricâl (adamlar)" diye isimlendirmiştir. Bu, cehennemin derekelerinden/çukurlarından kurtulmaktan kinâyedir. Nitekim Allah Teâlâ ***"Sizi acı bir azabdan kurtaracak ticâreti size göstereyim mi?"*** (es-Saff, 61/10) buyurur. Yine alış-veriş de onlar üzerinde tasarrufta bulunamaz. Bu da cennet derecelerini kazanmaktan kinâyedir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Allah mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır … O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alış verişinizden dolayı sevinin."*** (et-Tevbe, 9/111) buyurur. Eğer ilgileri ve bağlılıkları sebebiyle dünya ve âhiretle ilgili herhangi bir şey onlarda tasarrufta bulunur da onları Allah'ı zikirden, yâni O'nu talep ve O'na kavuşmaya şevk duymaktan alıkoyarsa onlar kadınlar mesâbesinde olurlar. Çünkü kadınlar, dünya ve âhiretin kolaylıkla tasarrufta bulundukları mahâllerdir. Bu gibi kimseler, ricâl ismini almaya lâyık olamazlar.

Allah Teâlâ **Dâvud** (a.s.)'a vahyedip: "Ey Dâvud, bana içinde oturacağım bir ev hazırla/boşalt" buyurdu. Davud (a.s.): "Yâ Rab, sen evlerden münezzehsin" deyince Allah Teâlâ: "Benim için kalbini boşalt." buyurdu.

Evlerle işâret olunan kalplerin boşaltılması, mükevvenâtın nakışlarından tasfiyesi, dünya ve âhiret bağlarının pasından temizlenip parlatılmasıdır. Bu da ancak Allah'ı

zikirle ve ona devamla mümkündür. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.): *"Her şeyin bir cilâsı vardır, kalplerin cilâsı da Allah'ı zikir iledir."*[173] buyurmuştur. Kalb cilâlanıp parlayınca Allah cemâl nûruyla orada tecellî eder. İşte ***"İyilik yapanlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır"*** (Yûnus, 10/26) âyetinde geçen "*bir de fazlası*" budur.

Hesapsız rızık, ancak ruhların rızıkları ve ilâhî mevhibeler bakımındandır. Bedenlerin ve kalıpların rızıkları ise sayılı ve bellidir. Dolayısıyla akıllıya gereken şerîatın emrettiği amelleri ve tarîkat âdâbını yerine getirmek için çalışıp gayret etmektir. Çünkü bu hakîkat nurlarına ulaşmaya sebeptir. Dünyada bâtınını nurlandıranın, âhirette hem zâhiri hem de bâtını nurlanır. Bütün karşılıklar ancak yapılan amelin cinsindendir.

Rivâyete göre kıyâmet günü, yüzleri inciye benzer yıldızlar gibi parıldayan bir topluluk haşredilir. Melekler onlara: "Sizin amelleriniz ne ki?" diye sorunca onlar: "Biz ezanı duyduğumuz zaman hemen abdest için kalkar, başka şeylerle meşgul olmazdık:" derler. Sonra yüzleri ay gibi parlak bir topluluk haşredilir. Aynı soruya onlar: "Biz namaz vakti girmeden abdest alırdık." diye cevap verirler. Sonra yüzleri güneş gibi parlak üçüncü bir topluluk daha haşredilir. Onlar da: "Biz ezanı mescidde dinlerdik." derler.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Cuma günü olduğu zaman mescidin her kapısında mescide önce gelenleri yazan melekler bulunur."* Yâni bu melekler mescide birinci, ikinci vakitte gelenlerin sevaplarını yazarlar.*" İmam (minbere çıkıp) oturunca sahifeleri dürerler ve zikri"* yâni hutbeyi *"dinlemek üzere gelirler. Bu vakitte gelenlerin sevaplarını yazmazlar."*[174] Yâni onlar için ayrıca mescide geliş sevabı yazmazlar. Onların bu gelişleri için meleklerin asla sevap yazmayacağı söylenildiği gibi, hutbeyi dinledikten sonra yazacakları da söylenmiştir. Burada bahsedilen meleklerden murâd, hafaza meleklerinden ayrı olarak cuma namazına gelenlerin sevaplarını yazan meleklerdir.

Allah'ım! Bizi hayra koşan ve hayırda yarışanlardan eyle! Bizi sıdk, hak ve yakîn ehli ile birlikte haşret!

---

[172]. *Aclûnî*, I, 423
[173]. *Terğîb*, III, 56
[174]. *Buhârî*, Cuma, 31; *Müslim*, Cuma, 24

ISSIZ ÇÖLLERDEKİ SERAP GİBİ

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى
إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّيهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشَيهُ مَوْجٌ
مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ
إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ
مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾

39. İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihâyet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanıbaşında da *(inanmadığı, kendisinden sakınmadığı)* Allah'ı bulmuştur; Allah ise, onun hesâbını tastamam görmüştür. Allah hesâbı çok çabuk görür.

40. Yahut *(o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları)* engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; *(öyle bir deniz)* ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Allah bir kimseye nûr vermemişse, artık o kimsenin nûru yoktur.

"İnkâr edenlere gelince, onların amelleri," yâni onların sıla-ı rahm, köle âzâdı, Beytullah'ı tâmir, hacılara su dağıtma, ihtiyaçlılara yardım, misâfire ikram, kurban kesmek gibi îmanla birlikte yapıldığında sevap elde edilebilecek iyilik nevinden amelleri *"ıssız çöllerdeki"* dağlardan uzak, geniş ve düz yerlerdeki *"serap gibidir."* "سَرَابٌ/Serap", öğlen vakti çölde üzerine güneş ışınlarının parlamasıyla sanki akar suymuş gibi zannedilen şeylerdir. Gerçekte var olan içeceklere "şarap" dendiği gibi, gerçekte var olmayan fakat var sanılan içeceklere de "serap" denilir. *"Ki susayan onu su zanneder;"* çöldeki serabı susuz olan ve olmayan kim olursa gördüğü zaman su zannettiği halde âyette bunun sadece susuz olana tahsisi, teşbîhin her iki tarafının vech-i şebehte ortaklığını sağlayarak teşbihin tam anlamıyla gerçekleşmesi içindir. Çünkü serabı gören susuz, başlangıçta su bulduğunu sanır, neticede ise eli boş döner.

"nihâyet ona vardığında" o susuz kimse su sandığı, içerim de susuzluğumu gideririm diye kendisine ümid bağladığı serabın yanına geldiğinde *"orada herhangi bir şey bulamamış,"* Yâni su zannettiği şeyi ne gerçek olarak ne de önceden gördüğü şekilde hayâl olarak bulur. Suyu bulamadığı gibi susuzluğu daha da artar. *"Üstelik"* vardığında "*yanı başında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı"* yâni O'nun

hükmünü ve kazâsını *“bulmuştur;”* Nitekim Allah ***“Muhakkak Rabbin** (her an)* ***gözetlemededir.”*** (el-Fecr, 89/14) yâni mahlûkâtın dönüşü O’nadır, buyurmaktadır.

“Allah ise, onun hesâbını tastamam görmüştür.” Ona amelinin karşılığını tam olarak verir. Bundan sonra o kişiyi, içine düştüğü çaresizlik ve ümitsizlik sebebiyle ifâdesi mümkün olmayan pek çirkin bir hal bürür. Onun bu hâli, bir menfaat elde etme arzusuyla padişahın kapısına gelen ve fakat feci bir dayak yiyen kimsenin durumuna benzer. *“Allah hesâbı çok çabuk görür.”* Hiçbir hesap O’nu başka bir hesâbı görmekten alıkoyamaz.

Kâşifî der ki: “Hak Teâlâ çabuk hesap görücüdür. Birinin hesâbını görmek O’nu başkasının hesâbını görmekten alıkoymaz. Cenâb-ı Hak kâfirin amelini seraba, onu da ciğeri yanmış susuz kimseye benzetir. Susamış kimse seraptan ümitsiz olur, harâretinin şiddeti daha da artar. İşte kâfirlerin de bunun gibi amelleri sâbit olmadığından dolayı hasretleri artar.”

Âyette nimetlere nankörlük edenlere işâret vardır. Bunlar Allah’ın kendilerine bahşettiği nimetleri, O’na masiyet ve emirlerine muhâlefet yolunda harcayıp sonra babalarından gördükleri âdet ve şekle tâbi olmaları yüzünden işin hakîkatine bakmaksızın sırf başkaları görsün ve duysun diye gaflet üzere amel eden kimselerdir. Onlar bilgisizlikleri sebebiyle kendilerinin iyi bir iş yaptıklarını zannederler. Şeytan onlara amellerini süslü göstermiştir. Onların bu amelleri, hiçbir faydası olmayan serap gibidir. Bu amelleri işleyen kişi, gaflet ve cehâletinden dolayı kendisinin bu karışık amellerinin Allah’ın öfke ateşini söndüreceğini sanır. Ölüm anında bu amellerle karşılaşınca onların umduğu menfaati sağlamadığını anlar. Amellerini tartmak, hesâbını görmek ve karşılığını vermek üzere Allah’ı orada hazır bulur. Allah kendisine karşı kötü muâmelede bulunmasından dolayı ona gazaplı haldedir. Ona hak ettiği cezâyı verir.

“*Allah hesâbı çabuk olandır*” ifâdesi işâret etmektedir ki kişinin dünya hayatında çirkin ahlâk ve hâlleri sebebiyle işlediği kötü amellerinin izlerinin şahsında ve davranışlarında tezahür etmesi de Allah’ın hesâbının süratli olmasındandır.

اَوْ كَظُلُمَاتٍ فٖى بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ
سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ اِذَٓا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾

40. Yahut ***(o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları)*** **engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir;** ***(öyle bir deniz)*** **ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Allah bir kimseye nûr vermemişse, artık o kimsenin nûru yoktur.**

“Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin” “bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir”

Bu âyet, önceki âyette geçen “كَسَرَابٍ” ifâdesine atfedilmiştir. “أَوْ” edâtı onların amelleri iyi ise serâba, kötü ise karanlıklara benzetildiğini ifâde etmek içindir.

“لُجِّيٍّ” derin ve suyu çok demektir. Deniz suyunun çoğu bu şekildedir.

Kâşifî der ki: “Derin bir denizde ki an be an (onu dalga üstüne dalga kaplıyor)”

“(Öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor;” Bu ifâde denizin ikinci sıfatıdır. Onu birbiri üstüne gelmiş dalgalar bütünüyle kaplayıp örtüyor, demektir.

“*Üstünde de bulut...*” “اَلسَّحَابُ” kelimesinin asıl anlamı çekmektir. Bulutun “سَحَابٌ” diye isimlendirilmesi, ya rüzgârın çekmesi ya da kendisinin suyu çekip götürmesi sebebiyledir. Yani, üstteki ikinci dalganın üstünde yıldızları örten ve onların ışıklarına perde olan bir bulut vardır. Bu ifâdede dalgaların, son derece birbirine girdiklerine, kat kat olduklarına ve sanki bu şekilde bulutlara kadar yükseldiklerine işâret vardır.

“Birbiri üstüne karanlıklar…” Yâni bu karanlıklar yoğun bir şekilde üst üste birikip toplanmıştır. “*İnsan*” yâni bu karanlıklar içinde kalan kimse “*elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez*.”

“Bu karanlıklar içinde kalan kimse” ifâdesi, mânânın kendisine açıkça delâleti sebebiyle isim olarak değil de zamir olarak zikredilmiştir.

El, kişinin görebileceği en yakın uzvudur. Karanlıklar içerisinde kalan kişi, görebileceği en yakın uzuv olan elini, görmek için gözünün yakınına getirse de karanlığın şiddetinden onu görmeyi bırak, görmeye yaklaşamaz bile.

“*Allah bir kimseye nûr vermemişse,”* Allah bir kimseyi Kur’an nûruna eriştirmeyi dilemediyse ve Kur’an’a îmâna muvaffak kılmadıysa *“artık o kimsenin nûru yoktur.*” Hiçbir kimseden asla bir hidâyet elde edemez.

Kâşifî der ki: “Bu diğer bir temsildir. Kâfirlerin amelleri karanlıklara, “*engin deniz*” de kâfirin kalbine benzetilir. “Dalga”dan murâd, kâfirlerin kalbini örten cehâlet ve şirktir. “*Bulut*” ile kasdedilen kâfirlerin kalbi üzerine zelillik mührünün vurulmasıdır. Öyle ise kâfirlerin amelleri ve sözleri zulmet, dünyaya gelmeleri ve ayrılmaları zulmet, kezâ kıyâmet gününe dönüşleri de zulmet olacaktır. Aksine mü’min nurdur. Kâfirler için ise “*Birbiri üstüne karanlıklar*” denmiştir.”

Müminler karanlıktan uzaktır
Bu yüzden ***“nûrun alâ nûr”*** *olmuşlardır*
Gönlü karanlık olan kâfir, şek ve şüphe içindedir
O Kâfirin hâli ve işi, zulmet içinde zulmettir

Âyette geçen “*karanlıklar*” ile kalp huzûru ve hâlis bir niyet olmaksızın gafletle yapılan amellerin sûretine işâret edilmiştir. “*Yahut”* onlar *“engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir.”* Bu engin deniz, dünya sevgisidir. *“(Öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga”* riyâ, makam sevgisi ve baş olma sevdası *“kaplıyor; üstünde de bulut...”* gizli şirk bulutu... *“Birbiri üstüne karanlıklar...”* yâni tabiatın gaflet karanlığı,

dünya sevgisi karanlığı, makam sevgisi karanlığı ve şirk karanlığı...

“İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez.” yâni kul, bütün karanlıklardan kurtulma yolunda, hâlinin ve akıbetinin salâhını görmek için kasd, çalışma ve gayret elini çıkarsa, akıl gözüyle bu karanlıklardan kurtulma yolunu göremez. Çünkü *“Allah bir kimseye nûr vermemişse, artık o kimsenin nûru yoktur.” N*urların taksimi sırasında kendisine ilâhî nûrun serpintisi ulaşmamış kimseyi bu karanlıklardan kurtaracak bir nûr yoktur. Çünkü akıl nûrunda bu kuvvet yoktur. Bu kuvvet, Allah’ın nûrunun özelliğindendir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Allah, îman edenlerin dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa (nûra) çıkarır.”*** (el-Bakara, 2/257) buyurmaktadır. Âyetteki “***onları … çıkarır***” kısmında bir nükte vardır. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Suyu pınardan, yağmuru buluttan, ateşi odundan, demiri dağdan, dumanı ateşten, bitkileri yerden ve meyveleri ağaçlardan ben çıkardım. Hiç kimse bunları çıktıkları yerlere döndürmeye muktedir olamadığı gibi İblis ve diğer tâğutlar da benim seni îmân, yakîn ve ihlâs nûruna çıkarmamdan sonra küfür, şekk ve nifak karanlığına geri çeviremezler. Hidâyet veren sadece Allah’tır.

DİZİ DİZİ KUŞLARIN TESBİHİNİ GÖRMEZ MİSİN?

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ
صَٓافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ
﴿٤١﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ
بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَٓاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ
يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذٰلِكَ
لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَٓابَّةٍ مِنْ مَٓاءٍ فَمِنْهُمْ
مَنْ يَمْشِي عَلٰى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَمْشِي عَلٰٓى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُ
إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾

41. Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah’ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duâsını ve tesbihini *(öğrenmiş)* bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir.

42. Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır; dönüş de ancak O’nadır.

43. Görmez misin ki Allah bulutları sevk ediyor; sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor. O, gökten, oradaki dağlardan *(dağlar büyüklüğünde bulutlardan)* dolu indirir. Artık onu dilediğine isâbet ettirir; dilediğinden de onu uzak tutar; *(bu bulutların)* şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alır!

44. Allah, gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Şüphesiz bunda basîret sâhipleri için mutlak bir ibret vardır.

45. Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi de dört ayağı üstünde yürür... Allah dilediğini yaratır; şüphesiz Allah her şeye kadirdir.

46. Andolsun biz *(bilmediklerinizi size)* açık seçik bildiren âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola iletir.

"*Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi"* kanatlarını havada açıp sıra olan *"kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin?*"

Buradaki soru takrîr/pekiştirme içindir. "Görmek"ten maksad, kalbin görmesidir. Çünkü peşi sıra zikredilen tesbîh, gözle görülecek bir şey değildir.

Yâni ey Muhammed! Vahiy veya istidlâl yoluyla kuvvet ve yakîn bakımından gözle görmeye benzer bir ilimle bildin ki akıllı veya akılsız bütün göklerin ve yerin halkı, zâtı, sıfatları ve fiilleri konusunda Allah'ı şânına lâyık olmayan her türlü noksanlık ve âfetlerden dâimî olarak tenzih ederler.

"طَيْر", "اَلطَّائِر"in çoğuludur. "اَلطَّائِر", havada uçan her türlü kanatlı varlığa verilen bir isimdir. Yerde bulunanlara dâhil olduğu halde kuşların özel olarak zikredilmesi, onun yerde bulunan diğer canlılar gibi belli bir istikrarının olmaması sebebiyledir. Çünkü kuşlar genellikle gökle yer arasında bulunurlar.

"اَلصَّفُّ" kelimesinin asıl mânâsı açmak, yaymak demektir. Bu sebeple yayılıp kurutulmuş ete "صَفِيفٌ" denir.

Gökler ve yerde bulunanların "*her biri"* Allah Teâlâ'nın ilhâmıyla *"kendi duâsını ve tesbihini"* Allah'ı tenzih etmeyi *"(öğrenmiş) bilmiştir.*" "عَلِمَ" fiilinin "عُلِّمَ (öğretildi)" şeklinde de okunması, bunun Allah'ın ilhâmı ile olduğunu açıklamaktadır.

"Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir." Yâni onların yaptıkları tâat, duâ ve tesbihleri bilir ve buna göre onlara karşılık verir. Burada insan ve cin kâfirlerine tehdid vardır. Çünkü onların gönüllü ve irâdeli hiçbir tesbihleri yoktur.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَص۪يرُ ﴿٤٢﴾

42. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır; dönüş de ancak O'nadır.

"Göklerin ve yerin mülkü" başkasına değil, sadece *"Allah'a âiddir."* Çünkü onları ve onlarda bulunan zatları ve sıfatları yaratan yalnız O'dur. Var etme, yok etme, ilk olarak ve tekrar yaratma bakımından onların tümünde yegâne tasarruf edici O'dur. *"Dönüş"* yâni bütün mahlûkâtın yok olup yeniden diriltilmekle dönüşü *"ancak Allah'adır."*

Akıllıya gereken böyle güçlü bir Mâlik'e kulluk etmek ve O'nu hem maddi hem de manevî dille tesbîh etmektir. Bazılarına göre bu tesbih, söz lisânıyla yapılana hamledilir. Çünkü *el-Kevâşî*'de belirtildiği üzere akılsız varlıklar için de, mahiyetini Allah ve dilediği kullardan başka kimsenin bilmediği hakîkî bir tesbîhin olması câizdir. Nitekim buna yer verilir. İsrâ sûresinin ***"O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."*** (el-İsrâ, 17/44) âyetinde bu konu güzelce açıklanmıştı. Oraya müracaat et ve faydalan.

Ebû Sâbit der ki: **Ebû Cafer Bâkır**'ın yanında oturuyordum. Bana, "Güneş doğarken ve doğduktan sonra şu serçelerin ne dediklerini biliyor musun?" diye sordu. Ben "Hayır" deyince "Onlar rablerini takdis ediyorlar ve günlük azıklarını istiyorlar" diye cevap verdi.

Necmeddîn-i Kübrâ'nın *Fevâtihu'l-cemâl* adlı risâlede şöyle dediği rivâyet edilir: "Canlıların zorunlu olarak nefes alıp vermeleri zikirdir. Şöyle ki: Nefes alıp verirken, Hakk'ın gayb hüviyetine işâret eden "ha" harfi çıkar. İstese de istemese de zorunlu olarak bu "ha" harfi söylenmiş olur. Bu "ha" harfi, mübarek Allah ismindeki harftir. Elif ve lâm harfleri ise harf-i târif (belirlilik) için getirilmiştir. "Lâm" harfinin şeddeli okunması, o belirliliğin mübalâğası içindir. O hâlde akıllı Hak tâlibi olan kişi bu kutlu harfi söylerken, Hak Teâlâ'nın hüviyetini göz önünde bulundurmalıdır. Nefes alıp verirken Allah'ın huzûrunda imiş gibi davranmalı, gevşeklik göstermemelidir. Nakşbendîler bu hâle "hûş der-dem" derler.

Ey dil âlimi, "hâ" gayb-ı hüviyettir
Senin nefeslerinin temeli bu harftir
Uyanık ol, bu harf husûsunda havf ve recâ arasında ol
Eğer dikkat edersen çok güzel bir harf söyledim

Fakir (Kadîr olan Allah onu gafletten uyandırsın) der ki: Müjde verici mahiyetteki güzel rüyâlarımın birinde Hz. Şeyhim ve senedimi (k.s.) görüm. Bana hitâb ediyor ve "Sen 'Allahe ve Allahi' değil de 'Allahu' dediklerinin sırrını biliyor musun?" diye soruyordu. Ben "Hayır" deyince şöyle dedi: "Aslında o "هُو اَللّهُ" şeklindedir. Zamme/ötre ile okunduğu zaman mümkinâttaki zât-ı ahadiyyetin nûruna ve mazharlarda sirâyet eden kemâlin sırrına işâret hâsıl olur. Bu işâret nasb/üstün ve cer/esre ile okunduğunda hasıl olmaz. Hamd Allah Teâlâ'ya mahsustur.

Âlimlerden birisi der ki: Hayvanların ve cansız varlıkların tesbîhi hâl lisânıyla yapılan tesbihe hamledilir. Çünkü her şey, varlıkları ve durumlarıyla, varlığı kendinden olan, kemal sıfatları ile muttasıf, şanına yakışmayan her türlü noksanlıklardan münezzeh bir yaratıcının varlığına delâlet eder.

et-Te'vîlât'ta der ki: "Bilesin ki tesbîh üç çeşittir; Akıllıların, hayvânların ve cemâdâtın tesbihi. Akıllıların tesbihi konuşma ve muâmelelerle, hayvanların tesbihi ihtiyaç diliyle ve yaratıcılarının varlığına delâlet etmeleri sûretiyle, cemâdâtın tesbihi ise yaratma iledir. Bu, bütün mahlûkat için geçerli bir özelliktir. Çünkü onlar, Allah'ın varlığını gösteren âyetlerin sergilendiği aynalardır. Akıllıların tesbîhi, melek ve insana mahsustur. Meleğin tesbihi, onun hayatta kalmasını sağlayan gıdasıdır. Bu tesbîh bir an kesilecek olsa melek derhal helâk olur. Bu tesbih meleğin terakkisini de gerektirmez. Çünkü o tabîatı îcabı tesbîh edicidir. İnsanın tesbîhi ise tabiatı gereği değil de emirle Hakk'ı tenzih etmesidir. Dolayısıyla bu, onun insanlık vasıflarını fânî kılıp kendisinin sübbûhlük vasfı ile bâkî kılmak sûretiyle insanın terakkîsini gerektirir. İnsan kendi

varlığından fânî olunca da O onun vâsıtasıyla konuşur.”

“Her biri kendi tesbihini ve duâsını bilmiştir.” ifâdesi işâret etmektedir ki her varlığın duâ ve ibâdetine, yâni kulluğunu yerine getirmesine ve tesbîhine, yâni rubûbiyyeti senâ etmesine karşılık kendisine uygun bir ilmi ve şuuru vardır. Çünkü her şeyin, kendisiyle ayakta durduğu bir melekûtü vardır. Melekûtun ayakta durması ise Allah Teâla’nın elindedir. Nitekim Allah: ***“Her şeyin melekûtü kendi elinde olan Allah’ı tesbih ve takdis ederim.”*** (Yâsîn, 36/83) buyurmuştur. Melekût âlemi, mahza hayat ve ilimdir. Nitekim âyette ***“Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur”*** (el-Ankebût, 29/64) buyrulur.

Melekût ruhlar âlemidir. Ruh kabul etme istidâdına göre her şey için O’ndan bir ruh vardır. İnsan en büyük ruhu kabul edici olduğu için en güzel kıvamda yaratılmıştır. Bu sebeple insanların kâmilleri, mahlûkâtın en üstün ve en şereflileri olmuşlardır.

İnsan, melekût âleminden, hatta rubûbiyyet âleminden nasîbi ölçüsünde kendi salât ve tesbîhinin husûsiyetini bilir. İnsan, diğer yaratıklar içinde bu vasfıyla tektir. Melek de yine melekût âleminden nasibi ölçüsünde salât ve tesbîhini bilir. Hayvânlar ve cansız varlıklar ise şuursuz olarak sadece sûreten melekûtları ile salât ve tesbihlerini bilirler. “*Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir*.” Yâni kemal üzere hakîkati ile bilir. Onlar ise kendi istidâdları nisbetinde bilirler. *et-Te’vîlât*’tan yapılan nakil burada bitti.

Bu açıklamalar, Allah Teâlâ’nın konuşturmasıyla cemâdâtın konuşması, yine harikulâde bir yolla veya sadece keşf ve ıyân ehlinin duyup anlayabileceği bir yolla hayvanların konuşması gerçeğini ortadan kaldırmaz. Nitekim bunun misalleri İsrâ sûresinde geçti.

Allah Sübhânehû ve Teâlâ’dan bizi nefesi ancak şerefli bir zikirlerle, vakti de ancak latif bir güzel hâlle geçen kimselerden kılmasını niyaz ederiz. Çünkü O *“Feyyâz”* (çokça feyiz saçan), *“Vehhâb”* (bol bol veren) ve *“Cevvâd”* (oldukça cömert) olandır.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ
بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ
يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾

43. Görmez misin ki Allah bulutları sevk ediyor; sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor. O, gökten, oradaki dağlardan *(dağlar büyüklüğünde bulutlardan)* dolu indirir. Artık onu dilediğine isâbet ettirir; dilediğinden de onu uzak tutar; *(bu bulutların)* şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alır!

"Görmez misin ki Allah bulutları sevk ediyor". "اَلْاِزْجَاءُ", bir şeyi yumuşaklık ve kolaylıkla bir tarafa sevk etmek demektir. Bu kelime genellikle az bir şeyi veya önemsiz bir şeyi sevk etmede kullanılır. Değersiz bir sermaye anlamındaki "اَلْبِضَاعَةُ الْمُزْجَاةُ" bu kelimeden alınmıştır. Değeri pek az olduğu için herkes onu rahatlıkla yanında taşıyabilir ve başkasına verebilir. Burada Allah'ın kudretine nisbetle bulutun önemsiz şeylerden olduğuna îmâ vardır. Bulutun "اَلسَّحَابُ" diye isimlendirilmesi, onun havada (rüzgar vâsıtasıyla) değişik yönlere çekilmesi sebebiyledir. Sehâb, cins ismi olup tek bir bulut için de daha fazla bulut için de kullanılır. Burada kasdedilen ise bulut parçalarıdır.

Âyetin mânâsı şöyledir: Elbette Allah Teâlâ'nın bulutları dilediği yöne rahatlıkla sürüklediğini baş gözünle gördün.

"*Sonra onları bir araya getirip"* o bulutun parçalarını birbirine ekleyerek onu tek bir şey hâline getirip *"üst üste yığıyor.*" Sonra onu, bir kısmı bir kısmının üstüne gelecek şekilde üst üste yığıyor.

Üst üste yığılan şeye "رُكُومٌ مُجْتَمِعٌ" denir. *el-Müfredât*'ta şöyle der: "سَحَابٌ مَرْكُومٌ" denir. Bu üst üste yığılmış bulutlar demektir. "اَلرُّكَامُ" ise bir kısmı diğer bir kısmı üstüne yığılan şey demektir."

"*İşte görüyorsun ki"* yoğunlaşmasının ve üst üste yığılmasının ardından *"bunlar arasından yağmur çıkıyor.*" **Ebü'l-Leys** der ki: "اَلْوَدْقُ" şiddetli ve hafif her türlü yağmur mânâsınadır." *el-Müfredât*'ta ise şöyle der: "اَلْوَدْقُ"ın yağmurun arasında bulunan toz gibi şeylere denir. Bu kelimeyle yağmur da ifâde edilir."

Buradaki 'görme' baş gözüyle olandır. "اَلْخِلَالُ" iki şey arasındaki boşluk anlamındaki "خَلَلٌ"in çoğuludur. Burada yağmurun çıkış yerleri murâd edilmiştir. Yâni sen yağmuru, bu bulutların arasından çıkar halde ve üst üste yığılmış olan bu bulutları birbirinden ayırır halde görürsün.

Kâ'b der ki: "Bulutlar, yağmuru eleyen kalburlardır; eğer bunlar olmasaydı yağmur, üzerine indiği her şeyi perişan ederdi."

"O, gökten," yâni bulutlardan *"oradaki dağlardan"* yâni büyüklükte dağlara benzeyen gökteki büyük bulut parçalarından *"dolu indirir."*

'*Gök*'ten maksad bulutlardır. Çünkü üstünde bulunan her şey sana göre semâdır. Her bir şeyin semâsı, üst tarafında bulunan şeylerdir.

"اَلْبَرَدُ", yağmurun havada donup katılaşması hâlidir; yâni donmuş su demektir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle denir.

Mânâ ise şöyledir: Allah, gökten orada bulunan dağlar büyüklüğündeki bulutlardan başlayarak bir miktar dolu indirir.

Bazıları da der ki: "Allah Teâlâ gökte doludan ve kardan pek çok dağ yaratmış ve onlara meleklerden bir melek tâyin etmiştir. Yeryüzünün bir bölgesine dolu ve kar yağdırmak istediğinde o meleğe bunu emreder. O da Allah'ın dilediği ölçü ve miktarda oraya kar yağdırır. Her kar ve dolu tanesinin başında, onları emredilen yerlere ulaştıran

birer melek bulunur. **İbn Abbas** (r.a.): “Yeryüzünde akan (pınar, dere, ırmak) bütün suların aslı dolu ve kardır.”

Denilir ki Allah Teâlâ bedenlerinin yarısı kardan yarısı da ateşten oluşan melekler yaratmıştır. Fakat ne kar ateşi söndürür, ne de ateş karı eritir. Allah bir bölgeye kar yağdırmak istediğinde o meleklere emreder. Melekler kardan olan kanatlarını çırptıklarında bunlardan düşen şeyler, o bölgeye kar olarak yağar.

Âyette geçen “*gök*”ten maksadın felekler olduğu da söylenmiştir. Yeryüzünde taştan dağlar olduğu gibi orada da buzdan dağlar vardır. Akıl da bunu reddetmez. Meşhur olan görüşe göre ise göğe doğru yükselen ve sıcaklık tarafından çözülmeyen buharlar havada soğuk tabakaya ulaşınca burada kuvvetli soğuğun tesiriyle toplanıp bulut hâline gelirler. Soğuk şiddetli olmazsa bu bulutlar yağmur yağdırır. Eğer soğuk şiddetli olur da buhar hâlindeki parçalara henüz bir araya toplanmadan önce ulaşırsa dolu olarak yağar. Bazen hava aşırı soğuk olur da bulutları sıkıştırıp soğutursa, bunlardan da yağmur veya kar yağar. Bütün bunlar, Allah Teâlâ’nın nice hikmet ve maslahatlara dayalı irâde ve meşîetine bağlıdır.

İhvânu’s-safâ’da der ki: “Su ve toprağa âid küçük parçacıklar havada çoğalıp bir araya geldiklerinde bunun ince hâline “اَلْغَيْمُ”, yoğun hâline ise “اَلسَّحَابُ” denilir. Yağmur ise bu su parçacıklarının bir araya gelen, soğuyup ağırlaşarak yeryüzüne dönmüş şeklidir. Dolu, buluttan çıktıktan sonra havada donan parçalardır. Kar ise ince bulutun arasında donan sonra yoğun buluttan yumuşak bir tarzda inen küçük parçalardır.”

Yere âid çok ince parçacıklar “duman”, suya âid çok ince parçacıklar da “buhâr” diye isimlendirilir.

İbnü’t-Temcîd der ki: “Güneş kuru bir yer üzerine doğunca oradan ateşe âid küçük parçacıklar kalkar ve bunlara yere âid küçük parçacıklar karışır. İşte bu ikisinin karışımından oluşan maddeye “duman” denir.

Şerhu’l-Kânûn’da ise şöyle der: Duhân/duman ile buhar arasındaki bir fark, duman yere ve ateşe âid parçacıklardan, buhar ise suya ve havaya âid parçacıklardan oluşur. Dolayısıyla buhar dumandan daha incedir.

“*Artık onu”* indirdiği doluyu *“dilediğine isâbet ettirir;”* böylece o kimsenin canına, ekin, hayvan ve meyve gibi mallarına ulaşacak zarar ulaşır *“dilediğinden de onu uzak tutar*” o gâileden emin olur.

Bu bulutların *“şimşeğinin parıltısı”* aşırı aydınlatmasından ve hızlı gelmesinden dolayı *“neredeyse gözleri alır!”* “اَلسَّنَا” kelimesi elif-i maksûre ile parlak ışık, elif-i memdûde ile ise yükseklik, yücelik anlamandadır. “اَلْبَرْقُ” ise bulutun parıldamasıdır. *el-Kâmûs*’ta der ki: “اَلْبَرْقُ (şimşek)” bulutun parıltılarından bir parıltı veya meleğin sürüklenmesi için buluta vurması ve hareket ettirmesi, bundan dolayı çıkan ateşi de senin görmendir.”

İhvânu’s-safâ’da der ki: “Şimşek, bulutun içindeki duman parçalarının birbirleriyle çarpışmasından meydana gelen ateştir.”

Kâşifî der ki: “Bu, Cenâb-ı Hakk’ın kudretinin kemâline delîlidir. Çünkü ateş şûlesi, su tutan bulutun arasından çıkar.” Zıddan zıddı ortaya çıkaran Allah, bütün noksanlıklardan münezzehtir.

يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُو۬لِي الْاَبْصَارِ ﴿٤٤﴾

44. Allah, gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Şüphesiz bunda basîret sâhipleri için mutlak bir ibret vardır.

“Allah, gece ile gündüzü” peş peşe getirmek veya birini eksiltip diğerini artırmak ya da sıcaklık, soğukluk, karanlık ve aydınlık gibi onlarda vukû bulan durumları değiştirmek sûretiyle “*birbirine çeviriyor*.” Hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ*: “Zamana (dehr) söverek Âdem oğlu bana eziyet ediyor. Dehr benim. Emir (tasarruf) benim elimdedir; gece ve gündüzü evirip çeviririm.”*[175] buyurur. Bu rivâyet *el-Meâlim* ve *el-Vasît*’ta da geçmektedir.

“*Şüphesiz bunda”* bulutların sürülmesinden gece ile gündüzün evirilip çevrilmesine kadar açıklananlarda *“basîret sâhipleri”* yâni basîret gözüyle gören herkes *“için mutlak bir ibret vardır.*” Yâni kadîm olan yaratıcının varlığına, birliğine, kudretinin kemâline, ilminin bütün eşyâyı kuşattığına, meşîetinin geçerliliğine ve yüce şânına lâyık olmayan sıfatlardan münezzeh olduğuna apaçık delâletler vardır.

“اَلْعِبَرُ”ın asıl anlamı bir halden bir hâle geçmek demektir. “اَلْعِبْرَةُ” ise görüneni tanımak sûretiyle görünmeyeni tanımaya vesile olan bir haldir.

Kalbin idrâk edici kuvvetine hem basîret hem de basar denir. Baş gözüne ise neredeyse hiç basîret denilmez. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir. Yâni basîret sâhibi olanlar, zikredilen şeylerden hareketle onları vahdâniyyetine kesin olarak delâlet eden tam kudretiyle ve her şeyi kuşatan ilmi ile idâre edene ulaşır.

Saîd b. Müseyyeb’e: “Hangi ibâdet daha fazîletlidir?” diye soruldu. O da: “Allah’ın yarattıkları hakkında tefekkür ve dîni hakkında tefakkuh/anlayış sâhibi olmaktır.” dedi.

İbretlerin çok ama ibret alanların az olduğunu ifâde etmek için araplar: “İbret alacak şeyler çok, ibret alan ise pek azdır.” şeklinde bir söz söylerler. Dolayısıyla akıllıya gereken gece ve gündüz boyunca olan bitenden ibret almaktır.

Râbia Kaysiyye der ki: “Ezanı duydukça kıyâmet günü nidâ edecek münâdîyi, karın yağışını gördükçe amel defterlerinin uçuşunu, çekirgeleri gördükçe de haşrı hatırlarım.”

Âyet-i kerimede şu hususlara işâret olunmuştur: Allah Teâlâ günahlardan ve kötü huylardan neş’et eden parça parça bulutları sürer, sonra onları bir araya getirir, daha sonra da onları üst üste yığar. Bir de görürsün ki, günah bulutları arasından tevbe yağmuru çıkıyor. Tıpkı ***“Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı”*** (Tâhâ, 20/121) bulutundan, ***“Sonra Rabbi onu seçkin kıldı, tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.”*** (Tâhâ, 20/122) yağmurunun çıkması gibi. İnsan (unutmak anlamındaki)

“nisyân”dan gelir ve şer de beşerden bir cüzdür. Şu halde insan günah işlediğinde bütün himmeti Allah Teâlâ’dan af ve rahmet taleb etmek olmalıdır. Günahını büyük görerek tevbeden geri durmamalıdır. Düşünmelidir ki Allah Teâlâ ezelî olan zâtını hiçbir beşerin ve günahın, hatta hiçbir hâdisin (sonradan olan) mevcûd bulunmadığı bir demde gaffâriyet/günahları bağışlayıcılık ve tevvâbiyet/tevbeleri çok kabul edicilik sıfatları ile tavsif etmiştir. Bu sıfatlar, insanın günah işleyebileceğini gösterir. Çünkü bağışlama ancak günahla ilgili bir vasıftır. Bu sebeple **Hâfız** der ki:

Allah katında kulun suçunun, hatâsının bir itibarı yoksa
Suçları bağışlayan Allah’ın af ve rahmetinin anlamı nedir?

Allah kalb semâsından, oradaki kasvetlerden Hakk’ın kahretme ve perişan bir halde terk etme (hizlân) dolularını indirerek bunu şakâvet ehlinden dilediği kimselere isâbet ettirir. Saâdet ehlinden dilediği kimselerden de onu uzak tutar. O’nun kahır şimşeğinin parıltısı neredeyse basîretleri alır. Allah, Âdem (a.s.) hakkında yaptığı gibi dilediği kimsenin mâsıyet gecesini tâat gündüzüne; İblîs hakkında yaptığı gibi de dilediği kimsenin tâat gündüzünü mâsıyet gecesine çevirir. Muhakkak bu çevirmelerde, basîret sâhipleri için Allah’ın lütuf ve kahır tecellîlerini evirip çevirme (taklîb) aynasında seyretmeleri bakımından büyük bir ibret vardır. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَٓابَّةٍ مِنْ مَٓاءٍۚ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖي عَلٰى بَطْنِهٖۚ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَمْشٖي عَلٰى رِجْلَيْنِۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖي عَلٰٓى اَرْبَعٍۜ يَخْلُقُ اللّٰهُ
مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٤٥﴾

45. Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi de dört ayağı üstünde yürür... Allah dilediğini yaratır; şüphesiz Allah her şeye kadirdir.

“Allah,” yeryüzünde yürüyen *“her canlıyı sudan yarattı.”*

el-Müfredât’ta der ki: “اَلدَّبُّ” ve “اَلدَّبِيبُ”, hafif yürüyüş demektir. Bu kelime, hayvanlarla, çoğunlukla da haşerât hakkında kullanılır.” Burada “اَلدَّابَّةُ”, mutlak olarak yürüyen ve hareket eden canlılardan ibâret değildir. Bilakis yeryüzünde yürüyen ve meskeni orada olan canlılara verilen bir isimdir. Dolayısıyla melekler ve cinler bu kelimenin kapsamından çıkar. Çünkü melekler nûrdan, cinler ise ateşten yaratılmışlardır.

Fethü’r-Rahmân’da der ki: “Allah dünyada görülen her canlıyı (sudan) yaratmıştır. Melekler ve cinler buna dâhil değildir. Çünkü biz onları göremeyiz.”

Âyetteki “*su*”dan maksad, her canlının maddesinin bir cüz’ü, yâni dört unsurdan

biridir. Dolayısıyla topraktan yaratılan Âdem ile, ruhtan yaratılan İsâ da buna dâhildir. Ya da özel bir su olan nutfe, yâni erkek ve kadının suyu kasdedilmiştir. Buna göre genelde geçerli olan durum, bütünün yerine konmuş olur. Çünkü nutfeden olmadan üreyen hayvanlar da vardır.

Tibyân'da **İbn Abbâs** (r.a.)'dan nakledilir ki: "Hak Teâlâ bir cevher yarattı ve ona heybet nazarıyla baktı; o eridi ve su oldu. O sudan bir kısmını ateşe üstün kıldı ve ondan cinleri yarattı. Sonra bir kısmını rüzgâra üstün kıldı, ondan melekleri yarattı. Sonra bir miktarını toprağa üstün kıldı, ondan da Âdem'i ve diğer canlıları yarattı. Bunların hepsinin aslı sudur."

el-Kevâşî'de der ki: "مَاءٍ" kelimesinin nekre olması, her canlının kendine özgü özel bir sudan, yâni nutfeden yaratıldığını bildirir. Melekler ve cinler hâriç bütün canlılar bir nutfeden yaratılmıştır. ***"Her canlı şeyi sudan yarattık."*** (el-Enbiyâ, 21/30) âyetinde "اَلْمَاءِ" kelimesinin ma'rife gelmesi, bütün canlıların kendisinden yaratıldığı cinsi göstermesi bakımındandır. Çünkü bütün mahlûkâtın aslı sudandır."

Demişlerdir ki: Allah suyu yarattı. Onun bir kısmını hava/rüzgâr kılıp ondan melekleri, bir kısmını ateş yapıp ondan cinleri, bir kısmını çamur yapıp ondan da Âdem (a.s.)'ı yarattı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki her ruh sâhibi Hz. Muhammed (a.s.)'ın nûrundan yaratılmıştır. Çünkü O'nun ruhu ilâhî kudretin kendisine taalluk ettiği ilk şeydir. Nitekim O: "*Allah'ın ilk yarattığı şey benim rûhumdur*."[176] buyurmuştur. O (a.s) mevcûdât sedefinin incisi olunca, O'nun rûhundan inci ve cevher diye bahsedilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.): *"Allah Teâlâ âlemi yaratmayı murâd edince bir inci (başka bir rivâyette bir cevher) yarattı. Sonra ona heybet nazarıyla bakınca o inci su oluverdi."*[177] buyurmuştur. İşte ruhlar bu sudan yaratılmıştır."

"Her canlının sudan yaratılmasındaki hikmet nedir?" diye sorulursa, şöyle cevap verilebilir: Canlıların sudan yaratılması, daha hayret vericidir. Çünkü varlıklar içinde boyun eğdirilmesi sudan daha zor şey yoktur. İnsan onu eliyle tutmak istese veya üzerine bir şey binâ etmek istese yahut ondan bir şey elde etmek istese bu mümkün olmaz. Halbuki insanlar diğer maddelerden çeşitli eşyâlar yapabilirler. İşte Allah Teâlâ, sudan çeşit çeşit mahlûkat yarattığını haber vermektedir. O her şeye kâdirdir. *Ebü'l-Leys Tefsiri*'nde böyle geçmektedir.

"İşte bunlardan kimi" yılan, balık ve benzerleri gibi *"karnı üstünde yürür/sürünür."* Gerçek yürüyüş ancak ayaklarla olsa da mecâzen sürünen canlılar için de "yürüme" lâfzı kullanılmıştır. Çünkü sürünenler burada yürüyenlerle bir arada zikredildiği için onlara tâbi kılınmıştır. Yâni sürüngen bir canlı olmasına rağmen mesela yılanın hareket etmesi ve geçip gitmesinin 'yürümek' olarak isimlendirilmesi benzerlik sebebiyledir. Çünkü gerçekte yürümek, ayaklarla olmak kaydıyla belli bir mesâfeyi katedip geçmektir.

"Kimi" Celâleyn Tefsiri'nde açıklandığı üzere insanlar, cinler ve kuşlar gibi *"iki ayağı üstünde yürür. Kimi de"* evcil ve vahşî hayvanlar gibi *"dört ayağı üstünde*

yürür.”

el-İrşâd’da kaydedildiği üzere âyette örümcek ve benzeri dörtten fazla ayak üzerinde yürüyen haşerâta değinilmemesi, onlara fazla önem verilmediğindendir.

Fethu’r-Rahmân’da ise şöyle der: “Çünkü onların görünüş bakımından dört ayak üzerine yürüyenler gibidirler. Asıl itibariyle onlar ayaklarından dördü üzerinde yürürler. Nitekim *el-Kevâşî*’de böyle geçmektedir.

Âyette sürünenler iki ayak üstünde yürüyenden, onlar da dört ayak üstünde yürüyenlerden önce zikredilmiştir. Çünkü âletsiz yürümek, iki ayak üzere yürümekten, o da dört ayak üzere yürümekten daha çok Allah’ın kudretini gösterir.

“Allah dilediğini yaratır” O, tek bir maddeden olmakla birlikte burada zikredilen ve zikredilmeyen, basit veya mürekkep dilediği sûretleri, uzuvları, şekilleri, hareketleri, tabîatları, kuvvetleri ve fiilleri yaratır.

Hadîka sâhibi (**Senâî**) der ki:

Allah, dilediği her şeye kâdirdir
Bütün işler O’nun katında aşikârdır

Bir şâir de şöyle der:

Çamurun dışını nakışlarla bezeyen (insanı yaratan) O’dur
Gönüllerin içinde olanları bilen de O’dur

“Şüphesiz Allah her şeye kadirdir” dolayısıyla Allah, dilediğini dilediği şekilde yapar.

لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍۜ وَاللّٰهُ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَق۪يمٍ ﴿٤٦﴾

46. Andolsun biz *(bilmediklerinizi size)* açık seçik bildiren âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola iletir.

“Andolsun biz” dînî hükümler ve tekvînî/yaratılışla ilgili sırlardan açıklanması gereken her şeyi *“açık seçik bildiren âyetler indirdik. Allah dilediğini*”, bu âyetler hakkında doğru bir düşünceye ve mânâları husûsunda ince bir tefekkür ve anlayışa muvaffak kılmak sûretiyle “*doğru yola*” yâni Allah’ın dini, rızâsına ve cennetine ulaştıracak yolu olan İslâm’a “*iletir*.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Allah Teâlâ sudan yaratılan bu canlıların sîretinden haber vererek şöyle buyurmaktadır: *“Bunlardan kimi karnı üstünde yürür/sürünür”* Yâni bunların sîreti, ömürlerini karınlarının şehvetlerini/arzularını elde etme yolunda zâyî etmektedir. *“Kimi iki ayak üstünde yürür”;* yâni ömrünü fercinin

(tenasül uzvunun) isteklerini elde etme yolunda zâyî eder. Çünkü dört ayaklı bile olsa her canlı şehvetini gidermek isteyince cinsî münâsebet esnasında iki ayak üstünde yürür. *“Kimi dört ayak üstünde yürür”* Yâni ömrünü şöhret kazanma yolunda zâyi eder. Çünkü şöhret peşinde olanların pek çoğu at, katır ve eşek gibi dört ayaklı binekler üstünde dolaşırlar. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Atları, katırları ve eşekleri, binmeniz ve (gözlere) ziynet olsun diye (yarattı.)”*** (en-Nahl, 16/8) buyurmuştur. ***“Allah dilediğini yaratır”***; yâni Allah kudretini ortaya koymak üzere ezelî hikmet ve meşîetinin gerektirdiği şekilde çeşit çeşit mahlûkâtı dilediği için dilediği gibi yaratır. Bu Allah’ın her çeşit varlığı yaratmaya kadir olduğunun bilinmesi içindir.

Hârun Reşid’le ilgili şöyle bir haber nakledilir: Hârun Reşid bir gün ava gitti. Av yakalaması için beyaz renkli bir doğan kuşunu salıverdi. Kuş havada gözden kaybolana kadar yükseldi. Artık gelmeyecek diye ümit kesildikten sonra kuş, beraberinde bir balıkla döndü. Reşid âlimleri topladı ve bu durumu onlara sordu. **Mukâtil** şöyle dedi: “Ey mü’minlerin emîri! Deden **İbn Abbas** (r.a.)’dan bize rivâyet olunduğuna göre havada kalan pek çok canlı çeşidi bulunmaktadır. Orada yumurtlayıp tüysüz kanatları olan balık sûretinde bir yavru çıkaran bir kısım canlılar vardır.” Reşid, bu açıklama sebebiyle Mukâtil’i ödüllendirdi ve ikramda bulundu.

“*Andolsun biz (bilmediklerinizi size) açık seçik bildiren âyetler indirdik.”* Yâni biz, âyetleri, vasıfları zikredilen insan çeşitlerinden yarattığımız her bir çeşidi açıklayan Kur’ân’ı indirdik. Eğer onlar yaratıldıkları fitrat üzere bırakılmış olsalardı, fitratlarındaki bu sıfatlardan başkasına sâhip olamazlar, kendi irâde ve istekleriyle Allah’ın yolundan ibâret olan doğru yolu bulamazlardı. *“Allah, dilediğini”* Allah’ın ezelî irâde ve meşîeti sâyesinde Hazret’ine ulaşılacak olan *“doğru yola iletir.*”

Allah’tan bizi doğru yola iletmesini ve hakîkat üzere muvaffak kılmasını dileriz.

---

[175]. *Buhârî*, Tefsir, 45; *Müslim*, Elfaz 1
[176]. *Aclûnî*, I, 311
[177]. Bk. *Deylemî*, hadis no: 638

KALBLERİNDE
BİR HASTALIK MI VAR?

وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَٓا اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَاِذَا دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ
وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ
يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُٓوا اِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ اَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ
ارْتَابُٓوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحِيفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ اُولٰٓئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾ اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ اِذَا دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ
وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾

47. *(Bazı insanlar:)* "Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itâat ettik" diyorlar; ondan sonra da içlerinden bir gurup yüz çeviriyor. Bunlar inanmış değillerdir.
48. Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamber'e çağırıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler.
49. Ama, eğer *(Allah ve Rasûlünün hükmettiği)* hak kendi lehlerine ise, ona boyun eğip gelirler.
50. Kalblerinde bir hastalık mı var; yoksa şüphe içinde midirler, yahut Allah ve Rasûlünün kendilerine zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl zâlimler kendileridir!
51. Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlüne dâvet edildiklerinde, müminlerin sözü ancak "İşittik ve itâat ettik" demeleridir. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir.

Bu âyet (47. âyet) münâfık Bişr hakkında inmiştir. Bu adam bir yahudiyle bir arazi konusunda anlaşmazlığa düşmüş, aralarında hükmetmesi için o yahudiyi yahudi âlimlerinden Kâ'b b. Eşref'e, yahudi de onu Hz. Peygamber (s.a.)'e çağırmıştı.

"(Bazı insanlar:) "Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itâat ettik" yâni emir ve yasaklarında onlara itâat ettik *"diyorlar."* İtâat, sadece emirle yapılan bir iştir. Çünkü o inkıyad yâni emri tutma, boyun eğme demektir. İnkıyâd ise ibâdet ve benzerlerinin aksine ancak bir emir verildikten sonra düşünülebilir.

Âyette çoğul kipinin kullanılması, bu sözü söyleyen kişinin böyle konuşmasına destek veren taraftarlarının bulunduğunu bildirmek içindir. Nitekim kâtil içlerinden birisi

olduğu halde “Falan oğulları falanı öldürdü.” denir.

“Ondan sonra da içlerinden” bu sözü söyleyenlerden *“bir gurup, bundan”* yâni bu sözü söyledikten sonra O’nun hükmünü kabûlden *“ yüz çeviriyor.”*

İmam Râgıb der ki: “تَوَلّٰى” fiili kendiliğinden geçişli yapılırsa velâyet (dostluk) mânâsını gerektirir ve dostluk en yakın yerlerde husûle gelir. Açıktan veya takdirî olarak “عَنْ” harfiyle geçişli yapılırsa yüz çevirme ve yakınlığı terk etme mânâsını gerektirir. Çünkü “اَلْوَلْيُ” yakın demektir. Yüz çevirmek bazen cismen, bazen de kulak vermeyi ve emirlere uymayı terk etmekle olur.

“ثُمَّ (sonra)” kelimesinin, bir yönden zaman bakımından gecikmeyi, diğer yönden de onların “*inandık ve itâat ettik*” dedikten sonra yüz çevirmelerini uzak görmeyi ifâde eder.

el-Müfredât’ta der ki: “اَلْفِرْقُ” ayrılmış parça, kısım demektir. İnsanlardan ayrı bir topluluk için “fırka” kelimesi de buradandır. “اَلْفَرِيقُ” de başkalarından ayrılmış bir grup anlamındadır.

“Bunlar” yukarıdaki sözü söyleyen kimseler gerçekten *“inanmış değillerdir.”* Çünkü yukarıdaki sözü söyleyenlerden îmânı kaldırmak, yüz çeviren guruptan da îmânı kaldırmayı gerekli kılar. Fakat bunun aksi geçerli değildir. Yâni îman ve itâat iddiâsında bulunan, sonra da îtikad ve amelde kendileri ile müşterek olanlardan bir kısmı yüz çeviren bu kimseler, îman bakımından samîmî ve sebatkâr olarak bilinen mü’minler değillerdir.

وَاِذَا دُعُوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾

48. Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allah’a ve Peygamber’e çağırıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler.

“Onlar aralarında hüküm vermesi için Allah’a ve Peygamber’ine” yâni Rasûlullah (s.a.)’e *“çağrıldıklarında”* Çünkü her ne kadar hüküm Allah’ın hükmü olsa da gerçekte o hükmü yürürlüğe koyacak olan Rasûlullah (s.a.)’dir. Burada Allah’ın zikredilmesi, Peygamberimiz (s.a.)’in şânını yüceltmek ve onun Allah katındaki yerinin büyüklüğünü bildirmek içindir.

Bir şey hakkında hükmetmek, başkasını bağlasın veya bağlamasın, onun şöyle olduğuna ve böyle olmadığına karar vermektir.

“Bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler.” Hemen onlardan bir gurup, gerçek hüküm aleyhlerine olacağı için, Hz. Peygamber (s.a.)’in haklarında doğru olarak hükmedeceğini ve rüşvet kabûl etmeyeceğini bildiklerinden dolayı O’nun huzûrunda muhâkeme olmaktan yüz çevirirler.

Bu âyette anlatılanlar, bir önceki âyette zikredilen yüz çevirmenin bir şerhi ve daha açık olarak îzâhıdır.

وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا اِلَيْهِ مُذْعِنِينَۜ ﴿٤٩﴾

49. Ama, eğer *(Allah ve Rasûlü'nün hükmettiği)* hak kendi lehlerine ise, ona boyun eğip gelirler.

"Ama, eğer hak" yâni verilecek hüküm aleyhlerine değil de *"kendi lehlerine ise"* Hz. Peygamber (s.a.)'in lehlerine hükmedeceğini kesin olarak bildikleri için "*ona boyun eğip"* gönüllü olarak *"gelirler.*"

اَفِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحِيفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
وَرَسُولُهُۜ بَلْ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾

50. Kalblerinde bir hastalık mı var; yoksa şüphe içinde midirler, yahut Allah ve Rasûlü'nün kendilerine zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl zâlimler kendileridir!

"Kalblerinde bir hastalık mı var?" Buradaki soru, onların zikredilen yüz çevirmelerinin doğru bir şey olmadığını, çirkin bir davranış olduğunu ifâde etmekte ve yüz çevirmelerinin nereden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Yâni bu yüz çevirme, küfür ve nifakları yüzünden kalplerinin hasta olması sebebiyle midir? *"Yoksa"* bütün gerçekliği ile ortaya çıkmasına rağmen Hz. Peygamber (s.a.)'in nübüvveti konusunda *"şüphe içinde midirler, yahut Allah ve Rasûlü'nün"* hüküm verirken *"kendilerine zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?"* "اَلْحِيفُ" zulüm, haksızlık ve hüküm verirken iki taraftan birine meyletmek demektir. Bir kimse hüküm verirken haksızlık yaptığı zaman "حَافَ فِى قَضِيَّتِهِ" denir.

Sonra Allah Teâlâ, onların Allah ve Rasûlü'nün hükmünden yüz çevirmelerine sebep olabilecek bu ihtimallerin hepsini bir tarafa bırakıp *"Hayır, asıl zâlimler kendileridir!"* buyurarak bunun menşeinin bizzat kendi kötülükleri olduğuna hükmetti. Yâni bu yüz çeviriş, zikredilen şeylerin hiçbirinden dolayı değildir.

İlk ikisine gelince, eğer bunlardan biri sebebiyle olsaydı, haklı olduklarında bile Hz. Peygamber (a.s.)'dan yüz çevirirler, nifak ve şüphe içinde bulundukları için hükmüne boyun eğerek O'na gelmezlerdi. Üçüncüsüne gelince böyle bir şeyin olması kesinlikle mümkün değildir. Çünkü onlar Hz. Peygamber (s.a.)'in güvenirliğini ve hakta sebâtını bildikleri için haksızlık ve zulme uğramaktan asla korkmuyorlardı. Bilakis onlar, üzerlerinde hakları bulunanlara, bu hakları bile bile inkâr ederek zulmetmek isteyen

zâlimlerin tâ kendileri oldukları için yüz çeviriyorlardı. Haklarında doğrulukla hüküm vereceğini bildikleri için Hz. Peygamber (s.a.)'in huzûrunda muhâkemeden kaçınıyorlardı. İlk iki ihtimalde reddedilen husus, bu ihtimallerin sadece yüz çevirmelerine kaynaklık etme vasıflarıdır. Yoksa gerçekte bu özellikler o kişilerde mevcuddur. Üçüncüsünde, böyle bir şey bizzat gerçekleşmemekle beraber vasıf reddediliyor. Dördüncüsünde ise hem aslen hem de vasfen yüz çevirmenin temel sebebi ortaya konuyor.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾

51. Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlü'ne dâvet edildiklerinde, mü'minlerin sözü ancak "İşittik ve itâat ettik" demeleridir. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir.

İster kendilerinden veya başkalarından olsun hasımları ile kendi "*Aralarında*" Rasûl'ün *"hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlü'ne dâvet edildiklerinde, mü'minlerin sözü ancak"* dâveti *"İşittik ve"* icâbet ve kabûl ile *"itâat ettik" demeleridir.*"

"اَلطَّاعَةُ" isteyerek emre uymaktır. Bu hem Allah için, hem de başkaları için geçerlidir. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir.

Aramızda neye hükmedersen geçerli bir hükümdür

"*İşte asıl bunlar"* zikredilen bu güzel sıfatları taşıyanlar *"kurtuluşa erenlerdir*" yâni arzu duyulan her şeyi elde edip sakınılması gereken her türlü kötülükten kurtulanlardır.

*el-Müfredât'*ta "اَلْفَلَاحُ" zafer ve arzulanan şeye kavuşmak demektir" der.

HZ. PEYGAMBER'İN SORUMLULUĞU

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ
﴿٥٢﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا
تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ اِنَّ اللّٰهَ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ
اَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ
وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَاِنْ تُطٖيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا
الْبَلَاغُ الْمُبٖينُ ﴿٥٤﴾

52. Her kim Allah'a ve Rasûlüne itâat eder, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir.

53. *(Münâfıklar)*, sen hakîkaten kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka *(savaşa)* çıkacaklarına dâir, en ağır yeminleri ile Allah'a yemin ettiler. De ki: Yemin etmeyin. İtâatiniz mâlûmdur! Bilin ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

54. De ki: Allah'a itâat edin; Peygamber'e de itâat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu kendisine yüklenen *(tebliğ görevini yapmak)*, sizin sorumluluğunuz da size yüklenen *(görevleri yerine getirmeniz)*dir. Eğer ona itâat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, sadece açık-seçik duyurmaktır.

"Her kim Allah'a ve Rasûlü'ne itâat eder"; yâni kim olursa olsun Allah ve Rasûlü'nün zorunlu ve geçerli şer'î hükümlerine itâat eder, geçmiş günahları sebebiyle cezâlandırılabileceği endişesiyle "*Allah'tan korkar ve"* ömrünün geri kalan kısmında *"O'ndan sakınırsa işte asıl bunlar"* işte başkaları değil tâat, haşyet (saygı/korku) ve ittikâ (takvâ/sakınma) vasıfları ile sıfatlanan bu kimseler *"mutluluğa erenlerdir."* ebedî nimetlere ulaşanlardır.

el-Müfredât'ta belirtildiği üzere "الْفَوْزُ", selâmetin husûlüyle beraber zafer elde etmektir.

el-Keşşâf'ta şöyle nakledilir: "Bir hükümdar âlimlerden, kendisiyle amel edildiğinde başka âyetlere ihtiyaç kalmayacak bir âyet söylemelerini istedi. Zamanın âlimleri, bu âyet üzerinde ittifak ettiler."

Nihâi maksada ermek istersen, işte yol
Mevlâ'nın rızâsını talep edersen, işte amel

Farzları edâ ve haramlardan kaçınma husûsunda Allah ve Rasûlü'ne itâat etmek gerekir. Allah dâvet etmektedir. O halde Allah'ın dâvetine icâbet etmek gerekir. **İbn Atâ**

(r.h.) der ki: “Allah’a dâvet hakîkat ile, Rasûl (s.a.)’e dâvet ise nasihat iledir. Allah’ın dâvetine icâbet etmeyen kâfir olur, Rasûl’ün dâvetine icâbet etmeyen ise dalâlete düşer. İcabet etmemenin sebebi ise (kalplerde bulunan) hastalıktır.

İmam Râğıb der ki: “اَلْمَرَضُ (hastalık)”, insanın kendine özgü itidâlden çıkmasıdır. Bu da iki çeşittir: Birincisi ***“Hastaya da güçlük yoktur”*** (en-Nûr, 24/61) âyetinde zikredildiği şekilde bedenle ilgili hastalıktır. İkincisi ise ***“Onların kalplerinde hastalık vardır; Allah da onların bu hastalığını çoğaltmıştır.”*** (el-Bakara, 2/10) âyetinde zikredilen cehâlet, korkaklık, cimrilik, nifak ve diğer ahlâkî düşüklüklerden ibârettir. Nifak, küfür ve benzeri çirkin huylar hastalığa benzetilmiştir. Bu ya bedenin tam olarak tasarrufuna mâni olan bir hastalık gibi bu huylardan da güzellikleri idrâk etmeye engel olmaları sebebiyledir. Ya da bu huylar ***“âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur.”*** (el-Ankebût, 29/64) âyetinde bahsedilen uhrevî hayâtı kazanmaya engel oldukları içindir. Yahut hasta bedenin zararlı şeylere meyletmesi gibi bu huylar sebebiyle nefsin de bâtıl îtikadlara meyletmesi yüzündendir.”

Bir hadiste: *“Sizden hiçbiriniz, hevasını benim getirdiklerime tâbi kılmadığı sürece îman etmiş olamaz.”*[178] buyrulmuştur. Yâni kul nefsinin meyillerini, Peygamber (s.a.)’in getirdiği hüküm ve kâidelere boyun eğdirmediği sürece kâmil bir îmâna erişemez ve îmânın derecelerini tamamlayamaz. Sonra tâat ve icâbetin hakîkati, Allah’tan başka her şeyi terk etmek ve O’nun dışındaki her şeyden yüz çevirmektir.

Allah’tan başkasına yönelen pek çok âfete maruz kalır: Kalbinin mizacı, Allah ve âhiret sevgisi gibi Allah’ın insanları yaratırken tabiatlarına yerleştirdiği fıtrî duygulardan uzaklaşır. Felsefeciler, tabîatçılar, dehriler ve diğerleri gibi sapık fırkalardan bid’at ehli kimselerin sözleriyle dinde şüpheye düşer. Allah ve Rasûlü’nün kendisine, ruhunu Hakk’ın ahlâkıyla süsleyip O’na kavuşmak için nefsi tezkiye ve kalbi tasfiyeye yönlendirecek dünyayı terki, nefsi hevaya tâbi olmaktan alıkoymayı ve pek çok riyâzat ve mücahede şeklini emretmesinden sonra ***“Güzel amel işleyenlere daha güzel mükâfât (cennet), bir de fazlası vardır.”*** (Yunus, 10/26) âyetinde vaad ettiklerini yerine getirmemelerinden ve haklarını edâ etme konusunda kendisine zulmedeceklerinden korkar. Bu kimse bilmiyor mu ki, Allah zerre miktarı kadar bile zulmetmez!

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا
تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

53. *(Münâfıklar)*, sen hakîkaten kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka *(savaşa)* çıkacaklarına dâir, en ağır yeminleri ile Allah’a yemin ettiler. De ki: Yemin etmeyin. İtâatiniz malûmdur! Bilin ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Münâfıklar *“sen hakîkaten kendilerine”* savaşa çıkmayı *“emrettiğin takdirde mutlaka (savaşa) çıkacaklarına dâir, en ağır yeminleri ile Allah’a yemin ettiler.”*

“اَقْسَمُوا (Yemin ettiler)” kelimesinin aslı “اَلْقَسَامَةُ”dendir. Birinin kanı husûsunda töhmet altında bulunanlara yaptırılan yeminlerden ibârettir. Sonra her türlü yemine isim olmuştur. “اَلْجَهْدُ”, güç ve tâkat demektir. “اَلْيَمِينُ” ise sözlükte kuvvet, şerîatta ise bir haberin doğru veya yanlış olduğunu Allah’ı anarak pekiştirmektir. **İmam Râğıb**, der ki: “Yemin etmek mânâsındaki “اَلْيَمِينُ” kelimesi, anlaşma ve sözleşme yapan kimselerin o sırada yaptıkları dikkate alınarak sağ elden istiâre olarak alınmıştır.”

*el-İrşâ*d’da der ki: “Yâni onlar yeminlerini iyice kuvvetlendirerek, perçinleyerek Allah’a yemin ettiler. “جَهْدُ الْيَمِينِ”in mânâsı yeminin en son noktasına ulaşmak demektir. Kişinin tâkâtinin son noktasına ulaştığını ifâde etmek için kullanılan “جَهَدَ نَفْسَهُ” sözünden istiâre yoluyla alınmıştır. Yâni onlar, şiddet ve kuvvet bakımından yeminin en son mertebesine ulaşmaya çalışarak yemin ettiler. Kim “اُقْسِمُ بِاللّٰهِ (Allah adına yemin ediyorum)” derse en yüksek dereceden yemin etmiş olur. İstiârenin mânâsı da şudur: Yemin için, münâfıkların ulaşabileceği bir güç ve bir takat söz konusu olamayacağı için bunun aslı “yeminlerini iyice kuvvetlendirdiler.” şeklinde olur. Münâfıklar, kendilerine mahsus yeminlerin en büyüğüyle yemin ettiler.

Münâfıklar Rasûlullah (s.a.)’e: “Sen nerde olursan biz de seninle beraber oluruz. Sen çıkarsan biz de seninle çıkarız. Kalırsan biz de kalırız. Bize cihâdı emredersen cihâd ederiz.” diyorlardı.

Onların bu sözleri yalan ve yeminleri de asılsız olduğu için bunları reddetme sadedinde Allah Teâlâ Peygamberi’ne (a.s.) şöyle buyurdu: “*De ki:*” iddiâ ettiğiniz itâatiniz hakkında Allah’a *“yemin etmeyin. İtâatiniz malumdur!”* Çünkü sizin itâatiniz, kalbde yerleşmemiş olup sadece dilde olan nifaklı bir itâattir. Bu itâatin “*malum*” olduğunun ifâde edilmesi, bunun böyle olduğunun meşhur ve herkes tarafından bilinmekte olduğunu bildirmek içindir. Nitekim *el-İrşâd*’da böyle geçmektedir.

Bazıları da şöyle der: İhlâs ve doğru bir niyetle bilinen bir itâat, sizin için dille yemin etmekten daha faydalıdır. Zâten sizden istenen de yalan yere yemin etmek değil, işte budur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: *“De ki:”* sözlü olarak yalan yere *“yemin etmeyin.”* Bilâkis fiilî olarak itâat edin. Çünkü o, kuru sözle değil, ancak fiillerle “*bilinen bir itâattir.”*

“Bilin ki Allah yaptıklarınızdan” yâni hâlinizin, gerçek sözünüzün yalan olduğundan veya sözle itâat, fiille muhâlefet etmenizden “*haberdardır.*” Ona göre de size karşılık verecektir.

قُلْ اَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا الرَّسُولَۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ

وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْۜ وَاِنْ تُطٖيعُوهُ تَهْتَدُواۜ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا
الْبَلَاغُ الْمُبٖينُ ﴿٥٤﴾

54. De ki: Allah'a itâat edin; Peygamber'e de itâat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu kendisine yüklenen *(tebliğ görevini yapmak)*, sizin sorumluluğunuz da size yüklenen *(görevleri yerine getirmeniz)*dir. Eğer ona itâat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, sadece açık-seçik duyurmaktır.

"De ki:" Rahmete ermeyi ve kabul olunmasını umarak farzlar ve sünnetleri yerine getirme konusunda *"Allah'a itâat edin; Peygamber'e de itâat edin. Eğer"* size emrolunmasının ardından bu itâatten *"yüz çevirirseniz"* şunu bilin ki *"Peygamber'in sorumluluğu kendisine yüklenen"* yâni mükellef tutulduğu ve emredildiği peygamberliği, tebliğ görevini yapmaktır. *"Sizin sorumluluğunuz da size yüklenen"* emredilen icâbet ve itâat görevinizi yerine getirmenizdir.

Bu sorumluluğun "yüklenme" diye ifâde edilmesi, onun ağırlığını ve yüz çevirmelerinden sonra da uhdelerinde kalacak ağır bir sorumluluk olduğunu hissettirmek içindir. Sanki "Eğer bundan yüz çevirirseniz, bu ağır yükün altında kalırsınız" denilmektedir.

"*Eğer"* size itâat etmenizi emrettiği hususlarda *"O'na itâat ederseniz,"* her türlü hayra ulaştıran, her türlü şerden kurtaran ve en yüksek gaye olan *"doğru yolu bulmuş olursunuz.*"

Bu husûsun yüz çevirmenin hükmünün açıklanmasından sonraya bırakılması, korkutmanın (terhîb) öne alınmasında teşviki (terğîb) te'kid olduğu içindir.

"Peygamber'e" yâni Hz. Muhammed (s.a.)'e *"düşen, sadece açık-seçik duyurmaktır."* Yâni açıklamaya ihtiyaç duyulan her şeyi gerektiği şekilde açıklamaktır. Nitekim O, kendine düşen tebliğ görevini yapmıştır. Fakat sizin sorumluluğunuz devam etmektedir. Eğer bunu hakkıyla yerine getirirseniz lehinize, yüz çevirirseniz de aleyhinize olacaktır.

Burada "اَلرَّسُولْ" kelimesinin cins ismi anlamında "peygamber" diye yorumlanması uzak bir ihtimaldir. Çünkü ma'rife olarak tekrar edilmiştir.

Ebû Osman (r.h.) der ki: "Kim sözlü ve fiilî olarak nefsine sünneti emrederse hikmetle konuşur. Kim de nefsine hevâyı emrederse bid'atla konuşur. Çünkü Allah Teâlâ *"Eğer O'na uyarsanız doğru yolu bulmuş olursunuz."* buyurmaktadır.

Denilir ki: Şu üç âyette üç husus, üç şeyle bağlantılı olarak inmiştir. Onlardan hiçbiri birlikte zikredildiği olmadan kabul olunmaz.

1- *"Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin."* (el-Bakara, 2/110) âyeti. Kim namaz kılar da zekâtını vermezse namazı da kabul olunmaz.

2- *"Allah'a itâat edin, Rasûlü'ne de itâat edin."* (en-Nûr, 24/54) âyeti. Kim Allah'a itâat eder de Peygamber'e itâat etmezse Allah'a itâati kabul olunmaz.

3- ***"Bana ve ana-babana şükret."*** (Lokman, 31/14) âyeti. Kim Allah'ın nimetlerine şükreder ve fakat ana-babasına teşekkür etmezse bu da kabul olunmaz.

Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.)'e itâat, kabul kapısının anahtarıdır. Ashab-ı Kehf'in köpeğinin durumu, sana itâatin şerefini bildirmeye yeter. O, Allah'a itâat yolunda Ashab-ı Kehf'e tâbî olduğu için cennete girmeye hak kazandı. İtâat edenlere tâbî olmanın neticesi böyle olursa, itâat edenlerin neticelerinin nasıl olacağını sen düşün!

Hâtem-i Esam (r.h.) der ki: "Üç şey olmadan üç şeyi iddiâ eden yalancıdır. Malını Allah yolunda harcamadığı halde cenneti sevdiğini iddiâ eden yalancıdır. Allah'ın haram kıldığı şeyleri terk etmediği halde Allah'ı sevdiğini iddiâ eden yalancıdır. Fakirleri sevmediği halde Nebî (a.s.)'ı sevdiğini iddiâ eden de yalancıdır.

Fakirleri sevmek cennetin anahtarıdır

Bilesin ki Allah Teâlâ'ya itâat ef'âl, sıfât ve zât olarak tevhîdin mertebelerini tahsil iledir. Rasûl (a.s.)'a itâat şerîat ipine sarılmakladır. Rivâyete göre **İmam Ahmed b. Hanbel** hamamda avret mahâllerini açan bir topluluk arasında avretini örterek şerîata riayat edince rüyâsında ona: "Şerîata riâyet ettiğin için Allah seni insanlara imam kıldı." denildi.

Mesnevî'de der ki:

Tarikat yolunun yolcusu, şu kimsedir:
O, dînin hükümlerine uygun olarak yaşar

---

[178]. *Kenzü'l-ummâl*, I, 217

İNANANLAR İÇİN HÜKÜMRANLIK

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِى
الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دٖينَهُمُ
الَّذِى ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا يَعْبُدُونَنٖى لَا
يُشْرِكُونَ بٖى شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ
﴿٥٥﴾ وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطٖيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا مُعْجِزٖينَ فِى الْاَرْضِ
وَمَاْوٰيهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿٥٧﴾

55. Allah, sizlerden îman edip sâlih amel işleyenlere, kendilerinden öncekileri sâhip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sâhip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini *(İslâm'ı)* onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve *(geçirdikleri)* korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaad etti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır.

56. Namazı kılın; zekâtı verin; Peygamber'e itâat edin ki merhamet göresiniz.

57. İnkâr edenlerin, yeryüzünde *(Allah'ı)* âciz bırakacaklarını sanmayasın! Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varış yeri!

"*Allah, sizlerden îman edip sâlih amel işleyenlere, kendilerinden öncekileri sâhip ve hâkim kıldığı gibi"* yâni Allah İsrâiloğulları'nı Fir'avun ve zâlim kralları helâk ettikten sonra Mısır ve Şam'a hâkim kıldığı gibi *"onları da yeryüzüne sâhip ve hâkim kılacağını,"* vaad etti. Bu cümle, ya "Allah onları yeryüzüne hâkim kılacağına söz verdi ve yemin etti" mânâsında gizli bir yeminin cevabıdır. Ya da muhakkak vukû bulacağından dolayı Allah'ın vaadi yemin yerine konulmuş ve bu cümle onun cevabı olmuştur: Yâni onları, kralların kendi mülklerinde tasarruf ettikleri gibi yeryüzünde tasarruf edecek halifeler kılacağını vaad etti, demektir.

"Onlar için beğenip seçtiği dîni (İslâm'ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını…"

"اَلتَّمْكِينُ", bir şeyi başkası için mekân yapmaktır. 'Yeryüzünü, onun için yerleşme mekânı yaptı' anlamında "مَكَّنَ لَهُ فِى الْاَرْضِ" denir. *Tâcü'l-masâdır*'da şöyle denir: "اَلتَّمْكِينُ" Elvermek, yerleştirmek, demektir"

Ebû Ali de âyetin, dînin hemen gelişip yerleşecek bir noktada bulunduğunu ifâde

etmesinin mümkün olduğunu söyler.

Mânâ şöyledir: İhtilâfa düşmeksizin hükümleriyle amel etmeye devam ettikleri takdirde Allah onların dînini muhakkak sâbit ve yerleşmiş kılacağını...

et-Tâc'da belirtildiği üzere "اَلْاِرْتِضَاءُ" seçip beğenmek, râzı olmak demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah, halifelerden her sınıfa, dinlerinin çeşitli mertebelerinden kendileri için seçip yüklediği emâneti taşımaya imkân tanır. Çünkü onlar İslâm'ın rükünlerinin imamları ve dînin önderleridir. Allah'ın kullarına nasihat eden, isteyenleri Allah'ın yoluna ileten ve dini koruyan kimselerdir. Bunlar birkaç sınıftır:

Bir gurup Rasûlullah (s.a.)'in sünnetlerinin ve Kur'ân'ın hâfızları ve koruyucularıdır. Bunlar bekçiler yerindedirler.

Bir grup usûl âlimleridir ki açık delillerle inad ve ve bid'at sâhiplerine cevap verirler. Usûlü, felsefe ilimleri ve onların şüpheleriyle karıştırmazlar. Çünkü felsefe helâk edici büyük bir tehlikedir. İslâm'ın önde gelenleri ve yiğitleri olan derin âlimler ve hak ile hareket eden velîlerden başka hiç kimse bu tehlikeden kendini kurtaramaz.

Bir grup fakihlerdir ki ibadât ve muamelât konuları gibi şer'î ilimlerde onlara mürâcaat edilir. Onların dindeki yeri, mülkte vekil ve tasarruf sâhibi kimselerin yeri gibidir.

Bir grup ise ma'rifet ehli, hakîkatların sâhipleri, sülûk erbâbı, hem kâmil hem de kemâle erdiren kimselerdir. Bunlar Allah'ın gerçek halifeleri, âlemin kutupları, göğün direkleri ve yeryüzünün kazıklarıdırlar. Gökler ve yer onlar sayesinde ayakta durur. Onlar dinde, hükümdarın seçkin adamları ve vezirleri yerindedirler. İşte din kıyâmete kadar değişik tabakalardaki bu guruplarla mâmur bir şekilde devam edecektir."

"Ve" onları geçirdikleri düşmanlarından *"korku döneminden sonra, bunun yerine onlara"* düşmanlarından *"güven sağlayacağını vaad etti.*"

"اَلتَّبْدِيلُ" bir şeyi, diğerinin yerine koymaktır ve "اَلْعِوَضُ"dan daha geneldir. Çünkü "اَلْعِوَضُ", birincisini vermekle ikincisinin senin olmasıdır. "اَلتَّبْدِيلُ" ise bedelini getirmesen bile değiştirme için kullanılır.

"اَلْاَمْنُ (güven)", asıl anlamı korkunun gidip nefsin huzûr ve sükûna kavuşması demektir. Peygamberimizin ashabı hicretten önce on seneden fazla bir süre hep korku içinde idiler. Sonra Medine'ye hicret ettiler. Orada da üzerlerinde silahla sabahlıyor ve silahla akşamlıyorlardı. Nihâyet Allah vaadini yerine getirdi. Onları bütün Araplara galip kıldı ve doğu ve batı ülkelerinin tamamının kapılarını açtı.

Peygamber halifesi zamanın sultanlarının ünleri an be an
An be an yeryüzünü baştan başa kaplayacak
Onun himmet doğanı kudret kanadını açacak olsa
Süreyya yıldızından yerin altına kadar kanatlanacak

Âyette hitâb bütün kâfirleredir. Ya da hitâb Hz. Peygamber (a.s.)'a ve beraberinde bulunan müminleredir.

Kâşifî der ki: "Âyette geçen "*yeryüzü*"nden maksad, Arap ve Acem'den kâfirlerin bulundukları yerlerdir. Çünkü Rasûlullah (s.a.): *"Bu din gecenin kapladığı her yere girecektir."*[179] buyurmuştur.

Rağıb der ki: Hilâfet, bir başkasının yerine geçmektir. Bu ya yerine geçtiği kişinin bulunmaması, ölümü veya âcizliği sebebiyle ya da halife kılınan kişinin şerefini yüceltmek içindir. İşte son sebebe binâen Allah, dostlarını yeryüzünde halîfeler kılmıştır.

"*Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar."* Bu cümle Allah'ın vaadinin tevhidde sebata bağlı olduğunu ifâde etmektedir. Yâni ibâdette hiçbir şeyi bana ortak kılmaksızın kulluk ederler.

"Artık bundan" bu vaadden *"sonra kim inkâr ederse,"* dinden dönerse, küfür ile muttasıf olup yapılan teşvik ve korkutmalardan etkilenmezse *"işte bunlar asıl büyük günahkârlardır.*" Yâni fâsıklıkta, inkâr ve tuğyanda sınırı aşmakta kâmil kimselerdir. Çünkü tevhidin delillerini gördükten sonra küfürde ısrar, ayrıca bir küfürdür veya bu büyük nimetlere karşı nankörlüktür.

Müfessirler der ki: "Bu nimetlere nankörlük eden ve hakkını vermeyen ilk kimseler Hz. Osman (r.a.)'ı öldürenlerdir. Onu öldürdüklerinde Allah onların emniyet ve huzûrlarını, daha önce üzerlerinden kaldırdığı korku ile değiştirdi. Birbirlerini seven kardeşler olduktan sonra, birbirlerini öldüren kişiler durumuna geldiler. Allah Teâlâ, bir millet kendilerinde bulunan güzel ahlâk ve meziyetleri değiştirmedikçe, onlara verdiği nimetleri değiştirmez. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"(Bir defa) kılıç ümmetimin içine girdikten sonra kıyâmete kadar bir daha kalkmaz."*[180]

*Mesnevî'*de der ki:

Gam karanlıklarından sana gelen,
Utanmazlık ve küstahlıktır

İbrahim Edhem (r.h.) der ki: Bir gün birinin ekininde yürürken sâhibi bana: "Ey öküz!" diye bağırdı. Bunun üzerine kendi kendime: 'Ufak bir hatâ yüzünden ismim değişti. Bu hatâlar çoğaldığı takdirde Allah Teâlâ ma'rifetimi de değiştirir." dedim.

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾

56. Namazı kılın; zekâtı verin; Peygamber'e itâat edin ki merhamet göresiniz.

"Namazı kılın, zekâtı verin": Bu cümle makamın çağrıştırdığı takdiri bir kelimeye mâtuftur. Yâni îman edin, sâlih amel işleyin ve namaz kılın... Size emrettiği diğer

hususlarda da *“Peygamber’e itâat edin”:* Bu da mânâyı tamamlama kabilinden bir cümledir. *“Ki merhamete erersiniz”* yâni merhamete ermeyi umarak, zikri geçen namaz, zekât ve itâat emirlerini yerine getirin. Çünkü merhamete erme, bu üç duruma bağlanmıştır.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ ۚ وَمَاْوٰيهُمُ النَّارُ ۖ
وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾

57. İnkâr edenlerin, yeryüzünde *(Allah’ı)* âciz bırakacaklarını sanmayasın! Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varış yeri!

Ey Muhammed veya kim olursa olsun bu hitâba elverişli kimse *“inkâr edenlerin, yeryüzünde Allah’ı âciz bırakacaklarını sanmayasın!”* Yâni onları, kaçılabilecek her yere kaçsalar da genişliğine rağmen kıtaların birinde kendilerini yakalayıp helâk etmekten Allah’ı âciz bırakacaklarını sanmayasın.

“Onların varacağı yer cehennemdir” yâni inkâr edenlerin, yeryüzünde Allah’ı âciz bırakacaklarını sanmayasın! Çünkü onlar yakalanacaklar ve varacakları yer de cehennemdir.

“Ne kötü varış yeri!” Bu cümle, takdir olunacak bir yeminin cevâbıdır. Yâni Allah’a yemin olsun ki, ne kötü dönüş ve varış yeridir o cehennem!

Âyette, nimetlere nankörlük etmeye işâret vardır. Allah’ın verdiği nimetleri günah yolunda kullanıp işlemekte oldukları tâat ve ibâdetleri terk edenlerin varacakları yer, Allah’tan kopup ayrılma ateşidir.

Hz. Ali (r.a.) der ki: “Allah için size lâzım olan şeylerin en azı, O’na karşı gelirken O’nun nimetlerinden istifâde etmemenizdir.”

Hasan (r.h.): “İki günün eşit olursa sen eksiksin demektir” deyince ona: “Bu nasıl olur?” diye soruldu. Bunun üzerine: “Bu gününde Allah sana fazladan pek çok nimet daha vermiştir. Senin de bunlara karşı şükrünü artırman gerekir.”

Her şey kendine mahsus bir iş için yaratılmıştır. O şeyin kıymeti, kendinden beklenen işin tam olarak ortaya çıkmasıyla olur. Meselâ at düşmana saldırmada ve gerektiğinde ondan kaçmada kullanılmak içindir. Kılıç da kendine mahsus işi görmek içindir. Bütün âzâlar özellikle dil ise şükür içindir. Ne zaman bir şeyde yaratılış gayesi olan mânâ bulunmazsa eksik olur. İbâdetlerinde eksiği olan insan, âzâ ve âletleri eksik olan insan gibidir.

Bilesin ki Rasûlullah (s.a.) bütün insanları Allah Teâlâ’ya, O’nu birlemeye ve O’na itâata çağırmış, bu çağrıya icâbet eden etmiştir. Onlar saâdet ehli olan bu kimselerdir. Onların ilkleri, sahâbe (r.anhüm)’dür. Yüz çeviren de yüz çevirdi. Onlar da şakâvet ehlidir. Onların ilkleri de Hz. Peygamber (s.a.)’le aynı çağda yaşayan kâfirler ve münâfıklardır. Onlar Rasûlullah (s.a.)’e itâati terk edip bunda ısrar etmekle Allah

Teâlâ'nın kapısından kaçınca Allah Teâlâ onları hemen dünyada da cezâlandırdı. Savaşlarda öldürüldüler ve akıllarına gelmeyecek musîbetlere uğradılar. Bir bak Allah önceki âsî kavimleri helâk ettiği gibi onları da nasıl helâk etti de asla O'nu âciz bırakamadılar!

Allah Teâlâ'dan bizi ismet kalesinde korumasını, rahmetiyle bizi kuşatmasını ve inâyet gözüyle bizi muhâfaza etmesini dileriz.

---

[179]. Bk. *Müslim*, Fiten 19

[180]. *Müsned*, V, 278, 284; *Münâvî*, I, 452

ÇOCUKLAR DA
YATAK ODASINA
İZİNSİZ GİREMEZ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذ۪ينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذ۪ينَ لَمْ
يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍۜ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَح۪ينَ
تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّه۪يرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَٓاءِۜ ثَلٰثُ
عَوْرَاتٍ لَكُمْۜ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّۜ طَوَّافُونَ
عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِۜ وَاللّٰهُ
عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٥٨﴾ وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا
كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ۜ وَاللّٰهُ
عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَٓاءِ الّٰت۪ي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا
فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِز۪ينَةٍۜ وَاَنْ
يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٦٠﴾

58. Ey îman edenler! Ellerinizin altında bulunan *(köle ve câriyeleriniz)* ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra *(yanınıza gireceklerinde)* sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem *(kapanmamış)* halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah, *(her şeyi)* bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

59. Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler *(büyükleri)* izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah alîmdir, hakîmdir.

60. Bir nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, zinetleri *(yabancı erkeklere)* teşhir etmeksizin *(bazı)* elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. İffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir.

Rivâyet olunduğuna göre **Ebû Mersed**'in kızı **Esma**'ya âid bir çocuk, hoşlanmadığı uygunsuz bir vakitte yanına girmiş ve bunun üzerine şu âyet nâzil olmuştur.

“*Ey îman edenler!*” Hitap, bütün mü’min erkeklere ve kadınlaradır. *“Ellerinizin altında bulunan”* köle ve câriyeleriniz *“ve içinizden”* yâni hürlerden *“henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar,”* yâni bilinen bülûğ çağına ermemiş çocuklar *“sabah namazından önce,”* Çünkü bu vaktin yataklardan kalkarak uyku elbiselerini çıkarıp uyanıklık elbiselerini giyinme vakti olduğu açıktır. *“Öğleyin soyunduğunuz vakit”* yâni gündüz ortası uykusu demek olan kaylûle için, gündüzleyin giydiğiniz elbiseleri çıkardığınız vakit. *“Ve yatsı namazından sonra”* Çünkü bu vakit elbiselerin çıkarılıp yorgan ve çarşaflara bürünüldüğü vakittir. *“(Yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa”* Yâni gece ve gündüz üç vakitte *“izin istesinler.”* Çünkü bu vakitler açıklık ve gaflet saatleridir. Yâni onların sizden izin istemeleri gerekir.

“اَلْاِسْتِئْذَانُ” izin istemek demektir. Bir şeye izin vermek ise onun câiz olduğunu bildirmek ve o konuda ruhsat tanımaktır.

Ergenlik çağına girmekten (bülûğ), “اَلْاِحْتِلَامِ” kelimesiyle bahsedilmesi, onun ergenliğin en açık delili olmasındandır. Erkek çocuğun ergenliğe ulaşması, cimâ ettiği zaman inzâl vaki olacak bir duruma ulaşmasıdır.

e*l-Kâmûs*’ta der ki: “اَلْحُلُمُ” ve “اَلْاِحْتِلَامُ” uykuda cimâ etmek demektir.”

el-Müfredât’ta ise şöyle der: “اَلْحُلُمُ” gerçekte akıl anlamında değildir. Fakat onu, akıllanmanın sebeplerinden biri olduğu için akıl ile tefsir etmişlerdir. Bülûğun “اَلْحُلُمُ” diye isimlendirilmesi, sâhibinin ihtilâma elverişli olması sebebiyledir.”

“اَلظَّهِيرَةُ” kelimesi, vakti beyan etmekte ve gündüzün orta vaktinde sıcaklığın şiddetlenmesi mânâsına gelmektedir. *el-Kâmûs*’ta der ki: “اَلظَّهِيرَةُ” gündüzün ortalandığı sınırdır. Ancak bu sıcaklık bakımındandır. İzin isteme emrinin temel sebebi olan elbiselerin çıkarılması, birinci ve üçüncü vakitlerde değil de sadece bu vakitte açıkça ifâde edilmiştir. Çünkü kaylûle için elbiseleri çıkarmak, zamanının azlığı, giriş ve çıkışların çokça olduğu gündüzleyin vukû bulması gibi sebeplerle diğer iki vakte göre sürekli olabilecek bir durum değildir. Çünkü bu iki vakitte soyunmak, açıkça zikretmeye ihtiyaç hissettirmeyecek derecede bilinen bir husustur.

“*Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz”* sizin âdeten tesettüre riâyet edemeyeceğiniz *“üç vakittir.*”

“اَلْعَوْرَةُ” gizlenilmesi istenilen şeylerin görüldüğü aralık ve açıklıklar demektir. Bizzat avretin kendisi değil de avret vakitleri oldukları halde zikredilen bu üç vaktin “عَوْرَاتٌ” diye isimlendirilmesi, ona fazlasıyla mahal olması sebebiyle bir şeyin kendisinde vâki olan şeyle isimlendirilmesi kabilindendir.

“*Bu vakitlerin dışında”* yâni açık bulunulabilecek bu üç vaktin her birinden sonra bu üç vaktin arasında bulunan vakitlerde *“ne sizin için ne de onlar”* yâni köleler ve çocuklar *“için bir mahzur”* izin istemeksizin girmekte bir günah *“yoktur.”* Çünkü bu vakitlerde emre muhâlefeti ve kapalı kalması gereken şeyleri görmeyi gerektirecek bir

durum yoktur. Dolayısıyla izin isteme emri, zikredilen bu kimseler için bu üç vakitte geçerlidir. Başka kimseler için ise bütün vakitlerde geçerlidir.

"Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz." Köleler, câriyeler ve çocuklar hizmet etmek için sizin yanınıza çokça girip çıkarlar. Siz de onları istihdam etmek üzere yanlarına girip çıkarsınız. Eğer hem bu üç vakitte hem de bunların dışındaki vakitlerde her giriş çıkış için izin isteme mükellefiyeti getirilseydi, bu onlar için büyük bir zorluk meydana getirirdi. Bu sebeple size bu üç vaktin dışında izin istemeyi terk etmeye ruhsat verilmiştir.

"اَلطَّوَافُ" bir şeyin etrafında dönmek demektir. Beytullah'ın etrafında dolaşarak dönen kişiye de "اَلطَّائِفُ" denir. Bu mânâda istiâre olarak cin, hayâl, hâdise ve benzeri şeyler hakkında "اَلطَّائِفُ" lâfzı kullanılır.

"*İşte"* bu açıklamalarda olduğu gibi *"Allah"* hükümlere delâlet eden *"âyetleri size böyle açıklar"* Yâni o âyetleri, hükümlere olan delâletleri apaçık olarak indirir. Çünkü Allah Teâlâ, önce böyle değilken onları açıklamıştır. *"Allah, (her şeyi) bilendir,"* her şeyi ziyadesiyle bilendir; dolayısıyla sizin durumlarınızı da bilir. Bütün fiillerinde *"hüküm ve hikmet sâhibidir."* Dolayısıyla sizin hem dünyada hem âhirette faydanıza olacak hükümleri meşrû kılar.

İkrime'den rivâyet olunduğuna göre Iraklı iki adam **İbn Abbas** (r.a.)'a bu âyeti sordular. O da şöyle dedi: "Şüphesiz Allah örtülüdür (setîr), örtünmeyi sever. Bu âyet indiği sıralarda insanların kapılarında örtüler, evlerinde perdeler yoktu. Adamın yanına çocuğu, hizmetçisi veya evinde barındırdığı bir yetim beklemediği bir vakitte geliyor ve kendisini hoşlanmadığı bir durumda görüyordu. Bu sebeple Allah Teâlâ onlara, bu üç vakitte izin istemelerini emretti. Sonra bir genişlik ve rahatlık dönemi gelip imkânlar artınca insanlar örtüler ve perdeler kullanmaya başladılar. Dolayısıyla da bunun, emrolundukları izin istemeye karşılık kâfi bir durum olduğuna karar verdiler."

Burada, bir sebebe dayalı olarak konulan bir hükmün, o sebebin ortadan kalkmasıyla zâil olacağına delil vardır. Şu halde giyinme, geçim, mesken ve benzeri durumlardaki genişlik, kibir ve gurura sebep olmazsa ruhsat verilen hususlardandır. **Hz. Ömer** (r.a.) der ki: "Allah size genişlik verince, siz de kendinize karşı geniş davranınız." Denilir ki: Geniş imkânlar, kadınlar için ifsâd edici bir özellik taşır. Çünkü onların arzu ve istekleri akıllarına galiptir. Bir hadiste: *"Şüphesiz Allah, verdiği nimetin izini kulu üzerinde görmekten hoşlanır."*[181] buyrulmuştur. Yâni Allah, kuluna dünya nimetlerinden bir nimet verdiği zaman, o kul o nimeti üzerinde göstersin. Durumuna uygun güzel elbiseler giysin. Bunu yaparken de niyeti muhtaçların kendisinden zekât ve sadaka istemelerini sağlamak amacıyla Allah'ın nimetini üzerinde ızhâr etmek olsun. İmkân varken eski elbiseler giymek tevâzudan sayılmaz.

Âyette haklarına riâyet edebilecek kimseler için köle ve câriyelerden hizmetçi edinmeye ruhsat olduğu kölelerin de efendilerine karşı vazifelerinin onlara hizmet etmek olduğu açıklanmıştır. Bir hadiste *"Hürlerin bir iyiliğine on sevap, kölelerin bir*

iyiliğine ise yirmi sevap verilir"[182] yâni iyiliği kat kat artırılır, buyrulmuştur. Şüphesiz bu, Allah'a kulluğunu en güzel şekilde yapan ve samîmî olarak efendisinin iyiliğini isteyip faydasına olan işleri yerine getiren hizmetçiler için geçerlidir. Nitekim *Şerhu'l-meşârık'*da böyle geçmektedir.

Nisâbu'l-ihtisâb'da der ki: "Kişinin ev içinde hizmet etmek üzere ergenlik çağına gelmiş köle değil de câriye edinmesi gerekir. Çünkü kölede fitne korkusu, yabancı hür erkeklerden daha fazladır. Çünkü sâhiplik utanmayı azaltır, mahremiyeti ortadan kaldırır ve şehvete çağırır. Dolayısıyla fitneden emin olunmaz. Evin içinde hizmet etmesi için köle bulunduran kimse, topal veya kötürümdür.

Meşâyıhtan birisi kendisine hizmet etmesi için bir oğlan satın aldı. Kendisine "Mübârek olsun" diyenlere şöyle cevap verdi: "Bereket kendi hizmetini yine kendisi yapan ve başkasını istihdama gerek duymayan, böylece yükü ve sorumluluğu hafif olan ve köleyi idâre etme derdi bulunmayan kimseyle beraberdir. Kişi, evinde kalb yerindedir. Kalbin hizmeti olmadan diğer organların hizmeti pek az fayda verir."

Âyet, henüz ergenlik çağına ermemiş olduğu halde aklı başında kişilerin şer'an yapılması gerekli işleri yapmakla emrolunacaklarına ve kabahat işlemelerinin yasaklanacağına delâlet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, bu durumdaki kimselere mezkûr vakitlerde izin istemelerini emretmiştir. Hadis-i şerifte *"Çocuklarınıza yedi yaşına geldiklerinde namazı emredin. On yaşındayken namazı terk ettikleri durumlarda onları dövün."*[183] buyrulmuştur. Bu şekilde emredilmesi namaza alışması ve ergenlikten sonra da namaz kılmanın kendisine kolay olması içindir. Yine bu sebeple alışmamaları için erkek çocuklara altın takmak ve ipek elbise giydirmek hoş karşılanmaz. Günah giydirene âiddir. Nitekim *el-Kuhistânî'*de böyle geçmektedir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Çocuğu küçüklüğünde sıkıştır, öğret
İyiliklerini vaadle, suçlarını korkutarak karşıla

İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: "Çocuk on yaşına ulaştığı zaman ihtilam oluncaya kadar iyilikleri yazılır, fakat kötülükleri yazılmaz. *el-Eşbâh*'ta der ki: "Üzerine vâcib olmasa da çocuğun ibâdeti sahihtir. Bunun sevabının kime âid olacağı husûsunda ihtilaf etmişlerdir. Güvenilir görüşe göre çocuğun kendine âiddir. Hocaya öğretme sevabı vardır. Diğer bütün iyilikleri de bunun gibidir. Şu var ki çocuk, yabancı kadınlara bakmak ve onlarla halvette kalmak konusunda ergenlik çağına erenler gibi değildir. On beş yaşına kadar kadınların yanına girmesi câizdir. Nitekim *el-Mültekat'*ta böyle geçmektedir.

Şeyh Sa'dî der ki:

Çocuğun yaşı onu geçti mi
Nâmahremden uzak durmasını tenbih et

Pamuğun yanında ateş yakmak doğru değildir
Göz açıp kapayıncaya kadar evi yakar

وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾

59. Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler *(büyükleri)* izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah alîmdir, hakîmdir.

"Çocuklarınız" yabancı hür çocuklar *"ergenlik çağına girdiklerinde,"* yanınıza girmek istediklerinde *"kendilerinden öncekilerin"* daha önce bulûğa erenlerin veya ***"Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin"*** (en-Nûr, 24/27) âyetinde zikredilenlerin *"izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler."* Yâni bunlar da kendilerinden önce zikredilenlerin izin istedikleri gibi bütün vakitlerde izin istesinler. Kendilerine "geri dönün" denildiğinde de dönüp gitsinler.

Ergenlik çağına ermiş köle bunlara dâhil değildir. Çünkü o, zikredilen üç vaktin dışında kadın efendisinin yanına girerken izin isteme mecburiyetinde değildir. Nitekim *et-Tetimme*'de kölenin kadın efendisinin yanına izin almadan girebileceği husûsunda icmâ olduğu kaydedilir.

"İşte Allah, size âyetlerini böyle açıklar. Allah alîmdir, hakîmdir." Âyetin bu kısmı te'kid için ve izin isteme husûsunda mübâlağa için tekrar edilmiştir.

Bilesin ki erkek çocuğun ergenlik çağına ermesi meni gelmesi ve ihtilâm yâni rüyâsında cimâ ettiğini görüp inzâl vâki olmasıyladır. Kız çocuğun ergenlik çağına ermesi ise bu iki şeyle birlikte hâmilelik ve hayız iledir. Erkek ve kızda izi kalacak şekilde inzalden bir şey vâki olmazsa, on beş yaşına geldiklerinde ergenlik çağına ermiş sayılırlar. Zamanımız insanlarının ömürleri kısa olduğu için meşhûr ve müftâ bih görüş budur Sahâbeden bazıları, önceki ümmetler içinde seksen yaşına ulaştığı halde ihtilam olmayan kişilerin bulunduğunu haber vermişlerdir. **Vehb** der ki: Âdem (a.s.)'in çocuklarından en küçük yaşta vefat eden, iki yüz yaşında vefat etmiştir.

Erkek çocuk için ergenliğe erme yaşı asgari on ikidir. Dolayısıyla erkek ölünün yaşından bu müddet çıkarılır, sonra geri kalan ömrü hesap edilerek buna göre namazlarının fidyesi verilir. Kız çocuğunun ergenliğe erme yaşı ise, tercih edilen görüşe göre asgari dokuzdur. Dolayısıyla kadın ölünün yaşından bu müddet çıkarılır. Bu müddet zarfında geçen namazların fidye ile iskâtına gerek kalmaz.

Bu zâhirdeki bülûğ/ergenliktir. Bâtınî ergenlik ise hakîkat sırrına ulaşmak iledir. Bunun kemâle ermesi ise perdelerin ilk olarak keşfolunmasından itibaren kırk yılda olur. Bazılarında ise bu hâlin alâmeti çocukluk zamanında meydana gelir.

Eyyûb (a.s.) der ki: Allah hikmeti küçüğün de büyüğün de kalbine eker. Allah kulu çocukken hakîm kılarsa, yaşının küçüklüğü onun hakîmler yanındaki mevkiini düşürmez. Onlar onun üzerinde bulunan Allah'ın ikramının nûrunu görürler.

Hüseyin b. Fadl, etrafında ilim ehlinden pek çok kimse bulunan bir halifenin yanına girer. Konuşmak isteyince halife onu susturur ve "Bu makamda bir çocuk mu konuşacak?!" diye hiddetlenir. Buna karşılık çocuk: "Çocuk isem de Süleyman (a.s.)'ın Hüdhüd'ünden daha küçük değilim. Sen de Süleyman (a.s.)'dan daha büyük değilsin! Halbuki Hüdhüd, Süleyman (a.s.)'a: ***"Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim."*** (en-Neml, 27/22) demiştir.

Bilgeler şöyle demiştir: Zenginlik hünerledir, malla değil. Büyüklük akılladır, yaşla değil. Öyleyse küçüklüğe, büyüklüğe ve başka şeylere değil kişinin fazîletine îtibar edilir.

*Hişam b. Abdülmelik, Zeyd b. Ali'*ye: "Bana ulaşan habere göre, ehil olmadığın halde hilâfeti talep ediyormuşsun." dedi. Zeyd: "Niçin olmasın?" deyince, Hişam: "Çünkü sen bir câriye çocuğusun." diye cevap verdi. Bunun üzerine Zeyd şöyle dedi: "İsmâil (a.s.) câriye çocuğu idi. İshâk (a.s.) ise hür bir kadının çocuğu idi. Allah Teâlâ, İsmâil (a.s.)'in sulbünden Âdemoğulları'nın en hayırlısı olan Hz. Muhammed (s.a.)'i çıkardı."

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Mânâ ehli için sûret noksanlığı gam değildir
Can Rum'dan olduktan sonra, varsın beden Habeş'ten olsun

Sa'dî (k.s.) der ki:

Kenan'ın tabiatında hüner olmasaydı
Peygamber çocuğu olmak onun değerini artırmazdı
Varsa hünerini göster, cevherini değil
Gül dikenden olmuştur, İbrahim de Âzer'den

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ
اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ ۖ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ ۗ
وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

60. Bir nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, ziynetleri *(yabancı erkeklere)* teşhir etmeksizin *(bazı)* elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. İffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir,

bilendir.

“*Bir nikâh ümidi beslemeyen,”* yâni yaşlılıkları sebebiyle nikâhlanmayı arzu etmeyen *“çocuktan”* yâni hayız ve gebelikten *“kesilmiş yaşlı kadınların,…”* Evlerinde oturanların ve evde kalmış olanların Bu kadınlarda hayız ve gebelikten kesilmiş olmanın yanında bir de yaşlılık dikkate alınmıştır. Çünkü bir kadın hayızdan kesildiği halde ona rağbet devam edebilir. “Evlenme ümitleri olmayanlar,” yâni yaşlı ve ihtiyar olduklarından birisinin kendilerini nikâhlamalarını ummayan kadınlar, demektir.

“Ziynetleri” yabancı erkeklere *“teşhir etmeksizin”* yâni bilezik, halhal, gerdanlık gibi gizli ziynetleri ızhâr etmedikleri halde *“(bazı) elbiselerini”* yâni normal elbiseler üzerine giyilen cilbâb ve izar gibi dış elbiselerini, başörtüsü üzerine taktıkları peçeleri erkeklerin yanında *“çıkarmalarında kendilerine bir vebal”* günah *“yoktur.*” Onların işlerini hafifletmek gayesiyle, dış elbiselerini çıkarmalarına cevâz verilmiştir.

“قَاعِدٌ”, “اَلْقَوَاعِدُ” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime kadınlara mahsus olduğu için sonunda hâ harfi yoktur. Oturmak mânâsına kullanıldığında ise “قَاعِدَةٌ” denir. Tıpkı karnında yükü/bebeği olan kadına “حَامِلَةٌ”, sırtında yük olana “حَامِل” denildiği gibi. *el-Kâmûs*’ta “اَلْقَاعِدُ” çocuktan, hayızdan ve kocadan kesilmiş kadın demektir.” der.

“اَلتَّبَرُّجُ”ün asıl anlamı, gizli olan şeyi açığa çıkarmada zorlama demektir. Burada kadınların ziynetlerini ve güzelliklerini açarak erkeklere göstermeleri anlamına has kılınmıştır.

Yine de dış elbiselerini çıkarmayı terk etmek sûretiyle “*iffetli davranmaları”* iffetli olmayı istemeleri *“kendileri için”* töhmetten uzak olduğundan elbiselerini çıkarmaktan *“daha hayırlıdır.*”

İffet, nefiste insanın sayesinde şehvetin galebesinden korunduğu bir hâlin meydana gelmesidir.

“*Allah işitendir,”* işitilen her şeyi son derece iyi işitendir, dolayısıyla o kadınlarla erkekler arasında cereyan eden konuşmaları da işitir. *“Bilendir.*” Onların maksadlarını da bilir.

Burada bir korkutma olduğu âşikârdır.

Bilesin ki ihtiyar kadın, iştah duyulmayacak bir durumda olursa şehvetten emin olunduğu için ona bakmak câizdir. Burada işâret vardır ki işler fitne alanından çıkar, âfet ateşleri sâkinleşirse iş kolaylaşır, zorluk kalkar ve ruhsatlar mübah kılınır. Fakat “*iffetli olmak istemeleri, onlar için daha hayırlıdır.*” âyetinin de işâret ettiği gibi takvâ, fetvâdan daha üstündür. Hadiste de *“Kul, günaha düşmekten sakınarak günah olmayan şeyleri terk etmediği sürece müttakîlerden olamaz.”*[184] buyrulmuştur.

İbni Sîrîn der ki: Ne uyanıklık ne de uyku hâlinde Abdullah’ın anası dışında hiçbir kadına sarılmadım. Rüyâda kadın görür, onun bana helâl olmadığını bilir ve gözümü ondan çeviririm.” Birisi de: “Keşke benim uyanıklık hâlindeki aklım, İbn Sîrîn’in uykudaki aklı gibi olsa.” diye temenni etmiştir.

el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’de der ki: “Takvâ sâhibi kimsenin, dış yönüyle haramlardan

kaçındığı gibi hayâl dünyasında da haramlardan kaçınması gerekir. Çünkü hayâl hisse tâbidir. Bu sebeble ihtilâm olan müridi, şeyhinin azarlaması gerekir. Çünkü ihtilam ya uykuda görülen bir rüyâ veya uyanıklıkta o işleri tasavvur sebebiyle olur. Bu da ancak hayâlindeki şehvet kalıntısından kaynaklanır. Eğer kemâl sâhibi bir kimse ihtilâm olursa bu, helâl veya haram cinsi münâsebeti tasavvurundan değil, mizacına ârız olan bir hastalık yüzünden bâtınî âzâlarının zayıflığı sebebiyledir."

İhtiyar kadın, mertebesi bakımından değil sadece hicabı terk konusunda erkek hükmündedir. Nitekim hakîmlerden biri şöyle demiştir: Erkeğin ömrünün iki yarısından hayırlı olan sonuncusudur. Cehâleti gider, hilmi artar ve görüşü isâbetli olur. Kadının ömrünün iki yarısından kötü olan da sonuncusudur. Ahlâkı kötüleşir, dili keskinleşir ve çocuk doğuramaz olur.

Nikâh arzusunun olmaması, çoğunlukla ihtiyar kadınlar tarafından değil erkekler tarafındandır. Zira anlatıldığına göre ihtiyar bir kadın hasta olur, oğlu da bir doktor çağırır. Doktor, kadının renkli elbiselerle süslenmiş olduğunu görünce durumunu anlar ve "Bu kadının kocaya ne de çok ihtiyacı var!" der. Kadının oğlu: "Yaşlı kadınların kocayla ne işi olur?" deyince kadın: "Yazıklar olsun sana, sen doktordan daha mı iyi biliyorsun?" der.

Hikâye edilir ki **Râbiatü'l Adeviyye**'nin kocası ölünce **Hasan Basrî** ve arkadaşları onun yanına gitmek için izin istediler. O da izin verdi. Kendisi de bir perde çekip arkasında oturdu. Hasan ve arkadaşları:

"Kocan öldü, dolayısıyla senin bir kocaya ihtiyacın var." dediler. "Evet, memnuyetle. Fakat içinizde en âlim kim ise onunla evleneceğim." dedi. "En âlimimiz Hasan Basrî'dir." dediler. Bunun üzerine ona: "Sana dört mesele soracağım, eğer cevap verebilirsen ben seninim." dedi. Hasan da: "Sor, eğer Allah muvaffak kılarsa cevap veririm." dedi. Râbia: "Ne dersin, ölsem ve dünyadan çıksam, îmanlı mı ölürüm yoksa îmansız mı?" Hasan: "Bu ancak Allah'ın bilebileceği bir gaybdır." dedi. Râbia: "Ne dersin, kabre konsam, münker ve nekîr bana suâl sorsalar, onlara cevap vermeye gücüm yeter mi, yetmez mi?" Hasan: "Bu da gaybla ilgili bir konudur." Râbia: "Kıyâmet günü insanlar toplanıp amel defterleri uçuşmaya başladığında kitabım sağımdan mı, yoksa solumdan mı verilecek?" Hasan: "Bu da aynı şekilde gaybla ilgili bir husustur." Sonra Râbia: "İnsanlara "bir gurup cennete, bir gurup da cehenneme gidecek." diye nidâ olunduğu zaman ben hangi guruptan olacağım?" Hasan: "Bu da yine gaybla ilgili bir husustur." deyince Râbia: "Bu dört şeyin gamını taşıyan kişi evlenmekle nasıl meşgul olabilir?" dedi, sonra da şöyle devam etti:

"Ey Hasan bana haber ver, Allah aklı kaç parça yarattı?" Hasan: "On parça. Bunun dokuzu erkeklerde, biri kadınlardadır." Râbia: "Allah şehveti kaç parça yarattı?" Hasan: "On parça. Bunun dokuzu kadınlarda, biri ise erkeklerdedir." Râbia:

"Ey Hasan, ben dokuz parça şehveti bir parça aklımla koruyabiliyorum. Ama sen bir parça şehveti dokuz parça aklınla koruyamıyorsun." dedi. Bunun üzerine Hasan ağladı ve oradan ayrıldı.

Süleyman (a.s.)’ın şöyle dediği nakledilir: “Şehvetlerine gâlib olan kimse, bir şehri tek başına fetheden kişiden daha kuvvetlidir.”

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Şehvetperest olan nefsin emrine uyma
Çünkü her an bir başka arzusunun peşine koşar

---

[181]. *Münâvî*, II, 393
[182]. Bk. *Terğîb*, III, 307
[183]. *Ebû Dâvûd*, Salat, 26; *Tirmizî*, Salat, 299; *Müsned*, III, 404
[184]. *Tirmizî*, Kıyâmet, 19; *İbn Mâce*, Zühd, 24

EVLERE GİRDİĞİNİZ ZAMAN SELÂM VERİN

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى
الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اٰبَٓائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ
اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ
بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُٓ اَوْ صَدِيقِكُمْۜ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوا جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًاۜ فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰٓى
اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةًۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ
الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

61. Âmâya güçlük yoktur; topala güçlük yoktur; hastaya da güçlük yoktur. Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, veya anahtarlarını uhdenizde bulundurduğunuz yerlerden, yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman, Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize *(birbirinize)* selâm verin. İşte Allah, düşünüp anlayasınız diye size âyetleri böyle açıklar.

“Âmâya” gözünü kaybeden kimseye *“güçlük”* vebâl ve günah *“yoktur; topala güçlük yoktur”* “اَلْعُرُوجُ” yukarı doğru yürümek, yükselmek mânâsınadır. Kişinin ayağına bir şey isâbet edip topallar gibi yürürse “عَرَجَ” fiili kullanılır. Kişi yaratılıştan aksak olduğu zaman ise “عَرِجَ” fiili kullanılır.

“Hastaya da güçlük yoktur” “اَلْمَرَضُ (hastalık)” insana has îtidalin bozulması demektir. Bu üç grup kimse, sıhhatli kimselerin kendilerinden tiksinmelerinden, hareket ve davranışlarıyla kendilerine eziyet etmelerinden sakındıkları için onlarla beraber yemek yemekten sıkılıp çekiniyorlardı. Âmâ beraber yemek yediği kimse tarafından görülür fakat o bunu hissetmez. Topal otururken gerekenden daha çok yer kaplar, dolayısıyla arkadaşının yerini daraltır. Hasta ise kötü koku, açıktaki yara, akan burun ve benzeri gibi arkadaşını rahatsız edecek durumlardan uzak değildir. Bu sebeple Allah Teâlâ, bu gibilerin insanlarla beraber yemek yemelerinde bir beis ve günah olmadığını bildirmiştir.

“*Sizin*” ve sizin durumunuzda olan müminler *“için de, gerek kendi evlerinizden,”* “ اَلْبَيْتُ”in asıl anlamı kişinin geceleyin kaldığı yerdir. Sonra gece dikkate alınmaksızın kalınan her yer için kullanılır olmuştur. “اَلْبُيُوتُ” mesken, “اَلْاَبْيَاتُ” ise şiir için daha özeldir. Âyetin mânâsı, bizzat kendinizin kaldığı, içinde yiyecekleriniz ve diğer mallarınızın bulunduğu evlerde yemenizde güçlük yoktur, şeklinde değildir. Çünkü insanlar için kendi evlerinde, kendi yemeklerinden yemekte bir güçlük yoktur. Dolayısıyla mânâ; eşler, çocuklar, köleler ve benzerleri gibi aranızdaki zaruri ve yoğun birliktelikten dolayı “*kendiniz*” hükmünde olan kişilerin evlerinden, şeklinde olmalıdır. Çünkü hanımın evi kocasının evi gibi, aynı şekilde çocukların evi de baba ve annelerinin evi gibidir. Bu sebeple koca hanımının evini, baba da çocuğunun evini kendine nisbet ederek “evim” der. Bir hadiste: *“İnsanın yediği en temiz yiyecek, kendi kazandığından olandır. Çocuğu da, kazandığı şeylerden biridir.”*[185] buyrulmuştur. Diğer bir hadiste ise *“Sen de malın da babana âiddir.”*[186] ifâdesi kullanılmıştır. Babanın çocuğu ile ilgili durumu böyle olunca, sen bunu efendilerin kölelerle ilgili durumuna kıyas et.

“Gerekse babalarınızın evlerinden,” “اَلْاَبُ” baba, yâni nutfesinden diğer bir canlı doğan canlı demektir. *“Annelerinizin evlerinden,”* “اَلْاُمُّ”, babanın mukabili, yâni vâlide demektir. *“Erkek kardeşlerinizin evlerinden,”* “اَلْاَخُ (kardeş)”, doğumda hem anne hem babandan veya ikisinden birinden yahut süt emme bakımından bir başkasıyla ortaklığı bulunan erkek demektir. Bu kelime kabile, din, sanat, iş, sevgi vb. ilişkiler bakımından bir başkasıyla ortaklığı bulunan herkes için müsteâr olarak kullanılır. *“Kız kardeşlerinizin evlerinden,”* “اَلْاُخْتُ (kız kardeş), “اَلْاَخُ” kelimesinin müennesidir. *“Amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden,”* “اَلْعَمُّ (amca)” babanın erkek kardeşi, “العمة (hala)” ise babanın kız kardeşi demektir. Bunun aslı, şümûl anlamına gelen “umûm” kelimesidir. Çok olup bütün bölgelere dağılmaları sebebiyle insanlara “âmme”; yaygın oluşu veya başın her tarafını sarması sebebiyle de sarığa “اَلْعِمَامَةُ” denilir. *“Dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden,”* “اَلْخَالُ (dayı), annenin erkek kardeşi, “اَلْخَالَةُ (teyze)” ise annenin kız kardeşi demektir. *“Veya anahtarlarını uhdenizde bulundurduğunuz yerlerden,”* “مَفَاتِحُ” kelimesi “مِفْتَحٌ” kelimesinin, “مَفَاتِيحُ” kelimesi “مِفْتَاحٌ” kelimesinin çoğuludur. İkisi de açma âleti/anahtar demektir. “اَلْفَتْحُ” ise kapalılığı ve karışıklığı giderme demektir. Yâni sâhiplerinin izniyle tasarruf hakkına sâhip olduğunuz evlerden... demektir. Meselâ sıhhatli ve güçlü biri savaşa gider, evini zayıf ve güçsüz birine bırakır, anahtarını teslim eder ve bu izni gönüllü mü yoksa gönülsüz mü verdi diye bir endişe duymaksızın orada bulunan şeylerden yemesi için kendisine izin verir.

Bazıları demişlerdir ki bu, vekâleten veya koruma amacıyla elleri ve tasarrufları altında bulunan arâzî veya hayvanlardır. Bu takdirde “anahtarlara sâhip olmak”, malın

adamın elinde ve korumasında olmasından kinâyedir. Yâni elinizin altında bulunan mallardan yemenizde size bir güçlük yoktur. Fakat bu yeme, malın bizzat kendisinden değil de, bostanın meyvesi-sebzesi ve hayvanların sütü gibi malın aslına ziyade olan şeylerden olmalıdır.

"Yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde" sizin ve beraberinizde olanların yemesinde *"bir sakınca yoktur."* "الْأَكْلُ" yenilecek şeyleri ağza alıp yemektir.

"الصَّدَاقَةُ (dostluk)" sevgide ve bağlılıkta inancın doğru olması demektir. Bu sadece insana mahsustur. Buna göre dost/arkadaş, sevgisinde sana karşı doğru olan demektir.

Ebû Osmân (r.h.) der ki: Dost, zâhiri senin zâhirine ters olmadığı gibi, bâtını da senin bâtınına ters olmayandır. Böyle olunca din ve dünyaya âid her türlü konuda ona karşı geniş davranıp açılmak câiz olur. 'Dost, seni tasdik eden değil, sana doğru söyleyendir' diye ne güzel söylenmiştir.

Yâni aranızda nesep bakımından bir akrabalık olmasa bile dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Çünkü bu şekilde davranmaktan onlar, pek çok akrabadan daha fazla sevinir ve hoşnud olurlar. **İbn Abbas** (r.a.)'ın dostun, anne-babadan daha önde olduğunu söylediğine dâir bir rivâyet vardır.

Rivâyete göre cehennemlikler, yardım isteyecekleri zaman anne ve babalardan yardım istemeyecekler, ancak "***Şimdi artık bizim ne şefâatçilerimiz var. Ne de yakın bir dostumuz.***" (eş-Şuarâ, 26/100-101) diyeceklerdir.

Hasan Basrî bir gün evine girip, dostlarından bir gurubun yatağının altında bulunan yiyeceği almış yemekte olduklarını görünce sevincinden yüzü ay gibi parladı ve Bedir ashabından görüştüğü kimseleri kasdederek: "Biz onları böyle gördük" dedi.

Kâşifî der ki: "**Feth Mevsılî** (r.h.) bir dostunun evine geldi, o evde yoktu. Dostunun para kesesini câriyeden istedi. İçinden bir dirhem aldı ve geri kalanını câriyeye geri verdi. Efendi eve gelip olayı câriyeden işitince, sevinç ve hazzın şükranesi olarak câriyeyi âzâd etti ve ona ikramda bulundu.

Nigâristân'da der ki:
Vîrânelikte huzûr içinde oturan
Bir dervişe bir gece gizlice
"Dünyadaki lezzetlerden hangisi hoştur?" diye sordum.
"Gerçek dostların arasında elde edilen huzûr" diye cevap verdi.

Avârifü'l-maârif'te der ki: "Bir kimse dostuna, sâhip olduğu maldan kendisine vermesini istese, o da malının az olduğunu söylese bu dostluğa yakışmaz. Yâni neye sâhipse vermelidir. "Ne kadar?" ve "Niçin?" demekten vazgeçmelidir. Çünkü candan dost, fanî maldan iyidir.

Söyleyen ne güzel söylemiş:

Ey dost! Sâhip olduklarınla bir dost al ve bir daha satma.

Candan dost olanlar, birşeylerini birbirinden esirgemezler
Hal böyle iken niçin sonunda bir ayrılık olur?
Gerçek bir dost bulabilmek için çok gayret göstermek gerek

Müfessirler şöyle demişlerdir: Bütün bunlar, açık bir izin veya akrabalık ve dostluk gibi izne delâlet eden şeylerle ev sâhibinin rızâsı bilindiği zaman geçerlidir. Bu sebepten dolayı âyette özellikle aralarında geniş ve rahat davranma itiyâdı bulunan kimseler zikredilmiştir. Yâni girdiğinizde evde bulunmasalar ve sizin oraya girdiğinizi bilmeseler bile azık olarak almadan ve dışarıya bir şey taşımadan bu kimselerin evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur.

İmam Vâhidî *el-Vasît*'ta der ki: "Akrabaların mallarından kendileri bilmeden yemek husûsunda verilen bu ruhsat, aç olduğu halde bir bahçeye girip meyvelerinden alan veya seferde susuz olduğu halde bir koyuna rastlayıp sütünden içen kimseye verilen ruhsat gibidir. Bu da Allah Teâlâ'nın kullarına bahşettiği bir genişlik ve bir lütuftur. Bu yolla Allah kullarını kötü ahlâktan ve dar görüşlülükten kurtarmak ister."

Ebû Hanîfe, mahreminin koruma altında olmayan malını çalan kişinin elinin kesilmeyeceğine bu âyeti delil getirmiştir. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçer. Çünkü Allah Teâlâ onlara, birbirlerinin evlerinden yemeyi ve oralara izinsiz girmeyi mübah kılmıştır. Buna göre kişinin malı, mutad olan yollardan biriyle özel olarak kilitlenmiş, kasaya konulmuş ve saklanmış olmadığı sürece akrabalarından korunmuş olması mümkün olmaz.

Buradan arkadaşının malını çalan kimsenin de elinin kesilmeyeceği neticesi çıkmaz. Çünkü arkadaşının malını çalmak isteyen kişi, onun dostu değil bilakis malının, hatta canının düşmanı bir hâindir. Çünkü hırsızlığa cesâret eden, öldürmeye de cesâret edebilir. Nice hırsızlıklar vardır ki, kendinden daha büyük günahlara sebep olur.

Şu halde akıllıya düşen, Allah'tan gafil olmamak ve ashâb-ı kiramın Allah için birbirleriyle nasıl kardeş olduklarına, böylece yüksek derecelere ulaşıp tam bir ihlâs ve doğrulukla başkalarından nasıl seçildiklerine bakmaktır. Allah onlara rahmet etsin, onlardan razı olsun, niyet ve amel bakımından bizi onlar gibi kılsın.

"Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur."

Âyetin bu kısmı, Kinâneoğulları'nın bir kolu olan Leys b. Amroğulları hakkında nâzil olmuştur. Onlar yemeklerini ayrı ayrı yemekte zorlanıyorlardı. Onlardan biri, kendisiyle birlikte yemek yiyecek bir misâfir bulmak için yemek yemeden gün boyu bekler; beraber yiyecek birini bulamadığı takdirde de hiçbir şey yemezdi. Bazen adam yemeğin başına oturur, sabahtan akşama kadar yemeden beklerdi. Bazen de yanında memeleri süt dolu deve bulunur, beraberce içeceği birini bulmadan onun sütünden içmezdi. Akşam olup da kimseyi bulamazsa yemeğini yerdi.

İşte bu âyetle tek başına yemek yemeğe cevâz verildi. Çünkü insanın, her defasında

kendisiyle birlikte yemek yiyecek bir kimseyi bulması mümkün değildir. Fakat birini bulup da onu kendisiyle beraber yemeye dâvet etmeyen kimse hakkında da uyarı ve tehdid vâkî olmuştur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.): *"İki gözü olan birisi kendisine baktığı halde yemek yiyen ve onu yemeğine ortak etmeyen kişi, devası olmayan bir hastalığa tutulur"* buyurmuştur.

İmam Nesefî (r.h.) der ki: Âyette geçen "جميعا (*toplu halde*)" ifâdesi, yolculuklarda ortak kumanya hazırlamanın (tenâhüd) cevâzına delâlet eder. Tenâhüd, arkadaşlardan her birinin, eşit seviyede bir yiyecek ortaya koymaları ve birlikte yemeleri anlamına gelir. Bazıları da derler ki: Yiyecekler karıştırılıp da her biri ondan yediği zaman evlâ olan birbirleriyle helâlleşmeleridir. Ya da henüz yemeğe başlamadan bütün yiyecekleri güvenilir birine bağışlarlar, sonra o da tekrar onlara bağışlar.

Verilen ruhsatlardan sonra evlere giriş edebini öğretmek üzere de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Bulunulan makamın karînesiyle anlaşılacağı üzere zikredilen "*Evlere"* yemek için veya başka bir maksadla *"girdiğiniz zaman, Allah tarafından"* yâni O'nun emriyle konulmuş *"mübarek"* hayrın ve sevabın fazlasını ve devamını hâsıl eden *"ve pek güzel"* duyan kimseyi hoşnud eden *"bir yaşama dileği olarak kendinize (birbirinize) selâm verin.*" Yâni aranızdaki dînî ve nesebî akrabalık sebebiyle bizzat kendiniz yerinde olan o ev halkına selâm vermekle işe başlayın.

"اَلتَّحِيَّةُ" Allah Teâlâ katında bulunan hayâtı istemek demektir. "اَلتَّسْلِيمُ" ise selâm verilen kişiye Allah Teâlâ'dan selâmet dilemektir.

"*İşte"* yapılan bu açıklamalarda olduğu gibi *"Allah,"* içlerinde bulunan şer'î esasları, hükümleri ve âdâbı *"düşünüp anlayasınız"* gerekleriyle amel ederek iki cihan saâdetini kazanasınız *"diye size"* hükümlere delâlet eden *"âyetleri böyle açıklar.*" Yâni onları, hükümlere delâletleri apaçık olarak indirir.

Enes (r.a.)'dan rivâyete göre o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)'e on sene hizmet ettim. Yaptığım bir iş için asla: "Niçin böyle yaptın?", kırdığım bir şey için de: "Bunu niçin kırdın?" demedi. (Bir defasında) ayakta durmuş mübarek ellerine su dökerken başını kaldırıp: *"Sana faydalanacağın üç haslet öğreteyim mi?"* buyurdu. Ben de "Evet, babam-anam sana fedâ olsun yâ Rasûlallah." dedim. Şöyle buyurdu: *"Ümmetimden biriyle karşılaştığın zaman selâm ver ki ömrün uzasın. Evine girdiğin zaman oradakilere selâm ver ki hayrı çoğalsın. Kuşluk namazı kıl ki o, iyilerin ve Allah'a dönenlerin namazıdır."*[187]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Rasûlullah (s.a.) dışarıda mü'min birine verilen selâmı "tahiyye" kelimesinin lügat mânâsıyla düşünüp bunun ömrün uzun olmasına sebep olduğunu söylemiştir. Çünkü Allah Teâlâ belki kendisine selâm verilen kişinin duâsına icâbet eder de selâm veren kişinin ömrü uzar, yâni ömrünün bereketini görür. Yine Rasûlullah (s.a.), evin içinde verilen selâmı "bereket" mânâsıyla mülâhaza edip bunun pek çok hayra sebep olacağını söylemiştir. Çünkü evlerle ilgili olarak çoğunlukla

bereket talep olunur. Vakit, kuşluk namazı kılmak için abdest alma vakti olunca -Allahu a‘lem- Peygamberimiz bunu da selâm konusu içinde değerlendirdi ve fazîletli olanın nafile namazları evlerde ve benzeri yerlerde gizli kılmak olduğuna işâret ederek onu ev içindeki selâmın ardından zikretti.

Eve giren kişi, eğer evde kimse yoksa "اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ" yâni "Selâm bize ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun." der. Bu selâma meleklerin karşılık verdikleri rivâyet olunmuştur.[188] Mescide girildiğinde de aynı durum geçerlidir. Bir hadiste: *"Evlerinize girdiğiniz zaman orada bulunanlara selâm verin. Biriniz yemek yediği zaman da Allah'ın ismini zikretsin. Çünkü sizden biri eve girip selâm verdiği zaman şeytan onunla beraber evine giremez. Yemek yerken Allah'ı zikredince ise şeytan (arkadaşlarına): 'Sizin için burada ne geceleyecek bir yer, ne de yiyecek bir akşam yemeği var' der. Sizden biri evine girdiği zaman selâm vermez ve yemek yerken de Allah'ı anmazsa şeytan arkadaşlarına: 'Hem yiyecek akşam yemeği, hem de geceleyecek bir yer buldunuz.' der."*[189]

el-Bostân'da zikredildiğine göre akıllı çocuklara selâm vermek, vermemekten efdaldir. Aralarında bir tanışma ve gevşeme meydana gelmemesi, bundan da bir fitnenin zuhûr etmemesi için erkeklerin genç kadınlara selâm vermemeleri gerekir. Bir müslüman, yahudi ve hıristiyana önce kendi başlamak sûretiyle selâm vermez. Bu haramdır. Çünkü bunda kâfirleri yüceltmek vardır. Bu ise câiz olmaz. Bid‘at sâhibi kimselere selâm da bunun gibidir. Kişi bilmediği birine selâm verse, sonra selâm verdiği bu kimsenin bir zimmî ve bid‘atçı olduğu ortaya çıksa, onu tahkir etmek için "Selâmımı geri aldım." demesi gerekir. Eğer ehl-i kitaptan birine selâm verme ihtiyacı duyarsa ***"اَلسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى Selâm, hidâyete tâbi olanlara olsun"*** (Tâhâ, 20/47) der. Eğer selâma karşılık verirse, müslüman sadece: "وَعَلَيْكُمْ" yâni "size de…" der. Selâmla ilgili olarak Nisâ sûresinin ***"Bir selâmla selâmlandığınız vakit…"*** (en-Nisâ, 4/81) âyetinin tefsirinde doyurucu bilgi geçti. Oraya mürâcaat oluna.

Baklî (k.s.)'un *Hakâik*'ında der ki: "Allah dostlarının evlerine hürmetle ve doğru bir itikadla girdiğiniz zaman bilin ki siz Allah'ın kerâmet ve ikramının ehlisiniz. Dolayısıyla kendinize Allah'ın selâmı ile selâm verin. Çünkü orası, o vakitte Allah'ın ikramının mahâllidir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Her ne kadar avam bilmeseler ve inanmasalar da mübarek mezarlara ve şehidliklere/mekânlara girerken de durum aynıdır.

Kemal Hucendî der ki:

Sûfîyim, sûfîlere de inanırım
Ben sûfî gibi îtikadı güzel kim var?

Hâfız ise şöyle der:

Yolun bizim türbemize uğrarsa, himmet iste
Çünkü kabrimiz, cihan rindlerinin ziyâretgâhı olacaktır

Molla Câmî de der ki:

Ey sabah rüzgârı, Necid'in tepelerini benim için ziyâret et ve öp
Çünkü dostun kokusu, o temiz menzilden geliyor

Allah'ım bizi, her an ve zamanda Rahmânî nefesi Yemen tarafından hissedenlerden eyle!

---

[185]. *Tirmizî*, Ahkâm, 22; *Nesâî*, Büyu, 1; *İbn Mâce*, Ticârât, 1, 64; *Dârimî*, Büyû, 6; *Müsned*, VI, 31, 42, 127
[186]. *Ebû Dâvûd*, Büyû', 77; *İbn Mâce*, Ticârât, 64; *Müsned*, II, 204
[187]. *Buhârî*, Edeb, 39; *Ebû Dâvûd*, Edeb, 1; *Tirmizî*, Birr, 69; *Müsned*, III, 101, 124, 159, 168
[188]. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 228
[189]. *Müslim*, Eşribe, 103; *Ebû Dâvûd*, Et'ıme, 15; *İbn Mâce*, Duâ, 19; *Müsned*, III, 346, 383

İZİNSİZ GİTMEK YOK!

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰى اَمْرٍ
جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اُولٰئِكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ
لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٢﴾

62. Müminler, ancak Allah'a ve Rasûlü'ne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. *(Rasûlüm!)* Şu senden izin isteyenler, hakîkaten Allah'a ve Rasûlü'ne îman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile; Allah mağfiret edicidir, merhametlidir.

Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.)'in savaş husûsunda kendileriyle istişâre etmek için bir Cuma günü müslümanları topladığı sırada nâzil olmuştur. O'nun yanında durmak bâzı kimselere ağır geliyor ve izni olmadan çıkıyorlardı. Ya da hendek kazılırken inmiştir. Münâfıklar, Rasûlullah (s.a.)'in emri olmadan ayrılıp gidiyorlardı. Hendeğin kazılması çok önemli bir işti. Hattâ Rasûlullah (s.a.) de bizzat hendek kazmışlar, bu sırada dört vakit namaz kazâya kalmıştır.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Îmanda kemâle ermiş *"mü'minler, ancak"* samîmî bir kalble *"Allah'a ve Rasûlü'ne îman eden"*; açıkta ve gizlide bütün hükümlerde onlara itâat eden kimselerdir. *"Onlar, o Peygamber ile beraber ortak bir iş"* yâni cuma, bayram, savaş ve önemli işler hakkında istişâre, yağmur duâsı ve diğer bir araya gelmeyi gerektiren mühim bir iş *"üzerindeyken ondan"* Peygamber (s.a.)'den gitmek için *"izin istemedikçe"* kendilerine de izin verilmedikçe, Peygamber (s.a.)'den ayrılmaz ve topluluğu *"bırakıp gitmezler."*

"أَمْرٌ جَامِعٌ" ifâdesinde iş, insanların toplanmasına sebep olduğu için mübâlağa maksadıyla "toplu/ortak" olarak vasfedilmiştir. İş, önemli ve ehemmiyeti büyük olması sebebiyle, sanki insanları toplayan o imiş gibi ifâde edilmiştir. Bu, fiilin sebebe isnâdı kabilindendir.

Âyette izin istemeden gitmemek, îmânın kemâlinden sayılmıştır. Çünkü bu durum, samîmî mü'minle münâfığı birbirinden ayırmaktadır.

Sonra te'kîdi artırmak üzere: *"(Rasûlüm!) Şu senden izin isteyenler,"* yâni izin isteyenlerin dışındakiler değil sadece bunlar, *"hakîkaten Allah'a ve Rasûlü'ne îman etmiş kimselerdir."*

Kâşifî der ki: "Bu âyet Tebük gazvesinde cihada gitmeyip bu hususta izin isteyen bütün münâfıkları târiz içindir. Onlar hakkında ***"Ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlar.... senden izin isterler."*** (Tevbe, 9/45) âyeti nâzil olmuştur. Yâni izin isteyenlerin bir kısmı (münâfıklar) ve izin istemeyip gidenlerin ise hepsi âyetteki tehdide dâhildir. Çünkü bunlar, bozuk niyetlerle böyle davranmaktadırlar. Bu seferden geri kalmak için izin istemekle sefer sırasında geri dönmek için izin istemek arasında fark vardır. Görmez misin ki **Hz. Ömer** (r.a.), Tebük seferinde iken âilesine dönmek üzere Hz. Peygamber (s.a.)'den izin istedi. Peygamberimiz de ona izin verdi ve: *"Git, Allah'a yemin ederim ki sen münâfık değilsin!"* buyurdu. Benim gönlüme bu şekilde doğdu.

"*Öyle ise,"* izin isteyenlerin îmânı tam kimseler oldukları kesinleştikten sonra onlar *"bazı"* önemli *"işleri için"* başlarına gelen önemli bir sıkıntıdan dolayı *"senden"* ayrılmak üzere *"izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine"* yâni izin verilmesinin hikmet ve maslahâta uygun olduğunu bildiğin kimselere *"izin ver"* Bu hususta sana bir itiraz yok. İzin verdikten sonra da *"onlar için Allah'tan bağış dile;"* Çünkü istenen izin, her ne kadar kuvvetli bir özür sebebiyle olsa da, dünya işini âhiret işine tercih etme şâibesinden uzak değildir. Burada, en fazîletli olanın, izin isteyip gitmek bir tarafa kişinin bunu aklına bile getirmemesi olduğuna işâret vardır. *"Allah mağfiret edicidir,"* kulların günahlarını çokça mağfiret eden, bağışlayandır. *"merhametlidir.*" kulları üzerine rahmetini bol bol saçandır.

Âyette geçerli özür ve ihtiyaç olmakla birlikte Rasûlullah'ın meclisinden ayrılıp gitmenin büyük bir hatâ olduğunu ifâde etmek için sadece "işleri için" değil "*bazı işleri için*" buyrulmuştur.

Âyette edebi koruma konusu açıklanmaktadır: Devlet başkanı, müslümanlarla ilgili önemli bir husûsu görüşmek üzere insanları topladığında izin almadan kimsenin oradan ayrılmaması gerekir. Yine savaşa çıkıldığında komutanın emrine muhâlefet etmemeli ve dönmek gerekiyorsa ancak onun izniyle dönmelidir. Başkanın veya komutanın duruma göre izin verme veya vermeme yetkisi vardır. İzinsiz ayrılan ise heva ve bid'at ehlinden olur. Hz. Peygamber (s.a.), cuma günü minbere çıktığında dışarı çıkmak isteyeni görüp de dilediğine izin verebileceği bir yerde dururdu.

Bu sebeple tarîkat büyükleri (k.s.) demişlerdir ki: Zarûrî bir ihtiyaç için çıkmak isteyip de şeyhini yerinde bulamayan mürid, kapıda durur. Kalbiyle teveccüh ederek şeyhinin rûhâniyetinden izin ister ki kendiliğinden çıkmış olmasın, bilakis bu tavrı şeyhine ittibâ yoluyla gerçekleşmiş olsun. Çünkü ittibâda büyük bir tesir vardır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Burada işâret vardır ki: Sâdık mürid, şeyhinin bütün tasarruflarına teslim olan ve onun izni olmadan bir nefes bile almayan kişidir. Gizlide ve açıkta şeyhine muhâlefet eden kişi, asla doğruluk kokusunu duyamaz ve seyri süratli olmaz. Bu tür bir kusur işleyen mürid, yaptığı muhâlefet ve hıyânetten derhal vazgeçip özür dilemelidir. Şeyhi ona günahının keffâretinin ne olduğunu bildirmeli, o da şeyhinin bildirdiği borcu yerine getirmelidir. Mürid Allah'a ve şeyhine sıdk ile

döndüğünde, şeyhinin himmet ederek onun kusurlarını düzeltmesi, eksikliklerini gidermesi gerekir. Çünkü müridler, şeyhlerin ıyâli; âile ferdleri sayılır. Hâllerini düzeltmek üzere şeyhlerin, mallarından onlara infakta bulunmaları farzdır."

Müridlerin de bütün durumlarda şeyhlerine uygun davranmaları, şerîat ve tarîkat işlerinde kendi görüşlerine göre hareket etmemeleri; sefer, hazar, mücâhede, riyâzet ve benzeri şeyler için (izinsiz) yanlarından uzaklaşarak onlara muhâlefet etmemeleri gerekir.

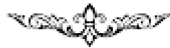
Abdullah Râzî der ki: "Ebû Osman'ın arkadaşlarından bir grup kendisine: 'Bize tavsiyede bulun.' dediler. O da şu tavsiyede bulundu: "Din konusunda birlik olun. Büyüklere muhâlefetten, onlara danışmadan ve izinlerini almadan hiçbir tâate girişmekten sakının. İmkânlarınızı muhtaçlarla paylaşın. Böyle yaparsanız umarım ki Allah hiçbir gayretinizi zâyî etmez."

Kim bir kusur işlerse hemen ümitsizliğe düşmesin. Çünkü Allah Teâlâ'nın kabûlden sonra kabûlü vardır.

Molla Câmî der ki:

Evet, bu yolda ümitsizlik olmaz
Âsîlerin siyah yüzü beyaz olur
Yüz kapıya gitsen de ümidin gerçekleşmese
Ümidsizlikle ciğerini kana bulamaya değmez
Bir başka kapıyı çalmak gerek, çünkü birdenbire
O kapıdan murâdına bir yol açılıverir

Allah, tevbe ve istiğfarları kabul eder. Bilesin ki bu beyitler şefâat kapılarına ve bunların çokluğuna işâret eder. Şu kadar var ki hak kapılarından birinden kovulan kimseyi, diğer kapılar da kabul etmez. Görmez misin Allah Teâlâ'nın reddettiğini, Peygamber (s.a.) de kabûl etmez. O'nun reddettiğini de dört halife ve ümmetinden diğerleri kabûl etmez. Rasûlullah (s.a.)'dan izin istemeyi terk edene hiç kimse izin vermez. Verse de faydası olmaz. Rasûlullah (s.a.)'ın vârisinden izin istemeyi terk eden kişinin durumu da bunun gibidir. Yâni vâristen başkasının verdiği izin bir mânâ ifâde etmez. Bir diğer vârisin iznine gelince, böyle bir şey düşünülemez. Çünkü bütün vârisler fâsid dâire gibidirler. Onlardan birinin aynasında bir kişinin iyi olduğuna dâir bir sûret belirmezse diğerinin aynasında da belirmez. Rasûl'ün hürmetine Allah'tan kabulümüzü dileriz.

HZ. PEYGAMBER'İ BİRBİRİNİZİ ÇAĞIRIR GİBİ ÇAĞIRMAYIN

لَا تَجْعَلُوا دُعَٓاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَٓاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًاۜ قَدْ يَعْلَمُ
اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًاۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ
اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٦٣﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ قَدْ يَعْلَمُ مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِۜ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُواۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٦٤﴾

63. Peygamber'in çağırmasını, aranızda herhangi birinizin diğerini çağırmasıyla bir tutmayın. İçinizden, birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azâb isâbet etmesinden sakınsınlar.
64. Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. O, sizin ne yolda olduğunuzu iyi bilir. İnsanlar O'nun huzûruna döndürüldükleri gün yapmış olduklarını onlara hemen bildirir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

"Peygamber'in çağırmasını," yâni O'nun îtikad ve amel konusunda size olan emir ve dâvetini *"aranızda herhangi birinizin diğerini çağırmasıyla bir tutmayın."* Yâni yüz çevirme, icâbette gevşek davranma ve izinsiz ayrılmayı câiz görme bakımından birinizin birinize olan dâvetine kıyas etmeyin. Çünkü O'nun dâvetine icâbette acele etmek vâcibdir. İzinsiz geri dönmek ise haramdır.

Bazıları burada mânânın şöyle olduğunu söylemişlerdir: Peygamber'e çağrınızı ve O'nun adını söylemeyi, bazınızın bazınıza ismiyle çağırdığı gibi yüksek sesle ve odaların arkasından "Ey Muhammed!", "Ey Abdullah'ın oğlu!" şeklinde yapmayın. O'nu Allah Teâlâ'nın da ifâde buyurduğu gibi "Ey Nebî, ey Rasûl" şeklindeki güzel lâkaplarıyla çağırın.

Kâşîfî der ki: "Allah Teâlâ bütün peygamberlere bir alâmet ve işâretle hitâb etti; Habîb-i edîbi olan Peygamberimiz'e ise ikram ile hitâb etti."

Peygamberlerin babası olan Âdem'e, "Yâ Âdem!" diye hitâb etti
"Ey Peygamber" hitâbı ise Hz. Muhammed içindir.

Ebü'l-Leys *Tefsir*'inde der ki: "Bu âyette kendisine hayır öğreten kişiye saygı duyulması gerektiği açıklanmaktadır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) hayrı öğreten bir muallim

olduğundan Allah Teâlâ O’na saygı ve tâzim gösterilmesini emretmiştir. Bunda üstâzın hakkının ve fazîlet ehlinin hakkının tanınması söz konusudur.”

Baklî’nin *Hakâik*’ında der ki: “Rasûlullah (s.a.)’e ihtiram, Allah’a ihtiramdır. O’nu tanımak Allah’ı tanımaktır. O’na ittibâda edepli olmak Allah’ın yanında edebli olmaktır.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de ise şöyle der: Âyet, meşâyıha tâzime işâret etmektedir. Çünkü “*kavmi arasında şeyhin durumu, ümmeti içinde peygamberin durumu gibidir*.”[190] Dolayısıyla şeyhlere hitâb ederken saygılı olun, hizmetlerinde edebi koruyun, saygı ve hürmete riâyet ederek tâatlerine bağlanın.

“İçinizden birini siper edinip sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir.” Bu ifâdenin başındaki “قَدْ” edâtı, sıvışanları tehdid mânâsını gerektirmesi için istiâre yoluyla tahkîk/teyid anlamında kullanılmıştır. *el-Kevâşî*’de der ki: “Burada “قَدْ” edâtı, sıvışanların sayılarının az olduğunu bildirir. Çünkü onlar, diğerlerine göre daha az idiler.”

“اَلتَّسَلُّلُ”, insanların arasından gizlice ve yavaş yavaş çıkmak demektir. Bir kimsenin, insanlardan fark ettirmeden ayrılmasını ifâde etmek için “تَسَلَّلَ الرَّجُلُ” tabiri kullanılır. Âyetin mânâsı, Allah azar azar gizlice topluluktan çıkıp ayrılanları bilir, demektir.

*el-Vasît’*ta ifâde edildiğine göre “لِوَاذًا”, birinin kendisini görmesinden korkarak bir şeyle örtünmek/gizlenmek demektir. *el-Kâmûs*’ta ise şöyle der: “اَللِّوَذُ” bir şeyle örtünüp korunmaktır”

Buna göre mânâ: Çıkıncaya kadar bazınız bazınızın arkasında gizlenerek veya izin alıp çıkan biriyle onunla berabermiş gibi göstererek sıvışarak, demektir.

Bu sıvışma, savaş safından, cuma günü mescidden ve benzeri toplantı yerlerinden sıvışmanın hepsini içine alır.

Bazıları demişlerdir ki: Cuma günü Rasûlullah (s.a.)’in hutbesi münâfıklara ağır geliyor, sahâbeden bazılarını veya birbirlerini siper ederek, izin istemeksizin gizlice mescidden çıkıyorlardı. Allah Teâlâ onları şu âyetle tehdid etti:

“*Bu sebeple,”* gereğini yapmamak ve gittiği istikâmetin tersine gitmek sûretiyle *“onun”* yâni gerçek emredici olan Allah’ın veya burada bahis konusu olan Hz. Peygamber (s.a.)’in *“emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ”* yâni dünyada beden, mal veya çocuklarına hastalık, ölüm, helâk ve sultanın tasallutu gibi bir belânın *“gelmesinden veya”* âhirette *“kendilerine çok elemli bir azâb isâbet etmesinden sakınsınlar.*”

Kâşifî der ki: “Onlar ya kalplerine gaflet mührü vurulmasından veya tevbelerinin kabul edilmemesinden sakınsınlar. **Cüneyd** (k.s.) şöyle buyurur: Fitne, kalbin katılığıdır ve ilâhî ma‘rifetten müteessir olmamaktır.”

el-Celâleyn’de şöyle der: “*Başlarına*” nifaklarını ortaya çıkaracak “*bir belâ gelmesinden veya kendilerine*” dünyada âcilen “*çok elemli bir azâb isâbet etmesinden sakınsınlar.*”

“Veya” kelimesi, belâ ile çok elemli azâbın beraberce gelmesini değil, ikisinin de olmama ihtimâlini ortadan kaldırmak içindir. “يُصِيبَهُمْ” şeklinde fiilinin açıkça tekrarı ise sakındırmaya verilen önemden dolayıdır. Her iki azâbın da emre aykırı davranmaya dayandırılması da, buradaki emrin vücûb ifâde ettiğine delâlet etmektedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*O’nun*” yâni şeyhlerinin “*emrine aykırı davrananlar, kendilerine*” mal çokluğu, halkın kabulü, vakitsiz evlenme, şeyhin izni olmadan sefere çıkma, hâdiselerin aksine cereyan etmesi, kadınların tersliği ve onlarla imtihana tâbi tutulma, zenginlerle düşüp kalkma, hükümdarların kapılarında dolaşma, makam ve mansıb isteme, âilesinin çokluğu gibi “*bir fitnenin gelmesinden*” -Çünkü Allah’ın dışındaki şeylerle meşgul olmak fitnedir- “veya” Allah’tan kopup uzaklaşma sebebiyle “*kendilerine elem verici bir azâbın isâbet etmesinden sakınsınlar.*”

Baklî *Hakâik*’da der ki: “Burada bahsedilen fitne, -Allahu a‘lem- zıtlarla, muhâlif ve münkirlerle sohbet/beraberlik fitnesidir. Çünkü onlarla beraber olanlar Allah dostlarına karşı kötü zan beslemeye başlarlar. Onlar Allah’ın ve Allah dostlarının düşmanlarıdırlar. Her zaman hakka karşı direnirler ve kendilerine teveccüh etsinler diye umum halk yanında Allah dostlarının hâllerini kötülerler. Bu ise fitnenin en büyüğüdür.”

Ebû Said Harrâz (r.h.) der ki: “Fitne, bilmediği yerden yavaş yavaş helâke gittiği halde kulun üzerine nimetlerin bol bol gelmesidir.” **Ruveym** de fitnenin avam için, belânın ise havas için olduğunu söyler. **Ebû Bekir b. Tâhir** ise şöyle der: “Fitne cezâlandırılmayı gerektirir. Belâ ise affedilir ve sevabı gerektirir.”

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ ۖ وَيَوْمَ
يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا ۗ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

64. Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır. O, sizin ne yolda olduğunuzu iyi bilir. İnsanlar O’nun huzûruna döndürüldükleri gün yapmış olduklarını onlara hemen bildirir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

“Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde bulunan her şey” yaratmak, sâhip olmak, idâre etmek, îcâd etmek, yok etmek, ilk olarak ve tekrar yaratmak bakımından bütün mevcûdât *“Allah’a âiddir.”* Ey mükellefler, emre muvâfakat ve muhâlefet, ihlâs ve nifak gibi durumlarda *“O, sizin ne yolda olduğunuzu iyi bilir. İnsanlar O’nun huzûruna döndürüldükleri gün yapmış olduklarını”* kötü amellerini *“onlara hemen bildirir.”* Yâni bütün halkın huzûrunda onlara amellerini gösterir ve dünyada ne kötü ameller olduğunu onlara bildirir ve gerekli cezâyı verir.

Emre aykırı davranan münâfıkların cezâlarını görmek üzere kendine döndürüldükleri günü de kesinlikle bilir. Bir şeyin olacağı vakti bilmek ise o şeyin vukûunu en güzel

şekilde bilmeyi gerektirir.

Onların amellerinin ortaya dökülmesi "اَلتَّنْبِئَةُ (bildirmek)" diye ifâde edilmiştir. Çünkü ikisi arasında benzerlik vardır. Çünkü ikisi de bilgi sâhibi olmaya sebep olur. Bu durum onların yaptıkları kötü amellerin durumundan câhil ve kötü âkıbetinden gâfil olduklarını îkaz etmek içindir. Çünkü yaratılış ve imkân âlemindeki kesretin/çokluğun hükümleri ve tabîî-hayvânî mizaçların izleri onların yaratılışında gâlib olmuştur.

"*Allah, her şeyi hakkıyla bilendir*." Her ne kadar münâfıklar amellerini gözlerden saklamaya ve gizlemeye çalışsalar da ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.

Açık ve gizli olan her şeyi yaratan Allah Teâlâ
Cihanda gizli ve âşikâr olanı nasıl bilemez?

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Bilmiş olun ki,*" dünya ve âhiret nimetlerinden *"göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır."* Onlardan bir şeye bağlanan kişiyi Allah huzûrundan uzaklaştırır ve başkasına bağlılığı ölçüsünde onu cezâlandırır. *"O, sizin ne yolda olduğunuzu iyi bilir. İnsanlar O'nun huzûruna"* başka şeylere bağlanma zincirleri ile "*döndürüldükleri gün"* iyilikleri iyilikle mükâfatlandırma ve kötülükleri de kötülükle cezâlandırma talebinde bulundukları zaman *"yapmış olduklarını onlara hemen bildirir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.*" yâni iyilikleri mükâfatlandırma ve kötülükleri cezâlandırma ile ilgili her şeyi bilir. Yine O, onların yaptıklarını küçük büyük bütün iyilik ve kötülükleri bilir."

Bilesin ki dünya ve âhiret nimetlerinden herhangi birine bağlanmak, Allah Teâlâ'nın ehline haramdır. Evet, ehlüllah âhireti, âhir olduğu için severler. Âhir ise Allah Teâlâ'dır. Hakîkat ehlinden birisi der ki: "Seni Mevlân'dan ne alıkoyuyorsa dünyan odur."

Şu halde akıllıya gereken, mâsivâya bağlılık iplerini kesip atmak, zât ve sıfatların tecerrüdü sırrına sarılmak, kendi durumunu düşünmek, cezâ ve mükâfat günü gelmeden kendini hesâba çekmektir. Çünkü bu hayâtın sonu ölümdür. Dünyada kalış devamlı ve sürekli değildir. Bir hadiste: *"İnsanların 'Size ne mutlu!', dedikleri bir topluluk için zaman mutlaka kötü bir gün gizlemektedir."* buyrulmuştur.

Şâir der ki:

Geceler bir kimseye iyilik etmez
Etse de iyilikten sonra kötülük eder.

Diğer bir şâir de şöyle der:

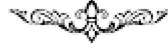
Günler güzel iken sen de onlar hakkında güzel düşündün
Kaderin getireceği kötülükten korkmadın

Senin, günler hakkındaki zannın güzel olur!

Başka bir şâir ise şunları söyler:
Kişinin sıhhatli olması dünyada

Ölümünü bir gün edemez tehir
Hasta ve ızdırap içinde olması da
Ölümünü bir gün edemez takdim

"*Allah*", ihtiyârî veya mecbûrî ölüm ve dönüş günlerini, bunun dışında gizli ve açık "*her şeyi hakkıyla bilendir.*" Bu gerçeği görüp hesâba katan ve ömrünü korku ve murâkebe altında geçirenlere ne mutlu![191]

---

[190]. *Aclûnî*, II, 22
[191]. Nûr sûresinin tefsiri hicrî 1108 senesinin şehrullah olan Receb'in üçü Cumartesi günü (26 Ocak 1697) tamamlandı.

سُورَةُ الْفُرْقَانِ

25-FURKAN SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur. 77 âyettir. Sûre adını ilk âyette geçen "el-Furkan" kelimesinden alır. "Furkan", hakkı bâtıldan ayırdeden demektir. Kur'ân-ı Kerim'in isimlerindendir.

ÂLEMLERE UYARICI OLSUN DİYE ALLAH FURKAN'I İNDİRDİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

تَبَارَكَ الَّذٖى نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ لِيَكُونَ لِلْعَالَمٖينَ نَذٖيرًاۙ ﴿١﴾
اَلَّذٖى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ
شَرٖيكٌ فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَیْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدٖيرًا ﴿٢﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ
دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ
ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾ وَقَالَ
الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَۚ فَقَدْ
جَٓاؤُ۫ ظُلْمًا وَزُورًاۚ ﴿٤﴾ وَقَالُٓوا اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ اكْتَتَبَهَا فَهِیَ تُمْلٰى
عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصٖيلًا ﴿٥﴾ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذٖى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ اِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحٖيمًا ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren Allah, yüceler yücesidir.

2. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O bir çocuk edinmemiştir, mülkünde ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, ona ölçü, biçim ve düzen vermiştir.

3. *(Müşrikler)* O'nu *(Allah'ı)* bırakıp hiçbir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile ne zarar ne de fayda verebilen, öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.

4. İnkâr edenler: Bu *(Kur'an)*, olsa olsa onun *(Muhammed'in)* uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftirâya başvurmuşlardır.

5. Yine onlar dediler ki: *(Bu âyetler)*, onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere âid masallardır.

6. *(Rasûlüm!)* De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sâhibidir.

Kur'ân'ın indiriliş amacı olan *"Âlemlere uyarıcı olsun diye"* yâni Kur'ân ile kendi dönemindeki ve sonraki asırlardaki insan ve cinleri uyarıcı, Allah'ın azâbından ve öfkesini gerektiren şeylerden korkutucu olsun diye en hâlis *"kuluna"* en samîmî kul, en

özel peygamberine, en yüce habîbine ve ilk dostu Muhammed Mustafâ (s.a.)'e *"Furkân'ı indiren Allah, yüceler yücesidir."* O'nun hayır ve bereketi çoktur.

"اَلنَّذِيرُ" uyarıcı/korkutucu anlamınadır. "اَلْاِنْذَارُ" ise korkutucu haber vermektir. Nitekim " اَلتَّبْشِيرُ" de sevinçli bir şeyi haber vermektir.

Râgıb Isfahânî der ki: "اَلْعَالَمُ" içindeki cevher ve ârazlarla birlikte feleğin ismidir. Aslında damgalanıp mühürlenen şeye göre damga ve mühür gibi bir şeyin bilinip tanınmasına yarayan şeyin ismidir. Kelimenin binâsının bu siygada (âlem şeklinde) yapılması, onun âlet/vâsıta gibi olmasındandır. Çünkü âlem kendisini yaratanın varlığına delâlet etme husûsunda bir âlettir. Âyette âlem kelimesinin çoğul siygasıyla gelmesi ise her türe 'âlem' adı verilip 'insan âlemi, su âlemi, ateş âlemi…' denmesi sebebiyledir. Yine bu kelimenin cem-i müzekker sâlim siygasında çoğul yapılması âlemler içinde insanın da bulunması yüzündendir. Çünkü bir lafızda insan, başkalarıyla müşterek yapıldığında onun hükmü gâlib olur."

Şeyhzâde der ki: "Âlem kelimesi vav ve nûn harfleriyle çoğul yapılmıştır. Çünkü maksad cin ve insan cinsinden akıl sâhibi bütün fertleri içine almaktır. Çünkü melekler her ne kadar 'âlem'in kapsamına dâhil olsa da Rasûlullah (s.a.) meleklere peygamber olarak gönderilmediğinden mükellef tutulan âlemlerden geriye ancak cinler ve insanlar kalır. Hz. Peygamber (a.s.) cinlerin ve insanların tamamına peygamber olarak gönderilmiştir."

Bu durumda tefsîri yapılan bu âyet ve Rasûlullah (s.a.)'in: *"Ben yaratılmışların tamamına elçi gönderildim."*[192] sözü tahsîs edilmiş genel bir ifâde hükmündedir. Rasûlullah (s.a.) dışında bütün peygamberler belli bir kavme elçi olarak gönderilmiştir. Nûh (a.s.)'ın her ne kadar bi'seti/gönderilmesi genel ise de risâlet görevi kendisinden sonrakiler hakkında genel değildir. Süleyman (a.s.) da cinlere peygamber olarak gönderilmemiştir. Genel olarak cinlerin onun emrine verilmesi dâvetinin genel olmasını gerektirmez.

Âyetteki **"***kuluna***"** ifâdesinde Hz. Peygamber (s.a.)'i mutlak olarak kullukla şereflendirme ve bu özellikle O'nu diğer peygamberlerden üstün kılma söz konusudur. Çünkü Allah peygamberlerden hiçbirini mutlak bir ifâdeyle "*kul*" diye isimlendirmemiştir. Meselâ **"*Zekeriya kuluna*"** (Meryem, 19/2) buyurmuştur. Yine burada hristiyanları reddetmek üzere rasûlün ancak kendisini gönderenin kulu olduğu hatırlatılmaktadır. Bundan dolayıdır ki kelime-i şehâdette Hz. Peygamber (s.a.)'in Allah'ın kulu olduğu, peygamberi olduğundan önce zikredilmiştir.

"تَبَارَكَ" fiili, bereket kökünden olup 'hayrı çok oldu' anlamındadır. Allah Teâlâ'nın hayrının çok olmasını Furkan'ın indirilmesine bağlaması Kur'ân'da dînî ve dünyevî pek çok hayırlı şeyin bulunmasındandır. Ya da bu fiil, Allah her şeye üstün geldi, sıfatlarında ve fiillerinde her şeyden yüce oldu mânâsınadır. Çünkü bereket kelimesi üstünlük/ziyâdelik mânâsını ihtivâ eder. Bu mânânın bu kelimeyle ifâde edilmesi, Allah'ın yüceliğine delâlet etmesinden dolayıdır.

Molla Fenârî *Fâtiha Tefsîri*’nde şöyle der: “Sâhib b. Abbâd “اَلرَّقِيمُ”, “تَبَارَكَ” ve “اَلْمَتَاعُ” kelimelerinin mânâları hakkında tereddüt ettiğinden Arap kabileleri arasında dolaşıyordu. Bir kadının “أَيْنَ الْمَتَاعُ Metâ nerede?” dediğini, küçük oğlunun ise “ وَتَبَارَكَ الْجَبَلَ جَاءَ الرَّقِيمُ وَأَخَذَ الْمَتَاعَ Rakîm geldi, metâ‘ı aldı ve dağa tebârük etti.” diye cevap verdiğini işitti. Bunun üzerine bu kelimelerin mânâsını sordu. “اَلرَّقِيمُ”in köpek, “اَلْمَتَاعُ”ın suyla ıslatılıp kapların silindiği bez parçası ve “تَبَارَكَ”nin de yükselmek, çıkmak anlamına geldiğini öğrendi.

Bazı kimseler ‘bereket, bir şeyde ilâhî hayrın bulunmasıdır’ derler. İçinde su devamlı olarak durduğu ve bulunduğu için suyun toplandığı küçük göl ve havuza da “بِرْكَةٌ” denir. Dolayısıyla “تَبَارَكَ” fiilinin mânâsı herhangi bir intikal/değişme olmaksızın devamlı ve sâbit oldu demektir. O’nun için Allah Teâlâ hakkında bu fiilin muzârî/geniş zaman siygası olan “يَتَبَارَكُ” denilmez. Çünkü o intikal/değişme içindir.

Burhânu’l-Kur’ân’da der ki: “Bu lafız ancak Allah Teâlâ hakkında ve yalnızca mazi/geçmiş zaman olarak kullanılır. Bu yerde özellikle zikredilmiştir. Çünkü bu âyette bu lafızdan sonra çok önemli bir husus gelmektedir. O da Allah’ın bütün kitaplarının mânâlarına şâmil olan Kur’ân’dır.

“اَلْفُرْقَانُ” iki şeyin arasını ayırmak anlamına gelen bir masdardır. Kur’ân hak ve bâtılı, mü’min ve kâfiri son derece birbirinden ayırdığı için ‘Furkân’ diye isimlendirilmiştir.

Bu âyet **Ebû Hanife**’nin “Hz. Peygamber’e itâat eden cinlere azâbdan kurtulmaktan başka bir sevap yoktur. Fakat isyan ettiklerinde onlara azâb vardır.” şeklinde görüşü için bir delildir. Çünkü âyette Hz. Peygamber (s.a.)’in *“âlemlere uyarıcı (nezîr)”* olmasıyla yetinilmiş, müjdeleyici (beşîr) sıfatına değinilmemiştir.

el-İrşâd’da “Hz. Peygamber (s.a.)’in müjdeleyici olduğunun zikredilmemesi, sözün kâfirlerin durumuna uygun düşmesi içindir.” der.

اَلَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾

2. Göklerin ve yerin mülkü O’nundur. O bir çocuk edinmemiştir, mülkünde ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, ona ölçü, biçim ve düzen vermiştir.

“Göklerin ve yerin mülkü O’nundur.” Özel olarak O’na âiddir. Ne müstakillen ne de ortak olarak başkalarının değildir. Mülk, emir ve yasaklamayla her hususta tasarrufta bulunmak demektir. **Kâşifî** der ki: “Göklerin ve yerlerin padişahıdır ve onları yaratmada tektir. Öyle ise bu husustaki tasarruf ona âiddir.”

Sonra Allah yahudi ve hristiyanları reddetmek üzere şöyle buyurmuştur: “*O”* mülküne mîrasçı bırakmak için *“bir çocuk edinmemiştir.”* Çünkü O ölümü olmayan diridir.

Sonra Allah Kureyş’i reddetmek üzere şöyle buyurmuştur: *“Mülkünde ortağı yoktur.”*

Yâni göklerin ve yerin mülkünde Allah'la çekişecek veya yaratma husûsunda O'na yardım edecek bir ortak yoktur.

Mesnevî'de der ki:

O egemenlikte tektir, eşi ve ortağı yoktur
Kullarına O'ndan başkası hükümdar değildir
Yarattıklarının bir başka sâhibi yoktur
Helâk olacaktan başkası O'na ortaklık iddiâsında bulunur mu?

"Her şeyi yaratmış" varlıklardan her birini özel maddelerden belirli şekillerde yaratmış, her birine farklı hüküm ve etkileri olan kuvvetler ve özellikler vermiş, "*ona ölçü , biçim ve düzen vermiştir.*" Yâni ondan istediği, ona layık özellikleri ve fiilleri hazır edip ona vermiştir. Meselâ insana dünyâ ve âhiretle ilgili meseleleri idrak, anlama, düşünme, tedebbür, çeşitli sanatları keşfetme ve farklı işleri yapabilme kabiliyeti vermiştir. Diğer türlerin de durumları da bunun gibidir.

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا
يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً
وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾

3. *(Müşrikler)* O'nu *(Allah'ı)* bırakıp, hiçbir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile ne zarar ne de fayda verebilen, öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.

Müşrikler kendileri için *"O'nu (Allah'ı) bırakıp,"* bütün bu varlıkları yaratan Allah'a ibâdetten yüz çevirerek *"hiçbir şey yaratamayan,"* asla hiç bir şey yaratmaya güç yetiremeyen, ne yok etmeye ne başka bir şeye muktedir olmayan *"bilakis kendileri"* diğer mahlûkât gibi *"yaratılmış olan, kendilerine bile ne zarar ne de fayda verebilen"* yâni onlar ne kendilerinden bir zararı uzaklaştırmaya ne de bir faydayı elde etmeye güç yetirebilirler. Daha önemli olduğu için burada zarar daha önce zikredilmiştir. Dolayısıyla nasıl olur da onlar başkalarına fayda veya zarar verebilirler. Onlar hayvanlardan bile daha âcizdirler. Çünkü genel olarak hayvanlar bazen kendileri için bir zararı giderme ve faydayı temin etme gücüne sâhip olabilirler.

Ebü'l-Leys'in tefsirinde geçtiği gibi âyette putlardan akıllı varlıklara mahsus bir lafızla bahsedilmiştir. Çünkü müşrikler onları akıllı varlıklar mertebesine koymaktadırlar. Allah da onlara kendi dilleriyle hitâb etmiştir.

"Öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen" yâni canlıları öldürmeye, önce can verip öldükten sonra yeniden diriltmeye

güç yetiremeyen putlardan *"ilâhlar edindiler."* Dolayısıyla bu vasıftaki bir şey bir ilâha gerekli olan özellikler kendisinde bulunmadığı ve ilâhlığa aykırı sıfatlar taşıdığı için ilâhlıktan uzaktır.

Burada ilâhın yeniden diriltmeye ve karşılık vermeye kâdir olması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Yâni zarar ve fayda veren, öldüren ve canlandıran, öldükten sonra tekrar dirilten yalnızca Allah Teâlâ'dır. Gerçek mâbud O'dur. O'nun dışındakiler ise mâbûd değil, bilakis Allah Teâlâ'ya âbiddir/ibâdet edendir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Göklerde ve yerde bulunan herkes Allah'a ancak kul olarak gelecektir."*** (Meryem, 19/93) buyurmuştur.

Âyette mânevî putlara işâret vardır. Onlar şeyhlik iddiâsında bulunan meşâyıh ve saptıran deccâllerdir. Çünkü bu kimseler kalbleri ihyâ etmeye ve nefisleri öldürmeye güç yetiremezler. Onlara tâbi olanlar da putlara tapan kimseler hükmündedir. Akıllı kimse hevâ ehlini kendisine mürşid edinmekten sakınsın. Çünkü en büyük ölüm olan cehâlet en şerefli hayat olan ilimle giderilir, yok edilir. Bir kimsenin insanlara fayda veren bir ilimle faydalı olmaya ve onları basîret üzere Allah'a dâvete imkânı varsa işte o Allah'ın izniyle başkalarını bilgisizlikten ma'rifete yükseltir, yeniden başka bir hayat verir ve hoş bir hayata diriltir. Bu, peygamberlerin ve peygamberlerin mîrasçısı olan, ilmiyle amel eden âlimlerin rütbesidir. Bu rütbeye erişemeyenlerin sözlerine kulak vermek ancak İsrâiloğulları'nın buzağının sesine kulak vermeleri gibidir.

Molla Câmî der ki:

Zamânenin hayırsızlarının sözüyle mağrur olma
Sâmirî gibi buzağının sesiyle yoldan çıkma

Allah Teâlâ: ***"Doğrularla beraber olun."*** (et-Tevbe, 9/119) buyurmuştur. Yâni doğrular cümlesinden, onlarla dostluk kuranlardan ve onlardan biri olun, demektir. Bunun içindir ki "Kişinin (yerleşmek için) yerlerden dînen en güzelini seçmesi gerekir ki sâdık/doğru kardeşlerle yardımlaşabilsin." demişlerdir. **Îsâ** (a.s.)'a: "Ey Rûhullah! Kiminle oturup kalkalım?" denilince: "Konuşması ilminizi artıran, görmesi Allah'ı hatırlatan ve ameli âhirete rağbet ettiren kimseyle." diye cevap vermiştir.

Sâib şöyle der:

Gönül ehlinin alnındaki nûra yönelip dilencilik et
Şem'ini ölü bir gönül olarak bu meclisten götürürsün, niçin?
Ey halkı kendine döndürmüş olan güzel!
Âşık Sâib'in yüzüne niçin bakmıyorsun?

Allah'ım, Furkân hakkı için bizi sâdık ihvânla beraber olanlardan eyle!

وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَۚ
فَقَدْ جَٓاؤُ۫ ظُلْمًا وَزُورًاۚ ﴿٤﴾

4. İnkâr edenler: "Bu *(Kur'an)*, olsa olsa onun *(Muhammed'in)* uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir." dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftirâya başvurmuşlardır.

Nadr b. Hâris ve Abdullah b. Ümeyye, Nevfel b. Huveylid ve onlara uyan kimseler gibi *"İnkâr edenler: Bu*" yâni Kur'an "*olsa olsa onun"* Muhammed'in kendiliğinden *"uydurduğu"* ters yüz edip söylediği *"bir yalandır."* Çünkü "اَلْاِفْكُ" bulunmayı hak ettiği halden ters yüz edilmiş/çevrilmiş her şeye denir. Bu sebeple ters yönden esen rüzgarlara "اَلْمُؤْتَفِكَاتُ" denilmiştir. Hak'tan bâtıla dönen kimseye de "رَجُلٌ مَأْفُوكٌ" denir.

İftira ile yalan arasındaki fark şudur: İftira kişinin bizzat kendisinin yalan uydurmasıdır. Yalan ise bazen böyle bir konuda başkalarını taklid etmekten kaynaklanır. Nitekim *el-Es'iletü'l-müfhıme*'de böyle geçmektedir.

"Başka bir zümre" yâni yahudiler *"de bu hususta"* onu uydurma konusunda *"kendisine yardım etmiştir." dediler."* Çünkü onlar yahudilerin geçmiş ümmetlerin haberlerini Hz. Peygamber (s.a.)'e aktardığını, O'nun da bunları kendi ifâdeleriyle dile getirdiğini iddiâ ediyorlardı.

"Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftirâya başvurmuşlardır." Çünkü onlar insanları âciz bırakan mu'ciz bir kelâmı yahudiler tarafından uydurulmuş biz söz olarak nitelemekle büyük bir zulüm/haksızlık yaptılar. Yâni yalanı hak ettiği yerden başkasına isnad ettikleri için zulmetmiş oldular

"اَلزُّورُ" büyük yalan demektir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)'e kendisinin uzak ve berî bulunduğu bir şeyi nisbet ettiler.

İmam Râğıb der ki: **"**Asıl yönünden sapma olduğu için yalana "اَلزُّورُ" denilmiştir. Çünkü "اَلزُّورُ" göğüs kemiğinde görülen meyil, eğikliktir. "اَلْاَزْوَرُ" göğsü eğik olan demektir."

وَقَالُٓوا اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَص۪يلًا ﴿٥﴾

5. Yine onlar dediler ki: "*(Bu âyetler)*, onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere âid masallardır."

"*Yine onlar*" Kur'ân hakkında "*dediler ki:"* Bu âyetler *"O'nun, başkasına yazdırıp da"* yâni kendisi için yazılmasını emredip de, demektir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'ın yazması yoktu. *el-Müfredât'*ta: "اَلْاِكْتِتَابُ" bir şeyi uydurma mânâsında kullanılır." demiştir.

“Kendisine sabah-akşam okunmakta olan,” yâni o efsaneler başkası tarafından yazılıp kopyalandıktan sonra Hz. Muhammed (s.a.)’in okuyanın ağzından ezberlemesi için O’na okunur. Çünkü O ümmî idi ve kimseden okuma yoluyla onları öğrenmeye güç yetiremiyordu.

“اَلْاِمْلَاءُ” aslında başkasının yazması için söz söylemek demektir.

“بُكْرَةً وَأَصِيلًا” gündüzün başı ve sonu/sabah akşam demektir. Âyetteki anlamı ise devamlı veya insanlar sabahleyin etrafa dağılmadan ve akşam da evlerine çekildiklerinde gizlice demektir.

Dırâmu’s-sıkt’ta şöyle der: “Günün ilk vakti “اَلْفَجْرُ (tan vakti)”dir. Sonra “اَلصَّبَاحُ (sabah)”, sonra “اَلْغَدَاةُ (sabahın erken vakitleri)”, sonra “اَلْبُكْرَةُ”, sonra “اَلضُّحٰى (kuşluk vakti)”, sonra “اَلضَّحْوَةُ”, sonra “اَلْهَجِيرَةُ”, sonra “اَلظُّهْرُ (öğle)”, sonra “اَلرَّوَاحُ”, sonra “اَلْمَسَاءُ”, sonra “اَلْعَصْرُ (ikindi)”, sonra “اَلْاَصِيلُ (gurup vakti)”, sonra “اَلْعِشَاءُ الْاُولٰى (akşam)”, sonra şafağın kızıllığı kaybolunca “اَلْعِشَاءُ الْاَخِيرَةُ (yatsı)” olur.”

“Öncekilere âid masallardır.” **Rüstem** ve **İsfendiyar**’ın sözleri gibi öncekilerin yazdığı hurâfe ve efsanelerdendir, kitaplarda yazılı olan geçmiş topluluklara âid efsanelerdir, dediler.

“اَسَاطِيرُ” kelimesi, “سَطْرٌ”ın çoğulu olan “اَسْطَارٌ”ın çoğuludur. Ya da “اُسْطُورَةٌ” kelimesinin çoğuludur. *el-Kamûs*’ta der ki: “اَلسَّطْرُ” kitap ve ağaç gibi bir şeyin dizisi, çizmek, yazmak ve kılıçla bir şeyi kesmek demektir. Kasabın satırı (اَلسَّاطِرُ) da buradan gelmektedir. “اَسَاطِيرُ” ise belli bir düzeni olmayan sözler demektir.”

قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذ۪ي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿٦﴾

6. *(Rasûlüm!)* De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sâhibidir.

Ey Muhammed! Onları reddetmek ve hakkı ortaya koymak için *“De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri”* gaybı *“bilen Allah indirdi.”* Çünkü Kur’ân fesâhatinden dolayı hepinizi susturup âciz bıraktı. O, geleceğe dâir gaybî haberler veya yalnızca sırları bilen Allah’ın bilebileceği gizli şeylerin bilgisini de ihtivâ etmektedir. O halde nasıl oluyor da onu öncekilerin efsaneleri kabul ediyorsunuz?

“Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sâhibidir.” Yâni Allah Teâlâ ezelî ve ebedî olarak bağışlamakta ve rahmette bulunmaktadır. Bu sebeple söylediklerinizden dolayı sizi cezâlandırmaya kemâl-i kudreti olduğu ve sizin de azâbın üzerinize boşaltılmasını hak etmenize rağmen bunda acele etmez. Burada Kur’ân’a iftirâda bulunan dalâlet ehlinin sözlerinden vazgeçip Allah’a tevbe etmeleri hâlinde Allah’ın

onları bağışlayacağı ve rahmet edeceğine işâret vardır. Nitekim Allah ***"Şüphesiz ki ben tevbe edeni çok bağışlayıcıyım."*** (Tâhâ, 20/82) buyurmuştur.

Tevbe kapısı açıktır, Hak da yardımcı.

Bilesin ki Allah Kur'ân'ı sonsuz hikmetine uygun olarak yaratılmışların maslahat ve menfaatini gözeterek indirmiştir. Bu, saâdet ehlinin Kur'an'la Hakk'a yol bulmaları; şekâvet ehlinin de yine Kur'an'la Hakk'ın yolundan sapıp onun yalan olduğu iftirâsında bulunmaları içindir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Onunla** (Kur'an'la) **hidâyete erişemediklerinden "Bu, eski bir yalandır" diyecekler."*** (el-Ahkâf, 46/11) Kur'ân ancak îman nûruyla idrak edilebilir. Küfür ise karanlıktır. Karanlıkla ancak karanlık görülür. Kâfirler ise küfür karanlığı sebebiyle kadîm olan aydınlık Kur'ân'ı insan sözlerine benzer sonradan yaratılmış karanlık bir kelâm olarak gördüler. Bid'at ehli de Kur'ân'a bid'at karanlığından baktıkları için onu sonradan meydana gelme (hudûs) karanlığıyla kararmış mahlûk bir kelâm olarak gördüler. Kur'ân'ı insan sözü gibi değerlendirip Kur'ân'ı gerçek yerine koyamadıkları için kendilerine zulmettiler. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kur'ân Allah'ın kelâmıdır, mahlûk/yaratılmış değildir. Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söyleyen, onu indiren Allah'ı inkâr etmiştir"*[193] Allah'tan bizi inkârcılıktan ve yanlış îtikadlardan korumasını dileriz.

Sonra yine bilesin ki câhilleri bilgilendirmek, inançsızlara ve bid'at ehline cevap vermek yapılması zorunlu işlerdendir. Çünkü bu, yaralı kimsenin yarasına ilaç koymaya veya zararlı azgın bir kimseyi öldürmeye benzer. Onlara şerîat ve tarîkata muhâlif olmayan kesin cevaplarla karşılık verilir. Allah Teâlâ'nın Habîbi'ne (a.s.) ve Kur'ân'a iftirâ edenlere cevap vermesini emrettiğini görmez misin? Selef âlimleri de Kur'ân'a saldıran, Kur'ân'ın yaratıldığını ve hâdis olduğunu söyleyenlere gerekli cevapları vermişler ve kitaplar yazmışlardır. Aynı şekilde her asrın âlimleri de kendi dönemlerindeki muhâlifleri susturuncaya, insanları onların şek ve şüphelerinden kurtarıncaya kadar imkânları ölçüsünde onlarla mücadele etmiş ve karşı koymuşlardır. Bir hadîste *"Kim kötü bid'at sâhibinin kötü inancını, söz ve amelini kaba bir sözle engellerse Allah onun kalbini huzûr ve îmanla doldurur. Kim de bid'at sâhibini küçük düşürürse Allah onu kıyâmet günü en büyük korkudan kurtarır."*[194] buyrulmuştur. 'En büyük korku' mahlûkâtın korku ve endişe duyduğu son nefha (sûra ikinci defa üfürülmesi), cehenneme doğru yönelme veya cehenneme atılma ya da ölümün boğazlanması sırasında olan korkudur. Hadiste huzûr (emn) kınama şeklinde zikredilmiştir. Bununla kasdedilen özellikle kişinin kendisini kınayanların hilelerinden emniyette olması gibi dünya korkularından emin olmasıdır. Hadiste huzûr kelimesinin ardından gelen îman da buna delâlet etmektedir. Çünkü îman da dünyada elde edilen kazançlardandır. Allah'tan huzûr ve kurtuluşu, kâmil bir îmânı, emirlerini yerine getirmeyi, öğütlerine ve yasaklarına kulak verip dinlemeyi niyaz ediyoruz!

[192]. *Buhârî*, Teyemmüm, 1; *Müslim*, Mesacid, 3
[193]. *Deylemî*, hadis no: 4669
[194]. *Aclûnî*, II, 308

BAK NE BİÇİM TEMSİLLER GETİRDİLER

وَقَالُوا مَا لِهٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا
أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ يُلْقٰى إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ
لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا
﴿٨﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا
﴿٩﴾ تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾

7. Onlar *(bir de)* şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber; *(bizler gibi)* yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!

8. Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yeyip *(meşakkatsizce geçimini sağlayacağı)* bir bahçesi olmalıydı. *(Ayrıca)* o zâlimler *(müminlere)*: Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.

9. *(Rasûlüm!)* Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve *(hidâyete)* hiçbir yol da bulamazlar.

10. Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah'ın şânı yücedir.

"Onlar" Kureyş'in ileri gelenlerinden Ebû Cehl, Utbe, Ümeyye ve Âs gibi müşrikler Kâbenin etrafında toplandıkları zaman *"(bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber;"* Bu sözle Hz. Peygamber (a.s.)'ın mevkiini küçümseme vardır. O'na "peygamber" demeleri de alay etmek içindir. *"(Bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!"* Yâni peygamberlik iddiâsında bulunan bu kişi bizim gıdalanmak için yemek yediğimiz gibi yemek yediği, geçim temini için gezindiğimiz gibi sokaklarda yürüdüğü halde ne oldu da hangi gerekçeyle peygamberlik iddiâsında bulunuyor? demektir.

Kâfirler peygamberin bir insan şeklinde olmasını yadırgadılar ve inkâr ettiler. Yâni eğer iddiâsı doğru ise durumu bizim durumumuzdan neden farklı değil dediler. Bir kısmı ise 'O melek de melik de değil. Çünkü melekler yemezler ve içmezler. Krallar ise çarşıdan ne bir şey satın alır ne de ortalıkta dolaşırlar. Hz. Peygamber (s.a.)'in kendileri gibi olmasına, vücut ve konum itibariyle belirgin bir üstünlüğünün bulunmamasına şaşırdılar. Çünkü onların basîretleri yoktur ve yalnızca hissedilen, gözle görülen şeyleri düşünürler. Çünkü peygamberlerin diğer insanlara üstünlüğü ve

farklılığı cismânî şeylerle değil, nefsânî haller sebebiyledir. Beşeriyyet şeklin (sûret), şekil kalbin, kalb aklın, akıl ruhun, ruh da ma‘rifetin bineğidir. Ma‘rifet ise Hakk’ın aynını keşften kaynaklanan kudsî bir kuvvettir.

Kâşifî şöyle demiştir: “Nübüvvetin beşeriyete zıt bir durum olmadığını anlamadılar. Halbuki anlatma ve istifâde için uyum ve aynı cinsten olma gerekir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Allah kâfirlerin sağır, dilsiz, kör ve düşünmeyen kimseler olduklarına işâret ediyor. Çünkü onlar Hz. Peygamber (s.a.)’e ruhânî ve rabbânî hislerden uzak bir halde yalnızca hayvânî hislerle baktılar. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.)’de herhangi bir canlıda görülen şeyleri gördüler. Hz. Peygamber (s.a.)’i nübüvveti ve risâleti görecek bir bakışla görmediler ki onu “***Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.***” (el-Ahzâb, 33/40) olarak tanısınlar. Bu yüzden Allah Teâlâ: ***“Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.”*** (el-A‘râf, 7/198) buyurmuştur. Kâfirlerin durumu budur. Çünkü onların kalbleri vardır, fakat onlarla nübüvvet ve risâleti anlayamazlar. Gözleri vardır fakat onlarla peygamber ve rasûlü göremezler. Kulakları vardır fakat onlarla Kur’ân’ın Hz. Peygamber (s.a.)’in mûcizesi olduğunu bilmek ve ona îman etmek için onu dinlemezler.

“Ona” insan ve cin sûretinden farklı kendi sûretinde ve şeklinde *“bir melek indirilmeli, kendisiyle”* Hz. Peygamber (s.a.) ile *“birlikte o da uyarıcı olmalıydı!”* uyarma husûsunda ona yardımcı olmalı, meleğin doğrulaması sayesinde onun doğruluğu bilinseydi, dediler.

أَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَاۜ وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ
تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٨﴾

8. Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yiyip *(meşakkatsizce geçimini sağlayacağı)* bir bahçesi olmalıydı. *(Ayrıca)* o zâlimler *(mü’minlere)*: Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.

“Yahut kendisine” sırtını dayayacağı ve geçim temininden kurtulacağı *“bir hazine verilmeli veya”* kendisine gökyüzünden bir hazine verilmediyse en azından zenginlerin ve misâfirperver kimselerin sâhip olduğu gibi *“içinden yiyip”* meşakkatsizce geçimini sağlayacağı *“bir bahçesi”* bostanı *“olmalıydı.”*

“اَلْكَنْزُ” toplanıp korunan mal demektir.

“(Ayrıca) o zâlimler” mü’minlere: *“Siz, ancak büyüye tutulmuş”* kendisine sihir yapıldıktan sonra aklını kaybetmiş *“bir adama uymaktasınız!” dediler.”*

Bu sözü söyleyenler de öncekilerdir. Fakat onlar aleyhine zulümleri ve söyledikleri sözlerle haddi aştıkları tescil edilmek üzere zamir yerine açıkça onların zâlimler olduğu ifâde edilmiştir. Çünkü bu sözleriyle sapıklık (dalâl) sınırını geçerek saptırma (ıdlâl)

safhasına varmışlardır.

Ehl-i hakâikten birisi: “Onlar kendi kötü hallerini nübüvvet aynasında görüyorlar ve onun Nebî (a.s.)’ın hâli olduğunu zannediyorlardı.” der.

“اَلسِّحْرُ (sihir)” gecenin sonu ile şafak arasındaki vakti ifâde eden “اَلسَّحَرُ (seher)” kelimesinden türemiştir. Çünkü seher vaktinde karanlık ve aydınlık biri diğerinden tamamen ayrılmadan birbirine karışır. Sihrin bir hakka bakan yönü bir de bâtıla bakan yönü vardır. Çünkü kendisine sihir yapılan kişi yapmadığı bir şeyi yaptığını hayâl eder.

أُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾

9. *(Rasûlüm!)* Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve *(hidâyete)* hiçbir yol da bulamazlar.

“(Rasûlüm!) Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler!” Yâni senin hakkında nasıl da akıl dışı, garabetinden dolayı temsil yerine geçecek şu tuhaf sözleri söylediler. Senin hakkında gerçekleşmesi imkânsız şu şaz halleri uydurdular. Bu onların senin durumunu bilmemelerinden ve cemâlinden gaflette olmalarındandır.

Bazıları âyeti şöyle tefsir etmiştir: “Seni büyülenmiş, peygamber gönderilmeye elverişli olmayan fakir ve işlerini yapmaktan yoksun bir kimseye benzettiler. Çünkü seninle birlikte bir meleğin de bulunmasını istediler.”

“Artık onlar sapmışlardır” apaçık bir şekilde haktan sapıp uzaklaştılar *“ve”* hidâyete, dalâletlerinden kendilerini çıkarıp kurtaracak *“hiçbir yol da bulamazlar.”*

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Onlar nübüvvete itiraz ve inkârda bulunarak hakkı bulma istîdâdlarını kaybettikleri için Allah Teâlâ’ya vuslattan mahrûm oldular.”

تَبَارَكَ الَّذِى اِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾

10. Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah’ın şânı yücedir.

“Dilerse” dünyada *“sana bunlardan”* onların söylediği sana hazine ve bahçe verilmesinden *“daha iyisini,”* verir. Fakat o bunu âhirette vermeyi murâd etmiş ve âhirete tehir etmiştir. Çünkü “***âhiret daha hayırlı ve daha devamlıdır.***” (el-A‘lâ, 87/17)

“altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek” onların söyledikleri şeylerden bunların daha hayırlı olduğu ise kesindir. Çünkü bunlarda bir sayı sınırlaması yoktur, ayrıca akan ırmaklardan da bahsedilmiştir. *“ve sana saraylar”* dünyada da cennet

köşkleri gibi sağlam yüksek köşkler ve meskenler *"ihsan edecek olan Allah'ın şânı yücedir."* O'nun hayrı pek çok ve fazladır.

Burhânu'l-Kur'ân'da zikredildiğine göre Allah'ın şânının yüce olduğunun burada özellikle zikredilmesi, daha sonra gelen yüce şeyler sebebiyledir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'dan bahsedilmektedir. Allah Teâlâ O'na: *"Ey Muhammed! Sen olmasaydın kâinâtı yaratmazdım"*[195] diye hitâb etmiştir.

Bir hadîste: *"Rabbim bana Mekke vadisini altın yapmayı teklif buyurdu da ben: "Hayır, yâ Rabbi! Fakat ben bir gün aç, bir gün tok olayım. Aç olduğum gün sana yalvarıp duâ edeyim. Tok olduğum gün ise sana hamd ve senada bulunayım."*[196]

Kâşifî der ki: "*Esbâb-ı Nüzûl*'de zikredilir ki Kureyş zenginleri Hz. Peygamber'i fakirlik ve yoksulluğu sebebiyle kınayınca, cennet bahçelerini süsleyen Rıdvan adlı melek bu âyetle beraber indi ve nurdan bir sandığı Hz. Peygamber'in önüne koydu ve şöyle dedi: "Rabbin buyurur ki: Dünya hazinelerinin anahtarları buradadır; âhirette sana verilecek ikram ve nimetlerden sineğin bir kanadı kadar bile eksiltmeksizin onları senin tasarrufuna veriyoruz." Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Ey Rıdvan, benim bunlara ihtiyacım yok, fakirliği daha çok seviyorum ve çok şükreden ve sabreden bir kul olmak istiyorum." Rıdvan, "İsâbet ettin" dedi.

O yüce Peygamberin yüce himmeti sadece sıkıntı ve ihtiyaç içinde olduğu halde göz ucuyla bile yeryüzü hazinelerine iltifat etmemesi değildir. Mi'rac gecesi mâsivallâha/Allah'dan başka şeylere nazar etmemesi melekût ve ceberût âlemine âid güzelliklerden hiçbir şeye iltifat etmemesini de düşünmek gerekir. Bu sebeptendir ki "***Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.***" (en-Necm, 53/17) âyeti nâzil oldu.

O bahçenin reyhan karışımı renginden,
Gözlerine "Mâ zâğa" mührünü koymuş
İki dünyanın renklerine, nakışlarına iltifat etmediğinden,
"Kâbe kavseyn" harîmine adını koydu

Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah'ın açlığını ve açlık sebebiyle karnına taş bağladığını görünce ağladım ve "Yâ Rasûlallah! Allah'tan seni doyurmasını istesen de seni doyursa." dedim. Bunun üzerine Rasûlullah: *"Ey Âişe! Nefsim kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki Rabbimden dünyanın dağlarının altın olup benimle birlikte yürümesini dileseydim onları dilediğim yere yürütürdü. Fakat ben dünyanın açlığını tokluğuna, fakirliğini zenginliğine, hüznünü sevincine tercih ettim. Ey Âişe! Dünya Muhammed'e ve âilesine gerekmez."* buyurdu.[197]

Kadîr olan Allah kendisini korusun Fakîr (**Bursevî**) der ki: Rasûlullah (s.a.) iksîr-i a'zam ve hacer-i mükerrem ehlindendi. Çünkü O'nun durumu her yönden diğer peygamberlerin durumundan üstündü. Diğer peygamberlere de bu kıymetli ilim ihsan edilmiş, taş sanatı ile ilgili kitaplarda kaydedildiğine göre İdrîs ve Mûsâ (a.s.) gibi bazı peygamberler de bu ilmi uygulamışlardı. Fakat Rasûlullah buna iltifat edip onu

uygulamadı. Uygulasaydı dağları altına çevirir, İran ve Bizans kralları gibi mülk sâhibi olurdu. Çünkü bu durum tamamen hikmete de aykırı değildir. Çünkü bazı peygamberlere peygamberlikle beraber dünyada büyük mal ve mülk de verilmiştir.

Rasûlullah şu sebeplerden ötürü fakirliği seçmiştir:

1- Hz. Peygamber zengin olsaydı bazı topluluklar yalnızca dünyalık elde etmek için ona yönelirlerdi. Allah O'nun için fakirliği seçti ki herkes O'na yönelenin âhireti isteyerek yöneldiğini bilsin.

2- Allah Teâlâ'nın fakirlerin kalblerini düşünerek Rasûlullah (s.a.) için fakirliği tercih ettiği söylenmiştir. Böylece zengin malıyla teselli bulduğu gibi fakir de Hz. Peygamber (s.a.)'in fakirliği ile teselli bulur.

3- Rasûlullah (s.a.)'in fakirliği Allah nezdinde dünyanın değersizliğine delildir, denilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) *"Dünyanın Allah nezdinde sinek kanadı kadar ağırlığı/değeri olsaydı dünyadan kâfire bir yudum su bile içirmezdi."*[198] buyurmuştur.

Allah Teâlâ onların kendisinde yok diye ayıpladıkları şeyi (mal ve mülkü), hatta ondan çok daha hayırlısını vermeye kadirdir. Fakat Allah kullarına onların maslahatlarına ve kendi meşîetine/dilemesine uygun olarak ihsanda bulunur. Hiç kimsenin Allah'ın fiillerinden hiç birine itiraz hakkı yoktur. Allah dilediği kimseye ma'rifet ve ilimlerin kapılarını açar, dünya kapılarını kapar. Başkası hakkında ise tam aksini yapar.

el-Kasîdetü'l- Bürdiyye'de der ki:

Yüce altın dağlar arzetti ona nefsini
Onlara büyüklük gösterip hiç iltifat etmedi
Artırdı zühdünü fakr u zarûreti
Şiddetli ihtiyaç ezelî ismetine galib olmadı
Zarûret nasıl dünyaya çağırabilir,
O olmasa dünyanın yokluktan çıkamayacağı kimseyi

Yâni O'nun şiddetli ihtiyacı, ezelî ismete üstün gelememiş, bilakis zarûret onun değersiz dünya karşısında zühdünü artırmıştır. O'nun himmet gözü dünyaya kaymamış, heves gözü de âhirete ilişmemiştir. **İbn Abbâs** (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ Îsâ (a.s.)'a "Muhammed'i tasdik et ve ümmetinden O'nu idrak edenlere kendisine îman etmelerini emret. Muhammed olmasaydı Âdem'i yaratmazdım. O olmasaydı cennet ve cehennemi yaratmazdım. Muhakkak ki arşı yarattığım zaman sarsıldı. Ben de, arşın üzerine *"Lâ İlâhe İllallah Muhammedü'r-Rasûlullah"* yazınca sâkinleşti." diye vahyetti." Öyleyse dünya nimetlerinin feyzinden bir damla olan zâtı, şiddetli fakirlik nasıl olur da dünyaya çağırıp meylettirir. **Şeyhzâde**'nin *el-Kasîdetü'l-Bürdiyye* şerhinde böyle geçmektedir.

Mesnevî'de der ki

Haydut, hiçbir zaman yoksulun yolunu kesmez.
Kurt, ölmüş kurdu hiç ısırır mı?
Hızır, kötülük sâhiplerinden
Kurtulsun diye kırmıştır gemiyi
Kırılan kurtulduğuna göre, sen de kırıl.
Güven yoksulluktadır, yoksulluğa sığın
İçinde bir miktar altın barındıran dağ,
Kazma darbesiyle paramparça oldu
Kılıç, ancak boynu olan içindir;
Düşen gölgenin yaralanması söz konusu değildir

Yâni kulun tevâzu ve fakra sarılması lâzımdır.

---

[195]. *Aclûnî*, II, 214
[196]. *Tirmizî*, Zühd, 35
[197]. *Irâkî*, Muğnî, IV, 221
[198]. *Tirmizî*, Zühd, 13; *İbn Mâce*, Zühd, 37

İNKARCILARA CEHENNEM
TAKVÂ SAHİBLERİNE CENNET

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ اِذَا
رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَاِذَٓا اُلْقُوا
مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ
ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ
الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَٓاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَٓاؤُ۫نَ خَالِدِينَ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْؤُ۫لًا ﴿١٦﴾

11. Onlar üstelik kıyâmeti de yalan saydılar. Biz ise, kıyâmeti inkâr edenler için alevli bir ateş hazırladık.

12. Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini *(müthiş kaynamasını)* ve uğultusunu işitirler.

13. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun *(cehennemin)* dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler.

14. *(Onlara şöyle denir:)* Bugün *(yalnız)* bir defa yok olmayı istemeyin; aksine birçok defalar yok olmayı isteyin!

15. De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takvâ sâhiplerine vaad edilen ebedilik cenneti mi? Orası, onlar için bir mükâfat ve *(huzûra kavuşacakları)* bir varış yeridir.

16. Onlar için orada ebedî kalmak üzere diledikleri her şey vardır. İşte bu, Rabbinin üzerine *(aldığı ve yerine getirilmesi)* istenen bir vaaddir.

"Onlar üstelik kıyâmeti de yalan saydılar." Kâfirler kıyâmet gününü, haşr ve dirilmeyi inkâr ettiler. Saat zaman dilimlerinden bir bölümdür. Kur'ân'da saat kelimesiyle kıyâmet günü kasdedilir. Kıyâmet gününde hesap süratli olduğundan saate benzetilir. Nitekim âyette ***"Allah hesâba çekenlerin en hızlısıdır."*** (el-En'âm, 6/62) buyrulmuştur. Ya da kıyâmete 'saat' denilmesi, ***"Onları bir araya topladığı gün, sanki onlar sadece gündüzün, görüşüp tanıştıkları bir saati kadar dünyada kalmış olurlar."*** (Yûnus, 10/45) âyetinde dikkat çekildiği gibi dünya hayâtı bir saat gibi kısa olduğu içindir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Bu âyetle onların önceki suçlarının hikâye edilerek azarlanmasına son verilmekte ve diğer bir suçları anlatılarak azarlanmalarına geçilmektedir. Böylece onların işledikleri suçlar sebebiyle âhirette uğrayacakları türlü azâblar açıklanmaktadır.

"*Biz ise, kıyâmeti inkâr edenler için alevli bir ateş hazırladık."* Âyette zamir ile değil de bizzat "saat/kıyâmet" kelimesinin zikredilmesi, kötülemede mübalağa yapmak

içindir. "السَّعِيرِ" alevli bir şekilde yanan büyük ateş demektir. Hakikat ehlinden bazıları âhiretteki bu alevi şiddetli büyük ateşin dünya ateşiyle alevlendirildiğini söylemiştir. Dünya ateşi ise kulun dünyaya ve lezzetlerine aşırı düşkünlük, hırs göstermesidir.

إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾

12. Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini *(müthiş kaynamasını)* ve uğultusunu işitirler.

"Cehennem ateşi" alevli ateş cehennem ehlinin görüş alanına girip karşı karşıya geldiklerinde... Burada melzûm zikredilip lâzım kasdedilmiştir. Görmeden bahsedilmiş fakat ateşin görülebilir olduğu kasdedilmiştir. Melzûmdan lâzıma geçiş ve intikal mecazdır.

Görülmesi mümkün olan en *"uzak bir mesafeden kendilerini görünce,"* Bazıları bu mesafenin doğudan batıya doğru beş yüz yıl olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla burada ateşle cehennemlikler arasındaki mesafenin, ateşi gördükleri esnada alışılagelmiş uzaklık sınırının ötesinde bir uzaklık olduğuna işâret vardır.

"Onun öfkelenişini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler." Alevli ateşin kaynama sesi öfkeden göğsü kabardığında göğsü ses çıkaran kızgın bir kimsenin sesine benzetilmiştir.

Şeyhzâde der ki: "Kralın öfkelendiğini gösteren bir şey görüldüğünde "Kralın öfkesini görmedin mi?" denir. Burada da aynı şekildedir. Aslında işitilen kızgınlıktan daha şiddetli olan öfke değil, bilakis öfkeye delâlet eden sestir."

el-Müfredât'ta der ki: "التَّغَيُّظ" öfkeyi ortaya çıkarmaktır. Gayz ise gadabdan daha şiddetli kızgınlık demektir. Gayz bazen işitilen bir sesle birlikte olabilir. Gadap ise kişinin kalbinde kanın hızlı dolaşmasından dolayı hissettiği harâret, sıcaklıktır. "الزَّفِير" ise karın boşluğundan işitilen ses demektir. Aslında kaburga kemiği şişinceye kadar nefes alıp vermektir.

Ubeyd b. Umeyr der ki: "Cehennem öyle bir kükrer ki bütün peygamber ve mukarreb melekler yüzüstü yere düşüp göğüsleri çatırdar. Hatta İbrahim (a.s.) dizleri üzerine çökerek "Ey Rabbim! Ey Rabbim! Senden ancak nefsimi diliyorum." diye duâ eder." Ehl-i sünnet hayat için bünyenin şart olmadığını, Allah Teâlâ'nın mahiyet olarak cehennemde hayat, akıl, görme ve konuşma kabiliyeti yaratmasının mümkün olduğunu söylemişlerdir. Fakîr (**Bursevî**) der ki: Doğru olan budur. Nitekim ***"Şüphesiz ki âhiret yurdu, işte gerçek hayat odur."*** (el-Ankebût, 29/64) âyeti de buna delâlet etmektedir. Dolayısıyla buna benzer durumları te'vîl etmeye ihtiyaç yoktur.

وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾

13. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun *(cehennemin)* dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler.

"*Elleri boyunlarına"* zincirlerle *"bağlı olarak"* veya şeytanlarıyla birlikte üst üste zincirlerle bağlanarak *"onun (cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman,"* Dar bir mekânın zikredilmesi sıkıntının şiddetinin mekânın darlığıyla birlikte daha da arttığını ifâde etmektedir. Çünkü rahatlık ve sevinç genişlikten kaynaklanır. Cennetin genişliğinin gökyüzü ve yeryüzü kadar olduğunun belirtilmesinin sır ve hikmeti de bundandır.

Bilesin ki mızrak ucunun mızrağa dar geldiği gibi cehennem de onlara dar gelecektir. Ya da onların hâli duvardaki kazık ve çivi gibi olacak ve azâbları şiddetli darlıkla birlikte katlanacaktır. Bu durum onların kalblerinin dünyada dar olmasından, darlığı sebebiyle kalblerinde îman bulunmayışındandır.

"*Oracıkta"* bu korkunç yerde ve korkunç vaziyet karşısında *"yok oluvermeyi"* ölümü ve helâk olmayı *"isterler."* Kendilerine çağırırlar. "ثُبُورٌ" felâket ve helâk demektir. Bu kelimeyi, helâki arzu eden kimse söyler.❀Orada helâk olmayı isteyerek "Ey Ölüm! Ey belâ! Ey Helâk! Gel. İşte senin zamanın!" diye bağırırlar. Bir hadîste şöyle buyurulmuştur: "*Kıyâmet günü ilk defa ateşten elbise giydirilecek olan İblîs'tir. Elbisenin bir kısmı kaşları üzerindedir. Şeytan arkasında avânesi olduğu halde o elbiseyi çekmeye çalışır ve "Ey Ölüm" diye bağırır. Avânesi de: "Ey Ölüm" diye bağırırlar. Sonunda cehennemin başına varırlar İblis: "Ey Ölüm" diye bağırır. Avânesi de: "Ey Ölüm" diye bağırırlar.*"[199]

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾

14. *(Onlara şöyle denir:)* Bugün *(yalnız)* bir defa yok olmayı istemeyin; aksine birçok defalar yok olmayı isteyin!

Bunun üzerine Allah Teâlâ tarafından veya meleklerin diliyle azâblarının ebedî olduğunu belirtmek için onlara şöyle denir: "*Bugün (yalnız) bir defa yok olmayı istemeyin;"* Bir tek ölümü çağırmakla yetinmeyin. *"aksine birçok defalar yok olmayı isteyin!*" Bu ölümün çok olmasından değil, ölümle ilgili duâlarının çok olması bakımındandır. Çünkü ölüm olarak çağırdıkları şey hadd-i zâtında ve gerçekte birdir. Dolayısıyla onu bir defa istemeyin, pek çok defa isteyin. Çünkü içinde bulunduğunuz azâb son derece şiddetli ve uzun müddetli olduğundan her an bu isteğin tekrar edilmesini gerektirmektedir.

قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ كَانَتْ لَهُمْ جَزَٓاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾

15. De ki: "Bu mu daha iyi, yoksa takvâ sâhiplerine vaad edilen ebedilik cenneti mi?" Orası, onlar için bir mükâfat ve *(huzûra kavuşacakları)* bir varış yeridir.

"De ki: "Bu mu" bu azâb mı *"daha iyi, yoksa takvâ sâhiplerine vaad edilen ebedilik cenneti mi?"* Allah o cenneti mutlak takvâ ile nitelenenlere vaad etmiştir, sadece ikinci veya üçüncü mertebeden takvâ ile vasıflananlara değil. Mü'min isyankâr da olsa müttakîdir.

Huld/ebedîlik cenneti nimetleri eksilmeyen ve ahâlisi oradan başka bir yere intikal etmeyen ebedî yurttur. Çünkü hulûd/ebedîlik bir şeyin fesada uğramaktan uzak olması ve mevcut hâlini koruması demektir. Cennetin ebedîliğe izâfe edilmesi övgü içindir. Yoksa cennet zâten ebedî yurdun ismidir. Bununla birlikte cennet kelimesinin sonsuzluk mefhûmunu içermeyen ve içinde her türlü güzelliği barındırmayan bir bahçeye delâlet etmesi de mümkündür. Bu sebepten dolayı sonsuzluğa delâlet etmesi için ebedîliğe izâfe edilmiştir.

Eğer "Bu ikisinden hangisinin daha hayırlı olduğunda şüphe etmek nasıl tasavvur edilebilir ki bunu soru sormak ve tekrar etmek hoş görülsün. Akıllı bir kimsenin acı bir ilaç olduğunu bildiği halde şeker mi daha tatlı yoksa sabır mı demesi mümkün müdür?" denilirse şöyle söylenebilir: Daha önce de bahsettiğimiz gibi alay etmek, küçük düşürmek ve kaçırdıklarına pişman etmek için bunlar söylenebilir.

el-Vasît'ta der ki: "Bu, iki mekân arasındaki farka dikkat çekmek içindir, yoksa cehennemde hayır bulunduğundan değil." Bazıları da "Bu mecâz yollu bir anlatımdır. Çünkü cehennemde hiç bir hayır yoktur. Araplar "Afiyet belâdan daha hayırlıdır" derler. Allah da onlara bildikleri üslupla hitâb etmiştir.

"Orası," o cennet *"onlar için"* Allah Teâlâ'nın ilminde istihkak ile değil Allah'ın keremi gereğince onların amellerine karşılık *"bir mükâfat ve (huzûra kavuşacakları)"* dönüp varacakları ve intikal edecekleri *"bir varış yeridir."*

"اَلْجَزَاءُ" zenginlik ve yeterli olmak demektir. "اَلْجَزَاءُ" hayır ise hayır, şer ise şer olarak yeteri kadar karşılık vermektir. Ehl-i zimmetten alınan vergiye 'cizye' denilir. Kanlarını koruma karşılığında alındığı için cizye ismi verilmiştir.

"اَلْمَصِيرُ" ile "اَلْمَرْجِعُ" arasında fark vardır. "اَلْمَصِيرُ" ın ilk duruma yâni dönüşünün gidişine aykırı olması gerekir. "اَلْمَرْجِعُ" ise böyle değildir.

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَٓاؤُنَ خَالِدِينَۜ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْؤُلًا ﴿١٦﴾

16. Onlar için orada ebedî kalmak üzere diledikleri her şey vardır. İşte bu,

Rabbinin üzerine *(aldığı ve yerine getirilmesi)* istenen bir vaaddir.

“Onlar için orada ebedî kalmak üzere diledikleri her şey vardır.” yâni mertebelerine uygun olarak diledikleri her tür nimet ve lezzet vardır. Çünkü cennet ehli yaratılışları gereği kendilerinden üstün olanların derecelerini istemezler. Fakat bu her hususta cennet ehlinin mertebelerinin eşit olmasını gerektirmez.

“*İşte bu,*” mü’minlerin cennete girmeleri, ebedî olarak orada kalmaları ve diledikleri şeylerin gerçekleşmesi “*Rabbinin üzerine (aldığı ve yerine getirilmesi) istenen bir vaaddir.*” İstenmeyi ve taleb etmeyi hak eden bir vaaddir. Allah’ın vaadinden dönmesi imkânsız olduğundan buradaki ‘üzerine alma’ vücûb ifâde etmez.

Bilesin ki işlerin en önemlisi cenneti elde etmek ve cehennemden kurtulmaktır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) kendisine: “Ben Allah’tan cenneti istiyorum ve cehennemden Allah’a sığınıyorum. Ben senin mırıldandıklarını da Muâz’ın mırıldandıklarını da bilmiyorum.” Yâni ben sizin yaptığınız uzun zikirleri ve duâları bilmiyorum, fakat şu kadarıyla yetinip Allah’tan cenneti istiyor ve cehennemden O’na sığınıyorum “diyen bedevîye: “*Biz de onların etrafında mırıldanıyoruz*” buyurmuştur.[200] Nitekim *Ebkâru’l-efkâr’*da böyle geçmektedir. Hadisin mânâsı bu uzun zikirden maksad onunla bol ve çok sevap elde etmektir. Nitekim *Ikdü’d-dürer ve’l-leâlî*’de böyle geçmektedir.

Riyâzu’s-sâlihîn’de der ki: “Kul dini hakkında ya selâmettedir, ya kazançlıdır, ya da zarar edendir. Selâmette olan farzları yerine getirip haramları terk etmekle yetinendir. Kazançlı olan Allah’a yakınlığa vesile olan şeylere ve nafile ibâdetlere devam edendir. Zarar eden ise farzları dahi yerine getirmekte kusur edendir. Şâyet sen kazançlı kul olamıyorsan en azından selâmette olan kul olmaya çalış. Sakın ziyan eden olma.”

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Günde yüz defa*

“لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”

(Allah’tan başka ilâh yoktur, o tektir, ortağı yoktur, mülk O’nundur, hamd O’na âiddir, O’nun her şeye gücü yeter.) diyen kimse on köle âzâd etmiş kadar sevab kazanır. O kimseye yüz ecir yazılır, yüz günahı da bağışlanır. O gün akşama kadar kendisini şeytandan korur. Bundan daha fazlasını okumayan hiçbir kimse, o adamınkinden daha efdal bir amel de getiremez.”[201] Hadîsi *Buhârî* ve diğerleri rivâyet etmiştir.

Bazı meşayih bu hadisin sûfîlerin üstünlüğüne delil olduğunu söylemiştir. Bu sözü günde yüz defa söyleyen bir kimse böyle büyük sevaplar kazanıyorsa bütün gün zikreden kişinin sevabı nasıl olur bir düşün. Çünkü sûfîlerin yolu zikir ve huzûrun devamlılığı üzerine kurulmuştur. Rasûlullah (s.a.) susması uzun, zikretmesi çoktu.

Hak’tan bir an gafil olan kimse
O an için nankördür, ancak gizlidir

---

[199]. *Deylemî*, hadis no: 59; *İbn Kesîr*, III, 311
[200]. *Ebû Dâvûd*, Salât, 124; *İbn Mâce*, İkâmet, 26, Duâ, 4; *Müsned*, III, 474, V, 74
[201]. *Buhârî*, Deavat, 64; *Müslim*, Zikir, 28

ŞU KULLARIMI SİZ Mİ SAPTIRDINIZ?

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ
عِبَادِى هٰٓؤُلَٓاءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ
يَنْبَغِى لَنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى
نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا
تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

17. O gün Rabbin onları ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri toplar da, der ki: "Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?"

18. Onlar: "Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda *(seni)* anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular." derler.

19. *(Bunun üzerine ötekilere hitâben şöyle denir:)* "İşte *(taptıklarınız)*, söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar. Artık ne *(azabınızı)* geri çevirebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden zulmedenlere büyük bir azâb tattıracağız!"

Ey Muhammed! Kavmine hatırlat ki *"O gün Rabbin onları"* kendisinden başka ilâhlar edinenleri *"ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri"* melekleri, Îsâ ve Uzeyr (a.s.)'ı *"toplar da,"* Allah Teâlâ kendisine ibâdet edilenlere *"der ki: "Şu kullarımı"* kendinize ibâdete çağırarak ve emrederek *"siz mi saptırdınız, yoksa"* doğru düşünmeyi terk edip nasihat eden mürşidden yüz çevirerek bizzat *"kendileri mi yoldan çıktılar?"*

Eğer "Allah Teâlâ ezelî ilmiyle sorulan husûsu bildiği halde bu sorunun faydası nedir?" dersen şöyle cevap veririm: Bunun faydası onlara tapanları azarlamak ve onları cevap veremez duruma getirmektir. Nitekim **Îsâ** (a.s.)'a: ***"Sen mi insanlara 'Allah dışında beni ve annemi iki ilâh edinin' dedin?"*** (el-Mâide, 5/116) denilir. Çünkü onlara bunlar sorulup gerçek olan cevabı verince kulların pişmanlığı ve şaşkınlığı artar. Taptıkları şeylerin kendilerini yalanlaması, onlardan, ortak koşmalarından ve Allah'tan başkasına ibâdet etmelerinden uzak olduklarını söyleyince pişman olurlar.

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِى لَنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ

وَلَٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ ۚ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾

18. Onlar: "Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda *(seni)* anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular." derler.

Sanki "Onlar cevap olarak ne dediler?" diye sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir: *"Onlar: "Seni tenzih ederiz."* Bu ifâde ya onlara söylenen sözden dolayı şaşkınlık için ya da Allah Teâlâ'yı ortaklardan tenzih etmek içindir.

Önceki âyetteki "*Allah'tan başka taptıkları şeyler*" ifâdesini putlar olarak tefsir etmek de mümkündür. Putlar her ne kadar hiç bir şeye güçleri olmayan cansız varlıklar da olsa Allah onlara hayat verip onları hitâba, soru sormaya ve cevap vermeye elverişli kılabilir.

"Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz;" Yâni kendilerine ibâdet ettiğimiz başka mâbudlar edinmek bizim için doğru ve düzgün olmaz. Bizde Allah'tan başka mâbud edinmeye mâni bir hal olan ismet veya böyle bir şeye gücü yetmeme durumu olduğu halde onları bizi dost edinmeye zorlamak bir yana bizim başkasını senden başka dost edinmeye zorlamamız nasıl düşünülebilir?

Şeyhzâde der ki: "Allah, onların "*…bize yaraşmaz*" sözünü, bir kimseyi Allah'tan başka dost edinmeye çağırmalarının imkânsızlığından kinâye kılmıştır. Çünkü bu sözün açık mânâsı maksadı ifâde etmemektedir. Bu sözle asıl kasdedilen onların kulları saptırdıkları ve Allah'tan başka dostlar edinmeye sevk ettikleri şeklinde kendilerine nisbet edilen şeyleri reddetmektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Onlar Allah Teâlâ'yı ortağı olmaktan tenzih ettiler. Kendilerini ise Allah'tan başka bir dost edinmekten ve insanların Allah'tan başkasına ibâdet etmesine rızâ göstermekten tenzih ettiler. Putlara bir bak nasıl Allah'tan başkasına ibâdetten ve O'ndan başkasını dost edinmekten uzak olduklarını ifâde ettiler ki Allah'tan başkasına tapan insandan üstün oldukları görülsün. Bu sebeple Allah onlar hakkında: ***"İşte onlar halkın en şerlisidirler."*** (el-Beyyine, 98/6) buyurmuştur.

"Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin" Fakat sen onları ve babalarını nimet verip yaşattın. Yâni biz onları saptırmadık, fakat sen değerini bilip şükretmeleri için onları ve babalarını uzun ömürden ve çeşitli nimetlerden faydalandırdın. Onlar ise şehvetlere daldılar ve onların içinde boğuldular *"ki, sonunda (seni) anmayı unuttular"* senin zikrinden gâfil oldular ve kendilerine verilen öğütleri terk ettiler. Ya da senin nimetlerini düşünmeyi, âyetlerin üzerinde tefekkürde bulunmayı terk ettiler. Kötü tercihleri sebebiyle hidâyete sebep olan şeyleri azgınlık için vesile kabul ettiler.

Burada ıdlâl/saptırma onların kendi kesbleriyle olduğu için kendilerine, Allah'ın onlar hakkında yaptığı ve onları azgınlığa sevk etmesi bakımından da O'na nisbet edilmiştir. Sanki âyette: "Biz onları saptırmadık ve sapıklığa da sevk etmedik. Fakat sen

onların tercih ettiği sapıklığı onlar için yaptın ve onlarda bunu yarattın” denilmektedir. Ehl-i sünnetin görüşü budur. Bunda tevhidi dikkate alma ve Allah Teâlâ’nın bütün sebeplerin müsebbibi/yaratıcısı olduğunu ızhâr etmek söz konusudur.

Bu çemende kendiliğinden bittim diye kınamayın
Beni yetiştirdikleri için bitiyorum, neşv ü nemâ buluyorum

“Ve” onlar senin ezelî takdirinde *“helâki hak eden”* kendisinde hayır olmayan fâsid/bozuk *“bir kavim oldular.” derler.”*

Râğıb der ki: “اَلْبَوَارُ” kesâdın aşırısıdır. “كَسَدَ حَتَّى فَسَدَ” denildiği gibi kesâdın aşırısı fesâda sebep olur. Bu yüzden helâk “اَلْبَوَارُ” ile ifâde edilmiştir.

فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ
يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

19. *(Bunun üzerine ötekilere hitâben şöyle denir:)* İşte *(taptıklarınız)*, söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar. Artık ne *(azabınızı)* geri çevirebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden zulmedenlere büyük bir azâb tattıracağız!

(Bunun üzerine ötekilere hitâben şöyle denir:) İşte (taptıklarınız), söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar.” Allah Teâlâ başka şeylere tapanlara şöyle buyurur: “Ey kâfirler! Mâbudlarınız onların ilâhlar olduğu konusundaki sözünüzde sizi yalanladılar.

Ey Allah’tan başka ortaklar edinenler! “*Artık ne geri çevirebilir,”* hiç bir şekilde kendinizden azâbı uzaklaştırmaya ne bizzat ne de dolaylı olarak güç yetirebilirsiniz *“ne de bir yardım temin edebilirsiniz.*” Ne kendinizden ne de taptıklarınız şeylerden başkaları vâsıtasıyla hiç bir yardım görebilirsiniz. Halbuki siz onların sizden azâbı uzaklaştıracağını ve size yardım edeceklerini iddiâ etmiştiniz.

Ey mükellefler*“İçinizden zulmedenlere”* yâni Allah’a ortak koşanlara âhirette *“büyük bir azâb tattıracağız!”* Bu büyük azâb, cehennem ateşi ve orada ebedî kalmaktır. Çünkü büyük bir azâbı gerektiren şey büyük zulümden başka bir şey değildir. En büyük zulüm ise şirktir. Âyette fâsık mü’minlere de tehdid vardır.

Allah Teâlâ sonraki âyette de müşriklerin “***Bu peygambere ne oluyor da yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor?***” (el-Furkân, 25/) şeklindeki sözlerine cevap vermektedir.

BİZİMLE KARŞILAŞMAYI UMMAYANLAR

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ
فِي الْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً ۗ أَتَصْبِرُونَ ۚ وَكَانَ رَبُّكَ
بَصِيرًا ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ
أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ
يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا
﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾

20. *(Rasûlüm!)* Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. *(Ey insanlar!)* Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan *(vesilesi)* kıldık; *(bakalım)* sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir.

21. Bizimle karşılaşmayı *(bir gün huzûrumuza geleceklerini)* ummayanlar: Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik, dediler. Andolsun ki onlar kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.

22. *(Fakat)* melekleri görecekleri gün, günahkârlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve: *(Size, sevinmek)* yasaktır, yasak! diyeceklerdir.

23. Onların yaptıkları her bir *(iyi)* işi ele alırız, onu saçılmış zerreler hâline getiririz *(değersiz kılarız)*.

"(Rasûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı." Bu onların peygamberliğine aykırı olmadı. Sen de onlardan farklı değilsin.

Ey insanlar! *"Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık;"* fakirleri zenginlerle, peygamberleri kendilerine gönderildikleri kimselerin düşmanlıkları ve eziyetleri ile, hastaları sıhhatli kimselerle, güçsüzleri yüksek mevki sâhipleriyle, halkı sultanlarla, toplumun alt tabakalarını soylularla, körleri görenlerle, güçsüzleri güçlülerle denedik

Vâsıtî (r.h.) der ki: "Ele geçen her şey sınanmak, elden çıkan her şey de denenmek içindir." demiştir.

"(Bakalım) sabredecek misiniz?" bir kısmınızı bir kısmınıza imtihan vesîlesi kılmanın amacı budur. Yâni hanginizin sabredeceğini bilmek için imtihan ederiz,

demektir. Allah böylece insanların sınandıkları şeylere sabretmelerini teşvik etmiştir.

Ebü'l-Leys der ki: "Her ne kadar lafiz soru edâtı ise de bununla emir kasdedilmiştir. Yâni sabredin, demektir. Nitekim ***"Allah'a tevbe etmiyorlar mı?"*** (el-Mâide, 5/74) âyetinde de "tevbe edin" mânâsı kasdedilmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Ey peygamberler topluluğu! Biz sizin bir kısmınızı bazı ümmetler için bir imtihan vesilesi kıldık. Onlardan bir kısmı peygamberine: "Bize filan peygamberin mûcizesi gibi bir mûcize getir." derler. Ey peygamberler, siz söyledikleriniz üzere sabrediyor musunuz? Ey ümmetler, siz de onların söylediklerinden imtinâ etmemeye sabrediyor musunuz?"

Burada kâfirlerin söyledikleri karşısında Rasûlullah (s.a.)'i tesellî edilmiştir. Sanki Allah Teâlâ: "Ey Rasûlüm! Onların söylediklerinden endişe etme. Çünkü biz insanların bir kısmını diğerleri için bir imtihan sebebi kıldık." buyurmaktadır. Altının saflığı ateşte ortaya çıkar. Ateş de bir sınamadır. *"Rabbin her şeyi"* kimin sabrettiğini, kimin sızlandığını *"hakkıyla görmektedir."*

İmam Gazâlî (r.h.) der ki: "el-Basîr, toprağın altındakini bile müşâhade edip gören demektir. Allah Teâlâ'nın görmesi göz bebeği ve göz kapağı ile olmaktan münezzehtir. İnsanın gözbebeğine şekillerin ve renklerin izleri düştüğü gibi Allah'ın görmesi şekillerin ve renklerin zâtında iz bırakmasına bağlı olmasından mukaddestir. Çünkü bu sonradan olmayı (hudûs) gerektiren değişme ve etkilenmeden kaynaklanır. Allah Teâlâ bunlardan münezzeh olunca O'nun basîr olması görülebilen şeylerin sıfatlarını mükemmel bir şekilde ortaya çıkarmaktan ibâret bir vasıf olur. Bu ise gözün görülen şeylerin dış kısımlarını idrak etmesinden daha açık ve belirgindir.

Kulun görme duyusu bakımından nasîbi açıktır. Fakat bu zayıf ve eksiktir. Çünkü uzaklara uzanmaz ve yakındakilerin içyüzüne nüfuz etmez. Bilakis yalnızca görünenleri içine alır, eşyânın içyüzünü ve gizli sırları idrakten yoksundur. Kişinin göz ile elde ettiği dînî nasîbi ise iki türlüdür:

1- Kişinin gözünün Allah'ın âyetlerine, melekûtun ve göklerin hayret verici hallerini müşâhede etmesi için yaratıldığını bilmesidir. İşte böyle bir kişinin bakışı ancak ibret için olur. **Îsâ** (a.s.)'a "Yaratılmışlardan hiçbiri sana benziyor mu?" denildi. O da: "Bakışı ibret, susması tefekkür ve konuşması zikir olan, işte o bana benzer." diye cevap verdi.

2- Kulun Allah tarafından görüldüğünü ve işitildiğini bilmesi, Allah'ın kendisine nazarını ve vâkıf olmasını hafife almamasıdır. Allah'tan gizleyemediği şeyi başkalarından gizleyen kimse Allah'ın nazarını hafife almıştır. Murâkabe, bu sıfata îmânın semerelerinden biridir. Allah'ın kendisini gördüğünü bile bile günah işleyen kimse ne cesur ve ne kadar husran içindedir! Allah'ın kendisini görmediğini zanneden kimse ise ne kadar inkâr içindedir!" **Gazzâlî** (r.h.)'ın *Şerhu'l-esmâi'l-hüsnâ*'daki sözü burada sona erdi.

Sonra kulun fakirlik ve zenginlik durumunda Allah'ın takdirine teslim olması ve Mevlâ'sından kendisine gelen her şeye sabretmesi gerekir. Çünkü Allah onun durumunu

çok iyi görendir, bütün işlerine vâkıftır. Bazen Allah hikmeti gereği onun mihnet ve sıkıntısını artırabilir, üstün kudretine rağmen onun isteğini yerine getirmeyebilir.

Şeyh Attâr şöyle der:

Coşkulu/mecnûn dîvânenin biri çıplak idi
Hak'tan bir bez istiyordu
Ey Rabbim, üzerimde bir gömlek yok,
Sen sabırlıysan da benim sabrım yok
Kendinden geçmiş o mecnuna şöyle hitâb geldi:
Sana bez mi vereyim, kefen mi?
O çaresiz mecnun adam ağzını açtı ve:
"Ey kullarını besleyip büyüten, bilirim
Zavallı insan ölmeden
Sen ona bir bez parçası bile vermezsin
Kabirde örtmek için senden bez alabilmesi için
Kişinin önce üryan ve müflis olması gerek

Bu hikâyede nefsânî isteklerden fenâya işâret vardır. Nefis Allah'ın gazabına uğramış, yerilen vasıfları ve çirkin ahlâkıyla kaldığı sürece Allah'ın rahmetinin feyzi onun üzerinde bulunsa da rahmete ermiş ve rezilliklerden temizlenmiş olduğu haldeki gibi bulunmaz. İşte sülûk ehlinin hâli budur. Nefs-i emmâre ehlinden olan kişiye gelince onun bütün nefsânî istekleri yerine gelir. O kimse istidrâcın eline düşmüştür. Allah Teâlâ'nın kulunu zenginleştirmesinde, nimetlendirmesinde ve nimet denizinde boğmasında büyük hikmetleri vardır. Ancak bu durum Hakk'ın tâlibleri için büyük bir fitnedir/imtihandır. Bu hal onları mutlak sabra yöneltir.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰئِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾

21. Bizimle karşılaşmayı *(bir gün huzûrumuza geleceklerini)* ummayanlar: "Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik" dediler. Andolsun ki onlar kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.

"*Bizimle karşılaşmayı ummayanlar:*" "اَلرَّجَاءُ"nın aslı, sevinçli bir şeyin gerçekleşmesini gerektiren bir zandır. " "اَللِّقَاءُ" ise göz ve basîretle hissetmekle olan idrak hakkında kullanılır. Allah ile karşılaşmak kıyâmetten ve O'na dönmekten, yâni Allah'tan başka hâkim ve mâlikin olmadığı yere dönmekten ibârettir. Buna göre ifâdenin mânâsı: 'Bize dönüşü beklemeyenler, yâni yeniden diriltilmeyi, haşr, hesâb ve yapılanların karşılığının verilmesini inkâr edenler:' şeklindedir. Bunlar Mekke halkının kâfirleridir.

Tâcü'l-masâdır'da "الرَّجَاءُ" ümit etmek ve korkmaktır" der. Korkma mânâsına göre âyet 'azâbımızı görmekten korkmayanlar' demektir.

Kâfirlerin iddiâsına göre insan olmak peygamber olmaya ters olduğu için *"Bize"* peygamber olarak *"ya melekler indirilmeliydi ya da"* açıkça ve gözlerimizle *"Rabbimizi görmeliydik"* de bize Muhammed'i tasdik etmeyi ve ona uymayı emretseydi. Çünkü bu yol îmâna sevk etmek ve Muhammed'i tasdik etmek husûsunda daha güzel ve daha güçlü bir yoldur. Allah böyle yapmadığı için biz de Allah'ın O'nu tasdik etmemizi istemediğini bildik. *"dediler.*"

Şeyh Necmeddîn'in *et-Te'vîlât*'ındaki güzel yorumlarından birisi de şudur: "Allah işâret etmektedir ki âhirete ve haşre inanmayan kâfirler "*Rabbimizi görmeliydik*" sözleriyle Rabb'lerini görmeyi temenni etmektedirler. O halde âhirete ve haşre inandıklarını iddiâ eden mü'minler, bu konuda nasslarda bulunduğu halde nasıl Rablerini görmeyi (rü'yet) inkâr ederler?! Haşri inkâr edenlerin böyle mü'minlere üstünlüğü vardır. Çünkü onlar Rabb'lerini görmeyi istemişler, meleklerin indirilmesini câiz gördükleri gibi onu da câiz görmüşlerdir. Îman ettiklerini söyleyip rü'yetullah'ı inkâr edenlerle yeniden diriltilmeyi inkâr eden kâfirler, hakkında haber ve naklî delil bulunan bir şeyi inkâr husûsunda birleşmektedirler. Çünkü haşrin olacağına dâir naklî delil bulunduğu gibi mü'minlerin Allah'ı göreceğine dâir de naklî delil vardır."

"Andolsun" Allah'a yemin olsun *"ki onlar kendileri hakkında kibire kapılmışlar"* yâni kendilerine meleklerden peygamberler gönderilmesini ve Allah Teâlâ'yı görmeyi istemek sûretiyle kendi nefislerine değer ve üstünlük vermişler *"ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir."* Zulüm ve taşkınlıkta son derece haddi aşmışlar ve onların son haddine kadar varmışlardır. Çünkü onlar üstün mûcizeleri gördükleri halde onlardan yüz çevirdiler ve kendi habîs nefisleri için güzel ve hoş varlıklar olan meleklerin ve Allah Teâlâ'nın görülmesini teklif ettiler. Halbuki Allah Teâlâ'yı dünyada görmek bizim Peygamberimiz (a.s.) dışında insanlardan ve peygamberlerden hiç birine nasîb olmamıştır. Rasûlullah (s.a.) ise Allah Teâlâ'yı dünya sınırını, yâni kevn ve fesâd âleminden olan yedi feleği geçtikten sonra ancak görebilmiştir.

"اَلْاِسْتِكْبَارُ" kişinin böbürlenip kendisini olmadığı gibi göstermesi, yâni boş yere kibirlenip büyüklük taslamasıdır.

Kâşifî der ki: "Allah'a yemin olsun ki nefislerinde ululuk ettiler; yâni bu tahakkümde davranışlarıyla tekebbür ettiler, cür'et gösterdiler."

"اَلْعُتُوُّ" aşırılık ve tâatten yüz çevirmek demektir. *el-Vasît*'ta şöyle der: "Onlar Allah'ı görmeyi istediklerinde azgınlıkta ileri gitmekle vasfedildiler. Çünkü onlar bunu dünyada hakka inad olarak, Allah ve rasûlüne itâatten yüz çevirerek istediler. Böylece sözlerinde ve inkârlarında son derece aşırılık gösterdiler.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de şöyle der: "Allah Teâlâ'yı görmek câiz olduğu halde müşrikler onu istediklerinde neden Allah onları azarladı?" Biz deriz ki: Azarlama, onların talep etmeye hakları bulunmadıkları bir şeyi talep etmelerindendir. Çünkü onlar

apaçık delili gördükleri halde başka bir delil ve mûcize istediler. Delil üstüne delil isteyen kişi açıkça haddi aşmış, aşırı gitmiştir. Çünkü onlar gayba îman etmekle sorumlu tutuldukları halde Allah'ı görmeyi istemişlerdir. Bu ise emrin gereğini yerine getirmekten kaçış, emredileni yapmamak demektir. Çünkü bir şeyi gözle görme sırasındaki îman gayba îman olmaz. Bu sebeple Allah onları azgınlıkla vasfetmiştir."

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا
مَحْجُورًا ﴿٢٢﴾

22. ***(Fakat)*** **melekleri görecekleri gün, günahkârlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve:** ***(Size, sevinmek)*** **yasaktır, yasak! diyeceklerdir.**

Fakat kıyâmet gününde "*melekleri"* azâb meleklerini *"görecekleri gün, günahkârlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur*" yâni o gün günahkârlar müjdelenmezler.

Allah Teâlâ âyette daha işin başından onların melekleri görmesinin kendi isteklerinin yerine getirilmesi yoluyla değil de alışılmadık başka bir şekilde olacağını bildirmek üzere "meleklerin inecekleri gün" buyurmamıştır.

"اَلْحِجْرُ"in asıl mânâsı meyveyi ağaçtan koparmaktır. Hoş olmayan her türlü kazanım için da istiâre yoluyla kullanılmıştır. Âyette zamirle işârette bulunmak mümkün iken "günahkârlar"ın açıkça zikredilmesi, onlar aleyhine içinde bulundukları küfürle birlikte günahkârlıklarını da tescîl etmek içindir.

"يَوْمَئِذٍ (o gün)" kelimesi, te'kid için tekrarlanmıştır. Allah Teâlâ onların taleb ettikleri şeyin mutlaka gerçekleşeceğini, fakat onunla hoşlanmadıkları bir şekilde karşılaşacaklardır. Çünkü onlara bir müjde yoktur. Bilakis uyarma, korkutma ve azâb etme vardır. Mü'minlerin durumu ise bunun aksinedir. Çünkü melekler onların üzerine inerler, onları müjdelerler ve ***"Korkmayın, mahzun olmayın"*** (bk. Fussılet, 41/30) derler.

Âyetin mânâsı, "Kıyâmet gününde Mekkeli kâfirlere hiçbir müjde yoktur." demektir

"*Ve:"* günahkâr kâfirler melekleri gördükleri zaman: *"(Size, sevinmek) yasaktır, yasak! diyeceklerdir.*" Araplar düşmanla ve kötü bir hücumla karşılaştıklarında derlerdi. Buna göre mânâsı şöyledir: Onlar kendilerine meleklerin inmesini istiyorlar ve bunu teklif ediyorlar, fakat kıyâmet gününde melekleri gördüklerinde onlarla karşılaşmaktan şiddetle kaçınır ve hoşlanmazlar ve "*(Size, sevinmek) yasaktır, yasak!*" derler. Halbuki onlar bu sözü bir belâ isâbet ettiğinde onun şerrinden Allah'a sığınıp onunla karşılaşmalarını engellemesini istemek, bu kötü duruma mâni olup belânın kendilerine isâbet etmemesini sağlamak için söylerlerdi.

Zâdü'l-(mesîr)'de şöyle rivâyet olunmuştur: "Kâfirler haram aylarda korktukları birini gördüklerinde "Yasaktır, yasak!" diyerek o kimseye haram aylarda bulunduklarını hatırlatmak isterler ve onun şerrinden emîn olurlardı. Mahşerde de bu kelimeyi

söyleyerek kıyâmetin şiddetinin korkusundan kurtulacaklarını zannederler.
Denir ki: Kureyşlilerin karşısına bir kimse çıktığında ona "حَاجُورًا حَاجُورًا" derlerdi. Böylece o kimsenin kendilerinin Mekke ahâlisinden olduklarını anlamasını ve zarar vermekten vazgeçmesini isterlerdi. Allah Teâlâ ise onların bu sözü kıyâmet gününde söyleyeceklerini, fakat hiç bir faydasının olmayacağını haber vermiştir.

وَقَدِمْنَا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾

23. Onların yaptıkları her bir *(iyi)* işi ele alırız, onu saçılmış zerreler hâline getiririz *(değersiz kılarız)*.

"اَلْقُدُومُ (gelmek)" sefere çıkan bir kimsenin bir müddet sonra dönmesinden ibârettir. "اَلْهَبَاءُ" ise pencereden düşen güneş ışığında görülen toz zerreleri demektir. Allah Teâlâ onların ve dünyada işledikleri sıla-i rahim, muhtaç olana yardım etmek, misâfir ağırlamak, köle âzâd etmek, yetime ikramda bulunmak gibi îmanla birlikte yapmış olsalar sevap elde edecekleri iyilik nevinden amellerinin durumunu şöyle bir misalle anlatmıştır. Bir topluluk sultanlarına muhâlefet edip başkaldırmış, sultan da onların sâhip oldukları ev, arâzî ve benzerlerine kasdetmiş, onları darmadağın etmiş, tamamen ortadan kaldırmış ve geride onlardan hiç bir iz bırakmamıştır.
Buna göre mânâ şöyledir: Biz onların amellerine yönelip ele alırız. Kabûlü için gerekli şart olan îman bulunmadığından onların tamamen geçersiz olduğunu ortaya koyarız.
Aslında ortada bir şeye gelmek/yönelmek/ele almak ve benzeri bir durum yoktur. Bu sadece söz konusu durumu bir benzetme ile açıklamaktan ibârettir. Benzer durumlarda kelimeler aslî mânâlarında kullanılır.
Müşriklerin geçersiz kılınan amelleri önemsiz ve değersizliğini ifâde etmek için toza benzetilmiştir. Sonra da bunların saçılıp savrulduğu, bir araya getirilmesinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır.
Burada bid'at ehlinin riyâ ile karışık halde hevâlarına uyarak işledikleri amellerinin hiç bir izinin olmayacağına ve onlardan hiç bir haber işitilmeyeceğine işâret vardır.
Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

İşittim ki henüz bâliğ olmamış bir çocuk oruç tutmuştu.
Yüz türlü sıkıntı içinde kuşluğa kadar sabretti.
Dadısı, gözüne bu küçücük çocuğun ibâdeti büyük göründüğünden,
Onu o gün mektebe götürmedi.
Annesi babası yüzünü gözünü öptüler;
Başına altınlar, bademler saçtılar.
Öğle vakti olunca

Çocuğun midesi yanıp tutuşmaya başladı.
İçinden, "Birkaç lokmacık yerim;
Görmedikten sonra annem babam ne bilecekler" dedi.
Çocuk babasına, âilesine yaranmak istiyordu; gizlice yedi.
Görünüşte orucu tam tutmuş oldu.
Sen Allah'ı düşünmedikten sonra
Namaza abdestsiz dursan kim farkına varır?
Şu hâlde şu ihtiyar, o çocuktan daha cahildir
Ki halka gösteriş yapmak için ibâdet eder.
Ve halkın gözü önünde uzun uzun kıldığı
O namaz, cehennemin anahtarıdır.
Tuttuğun yol Hakk'a değil de başka yere gidiyorsa,
Seccâdeni ateşe koyacaklardır.

GERÇEK MÜLK (HÜKÜMRANLIK) ALLAH'INDIR

اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَاَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ
السَّمَاۤءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰۤئِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ۜ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾

24. O gün cennetliklerin kalacakları yer çok huzûrlu ve dinlenecekleri yer pek güzeldir.

25. O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir.

26. İşte o gün, gerçek mülk *(hükümranlık)* çok merhametli olan Allah'ındır. Kâfirler için de pek çetin bir gündür o.

"O gün" yâni müşriklere hiçbir sevinç haberi/müjde olmayan, onların "(Size, sevinmek) yasaktır, yasak!" dedikleri ve amellerinin saçılmış zerreler hâline getirildiği günde *"cennetliklerin"* yâni mü'minlerin *"kalacakları yer çok huzûrlu"* dünya nimetlerinden faydalanan müşriklerin yerlerinden daha hayırlıdır. Âhirette müminlerin meskenleri, kâfirlerin dünyadaki konaklarından daha güzeldir.

"اَلْمُسْتَقَرُّ" oturmak ve konuşmak için pek çok vakit karar kılınan/kalınan yer demektir.

Cennetliklerin üstünlüğünün kâfirlerin âhirette içinde bulundukları duruma göre olması da mümkündür. Eğer "Cehennemin hiç bir hayrı olmadığı halde cennet ehli cehennem ehlinden kalacak yer bakımından nasıl hayırlı olur? 'Bal sirkeden daha tatlıdır' denilmez." diyecek olursan, şöyle cevap veririm: Daha önce geçtiği üzere ***"De ki: "Bu mu yoksa ebedî cennet mi hayırlı?"*** (el-Furkân, 25/15) âyetinde olduğu gibi bu ifâde onları küçük görme ve alay etme kabilindendir.

Cennetliklerin üstünlüğü mutlak olarak ziyade/fazlalık anlamında da olabilir. Yâni mü'minler hayrın zirvesindedirler demektir. "*Ve dinlenecekleri yer pek güzeldir."* ifâdesi de bu mukayeseye göredir. Yâni mü'minlerin dinlenecekleri yer kâfirlerin dünyadaki dinlendikleri yerlerden daha güzeldir. Kaylûle yeri olarak daha iyidir. Veya onlarla alay etmek anlamında mü'minlerin âhirette dinlenecekleri yer pek güzeldir, demektir. Ya da mü'minler kaylûle yapacak mümkün olan en güzel yerdedirler. "اَلْمَقِيلُ" kaylûle yapılan yer demektir. Kaylûle, sıcak havalarda günün ortasında yapılan istirahattir. Âyette kasdedilen ise hanımlarla birlikte istirahat edilen ve onlarla karşılıklı sohbet edilen yer demektir. Yoksa cennette ne sıcak ne de uyku vardır. Bilakis herhangi bir gaflet ve hisleri kaybetme olmaksızın mutlak istirahat söz konusudur. Aynı şekilde cehennemde de kâfirlerin istirahat edip uyuyacakları hiç bir yer yoktur. Bilakis

onlara sürekli azâb ve ebedî elem vardır.

"*Dinlenme/kaylûle yeri*" diye isimlendirilmesi şu sebeptendir: Kıyâmet günü cennet ehline cennetteki köşklerine yerleşene kadar gündüzün başlangıcından kaylûle vaktine kadar olan zaman gibi gelir geçer. Allah'a isyan edip hapsolunanlara ise bu müddet dünya senelerinden elli bin sene kadar uzar. Bundan Allah'a sığınırız.

Âyetteki "*pek güzel*" ifâdesinde cennet ehlinin dinlenecekleri yerlerin dünyadaki gelin evi gibi her türlü güzelliklerle ve süslerle bezendiğini remzetmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*O gün cennetliklerin"* yâni haşre îman edenlerin ve Allah'ın görüleceğine kesin olarak inananların *"kalacakları yer çok huzûrlu"* çünkü onların avâmının kalacakları yer cennet ve dereceleri, havâssının kalacakları yer rubûbiyyet ve Hakk'a yakınlık makamıdır. Çünkü âyette "***O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzûrudur.***" (el-Kıyâme, 75/12) buyrulmuştur. *"ve dinlenecekleri yer pek güzeldir.*" Çünkü haşri inkâr edenlerin dinlenecekleri yer cehennem, mü'minlerin dinlenecekleri yer cennet, Hakk'ın huzûru ise Allah'a dönenlerin ve aşk ve cezbe ehlinin yeridir." Şu halde akıllı kimseye gereken âhirette kalacak yer ve dinlenecek yüce mekân kazanmaya çalışmaktır.

Şeyh Hicâzî bir gece sürekli olarak "***Genişliği gökler ve yer kadar olan cennet***" (Âl-i İmran, 3/133) âyetini tekrar edip duruyor ve ağlıyordu. Ona: "Benzerinde pek ağlanmayan bir âyet seni ağlattı." denildi. Çünkü bu âyet cennetin genişliğini açıklamaktadır. Bunun üzerine Şeyh Hicâzî: "Benim orada bir ayak koyacak kadar yerim olmazsa cennetin genişliğinin bana faydası yok." dedi.

Bir hadiste *"Geniş ev, iyi komşu ve uysal binek kişinin saâdetindendir."*[202] buyrulmuştur. Bir kimseye zenginlik hakkında sorulunca: "Evlerin genişliği ve yiyeceğin devamı zenginliktir." dedi. Hiç şüphesiz dünya saâdetlerinin tamamı âhiret saâdetini hatırlatır. Binaenaleyh akıllı kişi alçak dünyanın kendisini aldatmadığı kimsedir.

Mesnevî'de der ki:

Renk, koku ve mekân övüncü,
Ancak çocukları sevindirip aldatır
Sultanımız nereyi mesken tutmuşsa,
İğne deliği kadar bile olsa bizim için ovadır
Ay misâli Yûsuf'un olduğu yer
Kuyunun dibi bile olsa cennettir

Ârifin cenneti temiz olan kalbi ve onda bulunan ma'rifetullahtır. Nitekim **Yahyâ b. Muâz Râzî:** "Dünyada öyle bir cennet vardır ki ona giren cennete arzu duymaz." deyince, ona: "O nedir?" denildi. O da: "Ma'rifetullahtır" diye cevap verdi.

Allah sana güzel bir sûret, güzel bir ahlâk verdi
Gel, şu ma'rifeti de sana lutfetsin

Kanın, pâk olan nefesle miske döner
Ola ki beden canı da pâk olur, temizlenir

وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَٓاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْز۪يلًا ﴿٢٥﴾

25. O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir.

"O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak" yâni gökyüzünün bulutlarla açıldığı günü hatırla!

"اَلْغَمَامُ" bulut demektir. Güneş ışığını örttüğü için bulutlara bu isim verilmiştir. "اَلْغَمُّ" bir şeyi örtmek anlamındadır. Yâni bulutların gökyüzünden doğuşu sebebiyle gökyüzü yarılacak demektir. ***"Onlar ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler?"*** (el-Bakara, 2/210) âyetinde zikredilen bulutlar bu bulutlardır. Denilir ki: Bu, sis gibi ince beyaz bir buluttur. Bu bulut sadece İsrâiloğulları için indirilmiştir. Yâni bu, Tih çölünde İsrâiloğullarına gölgelik eden buluttur.

Ebü'l-Leys der ki: "اَلْغَمَامُ" yedi kat semânın üzerindeki beyaz bulut gibi bir şeydir. Nitekim bir hadîste: *"Mazlûmun duâsı gamâm/bulut üzerine yükseltilir."*[203] buyrulmuştur." **Nesefî** (r.h.) da şöyle der: "اَلْغَمَامُ" yedi kat semânın üzerinde kalınlığı yedi gök kadar olan beyaz bir buluttur. Allah bugün onu kudretiyle tutar. Onun ağırlığı da gökler kadardır. Allah gökleri parçalamak istediğinde o bulutun ağırlığını gökler üzerine bırakır ve gökler dağılıp parçalanır. İşte âyette anlatılan budur: *"O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile"* onların ağırlığı ile *"yarılacak"* o bulutun ağırlığı sebebiyle gökler parçalanır. Bulut görünür ve göklerden çıkar. Melekler de onun içindedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Melekler bölük bölük indirileceklerdir."* Meleklerin indirilmesi hayret verici bir durumdur, alışılagelmiş bir indirme değildir. Denilir ki: Gökler teker teker parçalanır, melekler de kulların amel defterleriyle birlikte bu bulutun içinde iner.

Bir rivâyete göre dünya semâsı parçalanır, dünya semâsının melekleri dünyadaki insanlar ve cinler gibi dünyaya inerler. Yeryüzü halkı onlara "Rabbimizin hesâba çekme emri geldi mi?" derler. Onlar "Hayır, yakında gelecek" derler. Sonra ikinci semânın melekleri, yeryüzündeki melekler, insanlar ve cinler gibi inerler. Sonra sırasıyla yedinci kat semânın melekleri ininceye kadar her semânın melekleri böyle inerler. Sonra bulut ortaya çıkar. Bu bulut yedi kat semâ üzerindeki beyaz bulut gibidir. Bundan sonra da hesâp emri iner. İşte "*O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak*" âyeti buna işâret etmektedir. Ancak yeryüzünün dünya semâsına kıyâsen çöldeki bir halka gibi olduğu sâbit olmuştur. Kürsîye ve arşa kıyasen durum nasıl olur, bu yerlerin meleklerinin hepsini yeryüzü nasıl içine alır düşün! **Şeyhzâde**'nin *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Allah kıyâmet günü yeryüzünü deri gibi uzatır ve genişler.

Gökyüzü kubbeli olmakla birlikte göklerden birisi yok olup indikçe yeryüzü o miktarda genişler. Böylece yeryüzünün çevresi melekler için yeterli olur. Meleklerin ince latîf varlıklar olduğu sâbittir. Bu sebeple insanların sıkışması gibi onlar arasında bir sıkışıklığın olması düşünülemez.

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِۜ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾

26. İşte o gün, gerçek mülk *(hükümranlık)* çok merhametli olan Allah'ındır. Kâfirler için de pek çetin bir gündür o.

"İşte o gün, gerçek mülk (hükümranlık) çok merhametli olan Allah'ındır." İşte o gün ezici saltanat ve küllî hâkimiyet sûreten ve mânen aslâ zevâli olmayacak şekilde Allah'ındır. Sürekli olarak Rahmân için sâbit bir saltanattır. Mülkün "*gerçek mülk*" şeklinde kayıtlanması kıyâmet gününde mülkün yalnızca Allah'a mahsûs olduğunu ifâde etmek içindir. Fakat dünyada diğer varlıkların az da olsa görünürde bir tasarrufu ve saltanatı vardır.

İddiacılar mahşerde
Mâlikiyet dâvâsı güdemezler.

"Kâfirler için de pek çetin bir gündür o." O gün kâfirler için korkunun şiddetinden şiddetli ve zor bir gündür. Mü'minlere ise Allah Teâlâ'nın ihsânı ile o gün kolay bir gün olacaktır. Bir hadiste: *"Kıyâmet günü mü'mine dünyada kıldığı bir farz namazdan daha hafif olacak şekilde kolay olacaktır."*[204] buyurmuştur. Hâsılı kâfirler, dünya nimetlerine kolayca nâil olduktan sonra cehenneme girip cennetlerden mahrûm kaldıkları için o günü çok zor ve sıkıntılı göreceklerdir. Îmân, taleb, ciddiyet ve gayret ehli ise cennet nimetlerine ve Rahmân'a kavuşmaları sebebiyle o günü kolay bulacaklardır. Çünkü dünyada zorluğa razı olmuşlar, kolayı terk etmişler ve zorlukla birlikte bir kolaylığın geleceğine kesin olarak inanmışlardı.

Sehl Sa'lûkî'nin karşısına hamam külhanından simsiyah pejmürde elbiseler içinde bir yahudi çıktı ve şöyle dedi: "Siz dünyayı mü'minin hapishânesi, kâfirin cenneti olarak görmüyor musunuz?" Sehl: "Açıkça öyle görüyoruz. Sen Allah'ın azâbına dûçar olduğun zaman burası senin cennetin olacak. Ben de Allah'ın nimetlerine nâil olduğumda burası benim zindanım olacak." dedi. Orada bulunanlar onun sözüne hayret ettiler.

Şiblî (r.h.)'a: "Dünyada meşguliyetler, âhirette ise korkular var. O halde kurtuluş ne zaman?" denildi. O da: "Dünyanın meşguliyetlerini terk et, âhiretin korkularından emin olursun." dedi. Ne mutlu dünya talebinden ve arzularından yüz çevirip onlara aldanmayan ve dünya nimetlerine iltifat etmeyen topluluğa! Çünkü şöyle denilmiştir:

Bu dünya cîfedir, murdardır ve değersizdir
Böyle murdar bir şeye niye haris olayım?

Cennetü'l-me'vâ'nın kemerinde şöyle yazılıdır: "Dünyanın naz ve edasını satın alanın vay hâline!" Kalblerinden mâsivâ sevgisinin kökünü söken ve murâd edilen kolaylığa ulaşana kadar nefislerini cihadın şiddetli sıkıntılarının karşısına diken kimselere ne mutlu!

Âyette münkirlerin kıyâmet günü zorlukla karşılaşmalarının sebebinin Allah dostlarından nefret ettirip uzaklaştırmak ve mal, maaş, yardım ve benzerleri konusunda genişlik elde etmek niyetiyle herkesin yüzünü kendilerine çevirmek için dünyada iken onların şerefine dil uzatmaları olduğuna işâret vardır. Kıyâmet günü ise bütün mülkün Allah'a âid olduğunu, kendilerine ne bir zarar ne de fayda temin etmeye güç yetiremediklerini göreceklerdir. Şu halde yeniden ikrarda bulunmak ve îmânı yenilemek gereklidir. Nitekim bir rivâyette *"Lâ ilâhe illallah" sözüyle îmânınızı yenileyin."*[205] buyrulmuştur.

Eğer "Bu sözden îmânın eskiyeceği anlaşılmaktadır." denirse, şunu söylerim: Îmânın eskimesinin mânâsı mü'minin îman edilen şeye şevk ve incizâbının kalmamasıdır. Kelime-i tayyibeyi tekrar etmek Allah'a meyli, incizâbı, muhabbeti doğurur. Şu halde sâdık talibin Melik ve Müteâl olan Allah'dan ayrı kalmamak için bütün hallerde onu tekrar etmesi gerekir.

Aman Allah'tan ayrılmayayım da
Başka ne gelirse gelsin başıma.

Allah'tan ecel gelip ömür bitinceye kadar O'nun emrine sâdık kalmayı niyaz ederiz.

---

[202]. *Müsned*, III, 407
[203]. *Aclûnî*, I, 488
[204]. Hâzin, Lübâb, IV, 439; İst. 1319'dan ofset Beyrut ts.
[205]. *Müsned*, II, 359

KEŞKE FALANCAYI DOST EDİNMESEYDİM!

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا
﴿٢٧﴾ يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ
بَعْدَ اِذْ جَٓاءَنِي ۜ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ يَا
رَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ
نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ ۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

27. O gün, zâlim kimse *(pişmanlıktan)* ellerini ısırıp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım!

28. Yazık bana! Keşke falancayı *(bâtıl yolcusunu)* dost edinmeseydim!

29. Çünkü zikir *(Kur'an)* bana gelmişken o, hakîkaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı *(uçuruma sürükleyip sonra)* yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.

30. Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'an'ı büsbütün terk ettiler.

31. *(Rasûlüm!)* İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peydâ ettik. Hidâyet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.

"O gün, zâlim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırıp şöyle der:"

"اَلْعَضُّ" dişlerle bir şeyi ısırmak demektir. İki elini ısırmak pişmanlık sırasında böyle yaparlar. "Parmaklarını ısırmak, parmaklarını yemek, dişlerini yakmak ve benzeri deyimler öfke ve pişmanlıktan kinâyedir. Çünkü bu tür davranışlar öfke ve pişmanlık sonucudur. *el-Kevâşî*'de der ki: "Isırmak fiili ile gerçekten ısırmak ve yemek kasdedilmiş olabilir. Rivâyet edildiğine göre zâlim ellerini dirseklerine kadar yer. Sonra elleri yeniden zuhûr eder ve yine yer. Yaptığı aşırılık ve kusurlarına pişmanlıktan dolayı ellerini her zuhûr edişinde yer."

Yâni zâlimin hasretinin şiddetinden ellerini ısırdığı günü hatırla. Yâni şaşkınların yaptığı gibi dişleriyle elini ısırır.

Âyetteki zâlim kelimesi cins isim olup Ukbe b. Ebî Muayt da buna dâhildir. Çünkü Ukbe her yolculuktan gelişinde bir yemekli toplantı düzenler ve Mekkelilerden dilediği kimseleri yemeğe çağırırdı. Rasûlullah (s.a.) ile çok oturur ve O'nun sözlerini beğenirdi. Bir gün yine seferden dönünce ziyâfet düzenledi ve Rasûlullah (s.a.)'ı da yemeğe dâvet etti. Rasûlullah (s.a.) da bu dâvete katıldı. Ukbe, Rasûlullah (s.a.)'e yemeği sununca yemekten imtina etti ve "Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim

O'nun rasûlü olduğuma şehâdet edinceye kadar senin yemeğini yemiyeceğim." buyurdu. Onların yanından bir kimsenin hiçbir şey yemeden ayrılması onlara göre ayıp sayılırdı. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.)'in yemesi için ısrar etti, fakat O yemedi. Bunun üzerine Ukbe şehâdet getirdi, Rasûlullah (s.a.) de onun yemeğinden yedi.

Ukbe'nin dostu ve arkadaşı olan Übeyy b. Halef yemeğe katılmamıştı. Geldiğinde Ukbe ile Rasûlullah arasında geçenler ona haber verildi. Bunun üzerine Übeyy, Ukbe'nin yanına vardı ve "Ey Ukbe, demek atalarının dîninden vazgeçip yeni dîne yöneldin!" dedi. Ukbe: "Hayır, Allah'a yemin ederim ki dönmedim. Fakat bir adam yemeğime geldi, şehâdet edinceye kadar, yemeğimden yemekten imtina etti. Ben de onun bir şey yemeden evimi terketmesinden utandığım için şehâdet getirdim, o da yemekten yedi." dedi.

Bunun üzerine Übeyy: "Onun yanına gidip yüzüne tükürmedikçe, ona sövüp yalanlamadıkça ebediyyen senden hoşnud olmayacağım." dedi. Ukbe Rasûlullah'ın yanına gitti. Onu Dâru'n-nedve'de secde hâlinde buldu, Ubeyy'in dediklerini yaptı.[206] Allah Rasûlü'nün gönüller süsleyen yüzüne tükürdü. Bundan Allah'a sığınırız.

Esbâb-ı Nüzûl'de şöyle nakledilir: "Onun ağzının suyu yakıcı bir ateş şûlesine dönüştü, Efendiler Efendisi'ne ulaşamadı, kendisine geri döndü; yüzünün iki tarafı yandı. Yaşadığı müddetçe o yaralar görünürdü.

Mesnevî'de der ki:

Kim Hakk'ın mumuna püf derse,
Kendi ağzı yanar; mum söner mi hiç?
Deniz köpeğin ağzıyla pislenir mi hiç?
Güneş üflemekle söner mi hiç?

Bunun üzerine Rasûlullah, Ukbe'ye: *"Mekke dışında seninle karşılaşmayayım, yoksa başını kılıçla uçururum."* buyurdu.

Ukbe, Bedir harbinde esir alındı. Rasûlullah(s.a.), Hz. Ali (r.a.)'a veya Ensâr'dan Âsım b. Sâbit (r.a.)'a onu öldürmesini emretti, o da onu öldürdü. Rasûlullah, Uhud günü mübârezede Übeyy denen mel'ûnu kendi eliyle yaraladı. Übeyy, Mekke'ye dönerken yolda Serif'te öldü. Burası onun vasfına da uygundur. Çünkü o bir müsriftir.

Bir hadiste *"İnsanların en şerlisi bir peygamberi öldüren veya bir peygamberin öldürdüğü kimsedir."*[207] buyrulmuştur. Birincisinin sebebi şudur: Çünkü peygamberler tam bir yücelik üzeredirler. Onlara ancak insanların en düşükleri karşı durur. Bu sebeple alçak olan üstün olana düşmanlık edip saldırır. Zıtlık ve çekişme doruk noktasına ulaştığında öldürme gerçekleşir. Çünkü zıd zıddını yok etmeyi ister. İkincinin sebebine gelince o da şudur: Peygamberler yaratılmışlara şefkat üzerine yaratılmıştır. Dolayısıyla bir kimsenin kurtuluşundan ümit kesmedikçe ve hayâtının şakavetinin artmasına ve zararının yaygınlaşmasına sebep olduğuna kesin olarak inanmadıkça onu öldürmeye teşebbüs etmezler. Bu sebeple peygamberlerin onları öldürmesi rahmetin

hükümlerindendir.

Mesnevî'de der ki:

Dişin çürüdü mü, söküp at onu
O artık diş değildir, ey üstad
(Söküp at ki) vücûdun geri kalanına zarar vermesin.
O senindi, ama artık ondan kurtulmalısın

İnsânu'l-uyûn'da "Rasûlullah (s.a.) **Übeyy b. Halef** dışında ne daha önce ne de sonra bizzat kendi elleriyle hiç kimseyi öldürmemiştir" der.

"Keşke o peygamberle" Muhammed (s.a.) ile *"birlikte"* dünyada bu vartalardan kurtulmak için *"bir yol tutsaydım!"* Yâni O'na tâbi olsaydım ve O'nunla birlikte İslâm üzere olsaydım.

يَا وَيْلَتٰى لَيْتَن۪ي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَل۪يلًا ﴿٢٨﴾

28. Yazık bana! Keşke falancayı *(bâtıl yolcusunu)* dost edinmeseydim!

"Vah bana," "اَلْوَيْلُ وَالْوَيْلَةُ" helâk olmak demektir. "يَا وَيْلَتٰى" bir sızlanma ve üzüntü ifâdesidir. 'Ey benim helâkim gel, hazır bulun, işte şimdi senin gelme vaktindir' demektir. Aslında gelmesi beklenen akıllı kimselere nidâ edilip çağrılır. Ancak Araplar üzüntülerini göstermek için akletmeyen varlıklara da nidâ ederler.

"Ne olurdu, ben falanı dost tutmasaydım" "اَلْخَل۪يلُ", sevgi anlamındaki "اَلْخُلَّةُ" kökünden olup arkadaş mânâsına gelir. Burada kasdedilen cin ve insan şeytanlarından kim olursa olsun kişiyi dünyada yoldan çıkaran kimsedir. Bu ifâdenin kapsamına sözkonusu Übeyy de dâhildir.

el-Kâmûs'ta der ki: "Fulân ve fulâne kelimeleri isimlerden kinâyedir. Fülân kelimesi akıllı erkekler için kullanılan özel isimlerden kinâyedir. Fülâne kelimesi de kadınlar için kullanılan özel isimlerden kinâyedir."

لَقَدْ اَضَلَّن۪ي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَٓاءَن۪يۜ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ
خَذُولًا ﴿٢٩﴾

29. Çünkü zikir *(Kur'an)* bana gelmişken o, hakîkaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı *(uçuruma sürükleyip sonra)* yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.

"Çünkü" Allah'a yemin olsun ki *"zikir"* rağbet edilen ve korkulan herşeyi hatırlatan Kur'ân *"bana gelmişken"* Kur'ân'la amel ettikten ve Kur'ân'ın öğütlerine bir müddet riâyet ettikten sonra *"o, hakîkaten beni ondan saptırdı."* O azgınlık Kur'an'dan ve zikirden alıkoydu.

“*Şeytan”* yâni saptırıcı kimselerin dostluğuna, Rasûlullah (s.a.)’e muhâlefete ve Kur’ân’ı terk etmeye sevkeden İblis, kendisine itâat eden *“insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.”*

“خَذُولً”, terk etmesi çok olan demektir. Şeytan bir kimseyi helâke sürükleyinceye kadar dost edinir. Sonra onu terk eder ve hiç bir yardımda bulunmaz. Kendisine sâdık olan kimselerin durumu da böyledir. “اَلْخَذْلَانُ”, yardım edeceği zannedilen kimsenin yardımı terk etmesidir. Şeytanın yüzüstü bırakmakla vasfedilmesinde onun âhirette fayda vereceğine dâir dünyada vaadde bulunup istek uyandırdığına işâret vardır.

Bu cümle, kendisinden önceki açıklamalara dâir ya Allah Teâlâ tarafından ya da zâlim kimsenin sözünün devamı olarak bir ara cümledir.

Bu âyet, Allah’a isyan etme husûsunda bir araya gelmiş birbirini seven bütün topluluklar hakkında genel bir açıklamadır. Gerçek dostluk herhangi bir istek veya korku için değil, dinde olan dostluktur. Bu sebeple *“Allah yolunda kardeşler olun.”*[208] Yâni Rahmân’ın yolunda kardeşler olun, şeytanın yolunda değil, buyurulmuştur. Başka bir hadiste *“Kişi dostunun dini üzeredir. Binaenaleyh herbiriniz kimi dost edindiğine dikkat etsin.”*[209] buyurulmuştur. Yine Rasûlullah (s.a.) *“Mü’minden başkasıyla dost olma. Yiyeceğini de ancak müttakî yesin.”*[210] buyurmuştur.

Mâlik b. Dînar: “İyi kimselerle taş taşımak günahkârlarla hurma tatlısı yemekten daha hayırlıdır” demiştir.

Bazı kimseler bu âyetteki “*şeytan*” ile kötü dost ve arkadaşların kasdedildiğini söylemişlerdir. Bu kimselerin ‘şeytan’ diye isimlendirilmesi ise kendileri yoldan çıkmış ve başkalarını da yoldan çıkaran kimseler olmalarındandır. Kimde Allah’ı taleb yoksa o şeytandır. Hayvanlar gibi hatta daha da sapmıştır. Çünkü hayvanlar başkalarını hak yoldan saptırmazlar. Şeytânî olan ise hem sapmış hem de saptırıcıdır. **Ebû Bekir Muhammed b. Abdillah Hâmidî** (r.h.) der ki:

İnsanların hayırlılarıyla arkadaşlık et, onlarla karşılaştığında
Arkadaşların en hayırlısı iffetli olandır
İnsanlar dirhemler gibidir, onları ayırdım
Onların içinde gümüş de kalp para da gördüm.

Rasûlullah (s.a.): *“Sâlih arkadaş güzel koku satan attâr gibidir. Onun güzel kokusundan almasan da onun kokusu sana siner. Kötü arkadaş ise demirci gibidir. Ateşiyle seni yakmasa da kötü kokusu sana bulaşır.”*[211]

Bir grup insan Mekke’ye geldiler. Mekkelilere “Sizin beldenize geldik. İki günde hayırlılarınızı da şerlilerinizi de birbirinden ayırıp tanıdık.” dediler. Onlara “Bu nasıl oldu?” diye sorulunca: “Bizim hayırlılarımız sizin hayırlılarınıza, şerlilerimiz de şerlilerinize karıştı. Herkes kendine benzeyenle yakınlık kurdu.” dediler.

Hırsızlardan bir grup yakalandı. İçlerinden biri: “Ben onlara şarkı söylerdim, ben

onlardan değildim.” dedi. O kişiye: “Bir şarkı söyle bakalım.” denildi. O da Adiyy’in şu sözlerini şarkı olarak okudu:

Kişiyi sorma, onun arkadaşına bak!
Her dost dostuna uyar!

Ona “Doğru söyledin” denildi ve öldürülmesi emredildi.
Mesnevî de der ki:

Samed Allah’ın hakkı için kötü yılan kötü arkadaştan iyidir
Kötü yılan bir can alır, kötü arkadaş ebedî cehenneme sürükler
Ne mutlu nefsinden kurtulup bir dirinin varlığına bağlanan adama
Ölü ile ölen, dirilik kendisinden kaçan dirinin vay hâline!
Kur’ân’a sığınırsan, peygamberlerin ruhlarına karışırsın
Kur’an, peygamber halleridir; arı duru ululuk denizinin balıklarıdır
Kur’ân’ı kabul etmezsen, peygamberleri, velileri görmüşsün ne çıkar?
Hükümlerini kabul ile kıssalarını okursan, can kuşun kafeste daralır;
Kafeste hapis olan kuşun kurtulmayı istememesi bilgisizliktendir
Kafeslerden kurtulan ruhlar, önderliğe liyakatli peygamberlerdir
Onların sesleri, dinden gelir. “Senin kurtuluş yolun bu” derler
Biz bu daracık kafesten din ile kurtulduk, bu yoldan başka çaresi yok

Allah’tan kurtuluşumuzu ve bizi ihtisas erbâbına katmasını, her zaman ve her durumda Kur’ân ile amele muvaffak kılmasını niyaz ederiz.

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾

30. Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur’an’ı büsbütün terkettiler.

Bu âyet daha önceki “Bizimle karşılaşmayı ummayanlar dediler ki...” cümlesine atfedilmiştir. İkisi arasındaki âyetler ise parantez cümlesidir (mu‘teriza). Yâni onlar şöyle şöyle dediler. Onların son derece aşırı gidip taşkınlık yaptıklarını gördükten sonra bunu Rabbine iletmek üzere “*Peygamber”* Rasûl Muhammed (a.s.) “*der ki: Ey Rabbim! Kavmim”* Kureyş *“bu Kur’an’ı büsbütün terkettiler.*” Ona îman etmediler ve yüz çevirdiler.

Bu âyette mü’minin Kur’ân’la sıkça meşgul olması gerektiğine işâret vardır. Âyet-i kerîmenin nazmının zâhirine girmemek (büsbütün Kur’an’ı terk edenlerden olmamak) için Kur’ân’ı her gün ve her gece okuyup ezberlemek gerekir. Bir hadîste *“Kim Kur’ân’ı öğrenir ve mushafı bir yere asar, onunla meşgul olmaz ve açıp ona bakmazsa kıyâmet günü Kur’an boynuna dolanmış vaziyette gelir ve: “ Ey âlemlerin*

Rabbi! Senin bu kulun beni terk edilmiş bıraktı. Aramızda hükmünü ver!" der."[212] Bir kimsenin Kur'ân'dan bir âyet veya sûre ezberleyip de sonra unutması en büyük günahlardandır. Unutmak demek Mushaf'tan bile okuyamayacak hâle gelmektir. Nitekim *el-Kunye*'de böyle geçmektedir. Bir hadiste Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz ki bu kalbler demirin paslandığı gibi paslanır."* "Peki kalblerin cilâsı nedir?" diye sorulunca da: "*Kur'ân'ı tilâvet etmek ve Allah'ı zikretmektir.*" buyurmuştur.[213]

Dertli gönüllerin devâsı Kur'an'dır
Yaralı kalplerin şifâsı Kur'an'dır
Ne istersen Kur'an'ın nassından iste
Çünkü bütün ilimlerin hazînesi Kur'an'dır

Mesnevî'de der ki:

Saygısızlığından Şahnâme, Kelîle ve Dimne neyse Kur'an da odur sanan.
Hakikatle mecaz inâyet sürmesi insanın gözünü açtığında fark edilir
Koku duyusu olmayan için misk ile fışkı birdir
Hakk kelâmı okumadan amaç, kendini meşgul edip usançtan kurtulmaktır
Çünkü Hakk'ın sözü, usanç ateşini söndürüp dertlere devâ olur

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ ۗ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا
وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

31. ***(Rasûlüm!)*** **İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peydâ ettik. Hidâyet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.**

"*İşte biz böylece"* Ebû Cehl ve diğerleri gibi kavminin zâlimlerinden sana düşmanlar var ettiğimiz gibi önceki peygamberlerden *"her peygamber için suçlulardan"* kendi kavimlerinin mücrimlerinden *"düşmanlar peydâ ettik.*" İbrahim (a.s.)'a Nemrûd'u, Mûsâ (a.s.)'a Fir'avn'u, Îsâ (a.s.)'a yahudileri düşman kıldık. Dolayısıyla sen de onların sabrettikleri gibi sabret ki onlar gibi muzaffer olasın!

Allah bu âyette Rasûlullah (s.a.)'i teselli etmekte ve onu kendisinden önceki şerîat sâhibi, ilâhî vahyi tebliğle sorumlu olan peygamberlere uymaya sevk etmektedir.

Şeriatının yaygınlaşması ve onunla amel edenlerin çoğalması gibi bütün isteklerine ulaştırması bakımından "*Hidâyet verici ve"* bütün düşmanlarına karşı sana yardım etmesi bakımından sana *"yardımcı olarak Rabbin yeter.*" Dolayısıyla sana düşmanlık edenlere aldırma. Senin hükmün yeryüzünün her tarafına ve dünyanın en ücra köşelerine ulaşacaktır.

Âyet ibâresi ve işâreti ile her nebî ve velînin Allah'ın onu kendisiyle deneyip imtihan ettiği ve seçilmişliğinin şerefini ortaya çıkardığı bir düşmanı olduğuna delâlet etmektedir.

Ebû Bekir b. Tâhir (r.h.): "Peygamberlerin ve velilerin dereceleri kendilerine muhâliflerle ve düşmanlarla imtihan edilmeleri sebebiyle yükseltilmiştir" demiştir.

Bir hikmet için Cebrâil altın leğenden
Mûsâ'nın elini ateş dolu leğene götürdü

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki Allah Teâlâ talebinde sâdık her sıddîka eziyet etmesi için inadcı, huzûrdan kovulmuş bir düşman musallat eder. Sıddîk ise Allah yolunda onun ezâsına sabreder, onun sayesinde hilmini sınar ve Allah'ın hükmüne rızâ gösterir, Allah'ın imtihanına sabrederek hükmüne teslim olur. Allah'ın hükmüne teslim olma, her şeyi Allah'a havale etme ve O'na tevekküle muvaffak kılma nimetinden dolayı Allah'a şükreder. Böylece bu adımlarla Allah'a yürür (seyr ilallah), hatta bu kanatlarla Allah'ta Allah ile uçar. Nitekim Allah'ın peygamberlerini ve evliyasını terbiye husûsunda takip ettiği sünnetullah bu şekildedir. "***Allah'ın sünnetinde ise asla bir değişiklik bulamazsın.***" (el-Ahzâb, 33/62) Bir hadîste: *"Şâyet bir mü'min bir dağın zirvesine çıksa Allah ona mutlaka kendisine eziyet eden bir münâfığı musallat eder, mü'minde ecre nâil olur."*[214] Sonra Allah günahkâr, inadcı düşmanı düşmanlığı sebebiyle hak ettiği cezâyı tattırmadan bırakmaz. Rabbânî bir hadîste de şöyle buyrulmuştur: *"Kim benim velîme düşmanlık ederse bana harb ilan etmiştir"*[215] *"Arslanın yavrusunun intikamını aldığı gibi ben de dostlarımın intikamını alırım."*

Mantık ilminde zamanın en seçkini, riyazat ilminin farklı şubelerinde derinlemesine vukuf sâhibi Mevlânâ Mîr Cemâl adlı bir bilgin vardı. Kalenderler gibi yaşar, kepenek giyerdi. Namaz kılmazdı, haram şeyleri işlemekte son derece cesur, bir o kadar da hayâsızdı. Tasavvufu inkâr eder, sürekli evliyaullah hakkında kötü sözler sarfeder, onları kınardı. Onların hakkında edepsizce lâflar ederdi. Bir gün kendisi gibi üç öğrencisi ile **Mevlânâ Nâsıruddîn Etrârî**'nin meclisine geldiler. Söze başlamadan önce kepeneğin kolundan bir miktar esrar çıkardı ve ağzına koydu. Yutmak istedi, boğazı düğümlendi, nefes alamaz hâle geldi. Sonunda şeyh hazretlerinin emri üzerine sırtına iyi bir yumruk vurdular, o esrar boğazından fırlayıp meclisin ortasına düştü. Orada bulunanların hepsi gülüştüler, o da büyük bir mahcubiyetle meclisten ayrılıp rezil oldular. Artık kimse onların izine rastlamadı.

Mesnevî'de der ki:

Allah bir kimsenin perdesini yırtmak isterse, onu yermeye meylettirir
Halkın elbisesini pervasızca yırtanın kendi elbisesi yırtıldı da onlarınki sağlam kaldı

Birisi ağzını eğdi, Muhammed'in adını eğlenerek andı; ağzı çarpıla kaldı
Pişman olup, "Ey Muhammed! Ey lütuflar ve ledün ilmi sâhibi, affet!" dedi
Ben, bilgisizlikten eğlendim seninle. Oysa eğlenmeye layık ve müstehak olan bendim

---

[206]. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 250-251
[207]. Konevî, Şerhu'l-erbaîn, thk. H. Kamil Yılmaz, İst. 1990, s. 42
[208]. Bk. *Buhârî*, Edeb, 58; *Müslim*, Birr, 28
[209]. *Ebû Dâvûd*, Edeb, 16; *Tirmizî*, Zühd, 45; *Müsned*, II, 303, 334
[210]. *Ebû Dâvûd*, Edeb, 16; *Tirmizî*, Zühd, 56
[211]. *Müsned*, IV, 405, 408
[212]. İbn Hacer, Kâfî, III, 277
[213]. *Irâkî*, Muğnî, I, 281
[214]. İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII, 192
[215]. *Buhârî*, Rikak, 38; Mecmeu'z-Zevâid, II, 248

KALBİNE İYİCE YERLEŞTİRMEK İÇİN

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذٰلِكَ
لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ
بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًا ۜ ﴿٣٣﴾ اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى
جَهَنَّمَ ۙ اُو۬لٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ سَبِيلًا ۟ ﴿٣٤﴾

32. İnkâr edenler: “Kur’an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi?” dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık *(parça parça indirdik)* ve onu tane tane *(ayırarak)* okuduk.

33. Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, *(onun karşılığında)* sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim.

34. Yüzükoyun cehenneme *(sürülüp)* toplanacak olanlar; işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.

“İnkâr edenler: Kur’an ona” üç mukaddes kitap, yâni Tevrat, İncil ve Zebûr gibi *“bir defada topluca indirilmeli değil miydi?” dediler.”* Müşrikler, “Niçin Muhammed’e Kur’an topluca gönderilmedi?” dediler.

Bu istek hayret ve şaşkınlıktan kaynaklanan bir itirazdır. Çünkü Kur’ân’ın i‘câzı toptan veya parça parça indirilmek sûretiyle değişmez. Onlara Kur’ân’ın benzeri bir sure getirmeleri istenerek meydan okunduğunda bu uğurda bütün gayretlerini ve servetlerini sarfetmelerine rağmen bundan âciz kaldılar. Üstelik Kur’ân’ın parça parça inmesinde pek çok faydalar vardır. Bunların bir kısmına şöyle işâret edilmiştir:

“Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık” Yâni onların dil uzattıkları şekilde onu parça parça olarak indirdik ki bu parça parça indirme ile senin kalbini takviye edelim. Çünkü böyle indermede Kur’ân’ın nazmını ezberlemek, mânâsını anlamak, hükümlerini öğrenmek ve amel etmek kolaylaştırılmış olur. Görmez misin ki Tevrat bir defada indirildi, fakat İsrâiloğullarına onunla amel etmek zor geldi. Rasûlullah (s.a.)’e her konu ve olayla ilgili olarak inzal edilen her yeni vahiy onun kalb ve basîret gücünü artırmıştır.

Kısacası Kur’ân’ın parça parça indirilmesi diğer peygamberler arasında sadece bizim Peygamberimiz’e (a.s.) has kılınmış bir fazîlettir. Çünkü Kur’ân’ın indirilmesiyle O’nun nur saçan kalbinin Kur’ân ahlâkıyla ahlâklanması, Kur’ân’ın nûruyla kuvvet kazanması, Kur’ân’ın hakîkatleri ve ilimleriyle gıdalanması amaçlanmıştır. Bütün bu faydalar ancak Kur’ân’ın peyder pey indirilmesiyle kemâle erer. Nitekim yağmur gökten bir defada

boşansaydı, peyder pey yağdığındaki gibi ekinler ondan faydalanamaz, büyüyüp yetişemezdi.

"Ve onu tane tane (ayırarak) okuduk." "اَلتَّرْتِيلُ" ayırmak ve nefesi kesmeden hafif bir sükût ile bir kelimenin ardından diğerinin gelmesi demektir. Asıl anlamı dişleri birbirinden ayırmaktır. Buna göre mânâ şöyledir: Biz sana Kur'ân'ı parça parça, belirli bir süre içerisinde mesele mesele hâlinde yirmi veya yirmi üç senede indirdik ve okuduk.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًاۜ ﴿٣٣﴾

33. Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, *(onun karşılığında)* sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim.

"Onların sana getirdikleri hiçbir temsil" bâtıllıkta âdeta bir mesel olan, seni ve Kur'an'ı lekelemek için söyledikleri hiçbir ilginç ve garip soru *"yoktur ki, (onun karşılığında) sana doğrusunu"* yâni hak, sâbit, onların sorularını ibtal eden, dedikoduları ortadan kaldıran cevabı *"ve daha açığını"* hakkı, doğruyu ve hikmetin gereği olanı daha güzel açıklayıp izah edeni *"getirmeyelim."* Ey Muhammed! Müşrik Araplar sana niçin bir temsil getiremezler? Yâni senin peygamberliğini yalanlama ve Kur'an'ı ta'n etmek için söz söyleyemezler.

Bu onun haddi zâtında olabilecek güzelliğin en son noktasında olduğu mânâsınadır, yoksa onların getirdikleri temsilin genel olarak güzel olduğu, bunun da ondan daha güzel olduğu anlamında değildir. Çünkü onların soruları bâtıllıkta bir meseldir. Onun güzel olması nasıl mümkün olsun? Ancak olsa olsa onların iddiâlarına göre güzel ve iyi olabilir. Yâni onların iddiâsına göre soru güzel olur da cevap daha güzel oldu denilir.

"اَلتَّفْسِيرُ", kapalı olan bir şeyi açmak demektir.

Yâni onlar sana herhangi bir durumda sana bir mesel getirdiklerinde bizim sana hakkı getirme hal ve durumumuzun benzeri yoktur, eşsizdir. Bu âyet metin itibariyle kâfirlerin sorularının tamamının bâtıl olduğunu, bunlara verilen cevapların tamamının ise doğru olduğunu ifâde etmektedir. Âyet işâretiyle de onların sorularının da bâtıl olduğunu haber vermektedir. Çünkü Kur'ân'ın inzal edilmesi parça parça, peyder pey olmasaydı bu çirkin teklif ve önerileri ibtal etmek de mümkün olmazdı. Denilir ki: "Her peygambere kavmi bir söz söylediğinde bizzat o peygamber cevap veriyordu. Fakat Rasûlullah'a (s.a.)'e kavmi bir şey söylediğinde ise Allah onlara cevap vermektedir.

اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَۙ اُو۬لٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾

34. Yüzükoyun cehenneme *(sürülüp)* toplanacak olanlar; işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.

"Yüzükoyun cehenneme (sürülüp) toplanacak olanlar;" yâni cehenneme yüzüstü sürüklenerek ve çekilerek toplanırlar. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyâmet günü insanlar üç sınıf olarak haşredilir: Hayvan üzerinde, ayakları üzerinde ve yüzüstü olarak ."* Hz. Peygamber'e: "Yâ Rasûlallah! Yüzleri üzerine nasıl haşredilirler?" diye soruldu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): *"Onları ayakları üzerinde yürüten Allah yüzüstü yürütmeye de kâdirdir."* buyurdu.[216]

"İşte onlar," o kimseler *"yerleri en kötü"* mekânları en kötü mekândır. Mekânları, müminlerin dünyada sâhip oldukları meskenlerinden daha kötüdür. Halbuki onlar mü'minlere şöyle ta'n ederlerdi: ***"Hangi grup makâm bakımından daha iyi, meclis ve topluluğu daha güzeldir?"*** (Meryem, 19/73) Bunun üzerine Allah Teâlâ: O iki gruptan hangisinin ***"mekân bakımından kimin daha kötü olacağını bilecekler!"*** (Meryem, 19/75) buyurdu. İşin aslınının kendi takdirlerinin aksine olacağını müşâhade edecekler ve kendilerinin makam bakımından daha hayırlı olmadıklarını, mekân bakımından daha kötü olduklarını bileceklerdir.

"Yolları en sapık olanlardır." Herkesten yolları en yanlış olanlardır. Yolları çok eğri ve yanlıştır; yolları onları cehennem ateşine götürür. Burada onların yollarının en sapık olduğunun ifâde edilmesi mutlak olarak fazlalığı belirtmek içindir. Onlar doğru yoldan sapıklıkları en fazla olanlardır demektir. Onları tutuşturma/tahrik etme konusunda daha etkili olması için yerleri de en kötü kılınmıştır. Kezâ yollarının en sapık olmakla vasfedilmesi mübalağa ifâde etmesi için mecâzî isnad babındandır.

Bilesin ki onlar mü'minlerin yoldan saptığını söylüyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ onların sözlerini naklederek "***O halde biz veya siz, ikimizden biri, ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir.***" (Sebe', 34/24) buyurmuştur. Mü'minlerin yolu cennete, onların takip ettiği yol ise cehenneme ulaştırınca herkese bu iki grubun durumu belli olur.

Sâib der ki:

Bir rehbere ulaşmazlarsa, yolcular
Yolu kaybettiklerinin farkına varmazlar

Kıyâmet günü bunları ayıracak olan yalnızca Allah Teâlâ'dır. Çünkü Allah: "***Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar!***" (Yâsîn, 36/59) buyurur. Kâfirler büyüklük taslayıp yücelik iddiâ ettikleri ve Allah'a secde edip boyun eğmeye yanaşmadıklarından Allah onları yüzüstü haşreder. Mü'minler ise tevâzu gösterdiklerinden Allah onları seçkin kullarının üzerine yükseltir. Allah'a muhâlefetten kaçan ve onun emirlerine uymaya yönelen kimse kurtulur. Aksini yapan ise helâk olur. Allah'ın yakaladığı bir âsî nereye kaçabilir ki?

Ahmed b. Ebi'l-Havârî der ki: "Bir gün odamda oturuyordum. Baktım ki küçük bir

hizmetçi kız kapıyı tıklıyor. “Kapıda kim var?” diye seslendim. Kız: “Yolu öğrenmek isteyen bir câriye.” dedi. “Kurtuluş yolu mu yoksa kaçış yolunu mu?” dedim. Bunun üzerine kız: “Ey tembel, sus! Hiç kaçacak yol var mı? Efendisinin elindeki bir kul nereye kaçar?” dedi.”

Şu halde akıllı kimseye gereken dünyada en hayırlı, en iyi mekâna kaçmaktır ki âhirette en kötü mekândan kurtulsun. Dünyada en hayırlı yerler mescidler ve faydalı ilim meclisleridir. Çünkü oralarda ilâhî nefhalar, lütuflar vardır.

Molla Câmî şöyle der:

Koku alabilecek bir burnumuz yok
Yoksa vuslat gülşeninden hertür koku ulaşmakta

Allah’tan tevhid bahçelerinin esintilerini ve tefrîd bahçelerinin râyihalarını niyaz ederiz.

---

[216]. *Deylemî*, hadis no: 8782

İNSANLAR İÇİN BİR İBRET

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُٓ اَخَاهُ هٰرُونَ وَزٖيرًاۚ ﴿٣٥﴾
فَقُلْنَا اذْهَبَٓا اِلَى الْقَوْمِ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۜ فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمٖيرًاۜ ﴿٣٦﴾
وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةًۜ
وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمٖينَ عَذَابًا اَلٖيمًاۚ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۬ وَاَصْحَابَ
الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثٖيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ وَكُلًّا
تَبَّرْنَا تَتْبٖيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتٖٓي اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَاۚ بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾

35. Andolsun biz Mûsâ'ya Kitab'ı verdik, kardeşi Harun'u da ona yardımcı yaptık.

36. "Âyetlerimizi yalan sayan kavme gidin" dedik. Sonunda, *(yola gelmediklerinden)* onları yerle bir ediverdik.

37. Nuh kavmine gelince, peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde onları, suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir ibret yaptık. Zâlimler için acıklı bir azâb hazırladık.

38. Ad'ı, Semûd'u, Ress halkını ve bunlar arasında daha birçok nesilleri de *(inkârcılıklarından ötürü helâk ettik)*.

39. Onların her birine *(uymaları için)* misaller getirdik; *(ama öğüt almadıkları için)* hepsini kırdık geçirdik.

40. *(Rasûlüm!)* Andolsun *(bu Mekkeli putperestler)*, belâ ve felâket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır. Peki onu görmüyorlar mıydı? Hayır, onlar öldükten sonra dirilmeyi ummamaktadırlar.

"Andolsun" Allah'a yemin olsun ki *"biz Mûsâ'ya Kitab'ı"* Tevrât'ı *"verdik,"* Yâni Fir'avn ve kavmini denizde boğduktan sonra Mûsâ'ya Tevrât'ı indirdik demektir.

el-İrşâd'da der ki: "Mûsâ (a.s.)'a kitap verilmesi Fir'avn'ın helâk olmasından sonra olduğu halde ve diğer dokuz mûcize gibi onların helâkiyle doğrudan ilgisi bulunmamasına rağmen kıssanın başlangıcında kitabın verilmesiyle söze başlanması daha baştan Mûsâ (a.s.)'ın kemâlin doruk noktasına ulaştığını ve nihâî gayesi olan İsrâiloğulları'nı Fir'avn'un esâretinden kurtardığını ve onları Tevrat'ta bulunan hükümlerle Hakk'ın yoluna irşâd ettiğini bildirmek içindir.

"Kardeşi Harun'u da ona" ilâhî dâvette ve Allah kelimesini üstün kılma husûsunda *"yardımcı yaptık."* Hârun, Araplar tarafından kullanılmayan yabancı menşeli bir

isimdir. “وَزِيرٌ” ise yardımcı demektir. *el-Kâmûs*’ta der ki: “اَلْوِزْرُ” ağırlık, ağır yük demektir. Vezîr ise sultanın yükünü omuzlayan ve görüşleriyle ona yardım eden sultanın sırdaşıdır. Bazıları ise kendisine mürâcaat edilen ve görüşüne sığınılan vezirin, dağda kendisine sığınılan ve korunulan yer anlamındaki “اَلْوَزَرُ” kökünden geldiğini söylemiştir. Nitekim “كَلَّا لَا وَزَرَ (Kıyâmet gününde) ***sığınılacak bir yer yoktur***.” (el-Kıyâme, 75/11) buyrulmuştur. Ağırlık anlamında “اَلْوِزْرُ”, dağın ağırlığına benzetilmiştir. Bu kelimeyle ağırlık ifâde edildiği günah da ifâde edilir. Nitekim âyette “لِيَحْمِلُوا اَوْزَارَهُمْ ***kendi günahlarını taşımaları…***” (en-Nahl, 16/25) ve “وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ ***elbette kendi yüklerini (veballerini), kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar***” (el-Ankebût, 29/13) buyrulmuştur.

Eğer “Hârûn’un Mûsâ’nın vezîri olması, peygamberlikte ortak olmasına ters gibidir. Çünkü ona ortak olduğu zaman vezir olmaktan çıkar.” dersen, şöyle cevap veririm: “Vezîr olması, peygamberlikte ortak olmasına ters değildir. Çünkü bir konuda ortak olan iki kimse o husûsda birbirlerinin yardımcıları, vezirleridirler.

فَقُلْنَا اذْهَبَٓا اِلَى الْقَوْمِ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۜ فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْم۪يرًاۜ ﴿٣٦﴾

36. “Âyetlerimizi yalan sayan kavme gidin” dedik. Sonunda, *(yola gelmediklerinden)* onları yerle bir ediverdik.”

O zaman ikisine: *“Âyetlerimizi yalan sayan kavme”* Fir’avn ve kavmi olan Kıptîler’e *“gidin” dedik.”*

“*Âyetler*” Mûsa (a.s.)’ın elinde zâhir olan dokuz ayrı mûcizedir. Fir’avn ve kavmi, Mûsa ve Hârun kendilerine peygamber olarak gönderildiğinde “âyetleri yalan sayan kavim” olarak vasfedilmemiştir. Çünkü onların âyetleri yalanlaması, onların ızhâr edilmesinden sonradır. Âyetlerin ızhâr edilmesi, Mûsâ ve Hârun (a.s.)’ın gitmesinden sonra, onların gitmesi de bunun kendilerine emredilmesinden sonradır. Aslında onlar Rasûlullah (s.a.)’e hikâyeleri aktarılırken daha sonra anlatılacak olan yerle bir edilme sebeplerini açıklamak için “âyetleri yalan sayan kavim” olarak vasfedildiler. “*Âyetler*”den maksadın tekvînî âyetler, yâni Allah’ın dünyada yarattığı alâmetler olduğu da söylenir. Ya da “***Nuh kavmine gelince, peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde…***” âyetinde olduğu gibi “*âyetler*”in Mûsâ (a.s.)’dan önceki peygamberler ve peygamberlere verilen kitaplar olduğu da söylenir.

Fir’avn ve kavminin yalan sayması, “***âyetlerimize haksızlık ettiler***” (el-A‘râf, 7/103), “***Andolsun biz ona (Firavun’a) bütün (bu) âyetlerimizi gösterdik***.” (Tâhâ, 20/56) âyetlerinde olduğu gibi bazen âyetlerle ilgilidir; “***Böylece onları yalanladılar***” (el-Mü’minûn, 23/48) âyetinde olduğu gibi bazen de Mûsâ ve Hârun (a.s.) ile ilgilidir.

“Sonunda, (yola gelmediklerinden) onları yerle bir ediverdik.”

“اَلتَّدْمِيرُ”, bir şeyin üzerine helâkin gönderilmesi demektir. “اَلدَّمَارُ” ise helâk ederek kökünü kazımaktır. “اَلدُّمُورُ” ise hoşlanılmayan bir duruma girmek demektir. Âyet şöyle takdir edilebilir: Mûsâ ve Hârun (a.s.) onlara gitti ve kendilerine âyetlerimizin tamamını gösterdi. Onlar ise devamlı olarak o ikisini yalanladılar. Bu sürekli yalanlamanın ardından biz de onları gerçek mahiyeti anlaşılamıyacak şekilde hayret verici ve korkunç bir helâkle yok ettik. Sonra onları Kızıldeniz’de boğarak helâk ettik.

Allah Teâlâ kıssanın başını ve sonunu zikretmekle yetindi. Çünkü bununla maksad hasıl olmuştur. O da peygamberler göndermek sûretiyle hüccet ilzam etmek ve yalanlamaya karşılık da helâk etmektir.

Âyetteki fâ harfi, yalanlamanın sonucuna, yâni sürekli olarak yalanlamaya itibar edilerek takibiyye fâsıdır. Yoksa yerle bir etme, yalanlamadan uzun müddet sonradır.

وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً ۜ
وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا اَلِيمًا ۚ ﴿٣٧﴾

37. Nuh kavmine gelince, peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde onları, suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir ibret yaptık. Zâlimler için acıklı bir azâb hazırladık.

“Nuh kavmine gelince,” onları da yerle bir ettik *“peygamberleri”* yâni Nûh’u ve ondan önceki Şît ve İdrîs gibi peygamberleri veya bütün peygamberler tevhid ve İslâm üzere ittifak ettiklerinden onu yalanlamak hepsini yalanlamak demek olduğundan yalnız Nûh’u *“yalancılıkla itham ettiklerinde onları,”* tûfan ile *“suda boğduk”*

Böylece onların nasıl yerle bir edildikleri açıklanmaktadır.

Denilir ki: Nûh (a.s.) kavmini kendisine ve kendisinden sonraki peygamberlere îman etmeye çağırıyordu. Nûh’u yalanlayınca bütün peygamberleri de yalanlamış oldular. Nitekim her peygamberin kavminden Rasûlullah (s.a.)’in zamanına erişecek olurlarsa O’na îman etmelerine dâir söz aldıkları sâbittir.

“Ve kendilerini” yâni suda boğulmalarını veya kıssalarını *“insanlar için”* gören veya işiten herkesin ibret alacağı büyük *“bir ibret”* bir nişan ve bir hikâye *“yaptık”* âhirette *“zâlimler”* o suda boğulanlar *“için”* başlarına gelen dünya azâbından başka *“acıklı”* acı ve dert veren *“bir azâb hazırladık.”*

Zamirle işâret edilmesi gereken bir yerde onların açıkça ‘*zâlimler*’ olduğunun ifâde edilmesi, zulümlerini tescîl etmek, küfür ve yalanlama konusunda haddi aştıklarını bildirmek içindir.

وَعَادًا وَثَمُودَا۬ وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَث۪يرًا ﴿٣٨﴾

38. Âd'ı, Semûd'u, Ress halkını ve bunlar arasında daha birçok nesilleri de *(inkârcılıklarından ötürü helâk ettik)*.

"Âd'ı," Hûd (a.s.)'ı yalanlayan Âd kavmini *"Semûd'u,"* Sâlih (a.s.)'ı yalanlayan Semûd kavmini *"Ress halkını"* helâk ettik.

"اَلرَّسُّ", kuyu demektir. Etrafı taş ve tuğlayla örülmemiş her kuyuya "اَلرَّسُّ" denir. Nitekim *el-Keşşâf*'ta "اَلرَّسُّ" etrafı örülüp yapılmamış kuyudur" der. *es-Sıhâh*'ta olduğu gibi *el-Kâmûs*'ta da "اَلرَّسُّ"in etrafı örülmüş kuyu olduğu zikredilmiştir.

Ress halkı putperest bir topluluktu. Allah Teâlâ onlara Şuayb (a.s.)'ı peygamber olarak gönderdi. Fakat onlar Şuayb (a.s.)'ı yalanladılar. Su içtikleri ve hayvanlarını suladıkları etrafı çevrilmemiş kuyularının başında dururlarken kuyu çöktü. Memleketleri, hayvanları ve mallarıyla birlikte yerin dibine batırdı, böylece hepsi helâk oldular.

el-Kâmûs'ta der ki: "Ress, Semûd kavminden geri kalan kimselere âid bir kuyu idi. Onlar peygamberlerini yalanladılar ve bir kuyunun içine koyup gizlediler." Peygamberlerine yaptıkları bu muâmele sebebiyle kendilerine *'ashâbu'r-ress'* denildi. Ress masdardır. Peygamberleri ise Hanzala b. Safvân idi. **İbn Kesîr**'in zikrettiğine göre o, Mûsa (a.s.)'dan önce gönderilmiş bir peygamberdi.

Ress halkı peygamberlerini kuyuya atıp gizlediklerinde kuyunun suyu çekildi ve kurudu. Suya doyduktan sonra susuz kaldılar. Ağaçları kurudu ve meyve vermez oldu. Halbuki daha önce kuyunun suyu bütün arazilerini sulamaya yetiyor ve susuzluk çekmiyorlardı. Bir arada yaşarken yalnızlığa mahkum oldular, yek vücut iken ayrılığa düştüler. Çünkü onlar putlara tapanlardandılar. Allah Teâlâ onlara büyük, uzun boyunlu, rengârenk bir kuşu musallat etti. Avlanmak istediğinde onların çocuklarına saldırır ve kapıp götürürdü. Onlardan birini kaptığında batı tarafına götürürdü. Boynunun uzunluğu ve batıya doğru gitmesi sebebiyle ona *'Anka-i Muğrib'* yâni batıran, yok eden anka denilmiştir.

Kâşifî der ki: "Peygamber şöyle duâ etti: "Ey Rabbim! Bu kuşu al ve neslini yok et." Peygamberin duâsı kabul oldu, o kuş yok oldu. Artık adı dışında ondan bir haber ve bir iz kalmadı. Bulunmayan şeyler için o darbımesel olarak söylenir."

Mürüvvet kalktı, vefâ da yok oldu
"Anka" ve "kimya" gibi ikisinden sadece bir ad kaldı

Lemeât müellifi, bunun gibi aşktan iz ve eser kalmadığını şöyle ifâde eder:

Âşıkım ben, iki âlemde de yerim belli değil
Mağrib Ankasıyım, nişânım mevcut değil

“اَلْعَنْقَاءُ الْمُغْرِبُ وَعَنْقَاءُ مُغْرِبٍ وَمُغْرِبَةٍ وَمُغْرِبٍ” ismi bilinen fakat varlığı olmayan bir kuştur ya da uzak yerlere uçabilen büyük bir kuşun adıdır. Veya hiç bir mânâ ifâde etmeyen lafizlardandır. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle geçmektedir. Daha önce geçtiği üzere onu kuyuya kapattılar. Hanzala’nın uzun bir müddet sonra kuyunun içinde bulunduğunda elinin başındaki yaranın üzerinde olduğu, eli kaldırılınca kanının aktığı, eli serbest bırakılınca derhal yaranın üzerine döndüğü söylenir.

Ress halkının kadınları lezbiyen bir kavim olduğu söylenir. İblîsin kızı Dilhât onların yanına geldi ve kadınlarla ilişkide bulunup onlara bunu öğretti. Allah da onlara gecenin başlangıcında bir yıldırımı musallat etti, gecenin sonunda yerle bir oldular. Güneşin doğmasıyla birlikte bir ses koptu ve onların hepsi öldüler.

Bir rivâyete göre “*Erkeklerin erkeklerle, kadınların da kadınlarla yetinmesi/ilişkiye girmesi kıyâmet alâmetlerindendir.*”[217] İşte sevicilik budur. Merfû bir hadîste: “*Kadınların sevicilik yapması onların zinasıdır.*”[218] buyrulmuştur.

Denilir ki Ress halkı kendilerine gönderilen bir peygamberi yalanlayan ve onu içi dar bir kuyuya hapseden bir topluluktu. Kuyunun ağzına ancak kalabalık bir grubun kaldırabileceği büyük bir kaya koydular. O peygambere içlerinden sadece zenci bir köle îman etmişti. Köle dağa gider, odun toplar ve sırtında taşırdı. Sırtındaki yükü satıp parasıyla yiyecek satın alır, sonra kuyunun başına gelip kayanın kenarlarından peygambere yiyecek atardı. Yıllar böylece akıp geçti. Sonra Allah Teâlâ o kavmi helâk etti. Allah bir melek gönderdi ve taşı kaldırıp peygamberi kuyudan çıkardı. Siyah kölenin kayayı kaldırdığı da söylenmiştir. Allah ona kayayı kaldırma gücü verdi. Köle bir ip sarkıtıp peygamberi kuyudan çıkardı. Allah peygambere o kişinin cennette refîki olduğunu vahyetti. Bir hadîste “*İnsanlardan cennete ilk giren kimse siyah bir köledir.*”[219] buyrulmuştur. Hadîste kasdedilen bu köledir.

Ali bin Hüseyin b. Zeynelâbidîn babasından şöyle rivâyet eder: “Benî Temîm kabilesinden bir adam mü’minlerin emîri Ali’nin (r.a.) huzûruna geldi ve şunları sordu: “Ey mü’minlerin emîri, bize Ress ashabından haber ver; onlar hangi kavimdendiler, hangi asırda ve bölgede yaşadılar? Onların meskenleri nerededir? Padişahları kimdir? Allah Teâlâ onlara peygamber gönderdi mi, göndermedi mi? Onları neyle helâk etti? Biz Kur’an’da onların bahsini okuyoruz, ama Ashâb-ı Ress topluluğuna dâir ne bir hikâye anlatılmış ne de durumlarıyla ilgili bilgi verilmiş.”

Mü’minlerin emîri **Hz. Ali** (r.a.) şöyle cevap verdi: “Ey Temimli kardeş! Öyle bir soru sordun ki senden önce kimse bana böyle bir soru sormadı. Benden sonra onların hikâyesini kimseden işitemezsin. Onlar İsrâiloğulları arasında yaşayan bir kavimdi. Davud’un (a.s.) oğlu Süleyman’dan (a.s.) önce çamfıstığı ağacına taparlardı. Yâfes b. Nuh’un dikmiş olduğu o ağaç, bilinen çeşmenin kenarındaydı ve o çeşmenin dışından çıkan bir nehir, nehrin kenarında da on iki şehir vardı. Nehrin adı Ress’ti. Doğu beldelerinde, devrinde o nehirden daha büyük ve heybetli bir nehir, şehirlerinden daha mâmur bir şehir yoktu. Şehirlerin en büyüğüydü, adı İsfendâbâd’dı. Padişahları Nemrud

b. Ken'an neslindendi ve o şehirde yerleşmişti. Fıstık ağacı o şehirdeydi.

İnsanlar o ağacın tohumunu on iki şehre götürdüler. Her bir şehirde fıstık ağacı büyüdü. Şehir halkı o ağacı mâbudları kabul ettiler. İlk fıstık ağacının altındaki çeşmeden kimsenin su içmesine veya götürmesine izin verilmezdi. "O ilâhlarımızın hayat kaynağıdır. Kimseye onların hayâtından bir şey eksiltmek uygun değildir." derlerdi. Halk su içmek istediğinde Ress nehrine giderdi. Her ay şehir halkı fıstık ağacının altında toplanır, ağacı süs ve renkli elbiselerle süsler, kurbanlar keser, büyük bir ateş yakıp kurbanları üzerine atarlardı. Dumanlar göğe yükselip karanlıkta gökyüzünü göremez olduklarında secdeye kapanırlar, yalvarıp yakararak ağaca yönelirlerdi. Ağacın ortasından şeytan "Ben sizden razı oldum. Gönlünüz hoş, gözünüz aydın olsun." diye seslenir; şeytanın sesini işiten halk başlarını kaldırır, sevinç ve neşeyle şarap içerek geceyi geçirirlerdi. Mabudlarının kendilerinden razı olduklarını ifâde etmek isterlerdi.

Böyle bir hayat süren topluluğun şirki ve küfürleri gün geçtikçe arttı, inad ve isyanları fazlalaştı. Hak Teâlâ İsrâiloğulları'ndan Yehûda b. Yâkub neslinden bir peygamber gönderdi. Uzun zaman onları doğru yola dâvet etti. İnanmadılar, şirkleri ve küfürleri arttı. Peygamber Allah'a yalvardı, ve onlara şöyle bedduâ etti: "Ya Rabbi, kulların beni yalanlamaktan ve seni inkâr etmekten başka bir şey kabul etmediler. Zararı da faydası da olmayan bir ağaca tapıyorlar. Artık sen onlara kudreti ve kuvvetini göster." Peygamberin bu bedduâsı üzerine ağaçların tamamı kurudu. Bütün uğursuzlukların o peygamber yüzünden başlarına geldiğini, peygamberlik davası güdüp ilâhlarının kusurlarını aradığı için bunların olduğunu düşünerek peygamberi yakaladılar ve büyük bir kuyuya attılar.

Rivâyet edildiğine göre içi boş ve geniş kamışlar yaptılar ve kuyuya uzatıp su çektiler. Nihâyet (peygamberin duâsıyla) kuyu kurudu. Peygamberi daha uzak bir kuyuya götürdüler, içine atıp üzerine büyük bir taş koydular. Kamışları kuyudan çıkardılar. Aralarında, "Bakalım ilâhlarımız bizden hoşnud mu? Çünkü kusurlarını arayan peygamberi helâk ettik." diye konuştular.

Peygamberleri o korkunç yerde Allah'a yalvarıp yakardı, şöyle dedi: "Efendim, Mevlâm, yerimin darlığını, çektiğim sıkıntının çetinliğini görüyorsun. Gücümün zayıflığına ve çaremin azlığına bakıp merhamet et, rûhumu almakta acele et ve dâvetime icâbeti geciktirme." Nihâyet o peygamber (a.s.) vefât etti. Allah Cebrâil'e şöyle buyurdu: "Benim hilmim bu kullarımı aldanışa sevk etti, mekrimden emin oldular, benden başkasına taptılar ve rasûlümü öldürdüler. Ben bana isyan edenden ve azâbımdan korkmayandan intikam alırım. Ben onları mutlaka âlemlere ibret kılacağıma ve onlara cezâ vereceğime yemin ettim."

Bunun üzerine Allah onlara sıcak sam rüzgârları gönderdi. Hepsi bir yerde toplanıp birbirlerine kenetlendiler. O anda yer ayaklarının altında kibrit taşı gibi oldu. Yukarıdan siyah bir bulut göründü, ateş yağdırmaya başladı. Ateşte eriyen kalay gibi eriyip gittiler."

Allah’ın gazabından ve cezâsının isâbet etmesinden yine O’na sığınırız. Rabbânî âlim Reşîd Yezdî’nin *Keşfü’l-esrâr*’ında böyle geçmektedir.

“Ve bunlar” zikredilen topluluklar ve ümmetler *“arasında”* Nuh ve Âd kavmi ile Âd ve Semûd kavmi arasında, Ress ashabına gelinceye kadar miktarını ancak Allah’ın bildiği *“daha birçok nesilleri”* aynı asırlarda yaşayan kimseleri *“de”* inkârcılıklarından ötürü helâk ettik.

“قُرُونٌ” kelimesi, bir zamanda beraber yaşayan topluluk anlamındaki “قَرْنٌ” kelimesinin çoğuludur. *el-Kâmûs*’ta der ki: “En doğrusu bu kelimenin ‘yüz yıl’ anlamında olduğudur. Çünkü Rasûlulah (a.s.) bir çocuğa “*Bir karn yaşa*.”[220] diye duâ etmiş, o da yüz yıl yaşamıştır.

Helâk olan kavim ve milletlerin sayısını o kadar çoktur ki bunu ancak Allah bilir. Nitekim Allah “***Onları Allah’tan başkası bilmez.***” (İbrâhim, 14/9) buyurmuştur. Bu sebepten dolayı “Neseb ilmiyle uğraşanlar, yâni ensâb ilmini bildiğini iddiâ edenler yalan söylemişlerdir.” derler.

وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾

39. Onların her birine *(uymaları için)* misaller getirdik; *(ama öğüt almadıkları için)* hepsini kırdık geçirdik.

“Onların her birine” yâni mezkur helâk edilen ümmetlerden her birine hatırlatarak ve uyararak *“(uymaları için) misaller getirdik;”* Onlara peygamberler aracılığıyla işleyegeldikleri günahlardan ve küfürden alıkoyacak ilginç kıssalar anlatmak sûretiyle açıklamalarda bulunduk.

“(ama öğüt almadıkları için) hepsini kırdık geçirdik.” Yâni onların her birini günahlarındaki ısrarlarından sonra hayret verici ve korkunç bir şekilde helâk ettik.

وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا
بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾

40. *(Rasûlüm!)* Andolsun *(bu Mekkeli putperestler)*, belâ ve felâket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır. Peki onu görmüyorlar mıydı? Hayır, onlar öldükten sonra dirilmeyi ummamaktadırlar.

“(Rasûlüm!) Andolsun” Allah’a yemin olsun ki Kureyşliler Şam’a ticâret seferleri sırasında *“belâ ve felâket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye”* yâni Sodom’a *“uğramışlardır.”*

Sodom Lût kavminin en büyük beldelerinden birisiydi. Üzerine taş yağdırıldı ve helâk

edildi. Çünkü o çirkin işi yapıyorlardı. Üzerlerine inen taşların her biri bir insan büyüklüğündeydi.

Bilesin ki Lût kavmine âid beş belde vardı. Onlardan sadece biri kurtuldu. Çünkü bu belde ahâlisi o pis işi yapmıyorlardı. Sodom da helâk edilenlerdendi. Burada özellikle Sodom'un zikredilmesi Kureyş tacirlerinin uğrak yeri olmasındandır. Kureyşliler Sodom'a uğradıklarında oranın yerle bir olduğunu gördükleri halde ibret almazlardı.

İnsanı üzen ve gamlandıran her türlü belâ ve âfete "اَلسُّوءُ" denir.

Bir rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) mi'râc gecesi üçüncü semâda bir taş gördü ve Cibrîl'e bu taşı sordu. Cibrîl: *"Bu taş Lût kavminden artıp senin ümmetinden zâlimler için saklanan ve hazırlanan bir taştır."* dedi. Bu böyledir. Kıyâmet alâmetlerinden birisi de gökyüzünün buğday, mısır gibi bazı hubûbatı yağdırmasıdır. Biz buna asrımızda şahit olduk. Zâlimlere taş ve benzerlerinin yağma zamanı da gelecektir. Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız!

"*Peki onu görmüyorlar mıydı?"* Acaba onu tepetaklak olmuş halde görmüyorlar mıydı? Yâni defalarca uğradıklarında onu görüp de korkmuyor, ibret alıp îman etmiyorlar mıydı? *"Hayır, onlar öldükten sonra dirilmeyi ummamaktadırlar.*"

"اَلرَّجَاءُ"nın hakîkati iyiliği beklemek ve sevinçli bir şeyin gerçekleşeceğini zannetmektir. Halbuki ölünün diriltilmesi kâfirler için sevince sebep olacak hayırlı bir şey değildir. Burada bu kelime, beklenti anlamında kullanılmıştır. Beklenti (اَلتَّوَقُّعُ) ise hem hayır hem de şer hakkında kullanılır. Böylece kâfir ile yeniden dirilmeyi bekleme arasında ilgi olduğunu düşünmek de mümkün olur.

Mânâ şöyledir: Onlar yeniden diriltilmeyi beklemeyen, yâni peşinden uhrevî cezâyı getiren yeniden diriltilmeyi inkâr eden kâfirlerdi. Kesin olarak gerçekleşecek ve bütün insanlara şâmil ve meydana geleceği sâbit olduğu halde hiç bir nefsin yeniden dirileceğine inanmıyorlardı. O halde nasıl olur da belirli bir topluluk hakkında dünyevî bir cezânın gerçekleşeceğini îtiraf edebilirler! Üstelik onlara göre bu cezâ ile günahlar arasında bir bağlantı da yoktur ki helâkin izlerinden ibret ve öğüt alsınlar. Onlar bunu ancak tesadüfle açıklıyorlardı.

Bilesin ki ölümden sonra diriltilmeyi ancak kâfirler inkâr eder. Allah dünyada ilkbaharı, yeniden dirilişe şâhid ve meydana gelmesine işâreti kılmıştır. Bir hadiste *"İlkbaharı gördüğünüzde ölümden sonra diriltilmeyi hatırlayın."*[221] buyrulmuştur. İlkbahar ölümden sonra diriltilme günü gibidir. Çünkü tohumun toprağa atılma vaktidir. Çiftçilerin kalbi bu vaktin gelmesi için çarpar. Ekilen tohumun çıkıp çıkmayacağını merak eder. Mü'min de böyledir. Allah'a itâatte gayret eder ve kalbi kıyâmete kadar Allah amelini kabul edecek mi etmeyecek mi diye havf ve recâ arasında asılıdır. Sonra ekin çıkıp yetişince mahsulü toplar, harman eder, saplarından ayrır, öğütür, hamur olarak yoğurur ve ekmek yapar. Fırından yanmadan çıktığında sofraya konmaya uygun olur. Şâyet fırında yanarsa o kişinin yaptıkları zâyî olur ve çabaları boşa gider.

Aynı şekilde bir kul namaz kılar, oruç tutar, zekât verir, hacca gider. Ölüm meleği

gelip onun ruhunu ölüm tırpanıyla kabzettiği zaman onu kabre koyarlar, kıyâmet gününe kadar kabirde kalır. Kıyâmet günü gelip kabrinden çıktığında, haşr ve yeniden diriliş gerçekleşir. Kula sırat köprüsünden geçmesi emredilir. Sıratı sâlimen geçtiğinde Allah'ı görmeye uygun hâle gelir. Aksi takdirde helâk olmuştur. Şu halde akıllı kimseye gereken yeniden diriltilmeyi düşünmek ve işlerin sonunu tezekkür etmektir.

Mesnevî'de der ki:

Erkeğin kadına üstünlüğü, erkeğin işin sonunu daha iyi görmesindendir
İşin sonunu görmede yetersiz erkek, işin sonunu görenlerden, geridedir
Dünyadan, iki ses yükselir: Acaba sen hangisine uygunsun?
Seslerden biri, sakınanlar için diriliştir. Ötekiyse bozguncular için aldatmacadır
Bir ses, işte buradayım, derken; öteki ses de, benim sonuma bak, der
Dünya der ki, ben dikenli bir çiçeğim. Çiçeğim dökülür, dikenlerim kalır
Çiçek, çiçekçi geldi, diye seslenirken, diken, bize yaklaşma, der
Yiğitlerin akıl ve kulaklarının duyduklarını duyana ne mutlu!

---

[217]. Bk. Mecmeu'z-zevâid, VII, 327
[218]. *Münâvî*, IV, 103
[219]. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 257
[220]. İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, IV, 51; *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 258
[221]. Bk. İbn Kemal, Erbaîn, s. 62

KÖTÜ DUYGULARINI İLÂH EDİNENİ GÖRDÜN MÜ?

وَاِذَا رَاَوْكَ اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًاۜ اَهٰذَا الَّذ۪ي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولًا
﴿٤١﴾ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَٓا اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَاۜ وَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ح۪ينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَب۪يلًا ﴿٤٢﴾ اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ
اِلٰهَهُ هَوٰيهُۜ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَك۪يلًاۙ ﴿٤٣﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ
يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَۜ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَب۪يلًا ﴿٤٤﴾

41. Seni gördükleri zaman: "Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği!" diyerek hep seni alaya alıyorlar.

42. "Şâyet ilâhlarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse ilâhlarımızdan saptıracaktı" diyorlar. Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler!

43. Kötü duygularını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü? Sen *(Rasûlüm!)* ona koruyucu olabilir misin?

44. Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten *(söz)* dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.

Ey Muhammed! Kureyşliler "*Seni gördükleri zaman"* hakir gören ve küçümseyen bir üslupla: *"Bu mu Allah'ın"* aleyhimize delil sâbit olması için kendisini bize *"peygamber olarak gönderdiği!" diyerek hep seni alaya alıyorlar.*" Yâni onlar îmânı terk etmek ve geçersiz şüpheler ileri sürmekle yetinmediler, bilakis Rasûlullah (s.a.)'i gördüklerinde O'nu hafife almayı ve alay etmeyi de buna eklediler.

Bu söz, Ebû Cehil'in Ebû Süfyân'a söylediği "Abdümenâfoğulları'nın peygamberi bu mu!" şeklindeki sözdür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki his ehli nübüvveti ve risâleti zahirî his ile göremezler. Çünkü onlar ancak Allah'ın nûruyla desteklenmiş basîretle idrâk edilir. Onlar ise göz bakımından kördürler. Kendilerinin ulaşamadıkları nübüvvet ve risâlet kelâmını Rasûlullah (s.a.)'den işitince onu sâdece alaya aldılar ve alay ederek: *"Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği!"* O da bizim gibi yemeye ve içmeye muhtaç bir beşer!" dediler.

Mesnevî'de der ki:

Yazıda "şîr" (aslan) "şîr" (süt)e benzese bile, sen temiz kişilerin işini kendinle kıyaslama

Bütün dünya bu yüzden yoldan çıktı; Hak abdallarından pek az kişi haberdar oldu

Peygamberlerle eşitliğe, kalkıştılar; velileri de kendileri gibi sandılar
İşte biz de insanız, onlar da insan. Biz de uykuya ve yemeğe bağımlıyız, onlar da, dediler
Körlükleri yüzünden, arada sonsuz fark olduğunu bilmediler.
İki çeşit arı aynı yerden yedi; ama bunun biri zehir oldu, öteki bal
İki çeşit ceylan ot yiyip su içti; birinden fışkı ötekinden hâlis misk geldi,
İki çeşit kamış aynı kaynaktan su içti; birisi boş, öteki şekerle dolu

اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَٓا اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَاۜ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

42. "Şâyet ilâhlarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse ilâhlarımızdan saptıracaktı" diyorlar. Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler!

"Şâyet ilâhlarımıza inanmakta" ve onlara ibâdette sabır ve *"sebat göstermeseydik, gerçekten"* Muhammed *"bizi neredeyse ilâhlarımızdan saptıracaktı."* Bizi onlardan uzaklaştıracak şekilde onlara ibâdet etmekten tamamen çevirecekti *"diyorlar."* Yâni gerçekten neredeyse aldatıcı sözlerle ve büyük gayretle iddiâlarını ispat için deliller göstererek bizi yoldan çıkarıp tanrılarımıza tapmaktan alıkoyacaktı.

Allah Teâlâ onlara cevaben şöyle buyurdu: İnkârlarının zorunlu kıldığı *"Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu"* geç de olsa kesin olarak *"bilecekler!"*

Onlar azâbı âhirette gözleriyle açıktan göreceklerdir. Bedir'de gördükleri azâb da bu azâba dâhildir.

Onlar Rasûlullah (s.a.)'in kendilerini saptırdığını ileri sürerek sapıklığı O'na nisbet ettiler. Çünkü bir kimse ancak kendisi sapık olduğu zaman başkalarını saptırabilir. Allah da onların iddiâlarını bu şekilde reddetti ve onlara mühlet verse de ihmal etmediğini bildirdi.

Âyette yolun sapıklıkla vasfedilmesi mecâzîdir. Aslında o yola girenlerin sapık olduğu kasdedilmiştir.

اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُۜ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًاۙ ﴿٤٣﴾

43. Kötü duygularını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü? Sen *(Rasûlüm!)* ona koruyucu olabilir misin?

"Kötü duygularını" hevâsını *"kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü?"* "أَرَأَيْتَ

gördün mü?" ifâdesi bazen bildirmek, bazen de soru için kullanılır. Burada ise kötü duygularını ilâh edinen kimsenin bilgisizliğine taaccüb/şaşırma anlamında kullanılmıştır.

"إِلٰهَهُ" ikinci mef'ûldür. Önemine dikkat çekmek için birinci mef'ûlden önce zikredilmiştir. Çünkü taaccüb ondan kaynaklanmıştır.

"اَلْهَوٰى" sevmek, arzu duymak demektir. Sonradan övülen bir şey olsun yerilen bir şey olsun sevilip arzu duyulan şeylere isim olmuştur. Fakat daha sonra kötü arzuları ifâde etmek için kullanımı yaygınlaşmıştır. Mesela bir kimseye yerilmek istendiğinde " فُلَانٌ اِتَّبَعَ هَوَاهُ Falanca hevâsına uydu" denilmiştir. Şu halde hevâ, insan tabiatının meylettiği ve nefsin naklî ve aklî bir delil olmaksızın sırf istek duyarak arzuladığı şeydir.

Âyetin mânâsı ise şöyledir: 'Ey Muhammed! Hevâsına itâat ederek onu kendisine ilâh yapan, huccet ve burhâna kulak vermekten yüz çevirerek dînini onun üzerine binâ eden kimseyi gördün mü?!' Sanki şöyle buyrulmuştur: 'Sen hevâsına itâat edip ona muhâlefet etmeme konusunda hevâsını ilâh mevkiine koyan kimseye şaşmaz mısın? Sen o kimseye bak da taaccüb et!' Âyetteki soru, pekiştirme ve teaccüb içindir.

Denildiğine göre âyette bahsedilen kimseler taşa tapan bir Arap kavmi idi. Ne zaman güzel bir taş görseler ve onu isteseler, ona secde ederler, ellerinde bulunanı atıverirlerdi. Hâris bin Kays o kavimdendi. Kervanla giderken, yanlarındaki taş devenin üzerinden düştü. Kafileye seslendi ve tapınılan taşın düştüğünü, kervanı durdurup onu aramak gerektiğini söyledi. Bir müddet aradılar, bulamadılar. İçlerinden birisi: "Ondan daha güzel bir taş buldum" diye bağırdı.

Bir hadiste: *"Hevâdan daha fazla Allah'ın gazabına sebeb olan bir ilâha ibâdet edilmemiştir."*[222] buyrulmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Şerîatı uygulamak sûretiyle de olsa nefsânî bir yol üzerine yaşayan, rabbânî hakkları değil, nefsânî hazları elde etmeyi arzulayan herkes hevâsına kulluk yapmaktadır."

Kâşifî der ki: "*Te'vîlât* müellifi şöyle der: Kim Allah'tan başka bir şeyi sever ve bu yüzden Allah sevgisinden geri kalır ve ona taparsa, gerçekte o kimse kendi hevâ ve hevesine tapmış olur. Çünkü o kimsenin hevâsı onu Allah'ın gayrısına muhabbet etmeye yöneltir.

Seyyid Hüseynî (r.h.) *Tarabü'l-mecâlis*'te şöyle der: Hz. Âdem Safiyyullah Havva ile nikâhlanınca, onların birbiriyle imtizâcından insanoğlu meydana geldi.

Kalkan her toz, onun yolu ortasındadır
Ne söyleyeyim, her Yusuf'un kuyusu odur

Hevânın galebe gücü o derecedir ki, "*Yeryüzünde (Allah'tan başka) tapılan ilk ilâh hevâdır*." hadîsi onun hakkında vârid olmuş, Kur'an diliyle onun hakkında: "*Hevâsını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü?*" buyrulmuştur. Sanki hevâ asıldır da bâtıl

ilâhların hepsi onun teferruatıdır. Bu yüzdendir ki hevâya muhâlefet etmek, îmânın hakîkatine ermeye sebeptir.”

Hevâdan yüz çevirmek, ululuktandır
Hevâ ve hevesi terk etmek, peygamber kuvvetidir

Ebû Süleyman (r.h.) der ki: “Nefsini hevâsına tâbi kılan kimse onun katline ortak olmuştur. Çünkü nefsin hayâtı zikir ile ölümü ve katli ise gaflet iledir. Gaflete düştüğünde şehvetlere tâbi olur. Şehvetlere kapıldığında ise artık ölü hükmündedir.”

Mesnevî’de der ki:

Bu arzular dünyası puthânedir. Peygamberlere de kâfirlere de yuvadır
Fakat şehvet, arınmışlara kul olur. Madenden çıkmış olan altın yanmaz
Kâfirler kalptır, arınmış olanlar ise altın gibidir. Bu iki kesim de tek bir potadadır
Kalp olan, potaya girer girmez kararır; altın girdiğindeyse altınlığı ortaya çıkar

“Semerkand’ın önde gelenlerinden birine şöyle soruldu: “Bir kimse rüyâsında Hak Sübhânehû veTeâlâ hazretlerini ölmüş görse, tabiri ne şekilde olur?” O zat şu cevabı verdi: “Büyükler demiştir ki bir kimse rüyâsında Hz. Peygamber’i (s.a.) ölmüş olarak görse, bunun tabiri, rüyâyı gören kimsenin dini hayâtında (şerîatında) bir noksanlık ve gevşeklik olduğuna işârettir. Bu ölüm, şerîatın görünen yüzüdür. Bu da onun gibidir; o kişinin kalbi kir ve pas tutmuştur.”

Büyüklerden biri şöyle demiştir: “Huzûr maallah” makamında olan birisinden ansızın bu hâl gitse, bunun tabiri, o kimsenin ölmesidir.

Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî bu sözü bir başka şekilde yorumlamıştır: *“Hevâsını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü?”* âyet-i kerîmesinin hükmüne göre, rüyâyı gören kişinin gönlünden ilâh ittihaz ettiği hevâdan birisi uzaklaşıp yok olursa, o ilâhın ölmesi bu hevânın yok olması anlamına gelir. Bu durumda rüyâ, o kişinin huzûrunun arttığının delil olur.” Nitekim *Reşahât*’ta böyle geçmektedir.

“Sen (Rasûlüm!) ona” hevâsını ilâh edinen kimseye, durumu böyle olduğu halde onu şirkten ve günahlardan alıkoyan bir *“koruyucu olabilir misin?”*

Yâni sen onu korumaktan sorumlu değilsin. Sen ancak uyarıcı/korkucusun. Bu soru, inkâr, yâni koruyucu olmadığını belirtmek içindir. Ancak bu, Rasûlullah (s.a.)’in onları tevhîde dâvetini yasaklamamaktadır. Bilakis O’nun üzerine düşen uyarma ve onların mazeretlerini geçersiz kılma sorumluluğunu yerine getirdiğini bildirmek içindir.

Bazı müfessirler bu âyetin kılıçla mücâdeleyi emreden âyetle neshedildiğini söylemişlerdir.

اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ ۜ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ

بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

44. Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten *(söz)* dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.

“Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten” kendilerine okunan âyetleri hakkını vererek *“dinleyeceğini yahut”* âyetlerdeki kötülüklerden sakındıran ve güzelliklere çağıran öğütleri *“düşüneceğini mi sanıyorsun?”* Bu sebeple de onların durumunu önemseyip îman etmelerini arzuluyorsun.

Âyette “*onların çoğu*”nun tahsis edilmesi, içlerinden bir kısmı îman etmiş, bir kısmı da hakkı kavradığı halde büyüklenerek veya liderliğine zarar gelmesi korkusuyla hakka karşı direnmiştir.

İbn Atâ der ki: “Çağrını duyuracağını zannetme. Sen ancak ezelî çağrıya kulak verdikleri zaman onlara işittirirsin. Yoksa senin seslenmen ve çağrıda bulunman onlara hiç bir fayda vermez. Onların senin çağrına icâbet etmeleri ezelî sesleniş ve çağrıya verilen cevabın bereketi sebebiyledir. Gaflet edip yüz çevirenler ezelde cevap verme mahallinden uzak bulundukları için yüz çevirmektedirler.”

“Hayır, onlar” kulaklarını çınlatan âyetlerden faydalanmadıkları, gördükleri delil ve mucizeler üzerinde düşünme melekesini kaybettikleri için gaflet ve dalâlette mesel/sembol olan *“hayvanlar gibidir,”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Bütün istekleri yemek ve içmek olan hayvanlar gibi onların yemek, içmek ve nefsin arzularını gerçekleştirmekten başka hiç bir istek ve arzuları yoktur.”

“hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.” Çünkü hayvanlar kendilerini sevkedenlere boyun eğer, kendilerine iyilik edenleri bilir, faydalı şeyleri ister, zarar veren şeylerden kaçınırlar. Bunlar ise Rabb’lerine boyun eğmez, O’nun ihsânını şeytanın kötülüğünden ayıramazlar, en büyük menfaat olan sevabı talep etmez, en büyük zarar olan ilâhî cezâdan sakınmazlar. Üstelik hayvanlar bu kâfirlerin aksine gerçekten hiç bir hakka inanmaz, hayır ve şer işlemezler. Çünkü hayvanların cehâletleri hiç bir kimseye zarar vermez. Bunların câhilliği ise fitneleri körükler ve insanları haktan çevirmeye sebep olur. Hayvanlar kemâl ve yüceliği istemeye muktedir olamadıklarından onların hiç bir kusuru ve yerilecek tarafı yoktur. Bunlar ise ihmalkârdırlar. Kusurları sebebiyle en büyük cezâya müstehaktırlar.

Bilesin ki Allah melekleri yarattı ve onların fıtratına aklı koydu. Hayvanları yarattı ve onların içine şehveti koydu. İnsanları yarattı ve onların içine iki şeyi, yâni akıl ve şehveti yerleştirdi. Şehveti aklına üstün gelen kimse hayvanlardan daha kötüdür. Bundan dolayı Allah “*hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.*” buyurmuştur. Çünkü insan mağlûb olmuş aklı ve üstün gelen hevasıyla hayvanların yalnızca şehvetiyle ulaşamadıkları en aşağı derekelere erişir. Aklı hevâsına, yâni şehvetine üstün gelen kimse ise Allah’ın kendilerine emrettiklerine karşı gelmeyen, emredildikleri şeyleri yapan melekler seviyesindedir. Kimin de işine Allah gâlib olursa meleklerden daha

hayırlıdır. Nitekim Allah Teâlâ "***İşte yaratılmışların en hayırlısı onlardır***." (el-Beyyine, 98/7) buyurmuştur.

Mesnevî'de der ki:

Bir hadiste buyrulur: Allah, âlemdeki yaratıkları üç tür yaratmıştır
Akıl, bilgi ve cömertlikle donatılan melekler secdeden başka bir şey bilmez.
Özünde hırs ve arzu yoktur; saf nur olup Allah'ın aşkıyla yaşar
Başka bir grupsa bilgiden yoksun olup otla beslenen hayvandır
Ahır ve ottan başka bir şey görmez kötülük ve şereften haberi yoktur
Üçüncü grup insanoğludur; yarısı melekten, yarısı da eşektendir
Eşek yarısı, aşağılığa öteki yarısı ise yüceliğe meyillidir
İlk ikisi çatışmadan uzaktır. Beşerse zıt boyutu yüzünden sıkıntı içindedir
Beşer sınanmak için üç gruba ayrılmıştır;
Bir kesim, tıpkı Îsâ gibi melekler arasına katılmıştır
Görünümleri insan, içleri Cebrâil'dir. Öfke ve heva arınmıştır.
Bir kesime eşekler arasına katılıp katıksız hırs ve salt şehvettir.
Onlardaki Cebrâillik yitip gitmiştir; bu ev o büyük niteliğe dar gelmiştir
*Allah, bunları, "**Hayvanlar gibi**" diye niteler.*
Hayvânî ruhun sadece uykusu vardır. Bu kesimdekilerin tersyüz olmuş duyguları vardır
Bir başka kesimse mücadele içindedir; bir yarısı hayvanken öteki yarısı doğruya erişip dirilmiştir
Son yarısı ilk yarısıyla çatışmaya girişip gece gündüz savaş ve çekişme içindedir

Şu halde akılı kimseye düşen hayvânî fiillerden kaçınmaktır. Çünkü bu fiilleri yapmak maddî ve manevî makamların zevâline sebeptir. **Bermekîler**'den birisine devletlerinin yok olmasının sebebi sorulduğu zaman şöyle demiştir: "Seher vakitlerinde uyumak ve akşamları içki içmek."

Sabah namazından sonra murakabede iken bana şöyle denildi: "Uykuyu terk etmeyen gafletten kurtulamaz." Yâni mutlak olarak zâhirî rahatlığı terk etmeyen ve hayvan gibi miskinlik ve rahata meyleden gafletten kurtulamaz. Gafletten kurtuluş ise rahatı terk etmek, nefis ve tabiata muhâlefet bıçağını kullanmaktır.

---

[222]. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 261

GÖLGEYİ NASIL UZATTIĞINI GÖRMEDİN Mİ?

اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّۚ وَلَوْ شَٓاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًاۚ ثُمَّ جَعَلْنَا
الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَل۪يلًاۙ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَس۪يرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ
الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا
﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِه۪ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً طَهُورًاۙ ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِه۪ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَٓا
اَنْعَامًا وَاَنَاسِيَّ كَث۪يرًا ﴿٤٩﴾

45. Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz kılardı. Sonra biz güneşi, ona delil kıldık.

46. Sonra onu *(uzayan gölgeyi)* yavaş yavaş kendimize çektik *(kısalttık)*.

47. Sizin için geceyi örtü, uykuyu istirahat kılan, gündüzü de dağılıp çalışma *(zamanı)* yapan, O'dur.

48-49. Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. Biz, ölü toprağa can vermek, yarattığımız nice hayvanlara ve nice insanlara su vermek için gökten tertemiz su indirdik.

"Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?" Hitap Rasûlullah (s.a.)'edir. Âyetteki soru pekiştirmek içindir. Görme (rü'yet) fiili, gözle görmek anlamındadır. Yâni Allah Teâlâ'nın eşsiz sanatına bakmadın mı? demektir. Çünkü bakılan şeyin gözle görülebilir bir şey olması gerekir.

"اَلْمَدُّ" kelimesinin asıl anlamı çekip uzatmak demektir. Yayılıp uzatılmış vakite "müddet" denilmesi de buradandır. "اَلظِّلُّ" ise güneş gibi bizzat aydınlatan veya ay gibi dolaylı olarak aydınlatan bir cisimden hâsıl olan şey demektir. *el-Müfredât*'ta der ki: "اَلظِّلُّ", güneş ve güneşin ışığının zıddıdır." Nitekim *el-Kâmus*'ta da böyle geçmektedir. "اَلظِّلُّ" kelimesi aynı mânâdaki "اَلْفَيْءُ" kelimesine göre daha kapsamlıdır. Çünkü "ظِلُّ اللَّيْلِ ظِلُّ الْجَنَّةِ gecenin gölgesi, cennetin gölgesi" denilir. Güneşin ulaşamadığı her yere "اَلظِّلُّ" denilir fakat "اَلْفَيْءُ" denilmez. Güneş zevâl vaktine kadar gölgeyi yavaş yavaş giderir, izâle eder. Sonra gölge zevâl vaktinden gurûb vaktine kadar güneş ışığını siler ve yok eder. İşte artmaya devam eden, güneşin ışığını ortadan kaldıran gölgeye "اَلْفَيْءُ" denir. Çünkü gölge doğu taraftan batı tarafa yönelmiştir. "اَلْفَيْءُ" zevâl vaktinden güneşin

batışına kadar olan gölgedir. "اَلظِّلَّ" ise zevâl vaktine kadar olan gölgedir.

Mânâ şöyledir: Dağ, binâ veya ağaç neyin gölgesi olursa olsun Rabbinin güneşin doğuşunun başlangıcından itibaren gölgeyi nasıl uzatılmış olarak yarattığını görmedin mi?

Bu ifâde, meydana gelen bütün işleri bizzat Allah Teâlâ'ya nisbet etmek, sıradan sebepleri gerçek sebeb ve tesir olma mertebesinden tamamen çıkarmak ve sebepleri sadece onların sonucu olarak meydana gelen şeylerin (müsebbebât) varlığına delâlet etmeye hasr etmek sûretiyle Allah'ın kudretinin ve hikmetinin kemâlini açıklamaktadır.

"Eğer" Rabbin bu gölgenin hareketsiz kalmasını *"dileseydi, onu elbet hareketsiz"* yâni uzunluk ve uzama bakımından bulunduğu hal üzere sâbit ve yerinde durur *"kılardı."*

Bu cümle, gölgenin uzamasının olağan sebeplerden kaynaklanmadığını, onda asıl müessir olanın Allah'ın dilemesi ve kudreti olduğuna dikkat çekmek için zikredilmiştir.

"Sonra biz güneşi, ona delil kıldık." Bu cümle ise gölgenin uzamasına atfedilmiştir ve onun hükmüne dâhildir. Yâni biz güneşi, güneşin değişen durumlarını gözeterek gölgenin durumunu belirlemede bir alâmet kıldık. Aslında güneş ve gölge arasında kesin olarak bir sebep ve te'sir yoktur.

Bu cümlede "biz kıldık" şeklinde birinci çoğul ifâdesine geçilmesi, şu sebeptendir: Zikredilen güneşin gölgeye delil kılınmasında herhangi bir tesir söz konusu değildir. Halbuki güneş ile gölge arasında bir sebebiyet olduğunu haber veren sürekli dönme ve hareket etme görülür. İşte bu Allah'ın kudretinin büyüklüğüne ve hikmetinin inceliğine ziyâdesiyle delâlet etmek içindir. "*Sonra*" kelimesinin zikredilmesinin sırrı da budur.

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾

46. Sonra onu *(uzayan gölgeyi)* yavaş yavaş kendimize çektik *(kısalttık)*.

"*Sonra*" kelimesi zaman bakımından sonralığı ifâde etmek içindir. Yâni gölgeyi yaratıp uzattıktan sonra onu sadece kudretimiz ve dilememizle güneş ışınlarını gölgenin üzerine düşürmek sûretiyle yok ettik ve ortadan kaldırdık. Güneş ışınlarının bunda asla hiç bir tesiri yoktur.

Âyette bu durumun yayılmış olan şeyi toplayıp dürmeyi anlatan "اَلْقَبْضِ" ile ifâde edilmesi, daha önce gölgenin var edilmesinin "اَلْمَدُّ (uzatmak)" diye ifâde edilmesindendir.

Gölgenin ortaya çıkışı Allah tarafından olduğu gibi onun kabzedilip dönüşü de yine Allah'tandır. Güneşin yükselişine bağlı olarak gölge yavaş yavaş kaybolur. Güneşin yükselişi arttıkça gölgenin batı yönündeki eksikliği de artar. Şâyet Allah gölgeyi birden çekip alsaydı gölgenin ve güneşin faydası olmazdı. Allah gölgeyi yavaş yavaş çekip kısaltır ki güneş ve gölgenin faydaları ve onlarla ilgili maslahatlar gerçekleşsin.

Ebüssuûd’un tefsirinde beğenip tercih ettiği görüş budur.

Başkaları ise şöyle demiştir: “*Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını”* yâni gölgeyi fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasında nasıl uzattığını *“görmedin mi?*” Çünkü bu vakitler arasında güneş olmadığından gölge uzamış olmaktadır. Bu vakit en güzel vakitlerdendir. Çünkü hâlis karanlık tabiatın nefretine, gözün nûrunun kapanmasına sebep olur. Güneş ışığı, havayı ısıtır ve gözün nûrunu dağıtır. Fecrin doğuşu ile güneşin doğuş vakti arasında ise bunlardan hiç biri yoktur. Bu yüzde Allah cenneti anlatırken “***uzamış gölgeler***” (el-Vâkıa, 56/30) buyurmuştur. Bu vaktin cennet vakitlerine benzediği söylenir. Ancak cennet daha nurludur. Şu halde gölge hâlis ışık ile hâlis karanlık arasında bir durumdur.

“*Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz kılardı.*” Allah dileseydi o gölgeyi sâkin kılardı” beraberinde güneş olmaksızın gölgeyi sürekli ve dâim kılardı. Ya da güneş o gölgeyi yok edemezdi. Bu ise güneşi belirli bir yerde durdurarak, hiç hareket ettirmeyerek mümkün olurdu.

“Sonra biz güneşi, ona delil kıldık.” Çünkü güneş olmasaydı gölge bilinmezdi. Nûr olmasaydı karanlık bilinmezdi. Eşyâ zıtlarıyla ortaya çıkar ve bilinir.

Bu mânâ ve yorumu -*el-Müfredât*’ta geçtiği üzere- gölgenin genel bir ifâdeyle zikredilmesi de te’yid etmektedir. Ancak **Ebüssuûd Efendi** (r.h.) bu yorumu beğenmemiştir. Çünkü bu yoruma göre gölgenin mânâsı ile ilgili zikredilenler doğu ufku hakkında gerçek olsa da bu alışalagelmiş ve bilinen bir şey değildir. Bu, güneş ile arasına kesif bir cisim giren bir yerde görülen özel bir durumdur.

Aynü’l-maânî’de der ki: “*…Gölgeyi nasıl uzattı”* ibaresi, insanların şaşkınlıkta kaldığı fetret dönemine işârettir. Güneş, insanların efendisi Hz. Peygamber (a.s.)’ın ikram ve ihsan lütfundan doğmuş olduğu İslâm nûrudur. Eğer o gölge sürekli olsaydı, insanlar gaflet karanlığında kalır, uyanıklık aydınlığına erişemezdi.”

Dostun cemâl güneşi yol gösterici olmasaydı
Kimse gaflet gecesinin karanlığından çıkıp kurtulamazdı

Keşfü’l-esrâr müellifi der ki: ““Bu âyet, zâhirde bakıldığında Hz. Peygamber (s.a.)’in mucizesidir. Hakikat ehlinin anlayış ve idrakine göre ise Efendimiz’in Allah Teâlâ’ya yakınlığına ve ilâhî ihsan ve ikramlara mazhar olduğuna işârettir.

Mucize şu şekilde gerçekleşmiştir: Hz. Peygamber bir sefer esnasında kaylûle vakti bir ağacın altına geldi. Ashâb-ı kirâmın sayısı çok, ancak ağacın gölgesi azdı. Hak Teâlâ kudreti ile o ağacın gölgesini öyle bir uzattı ki, İslâm askerlerinin tamamı o gölgede istirahat ettiler. İşte o zaman bu âyet nâzil oldu.

Efendimizin ilâhî kurbiyete mazhar olduğunun nişânı, *“Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?”* hitâbıdır. Musa (a.s.) “***Bana (kendini) göster***.” diye talebde bulunduğu zaman, “***Sen beni asla göremezsin***.” (el-A‘râf, 7/143) ateşi gönlüne düştü. Halbuki Hz. Peygamber’e istemeksizin “Beni görürsün, bana nazar edebilirsin.

‘*Göremezsin!*’ hitâbı senin için değil; bundan başka ne istersin?” buyrulmuştur.”

Dostu yanında olan kimse ile elbette fark vardır
İki gözü kapıda bekleyenin arasında[223]

Mesnevî’de şöyle der:

Kuş havada uçarken, gölgesi de kanat çırparak koşar
Ahmağın biri, o gölgeyi avlamaya kalkışır, gücü tükeninceye kadar koşturur
O gölgenin havadaki kuşun yansıması olduğundan habersizdir, onun aslının nerede bulunduğundan da habersiz
Gölgeye doğru ok atar; bu arayış yüzünden sadağı boşalır
Ömrünün sadağı boşaldı; ömür, gölge avı peşinde koşmakla geçti, eridi bitti
Allah’ın gölgesi birine dadı oldu mu, onu hayâlden ve gölgeden kurtarır
Allah’a kul olan Allah’ın gölgesi olur. O, bu dünyadan yana ölmüş, Allah ile dirilmiştir
Âhir zamanın âfetinden kurtulmak için hiç kuşku duymadan hemencecik onun eteğine yapış
“Gölgeyi nasıl uzattı” âyeti velilerin alâmetidir. Çünkü o, Hak güneşinin ışığının kılavuzudur
Bu kılavuz olmadan bu vadide yürüme; Halîl gibi “Ben batanları sevmem” de
Var git, gölgeden bir güneş bul, padişah Tebrizli Şems’in eteğine sarıl

el-Mustalehât’ta şöyle der: “Gölge mümkin varlıkların aynlarının/zatlarının taayyünâtı ile zâhir olan izâfî vücuddur/varlıktır. Onların hükümleri olan yokluk *“en-Nûr”* ismi ile zâhir olur. Nûr ise taayyünâta nisbet edilen harîcî bir varlıktır. Çeşitli şekillerde zâhir olan nur onların yokluklarının zulmetini örter. Gölgenin nur ile zuhûru sebebiyle gölge olur, yokluğu ise kendi zâtındadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını”* yâni mümkin varlıklar üzerine izâfî varlığı nasıl yaydığını *“görmedin mi?*”

Karanlık da bu nura nisbetle adem/yokluk demektir. Zulmet, aydınlanma özelliği olan bir şeyde nûrun olmaması demektir. Bu sebeple îman nûruyla nurlanması gereken insan kalbinde îman nûru olmadığı için küfre ‘zulmet’ denilmiştir. Allah Teâlâ ***“Allah, îman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”*** (el-Bakara, 2/257) buyurmuştur.

Birinci gölge, akl-ı evveldir. Çünkü o Allah Teâlâ’nın nûruyla zuhûr eden ve zâtî vahdetin şuûnu olan kesret sûretlerini kabul eden ilk ayndır. İlâhın gölgesi, vâhidiyyet makamı ile mütehakkık olan insân-ı kâmildir. Sultan da Allah’ın gölgesidir. Yâni her şeyi kendinde toplayan ilâhî hakîkatin gölgesidir. Bu hakîkat insân-ı kâmilin sırrıdır.

Zâhirdeki sultân-ı a‘zamda câmi olmak ve ihâta bakımından insân-ı kâmilin sûretidir.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾

47. Sizin için geceyi örtü, uykuyu istirahat kılan, gündüzü de dağılıp çalışma *(zamanı)* yapan, O'dur.

"Sizin için geceyi örtü," elbisenin örttüğü gibi karanlığıyla sizi örten bir elbise/örtü kılandır. Burada örtme konusunda gece karanlığı elbiseye benzetilmiştir.

"اَللُّبْسُ"ün asıl anlamı bir şeyi örtmek demektir. İnsanın ayıp yerlerini örten şeye de " اَللِّبَاسُ elbise" denmiştir. ***"Onlar sizin elbiseniz, siz de onların elbisesisiniz."*** (el-Bakara, 2/187) âyetinde birbirlerini kötülükten alıkoydukları için eşler birbirleri için elbise kılınmıştır. ***"Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır."*** (el-A‘râf, 7/26) âyetinde temsil ve teşbih yoluyla takvâ elbise yapılmıştır.

Eğer "Gece karanlığı elbise kılınınca, gece namazında avret yerlerini örtmeye gerek kalmaz." dersen, şöyle cevap veririm: Bu hususta karanlığın örtmesine îtibar edilmez. Çünkü elbise ve benzeri şeylerle avret yerlerini örtmek, namazın hakkıdır. Bu da karanlıkta ve aydınlıkta eşittir, devamlıdır.

"Uykuyu istirahat kılan," Uyku, vücuttaki buhar rutûbetinin yükselmesiyle dimağdaki sinirlerin gevşemesidir. "اَلسَّبْتُ" çalışmayı ve işi kesmek demektir. "يَوْمَ سَبْتِهِمْ" (el-A‘râf, 7/163) çalışmayı kestikleri gün demektir. Bu yüzden bu güne "السبت" denilmiştir. Ya da bu ismin verilmesi o gün haftanın günlerinin sona erdiğinden dolayıdır. Çünkü Allah Teâlâ gökleri ve yerleri yaratmaya pazar günü (يَوْمُ الْاَحَدْ) başlamış ve altı günde yaratmıştır. Cumartesi günü bu işi kesmiş ve sona erdirmiştir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Âyetin mânası şöyledir: Allah, genellikle geceleyin vukû bulan uykuyu, bedenlerin uyanıklığa mahsus iş ve meşguliyetlerden kesilmesi ve dinlenmesi için bir istirahat zamanı kılmıştır. Ya da Allah, uykuyu bir ölüm kıldı. Buna göre "kesmek", ölüm anlamına gelen "اَلسُّبَاتُ" ile ifâde edildi. Çünkü uyku ile ölüm arasında hayâtın kesilmesi bakımından benzerlik vardır. ***"O Allah sizi geceleyin öldürür (gibi uyutur)"*** (el-En‘âm, 6/60) âyeti de bu anlamadır. Dolayısıyla ölüm ve uyku aynı cinstendir. Ancak ölüm tamamen kesilme/ayrılmadır. Yâni ruhun ışığının bedenin zâhirinden ve bâtınından çekilmesidir. Uyku ise eksik bir kesilme/ayrılmadır. Yâni ruhun ışığının bedenin bâtınından değil zâhirinden çekilmesidir. "اَلْمَسْبُوتُ" ölü demektir. Çünkü hayâtı kesilmiş ve sona ermiştir. Bayılan hasta için de bu kelime kullanılmıştır. Çünkü böyle bir kimsenin aklı ve seçme melekesi yok olmuştur. İşte fukahanın: "Vebâlı, felç olmuş ve bayılan kimselerin, öldüklerinin kesinlik kazanması için üzerlerinden bir gün bir gece geçmeden defninde acele etmemek gerekir." demeleri buna dayanır.

“Gündüzü de dağılıp çalışma (zamanı) yapan, O’dur.” Yâni yalnızca Allah Teâlâ’dır.

“اَلنَّهَارُ (gündüz)” ışığın yayıldığı vakittir. Şerîatta ise fecrin doğmasından güneşin batmasına kadar olan zamandır. Aslında ise güneşin doğuşundan batışına kadar geçen zamandır.

“اَلنُّشُورُ” ya “اَلْاِنْتِشَارُ (yayılmak)” mânâsınadır. Yâni Allah gündüzü insanların maişet temini ve rızık talebi için yayılma ve çalışma zamanı kıldı, demektir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Geceleyin dinlenesiniz ve gündüzün Allah’ın lütfunu arayasınız...”*** (el-Kasas, 28/73) buyurmuştur. Ya da “اَلنُّشُورُ” ölüyü diriltmek anlamındadır. Yâni tıpkı ölülerin diriltilmesi gibi bu uyku ve istirahatin peşinden Allah gündüzü bir diriliş zamanı yaptı, demektir. Mübalağa yoluyla gündüz bizzat dirilişe benzetilmiştir.

Âyette uyku ve uyanıklığın, ölüme ve tekrar diriltilmeye bir örnek olduğuna işâret vardır.

Lokman (a.s.)’ın oğluna şöyle nasihat ettiği nakledilmiştir: “Ey oğulcuğum! Uyuduğun ve uyandırıldığın gibi ölür ve diriltilirsin.”

Mesnevî’de der ki:

Uykumuz ölüme kardeş olduğuna göre
Bu kardeşe bakıp o kardeşi tanımak gerek

Âyette zarureti, yâni bedenin gevşekliğini giderecek kadar uyumaya ruhsat vardır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Uyku beden için bir rahatlıktır, mücâhedeler bedeni yorar. Bu iki şey birbirine zıttır. Hakikatte uyku, kalbe âid duyu organlarının açılması için zâhiri duyu organlarının kapatılmasıdır. Uykunun hikmeti şudur: İnsandaki kudsî ruh, rabbânî latîfe veya nefs-i nâtıka, bu süflî cisimde gerçekten yabancı/garip; onun ıslâhı, onun faydalarını celb ve zararlarını def etmekle meşgul; kişi uyanık olduğu sürece bedende mahpustur. Kişi uyuduğu zaman o, asıl mekânına ve kendine âid yere döner. Ruhlarla karşılaşır, mânâları kavrar. Melekût âlemine varınca, şehâdet âleminde gördüğü şeylerin misallerini ve bunların mânalarına muttali olur, gayba âid bilgileri alır. Böylece rahatlar. İşte rüyâ tabirindeki sır da budur.

Nefsiyle mücâhede eden kimse uyku ve istirahatı terkettiği zaman üzerindeki dört unsur; toprak, su, ateş ve havanın cüzleri erir. Bu durumda kalbden hicab/manevi perde kalkar ve kalb gözüyle melekût âlemine bakar ve Rabbine iştiyak duyar.

Bazen maksûdunu uykuda iken görür. Nitekim anlatıldığına göre **Şâh Şücâ** otuz sene uyumamıştı. Tesadüfen bir gece uyudu, rüyâsında Hak Sübhânehu ve Teâlâ’yı gördü. Bundan sonra o, yanında bir yastık taşır, her nerede uykusu gelse yatar uyurdu. Sebebi sorulunca şu şiiri söyledi:

Kalbimin sürûrunu uykumda gördüm.
Bu yüzden uyuklamayı ve uykuları sevdim.

Bu nihâyet ehlinin/işin sonuna gelenlerin hâlidir. Onların basîretleri uyanıklık olunca, uykuları da uyanıklık hükmündedir. Bunun için onlardan biri şöyle demiştir:

Ehl-i dilin öldü diye onların yardımlarından ümitsiz olma
Hakikatten haberli kâmil insanların uykusu da uyanıklık gibidir

Diğerlerinin hâli ise şu beyitte söylendiği gibidir:

Akıllı kimse başını yastığa koyunca
Uykusu, kahırla onu bağlar (ne aklı fayda eder ne de fikri)

Zünnûn Mısrî (r.h.)'tan nakledilmiştir: "Üç şey kulluğun alâmetlerindendir: Tâatte ve namaz ile halvette uyanık olmak için geceyi sevmek, insanlar gördüğü için ve namazdan gaflete sebep olduğundan gündüzden hoşlanmamak, fitneye düşmekten korkarak amel-i sâlih işlemekte acele etmek."

Bazıları der ki: "Gece birtakım insanlar için sükûnet, başkaları için bir rahat olmama vakti kılındı. Gaflet ehli geceyi sâkin olarak, muhabbet ehli uykusuz olarak geçirirler. Onlarda da Allah'a vâsıl olma esintisi olsaydı, Allah'la ünsiyetin kemalinden dolayı onları da uyku tutmazdı. Allah'tan ayrı olmanın elemi içinde olsalardı, endişelerinin kemâlinden dolayı uykuları kaçardı. Şu halde gece uyanık olmak muhabbet ehlinin bir sıfatıdır. Bu ya sevincin kemâlinden ya da gamların hücumundan ileri gelir.

Uyanma zamanının edebi şudur: Bâtınını Allah Teâlâ'ya yöneltmek, fikrini ve düşüncesini Allah'ın dışındaki şeylerle meşgul etmeden önce Allah'ın emrine çevirmek, dilini Allah'ın zikriyle meşgul etmektir. Sâdık kul, oyuncağına düşkün çocuğa benzer. Yatarken onun sevgisiyle uyur, kalkarken onu arayarak kalkar. İşte ölmek ve kabirden kalkarak mahşer yerine gitmek de böyledir. Artık kişi, uyanırken neyin derdi ile uğraştığına baksın. Çünkü kabirden kalkarken de böyle olacaktır. Düşüncesi Allah ise Allah, aksi halde Allah'tan gayrısı olacaktır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kişi uyuduğu zaman şeytan onun başına üç düğüm atar. Eğer kalkıp oturur ve Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür. Abdest alırsa bir düğüm daha çözülür. İki rekat namaz da kılarsa bütün düğümler çözülür. Böylece huzûr ve rahat içinde sabaha girer. Aksi halde tenbel ve kötü bir halde sabahlar.*"[224]

Başka bir rivâyette: *"Eğer sabaha kadar uyursa şeytan onun kulağına bevleder."*[225] buyrulmuştur. Nefsin ve şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırız.

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۚ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا
وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾

48-49. Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. Biz, ölü toprağa can vermek, yarattığımız nice hayvanlara ve nice insanlara su vermek için gökten tertemiz su indirdik.

"Rüzgârları rahmetinin önünde" yâni istiâre yoluyla yağmurun önünde *"müjdeci olarak gönderen"* Rüzgârları havada açıp salıveren *"O'dur."* Yâni yalnız Allah Teâlâ'dır.

Keşfü'l-esrâr'da "Buradaki "göndermek" açmak, salıvermek mânâsındadır." der. "أَرْسَلْتُ الطَّائِرَ وَأَرْسَلْتُ الْكَلْبَ الْمُعَلَّمَ" Kuşu saldım, gönderdim ve eğitilmiş av köpeğini gönderdim." denilir. *el-Müfredât*'ta der ki: "Rüzgarın gönderilmesi gibi gönderme bazen emre âmâde kılmak için olur."

"اَلرِّيحُ" hareket hâlindeki havaya rüzgâr denilir. Rahmet için çoğul olarak "رِيَاحٌ (rüzgarlar) denir. Çünkü kuzey, güney ve saba rüzgârlarını içine alır. Azab hakkında "رِيحٌ (rüzgar)" denir. Çünkü o tek olan batı rüzgarıdır. Bu rüzgar kısırdır ve aşılama yapmaz. Bu yüzden bir hadiste: *"Allah'ım,! Onu bizim için (rahmet) rüzgârları kıl, (azab) rüzgârı kılma."*[226] buyrulmuştur.

"بُشْرًا" müjdeleyici demektir. Çünkü rüzgârlar yağmuru müjdeler. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Onun âyetlerinden biri de rüzgârları (yağmurun) müjdecileri olarak göndermesidir."*** (er-Rûm, 30/46) buyurmuştur.

Yağmura istiâre yoluyla "rahmet" denilmiştir. Çünkü önce rüzgâr eser, sonra bulut oluşur, sonra da yağmur yağar. Rahmetin yağmasından önceki o yağmurdur, yâni rüzgârın esintisi çoğu zaman yağmurun gelişine delâlet eder. Allah Teâlâ göklerden yağmurun iniş zamanına, rahmetle gönderildiğinden dolayı "rahmet" adını verdi.

"*Biz,"* azametimizle gökten indirdiği temiz su ile ağaç ve meyvası olmayan, merası bulunmayan *"ölü toprağa can vermek…"* Bu cümle, suyu indirmenin illet ve sebebini bildirir. Ölü beldenin ihyâsı, orada bitkileri bitirmektir. Kastedilen mamur veya mamur olmayan bir arazi parçasıdır. Ölü şehir, yâni bir yıl kuru kalmış yer veya kışın kuruyup donmuş mekân demektir.

"Yarattığımız nice hayvanlara ve nice insanlara" bu temiz su vadilerde aktığı; havuzlarda, kaynaklarda ve kuyularda toplandığı zaman *"su vermek için"*

"سَقَى" ve "أَسْقَى" aynı anlamdadır. İsmi "اَلسُّقْيَا"dır. **İmam Râğıb** der ki: "اَلسَّقِى وَالسُّقْيَا" bir kimseye içmesi için su vermektir. "اَلْاِسْقَاءُ" ise dilediği şekilde alıp içmesi için bir kimseye suyu hazır etmendir. "اَلسَّقِى" "اَلْاِسْقَاءُ" den daha beliğdir. Çünkü "اَلْاِسْقَاءُ" bir kimseye kullanması ve içmesi için su vermek demektir. Buna göre mânâ şöyledir: "O suyu içmeleri ve hayvanlarını sulamaları için onlara imkân tanıdık, demektir.

"Gökten" yâni üst taraftan ve yukarıdan *"tertemiz su indirdik."*

"*Biz indirdik*" şeklinde azamet bildiren siygaya geçilmesi (iltifat), yağmuru indirmenin önemini ortaya koymak içindir.

"مَاءً طَهُورًا" "tertemiz su" demektir. Bu, kendisi temiz ve başkasını da hadesten ve

necâsetten temizleyici sudur. “اَلطَّهُورُ” kelimesi, “مَاءٌ طَهُورٌ (tertemiz su)” ifâdesinde olduğu gibi bazen sıfat olarak gelir, bazen de “اَلتُّرَابُ طَهُورُ الْمُؤْمِنِ (*Toprak, mü’minin temizliğidir/kendisiyle temizlendiği şeydir*.)”[227] hadisinde olduğu gibi isim olarak kullanılır. Yine “طَهُورًا حَسَنًا تَطَهَّرْتُ (Güzel bir temizlikle temizlendim, yâni güzel bir abdest aldım.)” cümlesinde olduğu gibi temizlik/abdest anlamına gelir. “لاَ صَلَاةَ إِلَّا بِطَهُورٍ (*Namaz ancak abdest ile kabul olur.*)”[228] hadîsi de bu mânâyadır.

Fethu’r-Rahmân’da der ki: “اَلطَّهُورُ” yağmur, deniz, pınar ve kuyu sularından tatlılık, tuzluluk, sıcaklık ve soğukluk gibi asli özelliği üzere kalan sudur. Beklemekle değişen veya toprak, yosun, ağaç yaprağı gibi korunmak mümkün olmayan temiz bir maddenin karışmasıyla değişikliğe uğrayan su, ittifakla hem temiz ve hem de başkasını temizleyicidir. İttifakla hades ve necâseti giderici ve yok edicidir. Bütün cüzlerine işleyen temiz bir madde ile aslî özelliğini kaybediyorsa ve çoğu defa su kullanmaktan müstağni kılmıyorsa; üç imama göre bununla temizlik câiz değildir. **Ebû Hanife** (r.h.), rikkat ve duruluğu devam ettiği sürece safran ve benzerleri karışmış su ile abdest almayı câiz görür. Yine sirke ve gül suyu gibi temiz sıvılarla necâseti gidermenin câiz olduğunu söyler. Üç mezheb imamı, Muhammed b. Hasan ve Züfer bu konuda ondan farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Nitekim bu konu fıkıhta ayrıntılı olarak anlatılır.

Temizlik vasfının ölü beldeyi diriltmeye ve mahlûkâtı sulamak için suyun indirilişine bir etkisi olmadığı halde suyun “*tertemiz*” olarak tavsif edilmesinde sudaki temizlik nimetine işâret vardır. Çünkü temizlik vasfı, suyun kendisinin indirilmesine ilave bir nimettir. Yine suyun “*tertemiz*” olarak tavsif edilmesinde “*can vermek... ve su vermek için..*” kavlinden anlaşılan minneti/lütfu tamamlama söz konusudur. Çünkü temiz su, kendisine karışıp temizliğini gideren şeyden daha sağlıklı ve daha faydalıdır. Yine suyun “*tertemiz*” olarak tavsif edilmesinde onların zâhirlerini böyle temizlemeleri gerekiyorsa, bâtınlarının temizlenmeye daha layık olduğuna dikkat çekilmektedir. Çünkü bir şeyin bâtınını pislenmekten korumak zâhirini korumaktan evlâ ve daha önemlidir.

Temizlik mutlak olarak rızkın genişlemesine yol açar. Nitekim Rasûlullah (s.a.) *“Temizliğe devam et ki, rızkın genişlesin.”*[229] buyurmuştur. Maddî rızkın sebebi olan su, temiz ve temizleyicidir. Şu halde rızık taleb edene gereken, dâimâ zahiri temizlik üzere olmaktır. Çünkü bu rızkı celbeder. Bâtının temizliğine gelince, bu da manevî rızkı celbeder. Mânevî rızık, ruha gıda olacak ilimler ve feyizlerdir.

“اَلْأَنْعَامُ”, “نَعَمٌ” kelimesinin çoğuludur. Otlatılan hayvan, mânasına gelir. En çok develer için kullanılır. *el-Muğrib*’de der ki: “اَلْأَنْعَامُ”, deveden iki, sığırdan iki, koyundan iki ve keçiden iki olmak üzere (dişi ve erkek olarak) sekiz eştir (bk. el-En‘âm, 6/143-144).”

“أَنَاسِيَّ” kelimesi, **Sîbeveyh**’e göre “إِنْسَانٌ” kelimesinin çoğuludur. Ferra, **Müberred** ve **Zeccâc**’a göre “إِنْسِيٌّ” kelimesinin çoğuludur. Bu görüş ise tenkide açıktır. **Şeyhzâde** *Hâşiye*’sinde böyle geçmektedir.

Râğıb der ki: “اَلْاِنْسِىّ” insanlara (اَلْاِنْس) mensub demektir. Bu kelime, ünsiyeti çok olan, kendisiyle kolay geçinilen herkes için kullanılır. Çoğulu “اَنَاسِىّ”dir.”

Âyetteki “كَثِيرًا (nice)” lafzı, insanların sıfatıdır. Onlardan maksad, yağmurlara muhtaç olarak yaşayan bedevilerdir. Bunun için “اَنْعَامًا” ve “اَنَاسِىّ” kelimeleri nekra olarak zikredilmiştir. Çünkü bu nekrelik, türü ifâde eden fertler içindir. Özellikle bedevilerin zikredilmesinin sebebi, şehir ve kasabalarda yaşayanlar, nehirlerin ve kaynakların yakınında ikâmet ettikleri için, yağmur suyuna pek ihtiyaç duymazlar. Diğer vahşî hayvanlar ve kuşlar da su aramak için uzak yerlere kadar giderler ve bu yüzden yağmur suyunu içme ihtiyacı hissetmezler.

Âyette “hayvanlar” da özel olarak zikredilmiştir. Çünkü insan hayvanı ticâret amacından çok kendisi için edinir. İnsanların genellikle faydaları ve geçimleri onlara bağlıdır. Bu yüzden nasıl ki ölü toprağa can vermek, hayvanlara su vermekten önce zikredilmişse, hayvanlara su verilmesi de insanlara su verilmesinden önce zikredilmiştir. Çünkü ölü toprağa can verilmesi, hayvanların hayâtına ve yaşayışına sebeptir. İnsanın rızkının nasıl tertip edilip sıralandığına bir bak! Çünkü hayvanlar insanın rızkıdır, otlar hayvanların rızkıdır, yağmur da otların rızkıdır. Dolayısıyla önce yağmur zikredildi, peşinden yeryüzünün otlarla canlanması, sonra da hayvanlar sıralandı.

---

[223]. Bir midir yârini der-sîne eden âşıkla
Dîde-i hasreti yollarda kalan bîçâre

[224]. *Buhârî*, Teheccüd, 12; *Müslim*, Müsafirin, 207; *Ebû Dâvûd*, Tatavvu 18; *İbn Mâce*, İkame, 174; Muvatta, Sefer, 95; *Müsned*, II, 243, 253

[225]. *Buhârî*, Teheccüd, 13; *Müslim*, Müsâfirîn, 205.

[226]. Heysemî, Mecma‘u’z-zevâid, X, 135 (17126)

[227]. Bk. *Müsned*, II, 222

[228]. Bk. *Ebû Dâvûd*, Tahâret, 48; *İbn Mâce*, Tahâret 41; *Müsned*, II, 418

[229]. *Kenzü’l-ummâl*, XVI, 128

İNSANLARIN ÖĞÜT ALMALARI İÇİN

وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَاَبٰى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ
شِئْنَا لَبَعَثْنَا فٖى كُلِّ قَرْيَةٍ نَذٖيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرٖينَ وَجَاهِدْهُمْ
بِهٖ جِهَادًا كَبٖيرًا ﴿٥٢﴾

50. Andolsun bunu, insanların öğüt almaları için, aralarında çeşitli şekillerde anlatmışızdır; ama insanların çoğu ille nankörlük edip diretmiştir.

51. *(Rasûlüm!)* Şâyet dileseydik, elbet her ülkeye bir uyarıcı *(peygamber)* gönderirdik.

52. O halde, kâfirlere boyun eğme ve bununla *(Kur'an ile)* onlara karşı büyük bir cihâd et!

"Andolsun bunu," Allah'a yemin olsun ki biz bu sözü, yâni bulutları oluşturma, yağmurları indirme ve bunun faydaları yukarıda geçen yüce gâyeler sebebiyle Kur'ân'da ve diğer semâvî kitaplarda *"insanların öğüt almaları için,"* düşünsünler ve Allah'ın kudretinin kemâlini, bu büyük nimetin hakkını bilip tanısınlar ve hakkıyla onun şükrünü yerine getirsinler diye *"aralarında"* önceki ve sonraki nesiller arasında *"çeşitli şekillerde anlatmışızdır;"* tekrar etmişizdir.

"Ama" öncekilerden ve sonrakilerden *"insanların çoğu ille nankörlük edip"* küfrân-ı nimette bulunarak ve onlara önem vermeyerek *"diretmiştir."* "اَلْاِبَاءُ" şiddetle reddetmek, kabul etmemek demektir.

Nimetin hakkı nimeti düşünmek, onu yaratanın varlığına, kudretine ve ihsânına istidlâl etmek, O'nun kudret ve ihsânını tefekkür etmektir. Küfrân-ı nîmet; yâni nimete nankörlük, şükrünü edâ etmeyi terk ederek nîmeti örtmek/gizlemektir. En büyük k üfür, Allah'ın vahdaniyyetini, nübüvveti veya şerîatı inkârdır. Nimeti inkâr/nankörlük konusunda "اَلْكُفْرَانُ", dini inkârda ise "اَلْكُفْرُ" kelimesi daha çok kullanılır. "اَلْكُفُورُ" kelimesi ise her ikisi için de kullanılır. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Müfessirlerin çoğu "صَرَّفْنَاهُ"daki zamiri, tertemiz suyun kendisine, yâni yağmura gönderirler. Buna göre mânası şöyledir: 'Biz yağmuru bazı beldelere ve yerlere indirirken diğerlerine indirmeyerek, bazı vakitlerde indirirken bazısında indirmeyerek veya bazen bol ve şiddetli bir yağmur, bazen hafif, bazen günlerce devam eden bir çiseleme kılarak bazısını bir sıfatta diğerini başka bir sıfatta yaratarak insanlar arasında dağıttık. *"ama insanların çoğu ille"* nimete *"nankörlük edip"* müneccimlerin dediği gibi "Falan yıldız battığı için yağmura kavuştuk." diyerek Allah Teâlâ'yı inkâr ederek

“diretmiştir.” Böylece Allah da onları kâfirlerden saydı. Çünkü onlar Allah’ın yaratmasını ve rahmetini dile getirmeyip bu büyük nimeti yıldızların ve gezegenlerin hareketlerine dayandırdılar.

Kim yağmurların yağmasını sadece yıldızların hareketlerine bağlarsa Allah’ı inkâr etmiş gibi olur. Ancak her şeyi Allah’ın yarattığını ikrar edip yıldızları Allah’ın yaratmasının işâretleri kabul edenler bunun dışındadır.

“الأنواء”, iki yıldızdır ki; onlardan birisi tan yerinin ağarma vaktinde batı tarafında kaybolur, onu takip eden yıldız ise o saatte doğu taraftan çıkar. Araplar yağmurları, rüzgârları, sıcaklık ve soğuğu kaybolan bu yıldıza nisbet ederlerdi. Doğan yıldıza da nisbet ettikleri söylenmiştir. Çünkü o da onun hükmü altındadır. Şu halde “النوء” batmaya meyletmiş yıldız demektir. Bir ihtiyacını taleb edip de elde edemeyen kimseye “أخطأ نوءك Yıldızın şaştı.” denir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Üç şey Cahiliyye âdetlerindendir: Nesebe sövmek, ölünün arkasından ağıt yakmak ve işleri yıldızlara bağlamak.”*[230]

Zeyd b. Hâlid Cühenî (r.a.)’dan rivâyete göre o şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye’de geceleyin yağan yağmurun ardından sabah namazını kıldı. Namazdan çıktıktan sonra insanlara yöneldi ve: *“Rabbiniz’in ne buyurduğunu biliyor musunuz?”* buyurdu. Oradakiler: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir!” dediler. Peygamber (s.a.) dedi ki: “O şöyle buyurdu: *“Kullarımdan bazısı bana (îmân ederek) mü’min, bazısı da kâfir olarak sabahladı. ‘Allah’ın lütfu ile bize yağmur yağdı.’ diyen kimse bana îman etmiş ve yıldızı inkâr etmiştir. “Falan yıldız sebebiyle bize yağmur yağdı.” diyen kimse ise beni inkâr etmiş, yıldıza îman etmiştir.”*[231] *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

Dolayısıyla mü’mine gereken kötü îtikad ve düşüncelerden sakınmak, her şeyde tesiri kulların Rabbi olan Allah’tan görmektir. Yağmur O’nun emriyle iner. Yağmurun bir beldeye inerken öbürüne inmemesinde, bir zaman inerken diğer zaman inmemesinde, bazen bir sıfatta bazen başka bir sıfatta inmesinde hikmet, maslahat ve yüce gayeler vardır.

Meleklerin yağmur damlalarının sayısını ve her yıl yağan yağmur miktarını bildikleri rivâyet edilmiştir. Çünkü bu değişmez, ancak farklı memleketlere iniş miktarı değişir.

Merfu bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Gece ve gündüzün her bir anında gökten yağmur yağar; Allah onu dilediği tarafa yönlendirir.”*[232]

Yine bir hadiste buyurmuştur ki: *“Hiçbir sene diğerinden daha yağmurlu değildir. Ancak bir topluluk günahlara dalınca, Allah yağmuru başka tarafa çevirir. Bütün kullar asî olurlarsa, Allah da yağmuru boş alanlara ve denizlere yağdırır.”*[233]

Mesnevî’de der ki:

Ey Rabbimiz, sen tertemiz su dök de
Âlemin şu ateşi büsbütün ışık olsun
Denizin suyu olduğu gibi senin buyruğun altındadır

Su da ateş de senindir ey Allahım
Sen dilersen ateş tatlı su kesilir
Dilemezsen su da ateş kesilir
Şu bizdeki istek de senin var edişindendir
Ey Rabbim, zulümden kurtulmak senin bağışındır
Bize bu isteği biz istemeden verdin
İhsan hazineni herkese açtın

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِى كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾

51. ***(Rasûlüm!)*** **Şâyet dileseydik, elbet her ülkeye bir uyarıcı** ***(peygamber)*** **gönderirdik.**

"*Şâyet dileseydik,*" isteseydik *"elbet her ülkeye"* her memlekete ve şehre, insanların toplandığı yere halkını uyaran *"bir uyarıcı"* peygamber *"gönderirdik.*" Böylece senin de peygamberlik yükün hafiflerdi. Ancak biz seni bütün şehirlere ve memleketlere rasûl olarak gönderdik. Senin şânını yüceltmek, ecrini kat kat vermek ve diğer peygamberlere seni üstün kılmak için işi sana hasrettik. Senin mekânının ulu ve yüce olması sebebiyle peygamberliği seninle tamamladık ve seni kıyâmete dek gelecek insanlara gönderdik.

Râğıb der ki: "اَلْبَعْثُ" bir şeyi iletmek ve yönlendirmektir."

"اَلْقَرْيَةُ" insanların toplandığı yerin adıdır. "اَلْإِنْذَارُ" bir şeyi korkutarak haber vermektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet, Allah'ın kudret ve hikmetinin kemâline, Hz. Peygamber (s.a.)'in izzet ve şerefine, Allah'ın seçkin kullarını (havâssı) te'dîbe işâret etmektedir.

Allah'ın kudretine gelince, O her istediğini yapmaya kadir olduğunu ortaya koymuştur. Yoksa felsefecilerin ve tabiatçıların iddiâ ettikleri gibi peygamberlerin ortaya çıkışı sadece yakın ilişkilere ve bağlantılara bağlı değildir. Bilakis nasıl ve ne zaman dilerse Allah'ın kudretine göredir.

Rasûlullah (s.a.)'in izzet ve şerefine gelince; O, kendi zamanında peygamberlikte tek oluşu, bütün peygamberlerden üstün olmanın O'na tahsis edilmesi, bütün insanlara gönderilmesi, O'nun şerîatı ile önceki şerîatların nesh edilmesi, peygamberliğin O'nunla son bulması, kitabının nesh, değiştirme ve tahriften korunması, getirdiği dînin kıyâmete kadar devam etmesidir.

Havâssın te'dibine gelince; "*Şâyet dileseydik, elbet her ülkeye/şehre bir uyarıcı (peygamber) gönderirdik.*" âyetinde Hz. Peygamber (a.s.)'a en ince işâretle bir tür te'dib vardır. Nitekim başka bir âyette "***Hakikaten, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız***" (el-İsrâ, 17/86) buyrulmuştur. Maksad kullarının havâssının bu edebi kazanmaları, amellerini görmekten ve onlarla ucbe düşmekten korunmuş olmalarıdır. Yâni Yüce Allah, dostlarını ve seçkin kullarını dâimâ masum tutmak ister. Çünkü onlara iltifâtı vardır veya Hakk'ın kendilerine ne tür lütuf ve ihsanlarda

bulunduğunu görmeleri için nazar etmelerini diler.

فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾

52. O halde, kâfirlere boyun eğme ve bununla *(Kur'an ile)* onlara karşı büyük bir cihâd et!

"*O halde,"* seni çağırdıkları başka ilâhlara ibâdet etme ve ataların dînine tâbi olma konusunda *"kâfirlere boyun eğme*" onlara karşı sert ol, yumuşak davranma, Allah'ın dînine dâvette ve hakkı ortaya koymada sâbit ol.

"*ve bununla"* yâni Kur'an ile onda bulunan öğütleri, peygamberlerini yalanlayan eski ümmetlerin hallerini hatırlatan âyetleri tilâvet ederek *"onlara karşı büyük"* gevşeklik karışmamış, şiddetli ve tam *"bir cihâd et!*"

"اَلْجِهَادُ وَالْمُجَاهَدَةُ" bütün gücüyle düşmana karşı koymaktır. Sefih kimselere karşı huccet ve delillerle mücâhede, düşmanla kılıçla cihaddan daha büyüktür. Bu âyette mücâhedenin kılıçla savaşmaya yorulmaması, ona izin verilmesinin hicretten bir zaman sonra meydana gelmiş olmasındandır. Bu sûre ise Mekke'de nâzil olmuştur.

İmam Râğıb der ki: "Mücâhede el ve dil ile olur. Bir hadîste: *"Kâfirlerle ellerinizle ve dillerinizle mücâhede edin."*[234] diğer bir hadiste ise: *"Müşriklerle mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle mücâhede edin."*[235] buyrulmuştur.

"*Dillerinizle mücâhede edin*" demek, onların hoşlarına gitmeyen ve kendilerine ağır gelen hicv, sert söz ve benzerlerini onlara duyurdun, demektir. Nitekim *Meşâriu'l-eşvâk*'ta böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Dil ile cihad, onlara karşı müdâheneyi terk etmek, fesatlarını ortadan kaldırmak için insanları onlara karşı teşvik etmek mânasına da gelebilir. Nitekim mal ile cihad, onlarla savaşan ve köklerini kazımak için uğraşanlara vermekle olur.

Sonra "*müşrikler*" lafzında riya ve bid'at ehline de işâret vardır. "*Mücâhede edin*" hitâbı, ihlas ve sünnet ehline işârettir. Çünkü hak ehlinin bâtıl ehliyle her zaman, özellikle de korku ağır bastığı zaman cihad etmeleri lâzımdır. Çünkü bu, cihadın en fazîletlisidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.): *"En üstün cihad, zâlim sultana karşı hak sözü söylemektir."*[236] buyurmuştur. Bunun en üstün cihad olmasının sebebi şudur: Düşmanla cihad eden kimse ümit ve korku arasında gidip gelir. Galib mi mağlub mu olacağını bilmez. Sultanın yanında olan kimse ise onun elinde mahkumdur. Ona hakkı söylediği ve iyiliği emrettiği zaman kendisini ölüme atmış olur. Bunun korku yönü daha fazla olduğu için cihad türlerinin en üstünü sayılmıştır. **Semerkandî**'nin *Ebkâru'l-efkâr*'ında böyle geçmektedir.

Sonra âyette nefse ve sıfatlarına işâret vardır. Sen onlara itâat etme. Kur'an kanunu

üzere hevâya muhâlefet, şehvetleri terk ve alâkaları koparma konusunda sıdk kılıcıyla onlara karşı büyük bir cihâd et. Ruhsatlarla amel ederek onlara destek olma, onlara karşı inadla azimetlere sarıl. Allah dışındaki şeylere meyletmeden ve mâsivâya önem vermeksizin Allah'ın hakkını yerine getir.

Mesnevi'de der ki:

Ey padişahlar! Dıştaki düşmanı öldürdük, ama
İçerde ondan daha beter bir düşman kaldı
Bunu öldürmek aklın fikrin işi değil
İçteki aslan tavşana maskara olmaz
Bu nefis cehennemdir, cehennemse bir ejderha
Onun ateşi denizlerle eksilip azalmaz
Yedi denizi içer de, hâlâ
İnsanları yakıp yandıran yanışı yine azalmaz
Şu Kaf dağını iğneyle kazmak için
Allah'tan kuvvet, başarı ve çare diliyorum
Saflar yaran aslanı yenmeyi kolay bil
Asıl aslan kendini yenendir

Allah'ım, mutlak olarak düşmanın âfetlerinden selâmette kıl.

---

[230]. *Deylemî*, hadis no: 2471, 2472; *Münâvî*, III, 293
[231]. *Buhârî*, Ezan, 156; *Müslim*, Îmân, 125
[232]. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 264
[233]. *ed-Dürru'l-mensûr*, V, 264; Hâzin, IV, 449
[234]. *Deylemî*, hadis no: 2562
[235]. *Ebû Dâvûd*, Cihad, 18; *Nesâî*, Cihad, 1; *Müsned*, III, 124
[236]. *Ebû Dâvûd*, Melahim, 17; *Tirmizî*, Fiten, 13; *Nesâî*, Beyat, 37; *İbn Mâce*, Fiten, 20; *Müsned*, III, 19, 61; IV, 315

TATLI VE ACI İKİ DENİZ ARASINA SINIR KOYAN O'DUR

وَهُوَ الَّذ۪ي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌۚ
وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي خَلَقَ
مِنَ الْمَٓاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًاۜ وَكَانَ رَبُّكَ قَد۪يرًا ﴿٥٤﴾
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْۜ وَكَانَ الْكَافِرُ
عَلٰى رَبِّه۪ ظَه۪يرًا ﴿٥٥﴾

53. Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O'dur.

54. Sudan *(meniden)* bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet *(kan ve evlilik bağından doğan)* yakınlığa dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.

55. *(Böyle iken müşrikler)* Allah'ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar. İnkârcı da Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır.

"Birinin suyu tatlı" hoş *"ve"* çok tatlı olduğu için *"susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı"* tuzluluğu çok fazla *"iki denizi salıveren"* tıpkı atların meraya salındığı gibi Allah, bu iki denizi mecraları birleşik olduğu halde, suları birbirlerine karışmayacak şekilde salıveren O'dur. "مَرَجَ الدَّابَّةَ" hayvanı bıraktı ve salıverdi. "مَرَجَ اَمْرَهُمْ" işlerini karıştırdı, demektir. Karıştırma demek olduğunda mânâ, 'iki denizi birbirine yaklaştırıp bitiştirerek birbirine karıştıran' olur. "اَلْبَحْرُ" çoğuna göre tatlı olsun tuzlu olsun çok su demektir. Asıl anlamı çok suyu toplayan geniş yer, demektir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Aralarında şiddetli bir yakınlık olmasına rağmen, her ikisine de yakınlık bildiren "*bu*" zamiri ile işâret edilmesi iki denizin birbirinden ayrı olmasına delâlet eder. Bu âyetin ***"İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.."*** (er-Rahmân, 55/19) âyetiyle mukayyed/kayıtlanmış olması da muhtemeldir.

Tıybî der ki: "Suyun "اَلْفُرَاتُ" diye isimlendirilmesinin sebebi; kalbdeki susuzluğu kestiğinden dolayıdır." Kûfe'nin nehrine "اَلْفُرَاتُ (Fırat)" denilmesinin sebebi de budur. Bu, rum diyârından (Anadolu) çıkan suyu tatlı büyük bir nehirdir. *el-Melekût*'ta der ki: "Bu nehrin kaynağı Kalika köylerinden bir köydedir. Kûfe'ye iner. Bir kolu Dicle ile birleşir, diğer bir kolu da İran körfezine dökülür."

Râğıb der ki: "اَلْمِلْحُ" tadı bilindiği şekilde değişen ve katılaşan suya denir. Tadı

değiştiği zaman ona “مِلْحٌ” denir. Eğer katılaşmazsa o zaman “مَاءٌ مِلْحٌ tuzlu su” denir. Araplar pek az “مَاءٌ مَالِحٌ” derler.”

Derler ki: Allah Teâlâ deniz suyunu içilemeyecek kadar şiddetli bir acılıkta yarattı. Gökten tatlı bir su indirdi. İşte kuyu, nehir ve pınarlardaki sular, bu gökten inen sudandır. Kıyâmet yaklaşınca Allah bir melek gönderir. Bu suları toplar ve cennete iade eder.

Deniz suyunun neden tuzlu olduğu konusunda ihtilâf ettiler. Bazıları uzun süre beklediği ve güneş ısıttığı için acı ve tuzlu hâle dönüştüğünü, içindeki hava çekilerek geriye rutubetinin kaldığını ve böylece sertleştiğini iddiâ etmiştir. Bazıları da denizin içinde onun suyunu değiştiren damarlar olduğunu, bu yüzden çok acı ve tuzlu hâle geldiğini ileri sürmüştür.

“*ve aralarına”* bu iki denizin arasına görülmeyen kudretinden *“bir engel,”* sınır ve perde *“aşılmaz bir sınır koyan O’dur.*”

Kâşifî der ki: “Tahkik ehline göre “iki deniz”den maksad, mü’minin gönlünde biri diğerine üstün gelmeyen havf ve recâ’dır ki “*Mü’minin korkusu ve ümidi tartılacak olsa birbirine eşit gelirler.*”[237] hadîsi bunu ifâde eder. “Berzah”tan murâd ise Cenâb-ı Allah’ın himayesiyle sonsuz inâyet ve yardımdır.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Tuzlu denizde tatlılık yoktur, tatlı olan da ise tuzluluk yoktur. Bunların ikisi asıl olarak birdir. Ancak Allah Teâlâ kudretiyle, sıfatları yönünden onları birbirinden ayırmıştır. Aynı şekilde kalblerin bazısını yakîn ve irfânın kaynağı, bazısını da şüphe ve nankörlüğün yeri olarak yaratmıştır.”

Bazıları demiştir ki: Bu iki deniz ma‘rifet denizi ile bilinmezlik (nekra) denizidir. Birincisi sıfatlar denizidir. Onun letâifi ruhlara, kalblere ve akıllara yayılır. Ârifler ondan tat alırlar. İkincisi, zat denizidir. Tuzlu ve acıdır. Akıllar, kalbler ve ruhlar onu alamazlar. Çünkü kıdem denizinde vâsıtalar yürümez. Çünkü o bilinmezlik denizidir. Bu iki deniz arasında meşîet (Allah’ın dileme) berzahı/perdesi vardır. Dolayısıyla sıfatlar denizinin ehli, zât denizine giremez. Zât denizinin ehli de bir daha sıfatlar denizine dönemez.

Yine ma‘rifet ehlinin kalbleri muvafakatlerin nurlarıyla nurlanmıştır. Belirsizlik (Nekra) ehlinin kalbleri de muhâlefetlerin karanlıklarıyla kararmıştır. Onların arasında avamın kalbleri vardır. Onların kalblerine vârid olan ve ondan sâdır olanlar hakkında bilgileri yoktur. Çünkü onlara Allah tarafından bir hitâb ve cevap söz konusu değildir.

Mesnevî’de der ki:

Deniz, balıkları dışarı bırakmaz
Karada yaşayanları da denize koymaz
Balığın aslı sudan, (karadaki) hayvanınki ise çamurdandır
Burada hile ve tedbir işe yaramaz
Bu kocaman bir kilittir, açıcısı ise Allah

Öyle ise teslim ve rızâya sarıl
Damla denizle savaşmaya girişse
Aptaldır, kendi kendine eziyet etmiş olur

“Vehhâb” ve *“Feyyâz”* olan Allah’tan bizi bolluk denizine, geniş atâ ve ihsânına daldırmasını niyaz ederiz. O buna kâdirdir.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ
قَدِيرًا ﴿٥٤﴾

54. Sudan *(meniden)* bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet *(kan ve evlilik bağından doğan)* yakınlığa dönüştüren O’dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.

“*Sudan (meniden) bir insan yaratıp*” Bu su, Âdem (a.s.)’ın toprağının yoğrulduğu sudur ya da nutfedir. “اَلْبَشَرَةُ” derinin dış yüzü, “اَلْاَدَمَةُ” ise et tarafına gelen iç tarafıdır. İnsana “beşer” denilmesi, derisinin üzerinde fazla kıl olmayıp gözükmesindendir. Koyun, keçi ve deve gibi derisinin üzerindeki yün ve kıllar bulunan hayvanlar ise böyle değildir. Kur’ân’da insanın beden ve dış görünüşü konu edilen her yerde özel olarak “beşer” lafzı kullanılmıştır. Bu kelime tekil ve çoğul için kullanılır.

“*onu”* insanı veya nutfeyi *“nesep ve sıhriyet (kan ve evlilik bağından doğan) yakınlığa dönüştüren O’dur.*” Allah şu iki kısma ayırdı: Birincisi, neseb ve soyların nisbet edildiği erkekler; meselâ denilir ki: Fülan oğlu fülan, fülan kızı fülâne.

Bir beyitte şöyle söylenmiştir:

İnsanların anneleri emânet konulan kaplardır.
Çocuklar babalara âiddir.

İkincisi, hısımlardır. Bunlar evlendiği ve birlikte yaşadığı kadın tarafıdır. Nitekim Allah Teâlâ *“**Allah ondan (meniden) iki çifti; erkeği ve dişiyi var etti.**”* (el-Kıyâme, 75/39) buyurmuştur.

İmam Râğıb der ki: “Neseb” anne-baba tarafından bir ortaklıktır. İki kısımdır. Biri, babalar ve oğullar arasındaki ortaklık gibi uzunlamasına olan neseb, diğeri kardeşler ve amca çocukları arasında olan neseb gibi enlemesine olan neseb.”

el-Kâmûs’te geçtiği üzere “اَلصِّهْرُ” kişinin kızının kocası, yâni damadı ve kızkardeşinin kocası, yâni eniştesidir. Bundan başka anlama geldiği de söylenmiştir. *Tâcü’l-masâdır*’da “Musâhere, nikâh yoluyla bir kimseyle yakınlık kurmaktır” der.

“*Rabbinin her şeye gücü yeter.*” Kudretinin nihâyeti yoktur. Kudretiyle tek bir maddeden çeşitli âzâları, birbirinden uzak tabiatları olan bir beşer yaratmış ve onu birbirinin karşıtı iki kısma ayırmıştır. Bazen de bir maddeden erkek ve dişi olarak ikiz yaratır.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “**İbn Sîrîn** der ki: Bu âyet Hz. Mustafa (a.s.) ve Ali (k.v.)

hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) kızını eş olarak Ali'ye verdi. Ali, amcasının oğluydu. Efendimizin kızının kocasıyla hem aynı sülâleden idi, hem de damatları oldu.

Hz. Fâtıma'nın evlilik hâdisesi şöyledir: Hz. Peygamber bir gün mescide geldi, elinde bir reyhan dalı vardı. Selmân'a gidip Ali'yi çağırmasını söyledi. Selman gitti ve Hz. Peygamber (s.a.)'in kendisini çağırdığını bildirdi. Hz. Ali ona, "Ey Selman, gördüğünde Allah Rasûlü nasıldı, onu ne halde bıraktın?" dedi. Selman: "Ey Ali, parlayan ay ve ışıldayan mum gibi çok mutlu ve mütebessimdi." diye cevap verdi. Hz. Ali Hz. Peygamber'in yanına geldi. Hz. Peygamber reyhan dalını Ali'nin eline bıraktı; çok güzel kokusu vardı. Hz. Ali, "Ey Allah'ın Rasûlü, bu nasıl güzel bir koku!?" dedi. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle cevap verdi: "Ey Ali, kızım Fâtıma'nın evliliği için cennet hurilerinin saçtığı kokudur." Hz. Ali: "Ey Allah'ın Rasûlü, kiminle evleniyor?" diye sordu. Hz. Peygamber "Seninle" dedi ve anlatmaya başladı:

Ben mescidde oturmuştum. Hiç görmediğim şekilde bir melek geldi ve şunları söyledi: "Adım Mahmud'dur. Makamım, dünya semâsındadır. Makamımdayken gecenin üçte biri geçtikten sonra semâ tabakalarından bir ses işittim. Mukarrebûn, rûhânîler ve kerrûbiyyûn meleklerinin dördüncü kat semâda toplanmalarını istiyordu. Hepsi toplandı. *"Mak'ad-i sıdk"* sâkinleri ve *"Firdevs-i âlâ"* ve *"adn"* cennetinin derecelerinin ehli de hazır bulundular.

"Ey Hak dergâhına yakın olanlar ve Padişah'ın seçkinleri, İnsân sûresini okuyunuz." diye ferman geldi. Hepsi güzel ve gönül çekici sesleriyle bu sûreyi okumaya başladılar. O anda Tûbâ ağacına, Fâtımatü'z-zehrâ ile Aliyy-i Murtazâ'nın evlilikleri şerefine üzerindekileri saçması emredildi. Tûbâ ağacı, dünyadaki güneş gibi cennettin güneşidir. Nasıl ki güneş dünyada doğunca ışığı girmeyen hiçbir ev kalmazsa, cennette Tûbâ ağacının dalının olmadığı köşk, ev ve kapı yoktur. Tûbâ ağacı sallanınca, cennette mücevher, inci ve hulleler yağmaya başladı. Emredildi, Tûbâ ağacının altına beyaz mücevher tanesinden bir minber konuldu.

İsmi Rahîl olan ve yedi kat semâda en fasih ve güzel sözlü melek o minbere çıktı, Allah'a sena, peygamberlere selâm etti. O an Hak Teâlâ vâsıtasız olarak şöyle nida etti: "Ey Cebrâil ve ey Mikâil, her ikiniz Fâtıma'nın şâhidi olun. Ben Azîmüşşan, Fâtıma'nın velîsiyim. Ey kerrûbiyyûn melekleri ve semânın rûhânîleri, siz de şâhid olun ki Fâtımatü'z-zehrâ'yı eş olarak Aliyy-i Murtazâ'ya verdim."

Allah Azîmüşşân böyle seslenince, Adn cennetinden aydınlık ve üzerinde bulanıklık olmayan bir bulut geldi. Güzel koku ve mücevherler saçtı. Rıdvanlar, vildanlar ve cennet hurileri bu nikâh dolayısıyla saçılar saçtılar. Sonra ey Muhammed (s.a.), Allah Teâlâ beni bu müjdeyi vermek üzere sana gönderdi ve şunları bildirdi: "Biz bu nikâhı semâda kıydık, siz de yeryüzünde kıyınız."

Sonra Hz. Peygamber muhâcirleri ve ensârı çağırdı, Ali'ye döndü ve şöyle dedi: "Semâdan gelen hükme göre şimdi ben kızım Fâtıma'yı dört yüz dirhem mehirle sana eş olarak verdim."

Hz. Ali, “Ey Allah’ın rasûlü, ben onun nikâhını kabul ettim” dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de “*Allah ikiniz için de mübarek kılsın*.” buyurdu.

İnsanu’l-uyûn’da der ki: “Fâtıma (r.a.)’nın Ali (r.a.) ile evlendirilmesi hicretin ikinci yılının Ramazan ayındadır. O zaman Fâtıma (r.a.) on beş, Ali (r.a.) ise yirmi bir buçuk yaşındaydı. Ali (r.a.), Sa’d (r.a.)’dan bir koç ve ensardan bir topluluktan birkaç sâ‘ mısır unu alarak düğün yemeği verdi.

Ali (r.a.), Fâtıma (r.a.)’yı isteyince Rasûlullah (s.a.) kızına: “*Ali, seninle evlenmek istiyor*.” dedi. Fâtıma (r.a.) sükût etti.[238] Bir rivâyete göre: “*Ey kızım! Amcanın oğlu seninle evlenmek istiyor, ne dersin?*” diye sordu. Fâtıma (r.a.) ağladı, sonra: “Ey babacığım! Sanki sen beni Kureyş’in fakirine sakladın!” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): “*Beni hak ile gönderene yemin olsun ki, semâdan Allah’ın izni gelinceye kadar bu konuda konuşmayacağım*.” buyurdu. Fâtıma (r.a.): “Allah’ın ve Rasûlü’nün razı olduğuna ben de râzıyım.” dedi.[239]

Daha önce Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) da Fâtıma’ya talib olmuş Hz. Peygamber (a.s.) onlara: “*Onun hakkında Allah’ın hükmünü bekleyin*.” demişti. Bunun üzerine Ebû Bekir ve Ömer (r.a.), Ali (r.a.)’ a Fâtıma ile evlenme talebinde bulunmasını söylediler.

Ali (r.a.) der ki: “Onlar benim gafil olduğum bir işte beni uyardılar. Ben de Peygamber (s.a.)’e gelerek; “Beni Fâtıma ile evlendir.” dedim. Rasûlullah (s.a.): “Senin bir şeyin var mı?” dedi. Ben de: “Atım ve zırhım var” dedim. Rasûlullah (s.a.), “Atın sana lâzım. Zırhına gelince, onu sat.” buyurdu. Onu dört yüz seksen dirheme sattım. Sonra Peygamber (s.a.)’e geldim, parasını kucağına koydum. Ondan bir avuç aldı ve: “Ey Bilâl! Bununla temiz ve helâl bir şey satın al” buyurdu.

Nikâh akdini yapmak isteyince bir hutbe îrâd etti. Hutbenin bir kısmı şöyledir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْمَحْمُودِ بِنِعْمَتِهِ الْمَعْبُودِ بِوَحْدَتِهِ الَّذِى خَلَقَ الْخَلْقَ بِقُدْرَتِهِ
وَمَيَّزَهُمْ بِحِكْمَتِهِ ثُمَّ اِنَّ ا
للّٰهَ تَعَالٰى جَعَلَ الْمُصَاهَرَةَ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ
رَبُّكَ قَدِيرًا

(*Allah’a hamdolsun. O, nimetiyle övülen, kudreti sebebiyle kendisine ibâdet olunandır. Mahlûkâtı kudretiyle yarattı ve onları hikmetiyle birbirinden ayırdı.)” Sonra Allah Teâlâ evliliği neseb ve akrabalık bağı kıldı. Rabbinin her şeye gücü yeter. Sonra Allah bana Fâtıma’yı Ali’ye dörtyüz miskal gümüş karşılığı mehir ile evlendirmemi emretti. Ey Ali, râzı oldun mu?*” buyurdu.

Ali (r.a.) da bir hutbe irad ettikten sonra “Razı oldum” dedi. Hutbenin bir kısmı şöyledir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ شُكْرًا لِاَنْعُمِهِ وَاَيَادِيْهِ وَاَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَاشَرِيكَ
لَهُ شَهَادَةً تَبْلُغُهُ وَتُرْضِيهِ

(Nimet ve ihsanlarından dolayı Allah'a hamd ve şükürler olsun. O'na ulaşan ve O'nu razı eden bir şehâdetle şehâdet ederim ki tek olan Allah'tan başka ilâh ve O'nun ortağı da yoktur.)"

Nikâh akdi tamamlanınca Rasûlullah (s.a.) bir tabak hurma istedi ve onu önüne koydu. Orada hazır bulunanlara "Buyurun, alın" buyurdu. Zifaf gecesi olunca Ali (r.a.)'a: "*Benimle karşılaşmadan bir şey konuşma.*" dedi. Ümmü Eymen Fâtıma'yı getirdi ve odanın bir kenarına oturdu. Ali (r.a.) da diğer tarafına oturdu. Sonra Rasûlullah (s.a.) geldi. Fâtıma'ya: "Bana su getir" buyurdu. Fâtıma (r.anhâ) utandığından dolayı ayağı elbisesine sürçerek kalktı, bir kap su getirdi. Rasûlullah (s.a.) kabı aldı, ondan mübarek ağzına su alıp çıkardı. Sonra Fâtıma'ya: "*İleri gel*" buyurdu. Fâtıma (r.a.) da öne çıktı. Rasûlullah (s.a.) onun göğsüne ve başına bu sudan serpti ve sonra şöyle duâ etti:

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»

(*Allah'ım! Onu ve zürriyetini, rahmetten kovulmuş şeytanın şerrinden sana sığındırırım.*)"

Sonra tekrar "*Bana su getirin*" buyurdu. Ali (r.a.) der ki: "Ben onun ne yapmak istediğini anladım. Kalkıp kabı doldurdum ve getirdim. Rasûlullah (s.a.) kabı aldı, ağzına ondan su alıp verdi. Fâtıma'ya yaptığı şekilde bana da yaptı, ona duâ ettiği gibi bana da duâ etti ve şunu da ekledi:

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِيهِمَا وَبَارِكْ عَلَيْهِمَا وَبَارِكْ لَهُمَا فِى شَمْلِهِمَا»

Allah'ım, zifaflarını onlar hakkında mübarek kıl, onlar üzerine mübârek kıl ve onlar için mübârek kıl." Sonra İhlas ve Muavvizeteyn sûrelerini okudu. Peşinden: "*Ey Ali! Allah'ın ismi ve bereketiyle ehlinle zifâfa gir.*" buyurdu.

Onların koç derisinden bir döşeği ve bir de kadife örtüsü vardı. Uzun olarak yayınca sırtları açıkta kalır, enine yayınca başları açılırdı.

Fâtıma (r.a.) bir gün: "Ya Rasûlallah! Bizim şu koç derisinden başka yatağımız yok. Geceleyin üzerinde uyuyoruz, gündüz de hayvanımızı onun üzerinde yemliyoruz." dedi. Rasûlullah (s.a.): "*Ey kızcağızım! Sabret. Çünkü Mûsa b. İmrân (a.s.) hanımıyla on sene ikâmet etti. Katavân abasından başka bir abaları yoktu*" buyurdu. Katavân, Kûfe'de bir yerin ismidir.

Hz. Hatice Fâtıma (r.a.)'yı peygamberlik gelmeden beş sene önce dünyaya getirdi. Peygamberimizin vefâtından altı ay sonra 28 yaşında Medine'de vefat etti. Onun (r.a.) ve evlâdlarının menkıbeleri çoktur ve herkes tarafından bilinmektedir.

Ali (r.a.) 63 yaşında Kûfe'de şehit edildi. Hasan (r.a.) cenaze namazını kıldı ve geceleyin defnedildi. Vasiyeti üzerine kabri kaybedildi. Ümeyyeoğuları zamanında ve Abbasoğullarının hilâfetini ilk zamanlarında, Cafer Sâdık (r.a.) tarafından yeri gösterilinceye kadar bilinmiyordu. Rasûlullah (s.a.) Ali (r.a.)'a şöyle buyurmuştur:

“Senin hakkında iki grup insan helâk oldu: Biri seni aşırı seven, diğeri sana iftirâ atan yalancı kimse.” Nitekim *İnsânü’l-uyûn*’da böyle geçmektedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Âyetin işâreti şöyledir: İnsan farklı iki cinsten mürekkeb olarak yaratılmıştır. Sûreti halk âleminden, rûhu emr âlemindendir.

“*Allah ona nesep ve sıhriyet yakınlığı vermiştir.”* Nesebi rûhunadır. Rûhun intisâbı da Allah’a ve Rasûlü’nedir. Allah’a intisâbı ***“ona ruhumdan üflediğim zaman…”*** (Sâd, 38/72) âyetinden, Rasûlü’ne intisâbı da *“Ben Allah’tanım, mü’minler de bendendir.”*[240] hadisinden anlaşılmaktadır. İşte Allah kullarının seçkinlerini bu nesebin ehlinden kıldı.

İnsanın sıhriyeti ise sudan yaratılan beşeriyet yönüdür. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Ben çamurdan bir insan yaratacağım, onu biçimlendirip ona ruhumdan üflediğim zaman...*** (Sad, 38/71-72) âyetinde insanın bu iki husûsiyetini bir arada zikretmiş ve kullarının avâmını bu sıhriyet ehlinden kılmıştır. Onlara galib olan beşeriyet özellikleridir. Bu özellikler ise hırs, şehvet, hevâ ve gazabdır. Bunlarla insan süflî derekelere reddolunur. Neseb ehline galib olan ise rûhâniyetin özellikleridir. Bu özellikler ise şevk, muhabbet, taleb, hilm ve keremdir. Bunlarla insan yüce derecelere cezbolunur.

“*Rabbinin her şeye”* iki fırkayı ayrı ayrı iki yolun ehli kılmaya da *“gücü yeter.*”

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Sebep ve illetlerle sana yakın olunamaz
Ezelî fazl ve inâyet olmaksızın elde edilemez

İstenip niyaz edilen her hususta icâbeti umulan yalnız Allah Teâlâ’dır.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ
عَلٰى رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

55. ***(Böyle iken müşrikler)*** **Allah’ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar. İnkârcı da Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır.**

Böyle iken müşrikler “*Allah’ı”* Allah Teâlâ’ya ibâdet ve kulluğu *“bırakıp kendilerine ne”* taptıklarında *“fayda ne de”* tapmadıklarında *“zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar.*” Yâni, asla fayda ve zarar vermek gibi bir özelliği olmayan putlara ve onların hükmünde olan varlıklara kulluk ediyorlar. Çünkü yaratılan hiç bir şey müstakil olarak ve bizâtihî fayda ve zarar veremez. Onun için ona ibâdetin, güvenmenin ve peşinden gitmenin hiçbir faydası yoktur.

“النَّفْعُ” hayırlara ulaşmak için kendisinden yardım istenilen şey, fayda ve yarar

demektir. Kendisiyle hayıra ulaşılan şey de hayırdır. "اَلنَّفْعُ" hayır, faydadır. Zıddı ise " اَلضَّرُ (zarar)"dır.

"*İnkârcı da"* Allah'a ortak koşarak ve hakka düşmanlık ederek nimetiyle kendisini terbiye eden *"Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır."* Şeytana yardımcı ve destek olmaktadır.

"İnkârcı/kâfir" ile kâfirlerin hepsi veya Ebû Cehil kasdedilmiştir. Çünkü o, günahları ortaya dökme, Rasûlullah (s.a.)'e düşmanlıkta ısrar, ve insanları onunla savaşmaya ve diğer kötülükleri işlemeye teşvik ederek Rahmân'a karşı şeytana yardım etmiştir.

---

[237]. *Aclûnî*, II, 216
[238]. İbn Sa'd, Tabakat, VIII, 20
[239]. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, VII, 221
[240]. *Aclûnî*, I, 237

ÖLÜMSÜZ VE DÂİMÂ DİRİ OLAN ALLAH'A GÜVENİP DAYAN

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ
اِلَّا مَنْ شَاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذٖى
لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبٖيرًا ﴿٥٨﴾

56. ***(Rasûlüm!)*** **Biz seni ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.**

57. De ki: Buna karşılık, sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler ***(olmanız)*** **dışında herhangi bir ücret istemiyorum.**

58. Ölümsüz ve dâimâ diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarını O'nun bilmesi yeter.

"*Biz seni ancak"* mü'minleri cennet ve rahmet ile *"müjdeleyici ve"* kâfirleri cehennem ateşi ve Allah'ın gazabı ile *"uyarıcı olarak gönderdik.*"

"اَلتَّبْشِيرُ" sevinçli haber vermek/müjdelemek, "اَلْاِنْذَارُ" içinde korkutma olan haber vermek/uyarmak demektir.

قُلْ مَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾

57. De ki: Buna karşılık, sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler ***(olmanız)*** **dışında herhangi bir ücret istemiyorum.**

Onlara "*de ki: Buna"* gönderilmiş olmaktan da anlaşılacağı üzere risâleti tebliğe *"karşılık, sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı"* benim sizi kendilerine dâvet ettiğim şekilde îman ve amel ile Allah'a yaklaşmayı ve O'nun katında yakınlık elde etmeyi *"dileyen kimseler (olmanız) dışında"* sizin tarafınızdan *"herhangi bir ücret istemiyorum.*" Aksi halde 'Bizi kendisine çağırdığı şeye karşılık mallarımızı almak istiyor. Biz ona tâbi olmayız.' dersiniz. Yâni eğer bana bir ücret verecekseniz benim için bu fiili yerine getiriniz. Yoksa ben başkasını istemiyorum. Benim ücretim, mü'minlerin îmânı ve tâatidir. Çünkü benim için Allah katında büyük bir ecir ve sevap vardır. Her peygambere, ümmetinin sâlihleri ve âbidlerinin sevapları kadarı verilir.

"اَلْاَجْرُ (ücret)"; dünya veya âhiretle ilgili bir amelin karşılığı olarak geri dönen bedeldir.

Görünen o ki âyetteki istisnâ, munkatı'dır. Yâni ben sizin mallarınızdan kendim için

bir pay istemiyorum. Ancak Allah için infak etmek isteyen kimse bunu yapsın. Ben onu bundan da menetmiyorum.

et-Te'vîlâtû'n-Necmiyye'de der ki: Ancak Bana vesile edinilen hizmet, infak veya tâzim ile "*Rabbine"* yaklaşmayı ve O'nun katında yer edinmeyi *"dileyen kimseler (olmanız) hâriç…*" İşte bunun için meşâyıh şöyle demişlerdir: "Mürid ibâdetle cennete ulaşır, şeyhlere tâzim ve hürmet (iclâl) ile Allah Teâlâ'ya vasıl olur."

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'de der ki: "Bizim mezhebimize göre vâiz insanlara yaptığı vaazdan dolayı ücret alabilir. Her ne kadar alınmaması efdal ise de bu, kişinin yediklerinin en helâl olanlarındandır." Bu sözün îzâhı şöyledir: Allah'a dâvet makamı, ücret almayı gerektirir. Çünkü Allaha dâvet eden her peygamber mutlaka ***"Benim ücretim Allah'a âiddir."*** (bk. Yûnus, 10/72; Hûd, 11/29, 51; eş-Şuarâ, 26/109…) demiş ve dâvet karşılığı ücreti ispat etmiştir. Ancak bu ücreti mahlûktan değil, Allah'tan almayı tercih etmiştir.

Müteahhirûn âlimler ezan okumak, kâmet getirmek, va'z etmek, ders okutmak, hac, gaza, Kuran ve fıkıh öğretmek ve okumak işlerine bugün rağbet azaldığı için ücret almanın sahih olduğuna dâir fetva vermişlerdir. Ancak ücret almak, muallimin, imamın ve müftünün tek kişi olması gibi zorunlu bir durumda olursa icmâ ile sahih olmaz. Nitekim *el-Kirmânî*'de ve diğer kaynaklarda böyle geçmektedir. Yine bir beldede cenaze yıkayan bir kişi varsa ölü yıkamak ona düşer. Ücret taleb etmesi câiz olmaz.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِى لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ ۚ وَكَفٰى بِهِ بِذُنُوبِ
عِبَادِهِ خَبِيرًا ۚ ﴿٥٨﴾

58. Ölümsüz ve dâimâ diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarını O'nun bilmesi yeter.

Onların kötülüklerinden korunmak ve ücretlerinden müstağnî olmak konusunda "*Ölümsüz ve dâimâ diri olan Allah'a güvenip dayan.*" Kendisine güvenilip tevekkül edilmeye lâyık olan, bir özellikleri de ölüm olan canlılar değil Allah'tır. Çünkü onlar ölünce onlara güvenenler zâyî olur.

Tevekkülün aslı, kulun bütün hâdiselerin Allah'tan sâdır olduğunu, O'ndan başkasının yaratma gücü olmadığını bilmesi ve muhtaç olduğu her hususta işini Allah'a havale etmesidir. Tevekkül'ün bu kadarı farzdır ve îmânın şartlarındandır. Allah Teâlâ: ***"Eğer müminler iseniz ancak Allah'a tevekkül edin."*** (el-Mâide, 5/23) buyurmuştur. Kalbin sukûneti, tereddüd ve ızdıraptan kurtulup huzûra kavuşması gibi daha fazlası mânevî hallerdir ve kemâl üzere tevekküle dâirdir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Vâsıtî der ki: "Allah'tan başka bir sebeple Allah'a tevekkül eden, Allah'a tevekkül etmemiştir."

Bir adam **İbn Sâlim**’e: “Bizden kesb (çalışıp kazanmak) ile mi, yoksa tevekkül ile mi kulluk etmemiz istenmektedir?” diye sordu. İbn Sâlim: “Tevekkül, Rasûlullah (s.a.)’in hâlidir. Ümmeti kendisinin hâli olan tevekkül derecesinden düştükleri zaman hallerinin zayıflığı sebebiyle onlara kesbi sünnet kılmıştır. O dereceden aşağı düşünce Rasûlûllah (s.a.) onları sünneti olan çalışıp kazanarak geçimini taleb derecesinden düşürmemiştir. Eğer bu da olmasa helâk olurlar.”

Denilir ki: Tevekkül edenlerin avâmı kendilerine nimet verilince şükrederler, verilmeyince sabrederler. Havâssı ise nimet verilince başkalarını kendilerine tercih ederler (îsâr); verilmeyince şükrederler.

Denilir ki: Hak Teâlâ evliyâya tevekkül ettikleri zaman umdukları ve ummadıkları yerlerden sebepler yaratarak cömertlikte bulunur. Asfiyâya (seçkin kullarına) ise kendilerinden ihtiyacı gidererek cömertlikte bulunur. Kişinin bir ihtiyacı kalmazsa ne zaman talebde bulunur ki?

Yine denilir ki: Tevekkül, annesinin memesinden başka sığınacak bir yer bilmeyen bir çocuk gibi olmaktır. İşte mütevekkil kimsenin de kendisi için Allah’tan başka bir sığınak görmemesi gerekir.

Mesnevî’de der ki:

Tevekkülden daha güzel bir kazanç yoktur
Teslimden daha sevgili ne var ki?
Çocuk, tutamaz ve yürüyemezken
Bineği ancak babasının boynu olur
Eli ayağı ortaya çıkıp da yaramazlığa başladı mı
Belâya uğrar, zorluğa düşer
Biz Hakk’ın âilesi ve süt isteyen yavrularıyız
Peygamber, “İnsanlar Allah’ın âilesidir” buyurdu
Gökten yağmur veren
Rahmetiyle ekmek vermeye de güç yetirir

“*O’nu hamd ile tesbih et.*” Yâni Allah Teâlâ’yı kemâl sıfatlarla över olduğun halde önceki nimetlerine şükür ile nimetlerinin artmasını taleb ederek noksan sıfatlardan, vehim ve hayâle gelen her şeyden tenzih et.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Kim her gün yüz defa “سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ” (Allah’ı hamd ile tesbih ederim.) derse, günahları deniz köpüğü kadar bile olsa affedilir.”*[241] Nitekim *Fethur’Rahmân*’da böyle geçmektedir

“*Kullarının”* görünen ve görünmeyen *“günahlarını O’nun”* ölmeyen diri olan Allah’ın *“bilmesi”* vâkıf olması sana *“yeter.*” Allah onlara yaptıklarının tam olarak karşılığını verir. O’nunla beraber başkasına ihtiyaç duymazsın.

[241]. *Buhârî*, Deavât, 65; *Müslim*, Zikr, 28

İBRET ALMAK VEYA ŞÜKRETMEK DİLEYEN KİMSELER İÇİN

اَلَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ
اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْئَلْ بِهِ خَبِيرًا ﴿٥٩﴾ وَاِذَا قِيلَ
لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ ۗ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا
وَزَادَهُمْ نُفُورًا ۩ ﴿٦٠﴾ تَبَارَكَ الَّذِى جَعَلَ فِى السَّمَاۤءِ بُرُوجًا
وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

59. Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden *(ona hükmeden)* Rahmân'dır. Bunu bir bilene sor.
60. Onlara: "Rahmân'a secde edin!" denildiği zaman: "Rahmân da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!" derler ve bu emir onların nefretini artırır.
61. Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ *(güneş)* ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.
62. İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.

"*Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri"* unsurları ve mevâlîdi, *"altı günde"* dünya günlerinden altı gün müddetinde *"yaratan,"* O'dur. Çünkü ortada güneş ve ay yoktu. Allah bütün mahlûkâtı göz kırpmaktan daha kısa bir zamanda yaratmaya kâdir iken böyle yaratması, kullarına işlerinde teennînin sevilen bir şey olduğunu öğretmek içindir.

"sonra Arş'a istivâ eden (ona hükmeden) Rahmân'dır." Yâni ulvî ve süflî cisimler ile onlar arasında bulunanları yaratan Rahmân'dır.

"اَلْاِسْتِوَاءُ"nın asıl anlamı, yerleşmek, oturmak bir şeyin kendi zâtında doğru ve mu'tedil olmak mânâlarına gelir. Bu fiil "alâ" harf-i cerri ile müteaddî/geçişli yapıldığı zaman üstün olmak ve galip gelmek mânâsına gelir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir. Burada kasdedilen de odur.

Allah'ın arşa istivâsının mânâsı, ona mâlik olmasından, güç ve kudretinden kinâyedir. Maksad O'nun arşa ve diğer mahlûkâtına tasarruf, kudret ve nûfuzunun geçerli olduğunu beyan etmektir. Arşın özellikle zikredilmesi, yaratılan cisimlerin en büyüğü olmasından dolayıdır.

Bu âyet sonraki "*Onlara: "Rahmân'a secde edin!" denildiği zaman...*" âyetine bir giriş ve hakîkatte mezkur istivâdan maksadın Rahmânlık mertebesini tâyin etmek olduğunun beyanıdır.

“Bunu bir bilene sor.” Yâni zikredilen yaratma ve istivâyı Habîr olan/her şeyden haberdar olan Allah’a sor. Yaratan ve istivâ eden O’dur. Çünkü kendi fiillerini ve sıfatlarını en iyi bilen O’dur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Sana, her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez”*** (Fâtır, 35/14); ***“Halbuki onun te’vîlini Allahtan başka kimse bilmez.”*** (Âl-i İmrân, 3/7).

el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’de der ki: “Hak Teâlâ en büyük sultandır. Sultanın da ihtiyaçların kendisine arz edilebilmesi için bulunması gereken bir yeri olmalıdır. Allah mekândan münezzeh olduğu halde bu mertebe arşı yaratmasını gerektirmiştir. Sonra da kendisine duâ ederken ve ihtiyaçlar taleb edilirken yönelinmesi için arşa istiva ettiğini zikretmiştir. Bütün bunlar kullar için rahmettir ve işi onların akıllarına yaklaştırmaktır. Böyle olmasaydı kul kalbiyle nereye yöneleceğini bilemez, şaşırır kalırdı. Allah Teâlâ kalbe bir yön yaratmıştır ve ancak yönü olan şeyi kabul eder. Hak Teâlâ kendisine semâ, arş ve bütün yönleri kuşatmak gibi üstte/yücede olmakla ilgili şeyleri nisbet etmiştir. Nitekim şöyle buyrulmuştur: “***Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü (zâtı) oradadır.***” (el-Bakara, 2/155) *“Rabbimiz dünya semâsına iner...”*[242]; *“Allah sizin kıble tarafınızdadır.”*[243] Hâsılı Allah Teâlâ bütün işleri a‘yana (eşyânın zâtına) göre değil mertebelere göre yaratmıştır.”

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا
تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾

60. Onlara: Rahmân’a secde edin! denildiği zaman: “Rahmân da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!” derler ve bu emir onların nefretini artırır.

“Onlara:” yâni o müşriklere, rahmetiyle bütün mevcûdâtı yoktan var eden *“Rahmân’a secde edin!”* namaz kılın *“denildiği zaman:”* Burada namaz, “secde” olarak ifâde edilmiştir. Çünkü secde, namazın en büyük rukünlerindendir. *“Rahmân da neymiş! “* ‘O nedir?’ yahut ‘Rahman kimdir?” derler.

Bu soru, bu ismi taşıyan müsemmâ hakkında bir sorudur. Çünkü onlar ‘Rahmân’ ismini Allah için kullanmazlardı. Bu, ilk ilâhî kitaplarda Allah’ın ismi olarak zikderilmişse de onlar bunu bilmiyorlardı. Ya da onlar Allah Teâlâ’nın bu isimle isimlendirildiğini biliyorlardı. Fakat onlar bazen bu isimle başkalarının da kasdedildiğini iddiâ ediyorladı. Mesela Yemâme’deki Müseylemetû’l-kezzâb’a “Rahmanû’l-Yemâme” (Yememe’nin Rahmanı) denirdi. Müşrikler onu da yalandılar ve bu konuda muğalata ederek: “Muhammed bize Yemame’nin Rahmân’ına ibâdet etmemizi emrediyor.” dediler.

Bunun bir benzeri de münâfıkların Hz. Peygamber (s.a.) hakkındaki alaylı söz ve hareketleridir. Allah Teâlâ onların bu hâlini dile getirerek şöyle buyurmuştur: ***“Eğer onlara sorarsan: “Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk...” derler.***” (et-Tevbe, 9/65) Onlar bu sözleriyle, yaptıklarının doğruluğunu vehmettiren muğâlatalı bir cevap

verdiler. Allah Teâlâ da âyetin devamında onları şöyle tekzip etti: ***“De ki: Allah ile, O’nun âyetleriyle ve O’nun elçisi ile mi alay ediyordunuz?”*** (et-Tevbe, 9/65)

Muğâlata; yazılan veya konuşulan şeyin bir konuda benzeri veya zıddı olan bir mânâya delâlet etmesi, o benzer ve zıt olan şey öyle gösterildiği veya vehmettirildiği için mevkice daha güzel olmasıdır. **Allâme İbn Talha**’nın *el-Ikdü’l-ferîd* adlı eserinde böyle geçmektedir.

“Bize” kendisine secde etmemizi *“emrettiğin şeye”* secde edilenin ne olduğunu bilmeden *“secde eder miyiz hiç!” derler”* Bu inkârî (reddetmek için olan) bir sorudur. Yâni, bize secde etmemizi emrettiğin Rahmân’a secde etmeyiz, demektir.

“bu emir” Rahmân’a secde emri *“onların”* îmandan *“nefretini artırır.”*

“اَلنُّفُورُ” Bir şeyden rahatsız olmak ve uzaklaşmak mânâsına gelir.

Bu âyetin benzeri: ***“Fakat benim dâvetim, ancak kaçmalarını artırdı.”*** (Nûh, 71/6) âyetidir.

Bir kimse Rahmân’ın varlığını bilmese veya var olduğunu bilse de ancak kâfirden sâdır olacak bir iş yapsa ya da söz söylese ittifakla o kimse kâfirdir. Nitekim *Fethu’r-Rahmân*’da böyle geçmektedir. Puta secde eden, Mushaf’ı çöplüğe atan ya da küfür sözü söyleyen kimse, -bu haller Allah’ı tekzib alâmeti olduğundan- küfre düşmüştür. Bu konuda da ihtilâf yoktur.

Süfyan Sevrî (r.h.) bu âyeti okuduğu zaman başını göğe kaldırır ve: “İlâhî! düşmanlarının nefretini artırdığın gibi benim de itâatimi (hudû‘) artır.” derdi.

Bir kimse Rasûlullah (s.a.)’e: “Cennette seninle beraber olmakla beni rızıklandırması için Allah’a duâ et” dedi. Rasulullâh (s.a.) de ona: *“Çok secde etmek (çok namaz kılmak) sûretiyle bana yardım et”* buyurdu.[244]

Fethu’r-Rahmân’da: “Bu âyet, ittifakla secde mahallidir” der.

Kaşifî der ki: “İmâm-ı Azam’ın görüşüne göre bu yedinci secdedir, İmâm Şâfi’nin görüşüne göre ise sekizinci secdedir. Bu secdeye *Fütûhât*’ta “secde-i nüfûr ve inkâr (nefret ve inkâr secdesi)” denir. **İbnü’l-Arabî** der ki: “Mü’min bu âyeti tilâvet edince secde ederse, küfür ehlinden ayrılır. O hâlde bu secdeye “imtiyaz (ayrılma) secdesi” de denilebilir.”

en-Nihâye’de belirtildiği üzere tilâvet secdesinin tekbiri sünnet, *el-Kâfî*’de belirtildiği üzere mendûb veya **ez-Zâhidî**’de belirtildiği üzere ikinci tekbir rükündür. İki tekbîrin de rükün olduğunu söyleyen yoktur.

Tilâvet secdesi, secde âyetinin okunma vaktinden sonraya bırakılırsa, Ebû Yûsuf’a göre kaza olmuş olur. Çünkü O’na göre tilâvet secdesi fevrîdir/hemen yapılması gerekir. Fakat diğer Hanefîler’e göre vakti fevrî değil mekruh vakitler dışında kişinin bütün ömrüdür. Nitekim usûl ve fürû fıkıh kitaplarında böyle denilir. Tilâvet secdesini te’hir etmek mekruh değildir. Tahâvî ise bunun mekruh olduğunu söylemiştir ki daha doğru olan bu görüştür. Nitekim *et-Tecnîs*’te böyle geçmektedir. Bu konuyu **Kuhistânî** şerhinde zikretmiştir.

Sonra Allah Teâlâ'nın "*Rahmân'a secde edin*!" emri, Rahmân'dan başkasına secde edilemeyeceğine delâlet eder. Şâyet bu câiz olsaydı, kadına kocasına secde etmesi emrolunurdu.[245]

Şemsü'l-eimme Serahsî der ki: "Tâzim için Allah Teâlâ'dan başkasına secde etmek küfürdür. Âlimlerin önünde toprağı öpmek gibi bazılarının yaptıkları fiiller haramdır. Sadru'ş-şehid, bu secdelerle selâmlama kasdedildiği için sâhibinin tekfir olunamayacağını söyler." Ancak bu kimsenin böyle yapmaması gerekir. Çünkü bu Ya'kub (a.s.)'a nisbet edilen neshedilmiş şer'î bir hükümdür. O'nun zamanında bu şekilde secde etmek, insanlar arasında tıpkı saygı için ayağa kalkmak, musafaha etmek ve el öpmek gibi hürmet ve saygı ifâde eden âdetlerdendi. Yusuf (a.s.)'ın kardeşleri ve babası hakkında şu âyet buna delâlet eder: "***Ve hepsi onun için secdeye kapandılar."*** (Yûsuf, 12/100)

Sultanların ve başkalarının önünde eğilmek de mekruhtur. Çünkü bu yahudilerin fiiline benzer. Musafaha yaptıktan sonra kendi elini öpmek de mecûsîlerin fiilidir.

Yeni nimetlerle karşılaşınca ve musibetlerden kurtulunca şükür secdesi yapmak konusunda ihtilâf etmişlerdir. **Ebû Hanîfe** ve **İmam Mâlik**'e göre bu secde mekruhtur. Sadece dil ile hamd ve şükür ile yetinilmelidir. Ebû Yûsuf ve Muhammed bu konuda Ebû Hanîfe'ye muhâlefet ettiler ve: "Bu bir ibâdet ve kurbiyettir, yapan sevap kazanır." dediler. **İmam Şâfiî** ve **İmam Ahmed**'e göre sünnettir. Hükmü tilavet secdesi gibidir. Ancak namaz esnasında yapılamaz. *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir.

Zahîdî, *Kudûrî Şerhi*'nde der ki: "Beş türlü secde vardır:

1- Namaz secdesi. Bu farzdır.

2- Sehiv secdesi.

3- Tilavet secdesi. Bu iki secde vâcibdir.

4- Nezir/adak secdesi. Bu da vâcibdir. Bir kimse "Allah için tilavet secdesi yapacağım (üzerime vacip olsun)" derse bunu yapması vâcib olur. Şâyet bu secdeyi "tilavet" lafzı ile kayıtlamazsa, Ebû Yusûf'un aksine Ebû Hanife'ye göre vâcib olmaz.

5- Şükür secdesi. **Tahâvî,** bu secde hakkında Ebû Hanîfe'nin "Ben, bu secdeyi bir şey görmüyorum." dediğini nakleder. **Ebû Bekir Râzî,** der ki: "Bu sözün mânâsı, bu secde vâcib ve sünnet değildir, bilakis mübahtır, bid'at değildir, demektir. İmam Muhammed'in bu secdeyi mekruh gördüğü rivâyet edilmiştir. Ancak biz, bir nimete kavuşunca ve bir musibetten kurtulunca şükür secdesi yapmayı müstahab görürüz."

İmam Şâfiî der ki: Şükür secdesi yapmak isteyen; kıbleye dönerek tekbir alır ve secde eder. Allah'a hamdeder, şükreder ve tesbîh eder. Sonra tekrar tekbîr alarak başını secdeden kaldırır. Herhangi bir sebep olmadan şükür secdesi yapmak bir kurbiyet sayılmadığı gibi mekruh da değildir Ancak bunu namazın peşinden yapmak mekruhtur. Çünkü bilmeyenler, bunun bir sünnet ya da vâcib olduğuna inanabilirler. Böyle bir yanlış anlamaya sebep olan her mübah, mekruhtur.

Fetvâ şükür secdesi yapmanın câiz, hatta müstehab olduğu, vâcib ve mekrûh olmadığı

şeklindedir. Nitekim *Şerhu'l-Münye*'de böyle geçmektedir.

Aşkın sükrü için alnını dâimâ toprağa koy, secdeye kapıl
Çünkü bu nimeti feleklerde sâkin olan melekler tatmamıştır

Allah'ım, bizi karanlıkta ve aydınlıkta senin için mutevazı olan kullarından kıl!

تَبَارَكَ الَّذِى جَعَلَ فِى السَّمَآءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾

61. Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ *(güneş)* ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.

Kâmil/eksiksiz kudreti ile "*gökte burçları var eden, onların*" yâni göklerin değil burçların *"içinde bir çerağ"* güneş *"ve nurlu"* geceleyin ışık saçan *"bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.*" Feyyâz olan Allah'ın hayır ve ihsânı çoktur.

Burhânu'l-Kurân'da der ki: Allah'ın yüceler yücesi olduğu, hayır ve ihsânının çok olduğu burada özellikle zikredilmiştir. Çünkü peşinden burçlar, gezegenler, güneş, ay, gece ve gündüz gibi Allah'ın kudretine delâlet eden büyük varlıklardan bahsedilmektedir. Çünkü bunlar olmasaydı yeryüzünde canlı, bitki ve sâire mevcut olmazdı.

Bu burçlar on ikidir. Her burcun aya âid iki tam, üçte bir menzili vardır. Bunlar yedi gezegenin menzilleridir. Onlar güneşe göre otuz derecedir. Burçların isimleri şöyledir: Koç, boğa, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık. Koç ve akreb, Merih'in iki menzildir. Boğa ve terazi, Zühre'nin iki menzildir. İkizler ve başak, Utarid'in iki menzildir. Yengeç, Ay'ın menzildir. Aslan, Güneş'in menzildir. Yay ve balık, Müşteri'nin iki menzildir. Oğlak ve kova, Zühal'in iki menzildir. Bu burçlar, dört tabîata göre taksim edilmiştir. Her tabîat için üç burç vardır: Koç, aslan ve yayın üçü ateş tabîatlıdır. Boğa, başak ve oğlağın üçü toprak tabîatlıdır. İkizler, terazi ve kovanın üçü hava tabîatlıdır. Yengeç, akrep ve balığın üçü ise su tabîatlıdır.

Bu menzillere "burç" diye isim verilmesi, yüksek kaleler ve köşkler şeklinde oluşlarından dolayıdır. Çünkü bunlar gezegenlere âid, sâkinleri için yüksek konaklardır. Burç kelimesi, açık olmak ve görünmek mânâsına gelen "اَلتَّبَرُّجْ"den türemiştir.

Hasan, Mücâhid ve **Katâde** der ki: "Burçlar; Zühre, Süheyl, Müşteri, Simâk, Ayyûk gibi büyük yıldızlardır. Parlak ve güzel oldukları, etrafa ışık saçtıkları için onlara bu isim verilmiştir."

İki kaşı arası geniş/açık olan kimseye "اَلْاَبْرَجْ" denir.

Ayın menzilleri, isimleriyle beraber Yûnus sûresinin baş tarafında geçmişti.

Râğıb der ki: "اَلسِّرَاجْ" bir fitil ile parlayan ve ışık saçan lamba ve kandile denir. Etrafı

aydınlatan her şeye bu isim verilmiştir. Burada kasdedilen Güneş'tir. Çünkü Allah Teâlâ: ***"....Güneşi de bir lamba yaptı"*** (Nûh, 71/16) buyurmuştur. Güneş ve büyük yıldızlar ışık saçma ve aydınlatma bakımından kandillere ve lambalara benzetilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Andolsun biz en yakın göğü lambalarla donattık..."*** (el-Mülk, 67/5) buyurmuştur.

Ay'a üç güne kadar "hilâl", üç günden sonra "قَمَرْ" denir. *el-Muhtâr*'da geçtiği üzere beyaz olduğu için Ay'a "قَمَرْ" adı verilmiştir. *Keşfü'l-esrâr*'da belirtildiğine göre ise Ay ile yeryüzü beyazladığı için bu isim verilmiştir. "اَلْأَقْمَرُ" beyaz demektir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Âsuman/gökyüzünden murâd, Kur'an semâsıdır. Çünkü bütün inananlar onun beyanının gölgesi altındadır. Kur'an'dan her bir sûre, burç gibidir. Sûretler âleminde yedi esas vardır (seb'a-i seyyâre gibi). Sûreler âleminde (Kur'an) de "tekrarlanan yedi (es-seb'u'l-mesânî)" vardır. Gece vakti yıldıza bakanların yolunu kaybetmediği gibi, bir kimse fitne karanlığında şek ve şüphe korkusundan gönül gözünü, yıldızlara benzeyen Kur'an âyetlerine çevirirse, din yolunu kaybetmez."

Nefâisü'l-mecâlis'te ise şöyle der: "Âyette Allah'ın kudretinin kemâline delâlet vardır. Çünkü bu büyük cisimler, etrafa ışık saçan ve aydınlatan varlıklar, sırf O'nun kudretinin eserlerindendir."

Bilesin ki Allah Teâlâ, senin nefsinin semâsında hislerin/duyu organlarının burçlarını yarattı. Orada ruhânî nurlarla ışık saçan ruh güneşini ve kalb ayını var etti. Şu halde sana düşen vücûdunu aydınlatmak için çalışıp gayret etmek ve kalbini nefsâniyet karanlıklarından kurtarmaktır. Bu şekilde tecellî nurlarını almaya kabiliyet kazanır ve mâsivâ zulmetinden kurtulursun. Böylece en yüce maksada vâsıl olur, fenâdan sonra bakâyı elde eder, fakrdan sonra zenginliğin kemâlini bulur, orada Melik ve Kâdir olan Allah'ın kudretinin kemalini müşâhede edersin.

Arâisü'l-Kur'ân'da der ki: "Semânın burçları güneş ve ayın yörüngeleridir. Bunlar da koç, boğa ve diğerleridir. Kalbde de burçlar vardır. Bunlar îmân, ma'rifet, akıl, yakîn, İslâm, ihsân, tevekkül, havf, recâ, muhabbet, şevk ve veleh burçlarıdır. İşte kalbin salahı bu on iki burcun devamı iledir. Nitekim koç ve diğer on iki burç da şu fânî alemin ve halkının salahının sebebidir. Semâda güneş kandili ve ay ışığı vardır. Kalbde ise îman ve ikrar kandili, ma'rifet ayı vardır. Îman ve ma'rifet nûru dilde zikrullah ile, gözlerde ibret ile, âzâlarda tâat ve hizmet ile parlar."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet kalblerin semâsına, menzillerin ve makamların burçlarına işâret etmektedir. Bunlar on iki menzildir: Tevbe, zühd, havf, reca, tevekkül, sabır, şükür, yakîn, ihlâs, teslim, tefvîz ve rızâ. İşte bunlar ahval gezegenlerinin menzilleridir. Tecellî güneşi, müşâhede ayı, şevk zühresi, muhabbet müşterisi, keşfler utaridi, fenâ merihi ve bakâ zuhâli bu menzillerdendir.

Kim can u gönülden gökteki burçları seyretmek isterse
Göklere Îsâ gibi yükselir
Semâda miraca giden yol vardır

Gönül, felek miracına muhtaçtır
Gönül fenâ burcundan geçince
Sonunda bekâ tecellîlerini bulur
Bu tecellî arş tarafından değildir
Bu teselli yeryüzünden değildir
Bu tecellî, burçları yaratan Zât-ı ilâhîdendir
Bu his gözü, o tecellî kandilini görmedi

وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

62. İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.

"*İbret almak"* Allah'ın nimetlerini düşünmek ve yarattıkları üzerinde tefekkür etmek isteyen kimseler için… Böyle yapan kimseler hikmet sâhibi, varlığı bizzat vâcib/zorunlu, kullarına pek merhametli bir yaratıcının mutlaka var olması gerektiğini bilirler. Bu durumda ibret almak isteyen kimse ile henüz kâfir olanlar kasdedilmiş olur. Sonra da mü'minlerin durumuna şöyle işâret edilmiştir:

"veya" gece ve gündüzde bulunan nimetlere karşılık Allah'a tâatte bulunarak O'na *"şükretmek dileyen kimseler için"* eksiksik hikmetiyle *"gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.*" Yâni kendisinde yapılması gereken amel konusunda geceyi ve gündüzü biri diğerinin ardından gelir ve yerine geçer şekilde birbiri ardınca getirdi. Gece ve gündüz amellerinden birisini kaçıran kimse diğerinde onu kaza eder. Böylece nâfile ibâdet ve tâatlarda kullara bir genişlik tanınmış olur. **Ömer b. Hattâb** (r.a.) bir defasında gece Kur'an okumayı kaçırdığında Hz. Peygamber (a.s.)'ın ona söylediği şu söz de bunu desteklemektedir: "*Ey Hattaboğlu, Allah senin hakkında şu âyeti indirdi: "İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur." Artık geceleyin kaçırdığın nafileleri gündüz, gündüz kaçırdığın nafileleri de geceleyin kaza et.*"[246]

Ya da mânâ şöyledir: Allah gece ve gündüzü birbiri ardınca/peşpeşe gelir kıldı. Gece gelir, gündüz gider. Gündüz gelir, gece gider. İnsanlar yılların sayısını ve hesâbı bilsinler; geçimlerini temin etmek üzere gezip dolaşmak için belli bir vakit, oturup istirahat etmek için de belli bir vakit olsun diye gündüzsüz gece, gecesiz de gündüz yaratmadı.

Âyette Allah'ın nimetini hatırlatma, hikmet ve kudretinin kemâline dikkat çekme vardır.

Âyetteki "اَوْ" lafzının "ve" anlamına olması da mümkündür. Buna göre mânâ şöyle olur: "Biz gece ve gündüzü, zikreden ve şükredenler için iki vakit olması için birbiri

ardınca getirdik. O ikisinden birinde kim virdini kaçırırsa diğerinde telâfî eder.”
“أَوْ (veya)” ifâdesinin kullanılması, gece ve gündüzün peşpeşe getirilmesinde ibret almanın ve şükretmenin her ikisinin de müstakil olarak matlûb olduğuna dikkat çekmek içindir. Eğer “ve” ile ikisi birbirine atfedilseydi, iki hâlin birlikte istendiği zannedilebilirdi.
İmam Râğıb der ki: “Şükür, nimeti düşünmek ve ızhâr etmektir. Şükrün zıddı küfürdür. O da nimeti unutmak ve örtmektir. Şükür kelimesinin aslının “عَيْنٌ شَكْرَى (dolu pınar)”dan geldiğini de söylenmiştir. Buna göre şükür, kendisine nimeti vereni zikredip hatırlamakla dopdolu olmak mânâsına gelir.
Şükür üç kısımdır:
1- Kalbin şükrü, nimeti düşünmektir.
2- Dil ile şükür, nimete karşılık hamd ü sena etmektir.
3. Diğer âzâlarla şükür, istihkâkı kadar nimetin karşığılını vermektir.

Bedenimdeki her kıl O’nun atâ ve ihsânıdır
Her bir kılın şükrünü nasıl eda edeyim?

Bilesin ki bu âyet-i kerime nâfile vird kaçırıldığı zaman kaza edileceğine işâret eder. Fakat bunu yapmak vâcib değil müstehabdır. Çünkü virdin devamı vâridin devâmına, vâridin devamı da vuslata sebeptir. Görmez misin nehirler, dağlardaki yağmur ve kar sularının yardımı sebebiyle denizlere ulaşır. Yardım kesilince merama ulaşılamaz.
Sâib der ki:
Kuru olan zâhidlerden olgunluk bekleme
Zayıf sel denize kavuşamaz
Bu yüzden âbidler ve sâlikler gece ve gündüz evradına önem vermişler, bunu kendilerine vacib saymışlardır. Onun için gece evradını kaçırsalar gündüzleyin, gündüz evradını kaçırsalar geceleyin kaza ederler. Yâni yoldan geri kalmamak için onun yerine mislini yaparlar. Çünkü Allah’a giden yolu tanıyan asla ondan dönmez. Dönerse her iki cihanda bütün âlemlerden hiç kimsenin uğramadığı bir azâba dûçar olur. Öyleyse sabah akşam virde sarıl. Çünkü bu selef-i sâlihînin bir âdetidir. Gafletten sakın. Çünkü gaflet şeytanın kulağına işediği fâsıkların âdetidir.
Şeyh Ebû Bekir Darîr (r.h.)’ın şöyle dediği nakledilmiştir: “Komşularım arasında gündüzleri oruç tutup iftar etmeyen, geceleri namaz kılıp uyumayan güzel yüzlü bir genç vardı. Bir gün yanıma geldi ve: “Ey üstâd! Bu gece virdimi yapamadan uyumuşum. Rüyâmda sanki mihrabın ikiye ayrıldığını ve oradan benzerlerini hiç görmediğim bir takım güzel yüzlü câriyelerin çıktığını gördüm. Aralarından biri o kadar çirkin yüzlü idi ki, ondan daha çirkinini hiç görmedim. Onlara: “Siz kime âitsiniz, bu kimin?” diye sordum. “Biz senin geçmiş geceleriniz, bu ise uyuduğun bu gecedir. Eğer bu gece

ölseydin nasibin bu olurdu.” dediler. Ardından o çirkin yüzlü câriye şu beyti söyledi:

Mevlana duâ et, beni hâlime geri çevirsin.
Benzerlerimin arasında, sen beni çirkinleştirdin.
Hayâtın boyunca geceleri yatıp uyuma...
Geceleri uyursan, bütün zaman benim gibi olur.
Güzel yüzlü câriyelerden birisi ona şöyle cevap verdi:
Biz uykusuz geçirdiğin geceleriz.
Nağme ve teğanni ile Kur'an okuyarak
Biz, tâlib olduğun güzelleriz...
Acı ve iniltilerle, karanlıklar ortasında.

Sonra o genç bir çığlık attı, baygın yere düşerek vefat etti. Bu hikâyeyi **İmam Yâfiî** *Ravdu'r-rayyâhîn*'de zikretmiştir.

Rivâyet edilir ki İblis, Yahya b. Zekeriyya (a.s.)'ın karşısına çıktı. Yahya (a.s.) onun üzerinde her şeyin bağlarını gördü. “Ey İblis! Üzerinde gördüğüm bağlar nedir?” diye sordu. İblis: “Bunlar kendileriyle Âdemoğullarını yakaladığım şehvetlerdir” dedi. Yahya (a.s.): “Onların arasında bana âid bir bağ var mı?” dedi. İblis: “Belki doyana kadar yersin de sana ağırlık verip namaz ve zikirden alıkoruz.” dedi. Yahya (a.s): “Başka bir şey var mı?” diye sordu. İblis: “Hayır, vallâhi.” dedi. Yahyâ (a.s.): Allah'a yemin olsun ki, asla hiçbir yemekle karnımı tamamen doldurmayacağım.” dedi. Bunun üzerine İblis: “Allah'a yemin ederim ki ben de bir daha asla bir müslümâna nasihat etmeyeceğim.” dedi. *Âkâmü'l-mercân*'da böyle geçmektedir.

Bir âbid vefâtı gelip çattığında şöyle dedi: “Ben üzüntüler, gamlar, hatâlar ve günahlar yurdu olan bu dünya için üzülmüyorum. Bütün üzüntüm uyuduğum geceye, oruç tutmadğım gündüze ve Allah'ın zikrinden gâfil olduğum saatedir. Fırsatını bulan kimse acele etsin. Geri kalan ömrün bir kıymeti ve değeri yoktur.”

Sa'dî der ki:

Elli sene geçti uyuyorsun hâlâ
Şu beş günü olsun verme hebâya
Piyade yolcuya kurmuştur pusu
Rihlet sabahının tatlı uykusu

Rivâyet edilir ki Allah Teâlâ feleği yarattı ve dönüşünü iki kısma böldü. Birinci kısma karanlık geceyi koydu ki o vakitte yeryüzü katran gibi zifiri olur. Diğer kısma aydınlık gündüzü koydu ki o vakitte yeryüzü kâfur gibi olur. İşâret yoluyla şunları söylerler: “Ey gündüzün aydınlığında rahat ve huzûr içinde olanlar! Emin olmayın. Çünkü hemen ardından mihnet gecesi gelmektedir. Ey gecenin karanlığında meşakkat ve sıkıntı içinde olanlar! Ümitsiz olmayın. Çünkü hemen peşinden gündüzün aydınlığı

gelmektedir.

Ey gönül, sabırlı ol, üzülme, çünkü sonunda
Bu akşam sabaha döner ve bu gece sehere

Yüce Allah'tan bizi yakaza ve şuhûd ehlinden, her görünende cemâlini mütâlaaya ulaşanlardan kılmasını niyaz ederiz. Vücûd/varlık karanlığında kalmaktan ve cömertliğinin feyzinden mahrûm olmaktan O'na sığınırız. O *"Rahîm"*dir/çok merhametlidir, *"Vedûd"*dur/ (mü'minleri) çok sever.

---

[242]. *Buhârî*, Teheccüd, 14; Müsafirin, 168-170; *Ebû Dâvûd*, Sünnet, 19; *Tirmizî*, Salat, 211; *İbn Mâce*, İkame, 182; *Dârimî*, Salat, 168; muvatta, Kur'an, 30; Müsnetd, II, 264 267, 282

[243]. *Terğîb*, I, 164

[244]. *Müslim*, Salat, 225; *Ebû Dâvûd*, Tatavvu, 22; *Müsned*, IV, 59

[245]. Bk. *Tirmizî*, Radâ, 10

[246]. Bk. *İbn Kesîr*, Tefsir, III, 324; *Müslim*, Musafirin, 142

RAHMÂN'IN HAS KULLARI

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ
الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا
﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ
غَرَامًا ﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

63. Rahmân'ın *(has)* kulları onlardır ki, yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında *(incitmeksizin)* "Selâm!" derler *(geçerler)*;

64. Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.

65. Ve şöyle derler: Rabbimiz! Cehennem azâbını üzerimizden sav. Doğrusu onun azâbı gelip geçici değil, devamlıdır.

66. Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikâmet yeridir!

67. *(O kullar)*, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.

"Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki," Dünyânın, şeytânın, nefis ve hevânın değil Rahmanın kulları... demektir. Her ne kadar yaratılış bakımından diğerleri de O'nun kulları olsalar da şereflendirmek ve üstün kılmak üzere Rahmân'a izâfe edilmeye ehil değillerdir. Çünkü Allah'ın has kullarına ihsan edilen O'nun rahmetinin eserlerinden olan aşağıdaki sıfatları taşımamaktadırlar. Dolayısıyla bu ifâde "Rahmân'ın makbul kulları onlardır ki" demektir.

Yeryüzü / toprak huzûr, sükûnet ve tahammülde son noktadadır. *"yeryüzünde tevâzu ile yürürler"*

"اَلْمَشْىُ" İsteyerek bir yerden bir yere intikal etmek, yürümek demektir.

"هَوْنًا (tevâzu ile)" *el-Kâmûs*'ta geçtiği üzere sekînet ve vakar ile demektir. *el-Müfredât*'ta belirtildiğine göre ise insana eksiklik ve zillet getirmeyecek şekilde kendi nefsinde alçak gönüllü ve mütevâzı olmasıdır.

"هَيِّنٌ" yumuşak huylu, âheste, mülâyim, yumuşak başlı demektir. Yâni onlar yumuşak huylu ve mülâyim olarak kabalaşıp sertleşmeden yürürler. Ya da mülayim bir yürüyüşle yürürler. Bu durumda mânâsı şöyledir: Onlar sukûnet ve tevâzû ile yürürler; öğünerek, büyüklenerek, riya ve gösterişle yürümezler. Hak Teâlâ'nın azamet ve heybetini bildiklerinden, O'nun büyüklük ve ululuğunu müşâhede ettiklerinden dolayı ruhları huşu ve sükûnet bulmuş, nefisleri ve bedenleri O'na itâat edip boyun eğmiştir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Mü'minler burnu ağrıyan deve gibi ağır başlı ve yumuşak huyludur. Yularından çekilse gider, bir kaya üzerine çöktürülse çöker."*[247]

Şeyh Sa'dî der ki:

Makbul ve akıllı olan mütevazı olur
Meyveli ağaç dalını yere doğru eğer
Sel, heybetle aktığı için
Yukarıdan aşağı tepetaklak düşer
Çiy damlası âciz ve küçücük olduğu için
Gökyüzü onu sevgiyle Ayyuka çıkarır

"ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında" sefihler onların yüzüne karşı çirkin sözler söyledikleri zaman *"(incitmeksizin) "Selâm!"* yani, *el-Müfredât*'ta belirtildiği üzere biz sizden selâmet/kurtulma istiyoruz; *İhyâu'l-ulûm*'da geçtiği üzere biz sizin günahınızdan selâmette olduk/olalım, siz de bizim şerrimizden selâmette oldunuz/olun *"derler (geçerler)"*

"اَلْجَهْلُ" kişinin ilimden yoksun olması, bir şeyin mâhiyetinin aksine inanmak, ister doğru ister yanlış olarak inansın bir şeyi hak ettiğinin/gerekenin aksine yapmaktır. Tıpkı kasden namazı terk etmek gibi. Şu âyet bu mânâya göredir. (Kavmi, Mûsâ (a.s.)'a: "***Sen bizimle alay mı ediyorsun?" dediler. O da: "cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım." dedi.***" (el-Bakara, 2/67). Mûsâ (a.s.) alay etme fiilini cahillik saymıştır.

Bazıları, "سَلَامًا" lafzının "kurtulma, selâmet bulma" fiilinin yerinde kullanılan mahzuf bir fiilin mastarı olduğunu söylemiştir. Yâni biz sizden selâmet bulduk, kurtulduk; sizinle cahilce davranışlarda bulunmayız, sizin herhangi bir işinize karışmayız. Bu bir cahilliktir ve aklın hafifliğine dayanan davranıştır. Bizimle sizin aranızda iyilik de kötülük de yoktur. Sadece mütâreke/ birbirine eziyet vermekten vazgeçmek vardır.

Müfessirlerin çoğu "*Selâm*" lafzının onların ifâdelerinin aynısı değil de, mahzuf bir masdarın sıfatı olduğunu söylemişlerdir. Yâni onlara eziyetten ve günahtan selâmette olacakları düzgün bir söz söylerler, demektir. Maksad sefihlere ilişmeyi terk etmek ve onlarla konuşmaktan ve tartışmaktan yüz çevirmektir.

Muhakkık Rumî der ki:

Eğer sana riyakâr ve hilekâr deseler;
"Dediğiniz gibiyim, hattâ iki yüz kat daha fazlası" de ve çek git
Eğer öfkeden sana küfreder, sövüp sayarsa;
Ona duâ et, gönül hoşluğuyla çek git

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki

Bir sarhoşun koltuğunda bir kopuz vardı

Geceleyin bunu bir zâhidin kafasında parçaladı
Sabah oldu, o temiz kalpli adam
Bu taş yürekli adama bir avuç para gönderdi ve dedi:
“Dün gece özrün vardı, sarhoştun
Senin kopuzun kırıldı, benim de başım
Benim yaram iyileşti, korkulacak bir şey de kalmadı
Fakat seninki ancak parayla iyileşir”
Allah dostları hep baş üstündedir
Çünkü halkın cefası başları üstündedir

Âyetteki “وَاِذَا (-ında/-ığı zaman) ifâdesi, onların kendi hallerini beyan ettikten sonra başkalarıyla olan münâsebetlerini ve davranışlarını beyan etmektedir.

Müfessirlerin çoğuna göre bu âyet muhkemdir. Kılıç âyetiyle nesh edilmemiştir. Çünkü edeb, mertlik ve şerîatta akılsız kimse karşısında yumuşak davranmak teşvik edilmiş, câhili görmezden gelmek iyi görülmüştür. İffet ve vakarı korumak için daha sâlim ve vera‘a daha uygundur.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Allah kıyâmet gününde mahlûkâtı topladığı zaman bir münâdî: ‘Fazîlet ehli nerede?’ diye seslenir. Bir takım insanlar kalkarlar, fakat azdırlar. Süratle cennete giderler. Melekler onları karşılar ve: “Biz sizin süratle cennete gittiğinizi görüyoruz, (bunun sebebi nedir?)” derler. Onlar da: “Biz fazîlet ehliyiz.” derler. Melekler: “Sizin fazîlet ve üstünlüğünüz nedir?” diye tekrar sorarlar. Onlar da: “Biz zulme uğrasak sabreder, kötülükle karşılaşsak affeder, bize cahillik yapılsa tahümmül ederdik.” derler. Bunun üzerine onlara: “Cennete girin; çalışanların ecri ve mükâfâtı ne güzeldir!” denir.”*[248]

Yine bir hadiste buyrulmuştur ki: *“Ümmetimden bir topluluk gördüm. Onlar henüz yaratılmadılar, bugünden sonra varolacaklar. Onları ben severim, onlar da beni severler. Onlar samîmî kimselerdir, gösterişten uzak tevâzu ehlidirler. İnsanlar arasında Allah’ın nûruyla yavaş yavaş, çekinerek ve sakınarak yürürler. Sabır ve tahammülleri sebebiyle onlar insanlardan selâmette, insanlar da onlardan selâmette ve emniyettedir. Onların kalbleri Allah’ın zikriyle huzûra erer, mescidleri namazlarıyla imar olur. Küçüklerine merhamet, büyüklerine saygı ve hürmet gösterirler. Onlar aralarında eşit davranırlar; zenginleri fakirlerini ziyâret eder, hastalarının yanında olur, cenazelerine iştirak ederler.”*

Orada hazır bulunanlardan biri: “Bu hususlarda kölelerine de yumuşak davranırlar mı?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.) o kimseye döndü ve şöyle buyurdu: *“Hayır, onların köleleri yoktur. Onlar kendi işlerini kendileri görürler. Rableri katında dünya değersiz olduğu için kendilerine maddi genişlik vermekten Allah’a daha değerli ve kıymetlidirler. Sonra Hz. Peygamber (a.s.) “Rahmân’ın (has) kulları onlardır ki…” âyetini okudu.”*

Bazıları ‘Rahmân’ın kulları’nın özellikleri hakkında şöyle demiştir: İbâdet onların

süsü, fakr onların kerâmeti, Allah'a itâat ve kulluk onların halâveti, Allah sevgisi onların lezzetidir. Onların ihtiyacı Allah'adır. Takvâ onların azığı, hidâyet binekleri, Kur'an sözleri/konuşmaları, zikrullâh ziynetleri, kanâat malları, ibâdet kazançları, şeytan düşmanları, Hak koruyucularıdır. Gündüz ibretleri, gece ise fikir ve düşünceleridir. Hayat yolculuk yerleri, ölüm durakları, kabir kaleleri, Firdevs meskenleri ve âlemlerin Rabbine nazar etmek ise nihâî istek ve emelleridir.

Bilesin ki Allah'ın kulları çoktur. Kimisi Abdurrahmân'dır, kimisi Abdurrazzâk'tır, kimisi Abdülvehhâb'dır… Ancak kişi, sadece isimle hakîkaten "abd/kul" olmaz. Ne Abdullah ne de diğerleri… Çünkü Abdullah (Allah'ın kulu), Allah Teâlâ'nın bütün isimlerinin tecellî ettiği kimsedir. İsm-i âzamın hakîkatine erdiği ve Allah'ın bütün sıfatlarıyla muttasıf olduğu için kulları arasında makamca ondan daha yüksek ve şânı daha yüce kimse yoktur. İşte bu yüzden ***"Abdullah/Allah'ın kulu, O'na yalvarmaya (namaza) kalkınca…"*** (el-Cin, 72/19) âyetinde bu isim bizim Peygamberimiz'e (a.s.) tahsis edilmiştir. Bu isim hakîkî mânâda sadece O'na, tâbi olmak bakımından da O'nun vârisleri olan kutublara âiddir.

Abdu'r-Rahmân, *"er-Rahmân"* isminin mazharıdır. O bütün âlemler için rahmettir, kabiliyeti ve istidâdı ölçüsünde hiç kimse O'nun rahmetinin dışında değildir.

Abdu'r-Rahîm, *"er-Rahîm"* isminin mazharıdır. O rahmet ve merhametini, Allah'tan sakınan, hâlini ıslâh eden ve Allah'ın kendisinden razı olduğu kimselere tahsis eden ve Allah'ın gazab ettiği kimselerden intikam alandır.

Abdü'r-Razzâk, Allah'ın rızkını genişlettiği, bu rızkı Allah'ın kullarına cömertçe dağıtan kimsedir.

Abdü'l-Vehhâb, Allah Teâlâ'nın el-Cevâd (bol bol veren) ismiyle tecellî ettiği kimsedir. O gerekeni, gereken kimseye, gerektiği gibi garazsız ve karşılıksız olarak bol bol verir. Allah'ın inâyet ettiği kimselere yardım eder.

Allah bizi ve sizi esma-i hüsnâsının hakîkatine eren kullarından kılsın. Şüphesiz en yüce gaye ve yüksek amaç O'dur.

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾

64. Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.

"*Gecelerini"* nefislerinin istek ve arzuları için değil *"Rablerine secde ederek"* yüzleri üzere secde ettikleri halde *"ve"* ayakları üzere *"kıyam durarak geçirirler.*" Rahmân'ın kulları, geceleri uyumadan sabaha çıkanlardır.

"اَلْبَيْتُوتَةُ" burada olmak, devam etmek mânâsının aksine, uyuyarak veya uyumadan geceyi idrâk etmek demektir.

Secdenin kıyamdan önce zikredilmesinin sebebi fâsılalara riâyet etmek ve namazda kıyam olmakla birlikte secdenin önce zikredilmeye daha layık olduğunu bildirmek

içindir. Çünkü bir hadiste: *"Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secde hâlidir."*[249] buyrulmuştur. Kâfirler secde etmekten imtina edip büyüklenirler. Hatta onlardan birisi: "Ben secde etmem, çünkü dübürümün başımın üstüne çıkmasını sevmem" dediği nakledilir.

Âyetin mânâsı şöyledir: Onlar Rablerine secde ederek ve kıyamda bulunarak gecelerler. Yâni gecenin tanımını yahut bir kısmını namazla ihya ederler. Allah Teâlâ müttakî kulları hakkında: ***"Geceleri pek az uyurlardı"*** (ez-Zâriyât, 51/17) buyurur.

İbâdetin geceye tahsisi, bunun daha meşekkatli ve riyadan daha uzak oluşundan dolayıdır.

Bu âyet Rahmân'ın kullarının Rableriyle olan muâmelerini beyan etmekte, onların gündüz hallerini anlattıktan sonra gece hallerini vasfetmektedir.

Saîd b. Müseyyeb, **Fudayl b. İyaz**, **Ebû Süleyman Dârânî**, **Habîb Acemî**, **Malik b. Dînar**, **Rabîa Adeviyye** ve daha başkaları gecenin tamamını ibâdetle ve yatsı namazının abdesti ile sabah namazını kılmakla meşhur olmuşlardır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Onlar Rablerine secde ederek gecelerler ve isteklerini bularak sabahlarlar. Sabah buldukları geceki secdelerinin meyvesidir. Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Gece çok namaz kılanın gündüz yüzü güzel olur."*[250] Yâni Allah katında yüzünün suyu çok olur. Eşyânın en güzeli secde ile güzelleşmiş olarak zâhir ve varlık (vücûd) ile ziynetlenmiş olarak bâtındır.

Muhammed b. Sîrîn'in kız kardeşi **Hafsa binti Sîrîn** her gece Kur'an'ın yarısını namazda okurdu. Bazen geceleyin namaz kıldığı odada lamba söner, oda sabaha kadar onun için aydınlık olurdu. Basra ehlinin âbide hanımlarındandı. Kardeşi İbn Sîrîn Kur'an'da her hangi bir müşkil yerle karşılaşsa "Gidin, Hafsa'ya o nasıl okuyor sorun." derdi. O hep şu tavsiyede bulunurdu: "Ey gençler! Genç iken amel etmek konusunda nefsinizden istifâde edin. Ben amellerde muvaffakiyeti ancak gençlikte gördüm."

Râbia Adeviyye bütün gece namaz kılardı. Sabah yaklaşınca hafif bir uyku uyur, sonra kalkar ve şöyle derdi: "Ey nefis! Ne kadar uyudun, ne kadar ibâdet ettin. Yakında öyle bir uyku uyuyacaksın ki yeniden diriliş için sura üfürülünceye kadar kalkmayacaksın." Ölünceye kadar onun âdeti böyleydi.

Haberde şöyle vârid olmuştur: *"Bir koyun sağacak kadar bile olsa geceleyin namaz için kalk."*[251]

Kim tembellik ve azimetle amel konusunda gevşeklikten dolayı yahut önemsemediğinden veyahutta kendi hâliyle gururlanıp aldandığından dolayı hafife alarak gece namazından mahrûm olursa kendi hâline ve durumuna ağlasın. Çünkü ona birçok hayrın yolları kapanmıştır.

Gece namazına mâni olan şeyler dünya işlerine çok önem vermek, dünya ile fazla meşgûliyet, bedenini boşu boşuna yormak, çok yemek, çok konuşmak, eğlence ve dedikoduya dalmak ve kaylûleyi ihmal etmektir. Muvaffak olan kişi vaktini ganîmet bilen, derdini ve devasını tanıyan, ihmal etmeyen ve böylece kendisi de ihmal

olunmayan kimsedir.

Fakir (**Bursevî**) -Kadîr olan Allah çok hayır yapma konusunda ona kuvvet versin- der ki: Eğer "Hz. Peygamber (s.a.)'in *"Kim yatsı namazını cemaatla kılarsa gecenin yarısını ibâdetle geçirmiş gibi olur. Kim de sabah namazını cemaatla kılarsa bütün geceyi namazla geçirmiş gibi olur."*[252] hadisi hakkında ne dersin? Çünkü bu hadis geceyi ibâdetle geçirme külfet ve meşakkatini kaldırmaktadır." dersen, şöyle cevap veririm: Bu hadis cemaatla namaza teşvik, ruhsatı ve niyetin tesirini beyan etmektedir. Çünkü yatsı vaktinde sabah namazını cemaatle kılmaya niyet eden kimse, sanki mescidde onu bekleyen gibi olur. Nice yüksek himmetler vardır, ayakları (fiilen yapılan işleri) geçer. Ancak niyetle beraber amel etmek, mücerred niyetten efdaldir. Azîmet de ruhsatın üzerindedir.

Sehl b. Abdullah Tüsterî (r.h.) der ki: "Kul farzları tamamlamak için revâtib sünnetlere, sünnetleri tamamlamak için nâfilelere, nâfileleri tamamlamak için âdâba muhtaçtır. Dünyayı terk etmek de edebdendir."

Namazda kıyamın uzun olması mı yoksa çok secde ve rükû etmenin mi efdal olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. *ed-Dürer*'de der ki: "Kıyamın uzun olması, secdelerin çok olmasından efdaldir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Namazların efdali kunûtu (yani kıyamı) uzun olan namazdır."*[253] Çünkü kıyamın uzun olması ile kıraat çoğalır, rükû ve secdelerin çok olması ile de tesbih çoğalır. Kıraat ise tesbihden efdaldir."

Bazıları, ikincisinin efdal olduğunu söylemiştir.

İbn Ömer birinin namazda kıyamı uzattığını gördü. Şöyle dedi: "Eğer ben o adamı tanısaydım, ona rükû ve secdeyi de uzun tutmasını emrederdim. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)'in: "*Kul namaza kalktığı zaman günahları getirilir, başı ve iki omuzu üzerine konur. Rükû ve secde ettikçe günahları düşer.*"[254] buyurduğunu işittim.

Ma'dân b. Talha der ki: "Rasûlullah (s.a.)'ın âzâdlısı Sevbân ile karşılaştım. Ona: "Allah'ın beni sâyesinde cennete girdireceği bir ameli bana haber ver." dedim. O: "Ben bunu Rasûlullah (s.a.)'e sordum. Şöyle buyurdu: "*Allah için çok secde yap (namaz kıl). Allah için her secde ettiğinde mutlaka onun sâyesinde Allah senin bir dereceni yükseltir ve bir hatânı bağışlar.*"[255]

Bilesin ki her amelde aslolan, niyeti hakkıyla yapmak ve ihlası tashih etmektir.

Meşâyih bütün gece duâ eder,
Sabahları da seccadeyi silkelerler
Mihraptan yüz çeviren kimsenin
Ehlullah küfrüne şahâdet ederler
Sen de namazda sırtını kıbleye dönmüşsün;
Allah'tan bir isteğin yoksa mihraptan yüz çevir

Allah bizi ve sizi kendi zâtına yöneltsin.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۖ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾

65. Ve şöyle derler: "Rabbimiz! Cehennem azâbını üzerimizden sav. Doğrusu onun azâbı gelip geçici değil, devamlıdır."

"Ve" onlar namazlarının peşinden veya her vakit *"şöyle derler: "Rabbimiz! Cehennem azâbını üzerimizden sav."* geri çevir, uzaklaştır. *"Doğrusu onun azâbı gelip geçici değil, devamlıdır."* Devamlı bir kötülük ve kendisiyle azâba dûçar edilen kâfirlerden hiç ayrılıp gitmeyen sürekli bir helâktir.

"اَلْعَذَابُ" şiddetli acı vermektir.

Râğıb der ki: "غَرَامًا" kelimesi "هُوَ مُغْرَمٌ بِالنِّسَاءِ", yâni o alacaklının borçluya yapışıp ondan ayrılmadığı gibi kadınlara tutkun ve bağlıdır, anlamındaki sözden alınmıştır.

Muhammed b. Ka'b der ki: "Allah, verdiği nimetlerin bedelini kâfirlerden ister. Onlar bunu ödeyemeyince, onları borçlandırır ve cehenneme atar."

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾

66. Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikâmet yeridir!

Bu cümle, onların yukarıda kendilerinden cehennem azâbının uzaklaştırılması hakkında ettikleri duânın sebebini, cehennem azâbının hâlinin kötü olmasına bağladıktan sonra bizzat kendisinin durumunun kötü olmasına bağlamaktadır. Bu âyet, onların önceki âyetteki sözlerinin devamıdır.

Âyetin mânâsı şöyledir: O, yâni cehennem karar kılma ve ikâmet yeri olarak ne kötüdür! Gerçekten cehennem kötü bir dinlenme yeridir ve bulunulacak kötü bir yerdir.

Âyet bildirmektedir ki Rahmân'ın kulları halkla iyi geçindikleri ve Hakk'a kullukta gayret gösterdikleri halde azâbdan korkarlar ve onun kendilerinden uzaklaştırılması için Allah'a yalvarırlar. Yâni onlar bütün çaba ve gayretlerini ortaya koyarlar, sonra duâ ederken âsîlerin menziline inerler, özür beyan edenlerin durduğu yerde dururlar, boyun bükerek zelil bir lisân ile Cenab-ı Hakk'a yalvarırlar. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Kendimi hakir bir kul/köle yerine koymadan
O'nun huzûruna girmek istemedim

Bu, onların amellerine önem vermemelerinden ve hallerinin devamına güvenmemelerinden dolayıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar"*** (el-

Mü'minûn, 23/60)

Şeyh Sa'dî der ki:

Tarikat, yol; yakîn ehlinin
İyi iş yapıp kusurlarını görmeleridir.
Hakka şükür eylemenin bir yolu vardır, bir tek:
O da îfâda olan aczini ikrâr etmek
Yoksa Rezzâk-ı Kerîm'e yaraşır sûrette
Bu şükür borcunu hakkıyla kim îfâ edecek?

İbn Nüceyd ise şöyle der: "Hiç kimse amellerini riya, hallerini boş iddiâlar olarak görmedikçe kullukta bir adım ileri gidemez."

Bir kimseye amellerinde Allah'ın dost ve yardımcı olduğunun alâmeti, kişinin ihlâsında eksik, zikirlerinde gaflet, sıdkında noksanlık, mücâhedesinde gevşeklik ve fakrına riâyette azlık görmesidir. Onun bütün halleri kendi gözünde nahoş gözükür. Fakrında ve seyrinde Allah'a fakrı/ihtiyacı arttıkça artar. Nihâyet Allah'tan başka herşeyden fânî olur."

Âyet mutlak olarak duâya, özellikle de namazların peşinde duâ etmenin önemine delâlet eder. Çünkü duâ ibâdetin özüdür. Namaz kılan tek başına veya cemaatle imam olarak yahut imama uyan biri olarak duâ yapmalıdır. Şöyle duâ edebilir:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ. اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا
قَرَّبَ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ. وَاَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ
وَعَمَلٍ. اَللّٰهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِى وَآمِنْ رَوْعَاتِى وَاَقِلْنِى عَثَرَاتِى. اَللّٰهُمَّ اِنِّى
أَسْئَلُكَ اِيمَانًا لَا يَرْتَدُّ وَنَعِيمًا لَا يَنْفَدُ وَقُرَّةَ عَيْنِ الْاَبَدِ وَمُرَافَقَةَ نَبِيِّكَ
مُحَمَّدٍ. اَللّٰهُمَّ اَلْبِسْ وُجُوهَنَا مِنْكَ الْحَيَاءَ وَاَمْلَأْ قُلُوبَنَا بِكَ فَرَحًا وَاَسْكِنْ
فِى نُفُوسِنَا مِنْ عَظَمَتِكَ وَذَلِّلْ جَوَارِحَنَا لِخِدْمَتِكَ وَاجْعَلْكَ اَحَبَّ اِلَيْنَا
مِمَّا سِوَاكَ. اَللّٰهُمَّ افْعَلْ بِنَا مَا أَنْتَ اَهْلُهُ وَلَا تَفْعَلْ بِنَا مَا نَحْنُ اَهْلُهُ. اَللّٰهُمَّ
اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِمَنْ تَوَالَدَا وَارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيرًا. وَاغْفِرْ
لَاَعْمَامِنَا وَعَمَّاتِنَا وَاَخْوَالِنَا وَخَالَاتِنَا وَاَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا وَلِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ. اَلْاَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْاَمْوَاتِ. يَا اَرْحَمَ
الرَّاحِمِينَ وَيَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ.

"Allah'ım! Muhammed'e ve O'nun âilesine salât et. Allah'ım! Senden cenneti ve ona yaklaştıran söz ve davranışlara muvaffak kılmanı niyaz ediyorum. Cehennemden ve ona yaklaştıran söz ve davranışlardan sana sığınırım. Allah'ım! Kusurlarımı ört, korktuklarımdan emin eyle, hatâ ve sürçmelerimi azaltıp gider. Allah'ım! Senden geri

dönüşü olmayan bir îmân, tükenmeyen bir nimet, ebedî bir göz aydınlığı ve Peygamberin Muhammed (s.a.)'le (cennette) beraberlik diliyorum. Allah'ım! Yüzlerimize katından bir hayâ örtüsü ört, kalblerimizi senden bir ferahla doldur, nefislerimize azametini yerleştir, âzâlarımızı sana kulluk ve hizmette boyun eğdir/itâat ettir. Bize kendini senden başka her şeyden daha sevgili kıl. Allah'ım! Bize zâtına yaraşır şekilde muâmele et, bize lâyık olana göre bize muâmele etme. Allah'ım! Beni, annemi-babamı, beni dünyaya getirenleri mağfiret et. Onlar beni küçük iken merhametle yetiştirip büyüttükleri gibi sen de onlara merhamet et. Amcalarımızı, halalarımızı, dayılarımızı, teyzelerimizi, zevcelerimizi ve nesillerimizi, bütün mü'min erkek ve kadınları, yaşayanlarını ve ölenlerini bağışla. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi ve bağışlayanların en hayırlısı!..."[256]

Bu duâdan başka İmam Mekkî'nin *Kûtü'l-kulûb*'undan naklen *Avârifü'l-maârif*'te zikredilen diğer duâlar da yapılabilir.

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

67. *(O kullar)*, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.

"(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler;" cömertlik sınırını aşmazlar ve cimri kimsenin kıstığı gibi kısıp daraltmazlar.

"نَفَقَ الشَّيْءُ" bir şey gitmek, bitmek ve tükenmek demektir. Bu ya satmakla ya ölümle veya yok olup sona ermekle olur. "اَلْقَتْرُ وَالْاِقْتَارُ وَالتَّقْتِيرُ" israfın zıddı olan kısmak/daraltmak demektir. "اَلْاِسْرَافُ" ise harcamada haddi aşmaktır.

İnfak/harcama konusunda *"ikisi"* zikredilen israf ve cimrilik *"arasında orta"* dengeli ve mutedil *"bir yol tutarlar."*

"Orta bir yol" denilmesi, israf ile cimrilik arasında ortada bir yerde bulunduğu için kendisine nisbetle iki tarafın, biri diğerine tercih edilemeyecek şekilde doğru ve îtidal üzere olmasından dolayıdır. Tıpkı dâirenin merkezi gibi. Çünkü dâirenin tamamının merkeze uzaklığı eşittir. Bu kelimenin benzeri, bir şeyin iki tarafı birbirine eşit olduğu zaman kullanılan "اَلسَّوَاءُ" kelimesidir.

Bu âyet, İsrâ sûresindeki şu âyetin benzeridir: ***"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun."*** (el-İsrâ, 17/29)

Orta yolu sakın elden bırakma,
Çünkü işlerin en hayırlısı orta yolda olandır

Konunun mâhiyeti incelendiği zaman şöyledir: İnfak, övülen ve yerilen olarak iki

kısma ayrılır. Öğülen infak, sâhibine adâlet/îtidal kazandıran infaktır. Bu da farz olan sadaka (zekât) ve âilesine infak edip harcamak gibi şerîatın verilmesini farz kıldığını vermek/harcamaktır. Bu sebeple **Hasan Basrî** der ki: "Kişinin israf, fesad ve cimrilik yapmaksızın âilesine harcadığı Allah yolunda bir harcamadır."

Sahibine ecir ve sevap kazandıran infak da bu kısımdandır. Bu, şerîatın lüzumlu gördüğü âile, anne-baba ve diğer yakın akrabası gibi kimselere yapılan infaktır. Yine insana hürriyetini kazandıracak infak da medhedilen bir infak çeşididir. Şeriat bunu teşvik eder ve bunu mendub bir amel olarak görür. İşte infakın bu övülen kısmı ile kişi insanlar arasında teşekküre ve saygıya, nimet sâhibinden de ecir ve mükâfata nâil olur.

Yerilen infak da iki kısımdır. Biri saçıp savurmak ve israf şeklinde olan ifrat, diğeri de eli sıkı olmak ve cimrilik şeklinde olan tefrittir. Bunların her ikisinde de kemmiyet ve keyfiyet gözetilir. Kemmiyet yönünden saçıp savurmak (tebzir), hâlinin ve durumunun üstünde vermektir. Keyfiyet bakımından ise kendi yerinden başkasına harcamaktır. Bu konuda kemmiyyetten çok keyfiyyete îtibar edilir. Nice binlerce dirhemden bir dirhem harcayan vardır ki, bu harcamasında müsrif ve verdiğinden dolayı zâlim ve müfsiddir. Tıpkı fâcir bir kadına bir dirhem veren ve şarap satın alan kimse gibi. Nice binlerce dirhem infak edip de başka malı olmayan kimse vardır ki bu harcamasında orta yolu tutmuş ve verdiğinden dolayı övülmüştür. Tıpkı Tebük gazvesinde bütün malını infak eden Ebû Bekir (r.a.) gibi. Rasûlullah (s.a.) ona: "*Âilene ne bıraktın ey Ebû Bekir?*" diye sorunca O: "Allah'ı ve Rasûlünü." Diye cevap vermiştir.[257]

Hikmet sâhibi birine: "Ne zaman az harcamak israf ve çok harcamak orta yolu tutmak olur?" diye soruldu. O da "Az bâtıl yolda, çok hak yolda harcandığı zaman." dedi.

Mücâhid'in bu âyetin tefsiri bir ilgili şu sözü de bunun bir benzeridir: "Bir kimsenin Ebû Kubeys dağı kadar altını olsa, bunu Allah'a itâat yolunda harcasa müsrif olmaz. Allah'a isyan yolunda bir dirhem bile harcasa müsrif olur."

Kemmiyyet yönünden cimrilik, mali imkânı varken bunun altında harcamak/infak etmektir. Keyfiyyet yönünden ise zorunlu yerlerden men edip zorunlu olmayan yerlere harcamaktır. Saçıp savurmak, insanlara göre çok övülen bir davranıştır. Çünkü cömertliğe benzer. Fakat o zorunlu/gerekli olandan çoktur. Eli sıkı olmak cimriliktir. Cömertlik ise her durumda cimrilikten daha çok övgüye lâyıktır. Çünkü saçıp savuran kimsenin, cömertliğe (sehâ) dönmesi kolaydır. Cimrinin ise bu mertebeye yükselmesi zordur. Saçıp savuran kendisine zarar verse de bazen başkasına faydalı olur. Eli sıkı kimsenin ise ne kendisine ne de başkasına faydası vardır.

Hakîkatta saçıp savurmak, bir yönden en çirkin davranıştır. Çünkü hiç bir israf yoktur ki, beraberinde bir hak zâyî edilmiş olmasın. Zira saçıp savurmak, sâhibini başkasına zulmetmeye götürür. Bu yüzden 'Pinti, zâlimden daha özürlü/sorumludur.' denilmiştir. Yine saçıp savurmak kişinin hayâtının devamına sebep olan malın değerini bilmemektir. Cehâlet ise bütün kötülüklerin başıdır. Malı çokça telef eden kimse, malı uygun olmayan yerden aldığı ve uygun olmayan yere kullandığı için iki yönden zâlimdir.

Yezîd b. Habîb bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: "Bu kimseler Muhammed

(s.a.)'in ashabıdır. Onlar nimetlenmek ve lezzet almak için yemek yemezler, güzel görünmek için giyinmezlerdi. Açlıklarını gidermek ve Rablerine ibâdete kuvvet kazanmak için yerler, avret yerlerini örtmek, soğuk ve sıcaktan korunmak için giyinirlerdi."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Âdemoğlunun şunlardan başka bir şeye hakkı yoktur: Kendisini barındıran evi, avret yerlerini örten elbisesi, bir parça ekmek ve su."*[258]

Ömer (r.a.) der ki: "Kişiye her iştah duyduğunu satın alıp yemesi israf olarak yeter."

Eğer murâdın yiyip içmek ise
Felekten çok mutsuzluk görürsün
İnsanoğlu, Allah'ın tecellî mahalli olduğu halde
Hayvanlar, hattâ daha aşağı seviyelere düşer

Hâfız der ki:

Uykun, yemeğin seni kendi mertebenden uzaklaştırdı gitti
Uykunu ve istirahatını terk edersen, mertebeni bulursun

Sonra israf, sadece malla ilgili değildir: Layık olduğu yere konulmayan her şeyle ilgilidir. Görmez misin Allah Teâlâ Lût kavmini, tohumu tarladan başka yere koydukları için israf etmekle vasfetmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz! Doğrusu siz müsrif/taşkın bir kavimsiniz."*** (el-A'râf, 7/81). Fir'avn'u da: ***"Çünkü o, azgın müsriflerdendi."*** (ed-Duhan, 44/31) diye vasfetmiştir. Dolayısıyla mütekebbir olmayan kimseye karşı büyüklenmek, pek kötü bir israftır. Mütekebbire karşı büyüklenmek ise orta yolu tutmaktır ve övülmüştür. Diğerleri de buna göredir.

Âyette Allah yolunda varlıklarını bezleden ehlüllâh'a işâret vardır. Onlar kendi varlıklarını Allah'ın zâtında ve sıfatlarında harcadıkları zaman isrâf etmezler. Yâni nefislerini tamamen yok edecek kadar mücâhede ve riyazatta aşırı gitmezler. Nitekim Allah Teâlâ: *"..**kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."*** (el-Bakara, 2/195) buyurmuştur. Onlar şehvet ve arzularıyla mücâhedeyi terkederek varlıklarını harcama konusunda cimrilik de yapmazlar. Nitekim Allah Teâlâ **Davud** (a.s.)'a şöyle vahyetmişti: "Kavmini iştah duydukları şeyleri yemekten dolayı uyar. Çünkü şehvetlere bağlı kalbler, benden perdelidir."

"*İkisi arasında orta bir yol tutarlar*." Ne mücâhedede aşırı gidip nefislerini helâk ederler, ne de mücâhedeyi terk edip şehvetlerin peşine düşerek kalblerini de ifsad ederler. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

---

[247]. *Münâvî*, VI, 258
[248]. Beyhakî, Şuabü'l-îmân, hadis no: 8086
[249]. *Müslim*, Salât, 215; *Tirmizî*, Deavât, 118; *Nesâî*, Mevâkît, 35; *Müsned*, II, 421
[250]. *İbn Mâce*, İkame, 174
[251]. *Terğîb*, I, 394
[252]. *Müslim*, Mesâcid, 260
[253]. *Müslim*, Müsâfirîn, 164-165; *Tirmizî*, Salât, 168; *Nesâî*, Zekat, 49; *İbn Mâce*, İkâme, 200; *Müsned*, III, 302, 391
[254]. *Kenzü'l-ummâl*, VII, 287
[255]. *Müslim*, Salât, 224-225; *Nesâî*, Tatbîk, 79
[256]. Bk. Taberani, Mu'cemü's-sağîr, s. 98, Beyrut, 1986
[257]. *Tirmizî*, Menakıb, 16; *Dârimî*, Zekat, 26
[258]. *Tirmizî*, Zühd, 30

KİM TEVBE EDİP
İYİ DAVRANIŞ GÖSTERİRSE

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ
اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ
لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ
وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ
اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى
اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

68. Yine onlar ki, Allah ile beraber *(tuttukları)* başka bir ilâha yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı *(nın cezâsını)* bulur;

69. Kıyâmet günü azâbı kat kat artırılır ve onda *(azapta)* alçaltılmış olarak devamlı kalır.

70. Ancak tevbe ve îman edip sâlih amel işleyenler başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sâhibidir.

71. Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.

"Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları)" put gibi *"başka bir ilâha yalvarmazlar,"* ibâdet etmezler. Yâni Allah Teâlâ'ya ortak koşmazlar.

Üç türlü şirk olduğu söylenir:

1- Allah Teâlâ'dan başkasına tapmak.

2- Kendisine günah işlemeyi emreden bir mahlûka itâat etmek.

3- Allah'ın rızâsı dışında amel etmek.

Bunların birincisi küfür, diğer ikisi günah/mâsıyettir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Yâni onlar ihtiyaçlarını ağyâra/Allah'ın dışındaki varlıklara arzetmezler. Onlardan bir fayda ve zarar ummazlar. Yine amellerine riyâ ve süm'a karıştırmazlar, görsünler ve duysunlar diye amel etmezler. Allah ile birlikte başka bir matlub taleb etmez, O'nunla beraber başka bir sevgili sevmezler. Bilakis Allah'ı Allah'tan isterler, O'nu O'nunla severler.

Sâib der ki:

Gönül harîmine Hak'tan gayrını koyuyorsun, niçin?

Varlık sayfasına yanlış harfler yazıyorsun, niçin?

“Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar” “*Allah’ın haram kıldığı*” Allah’ın öldürmeyi haram kıldığı demektir. Haram kılma konusunda mübâlağa için muzâf hazfedilmiş, muzâfun ileyh onun yerine getirilmiştir. Kastedilen mü’minin yahut kendisine eman verilen kimsenin canıdır.

“إِلَّا بِالْحَقِّ” ancak öldürülmesini mübah kılan bir hak ile olan müstesnâdır, demektir. Yâni, canın hürmetini ve korunma hakkını ortadan kaldıran bir sebep dışında herhangi bir sebeple cana kıymazlar. Mesela bir kimse birini öldürse kısas edilir. Evli iken zina ederse recmedilir. Dinden dönerse veya yeryüzünde fesad çıkarırsa öldürülür.

“ve zina etmezler.” Zina, şer’i bir akid/nikâh olmaksızın bir kadınla cinsi münâsebette bulunmaktır.

Bilesin ki Allah Teâlâ has kullarının tevâzu, kötülüğe iyilikle mukabele etme, geceyi ihyâ etme, duâ ve harcarken orta yolu tutma gibi tâatlerin esası olan hususları yerine getirdiklerini belirttikten sonra Allah’tan başkasına tapmak, haram kılınan canı öldürmek ve zina gibi ana günahları onlardan nefyedip uzaklaştırmıştır. Bu, onların îmanlarının kemâlini göstermek içindir. Çünkü îmân, fazîletli amellerle süslenerek ve kötülüklerden uzaklaşarak kemale erer. Yine bu, daha sonraki âyette zikredilen ecir ve sevabın bu hasletleri şahsında toplayan kimseye vaad edildiğini hissettirmek, bunların zıtlarının da kâfirler için olduğunu kinâye yoluyla duyurmak içindir. Yâni Rahman’ın kulları, kâfirlerin tamamını işledikleri bu büyük günahları işlemezler. Kâfirler ise Allah Teâlâ’ya ortak koşmanın yanında öldürülmesi haram olan cana kıymaya devam ederler. Kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek de buna dâhildir. Yine onlar zinaya düşkündürler. Çünkü onlara göre zina mübahtır.

Abdullah b. Mes’ud (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)’e: “Hangi günah daha büyüktür?” diye sordum. *“Seni yarattığı halde Allah’a ortak koşmandır?”* buyurdu. “Sonra hangisidir?” dedim. “*Seninle beraber yemek yiyecek diye çocuğunu öldürmendir.*” buyurdu. “Sonra hangisidir?” dedim. *“Komşunun eşiyle zina etmendir.”* buyurdu.[259]

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Onlar zina etmezler*.” Yâni dünya kocakarısında nefsanî ve hayvânî bir şehvetle tasarrufta bulunmazlar. Bilakis onda tasarrufları avâmın hâlinin aksine olarak Allah içindir, Allah uğrunda ve Allah iledir.”

“Bunları yapan,” ağırlık ve mânâ olarak vebal ve cezâ gibi *“günahı”*nın karşılığını ve müeyyidesini *“bulur;”* Kendi işlediği günahın cezâsını görür.

el-Kâmûs’ta der ki: “أَثَامٌ” cehennemde bir vâdidir. Cezâ mânâsına gelir. Bir hadiste “ اَلْغَىُّ وَالْأَثَامُ” *içlerine cehennem halkının irinlerinin aktığı iki kuyudur.*”[260] buyrulmuştur.

❀

يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾

69. Kıyâmet günü azâbı kat kat artırılır ve onda *(azabda)* alçaltılmış olarak devamlı kalır.

"*Kıyâmet günü azâbı kat kat artırılır*" Yâni onun azâbı vakit geçtikçe artar. Bu ise onun günahların küfre katılıp ilave edilmesinden dolayıdır.

"اَلْمُضَاعَفَةُ" artırmak, yâni biri iki etmek demektir. Nitekim **Râğıb**: "اَلضِّعْفُ" birbirlerine eşit iki miktarın birini diğerine katmak, birleştirmektir." der.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yâni o iki azâbla azâb görür. Biri cehennemin en aşağı tabakalarındaki azâb, diğeri cennetlerin dereceleri ile Rahman'a kurbiyet mertebelerini elden kaçırma azâbıdır."

"*ve onda"* yâni o azâbda *"alçaltılmış"* hakîr kılınmış halde, cismânî ve rûhânî azâbı birlikte çekerek ve kimse imdadına koşmayarak, hor ve îtibarsız *"olarak devamlı kalır.*"

İbn Kesir ve **Hafs** "فِيهِ مُهَانًا" diye okumuşlardır. Bu, uyanık olmak ve sebebinden kaçınmak üzere kat kat olan azâba dikkat çekmek içindir.

إِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُو۬لٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ
حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾

70. Ancak tevbe ve îman edip sâlih amel işleyenler başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sâhibidir.

"*Ancak"* şirkten, adam öldürmekten ve zinâdan *"tevbe ve îman edip"* Allah'ın vahdâniyetini tasdik edip îmânı tamamlamak için Allah'ın rızâsına uygun *"sâlih amel işleyenler başkadır*"

Burada istisnâdan maksad bu amelleri işleyenlerin, tevbe etmedikçe zikredilen azâba uğrayacaklarını haber vermektir. Azabın aslının isâbet edip etmemesine gelince, âyette buna değenilmemiştir.

"*Allah onların"* tevbe, îman ve sâlih amel ile vasfedilenlerin dünyada müslüman olarak işledikleri *"kötülüklerini"* kıyâmet gününde *"iyiliklere çevirir.*" Bu da her kötülüğün karşılığına bir iyilik, her azâbın karşılığına bir sevap vermekle olur.

Râğıb der ki: "اَلتَّبْدِيلُ" bir şeyi diğerinin yerine koymak demektir. Bu, birincisini verip ikincisini elde etmek mânâsına gelen "اَلْعِوَضُ" kelimesinden daha geneldir. Yerine bedeli getirilmese de değiştirme için "اَلتَّبْدِيلُ" denir."

Ebû Zer (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlûllâh (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Kıyâmet günü bir kimse hesap için getirilir. Büyük günahları saklanarak "Küçük günahlarını ona arzedin" denir ve "Sen şu günde şunu şunu yapmışsın." diye*

söylenir. O da ikrar eder, inkar edemez. Büyük günahlarının da aynı şekilde arzedilmesinden korkarken (Allah tarafından meleklere): "Ona yaptığı her günah karşılığında bir sevab verin." denir. O bunu görünce "Benim burada göremediğim daha başka günahlarım da var." der."

Ebû Zer (r.a.): "İşte bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)'i, azı dişleri görününceye kadar gülerken gördüm. Sonra "*Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir...*" âyetini okudu." der.[261]

Zeccâc der ki: "Kötülüğün bizzat kendisi iyiliğe dönüşmez. Bunun te'vîli, kötülük tevbe ile silinir ve iyilik tevbe ile birlikte yazılır, demektir."

Molla Câmî *Şerhu'l-Fusûs*'ta der ki: "*Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir*." Bu hüküm yönündendir. Çünkü eşyânın bizâtihi kendisi (a'yan) değiştirilmez, ancak hükümleri değiştirilir."

Hz. Şeyh Sadreddin Konevî (k.s.), *Şerhu'l-Erbaîne hadîsen*'deki *"İbâdetlerin hepsi (günahları) temizleyicidir."*[262] hadisini izah ederken şöyle der: "Bu bazen ***"İyilikler kötülükleri giderir"*** (Hûd, 11/114) âyeti ile Rasûlûllah (s.a)'in : *"Kötülüğün peşinden iyilik yap ki onu silsin/yok etsin."*[263] hadîsinde işâret edildiği üzere silme/yok etme yoluyla olur. Bazen de "*Ancak tevbe ve îman edip sâlih amel işleyenler başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir...*" âyetinde işâret edildiği üzere değiştirme yoluyla olur. Zikredilen silme/yok etme, affetmenin hakîkatinden ibârettir. Değiştirme ise mağfiret yerindedir. Eğer işâret ettiğim şeye dikkat ettiysen afv ve mağfiret arasındaki farkı da anlamış oldun."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Ancak"* dünyaya ve nefsin hevâsına kulluktan *"tevbe ve"* Allah'ın sâlih kulları için hazırladığı hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşerin hatırına gelmeyen kerâmetlere ve kemâlâta *"îmân edip"* kendisini bu kemâlâta ulaştırdığı için *"sâlih amel işleyenler başkadır*" Bu sâlih amel ise mâsivallahtan tamamen yüz çevirmek, Allah'ın bütün şefkat ve ihsânıyla kendisine yönelmesi için bütünüyle O'na yönelmektir. Nitekim birisine: "Benim bütünüm senin bütününle meşgul." denince, o da: "Benim bütünüm senin bütününe feda olsun" diye cevap vermiştir. Ömrüme yemin olsun ki işte en büyük iksir budur. Onun bir zerresi günahlar bakımından bakırdan ibâret olan yeryüzü kazanına atılsa, onu hâlis iyilikler saf altınına çevirir. Allah Teâlâ bu iksir ehlinden haber vererek şöyle buyurur: "*Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir*." Tıpkı iksirin bakırı altına çevirdiği gibi."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Ehlüllâha göre a'yânın (eşyânın bizzat kendisinin) değişmesinde, bir halden diğer hâle geçmesinde şüphe yoktur. Sınâî âlemde (tabiatta) aslî maddenin mîzacının/özelliklerinin bozulup başka bir hâle dönüştüğünü görmez misin? Mizâcı bozulup/değişip madde heyûlânî (ilk maddeye âit) bir sûrete dönüştüğünde hakîmin/filozofun ondan insânü'l-felâsifeyi türetmesi için uygun hâle gelir.

İmam Celdekî der ki: “Toprak suya, su havaya, hava ateşe dönüşür. Bunun aksi olarak ateş havaya, hava suya, su da toprağa dönüşür. Her unsur iki tabiatın karışımından meydana geldiği, yâni hem etki etme ve hem de etkilenme özelliği taşıdığı halde unsurlar birbirlerine dönüşürek istihâle geçirirler. Bu da asıl özellikleri bakımından bir maddenin mizacının başkasına dönüşeceğini gösteren en açık bir delildir. Fasıllara gelince, toprak bitkiye, bitki hayvana dönüşür. **İbn Sînâ** burada durmuş ve: “Hayvan dönüşmez. Ancak kendi unsurlarına ayrılır ve asıl tabiatına döner.” demiştir. Biz deriz ki: Toprak ve su sûret olarak asıl varlığı bozulmadıkça bitkiye dönüşmez. Bitki de asıl mahiyeti bozulmadıkça hayvana dönüşmez. Ona aceba ona nasıl gizli kaldı ki; bitki ve hayvan pişirmekle bozulur ve insan için gıda olur. Bunların mizacı midede hazmedilmiş gıda hâline döner, sonra insanın içinde kana dönüşür. Kan da erkek ve dişi arasında arzu ve isteğin harekete geçmesiyle meni hâline gelir. Sonra cenin, sonra da insan olur. Aynı şekilde insanın bedeni bozulduktan sonra bitkiye dönüşmesi mümkündür. Bitki de kurtçuklar gibi çeşitli hayvanlara dönüşür. Bunların hepsi, hayat suyunu içtiğinde tekrar yaratılışı kabul edene kadar en sonunda toz hâline gelmiş kemikler hâline gelir. İnsanın cesediyle ilgili cüzleri her ne kadar bir vasıftan diğer vasfa, bir halden diğer hâle dönüşse ve her birinin asıl mizâcı başka bir hâle gelip bozulsa da Allah katında mahfuz ve malûmdur. Ancak insanın ruhu, nefsi , aklı ve bâtın olan zâtı berzah aleminde olduğu gibi kalır.

Hâfız der ki:

Yol erleri gibi varlık bakırından ellerini yıka, arın
Aşk kimyasını bul ve altın hâline gel

“*Allah çok bağışlayıcıdır,”* Bu yüzden mü’minlerin kötülüklerini iyiliklere çevirir *“engin merhamet sâhibidir.*” Onun için iyiliklere sevab verir.

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

71. Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah’a döner.

“*Kim tevbe edip”* günahları tamamen terk etmek ve onları yaptığına pişman olmak sûretiyle mutlak olarak günahlardan dönüp *“iyi davranış gösterirse,”* bu sâlih ameller sâyesinde işlediği hatâlar telâfî olunur veya günahlardan çıkıp tâatlere dâhil olur *“şüphesiz o,”* bu yaptıklarıyla ölümden sonra *“tevbesi kabul edilmiş”* Allah katında razı olunmuş, cezâsı kaldırılmış ve sevab elde etmiş *“olarak Allah’a döner.*”

Râğıb der ki: “إِلَى” harf-i cerrinin zikredilmesi, inâbeyi gerektirir.”

Âyette şart (وَمَنْ تَابَ *Kim tevbe edip...*) ve cezâ (فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللّٰهِ*Allah’a döner.*) aynı anlamda değildir. Cezâda şartta göre fazla bir anlam vardır. Çünkü şart, günahlardan dönmek mânâsına tevbe etmektir. Cezâ ise Allah’a razı olacağı şekilde dönmektir.

Râğıb der ki: “مَتَابًا” tam tevbe etmek, demektir. Tam tevbe ise çirkin olanı terk ile güzel olanı arayıp araştırma fiilini birleştirmektir.”

Bu âyet, tahsisten sonra ta‘mîm/genelleştirme ifâde eder. Çünkü önceki âyetteki tevbe sadece şirk, kâtil ve zina ile; burada ise bütün günahlarla ilgilidir.

Şerîatta tevbe; çirkin olduğu için günahı terk etmek, yaptığı hatâlara pişman olmak, günahlara dönmeme konusunda azmetmek ve iâde etmekle telâfisi mümkün olanları telâfî etmektir. Bu dört husus ne zaman bir araya gelirse, tevbenin şartları tam olmuş olur.

Molla Câmî der ki:

İnsanlar arasında tevbeden dem vururum, gönül ise günahta ısrarlı
Benim böyle yoldan çıkmış birisi olduğumu kimse anlamıyor

İbn Atâ der ki: “Tevbe, her kötü ahlâktan dönmek ve her iyi ahlâkla ahlâklanmaktır.” Bu havâssın tevbesidir. Bazıları “Tevbe Allah’ın dışındaki her şeyden tevbe etmek/vazgeçmektir” der. Bu da ehassın/Allah’ın has kullarının seçkinlerinin tevbesidir.

Şu halde tevbe ve istiğfara sarıl. Çünkü onlar günahların sabunudur. Kudsî bir hadîste Allah Teâlâ şöyle buyurur: *“Günahkârların (tevbe ederken çıkardıkları) iniltileri bana tesbih edenlerin seslerinden daha sevimlidir.”*[264] Günahlarda ısrar etmek Allah’a ortak koşmaya ve İslam’dan başka bir din üzere ölüme sebep olur.

Ebû İshâk der ki: “Yüzünün yarısı örtülü bir adam gördüm. Sebebini sordum, şöyle dedi: “Ben kefen soyan bir kimseydim. Bir gece bir kadının kabrini açtım da bana tokat attı.” Adamın yüzünde parmak izleri vardı. Ben bu hâdiseyi **Evzâî’**ye bir mektubla haber verdim. O da bana: “O adama sor bakalım, kabirdeki insanları nasıl bulmuş?” diye bir mektup yazdı. Ben de sordum. Adam: “Çoğunu yüzü kıbleden çevrilmiş buldum.” dedi. Evzâî onlar hakkında şöyle demiştir: “Onlar İslam’dan başka din üzere ölen kimselerdir.” Yâni günahlardaki ısrarları, onları küfre kadar götürmüştür. Bundan Allah Teâlâ’ya sığınırız.

Usûl-i fıkıhta yasaklanan bir şeyi işlemek, emredileni terk etmekten daha şiddetli bir günahtır. Bununla birlikte İblis reddedilmiş, Âdem ise makbul olmuştur. Çünkü Âdem tevbe edip makbul olmuş, İblis ise günahında ısrar etmiş, büyüklük taslamış ve reddedilmiştir.

Mesnevî’de der ki:

Tevbenin batı yönündeki kapısı
Kıyâmete dek insanlara açıktır
Güneş batıdan doğuncaya dek
O kapı açık olur; ondan yüz çevirme
Cennetin de rahmetten sekiz kapısı vardır;
Ey oğul, o sekiz kapıdan biri de tevbe kapısıdır

Bütün kapılar bazen açık olur, bazen kapalı.
Oysa sürekli açıktır tevbe kapısı
Hadi fırsatı kaçırma, çabuk ol, kapı açık.
Kıskananı gafil avlayıp yükünü oraya çek

Allah Teâlâ'dan samîmî bir tevbe; rahmetinin eserlerinden feyz, ihsan ve fetihler niyaz ederiz.

---

[259]. *Buhârî*, Edeb, 20; Diyât, 1; *Müslim*, Îmân, 141-142; *Ebû Dâvûd*, Talak, 50; *Tirmizî*, Tefsir (25), 1, 2; *Nesâî*, Tahrîm, 4; *Müsned*, I, 380, 431, 434
[260]. *İbn Kesîr*, III, 327
[261]. *Müslim*, Îmân, 314
[262]. Konevî, *Şerhu'l-erbaîn*, thk. H. Kamil Yılmaz, İst. 1990. s. 9
[263]. *Tirmizî*, Birr, 55; *Dârimî*, Rikak, 74; *Müsned*, V, 153, 158, 169; 228
[264]. *İbn Kayyım,* Bedâiü'l-fevâid, Mekke 1996; *Aclûnî*, Keşfü'l-hafâ, (804)

SABRETMELERİNE KARŞILIK EN YÜKSEK MAKAM

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ ۙ وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ
اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ
يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ
اِمَامًا ﴿٧٤﴾ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً
وَسَلَامًا ۙ ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۜ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا
يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبّى لَوْلَا دُعَاۤؤُكُمْ ۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

72. *(O kullar)*, yalan yere şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile *(oradan)* geçip giderler.

73. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar;

74. *(Ve o kullar)*: "Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sâhiplerine önder kıl!" derler.

75. İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.

76. Orada ebedî kalacaklardır. Orası ne güzel bir yerleşme ve ikâmet yeridir.

77. *(Rasûlüm!)* De ki: *(Kulluk ve)* yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin? *(Ey inkârcılar! Size Rasûl'ün bildirdiklerini)* kesinkes yalan saydınız; onun için azâb yakanızı bırakmayacaktır!

"*(O kullar), yalan yere şahitlik etmezler,*"

Şehâdet; gözle görerek ve müşâhede ederek bir hâdisenin doğruluğunu haber vermektir.

"اَلزُّورُ" yalan demektir. Asıl anlamı, bâtılı hak olduğunu vehmettirecek şekilde yaldızlayıp süslemektir. **Râğıb** der ki: "اَلْاَزْوَرُ" meyilli, eğri demektir. Yalana asıl yönünden saptığı için "زُورٌ" denmiştir."

Fıkıh imamları yalan yere şahitlik yapanın cezâlandırılması konusunda ihtilâf ettiler. **Ebû Hanîfe** (r.h.) "Tâzir cezâsı verilmez, kavmi arasında tutulur, insanlara onun yalan yere şahitlik yaptığı söylenir." demiştir. Üç imam ise "Tâzir cezâsı verilir, sonra kavmi arasında tutulur ve insanlara onun yalancı şahitlik yaptığı tanıtılır." demişlerdir. **İmam Mâlik**, "Camîlerde, çarşılarda ve insanların toplandıkları yerlerde ilân edilir" demiştir.

Ahmed b. Hanbel ise: “Herkesçe bilinen yerlerde dolaştırılıp tanıtılır ve “Biz onun yalan yere şahitlik yaptığını gördük, ondan sakının” denir.” demiştir. **Hz. Ömer** (r.a) yalan şahitlik yapana kırk değnek vurur, yüzünü karaya boyar ve çarşıda dolaştırırdı. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

İbn Atıyye (r.h.) der ki: “Yalan şâhidlik, kalbin müşâhedesi olmadan dilin şâhidlik yapmasıdır.”

“يَشْهَدُونَ” kelimesinin bulunmak, hâzır olmak anlamındaki “اَلشُّهُودُ”dan olması da mümkündür. Yâni onlar yalan sözlerin konuşulduğu ve çirkin davranışların revaçta olduğu toplantılarda ve meclislerde hazır bulunmazlar. Çünkü bâtıl ile beraberlik ona rızâ göstermeye delil olduğu için onunla ortak olmuş olur. Mesela zaruret olmaksızın içki içen kimsenin yanında oturmak onunla aynı günahı paylaşmak demektir.

Melâmetiyye'ye gelince; onlar kalbleri Allah'la beraber olduğu için hiçbir hayrı açığa vurmaz ve hiçbir şerri gizlemezler. Çarşılarda dolaşırlar ve insanlarla halk diliyle konuşurlar. Kötülüklerde insanlara muvafakat etmemek maksadıyla kaza ve kaderi müşâhede etmek için bazı kötülüklerin işlendiği yerlerde hazır bulunurlar. Hakîkatta onlar Rahmân'ın kullarıdır. Rasûlûlllah (s.a.)'in *“Velîlerim kubbelerimin altındadır, benden başkası onları tanımaz.”* hadîsinde kasdedilen onlardır.

Hâfız der ki:

Amel defterinin siyahlığı yüzünden bu sarhoşu kınama
Kaza ve kader kalemi başına ne yazdı, kim bilebilir?

Kemâl Hucendî de şöyle der:

Ey Kemâl, kalk, çünkü rindler riya yüzünden
Melâmet mahallesinde ikâmeti seçtiler

Bazıları “اَلزُّورُ” ile müşriklerin, yahûdî ve hristiyanların bayramlarının kasdedildiğini söylemişlerdir. Nitekim **Kâşifî**'nin tefsîrinde “ya da onların oyun yerleridir” der.

el-Fütûhât Tercûmesi'nde ise şöyle der: “Zimmet ehli seni şirkle aldatmamalıdır. Hak katında senin helâkin bu yüzdendir. **Şeyh-i Ekber** şöyle buyurur: “Şam'da şu mânâyı müşâhede ettim ki kadınlar ve erkekler hristiyanlara karşı hoşgörülü davranıyorlar, çoluk çocuklarını kiliselere götürüyorlar ve teberrük için vaftiz suyundan onların üzerlerine serpiyorlar. Bu yapılanlar küfre yakındır veyahut bizzat küfürdür. Bu davranışı hiçbir müslüman beğenemez.”

Kâdîhân'da der ki: “Bir kimse diğer günlerde satın almadığı bir şeyi nevruz gününde satın alsa, bununla kâfirlerin tâzim ettiği şekilde o güne tâzimi kasdediyorsa bu küfürdür. Sadece nevruz günü içmek ve nimetlenmek için böyle yapmışsa küfûr olmaz.”

Kâdîhân'ın sözünden anlaşılan buradaki nevruzun acemlerin değil hristiyanların nevruzu (yılbaşısı) olduğudur.

Bazıları: “Oyun, eğlence, yalan, ağıt ve bâtıl teğannîler, şarkılar ve türküler de yalan konuşulan meclislere dâhildir.” demiştir.

Rivâyet edildiğine göre **Muhammed b. Münkedir** şöyle demiştir: “Bana ulaşan bir habere göre Allah kıyâmet gününde şöyle nidâ eder: “Nefislerini ve kulaklarını eğlence ve şeytanın çalgılarından uzaklaştıranlar nerede? Onları misk bahçelerine koyun. Sonra da meleklerine der ki: “Kullarıma hamdimi, senâmı ve yüceliğimi duyurun. Onlara haber verin ki, kendileri için bir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.” *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

Orucun sünnetlerinden biri de oruçlunun dilini yalandan, gıybetten, boş sözlerden, sövüp saymaktan, laf taşımaktan, şakalaşmaktan, övgü, teğannî ve şiir söylemekten korumaktır. Burada teğannî ile kasdedilen şeytanın istediği şehvet ve mahlûkata muhabbet gibi kalbi harekete geçiren bâtıl teğannîdir. Allah’a şevki tahrik eden teğannî ise hak olan teğannîdir. Nitekim *el-İhyâ*’da böyle geçmektedir.

Lahn/makam ile Kur’an okumak konusunda ihtilâf edilmiştir. **İmam Mâlik** ve fukahanın çoğu Kur’an’ın esas gelme amacı olan huşû ve tefekküre mâni olduğu için bunu mekruh görmüşlerdir. Bunun için *Kâdîhân*’da der ki: “Terâvihte güzel sesle okuyanı mihraba geçirmek uygun değildir. Bilakis düzgün okuyan öne geçirilmelidir. Çünkü imam güzel sesli olursa huşû, tedebbür ve tefekkürden alıkoyar.”

Ebû Hanîfe ve seleften bir grup, bu konudaki hadisleri dikkate alarak makam ile okumayı müstehab gördüler. Çünkü bu rikkate ve haşyeti harekete geçirmeye sebep olur. Nitekim *Fethu’l-karîb*’de böyle geçmektedir.

Hadîs usûlünde der ki: “Hadis ehlinden olan şeyh (muhaddis), hadis rivâyet etmek üzere oturunca, güzel sesli bir kârînin Kur’an okumasının ardından hadisleri rivâyet etmeye başlamalıdır.”

Kıraatte sesi güzelleştirme ve süsleme, (gereksiz) uzatma sûretiyle kıraat sınırını aşmadıkça müstahab sayılmıştır. Şâyet ifrata kaçar, bir harf ziyâde eder veya gizlerse bu haramdır. Nitekim *Ebkâru’l-efkâr*’da böyle geçmektedir.

Şeyh Sa‘dî der ki:

Güzel ses, güzel yüzden daha iyidir
Çünkü biri nefse haz verir, diğeri ruha güç ve kuvvet verir

“Rasûlullah (s.a.) mi‘rac gecesinde daha önce bir benzerini görmediği bir melek gördü. Tesbih ettiği zaman sesinin güzelliğinden arş sallanırdı. Önünde nurdan iki büyük sandık vardı. İçinde oruç tutanların cehennem azâbından beraatları bulunuyordu.” Bu rivâyetin tafsîlâtı **Hz. Hüdâyî** (k.s.)’un *Mecâlisü’n-nefâis*’indedir.

Sehl (k.s) der ki: “اَلزُّورَ” ile bid‘at ehlinin meclisleri kasdedilmiştir. **Ebû Osman** (k.s.) da der ki: “Boş iddiâ ehlinin meclisleri, kezâ dîninde sana bir ziyâdelik kazandırmayan, bilâkis düşüşe ve fesada sebep olan her meclis “زُورٌ”dur.

Onlar tesadüfen “*boş sözlerle”* hayrı olmayan bilakis terki gereken boş ve lüzumsuz

şeylerle *“karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.”*

*Fethurrahman’*da der ki: “اَللَّغْوُ” bütün günahlara, boş ve faydasız söz ve fiîllerin hepsine şâmildir.”

Rağıb ise şöyle der: “اَللَّغْوُ” herhangi bir itibârı ve değeri olmayan sözlerdir. Bir düşünce ve fikirden kaynaklanmayan sözlerdir. Onun için serçe ve benzeri kuşların sesi yerine geçer.

“كِرَامٌ” kelimesi “كَرِيمٌ”in çoğuludur. Bir kimse kendisini ayıp ve kusurlardan uzaklaştırsa “تَكَرَّمَ فُلَانٌ عَمَّا يَشِينُهُ” denir.

Râğıb der ki: Allah Teâlâ ‘kerem’ ile vasfedilirse, bu O’nun görünen ihsânından ve nimetinden dolayı bir ismidir. Eğer insan kerim olmakla vasfedilirse, bu da o kimseden zâhir olan iyi ahlâktan ve medh edilen fiil ve davranışlardan dolayıdır. Bir kimseden bu özellik zâhir olmadıkça ona “kerîm” denilmez.

Âyetin mânâsı şöyledir: Onlar boş söz ve davranışlardan yüz çevirerek, onlar üzerinde durmaktan ve onlara dalmaktan kendilerini aziz tutarak vakar ile oradan geçip giderler. Bu ise hayâsızlıklardan gözleri kapayarak, kusurları affederek, açıkça söylenmesi müstehcen olan şeyleri kinâyeli söyleyerek olur.

*Keşfü’l-esrâr’*da der ki: “Denilmiştir ki: Onlar nikâhtan ve tenâsül uzvundan bahsetmek istedikleri zaman bunu kinâye ile (üstü kapalı lafızlarla) ifâde ederler. O halde buradaki “اَلْكَرَمُ” kinâye ve ta‘rîz mânâsına gelir. Allah Teâlâ’nın (Hz. Îsâ ve Meryem hakkındaki) ***“İkisi de yemek yerlerdi.”*** (el-Mâide, 5/75) sözü de bevlden ve büyük abdest bozmaktan kinâyedir. Allah Teâlâ Kur’an’da cinsî münâsebetten,

اَلْغَشَيَانُ وَالنِّكَاحُ وَالسِّرُّ وَالْاِتْيَانُ وَالْإِفْضَاءُ وَاللَّمْسُ وَالْمَسُّ وَالدُّخُولُ
وَالْمُبَاشَرَةُ وَالْمُقَارَبَةُ وَالطَّمْثُ

(örtmek, nikâh, fısıldamak, gelmek, haşir neşir olmak, dokunmak, el sürmek, girmek, teni tenine dokunmak, yaklaşmak, ilişmek, dokunmak)” gibi lafızlarla kinâye yoluyla bahsetmiştir. Tıpkı ***“Onlara yaklaşmayın”*** (el-Bakara, 2/222), ***“Onlara dokunmamıştır”*** (er-Rahmân, 55/56) âyetlerinde olduğu gibi. Bu konunun Arapça’da örnekleri çoktur.

İmam Gazzâlî der ki: “Fuhşun/hayâsızlıkığın sınırına ve hakîkatine gelince; dile alınması çirkin sayılan hususları açık ifâdelerle anlatmaktır. Bunun çoğu cinsî münâsebet ve onunla ilgili lafızlarda olur. Ehl-i salâh, bunları ağızlarına almaktan kaçınırlar. Onları kinâye yoluyla anlatırlar ve onlara remizlerle işâret ederler. Mesela cinsî münâsebetten kinâye olarak dokunmak, girmek ve beraber olmak lafızlarını; bevletmekten kinâye olarak da ihtiyacını gidermek (kaza-i hacet) tâbirini kullanırlar. Yine onlar “Senin hanımın şöyle dedi.” demezler. Bunun yerine “Oda’dan şöyle denildi.” veya “Perdenin arkasından şöyle denildi.” yahut “Çocukların annesi şöyle dedi.” derler. Utandığı ve şikâyette bulunduğu sıtma, kellik ve ârızî bir bâsur illeti ve

benzeri bir rahatsızlığı olan kimse için de durum böyledir. Kısacası gizlenen ve utanılan her şey buna dâhildir. Bu gibi durumları açık lafızlarla ifâde etmek hayâsızlık sayılır. Utanma duygusu olmayan kimserler ise kıyâmet gününde köpek sûretinde haşrolunur.

Şeyh Sa'dî der ki:

Elbise altında bir yaram vardı. Rahmetli şeyhim her gün sorardı: "Yaran nasıl oldu?" diye. Bir gün de demedi ki: "Yaran nerendedir?" Bundan anladım ki, her uzvun zikri câiz değildir. Öyle demişler: "Sözünü ölçüp biçmeden söyleyen, alacağı cevaptan memnun olmaz."

İyidir şüpheli söz söylememek
Söyleyip sonra mahcup olmaktan
Doğruyu söyleyerek hapsolmak,
İyidir yalan söyleyip kurtulmaktan

Beyitte kasdedilen, söyleyenin kendisine zarar dokunsa bile evla olan doğru söylemektir. Yalan söylemenin cevâzına gelince, bu başkasını kurtarmak ve insanlar arasındaki fitneyi kaldırmak içindir. "Hayır için söylenen yalan, fitne koparan doğrudan daha iyidir." şeklindeki sözde de kasdedilen budur.

Allah Teâlâ'dan bizi sâdık ve ihlaslı (muhlis) kullarından, bilâkis sıddîk ve ihlaslı kılınan (muhlas) kullarından kılmasını; kerîm, halîm, âlim ve edeb ehli kimselerle haşr etmesini niyaz ederiz. Güzel sözlere ve güzel fiil ve davranışlara muvaffak kılan ancak O'dur.

وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾

73. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar;

"*Kendilerine Rablerinin*" öğütler ve hükümler ihtivâ eden "*âyetleri hatırlatıldığında*" öğüt verildiğinde "*ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar;*"

"خَرَّ" sesi duyulacak şekilde düşmek demektir. Su, rüzgar ve diğer yüksekten düşen şeylerin çıkardığı sese "اَلْخَرِيرُ" denir.

"صُمٌّ" kelimesi, "اَصَمُّ"nun çoğuludur. O ise işitme duyusunu yitiren (sağır) kimsedir. Hakka kulak vermeyen ve hakkı kabul etmeyen kimse sağıra benzetilir.

"عُمْيَانٌ" kelimesi, "اَعْمٰى"nın çoğuludur. O ise görme duyusunu kaybeden (kör) kimsedir.

Yâni onlar âyetlerimize karşı onları işitmeyen sağırlar, onları görmeyen körler gibi davranmazlar. Bilakis anlayıp kabul eden bir kulakla dinlerler, gören gözlerle görürler ve âyetlerimizden istifâde ederler.

Kâşifî der ki: "Akıl kulağıyla işittiler ve basîret gözüyle O'nun cemâlinin cilvelerini

müşâhede ettiler. Hâsılı Allah'ın âyetlerinden gafil olmadılar."

Bu zikredilen mânâ, kâfîrlerin ve münâfıkların yaptığına târiz olarak zıd bir mânâ ile ifâde edilmiştir. Nefîyle kasdedilen sağırlığın ve körlüğün nefyidir; her ne kadar nefîy edâtı kendisine dâhil olmuş olsa bile "اَلْخُرُورُ düşme/davranma"nın nefyi değildir.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا
لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا ﴿٧٤﴾

74. *(Ve o kullar)*: "Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sâhiplerine önder kıl!" derler.

(Ve o kullar): "Rabbimiz!" kendilerini tâate ve fazîletlere sâhip olmaya muvaffak kılarak *"Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla"* bahşet. Çünkü mü'mîn, Allah'a tâat yolunda âilesinden yardım ve destek görünce kalbi onlar sebebiyle sevinçle dolar ve dinde onların kendisine yardımlarını görünce gözü aydın olur. ***"Zürriyyetlerini de onlara katmışızdır..."*** (et-Tûr, 52/21) âyetinde vaad olunduğu üzere cennette onların kendisine katılmalarını bekler ve umar.

Onların Allah'tan istedikleri "göz aydınlığı"ndan maksad, mal, mevkî, güzellik ve benzerleri değil dînî fazîlet ve üstünlüklerdir.

"اَلْهِبَةُ (hibe)" malik olduğun şeyi başkasına karşılıksız olarak vermektir. Allah Teâlâ, herkese hak ettiğini karşılıksız olarak verdiği ve bağışladığı için "اَلْوَاهِبُ" ve "اَلْوَهَّابُ" diye vasfedilir.

"اَزْوَاجٌ" kelimesi "زَوْجٌ"ün çoğuludur. Birbirine benzeyen veya zıt olan iki şeyden her birine "زَوْجٌ" denir. "ذُرِّيَّاتٌ" kelimesi, "ذُرِّيَّةٌ"nin çoğuludur. Asıl olarak küçük çocuklar, demektir. Daha sonra büyük çocuklar için de kullanılır olmuştur. *el-Kâmûs*'ta der ki: "ذَرَأَ الشَّيْءَ" bir şeyi çoğaltmak demektir. İnsan ve cinlerin nesli için kullanılan "اَلذُّرِّيَّةُ" kelimesi de bu fiilden türemiştir.

"قُرَّةٌ" kelimesi, ya "اَلْقَرَارُ (karar kılmak, yerleşmek)" kelimesinden türemiştir. Bunun mânâsı, kalbinin hoşlandığı kimseye tesadüf etmesi, gözü başkasına bakmaktan kesilip onda karar kılması ve ondan ötesine tamah etmemesidir. Ya da soğuk anlamındaki "اَلْقُرُّ" kelimesinden gelmektedir. Araplar sıcaktan eziyet duyarlar ve soğukta rahat ederler. Buna göre "gözün aydın olması" sevinmek ve rahatlamaktan kinâyedir. Çünkü sevinç anında gözden akan yaş soğuk, üzüntü anında gözden akan yaş sıcaktır.

"مِنْ" harfi, ya ibtidâiyyedir (başlangıç ifâde eder). "Onların tarafından bize gözlerimizi aydınlatacak tâat ve salâh bağışla." demektir. Ya da beyâniyyedir (açıklama içindir). Sanki "Bize göz aydınlığı bağışla." denilmiş, sonra da bu "göz aydınlığı" açıklanmış ve "*eşlerimizden ve nesillerimizden*" sözüyle beyan edimiştir. Bunun

mânâsı, “Allah’ın onları kendilerine göz aydınlığı kılmasıdır.”

Bazıları demiştir ki: “Allah’ın kullarına nimetleri çoktur. Bunların en değerlisi evlâdların necib ve asil olmasıdır.”

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Güzel, itâatkâr ve zâhid bir kadın
Yoksul bir adamı padişah eder
Güzel bir kadın iffetli de olursa
Kocası ona baktıkça kendini cennette bilsin

“ve bizi takvâ sâhiplerine önder kıl!” yâni ilim vererek ve amele muvaffak kılarak dînî görev ve sorumlulukları yerine getirme konusunda takvâ ehli bize tâbi olacak şekilde bizi imam ve önder kıl. *“derler.”*

“اَلْإِمَامُ (imam)”, sözüne ve fiiline uyulan bir insan, kitap veya başka bir şey olsun, ister hak üzere ister bâtıl üzere olsun kendisine uyulan şeye denir. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

el-İrşâd’da der ki: “Âşikârdır ki bu söz onlardan münferiden sâdır olmuş ve her biri duâ ederken “Beni takvâ sâhiplerine önder kıl” diye duâ etmiştir. Ancak veciz olması için birinci çoğul siygası ile ifâde edilmiştir. Bu tıpkı ***“Ey Peygamberler, temiz olan şeylerden yiyin”*** (el-Mü’minûn, 23/51) âyetinin üslûbu üzeredir. İmam/önder kelimesi ise olduğu gibi bırakılmış ve “أَئِمَّةً (önderler)” buyrulmamıştır.”

Bu yedi âyetin kendinden önceki âyete atfedilmesi yeterliyken “اَلَّذِينَ” ism-i mevsûlü tekrar edilerek bağlanması, bu âyetlerde zikredilen hususlardan her birinin ayrı ayrı ele alınmaya lâyık önemli vasıflar olduğunu, onlardan hiçbirinin diğerini tamamlamak için zikredilmediğini bildirmek içindir.

Kaffâl ve bir müfessirlerden bir topluluk der ki: “Bu âyet dinde önderlik taleb etmenin vâcib olduğuna deâlet eder. **Urve** (r.h.)’dan nakledildiğine göre o Allah’ın kendisini kendisinden ilim aktarılan kimselerden kılması için duâ ederdi. Sonunda duâsı kabul olundu. Dünya işlerinde önderliğe ve baş olmaya gelince, sünnet olan kadılık, emirlik, müftülük ve bir toplumun efendisi olma gibi vazifeleri gönülden bekleyerek ve isteyerek almamasıdır. Ancak şiddetli tehdid ile onları almaya zorlanırsa o başka. Öncekiler bu görevleri kabul etmemişlerdir, sonrakiler nasıl kabul edebilirler?!

Ebû Hanîfe kadılık yapmadan ölüp gitti
Sen kadılık yapmazsan öleceksin

Fakir (**Bursevî**) der ki: Eğer “Şeyh Medyen (k.s.)’un “Sıddîklerin başından en son çıkan şey makam sevgisidir.” şeklindeki sözünde ‘çıkmak’ zuhûr etmek (ortaya çıkmak) diye de açıklanır. O zaman bu sözün mânâsı nedir?” dersen, şöyle cevap veririm:

Sıddîklar *"el-Bâtın"* isminin mertebesini tamamlayınca, ilâhî isimlerin hepsinin kemâlâtından hisseleri olması için *"ez-Zâhir"* isminin mertebesiyle de zâhir olmayı arzu ederler. Bu mânâ ise onların dünyanın çocukları gibi bilinen görevleri üstlenmelerini gerektirmez. Bilakis ne şekilde olursa olsun dünya maslahatlarının onlar sayesinde düzene girmesi yeterlidir.

Ben buna bizzat şâhid oldum. Pek yüce ve kâmil şeyhim (**Atpazârî Osman Fazlî** Ef.) (k.s.) mükâşefelerinden birinde sultan olacağını görmüştü.Çok geçmeden zorbalar İstanbul'u bastılar. Sultanı ve beraberindekilerini muhâsara ettiler. Bu umûmî fitne, ancak Hz. Şeyh'in (r.h.)'ın işi çok güzel planlayıp idâre etmesiyle atlatıldı. Allah zorbaların kökünü kazıdı, sultanı ve mü'minlerin hepsini kurtardı. İşte bunun gibi durumlar *"ez-Zâhir"* ismiyle zuhûrdur. Bu konunun tamamı *Tamâmu'l-feyz* adlı kitabımızdadır.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "**Câbir b. Abdullah** (r.a.) şöyle anlatır: Mü'minlerin emîri Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a.) yanında idim. Bir adam geldi ve "Ey mü'minlerin emîri! ***"Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki…"*** âyeti kimin hakkında nâzil olmuştur ve onlar nasıl bir kavimdir ki âlemlerin Rabbi onları örnek olarak gösterdi?" diye sordu.

Câbir şöyle der: Ali (r.a.) o an bana döndü ve "Ey Câbir, onların kim olduklarını ve bu âyetin nerede ve ne zaman indiğini biliyor musun?" diye sordu. "Ey mü'minlerin emîri, bu âyet Medine'de nâzil oldu." dedim. Hz. Ali: "Hayır ey Câbir, bu âyet Mekke'de nâzil oldu.

"yeryüzünde tevâzu ile yürürler" (el-Furkân, 25/63) Burada bahsedilen Ebû Bekir (r.a.)'dır. Ona, "Kureyş'in halîmi/yumuşak huylusu" denirdi. Yüce Allah, Ebû Bekir'i İslâm'la şereflendirdiğinde onu Mekke mescidinin kapısında gördüm, kendinden geçmişti. Benî Mahzum ve Benî Umeyye kabilesine mensup kâfirler onu dövmüşlerdi. Bu yüzden Benî Teym kabilesi, Benî Mahzûm kabîlesi ile düşman oldular. Kendinden geçmiş halde olan Ebû Bekir'i evine götürdüler. Kendine geldiğinde annesini başucunda oturuyor gördü. Annesine:

"Anneciğim, Muhammed nerededir, ona ne oldu?" diye sordu. Orada bulunan babası Ebû Kuhâfe şöyle dedi:

"Ey oğul, Muhammed'in durumunu sorup onu düşünmenin yeri ve zamanı mı? Onun yüzünden hiç kimsenin başkası yüzünden başına gelmeyecek şeylerin geldiğini görmüyor musun? Ey oğul, görmüyor musun ki senin taassubun yüzünden Benî Teym kıyâm etti. Kabilenin önde gelenleri, eğer sen Muhammed'in dîninden vazgeçer, atalarının dînine geri dönersen, Benî Mahzûm kabilesinden diyetini talep edeceklerini, hatta senin rahat ve huzûrun için onların köklerini kurutabileceklerini söylüyorlar."

Ebû Bekir son derece halim selim tabiatlı, sabırlı ve mütevazı idi. Başını kaldırdı ve şöyle duâ etti: "Allah'ım, Mahzûmoğulları'na hidâyet et. Çünkü onlar bilmiyorlar ve bana haktan bâtıla dönmemi emrediyorlar." Yüce Allah hilmi, vakarı, ve doğru sözleri sebebiyle onu övdü ve hakkında şöyle buyurdu: ***"yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) "Selam!" derler***

***(geçerler);*”** (el-Furkân, 25/63)

Ey Câbir, ***“Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.”*** (el-Furkân, 25/64) âyeti, bütün geceyi kıyamda ibâdetle ve teheccüdle geçiren **Ebû Huzeyfe** hakkındadır.

“*Ve şöyle derler: Rabbimiz! Cehennem azâbını üzerimizden sav…”* (el-Furkân, 25/65) âyeti, cehennem korkusundan ve Allah’tan uzak kalmanın ateşinden sürekli ağlayıp mahzun olan **Ebû Zer Gıfârî** (r.a.) hakkındadır. Hz. Peygamber (a.s.) ona: “*İşte bu Cebrâil, Allah Teâlâ’nın seni cehennem ateşinden azâd ettiğini haber veriyor*.” buyurmuştur.

“(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.” (el-Furkân, 25/67) âyeti, Ebû Ubeyde hakkındadır. Malını kendisi ve akrabaları için infak etti de Allah onun bu davranışından razı oldu.

“Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir ilâha yalvarmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler…” (el-Furkân, 25/68) âyeti, **Ali b. Ebî Tâlib** hakkındadır. O hiçbir zaman puta tapmadı, zina etmedi ve haksız yere birini öldürmedi.

“(O kullar), yalan yere şahitlik etmezler …” (el-Furkân, 25/72) âyeti, **Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl** (r.a.) hakkındadır. Hattab b. Nüfeyl bir zırh satmıştı, sonra pişman oldu. Saîd’e: “Sen, bu zırh babamındır, Amr b. Nüfeyl ve Hattab’ın onda hakkı yoktur.” diye dava et de sana rüşvet vereyim.” dedi. Sa’îd: “Benim, senin rüşvetine ihtiyacım yok. Yalan söylemek de benim işime gelmez.” dedi. Allah onun bu davranışından razı oldu.

“Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar …” (el-Furkân, 25/73) âyeti, **Saîd b. Ebî Vakkâs** hakkındadır.

“*(Ve o kullar): “Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sâhiplerine önder kıl!” derler.”* (el-Furkân, 25/74) âyeti, **Ömer b. Hattâb** (r.a.) hakkındadır.

Allah Teâlâ onları bu sıfatlarla övdü ve Hz. Peygamber (s.a.)’in ahlâkını örnek alan sahâbenin bu güzel ahlâkını zikretti ve şöyle buyurdu:”

أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾

75. İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.

“İşte onlara” yukarıda açıklanan vasıfları taşımaları ve onları kendilerinde toplamaları bakımından Rahmân’ın kullarına *“sabretmelerine karşılık”* tâatlerin yorgunlukları, şehvetleri terk ve mücâhedelere katlanmak gibi meşakkatlere

sabretmelerinden dolayı *“cennetin en yüksek makamı verilecek”*

“اَلْجَزَاءُ” ihtiyaç duymama ve yeterli olma demektir. Yine “الجزاء” hayır ise hayır, şer ise şer yeterli karşılık vermektir.

“اَلْغُرْفَةُ” konakların yüksek katına ve her yüksek binâya denir. Buna göre âyette onlar cennetlerin en yüksek menzilleriyle mükâfatlandırılacaklardır, demektir. Bu kelime cins isim olup ***“Onlar yüksek cennet odalarında huzûr ve emniyet içindedirler”*** (Sebe, 34/37) âyetindeki gibi çoğul kasdedilmiştir.

Abdülvehhâb’ın *Fusûl*’ünde der ki: “Bunlar biri gümüş, biri altın, biri inci, biri mercan olan dört ayak üzere bina edilmiş köşklerdir.”

Âyette sabır, herhangi bir şeyle sınırlandırılmamış, sabredilen herşeyi içine alması için mutlak kullanılmıştır. Oruç da sabra dâhildir. Rasûlullah (s.a.): “*Oruç, sabrın yarısıdır; sabır da îmânın yarısıdır*.”[265] buyurmuştur. Böylece oruç, îmânın dörtte biri olmaktadır. Oruç, Allah’ın düşmanını kahr eder. Çünkü şeytanın vesile ve vâsıtası şehvetlerdir. Şehvetler ise yeme ve içme ile kuvvet kazanır. Bu yüden Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Şeytan, Âdemoğlunun bedeninde kanın dolaştığı gibi dolaşır. Onun yollarını açlıkla tıkayın*.”[266]

Açlık, muhabbet ehlinin gıdasıdır;
Hevâsına uyan insanlar için ise sıkıntı ve belâ
Açlık, gönül evini nurlandırır;
Yeme içme ise çamurdan olan bedeni tâmir eder
Gönül evini nursuz bırakırsan,
Çamurdan olan vücûdu mamur etsen ne olacak?

Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Cennette hava üzerinde bina edilmiş yüksek evler vardır. Onların üstte bir bağlantıları olmadığı gibi, alttan da direkleri yoktur. Bu yüksek evlerin sâkinleri buralara kuşlar gibi gelirler. Bu evlere ancak belâ ve musîbetlere sabredenler nâil olur*.”[267]

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*İşte onlara,”* bidâyette emirleri yerine getirmek ve yasakları terk etmek, yolun ortasında kötü ahlâkı güzel ahlâkla değiştirmek, nihâyette insânî varlığı Rabbânî varlıkta fânî kılmak sûretiyle *“sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı”* güçlü ve muktedir bir melikîn katında sıdk koltuğunda indiyyet (Allah’ın huzûrunda olma) makamı *“verilecek*”

Sabır, belâ ve musîbetten duyulan elem ve acıyı Allah’tan başkasına da Allah’a da şikâyet etmemektir. Bazı büyükler der ki: Allah Teâlâ’yı bilip tanıyan ârifin edeblerinden birisi de, kendisine bir acı isâbet ettiği zaman Eyyûb (a.s)’ın Allah’a mürâcaat etmesi Allah’a karşı edebi koruyarak ve acziyetini ızhâr ederek şikâyetini sadece Allah’a yapmasıdır. Allah’ı bilip tanımayan, bununla birlikte kendisini teslim ve tefvîz ehli olup îtiraz etmeyen kimselerden zanneden, böylece iki cehâleti kendilerinde

toplayanların yaptıkları gibi ilâhî kahra mâruz kalmamış olur.

“orada” cennetin en yüksek makamında melekler tarafından *“hürmet ve selâmla karşılanacaklardır”* yâni melekler onları selâmlarlar. Onlara uzun yaşamaları, âfetlerden selâmette olmaları için duâ ederler. Çünkü “اَلتَّحِيَّةُ” ömrünün uzun olması için, selâm da selâmet için bir duâdır.

*el-Müfredât’*ta der ki: “اَلتَّحِيَّةُ” Allah sana uzun ömür versin (حَيَّاكَ اللّٰهُ) denilmesidir. “اَلتَّحِيَّةُ”nin aslı, “اَلْحَيَاةُ (canlı olmak, yaşamak)”tandır. Sonra her duâya “tehîyye” denilmiştir. Çünkü bütün duâlar ya dünya veya ahîret için bir hayat yahut hayat sebebi olmaktan hâriç değildir.

“اَلسَّلَامُ وَالسَّلَامَةُ” ise zâhir ve bâtın âfetlerden arınmak/uzak olmaktır. Hakîkî selâmet ancak cennettedir. Çünkü orada yokluğu olmayan bir bakâ, fakirliği olmayan bir zenginlik, zilleti olmayan bir izzet ve hastalığı olmayan bir sıhhat ve âfiyet vardır.

Bazıları der ki: “İkisi arasındaki fark şudur: Selâm, âriflerin Allah’a vâsıl olma konusunda ayrılıktan selâmette olmaları demektir. “التحية” ise onların ruh ve bedenlerine ezelî olan Hakk’ın hayat sıfatının tecellî etmesi, böylece ebedî bir hayatla yaşamalarıdır.”

Bazıları demiştir ki: “Onlar orada yokluktan tamamen kurtulacakları bir selâm ve Allah’ın hayâtı ile yaşayacakları bir tahıyye ile karşılanırlar. Nitekim **İbrahim** (a.s) da Allah Teâlâ’nın ***“Ey ateş, İbrahim’e serin ve esenlik ol”*** (el-Enbiyâ, 21/69) hitâbındaki “selâm” ile soğuğun şiddet ve âfetinden korunmuştu.”

Gönlü kırık olan benim sağlık ve selâmetim, senin selâmına bağlıdır
Eğer senin saâdet bahşeden selâmını alırsam, ne büyük mutluluk

خَالِدِينَ فِيهَا ۚ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾

76. Orada ebedî kalacaklardır. Orası ne güzel bir yerleşme ve ikâmet yeridir.

“*Orada”* ölmeden ve cennetin o en yüksek makamından çıkarılmadan *“ebedî kalacaklardır. Orası”* cennetin en yüksek makamı, yerleşme ve ikâmet yeri olması bakımından *“ne güzel bir yerleşme ve ikâmet yeridir.*”

Bu âyet mânâ yönünden *“**Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikâmet yeridir!**”* (el-Furkân, 25/66) âyetinin karşılığıdır.

Şu halde akıllı kimseye gereken; yukarıda anlatılan fazîletli ve güzel görülen amellerle cennetin bu en yüksek makamı için hazırlık yapmak, sadece temenni ve emellere kapılmamaktır. Çünkü boş temennî şüphesiz ölüm gibidir, insana bir fayda sağlamaz.

Gayret ve yorulma miktarınca yükseklikler kazanılır.

Yüksekleri taleb eden gece-gündüz ciddiyetle çalışır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Cenab-ı Hakk'ın muhabbetini, kendisini sevip sevmediğini biraz olsun öğrenmek isteyen kimse; Rasûlullah (s.a.)'e tâbî oluşuna, ashabına ve sonraki müctehid imamlara nasıl uyduğuna ve onlara nasıl benzemeye çalıştığına baksın. Şâyet onların yaşayışını, zühd, verâ ve takvâdaki sîret ve ahlâkını kendi üzerinde bulabiliyorsa; gece namazlarına devam ediyor, şer'î emirleri yapmaya çalışıyor, haram ve yasaklardan kaçıyor, ibtilâlara ve hayâtın sıkıntılarına sevinebiliyor, dünyanın onu terk etmesinden, makam-mevki ve şehvetlerin kendisinden uzaklaşmasından hoşnud oluyorsa bilsin ki Allah onu sevmektedir. Aksi halde Allah'ın kendisine gazab ettiğine hükmetsin. "***İnsan kendi kendisinin şâhididir.***" (el-Kıyâme, 75/14)

Nafile ibâdetleri çok yapmak, Allah Teâlâ'nın sevgisini kazanmaya vesîledir. Hz. Peygamber (a.s.) Allah Teâlâ'dan naklen şöyle buyurmuştur: *"Bana yaklaşmaya çalışanlar (mukarrabûn), üzerlerine farz kıldığımı eda etmek gibi hiçbir şeyle bana yaklaşamazlar. Kulum nafîlelerle bana yaklaşmaya devam eder, nihâyet ben onu severim."*[268]

Allah Teâlâ kendisine itâat eden kuluna muhabbetinin bir alameti olarak, kulunun katındaki değeri ve mevkîi sebebiyle cennette ona yüksek konaklar verir.

İlâhî tecellî vukû bulunca cennet halkı mertebelerine göre otururlar. Peygamberler minberlerin üzerine, evliyâ yüksek divanlara, Allah'ı bilen âlimler kürsîlere ve tevhidde onların peşinden giden mü'minler de kendi mertebelerine göre otururlar. Bütün bu oturuş Adn cennetindeki beyaz kum yığının üzerinde gerçekleşir.

Deliller üzerinde düşünüp o yolla muvahhid olan kimse yere oturur. Onların tevhidde taklid ehli mü'mînlerden aşağıda olmalarının sebebi, deliller çatıştığı zaman, Allah'ın zâtı ve sıfatları ile ilgili bazı sözlerden dolayı zaman zaman şüpheye düşmesidir. Kimin şârii taklîdi kesin ise, deliller üzerinde düşünüp onları te'vil ederek tevhîde ulaşan kimseden îmanca daha sağlamdır.

Bilesin ki Allah Teâlâ'nın cennetteki bu yüksek makamı zikretmesinin sebebi, hakîkatte onlara tamah ve rağbet edenler içindir. Has kullarına gelince, onların Allah Teâlâ'dan başkasına tamahları yoktur. Onlar için cennetteki bu yüksek makamdan ve nimetlerinden başka nimetler vardır. Tahiyye ve selâmın Allah'tan olduğu takdiri de buna işâret eder. Çünkü âşık mâşûkunun cemâlini seyretmekten, kelâmını ve hitâbını işitmekten aldığı lezzeti başka bir şeyden alamaz.

Hikâye edilir ki bir kimsenin hristiyan bir komşusu vardı. Ona: "Sana cenneti garanti etmem karşılığında müslüman ol." dedi. Hristiyan: "Cennet, hatıra gelmeyecek şekilde yaratılmıştır." dedi. O da ona hûrîlerden ve köşklerden bahsetti." Hristiyan: "Ben daha üstün bir şey istiyorum." dedi. Hûrilerle beraber olmayı istemem, bu noksanlığın kendisi olur.

Müslüman zat da: "Allah Teâlâ'yı görmeyi sana garanti ediyorum, yeter ki müslüman

ol.” dedi. Hristiyan: “Şimdi tamam, Allah’ı görmekten daha üstün bir şey olmaz.” dedi ve müslüman oldu. Bir müddet sonra da vefat etti. Komşusu rüyâsında onu cennette bir bineğe binmiş olarak gördü. Ona: “Sen falan kimse misin?” diye sordu. O da: “Evet” dedi. Sonra, “Rabbin sana nasıl muâmele etti?” diye sordu. O da şöyle dedi: “Ruhum çıkınca arşa götürüldü. Allah Teâlâ: “Sen bana kavuşma arzusuyla îman ettin. Ben de sana rızâmı ve ebedî hayâtı veriyorum” buyurdu.”

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلَا دُعَٓاؤُكُمْۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

77. ***(Rasûlüm!)*** **De ki:** ***(Kulluk ve)*** **yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?** ***(Ey inkârcılar! Size Rasûl’ün bildirdiklerini)*** **kesinkes yalan saydınız; onun için azâb yakanızı bırakmayacaktır!**

Ey Muhammed, bütün insanlara *“De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?”* Bu, insanlar arasında mü’minlerin durumunu beyan eder. Bu cümle soru cümlesi veya olumsuz bir cümledir. Olumsuz olduğu zaman anlamı “… Rabbim size değer vermez, sizi önemsemez ve size îtibar etmez.” şeklinde olur.

“دُعَاءٌ (duâ, yalvarma)” kelimesi, “***Onlar Allah ile beraber (tuttukları) başka bir ilâha yalvarmazlar.***” (el-Furkân, 25/68) ve benzeri âyetlerde olduğu gibi burada da ibâdet mânâsınadır.

Cümlenin soru cümlesi olmasına göre âyetin mânâsı şöyledir: “Allaha ibâdetiniz, O’na itâat ve kulluğunuz olmasa, Rabbim size ne önem verir, sizin neyinize ve hangi durumunuza îtibar eder?” Çünkü insanın şerefi ve değeri Allah’ı bilmekle ve O’na kulluk yapmakladır. Aksi halde insan ve diğer hayvanlar eşit olmuş olur.

Zeccâc der ki: “Allah’a ibâdet ve kulluğunuz olmasa, Allahın katında sizin ne kıymetiniz, ne ölçü ve değeriniz olur? Çünkü “العِبْءُ” (kesre ve fetha ile) kelimesinin asıl anlamı, hangi şeyden olursa olsun yük ve ağırlık demektir. Hakîkatte “مَا أَعْبَأُ بِهِ”nin anlamı, “Ben onun için bir değer ve kıymet görmüyorum.” demektir. **Râğıb** da bu âyette bu mânâya meyletmiştir.

Bu âyet hakkında daha başka tefsirler de vardır. Muhakkıklere göre en âşikâr olanı, zikrettiğimizdir.

“(Ey inkârcılar! Size Rasûl’ün bildirdiklerini) kesinkes yalan saydınız;” Âyetin bu kısmı da insanlardan kâfir olanların durumunu beyan etmektedir. Yâni ey kâfirler, size haber verdiğim şeyleri yalanladınız. Çünkü onlara muhâlefet ettiniz, Allah katında önem ve itibardan düştünüz, herhangi bir kıymet ve değer ifâde etmekten çıktınız.

“onun için azâb yakanızı bırakmayacaktır!” Yâni şüphesiz bu yalanlamanın cezâsı ve tesîri onları yakalayacak ve mutlaka yüz üstü ateşe atılmalarına neden olacaktır. Nitekim âyetteki “fâ” harfi önceki sebepten, yâni yalanlamadan dolayı sonraki durumun,

yâni uğrayacakları azâbın mutlaka peşinden geleceğine işâret eder.

"Azâb" ın zamîrle yetinilerek açıkça zikredilmemesi, ilâhî azâbın çok şiddetli ve korkunç olacağını haber vermek, mahiyetinin anlatıp açıklanmakla anlaşılamayacak kadar çetin olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bazılarından nakledildiğine göre burada kasdedilen cezâ, dünya cezâsıdır. Bu da Bedir günü olanlardır. Müşriklerden yetmiş kişi öldürülmüş ve yetmişi de esir alınmıştır. Sonra bu cezânın ardından âhiret azâbı onların yakasına yapışmıştır.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Harzehre dalı hurma vermez;
Ne ekersen onu biçersin

Bilesin ki kâfirler, fıtrî istîdâdı iptal ettiler, ihmal ederek kuvveleri/melekeleri ifsâd ettiler. Onların hâli çekirdeğe benzemiş oldu. Çünkü insandan elma bitmesi muhaldir. Ahlâkın ve melekenin aslı değişmez. Fakat çekirdeğin terbiye ve bakımla kendi kuvvesinde olanı varlığa çıkarma, yâni mesela bir hurma ağacı olma imkânı olduğu gibi ihmal ve terk ile bozulması da mümkündür. Kezâ insanda kuvve hâlinde olan şeyin ıslâhı ve ifsâdı da mümkündür. Böyle olmasaydı vaaz ve nasîhatların, va'd ve vaîd (uyarı)nın, emîr ve nehyin faydası olmazdı. O zaman akıl bir kula "Niçin böyle yaptın? Neden bunu terk ettin?" diye sorulmazını câiz görmezdi. Bâzı hayvanların bile eğitilmesi mümkün iken insanın terbiyesi nasıl imkânsız olabilir? Eğitilerek vahşî hayvan ünsiyete, âsî hayvan itâate alışır. Dolayısıyla şirk, yalanlama ve isyânı izâle ederek insanın tevhîd, tasdîk ve tâat ehli olması mümkündür. İnsan zâten bunun için yaratılmıştır.

İbn Abbâs (r.a.) bu âyet hakkında şöyle der: "Sizin kendisine ibâdetiniz ve kulluğunuz olmasaydı, Rabbim sizi yaratmaya neden önem versin?" Yâni Allah insanı kendisine kulluk için yaratmıştır. Nitekim Allah: ***"Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım."*** (ez-Zâriyât, 51/56) buyurmuştur. Şu halde yaratılışın ilâhî hikmeti ve Rabbânî maslahâtı, itâat ve kulluktur. Allah Teâlâ'nın fiilleri, Eş'arîler'e göre amaç ve gayelerle illetli olmasa da, büyük gaye ve sonuçları doğurur/peşinden getirir.

İmam Râğıb (r.h.) der ki: "Bu dünya yurdunda insan Emîru'l-mü'minîn **Ali b. Ebî Tâlib** (r.a.)'ın dediği gibidir. O der ki: "İnsanlar yolcu, dünya da yerleşim yeri değil uğrak yeridir. Anne karnı yolculuğun başlangıç yeri, âhiret ise son durağıdır. Yaşayış zamanı yolculuk mesafesi kadardır. Yıllar kişinin menzilleri (durak yerleri), aylar fersahları, günler milleri, nefesleri ise adımlarıdır. Gemi yürüdüğü zaman yolcularını da alıp götürdüğü gibi o da devamlı seyir hâlindedir.

Şâir der ki:

Gördüm ki dünyaya kardeş olan yerinde dursa da her ne kadar

Aslında seferin kardeşidir, bilmez ama sefer onu alır gider

İnsan selâmet yurdu olan cennete dâvet edilmiştir. Ancak yol müşkil ve karanlık olunca, Allah binit olarak aklı yarattı; hidâyet ve nur olarak kitaplar indirdi; farz kıldığı ibâdetleri tehlîkelerden koruyucu bir sur yaptı.

Kim te'vîlsiz olarak "Allah bu ibâdetleri bize bir azâb kıldı." derse kâfir olur. Bu sözüyle "yorgunluk" kasdettiğini söylerse tekfir olunmaz. Yine te'vîlsiz olarak "Allah Teâlâ bize bunları farz kılmasaydı daha hayırlı olurdu." derse küfre düşer. Çünkü hayır, Allahın münâsib ve uygun gördüğü şeydedir. Ancak te'vîl ederek "hayır" sözüyle, daha kolay, daha hafif olanı kasdettiğini açıklarsa tekfir olunmaz.

Zâhirde ve bâtında, işin başında ve sonunda Allah'tan kolaylık niyaz ederiz.[269]

---

[265]. *Münâvî*, IV, 251

[266]. *Buhârî*, Ahkam, 21, İtikaf, 11, 12; *Ebû Dâvûd*, Savm, 78; *İbn Mâce*, Sıyam, 65; *Dârimî*, Rikak, 66; *Müsned*, III, 156, 285, 309

[267]. Bk. *Deylemî*, hadis no: 840

[268]. *Buhârî*, Rikâk, 38

[269]. Furkan sûresi, 1108 yılının mübârek Ramazan ayının altısında (29 Mart 1697) Cumartesi günü tamam oldu.